MUZEUL JUDEŢEAN
COVASNA
SFÎNTU GHEORGHE

ALUTA

ALUTA
XVII–XVIII

Coperta – **Plugor Sándor**

MUZEUL JUDEȚEAN COVASNA

ALUTA

XVII – XVIII

(1985–1986)

STUDII ȘI COMUNICĂRI

SFÎNTU GHEORGHE, 1988

ALUTA
ANUARUL MUZEULUI JUDEȚEAN COVASNA – SFÎNTU GHEORGHE

COLEGIUL DE REDACȚIE :

SZÉKELY ZOLTÁN – redactor responsabil
GAZDA KLÁRA, KOCS IRÉN, KOZÁK ALBERT – membri
ZÁGONI JENŐ – redactor

Redacția :

MUZEUL JUDEȚEAN COVASNA
4000 – Sf. Gheorghe
Str. 16 Februarie nr. 10

CUPRINS

ŞTIINŢELE NATURII

LÁSZLÓ ATTILA – MIKLÓS MARGARETA, Pe marginea unei colecţii mineralogice adăpostite în Muzeul Judeţean Covasna 7

KOVÁCS, SÁNDOR – RĂDULESCU, COSTIN – SAMSON, PETRE, Biochronologie des mammifères pliocènes de la dépression de Braşov. Biocronologia depozitelor pliocene din Depresiunea Braşov 13

KOVÁCS SÁNDOR, Vegetaţia acvatică şi palustră din împrejurimile Munţilor Bodoc. **A bodoki hegység vízi és ártéri vegetációja** 29

KOCS IRÉN, Contribuţii la cunoaşterea curculionidelor (Coleoptere) din sudul Munţilor Bodoc – valea pîriului Beşeneu. I. **Adatok a Bodoki hegység déli részén, a Besenyő patak völgyében élő ormányosbogarak (Coleoptere) megismeréséhez** 53

KOVÁCS SÁNDOR jr. – KOVÁCS ZOLTÁN, Date privind fauna de lepidoptere ale mlaştinilor de turbă din sudul Carpaţilor Orientali **Lepkefaunisztikai kutatások a Keleti Kárpátok déli felének tőzeglápjaiban** . . 63

DAMÓ GYULA, Date privind efectivul de barză albă (Ciconia ciconia L.) din judeţul Covasna în anul 1984. **Adatok Covasna megye fehér gólya állományának helyzetéről az 1984-es évben** 91

ARHEOLOGIE – ISTORIE

ZAHARIA, EUGENIA – SZÉKELY ZOLTÁN, Raport asupra săpăturilor noi de la Ariuşd (jud. Covasna) 1968–1985 101

COMŞA, EUGEN, Contribuţii privind relaţiile între cultura Cucuteni şi Ariuşd. **Contributions sur les relations entre la culture Cucuteni et la culture d' Ariuşd** 115

LÁSZLÓ, ATTILA, Precizări în legătură cu corpusul aşezărilor culturii Ariuşd–Cucuteni. **Bemerkungen zu einem Corpus der Siedlungen vom Typ Ariuşd–Cucuteni** 121

BARTÓK BOTOND, Catalog selectiv al idolilor antropomorfi şi zoomorfi din neolitic aflaţi în colecţia Muzeului Judeţean Covasna 137

SZÉKELY ZOLTÁN, Consideraţii privind dezvoltarea culturii Wietenberg în sud-estul Transilvaniei. **Considérations sur l'évolution de la culture Wietenberg dans le sud-est de la Transylvanie** 153

SZÉKELY K. ZSOLT, Contribuţii la răspîndirea cărucioarelor de lut în epoca bronzului în sud-estul Transilvaniei. **Contributions to the spreading of clay models of Bronze Age waggons in Transilvania** 189

SZÉKELY ZOLTÁN, Pecenegii în sud-estul Transilvaniei. **The Petchenegs in the South-East Transilvania** 197

SZÉKELY K. ZSOLT, Analiza paleo-demografică a necropolei din feudalismul timpuriu de la Peteni. **Palaeo-sociographical examination of the Early Middle Age population cemetery from Peteni** 211

KÉKEDY LÁSZLÓ, Arheologia și chimia analitică modernă. **Archäologie und die moderne analytische Chemie.** Archaeology and the modern analytical chemistry 223
VAJDA LAJOS, Întreprinderile de exploatare și prelucrare a fierului din Bazinul Baraolt 235

ETNOGRAFIE

SZÉKELY ZOLTÁN, Tipare de artă populară găsite la Cernat (jud. Covasna) și Soveja (jud. Vrancea). **Moules de l'arte populaire trouvés a Cernat (dép. Covasna) et a Soveja (dép. Vrancea)** 247
GAZDA KLÁRA – LŐRINCZI ETELKA, Puncte de cusături, aplicate în portul popular din județul Covasna. **A Covasna megyei népviseletek öltésmódjai** 251
DEMÉNY ISTVÁN PÁL, Cornurile de praf de pușcă din colecția Muzeului Județean Covasna. **Lőporszaruk a Covasna Megyei Múzeum gyűjteményében** 293

ISTORIA CULTURII

ARTĂ

MIKLÓS JOLÁNTA, Legături de carte ornamentate cu motivul evantaiului 309
ZÁGONI JENŐ, Kőrösi Csoma Sándor, fondatorul filologiei tibetane. **Kőrösi Csoma Sándor a tibeti filológia megalapítója** 317
JÁNÓ MIHÁLY, Un portret necunoscut din patrimoniul Muzeului Județean Covasna 331

ARHITECTURĂ

LAMBESCU, GABRIEL, Castelul de la Zăbala – Studiu asupra complexului arhitectural și peisager. **Le château de Zăbala – Étude sur le complexe architectural et paysager** 335
SEBESTYÉN, GHEORGHE, Evoluția arhitecturală a orașului Tîrgu Secuiesc 355

MUZEOLOGIE

RESTAURARE–CONSERVARE

BLAJ, ȘTEFANIA, Conservarea și restaurarea ceramicii descoperite în campania de săpături arheologice de la Turia din anul 1984 363
KOZÁK ALBERT – CSEREY ZOLTÁN, Activitatea de cercetare științifică și cultural-educativă a Muzeului din Sfîntu Gheorghe în perioada interbelică . . 373
ZÁGONI JENŐ, Bibliografia lucrărilor științifice în publicațiile editate de Muzeul din Sfîntu Gheorghe. 1890–1984. **Tudományos dolgozatok a Sfintu Gheorghe-i Múzeum kiadványaiban. 1890–1984. Bibliográfia** 387

PE MARGINEA UNEI COLECȚII MINERALOGICE ADĂPOSTITE ÎN MUZEUL JUDEȚEAN COVASNA

LÁSZLÓ ATTILA – MIKLÓS MARGARETA

Paralel cu investigațiile, pe care le efectuează pentru evidențierea de noi zăcăminte de minerale utile, geologii și mineralogii au menirea să semnaleze și să propună pentru conservare mineralele și asociațiile de minerale, care constituie valori deosebite prin: formele cristalografice, raritate, frumusețe sau parageneză.

În ultimii ani în R.S. România s-a creat un cadru legislativ corespunzător în vederea identificării, evidențierii, analizării, păstrării, conservării și valorificării bunurilor ce alcătuiesc patrimoniul cultural național. Eșantioanele mineralogice colectate vor fi analizate și puse la dispoziția publicului, prin expunerea în muzee.

Pe urma donațiilor efectuate de unii specialiști și colecționari entuziaști, ca: Dr. László Ferenc, Bányai János, Kovács Sándor, Rátz Jenő, Kisgyörgy Zoltán, Zágoni Gábor, Szádeczky Gyula – geologi, Roediger Lajos și mulți alții a luat naștere modesta, dar valoroasa colecție mineralogică de la Muzeul Județean Covasna, care la ora actuală are înregistrată peste 560 de eșantioane dintre care unele reprezintă rarități sau parageneze caracteristice unor tipuri de mineralizații din țară.

Pe baza clasificării cristalochimice, colecția dispune de minerale aparținătoare tuturor celor nouă clase: 1. elemente native; 2. sulfuri, teluluri, arseniuri, antimoniuri; 3. halogenuri; 4. oxizi și hidroxizi; 5. carbonați; 6. sulfați, cromați; 7. fosfați, arseniați, vanadați; 8. silicați; 9. substanțe organice, care sînt adunate din cele mai variate zăcăminte din punct de vedere genetic de la noi din țară.

Din moment ce eșantioanele provenite din zăcăminte de geneză hidrotermală filoniană din zona metalogenetică Baia Mare reprezintă cea mai mare parte a colecției, ne vom referi cu precădere la acestea în cele ce urmează.

MINERALE ŞI ASOCIAŢII DE MINERALE HIDROTERMALE DIN COLECŢIE

Este demn de remarcat prezenţa unui eşantion de 10–15 cm cu Wavellit $Al_3 (PO_4)_2 (OH)_3 \cdot 5H_2O$ dispus pe calcită, prezentîndu-se sub formă de cristale prismatice lungi, formînd agregate globulare pînă la 1 cm diametru şi structuri radiar fibroase. Are culoare galben brun, brun probabil datorită substituţiei Al^{3+} prin Fe^{3+}. Eşantionul provine de la Cavnic, mina Bolduţ. Acest mineral se depune în ultimele faze ale hidrotermalizmului, filonian din perimetru situîndu-se în zonele superioare ale filoanelor. Mineralul este cunoscut şi sub numele de Capnicit, fiind descris la Cavnic pentru prima dată la noi în ţară.

Un alt mineral mai puţin spectaculos, care se găseşte în colecţia muzeului este Monsmeditul $TiO_3K_2O_8SO_3 \cdot 15\ H_2O$?. La binocular apare sub formă de cristale foarte fine, alungite. Cu ochiul liber se prezintă sub formă de masă pulverulentă, de culoare alb, alb-gălbui. Acest mineral a fost descris de prima dată la noi în ţară, ca mineral supergen din partea superioară a Filonului Principal de la Baia Sprie. Această descriere trebuie privită cu o oarecare rezervă pînă la primirea analizelor.

Cervantitul Sb_2O_4 – formează cruste şi mase pulverulente cu luciu sidefos pe cristalele de antimonit (stibină) Sb_2S_3, fiind colectat din filoanele de la Baia Sprie. Cervantitul prezintă culoare galbenă (galben de sulf). Este un mineral secundar, apărînd în zonele superioare de oxidaţie ale filoanelor. Prezenţa acestui mineral este strîns legată de a stibinei şi a oxizilor de aluminiu.

Semseyitul $Pb_9Sb_8S_{21}$ – apare sub formă de cristale, cuprinse între dimensiunile de 0,3–0,5 cm, scurt prismatice, formînd agregate granulare cu clivaj perfect, prezentînd luciu metalic şi o culoare cenuşiu de plumb. Eşantionul provine din zăcămîntul Herja unde s-a făcut prima descriere.

O parageneză caracteristică zăcămintelor estice din zona Baia Mare este prezenţa calcopiritei $CuFeS_2$ bine cristalizată (cristale de pînă la 1,5 cm mărime) asociate cu cristale de cuarţ hidrotermal, peste care ca o depunere tardivă (ulterioară) apar romboedrii de calcită de culoare maronie roşcată datorat hidroxizilor de fier din soluţiile apoase. Pe cristalele de calcopirită se pot identifica şi cu ochiul liber, sub formă de pojghiţe, foiţe, lamele mici, subţiri, plate, depuneri de Calcozină Cu_2S, de culoare cenuşie negricioasă, Covelină CuS, de un albastru, albastru-indigo şi Bornit Cu_5FeS_4, de culoare albastru-arămiu spre roşu. Aceste minerale sînt întîlnite în zăcămintele hidrotermale de sulfuri din zonele de îmbogăţire secundară, asociat cu relicte de calcopirită. Eşantionul provine din zăcămîntul Baia Sprie.

Dolomitul hidrotermal $CaMg (CO_3)_2$, în mai multe eşantioane provenite de la Cavnic, Baia Sprie, apar sub formă de cristale romboedrice, ase-

mănătoare unor boabe de linte cu mărimi de pînă la 1,00 cm, de culoare alb-gălbuie, maronie, formînd depuneri tardive peste cristalele de galenă, blendă şi calcit. Cristalele de galenă şi blendă sînt bine dezvoltate, ceea ce denotă un ritm lent de creştere a lor, fapt pentru care a fost redusă posibilitatea dezvoltării altor feţe la aceste cristale. La cristalele de blendă a avut loc dezvoltarea sub formă de pături ale acestora.

O parageneză caracteristică o constituie depunerile tîrzii de Baritină Ba (SO_4) (cristale tabulare cu diametrul de pînă la 2 cm şi grosimi de 2–3 mm, apărînd ca depuneri peste cristalele de calcită tabulară de dimensiuni milimetrice, golurile cărora sînt umplute de o pîslă formată din cristale foarte fine de Jamesonit $Pb_4FeSb_6S_{14}$. Aceste minerale sînt depuse peste un suport de galenă şi blendă bine cristalizate, care prezintă feţe cristalografice caracteristice.

Baritina apare în mai multe eşantioane, prezentîndu-se ca şi cristale tabulare de diferite dimensiuni, pînă la 5–6 cm diametru şi grosime de la cîteva zecimi de mm pînă la 1 cm grosime, sau sub formă de agregate granulare, foioase sau în formă de trandafir (=baritină). Apar varietăţi transparente, albe, galbene, brune închise, verzui datorită proprietăţii de a îngloba incluziuni, impurităţi cromatice.

Calcita $CaCO_3$ este mineralul cel mai bogat în forme cristalografice 700 (Godovikov 1975). Bogăţia de forme se datoreşte structurii cristaline uşor deformate (Kostov 1971). Morfologia cristalelor de calcit este în directă legătură în zăcămintele hidrotermale cu temperatura lor de formare şi pH-ul soluţiilor (Ramdohr & Strunz 1967).

Este de remarcat frumuseţea eşantioanelor cu Rodocrozit $MnCO_3$ cristale tabulare de culoare roz cu feţele curbate în formă de şa, formînd agregate sferoidale cu diametrul cuprins între 1,5–2 cm, pe un suport de calcit şi cuarţ hidrotermal de culoare albă.

Aurul nativ (liber) din zona Bradului este de asemenea de o valoare inestimabilă, formînd agregate filiforme de 2 mm mărime, de culoare galben spre argintiu.

CONSIDERAŢII GENETICE ŞI GEOCHIMICE

Aceste minerale şi asociaţii de minerale se formează în apropierea unor corpuri vulcanice, fiind depuneri din faza hidrotermală, una din ultimele faze ale activităţii magmatice.

În ceea ce priveşte faza hidrotermală, teoriile formării mineralelor în acest proces sînt încă neclare, cu toate că acestei probleme i s-a acordat o atenţie deosebită. În momentul de faţă încă sînt nesatisfăcătoare teoriile

ce vizează originea, compoziția soluțiilor, cauzele mișcării soluțiilor, factorul de precipitare al mineralelor. Azi, cea mai acceptată ipoteză este geneza hidrotermalitelor din soluții reziduale magmatice fierbinți. Sub temperatura critică a vaporilor de apă (374 °C) se formează o soluție apoasă, care conține foarte multe elemente care au o afinitate mare pentru sulf și o capacitate mare de polarizare ionică, ducînd la formarea unor minerale în care predomină legăturile atomice și cele metalice. Se presupune că pH-ul influențează în mod deosebit precipitarea soluțiilor, inițial acidă, care pătrunzînd în rocile înconjurătoare, vor avea o acțiune de neutralizare, ajungînd soluția chiar alcalină. Sulfurile, care au fost solubile în soluție acidă vor precipita pe măsură ce mediul se schimbă și temperatura scade, dînd naștere la minerale de Pb, Zn, Cu, iar cînd mediul devine alcalin, precipită mineralele de Hg, Sb și As. Schimbarea pH-ului se reflectă și în succesiunea de cristalizare a mineralelor de gangă de la SiO_2 la $CaCO_3$ și mai tîrziu de $BaSO_4$. În precipitarea combinațiilor, un rol deosebit îl are și regimul de oxigen. Această teorie este unanim acceptată, dacă este întregită cu teoria pulsațiilor, prin care se explică și precipitarea sulfurilor de Sb, Hg și As în ultimele faze, pe cînd știm că solubilitatea lor în mediu neutru este mult mai mică decît în cel alcalin.

Mai nou se atribuie o deosebită importanță soluțiilor coloidale, atît în transport, cît și în precipitarea lor sub formă minerală. La unele minerale solubilitatea coloidală depășește cu mult solubilitatea moleculară, ceea ce, ar confirma această presupunere, iar majoritatea elementelor s-ar cristaliza ulterior. Luînd în considerare cele expuse anterior, se poate spune că mineralele din hidrotermalite sînt transportate în soluții coloidale, parte în soluții reale moleculare și ionice.

Aceste soluții au evoluție ascensională, pe zonele de minimă rezistență ale rocilor în zone de fisuri și fracturi. În înlesnirea evoluției soluțiilor hidrotermale, au un rol deosebit tectonica ante și sinmineralizatorie, pe care se formează așa numitele mineralizații hidrotermal filoniene, uneori de importanță economică. În partea mediană (în general) ale acestor mineralizații se dezvoltă golurile cunoscute în termen științific sub numele de geode, în care se depun mineralele hidrotermale formînd rarități mineralogice cunoscute în termen popular ca „flori de mină".

Aceste mineralizații sînt strîns legate genetic de evoluția în timp și spațiu a unor sisteme magmatice, la care nici la ora actuală nu dispunem de o imagine completă, ca de exemplu în zona Baia Mare, unde în urma cercetărilor geologice efectuate pînă în prezent, avem o viziune aproape clară a vulcanismului, a fazelor de erupție, a tipurilor de roci extruzive, dar nu cunoaștem în destulă măsură chimismul, evoluția și punerea în loc a rocilor intruzive și subvulcanice.

La ora actuală, în zona Baia Mare, Munții Gutîi, primele date care atestă existența în adîncime a unor roci filoniene subvulcanice lamprofirice

dezvoltate la periferia unor intruziuni, ar fi enclavele de roci microdioritice și lamprofirice semnalate în dacitul din perimetrul „Laleaua Albă" și rocile intruzive de natură bazică și neutră interceptate de cîteva foraje și galerii la orizonturile inferioare ale minei Bolduț Cavnic.

Sînt primele semnalări, pînă în prezent, care atestă existența în adîncime a unor magmatite intruzive și diferențiatele lor filoniene din zonă. Aceste elemente petrografice determinate au o deosebită importanță pentru stabilirea evoluției magmatismului în zona de subducție a segmentului (compartimentului) vulcanitelor din Baia Mare.

BIBLIOGRAFIE

AIRINEI ŞT. 1972 – Correlations entre la structure geologique profonde et les manifestations postvolcanique de l'éruptif néogéne de Călimani – Ţibleş – Gutîi sur le segment nord des Carpates Orientales.
Rev. roum., géol. G. G. Acad. R.S.R. 16/2.

GIUŞCĂ D., BORCOŞ M., LANG B., STAN N. 1973 – Neogene volcanisme and metalogenesis in the Gutîi Mountains. Ed. inst. Geol. Guidebook s. Hr. II.

BORCOŞ M., LANG B. 1975 – Neogene hydrotermal arc deposits in the volcanic Gutîi Mountains Rev. roum. G.G.G. Acad. R.S.R. Buc.
pg. 21–36.

BORCOŞ M., BARBU L., LANG B. 1975 – Neogene volcanic activity in the rothern post of the Gutîi Mts. Rev. Roum. G.G.G. tom. 19.

EDELSTEIN O., CHIŢIMUŞ V., 1977 – Unele puncte de vedere privind cronologia proceselor geologice şi metalogenetice în munţii Oaş–Igniş–Văratec pe baza unor datări K – Ar. Inst. Geol. Stud. Th. Ec. seria A/II, Buc.

GOTZ D., MIHALCA ŞT. 1968 – Monsmeditul – un nou mineral de la Baia Sprie.
Rev. Minelor XIX/4.

GIUŞCĂ D. 1974 – Petrologia rocilor endogene Ed. th. Buc. 1974

GIUŞCĂ D., BORCOŞ M. 1973 – Neogene Volcanism and Métalogémesis in the Gutîi Mountains. Symp. Vote. Metall. Ex.
Guidebook Sesier Geol. Inst. Buc.

GIUŞCĂ D., MANILICI V. 1963 – Contribution à l'étude du gisement de Baia Sprie Asoc. Geol. Carp – Balc Congr. V (1961) Buc.

IANOVICI V., STIOPOL V., CONSTANTINESCU E., – 1979 – Mineralogie Ed. didactică şi pedagogică Bucureşti.

MANILICI V. 1962 – Contribuţiuni la studiul rocilor efuzive din zona Baia Sprie – Dăneşti – Trestia – Bloaja
Reg. Baia Sprie D.d.s. 46 (1958–1959)

MASTACAN GH., MASTACAN IULIA 1976 – Mineralogie Ed. th. Buc.

MĂLDĂRESCU I.C. 1970 – Studiul mineralogic şi geochimic al mineralizaţiilor de la Suior Univ. Buc.

POPESCU GH. C. 1964 – Observaţii asupra cîtorva aspecte morfologice ale unor cristale din zăcămîntul Herja (Baia Mare) Anal. Univ. Buc.

SOCOLESCU M., RĂDULESCU S. 1971 – Consideration sur la structure des complexes filonienes hydrotermaux de la région de Baia Mare. Acta. Geol. Acad. s.c.i. Hung. Budapest, p. 41–48.

TURNER I. FR., VERHOOGEN L. 1967 – Petrologie magmatică şi metamorfică
Ed. th. Buc. (traducere).

BIOCHRONOLOGIE DES MAMMIFÈRES PLIOCÈNES DE LA DÉPRESSION DE BRAŞOV *

SÁNDOR KOVÁCS, COSTIN RĂDULESCU et PETRE SAMSON

INTRODUCTION

Les restes fossiles de vertébrés, provenant de diverses formations pliocènes de la Dépression de Braşov, ont fait l'objet de recherches qui s'échelonnent sur plus d'un siècle. Le but de ce travail est de présenter une synthèse des données relatives aux faunes de Mammifères mis en évidence dans cette dépression et d'établir la biochronologie des dépôts qui les ont livrés.

Relevons que depuis une dernière synthèse sur les Mammifères de la Dépression de Braşov (Samson & Radulesco 1973), l'échelle chronologique du Plio-Pléistocène de l'Europe a subi d'importantes modifications. L'âge absolu admis pour des gisements classiques de l'Europe occidentale (Vialette 3,8 MA, Perrier-Etouaires 3,1) a été reconsidéré et de nouvelles datations ont été envisagées. Les derniers essais de corrélation, établis à partir des données de la palynostratigraphie (Suc & Zagwijn 1983) ou de la succession des Micromammifères (Aguilar & Michaux 1984) ont fait ressortir une divergence nette entre les étalonnages proposés.

Examinons, à la lumière de ces données nouvelles, la biochronologie des sites fossilifères pliocènes de la Dépression de Braşov, en tenant compte des résultats de la palynologie et des datations disponibles concernant le paléomagnetisme (études entreprises par V.M. Troubikhine de l'Institut Géologique de l'Académie des Sciences de l'URSS, comm. pers. de A.L. Tchépalyga) et l'âge isotopique Ar/K (Casta 1980).

*) Texte révisé de la communication présentée à la réunion de la Sous-commission pour la stratigraphie de Quaternaire européen (SEQS – INQUA, Braşov 1981).

CADRE GÉOLOGIQUE

La Dépression de Braşov représente un bassin intramontagneux, situé dans la zone de courbure de l'arc roumain des Carpates.

D'origine tectonique, la Dépression de Braşov dans son ensemble a subi un important remblaiement pliocène et pléistocène; elle se présente comme une zone sédimentaire aux contours sinueux, formée de plusieurs „bassins" dont l'individualisation n'est pas toujours bien nette. On y distingue classiquement le Bassin de Baraolt à l'ouest, le Bassin de Sfîntu Gheorghe au centre et le Bassin de Tîrgu Secuiesc à l'est. Ces trois ramifications principales se rejoignent vers le sud, au niveau du Bassin de Bîrsa. Ajoutons à ces unités les petits „bassins" de Virghiş et de Ilieni; le premier représentant un diverticule sur le bord nord du Bassin de Baraolt, le second une cuvette isolée sur le bord ouest du Bassin de Sf. Gheorghe.

Mentionnons que dans le cadre de la Dépression de Braşov, la puissance des dépôts varie sensiblement d'un bassin à l'autre; dans un même bassin, il y a parfois une assez grande différence d'épaisseur et de composition lithologique entre les sédiments déposés en bordure et ceux de la zone axiale. En somme, la morphologie bien variée des bassins reflète la grande complexité structurale de la Dépression de Braşov.

Les dépôts plio-pléistocènes de la Dépression de Braşov ont pu être divisés en plusieurs ensembles lithostratigraphiques, mieux individualisés et étudiés dans le Bassin de Baraolt. En reprenant les grandes lignes de la division stratigraphique proposée par Jekelius (1932) et en nous basant sur les associations de Mammifères fossiles, nous avons distingué quatre formations principales, désignées comme autant d'horizons (I–IV) (Radulesco, Samson, Mihăilă & Kovács 1965).

Nous allons nous occuper des faunes de Mammifères des Horizons I et II, qui sont d'âge pliocène, afin d'établir leur place chronologique dans le contexte européen. Il convient, premièrement, de définir ces horizons.

Horizon I (= horizon inférieur de Jekelius, 1932 = complexe charbonneux p. p. de Liteanu & al. 1962) – Essentiellement lignitifère, l'Horizon I repose directement sur le socle crétacé; les sédiments sont représentés par une succession de marnes, marnes sableuses et argiles qui renferment trois couches de lignite; la couche supérieure (III), la plus puissante, a livré une riche association de Mammifères, connue dans la littérature paléontologique plus ancienne sous le nom de „faune de Barót-Köpecz" (= Baraolt-Căpeni).

Horizon II (= horizon moyen de Jekelius, 1932 = complexe charbonneux p. p. + complexe marneux de Liteanu & al., 1962) – Il est important de relever que cet horizon peut présenter deux faciès. Le premier, constitué par une succession très monotone de marnes et argiles avec, parfois, de passées ligniteuses, correspond à la zone axiale, profonde du lac pliocène;

les sédiments, qui peuvent atteindre 300 m d'épaisseur, sont caractérisés par la présence de **Limnocardium fuchsi** (Neum.), des Ostracodes et des impressions végétales. Le second faciès, plus varié (argiles, sables, graviers, limons, cinérites, calcaires lacustres etc.) correspond à la zone littorale; les sédiments de ce faciès plus littoral sont souvent très riches en Mollusques d'eau douce (Jekelius 1932); ils ont fourni aussi d'importants restes de Mammifères. A la limite des zones axiale et marginale, les deux faciès peuvent alterner.

Une période de travail d'un quart de siècle dans la Dépression de Braşov nous a laissé entrevoir la grande complexité des problèmes de corrélation des dépôts fossilifères et le danger des extrapolations. C'est pourquoi, tout en évitant les vues globales, nous nous proposons, maintenant, de présenter les faunes de Mammifères site par site et d'établir strictement l'âge des dépôts qui les ont livrés.

PALÉONTOLOGIE

PLIOCÈNE MOYEN (ZONE MN 15)

Horizon I, couche III de lignite

Bassin de Baraolt

Les restes de Mammifères de l'Horizon I proviennent essentiellement des exploitations de lignite de Căpeni et de Vîrghiş. Le lignite de l'exploitation de Iarăş (Iarăş-Vale) est considéré comme équivalent de la couche III de lignite de Căpeni.

CĂPENI – Données stratigraphiques: Jekelius (1932: 30). Faune: Delson (1974), Kormos (1917, 1935), Kretzoi (1938, 1954), Mottl (1939), Radulesco & Samson (1972), Radulesco & al. (1965), Samson & al. (1971). Dans la phase présente des recherches, la liste des Mammifères comporte les formes suivantes (les espèces identifiées par nous à la suite de nouvelles récoltes sont marquées d'un astérisque): **Zygolophodon borsoni** (Hays)*, **Anancus arvernensis** (Croizet & Jobert),* **Tapirus arvernensis** Devèze & Bouillet*, **Dicerorhinus leptorhinus** (Cuvier)*, **Hipparion** sp., **Sus minor** Depéret*, **Metacervocerus** cf. **pardinensis** (Croizet & Jobert), **Cervus** sp. (taille de **Capreolus,** présence de traces de pli **palaeomeryx)***, **„Parabos"** cf. **athanasiui** (Simionescu)*, Bovidé indet.*, **Canis** sp., **Protarctos boeckhi** (Schlosser)*, **Parailurus anglicus** (Dawkins)* Félidé indet. (taille de **Lynx),** Machairodontidé indet., **Castor praefiber** Depéret*, **Romanocastor** (?) **capeniensis** Radulesco & Samson*, **Prospalax priscus** (Nehring), **Dolichopithecus ruscinensis** Depéret, (?) **Mesopithecus monspessulanus** (Gervais) (voir notes annexes 1 et 2).

Caractéristiques de la faune – Bien que plusieurs formes (notons entre autres la présence de **D. leptorhinus,** d'un petit Cervidé à molaires pourvues de traces de pli **palaeomeryx,** de „**Parabos**" cf. **athanasiui,** de **Protarctos boeckhi**) donnent un cachet assez primitif à l'ensemble de la faune, la composition des Mammifères se remarque par l'apparition de **Metacervocerus** cf. **pardinensis** (Mottl 1939), élément qui suggère des affinités avec les faunes classiques de type Vialette et Perrier-Etouaires.

Dans l'ensemble, l'association de Căpeni correspondrait à une étape ultérieure dans l'évolution des Mammifères comparativement à la faune classique du Roussillon (Serrat d'en Vacquer).

VÎRGHIŞ – Données stratigraphiques: Casta (1980, II, figs. 27–28). Faune: Radulesco & Kisgyörgy (1970), Radulesco & al. (1965), Samson & al. (1971). L'association de Mammifères renferme les formes suivantes: **Z. borsoni, A. arvernensis, T. arvernensis, D. leptorhinus, S. minor, M.** cf. **pardinensis, „Parabos"** cf. **athanasiui,** Bovidé indet. (proche du type **Bison**), **Dolichopithecus ruscinensis.**

Les espèces énumérées sont identiques à leurs homologues de Căpeni, constatation qui prouve qu'il n'y a pas de différence chronologique entre les deux localités, les restes fossiles provenant toujours de la même couche de lignite (III). Les Mammifères récoltés à Vîrghiş, ainsi que ceux de Căpeni, se caractérisent par la présence de **Dicerorhinus leptorhinus** associé à **„Parabos"** cf. **athanasiui, Sus minor** et **Metacervocerus** cf. **pardinensis.** L'ensemble de la faune forme un association originale, caractéristique de l'Europe de l'est.

IARĂŞ-VALE (couche de lignite) – L'exploitation de lignite de cette localité a mis au jour des restes de Mammifères. On y a signalé la présence de **Z. borsoni** (Schlesinger 1922).

Paléomagnétisme – Les déterminations ont montré la polarité inverse du lignite de Iarăş-Vale (Ghenea & al. 1981).

Corrélations – La faune de Mammifères de type Căpeni-Virghiş est ultérieure à la faune classique du Roussillon (Serrat d'en Vacquer), mais antérieure aux faunes de type Vialette/Perrier-Etouaires. Elle correspond, semble-t-il, dans l'Europe orientale, à la partie inférieure de l'horizon koutchourganien du complexe faunique moldave de l'Union Soviétique. Un équivalent de la faune de Căpeni-Virghiş est représenté aussi par les Mammifères de Gödöllő en Hongrie. Sur le plan local, la faune de la couche III de lignite du Bassin de Baraolt semble ultérieure à la faune de Mammifères de Măluşteni (Moldavie méridionale); en effet, cette dernière faune renferme un Suidé de taille plus grande (**Sus** cf. **provincialis** Gervais) et des Cervidés de type différent (Simionescu 1930).

Compte tenu de la nouvelle datation proposée pour la faune des Etouaires (2,5 MA) (Couthures & Pastre 1983, Ly & al. 1982) et des données chronostratigraphiques d'ensemble du Bassin de Baraolt, la faune de Căpeni-Vîrghiş pourrait se situer autour de 3 MA.

Horizon II, partie basale du faciès littoral

Bassin de Sf. Gheorghe

DEBREN-2 – Données stratigraphiques et fauniques: Kovács & al. (1980). Les restes fossiles proviennent des couches 9–10 (sables avec lentilles de graviers à la base). La liste de Mammifères renferme **Anancus arvernensis, Dicerorhinus leptorhinus** (fragment de crâne dépourvu de septum nasal), **Muntiacus polonicus** Czyzewska, **Hypolagus brachygnathus** Kormos.

Corrélations – La présence de **M. polonicus** et d'une forme archaïque de **Hypolagus** suggère des affinités avec le niveau faunique de Weze (MN 15) en Pologne.

Bassin de Baraolt

IARĂŞ-1 (= Iarăş-Cariera Nouă, niveau inférieur) – Données stratigraphiques: Alimen & al. (1969: 551–552, fig. 2). Les restes de Mammifères proviennent du niveau inférieur, formé de sables ferrugineux (couche 4c). La liste faunique (Radulesco & al. 1965, Radulesco & Kovàcs 1968) comporte: **Zygolophodon borsoni, Anancus arvernensis, Tapirus arvernensis, Dicerorhinus leptorhinus** (forme plus hypsodonte que celle de l'Horizon I), **Hipparion malustenense** ssp., **„Parabos"** cf. **athanasiui.**

Paléomagnétisme – Polarité normale faisant suite à la polarité inverse des argiles sous-jacentes (faciès de profondeur) de Iarăş-Vale.

Caractéristiques de la faune – Les Mammifères récoltés à Iarăş-1 évoquent de près les mêmes éléments de Căpeni-Vîrghiş. Une différence est, cependant, indiquée par le degré d'hypsodontie plus prononcé du Rhinocéros de Iarăş-1. De toute évidence, la faune de cette localité continue la faune de Căpeni-Vîrghiş, sans que la composition de gros Mammifères soit marquée par des changements significatifs; il s'ensuit que le laps de temps qui sépare la faune de Iarăş-1 de celle plus ancienne de Căpeni-Vîrghiş doit être relativement réduit.

Corrélations – Le degré d'hypsodontie du Rhinocéros de Iarăş-1 suggère d'étroites affinités avec la forme évoluée de **D. leptorhinus** de Wölfersheim (R.F.A.) (Guérin 1980). Mentionnons que le site de Wölfersheim (caractérisé par une polarité normale) est situé dans la partie supérieure de l'époque Gauss (Suc & Zagwijn 1983). Une datation similaire est vraisemblable aussi pour le site de Iarăş-1.

PLIOCÈNE SUPÉRIEUR (ZONE MN 16)

Horizon II, partie moyenne du faciès littoral

Bassin de Sf. Gheorghe

DEBREN-1 – Données stratigraphiques et fauniques: Radulesco & Samson (1984). Les Micromammifères, provenant de limons sableaux avec accumulations de Mollusques (couche 7), comportent: **Desmana kormosi** Schreuder, **Blarinoides mariae** Sulimski, **Mimomys gracilis transylvanicus** Radulesco & Samson, Léporidé indet.

La riche faune de Mollusques a été étudiée par Jekelius (1932) qui l'a attribuée au faciès littoral de son horizon moyen. Soulignons que Debren-1 représente un profil classique pour la Dépression de Braşov, le seul qui ait livré Mollusques et Mammifères associés. Relevons que c'est le seul site de la Dépression de Braşov où **Viviparus pseudovukotinovici** a été trouvé (Jekelius 1932).

Corrélations – Les Micromammifères indiquent la situation de Debren-1 dans la sous-zone MN 16 a, caractérisée par la persistance de formes mimomyennes à molaires dépourvues de cément. En jugeant par le degré d'évolution des **Mimomys,** le site de Debren-1 est ultérieur aux niveaux chronologiques de Weze et de Csarnóta (Hongrie), mais antérieur par rapport aux stations de type Arondelli (Italie) et Hajnačka (Tchécoslovaquie) où apparaissent des formes mimomyennes à cément.

Bassin de Baraolt

ARACI–FÎNTÎNA FAGULUI (niveau inférieur) – Données stratigraphiques : Casta (1980, II, figs. 31–32). Données fauniques : Radulesco & al. (1965). L'association de Mammifères renferme les espèces suivantes : **Zygolophodon borsoni, Anancus arvernensis, Dicerorhinus** cf. **elatus** (Croizet & Jobert) (= **D. etruscus** var. **astensis** Sacco = **D. jeanvireti** Guérin), **Metacervocerus** cf. **pardinensis.**

Corrélations – La présence de **D.** cf. **elatus** (documenté par un crâne avec septum nasal) associé à un Cervidé archaïque (**M.** cf. **pardinensis)** suggère d'étroites affinités avec la faune de Vialette. Rappelons que les nouvelles datations absolues ont rajeuni le gisement de Vialette en le situant dans une fourchette comprise entre 2,6 et 3,3 MA (Bandet & al. 1978).

Horizon II, partie supérieure du faciès littoral

Bassin de Baraolt

IARĂŞ-2 (= Iarăş–Cariera Nouă, niveau moyen-supérieur) – Données stratigraphiques: Alimen & al. (1969: 551–552, fig. 2). Les restes fossiles proviennent des sables blancs qui forment la couche 6. Mammifères (Radulesco & Kovács 1968): **Dicerorhinus** cf. **elatus.**

Paléomagnétisme – Polarité normale (Gauss supérieur).

Il est important de relever (afin d'expliquer les modifications intervenues à partir de ce niveau chronologique dans la composition des Mammifères de la Dépression de Braşov) que des phénomènes de type périglaciaire (fente en coin, microfailles, plications) ont été observés sous la couche 6 qui a livré des restes fossiles (Alimen & al. 1969).

IARĂŞ–CARIERA VECHE – Il s'agit d'une ancienne exploitation, contigüe à Iarăş–Cariera Nouă, qui a mis au jour les mêmes sables blancs fossilifères. Les restes de Mammifères (Radulesco & al. 1965) se rapportent à **Dicerorhinus** cf. **etruscus** (Falconer) et **Arvernoceros** cf. **ardei** (Croizet & Jobert).

Corrélations – Par l'association de **D.** cf. **elatus, D.** cf. **etruscus** et **Arvernoceros,** la faune de Iarăş-2/Iarăş–Cariera Veche peut être située dans la sous-zone MN 16 b et mise en parallèle avec la faune de Perrier-Etouaires. Un équivalent local du niveau de Iarăş-2 est représenté par la faune de type Covrigi dans le Bassin Dacique (Feru & al. 1983). En Union Soviétique, la partie supérieure de l'horizon kagoulien du complexe faunique moldave serait équivalente du niveau Iarăş-2/Cariera Veche.

Bassin de Sf. Gheorghe

ILIENI (Bassin de) – Données stratigraphiques : Jekelius (1932; 35–36). Les restes de faune proviennent d'une exploitation de lignite. La liste de Mammifères s'établit comme suit (Radulesco & al., 1965, Samson & Kovács 1970, Toula 1911): **Anancus arvernensis, Tapirus arvernensis, Dicerorhinus** cf. **elatus,** Cervidae indet. I + II, **Gazella** sp., **Ursus minimus** Devèze & Bouillet, **Hystrix** cf. **refossa** Gervais, **Castor praefiber.**

Corrélations – Il faut souligner la présence d'**Ursus minimus** dans l'association de Ilieni, cette espèce indiquant une équivalence du site roumain avec (indistinctement) les niveaux fauniques de Vialette et de Perrier-Etouaires.

Bassin de Tirgu Secuiesc

CERNATU–CARIERA ROBERT – Niveau de sables grossiers en bordure. Mammifères (Radulesco & Samson 1971, 1972; Samson & Kovács 1972): **Dicerorhinus** cf. **elatus, Arvernoceros** cf. **ardei,** Canidé indet., **Trogontherium minus** Newton, **Mimomys** sp.

Corrélations – La forme de **Mimomys,** bien que très peu documentée, montre par son degré d'hypsodontie que la faune de Cernatu (MN 16 b) est ultérieure à celle de Debren-1 (MN 16 a). L'association de **Dicerorhinus** cf. **elatus** avec **Arvernoceros** suggère des affinités plutôt avec la faune de Perrier-Etouaires qu'avec celle de Vialette. Rappelons que dans cette dernière station, la présence d'**Arvernoceros** n'est pas encore prouvée (Heintz 1970).

Horizon II, niveau supérieur marneux

Bassin de Baraolt

IARĂŞ-3 (= Iarăş–Cariera Nouă, niveau supérieur marneaux) – Données stratigraphiques : Alimen & al. (1969: 552, fig. 2). Mammifères: **Anancus arvernensis.**

Paléomagnétisme – Polarité inverse (début de l'époque Matuyama).

Corrélations – La position chronologique de Iarăş-3 n'est pas encore fixée d'une manière satisfaisante. Les déterminations de paléomagnétisme ont indiqué une polarité inverse pour le niveau supérieur marno-silteux de Iarăş–Cariera Nouă. Etant donné que le niveau fossilifère sous-jacent (Iarăş-2/Cariera Veche) peut être équivalent de Perrier-Etouaires (2,5 MA), le site de Iarăş-3 pourrait correspondre au début de l'époque Matuyama et non pas à l'évent Kaena comme on l'a supposé (Ghenea & al., 1981).

PALYNOLOGIE

Nous résumons d'après Roman (1978, 1981) les principaux résultats des analyses de pollen relatives aux Horizons I et II du Bassin de Baraolt. Les investigations entreprises au nord-est de Baraolt (forage 15), à Racoşul de Sus (lignite) et à Măieruş (argiles) ont montré que l'Horizon I et une grande partie de l'Horizon II se caractérisent par une flore de type Reuver, indiquant des conditions de climat tempéré-chaud, interrompues par quelques oscillations négatives.

Les niveaux supérieurs de l'Horizon II (marnes et argiles silteuses de Măieruş) se sont déposés sous un climat plus frais et plus sec, déduit de la fréquence plus importante des plantes herbacées (surtout des Chénopodiacées) et de **Pinus;** la dominance alternative de A.P. et N.A.P. indique

aussi une succession de fluctuations climatiques. La dépression du climat, enregistrée à Măieruş, a été saisie par l'étude des pollens aussi dans le faciès littoral de l'Horizon II, à Iarăş–Cariera Nouă.

Il résulte, de cette vue d'ensemble, que la mise en parallèle des Horizons I et II du Bassin de Baraolt avec le Reuverien, par les recherches polliniques, est concordante avec les datations proposées à partir des faunes de Mammifères.

DATATIONS ABSOLUES

Des analyses radio-chronologiques ont été pratiquées par la méthode Ar/K (Casta 1980). Deux échantillons de roches basaltiques donneraient un âge compris entre 2,25 et 3,9 MA pour les argiles bleues (faciès de profondeur) de l'Horizon II. Etant donné la marge importante d'incertitude des mesures radiométriques, l'âge retenu pour le début de la sédimentation lacustre dans la Dépression de Braşov est d'approximativement – 3 MA ou un peu plus ancien (Casta 1980).

Ces données d'âge isotopique ne sont pas en désaccord avec la chronologie proposée à partir des associations de Mammifères et des déterminations de paléomagnétisme.

CONCLUSIONS

La faune de Mammifères de Căpeni et de Vîrghiş (Horizon I, couche III de lignite) peut être située dans la seconde partie de la Zone MN 15. Par rapport aux niveaux-repère classiques de l'Europe occidentale, la faune de Căpeni/Vîrghiş est ultérieure à celle du Roussillon (Serrat d'en Vacquer), mais elle précède la faune de Vialette. Dans la Dépression de Braşov, la faune de type Căpeni/Vîrghiş persiste jusqu'à Iarăş-1.

Le remplacement de la faune de type Căpeni/Vîrghiş/Iarăş-1 par une faune de type Perrier-Etouaires, mise en évidence à Iarăş-2/Cariera Veche (sous-zone MN 16 b) semble être déterminée par une dépression climatique très sévère, antérieure au Prétiglien.

Les moyens actuels de datation (faunes de Mammifères, palynologie, paléomagnétisme, âge absolu) s'accordent pour fixer la place chronologique de la couche III de lignite du Bassin de Baraolt autour de 3 MA. La sédimentation de l'Horizon II serait comprise entre la fin de l'évent Kaena et le début de l'époque Matuyama; elle se serait produite, par conséquent, dans un intervalle chronologique d'environ 0,5–0,6 MA.

La biochronologie des sites fossilifères de la Dépression de Braşov et de leurs équivalents est présentée sous forme d'un schéma de corrélation dans le tableau 1.

NOTE ANNEXE 1

La faune de Mammifères du lignite (couche III) de Căpeni a été étudiée par plusieurs auteurs (Schlosser 1899, Kormos 1917, 1935, Mottl 1939) qui ont graduellement amplifié la liste des espèces de cette localité.

Kretzoi (1938) a signalé, pour la première fois, la présence à Căpeni (= Barót-Köpecz) d'un Equidé monodactyle (**„Macrohippus sylvarum"**). La liste des Mammifères de Căpeni, publiée plus tard par Kretzoi (1954) comporte les formes suivantes: **Castor** sp. indet., Castoridarum g. et sp. indet., **Prospalax priscus** (Nehring), **Dolichopithecus** cf. **arvernensis** Depéret, **Canis** (s.l.), sp. indet., **Protarctos boeckhi** (Schlosser), **Parailurus anglicus** (Boyd Dawkins), Felidarum g. et sp. indet., **Anancus arvernensis** (Croizet & Jobert), Rhinocerotidarum g. et sp. indet., **Tapirus** sp. indet., **Macrohippus sylvarum** Kretzoi, **Propotamochoerus** cf. **provincialis** (Gervais), **Megaloceros** sp., Cervidae indet. I–III. A ces formes, Kretzoi (l.c.) ajoute **Mammut borsoni,** découvert au voisinage de la couche de lignite.

Ultérieurement, à la suite de Kretzoi (1938, 1954), la présence d'un Cheval monodactyle est toujours indiquée dans l'association de Mammifères de Căpeni (Radulesco & al. 1965, Liteanu & Ghenea 1966, Alimen & al. 1969, Samson & al. 1969, Radulesco & Kisgyörgy 1970, Samson & al. 1971, Samson & Radulesco 1973, Samson 1976).

Nobis (1971) mentionne le Cheval de Căpeni sous le nom de **Equus (Allohippus) sylvarum** et il donne pour l'unique document de cette localité, un canon postérieur, de nombreuses dimensions.

A la suite d'une étude comparative des dimensions, Samson (1976: 227) précise que „Le canon postérieur de Căpeni se remarque par l'agrandissement du diamètre antéro-postérieur, pris au milieu de la diaphyse et surtout par l'élargissement considérable de l'extrémité distale (. . .), qui rappelle la conformation des Chevaux du Pléistocène supérieur."

Ces dernières observations font ressortir la position „singulière" du métapode de Cheval dit de Căpeni.

En discutant le problème de **„Macrohippus sylvarum"** de Căpeni, à l'occasion du Colloque de Paléontologie tenu à Weimar (1–7 septembre 1985), le Prof. M. Kretzoi a eu l'obligeance de nous faire part de ses doutes quant à la présence d'un Cheval monodactyle dans la couche III de lignite de cette localité. Il nous a précisé que la position stratigraphique du canon postérieur de **„Macrohippus sylvarum"** n'est pas connue. Il semble que la pièce provienne des niveaux de remplissage plus tardifs.

Il nous paraît donc préférable d'éliminer cette espèce douteuse de l'association faunique de Căpeni (couche III de lignite). Mentionnons que les nouvelles récoltes de Mammifères, se rapportant à la couche III de lignite, n'ont fourni aucun indice de la présence d'un Equidé monodactyle.

NOTE ANNEXE 2

La présence du genre **Megaloceros** dans l'association faunique de Căpeni, indiquée également par Kretzoi (1954), semble totalement improbable. Jusqu'à une description du matériel, qui puisse préciser sa position systématique, il serait mieux de ne pas ajouter cette forme à l'ensemble de Mammifères de Căpeni. Soulignons que les restes de **Megaloceros** (= **Megaceros**) ne sont connus en Europe qu'à partir du Pléistocène moyen (Cromérien).

BIBLIOGRAPHIE

1984 Aguilar, J.-P. & Michaux, J., **Le gisement à Micromammifères du Mont-Hélène (Pyrénées-Orientales): Apports à la connaissance de l'histoire des faunes et des environnements continentaux; implications stratigraphiques pour le Pliocène du sud de la France.** Paléobiologie continentale, **14,**2.

1969 Alimen, H., Radulesco, C. & Samson, P., **Précisions paléontologiques et indices climatiques relatifs aux couches pléistocènes de la Dépression de Braşov (Roumanie).** Bull. Soc. géol. France, (7), **10** (1968).

1978 Bandet, Y., Donville, B. & Michaux, J., **Etude géologique et géochronologique du site villafranchien de Vialette (Haute Loire).** Bull. Soc. géol. France, (7), **20,** 3.

1980 Casta, L., **Les formations quaternaires de la Dépression de Braşov (Roumanie).** Thèse, 3 vol., Marseille-Luminy.

1983 Couthures, J. & Pastre, J.F., **Chronostratigraphie du Plio-Pléistocène d'Auvergne et du Velay; Nouveaux apports des datations radiométriques et du paléomagnétisme.** Bul. Ass. dr. Et. Quat., **1.**

1974 Delson, E., **Preliminary review of Cercopithecid distribution in the Circum Mediterranean Region.** Bur. Rech. geol. min. Mem. **78.**

1983 Feru, M.U., Radulesco, C. & Samson, P., **Succesion des Mammifères plio-pléistocènes dans le Bassin dacique (Roumanie).** Ann. Inst. Géol. Géophys., **59.**

1981 Ghenea, C., Bandrabur, T. Mihăilă, N. Radulesco, C., Samson, P. & Rădan, S. **Pliocene and Pleistocene deposits in the Braşov Depression.** INQUA, SEQS, Guidebook for the Field excursion, 1–8 June 1981.

1980 Guérin, C., **Les Rhinocéros (Mammalia, Perissodactyla) du Miocène terminal au Pléistocène supérieur en Europe occidentale. Comparaison avec les espèces actuelles.** Docum. Lab. Géol. Lyon, **79,** 1–3.

1970 Heintz, E., **Les Cervidés villafranchiens de France et d'Espagne.** Mém. Mus. Nation. Hist. Nat. (C), **22,** 1–2.

1932 Jekelius, E., **Die Molluskenfauna der Dazischen Stufe des Beckens von Braşov.** Mem. Inst. geol. Rom., **2.**

1917 Kormos, Th., **Die pliozänen Schichten von Ajnacskö und ihre Fauna.** Jb. kgl. ung. geol. R. A. (1915).

1935 ——, **Beiträge zur Kenntnis der Gattung** Parailurus. Mitt. Jb. kgl. ung. geol. Anst., **30,** 2.

1980 Kovács, Al., Radulesco, C. & Samson, P., **Découverte de restes de Mammifères dans les dépôts du Pliocène moyen du Bassin de Sf. Gheorghe (Dépression de Braşov).** Aluta (1980), Sf. Gheorghe.

1938 Kretzoi, M., **Die Raubtiere von Gombaszög nebst einer Ubersicht der Gesamtfauna.** Ann. Mus. Nat. Hung. (Min., Geol., Palaeont.), 31.

1954 —, **Bericht über die Calabrische (Villafranchische) Fauna von Kislang, Kom. Féjer.** Jber. ung. geol. Anst. (1953), **1.**

1966 Liteanu, E. & Ghenea, C., **Cuaternarul din România.** Com. Geol., Studii Tehn. Econ., (H), **1.**

1962 Liteanu, E., Mihăilă, N. & Bandrabur, T., **Contribuţii la studiul stratigrafiei Cuaternarului din Bazinul mijlociu al Oltului (Bazinul Baraolt).** Stud. Cercet. Geol., **7,** 3–4.

1982 Ly, M. H., Cantagrel, J. M., de Geer de Hervé, A & Vincent, P. M., **Révision téphrochronologique des dépôts fossilifères plio-pléistocènes des environs de Perrier et Champeix (Puy-de-Dôme, France).** Colloque „Le Villafranchien méditerranéen", Lille.

1939 Mottl, M., **Die mittelpliozäne Säugetierfauna von Gödöllö bei Budapest.** Mitt. Jb. kgl. ung. geol. Anst., **32,** 3.

1970 Radulesco, C. & Kisgyörgy, Z., **Contribution à la connaissance de la faune de Mammifères villafranchiens de Căpeni–Virghiş (Dépression de Braşov).** Aluta, 2, Sf. Gheorghe.

1968 Rădulescu, C. & Kovács, Al., **Noi contribuţii la cunoaşterea faunei de mamifere fosile din bazinul Baraolt (Depresiunea Braşov).** Lucr. Inst. Speol. „Emil Racoviţă", **7.**

1971 Radulesco, C. & Samson, P., **Sur quelques Arvicolidés (Mammalia, Rodentia) pléistocènes du Sud-Est de la Transylvanie.** Trav. Inst. Spéol. „Emile Racovitza", 10.

1972 —, **Nouvelles données sur les Castoridés (Rodentia, Mamm.) du Villafranchien inférieur de la Dépression de Braşov (Roumanie).** N. Jb. Geol. Paläont. Mh., 2.

1984 —, **Les Micromammifères du Pliocène supérieur de Debren–1 (Bassin de Sf. Gheorghe, Dépression de Braşov, Roumanie).** Trav. Inst. Spéol. „Emile Racovitza", **23.**

1965 Radulesco C., Samson, P., Mihăilă, N. & Kovács, Al., **Contributions à la connaissance des faunes de Mammifères pléistocènes de la Dépression de Braşov (Roumanie).** Eiszeitalter u. Gegenwart, **16.**

1978 Roman, Ştefana, **Contribuţii la cunoaşterea florei polinice a complexelor cărbunoase şi marnoase din Bazinul Baraolt.** D. S. Inst. Geol. Geofiz., **64,** 3 (Paleont.).

1981 —, **Palynological features** in : Ghenea, C. & al., **Pliocene and Pleistocene deposits in the Braşov Depression.** INQUA, SEQS, Guidebook for the Field excursion, 1–8 June 1981.

1976 Samson, P., **Les Equidés fossiles de Roumanie (Pliocène moyen-Pléistocène supérieur).** Geol. Romana, **14** (1975).

1970 Samson, P. & Kovács, Al., **Contributions à la connaissance des faunes de Mammifères quaternaires du Bassin de Sf. Gheorghe (Dépression de Braşov).** Aluta (1970,) Sf. Gheorghe.

1972 —, **Note sur les Mammifères du Villafranchien inférieur du Bassin de Tirgu Secuiesc (Dépression de Braşov, Roumanie).** Aluta (1972), Sf. Gheorghe.

1973 Samson, P. & Radulesco, C., **Les faunes de Mammifères et la limite Pliocène-Pléistocène en Roumanie.** Trav. Inst. Spéol. „Emile Racovitza", **12.**

1971 Samson, P., Radulesco, C. & Kisgyörgy, Z., **Nouvelles données sur la faune de Mammifères du Villafranchien inférieur de Căpeni-Virghiş. (Dépression de Braşov, Roumanie).** Eiszeitalter u. Gegenwart, **22.**

1969 Samson, P., Radulesco. C. & Kovács, Al., **Faunele de mamifere şi stratigrafia Cuaternarului în Depresiunea Braşov.** Aluta, 1, Sf. Gheorghe.

1922 Schlesinger, G., **Die Mastodonten der Budapester Sammlungen.** Geol. Hung., **2,** 1.

1899 Schlosser, M., Parailurus anglicus **und** Ursus boeckhi **aus den Ligniten von Baróth-Köpecz.** Mitt. Jb. kgl. ung. geol. Anst., **13,** 2.

1930 Simionescu, I., **Vertebratele pliocene de la Măluşteni (Covurlui).** Acad. Rom., Publ. Fond. V. Adamachi, **9,** 49.

1983 Suc., J.–P. & Zagwijn, W. A., **Plio-Pleistocene correlations between the northwestern Mediterranean region and northwestern Europe according to recent biostratigraphic and palaeoclimatic data.** Boreas, **12.**

1911 Toula, F., **Uber Säugetierreste aus der pliocänen Lignitformation von Illyefalva (Szent-Király).** Abh. k. k. geol. R. A., 20, 5.

REZUMAT

Autorii dau o privire de ansamblu asupra biocronologiei depozitelor pliocene medii și superioare din Depresiunea Brașov. Sînt prezentate localitățile fosilifere și asociațiile de mamifere care le caracterizează, precum și rezultatele privind analizele polinice, determinările de paleomagnetism și datările de vîrstă absolută. Pe baza acestor date se apreciază că sedimentarea lacustră în Depresiunea Brașov a început aproximativ la –3 MA. Asociațiile sincrone de mamifere cuprinzînd **Dicerorhinus leptorhinus, „Parabos"** cf. **athanasiui, Sus minor** și **Metacervocerus** cf. **pardinensis,** de la Căpeni și Vîrghiș (inclusiv Iarăș-Vale) (orizont I, stratul III de lignit, Pliocen mediu, eventul Kaena) sînt situate în zona MN 15, fiind mai noi decît fauna de tip Roussillon (Serrat d'en Vacquer), dar mai vechi decît fauna de tip Vialette. Fauna de tip Căpeni–Vîrghiș persistă pînă la nivelul Iarăș-1 (orizont II, partea bazală a faciesului litoral, Pliocen mediu, Gauss superior), prezentînd o nuanță mai evoluată (**D. leptorhinus** mai hipsodont). Fauna de la Araci–Fîntîna Fagului (nivel inferior) (orizont II, partea medie a faciesului litoral, Pliocen superior) cu **Dicerorhinus** cf. **elatus** și **Metacervocerus** cf. **pardinensis** sugerează constituirea în regiune a unei asociații de tip Vialette. Apariția faunei de tip Perrier-Etouaires a fost pusă în evidență la Iarăș-2/Iarăș–Cariera Veche (orizont II, partea superioară a faciesului litoral, Pliocen superior, Gauss superior) prin prezența asociației **Dicerorhinus** cf. **etruscus** și **Arvernoceros** cf. **ardei** corespunzătoare subzonei MN 16 b. Nivelul faunistic cel mai nou este reprezentat la Iarăș-3 (orizont II, nivel superior marnos, Pliocen superior, începutul epocii Matuyama).

Biocronologia depozitelor fosilifere din Depresiunea Brașov, în raport cu unele localități de referință din Europa, este sintetizată în tabelul 1.

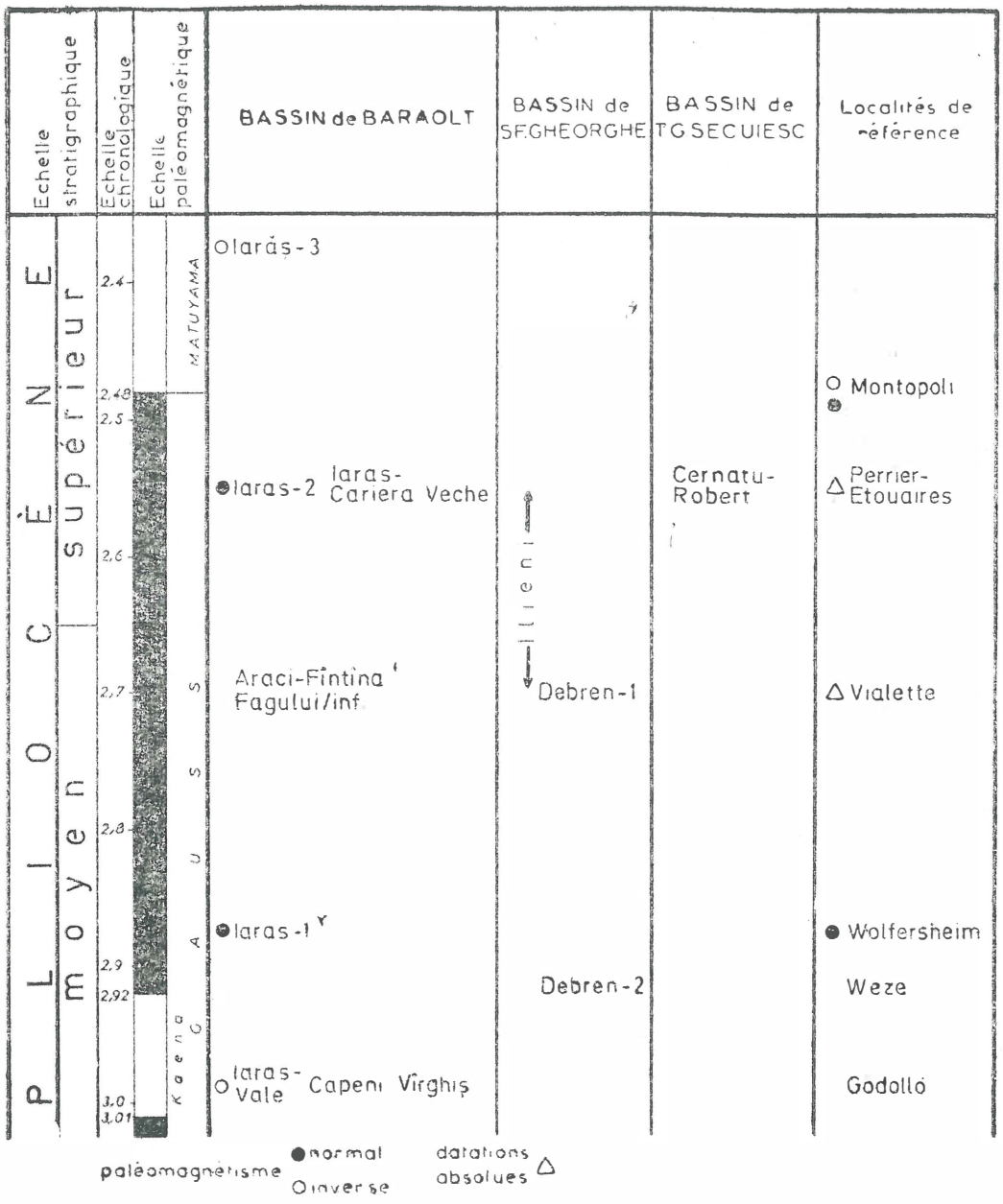

Tableau 1 – Biochronologie des sites fossilifères du Pliocène de la Dépression de Brașov.

VEGETAȚIA ACVATICĂ ȘI PALUSTRĂ DIN ÎMPREJURIMILE MUNȚILOR BODOC

Dr. KOVÁCS SÁNDOR

Cercetările floristico-fitocenologice efectuate în Munții Bodoc (1973–1977) s-au extins pe de o parte în valea Oltului și afluenții stîngi (Valea Mare, Valea Saldoboș), pe de altă parte în Valea Beșeneu, care străbate partea centrală a muntelui în direcția N–S cu privire specială asupra vegetației de luncă. În zona relativ îngustă de luncă inundabilă a Oltului, situată între Malnaș – Bodoc – Zoltan, în pofida intervențiilor agricole pe porțiunile de pajiști păstrate a fost posibilă efectuarea de observații fitocenologice. Mai puțin alterată și mai extinsă este lunca inundabilă a pîrîului Beșeneu, aval de satul Pădureni (comuna Moacșa). Aici la nord și la sud de drumul de legătură cu Moacșa, se extind bahne cu rogozuri, stuf și rourică.

Altitudinea teritoriului cercetat este cuprinsă între 540–560 m. **Oltul**, al cărui curs are de asemenea direcția nord-sud, reprezintă linia de despărțire între **Munții Baraolt** și **Bodoc.** Precipitațiile oscilează aici între minima de 497 mm (1967) și maxima de 883 mm (1972), media de 15 ani (1961–1976) fiind de 633,5 mm. Temperatura medie este cuprinsă între aproximativ 7,2–7,5 °C. În valea cu caracter boreal, bogat în precipitații (se încadrează în caracterele Dfbk după Köppen) verile sînt calde și caracterul continental se manifestă în tot timpul anului. Repartiția anuală a precipitațiilor este capricioasă, iar lunca este inundată brusc primăvara (la începutul lunii aprilie) corespunzînd topirii zăpezii, urmată de una-două inundații la începutul verii. Retragerea apelor după aceste inundații de vară este de multe ori lentă, creînd condiții corespunzătoare pentru helofitoni.

În lunca inundabilă apar soluri tipice de aluviune bogate în humus și în straturile mai profunde. Apariția lor este explicată prin prezența apei freatice la suprafață (sau în apropierea ei) și prin inundațiile anuale. Aceste soluri bogate în substanțe nutritive (eutrofe) au pH-ul cuprinse între 7–8 (la izvorul sărături de la Olteni am determinat un pH de 7,8). Aceste

condiții explică răspîndirea speciilor de helofite **(Scorzonera parviflora** Jacq., **Puccinellia distans** (L.) Parl., **Trifolium fragiferum** L., **Triglochin maritima** L., **Juncus gerardi** Lois., **Schoenoplectus tabernaemontani** (Gmel.) Palla, **Atriplex hastata** L., etc.). În perioada umedă (hidrofază), în aprilie–iulie, bahnele beneficiază de multă umiditate. Această perioadă este urmată în majoritatea anilor de perioade uscate (august–octombrie) cu scăderea nivelului de apă freatică, cu uscarea straturilor de la suprafață. Aceasta este cauza că – mai ales în lunca inundabilă a Oltului – între helofitoni se instalează mulți mezofitoni, asociațiile de broasca apei **(Potamion)** sînt restrînse pe suprafețe extrem de reduse sau lipsesc, iar asociațiile aparținătoare alianțelor de **Phragmition** și **Carition gracilis** sînt sărăcăcioase sau fragmentare, intercalîndu-se între aceste asociații multe specii străine.

Pajiștile de luncă sînt cosite de două ori pe an și pășunate toamna (după otavă) și la începutul primăverii. Pajiștile întinse de **Agrostion albae** și **Arrhenatherion,** care asigură furaj excelent, nu sînt cuprinse în prezenta lucrare, prezentarea lor va fi inclusă într-o contibuție ulterioară. Mult mai puțin valoroase sînt din punct de vedere furajer asociațiile **Phragmitetalia** și **Magnocaricetalia** prezentate în cele ce urmează. Un aspect interesant și necunoscut pînă în prezent este prezența asociației de sărătură, care s-a instalat în jurul izvorului sărături os de la Olteni.

În ultimii ani procesul de ruderalizare s-a accentuat în urma săpării unor drenaje noi, construirea digurilor de protecție (Bodoc), a construcțiilor de mare amploare de diguri la Pădureni.

ÎNCADRAREA CENOTAXONOMICĂ A ASOCIAȚIILOR PREZENTATE

POTAMETEA Tx. et Prsg. 42.

P o t a m e t a l i a W. Koch 26.

Potamion oberd. 56.

Myriophyllo – Potametum Soó 34.

– lemnetosum

PHRAGMITETEA Tx. et Prsg. 42.

P h r a g m i t e t a l i a W. Koch. 26.

Phragmition communis W. Koch 26.

Phragmitetum communis (Allorge 22) Pign. 53.

– bolboschoenetosum maritimi Ubrizsy 61.

– sparganietosum Soó 27.

Schoenoplectetum lacustris (Eggler 33) Schmale 39.

Typhetum angustifoliae (Allorge 22) Pign. 53.

Typhetum latifoliae Soó 27.

Glycerietum maximae (Nowinski 30) Hueck 31.

Equisetetum limosi Soó 27.

B o l b o s c h o e n e t a l i a m a r i t i m i Hejni 67.

Bolboschoenion maritimi Soó 27.

Bolboschoenetum maritimi continentale Soó 62.

– heleocaretosum Soó 57.

Schoenoplectetum tabernaemontani Soó 27.

N a s t u r t i o – G l y c e r i e t a l i a Pignatti 53.

Phalaridion arundinaceae Kopecky 61.

Typhoidetum arundinaceae Eggler 33.

Glycerio – Sparganion Br. – Bl. et Siss 42.

Glycerietum fluitantis Soó 31., Buia 39.

– catabrosetosum aquaticae Rübel 27., Prodan 47.

Glycerietum plicatae Oberd. (52.) 57.

M a g n o c a r i c e t a l i a Pign. 53.

Caricion gracilis Balat.-Tulack. 63.

Caricetum vesicariae Zóly. 31.

Caricetum gracilis (Graebn. et Hueck 31.) Tx. 31.

Caricetum distichae (Nowinski 27.) Soó 55.

Caricetum ripariae Soó 28.

Caricetum vulpinae Nowinski 27.

MYRIOPHYLLO – POTAMETUM Soó 34.

Fitocenozele submerse şi submers-natante sînt slab reprezentate în regiune, deoarece apele stagnante sau lin curgătoare sînt foarte puţine, majoritatea lor nu persistă în tot cursul anului.

O singură fitocenoză aparţine acestei asociaţii, dar şi aceasta apare fragmentar în lunca Oltului, la Bodoc, în apa unui meandru părăsit (Holtág), reprezentînd faza primară de succesiune în colmatarea acestuia.

Pe lîngă speciile caracteristice: **Myriophyllum spicatum** L. (AD: 2–3), **Potamogeton crispus** L. (3), **Potamogeton natans** L. (2), sînt prezente speciile: **Lemna minor** L. (1), **Lemna trisulca** L. (2), **Ranunculus trichophyllus** Chaix (+) şi **Chara foetida** (2), oglinda de apă fiind limitrofă de masa speciilor **Glyceria maxima** (Hartm.) Holmb. şi **Phragmites australis** (Cav.) Trin.

Spectrul floristic: Cm: 85,7%, Eua: 14,3%.

Locul şi data rel.: Bodoc, lunca Oltului, 17.VI.1976.

Altitudinea: aprox. 540 m.

PHRAGMITETUM COMMUNIS (Allorge 22) Pign. 53.

– bolboschoenetosum maritimi Ubrizsy 61.
– sparganietosum neglecti Soó 27.

Fitocenozele de trestie apar pe suprafeţe comparativ restrînse şi izolate, atît în lunca Oltului, cît şi în Valea Beşeneului, vegetînd în marginea şanţurilor de scurgere (meandre părăsite) unde apa stagnează mai mult timp. Asociaţia (Tabelul 1.) are compoziţia specifică a mlaştinilor eutrofe. Masa acumulată anual de trestişuri este puţin folosită de localnici: marea majoritate a acesteia se acumulează în bălţi, accelerînd colmatarea. Se deosebesc faciesuri cu **Bolboschoenus maritimus** (L.) Palla (pe suprafeţe relativ plane) şi **Sparganium neglectum** Beeby în bazinete cu ape stagnante). În cele zece releveuri am identificat 58 specii.

Spectrul floristic: Eua (Es): 49,12%; Cp: 33,34%; E: 3,51%; Cm: 14,03%

Forme biologice: Hh: 36,84%; H: 42,10%; G: 12,28%; Ch: 1,76%; Th: 5,26%; M: 1,78%.

Tabelul 1.

PHRAGMITETUM COMMUNIS (Allorge 22) Pign. 53.

		Nr. ridicării	1–6	7	8	9	10	
		Acoperirea în m^2	400	400	400	400	400	K
		Nr. specii						
As + Phragmition								
Hh	Cm	Phragmites australis	4—5			2	1	IV
G–Hh	Cm	Bolboschoenus maritimus	+	4—5	5	+		II
Hh	Eua (M)	Sparganium (erectum)	+			3	5	I
Hh	Cm	Typha latifolia	+—1			+		II
Hh	Cp	Glyceria maxima	+—2			2		III
Hh	Cm	Schoenoplectus lacustris	+				+	I
Phragmitetalia								
Hh	Eua (M)	Oenanthe aquatica	+—1			1—2		II
Hh	E	Iris pseudacorus	+					I
Hh	Cm	Alisma plantago-aquatica	+—2	+	1	2	1	IV
Hh	Eua	Alisma lanceolatum	+	+				I
Hh	Eua	Butomus umbellatus	+			+		II
G	Cm	Heleocharis palustris	+	+		+		III
Hh	Cp	Stachis palustris	+					I
H–Hh	Eua	Epilobium hirsutum	+				+	I
Hh	Eua (M)	Lysimachia vulgaris	+					II
H–Hh	Cp (Eua)	Lythrum salicaria	+	+	+		+	III
Hh	Eua (M)	Lycopus europeus	+				+	I
Nasturcio – Glycerietalia								
Hh–H	Cp	Typhoides arundinacea	+			+		II
Hh	Cp (Eua)	Scirpus silvaticus	+					II
Hh	Cp	Rorippa amphibia	+			+		II
H (Hh)	E (M)	Mentha aquatica	+	+	+		+	III
H–Hh	Cp (M)	Veronica anagallis-aquatica		+	+			I
H	Cp	Caltha laeta	1—2					I
Caricion gracilis – Magnocaricetalia								
G–Hh	Eua	Carex gracilis	+—2					II
Hh	Cp	Carex vesicaria	+					II
Hh	Eua (M)	Carex riparia	+				+	I
G–H	Es	Carex disticha	+					I
G	Cp	Equisetum palustre	+—2		+	+		III

		Nr. ridicării	1–6	7	8	9	10	
		Acoperirea în m²	400	400	400	400	400	K
		Nr. specii						
Agrostion, Agropyron – Rumicion et Insoc.								
H	Cp	Agrostis stolonifera	+—2		+			II
H	Eua	Alopecurus pratensis	+	+				I
H	Eua	Sympytum officinale	+					II
H	Eua	Juncus effusus	+		+			I
H	Eua	Carex hirta	+					I
H	Eua (M)	Ranunculus repens	+	+	+			II
H	Eua	Rumex crispus	+					II
Ch	Eua	Lysimachia nummularia	+		+			I
H	Cp	Alopecurus aequalis	+	+	+	+		III
Th	Eua (M)	Polygonum hydropiper	+	+				II
G	Cp	Epilobium palustre	+	+		+		II
Hh	Eua	Callitriche cophocarpa	+					I
Th	Cp	Ranunculus sceleratus	+		+			I
Phn	Eua	Salix viminalis	+				+	I

Intr-un singur releveu: Hh, Cm Glyceria fluitans (3), H-Hh, Eua Veronica beccabunga (1), H. Cp. Triglochin maritima (1), H-Hh, Eua Myosotis palustris, (1), G, Eua (C) Cirsium canum (1), H, Eua Festuca arundinacea (1), H, Eua (M) Galium palustre (6), H, Eua (Cp) Poa palustris (10), H, Cp Veronica scutella (2), H (G), Eua (M) Rorippa silvestris (8), H, Cp Cardamine pratensis (7), H, Eua Mentha longifolia (8), Th, Cm Limosella aquatica (9), Hh, Cp Equisetum limosum (10), H, Eua Filipendula ulmaria (4), Chara foetida (2).

Locul și data releveurilor: 1. Bodoc, luncă, 30.V.1976; 2, 3, 6, 8. Bodoc, luncă, 17.VI.1976; 4. Olteni, luncă sub Hereț, 26.VI.1976; 5. Pădureni, Valea Beșeneu, 6.VII.1976; 7. Bodoc, luncă, 6.VI.1976; 9. Bodoc, luncă, 1.VI.1976; 10. Olteni, luncă, 17.VI.1976.

Altitudinea aproximativă: Olteni, luncă 550 m; Bodoc, luncă 540 m; Pădureni 600 m.

SCHOENOPLECTETUM LACUSTRIS (Eggler 33) Schmale 39.

Asociația se întîlnește fragmentar în meandrul luncii Oltului, la Bodoc fiind legată de stagnare permanentă de apă. Compoziția floristică : **Schoenoplectus lacustris** (AD 4), **Typha latifolia** (+), **Glyceria maxima** (+), **Phragmites australis** (+), **Glyceria fluitans** (+), **Carex gracilis** (+), **Carex vesicaria** (+), **Carex riparia** (+), **Lythrum salicaria** (+), **Equisetum limosum** (+), **Typhoides arundinacea** (2), **Epilobium palustre** (+), **Lemna trisulca** (+), **Scirpus silvaticus** (2), **Salix triandra** (+), **Salix alba** (2).

Locul și data releveului: Bodoc, lunca Oltului (Meandru părăsit) 17.VII.1977.

TYPAETUM ANGUSTIFOLIAE (Allorge 22) Pign. 53.

Cenoza apare fragmentar și numai în lunca largă a Văii Beșeneu, abia în două-trei pîlcuri. Pîlcurile sînt separate, atît de trestișuri, cît și de păpurișurile cu frunză lată. Edificatorul principal, **Typha angustifolia** L. preferă – după observațiile noastre – apele lin curgătoare și solurile ușoare-nisipoase.

Compoziția floristică: **Typha angustifolia** (AD 5), **Equisetum palustre** (+),**Heleocharis palustris** (+), **Catabrosa aquatica** (+), **Mentha aquatica** (+), **Lycopus europaeus** (+), **Epilobium palustre** (+), **Lythrum salicaria** (1), **Lysimachia vulgaris** (+), **Veronica beccabunga** (+), **Rorippa amphibia** (+), **Symphytum officinale** (+), **Mentha longifolia** (+), **Glyceria fluitans** (+), **Carex disticha** (+), **Ranunculus repens** (+), **Ranunculus sceleratus** (+), **Juncus inflexus** (1), **Rumex conglomeratus** (+), **Alopecurus aequalis** (+).

Spectrul floristic: Eua (Es): 40%; Cp: 40%; E: 5%; Cm: 15%.

Forme biologice: Hh: 30%; H: 45%; G: 20%; Th: 5%.

Locul și data releveului: Pădureni, lunca Beșeneului, 6.VII.1976.

TYPHAETUM LATIFOLIAE Soó 27.

Asociația de papură lată apare cu totul izolat în perimetrul vegetație acvatice și palustre din lunca Oltului și Valea Beșeneului. Existența lui este legată de microbazinete izolate din luncă, locuri unde hidrofaza persistă pînă la ivirea perioadei secetoase de vară. Numărul speciilor din cenoze (3 relevee) este de 29.

Compoziția floristică: **Typha latifolia** (AD: 3–5), **Heleocharis palustris** (+–1), **Oenanthe aquatica** (+), **Ranunculus lingua** (+), **Lythrum salicaria** (+), **Alisma plantago-aquatica** (+), **Scirpus silvaticus** (1–2), **Galium palustre** (+), **Myosotis palustris** (+), **Typhoides arundinaceae** (+), **Veronica beccabunga** (+), **Mentha longifolia** (+), **Caltha laeta** (3), **Rorippa amphibia** (+),

Glyceria fluitans (+), **Epilobium palustre** (+), **Ranunculus repens** (+), **Juncus inflexus** (+), **Rumex crispus** (+), **Rumex conglomeratus** (+), **Alopecurus aequalis** (+), **Bidens tripartita** (2), **Equisetum palustre** (+), **Carex gracilis** (+), **Filipendula ulmaria** (2), **Symphytum officinale** (+), **Agrostis stolonifera** (+), **Callytriche cophocarpa** (+), **Populus tremula** (+).

Spectrul floristic: Eua: 41,38%; Cp: 37,93%; E: 3,45%; Cm: 17,24%.

Forme biologice: Hh: 62,07%; H: 17,24%; G: 13,79%; Th: 3,45%; Phm: 3,45 %.

Locul și data rel.: 1–3. Pădureni, lunca Beșeneu, 25.V.1976; 6. VII.1976; 2. Olteni, lunca Oltului, 26.VI.1976.

GLYCERIETUM MAXIMAE (Nowinski 30) Hueck 31.

Fitocenozele de mană de apă se întîlnesc în lunca inundată a pîrîului Beșeneu, precum și fragmentar în lunca Oltului (Olteni, Bodoc). Compoziția floristică a asociației, stabilită pe bază de trei relevee este următoarea: **Glyceria maxima** (AD 4–5, III*), **Sparganium neglectum** (+, I), **Typha latifolia** (+, I), **Lythrum salicaria** (+, II), **Myosotis palustris** (+, I), **Poa palustris** (+, I), **Typhoides arundinaceae** (+, I), **Mentha aquatica** (+, I), **Caltha laeta** (+, II), **Rorippa amphibia** (+, I), **Mentha longifolia** (+, I), **Scirpus silvaticus** (+, I), **Carex gracilis** (1–2, I), **Carex vulpina** (+, I), **Equisetum palustre** (+, I), **Poa trivialis** (+, II), **Ranunculus repens** (+, I), **Cirsium oleraceum** (2, I), **Lysimachia nummularia** (+, I), **Agrostis stolonifera** (+, I), **Potentilla anserina** (+, I).

Masa verde a manei de apă, planta fiind toxică, nu este folosită de localnici.

Spectrul floristic:: Eua 42,86%; E 4,76%; Cp 42,86%; Cm 9,52%.

Forme biologice: Hh 33,33%; H 57,14%; G 4,76% Ch 4,76%.

Locul și data rel.: 1. Olteni, lunca Oltului, 26.VI.1976; 2–3. Pădureni, Valea Beșeneului, 6.VII.1976.

EQUISETETUM LIMOSI Soó 27.

Fitocenozele descrise din lunca Oltului apar pe suprafețe relativ mici și izolate, determinate de condiții ecologice, dar individualizate în cadrul asociației ± omogene de **Caricetum gracilis** (Tabel 2.). Se instalează în depresiuni inundate-băltoase, cu apa stagnantă și în cursul verii.

* Numărul releveelor în care apare specia.

Tabel 2.

Equisetetum limosi Soó 27.

		Nr. ridicării	1	2	3
		Acoperirea în %	80	90	90
		Suprafața rel. în m^2	100	100	100
		Phragmitetea (Phragmitetalia, Nasturio-glycerietalia)			
Hh	Cp	Equisetum limosum	4	4	3
Hh	Cm	Phragmites australis	+	+	2
Hh	Cm	Alisma plantago-aquatica	+		+
Hh	Eua	Alisma lanceolatum			+
G	Cm	Heleocharis palustris	+	+	+
H (Hh)	E (M)	Mentha aquatica	+		+
H	Cp	Galium palustre	+	+	+
Hh	Eua (M)	Lycopus europaeus	+		+
Hh-G	Cp	Scirpus silvaticus		+	
H-Hh	Cp (Eua)	Lythrum salicaria		+	1
H-Hh	Eua	Epilobium hirsutum		+	
Hh-H	Cp	Typhoides arundinaceae	+		
Hh	Cm	Glyceria fluitans			+
H-Hh	Cp (M)	Veronica beccabunga	+		
H	Atl (b)	Pedicularis palustris	+		
H	Cp	Cardamine pratensis	+	+	+
H-Hh	Eua	Myosotis palustris	+		+
		Caricion gracilis			
G-Hh	Eua	Carex gracilis	2	1	2
Hh	Cp	Carex vesicaria		+	1
G	Cp	Equisetum palustre	+		+
		Molinio – Arrhenatheretea			
H	Eua	Lychnis flos-cuculi	+	+	
H	E	Symphytum officinale	+		
G		Orchis laxiflora ssp. elegans		+	
H	Eua	Ranunculus acer	+		
H	Eua	Alopecurus pratensis		+	
H	Cm	Deschampsia caespitosa		+	+
H	Eua (M)	Lathyrus pratensis		+	
H	Eua	Trifolium hybridum	+	+	
H	Cp	Agrostis stolonifera	+	1	+
G	Ec (sM)	Colchicum autumnale	+		

		Nr. ridicării :	1	2	3
		Acoperirea în %:	80	90	90
		Suprafața rel. în m²:	100	100	100
		Ağropyro – Rumicion, însoțitori			
H	Eua	Juncus effusus	+		
H (G)	Eua (M)	Rorippa silvestris		+	
H	Eua	Ranunculus repens	+		
H	Eua	Filipendula ulmaria			+
PhM	Eua	Padus avium		+	

Locul și data rel.: 1, 3. Bodoc, lunca Oltului, 17.VI.1976; 2. Olteni, lunca Oltului, 26.VI.1976.

Spectrul floristic: Eua 42,86%; Cp 28,58%; E 5,72%; Atl 2,85% ; Ec 2,85%; P-Pa 2,85%; Cm 14,29%.

Forme biologice: Hh 25,71%; H 57,14%; G 14,29%; Phm 2,85%.

BOLBOSCHOENETUM MARITIMI CONTINENTALE Soó 62.
– heleocharetosum Soó 57.

Cenoza este prezentă cu totul izolat, existența lui în lunca Oltului de la Olteni fiind legată de un izvor de apă minerală sărată-carbogazoasă. În jurul izvorului s-a format o vegetație halohidrofilă, iar în compoziția cenozei participă numai patru specii: **Bolboschoenus maritimus** (AD 4–5), **Agrostis stolonifera** (1), **Triglochin maritima** (1–2), **Puccinellia distans** (+).

Locul și data rel.: Olteni, lunca Oltului, izvorul sărături, 21.VIII.1976.
– **heleocharetosum** Soó 57.

Fitocenozele de **Heleocharis palustris** (L.) R. Br. apar accidental în lunca Oltului (la Olteni) și în valea Beșeneului, instalîndu-se mai cu seamă la periferia asociațiilor de rogozuri, unde adîncimea apei scade. Compoziția floristică întrunește în cele trei relevee un număr de 29 de specii cu grad de acoperire maximă (100 %). Cenoza – atît prin compoziție, cît și prin aspect – indică un stadiu care evoluează spre caricete mai bine conturate cenologic. (Tabel 3).

SCHOENOPLECTETUM TABERNAEMONTANI Soó 27.

Ca și asociația precedentă și această cenoză este legată de izvorul mineral sărături de la Olteni – lunca Oltului. Fiind o cenoză foarte izolată,

care se întinde de-a lungul canalului de scurgere, este săracă în specii, edificatorul principal fiind pipirigul. În compoziția fitocenozei participă speciile: **Schoenoplectus tabernaemontani** (AD 4), **Agrostis stolonifera** (1), **Triglochin maritima** (+), **Lythrum salicaria** (+).

Locul și data rel.: Olteni, lunca Oltului, izvorul sărături, 21.VIII.1976.

Tabel 3.

– **heleocharetosum** Soó 57.

			AD	Nr. releveului
	Bolboschoenion maritimi			
G–Hh	Cm	Heleocharis palustris	4–5	3
Hh	Eua	Schoenoplectus tabernaemontani	+	1
H	Cp	Trialochin maritima	+	2
H–Hh	Eua	Carex vulpina	+–1	3
Hh	Cm	Alisma plantago-aquatica	+	2
	Phragmitetea			
H–Hh	Cm	Lythrum salicaria	+	1
H	Cp	Scutellaria galericulata	+	1
H (Hh)	E (M)	Mentha aquatica	+	1
Hh	Eua (M)	Lysimachia vulgaris	+	2
H	Eua (M)	Epilobium parviflorum	+	2
Hh	Cp	Galium palustre	+	1
Hh–G	Cp	Scirpus silvaticus	+	1
H	Cp	Caltha palustris	+–1	2
	Agrostion, Agropyro – Rumicion			
H	Cp	Agrostis stolonifera	1–2	3
H	Eua	Alopecurus pratensis	+	2
H	Eua	Symphytum officinale	+	2
H	Eua	Trifolium hybridum	+	2
Ch	Eua	Lysimachia nummularia	+	1
H	Eua	Juncus effusus	+–1	1
H	Eua	Rumex crispus	+	3
Th	Eua (M)	Bidens tripartita	+	1
H	Eua	Carex hirta	+–1	1
H	Cm	Potentilla anserina	+	3
H	Eua (M)	Ranunculus repens	+	1

			AD	Nr. releveului
	Insoţitori			
H	Cp	Agrostis canina	+	2
H	Eua (M)	Poa trivialis	+	2
G–Hh	Cp	Equisetum palustre	+–1	2
Th	Eua	Rhinanthus glaber	+	1
G–H	Cp	Carex gracilis		

Locul şi data rel.: 1. Olteni, lunca Oltului, 26.VI.1976; 2., 3. Pădureni, Valea Beşeneu, 6.VII.1976; 8.VII.1976.

Spectrul floristic: Eua 51,73%; Cp 31,04%; E 3,45%; Cm 13,78%.

Forme biologice: Hh 17,.24%; H 62,07%; G 10,35%; Ch 3,45%; Th 6,89 %.

TYPHOIDETUM ARUNDINACEAE Eggler 33.

Apare mai mult sub forma unor fragmente în marginea locurilor băltoase, unde reprezintă prima fază spre formarea covorului vegetal mezofil. Asigură un colorit viu vegetaţiei montane de luncă prin pîlcurile sale gracile (Tabel 4).

Spectrul floristic: Eua 51,08%; Cp 23,43%; E 6,39%; Atl 2,13%; Cm 16,97 %.

Forme biologice: Hh 34,04%; H 46,80%; G 10,65%; Ch 2,13%; Th 6,38 %.

Tabel 4.

TYPHOIDETUM ARUNDINACEAE Eggler 33.

		Nr. ridicăril	1	2	3	4	5	K
		Acoperirea în m²	100	100	100	100	100	
		Nr. speciilor	21	16	23	12	16	
		Phalaridion, Nasturtio – Glycerietalia						
Hh–H	Cp	Typhoides arundinacea	4—5	5	3	3—4	3	V
Hh	Cm	Glyceria fluitans	+		+			II
Hh–G	Cp	Scirpus silvaticus		+			1—2	II
Hh	Cp	Rorippa amphibia			1	+		II

		Nr. ridicării :	1	2	3	4	5	K
		Acoperirea în m^2:	100	100	100	100	100	
		Nr. speciilor:	21	16	23	12	16	
		Phragmitetalia						
Hh	Cp	Typha latifolia	+			+		II
G	Cm	Heleocharis palustris	++			+		II
Hh	Eua (M)	Oenanthe aquatica	+		+			II
Hh	Eua	Butomus umbellatus	+		1—2	+		III
Hh	E	Iris pseudacorus		+		+		II
Hh	Cm	Alisma plantago-aquatica	2	+	+			III
Hh	Eua	Alisma lanceolatum		+	+			II
H–Hh	Cp	Lythrum salicaria	+				+	II
		Caricion, Magnocaricetalia						
G–Hh	Eua	Carex gracilis		+	1	2		III
H–Hh	Eua (M)	Carex vulpina	+			+		II
G	Cp	Equisetum palustre	+	1	+	+	2	V
H	Eua (M)	Poa trivialis			+		+	II
		Agrostion						
H	Cp	Agrostis stolonifera	+	1—2	2		+	IV
H	Eua	Alopecurus pratensis		+	+		+	III
Ch	Eua	Lysimachia nummularia		+			+	II
		Agropyro – Rumicion, Însoțitori						
H	Eua	Carex hirta			+		+	II
H	Eua	Juncus inflexus	+		+			II
H	Eua	Ranunculus repens		+	+	+	+	IV
H	Cp	Alopecurus aequalis	+		+			II
H	Eua	Cirsium oleraceum					2	I
Th	Eua (M)	Bidens tripartitum		+	+			II
Hh	Cp	Myriophyllum verticillatum	+	+				II
H	Eua	Juncus effusus	+		+			II
Th	Cp	Ranunculus sceleratus	+		+			II

Intr-un singur releveu: Mentha aquatica +(3), Schoenoplectus tabernaemontani +(1), Bolboschoenus maritimus +(1), Carex riparia +(1), Myosotis palustris +(5), Pedicularis palustris +(1), Lemna minor +(1), Veronica beccabunga +(2), Symphytum officinale +(5), Caltha laeta +(5), Cirsium canum +(5), Mentha longifolia +(2), Rumex crispus +(4), Limosella aquatica +(3), Callytriche cophocarpa +(3), Rumex obtusifolia +(3), Galium palustre +(5), Lychnis flos-cuculi +(2), Deschampsia caespitosa +(4).

Locul şi data rel.: 1. Bodoc, lunca Oltului, 7.VI.1976; 2., 3., 4. Idem, 17.VII.1976; 5. Pădureni, Valea Beşeneului, 6.VII.1976.

GLYCERIETUM FLUITANTIS Soó 31, Buia 39.

– catabrosetosum aquaticae Rübel 27, Prodan 47.

Se întîlneşte în bălţile din lunca Oltului şi a Pîrîului Beşeneu, precum şi în canalele de scurgere ale izvoarelor, unde rourica vegetează împreună cu o serie de alte hidrohelofite şi hemicriptofite, printre care şi **Catabrosa aquatica** (L)P. B., pe baza căruia am diferenţiat faciesul **catabrosetosum aquaticae.** În cele 5 relevee prezentate am identificat 35 de specii şi 1 briofit (Tabel 5).

Spectrul floristic: Eua 57,16%; E 2,85%; Cp 28,59%; Cm 11,44%.

Forme biologice: Hh 34,29%; H 34,29%; G 14,32%; Ch 2,85%; Th 5,7%; Phm 8,55%.

Tabel 5.

Glycerietum fluitantis Soó 31, Buia 39.
catabrosetosum aquaticae Rübel 27, Prodan 47.

		Nr. ridicării	1	2	3	4	5	K
		Acoperirea în m²	100	100	100	100	100	
		Nr. speciilor	11	12	18	21	9	
		Nasturtio — Glycerietalia						
Hh	Cm	Glyceria fluitans	4	4	3—4	+	3	V
Hh	Cp	Catabrosa aquatica			2	4	3—4	III
Hh–H	Cp	Typhoides arundinaceae	2	1			+	III
H	Cp	Caltha palustris			+	+		II
H–Hh	Eua (M)	Veronica beccabunga			2	2	+	III
H	Eua	Mentha longifolia			+		+	II
		Phragmitetalia						
Hh	Eua	Oenanthe aquatica	+	2				II
Hh	Cm	Alisma plantago-aquatica	+	+		+	+	IV
G	Cm	Heleocharis palustris	+		2—3	+		III
Hh	Eua (M)	Lycopus europaeus			+	+		II
H–Hh	Cp	Lythrum salicaria	+	+	+	+		IV
H–Hh	Eua	Myosotis palustris			+	+		II
G–Hh	Cm	Bolboschoenus maritimus		+		+		II

		Nr. ridicării:	1	2	3	4	5	K
		Acoperirea în m²:	100	100	100	100	100	
		Nr. speciilor:	11	12	18	21	9	
		Agropyro — Rumicion						
H	Eua	Carex hirta			+	+		II
Ch	Eua	Lysimachia nummularia		+		+		II
H	Eua	Juncus inflexus		+	+	+		III
H	Eua	Ranunculus repens			+	+		II
		Caricion, Agrostion, Însoțitori						
G–Hh	Eua	Carex gracilis		2			+	II
G	Cp	Equisetum palustre			+	+	+	III
H	Cp	Agrostis stolonifera	1		+			II
Phm	Eua	Salix alba juv.			+	+		II
		Cratoneorum commutatum			1	+		II

Într-un singur releveu: Schoenoplectus tabernaemontani +(1), Epilobium palustre +(5), Mentha aquatica +(4), Sparganium neglectum +(1), Carex riparia +(2), Rorippa amphibia +(2), Butomus umbellatus +(2), Galium palustre +(1), Rumex obtusifolius +(1), Filipendula ulmaria +(3), Dipsacus laciniatus +(3), Rhynanthus glaber +(4), Frangula alnus +(4), Viburnus opulus +(4).

Locul și data releveului: 1., 2. Olteni, lunca Oltului, 26.VI.1976; 3., 4. Micfalău, Valea Mare (izvor), 12.VI.1976; 5., Pădureni, Valea Beșeneului, 26.V.1976.

GLYCERIETUM PLICATAE Oberd (52) 57.

Asociația prezentă în fragmente, în jurul izvoarelor de pe marginea pădurilor, prin pășuni. Între speciile helohidrofile dominante s-au instalat unele specii „străine" de această cenoză, compoziția acestuia devenind heterogenă.

Spectrul floristic: Eua 63,64%; E 9,09%; Cp 27,27%.

Forme biologice: Hh 9,09%; H 69,69%; G 9,09%; Ch 3,03%; Th 6,07%; Phm 3,03%.

În compoziția fitocenozei participă speciile : **Glyceria plicata** (AD 3-5), **Veronica beccabunga** (+–2), **Mentha aquatica** (+), **Mentha longifolia** (+–2), **Equisetum limosum** (+), **Epilobium hirsutum** (+), **Myosotis palustris** (+), **Lysimachia vulgaris** (+), **Poa palustris** (1), **Cardamine pratensis** (+), **Scrophularia alata** (+–2), **Urtica dioica** (+), **Lysimachia nummularia** (+),

Ranunculus repens (+), **Aegopodium podagraria** (+), **Circaea lutetiana** (+), **Geranium robertianum** (+), **Equisetum telmateia** (+), **Carex silvatica** (+), **Carex remota** (+), **Carex hirta** (+), **Scrophularia nodosa** (+), **Geum aleppicum** (+), **Epilobium angustifolium** (+), **Epilobium montanum** (+), **Ajuga reptans** (+), **Agrostis stolonifera** (+), **Prunella vulgaris** (+), **Frangula alnus** (+), **Tussilago farfara** (+), **Linum catharticum** (+), **Hypericum maculatum** (+), **Lathyrus pratensis** (+).

Locul și data rel.: 1. Malnaș, marginea făgetului, 11.VIII. 1975; 2. Fotoș, izvor, 27.VI.1976; 3. Fotoș, Valea Semere, 27.VII.1976; 4. Turia, Valea Gorgan, izvor, 20.VII.1976.

CARICETUM VESICARIAE Zóly. 31.

Fragmentele asociației au fost descrise în lunca Oltului la Olteni și la Bodoc din jurul bălților de pe lîngă linia de cale ferată, cît și în mlaștinile din valea ladului Turia, în locuri unde apa stagnează, bălțește. Fitocenozele reduse la cîțiva metri pătrați sînt relativ sărace în specii (Tabel 6).

Spectrul floristic: Eua 54,55%; Cp 27,27%; Atl 3,03%; Cm 15,15%.

Forme biologice: Hh 30,30%; H 57,58%; G 9,09%; Th 3,03%.

Tabel 6.

Caricetum vesicariae Zóly. 31.

			AD	Nr. releveului
	Caricion			
Hh	Cp	Carex vesicaria	4—5	4
G–Hh	Eua	Carex gracilis	2	2
H–Hh	Eua (M)	Carex vulpina	+—1	2
G	Cp	Equisetum palustre	+—1	2
H	Atl (b)	Pedicularis palustris	+	2
H	Eua	Stellaria palustris	+—1	2
	Phragmitetalia			
Hh	Cp	Equisetum limosum	+	2
H	Cp	Galium palustre	+—1	3
H–Hh	Eua (M)	Mentha aquatica	+	2
Hh	Eua (M)	Lycopus europaeus	+	2
Hh	Cm	Alisma plantago-aquatica	+—1	2
G	Cm	Heleocharis palustris	1—2	3

			AD	Nr. releveului
Hh	Cm	Glyceria fluitans	+	2
Hh	Eua	Butomus umbellatus	+—2	2
H–Hh	Eua (M)	Veronica beccabunga	+—2	2
H	Cp	Caltha palustris	+	2
H–Hh	Eua	Myosotis palustris	+	2
Hh–G	Cp	Scirpus silvaticus	+	2
H–Hh	Cp	Lythrum salicaria	+—1	3
	Însoțitori			
H	Eua (M)	Ranunculus repens	+	3
H	Cm	Deschampsia caespitosa	+—2	2
Th	Eua	Rhynanthus glaber	+	2
H	Eua	Juncus effusus	+—1	2

Într-un singur releveu: Filipendula ulmaria (+), Juncus inflexus +(3), Typhoides arundinacea +(2), Epilobium hirsutum +(3), Scrophularia alata +(3), Lysimachia vulgaris +(3), Lemna trisulca 1(4), Sparganium neglectum +(4), Veronica anagallis-aquatica +(4), Oenanthe aquatica +(4).

Locul și data releveului: 1., 2. Olteni, lunca Oltului, 24.VI.1976; 3. Turia, Val. Iadului, 1.VII.1977; 4. Bodoc, lunca Oltului, 17.VI.1976.

CARICETUM GRACILIS (Graebn. et Hueck. 31) Tx. 37.

Asociația ocupă suprafețe relativ mari în lunca Oltului (Olteni și Bodoc) și în văile laterale din Munții Bodoc (Valea Saldoboș, Valea Mare, Valea Beșeneului). Cenozele asociației reprezintă trecerea de la vegetația palustră spre cea higro- și mezofilă din aceste lunci. Stațiunile sînt anual inundate temporar. Ele sînt cosite de două ori pe an și pășunate primăvara și toamna. Prin hidroameliorările în curs (Bodoc, lunca Oltului și Valea Beșeneului) ele dispar în întregime, stațiunile lor fiind transformate în terenuri agricole sau în fînețe mezofile. (Tabel 7.).

Spectrul floristic: Eua 65,14%; E 4,56%; Ec 1,51%; Cp 21,21%; Es 1,51%; P-pa 1,51%; Cm 4,56%.

Forme biologice: Hh 13,69%; H 66,66%; G 12,08; Ch 1,51%; Th 6,06%.

Tabel 7.

Caricetum gracilis (Graebn. et Hueck. 31) Tx. 37.

		Nr. ridicării:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	AD	K
		Acoperirea în m^2:	100	100	100	100	90	100	90	85	80	90		
		Nr. speciilor:	20	22	16	30	19	14	22	23	22	18		
Caricion gracilis, Magnocaricetalia														
G–Hh	Eua	Carex gracilis	4	5	3—4	3	4	4	3	4	4	4	3—5	V
Hh	Cp	Carex vesicaria	2			+	2						+—2	II
Hh	Eua (M)	Carex riparia			+						+		+	I
H–Hh	Eua (M)	Carex vulpina	+				+		+	2	1—2	+	+—2	III
G–Hh	Es	Carex disticha		+					+	+			+	II
H	E (M)	Carex distans			+	+							+	I
Hh	Eua	Carex acutiformis							+		+		+	I
G	Cp	Equisetum palustre	+	+		+			2	+	2	+	+—2	IV
Phragmitetea														
Hh	Cp	Equisetum limosum		+	+			+			+		+	II
H	Cp	Poa palustris							+	+			+	I
H	Cp	Galium palustre	+		+	+	+			+	+	+	+	IV
G	Cm	Heleocharis palustris	+			2	+			1—2		+	+—2	III
Hh	Eua (M)	Oenanthe aquatica			2	1							1—2	I
H–Hh	Cp	Lythrum salicaria		+					+	+	+	+	+	III
H	Cp	Caltha palustris				1		2		+	2		+—2	II
H–Hh	Eua	Myosotis palustris	+			+		+		+	+		+	III
Hh–G	Cp	Scirpus silvaticus	+			+				+	+		+	II
Hh	Eua	Lysimachia vulgaris				+	+	+					+	II

		Nr. ridicării:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	AD	K
		Acoperirea în m²:	100	100	100	100	90	100	90	85	80	90		
		Nr. speciilor:	20	22	16	30	19	14	22	23	22	18		
Molinio – Arrhenatheretea (Molinion)														
H	Eua	Poa trivialis		+	+	1				+			+—1	II
H	Cm	Deschampsia caespitosa		+		+			+			+	+	II
H	Eua	Alopecurus pratensis			1—2	1	+					+	+—2	II
H	Eua (M)	Festuca pratensis			+	1			+	+		+	+—1	III
H	Cp	Agrostis stolonifera	+		2	+	1			2	1—2	+	+—2	IV
H	Eua	Symphytum officinale	+	+	+	+	+		+	+			+	IV
G	P-Pa	Orchis laxiflora ssp. elegans		+					+	+			+	II
G	Eua	Orchis incarnata	+	+									+	I
H	Eua	Sanguisorba officinalis	+			+				+			+	II
H	Eua (M)	Valeriana officinalis	+					+					+	I
H	Eua	Cirsium rivulare		+		+			+	+			+	II
H	Eua	Lychnis flos-cuculi		+	+	+		+	+			+	+	III
H	Cp	Cardamine pratensis	+				+				+	+	+	II
H	Eua	Ranunculus acer	+	+		+	+					+	+	III
H	Eua	Carum carvi			+	+					+		+	II
H	Eua	Trifolium hybridum		+						+			+	I
H	Eua (M)	Lathyrus pratensis		+		+			+	+	+	+	+	III
H	Eua (Cp)	Vicia cracca	+	+	+						+	1	+—1	III
H	Eua (M)	Lotus corniculatus		+		1			+				+—1	II
H (Th)	Eua (M)	Trifolium pratense	+	+					+			1	+—1	II
Agropyro – Rumicion, Însoţitori														
H	Eua	Juncus effusus					+			+			+	I
H	Eua (M)	Trifolium repens		+		1—2			2				+—2	II
H	Eua (M)	Ranunculus repens			+	+	+		+		+	+	+	III

		Nr. ridicării:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	AD	K
		Acoperirea în m²:	100	100	100	100	90	100	90	85	80	90		
		Nr. speciilor:	20	22	16	30	19	14	22	23	22	18		
Ch	Eua	Lysimachia nummularia				+	+	+			+		+	I
G	Cp	Epilobium palustre	+	+				+					+	II
H	Eua	Filipendula ulmaria	1							1			1	I
H	Eua	Carex flava	+	+				1—2	2				+—2	II
H	Cm	Cerastium caespitosum				+					+		+	I
H	Eua	Taraxacum officinale							+	+			+	I
	Eua	Carex leporina		+					+				+	I

Într-un singur releveu: Lycopus europaeus + (5), Carex hirta + (4), Potentilla erecta 1–2 (9), Linum catharticum + (9), Mentha aquatica + (6), Veronica scutellata + (4), Eriophorum latifolium + (5), Achillea millefolum + (5), Chrysanthemum leucanthemum + (3), Ajuga reptans + (5), Colchicum autumnale + (5), Mentha longifolia + (8), Briza media + (7), Rhynanthus glaber + (10), Alopecurus aequalis + (4), Polygonum Hydropiper + (6), Stellaria aquatica + (6), Juncus inflexus + (7).

Locul și data releveurilor: 1., 2., 7., 8. Pădureni, Val. Beșeneului, 26.V.1976; 6.VII.1976; 3., 4. Bodoc, lunca Oltului, 6.VI.1976; 5. Malnaș, Val. Saldoboș, 9.VI.1976; 6. Micfalău, Val. Mare, 12.VI.1976; 9., 10. Olteni, lunca Oltului, 26.VI.1976.

CARICETUM DISTICHAE (Nowinski 27) Soó 55.

Instalat între fitocenozele asociației **Caricetum gracilis Caricetum distichae** ocupă suprafețe mai mici și puțin mai ridicate din luncă. Specia edificatoare, **Carex disticha** Huds., împrumută rogozurilor înalte și monotone un aspect specific prin nuanța ruginie-roșcată a inflorescențelor. Cele cinci releveuri prezentate au fost executate în valea pîrîului Beșeneu, în apropierea satului Pădureni (Tabel 8).

Spectrul floristic: Eua (Es) 48,27%; E 3,45%; Atl 3,45%; Cp 34,48% ; Cm 10,35 %.

Forme biologice : Hh 17,35%; H 62,07%; G 17,24%; Th 3,45%.

Tabel 8.

Caricetum distichae (Nowinski 27.) Soó 55.

		Nr. ridicării:	1	2	3	4	5	AD	K
		Acoperirea în m²:	90	90	100	90	90		
		Caricion							
G—Hh	Es	Carex disticha	4—5	4—5	5	4	4	4—5	V
G—Hh	Eua	Carex gracilis	2	2	1	2	2	1—2	V
H—Hh	Eua (M)	Carex vulpina							
G	Cp	Equisetum palustre	+	+	+	+	+	+	V
		Phragmitetalia, Nasturcio — Glycerietalia							
Hh	Cm	Phragmites australis	+			+		+	II
G	Cm	Heleocharis palustris		2		+	1	+—2	III
H	Cp	Poa palustris	+		+			+	II
Hh—G	Cp	Scirpus silvaticus			+		+	+	II
H	Cp	Galium palustre	+	+			+	+	III
H—Hh	Cp (Eua)	Lythrum salicaria			+	+	+	+	III
Hh	Eua (M)	Lycopus europaeus	+			+	+	+	III
H	Cp	Caltha palustris	+			+	+	+	III
H—Hh	Eua	Myosotis palustris			+	+		+	II
Hh	Eua (M)	Lysimachia vulgaris			+	+		+	II
		Molinietalia, Agrostion							
H	Cp	Agrostis stolonifera	+			1	2	+—2	III
H	Eua	Alopecurus pratensis		+		+	+	+	III

		Nr. ridicării:	1	2	3	4	5	AD	K
		Acoperirea în m²:	90	90	100	90	90		
H	Cp	Cardamine pratensis		+	+	+		+	III
H	Eua	Lychnis flos-cuculi		+	+		+	+	III
H	E	Symphytum officinale	+	+	+		+	+	IV
		Însoţitori							
G	Cp	Epilobium palustre	+				+	+	II
H	Eua (M)	Ranunculus repens	+	+	+	+	+	+	V

Într-un singur releveu: Glyceria fluitans +(3), Cirsium rivulare +(3), Filipendula ulmaria +(2), Festuca rubra +(4), Festuca pratensis +(5), Peucedanum palustre +(1), Rorippa silvestris +(2), Euphrasia rostkoviana +(2).

Locul şi data rel.: 1., 2. Pădureni, Valea Beşeneu, luncă, 26.V.1976; 3. Idem, Casa I.F., 26.V.1976; 4., 5. Idem, luncă, 6.VI.1976.

CARICETUM RIPARIAE Soó 28.

Cenoza a fost întîlnită şi descrisă în lunca pîrîului Beşeneu într-un singur loc pe malul stîng. Aici apa stagnează şi **Carex riparia** Curt. formează vegetaţia de bordură. Compoziţia floristică: **Carex riparia** (AD 4), **Carex gracilis** (2), **Carex vesicaria** (2), **Galium palustre** (+), **Equisetum limosum** (+), **Phragmites australis** (+), **Alisma plantago-aquatica** (+), **Lycopus europaeus** (+), **Caltha palustris** (+), **Epilobium palustre** (+), **Scirpus silvaticus** (2), **Symphytum officinale** (+), **Filipendula ulmaria** (1–2), **Alopecurus pratensis** (+), **Cardamine pratensis** (+).

CARICETUM VULPINAE Nowinski 27.

Am înregistrat o singură fitocenoză în lunca pîrîului Beşeneu, la data de 6.VII.1976. Specia edificatoare – **Carex vulpina** L. – suportă în a doua parte a verii şi în perioadele secetoase-uscate. Iată compoziţia floristică: **Carex vulpina** (3–4), **Carex gracilis** (2), **Galium palustre** (+), **Lythrom salicaria** (+), **Myosotis palustre** (+), **Lysimachia vulgaris** (+), **Juncus effusus** (2), **Caltha palustris** (1), **Equisetum palustre** (1–2), **Symphytum officinale** (+), **Agrostis stolonifera** (+), **Alopecurus pratensis** (1), **Triglochin maritima** (+), **Trifolium pratense** (+), **Rhynanthus glaber** (+), **Mentha longifolia** (+), **Trifolium hybridum** (2), **Ranunculus repens** (+), **Carex hirta** (+).

BIBLIOGRAFIE

CSÜRÖS ŞT. (1970): **Despre vegetaţia ierboasă a luncilor din Transilvania.** Contr. Bot. p. 124–143. Cluj.

CSÜRÖS-KÁPTALAN M. CSÜRÖS ŞT. (1972): **Cercetări de vegetaţie în lunca Mureşului între Decea şi Aiud.** Contr. Bot. 237–245. Cluj.

DANCIU, M. (1974): **Studii geobotanice în sudul Munţilor Baraolt.** Rez. tez. de doct. Buc.

DANCIU, M., KOVÁCS S. (1979): **Flora şi vegetaţia mlaştinilor de la Comandău (Jud. Covasna).** Contr. Bot. p. 175–189. Cluj.

DIHORU, GH. (1975): **Învelişul vegetal din Muntele Siriu.** Ed. Acad. R.S.R.

GERGELY J., FÜZI J., MÁRTON A. (1973): **Covasna megye vegetációja.** T. Covasna megye gyógynövényei. p. 66–135. Arcuş – Sf. Gheorghe.

GERGELY J., RAŢIU FL. (1973): **Vegetaţia mlaştinilor eutrofe din bazinul superior al Ciucului.** Contr. Bot. p. 143–165. Cluj.

KOVÁCS A. (1969): **Vegetaţia palustră şi hidrofilă din împrejurimile oraşului Tîrgu Secuiesc** (Jud. Covasna). comun. Bot. T. VIII. p. 27–40.

KOVÁCS S. (1979): **Flora şi vegetaţia Munţilor Bodoc.** Rez. tez. de doct. Cluj.

MORARIU I. (1967): **Vegetaţia acvatică şi palustră din Depresiunea Bîrsei.** Culeg. de St. şi Cerc. Muz. Braşov, p. 9–31.

RAŢIU FL. (1971): **Asociaţii de rogozuri înalte din mlaştinile eutrofe ale Depresiunii Giurgeului.** Contr. Bot. p. 263–293. Cluj.

RAŢIU FL. (1973): **Dinamica vegetaţiei în mlaştinile eutrofe din Depresiunea Giurgeului.** STUDIA Univ. Babeş-Bolyai, p. 15–20.

RAŢIU FL., GERGELY J. (1974): **Asociaţii vegetale noi şi rare pentru ţara noastră.** STUDIA Univ. Babeş-Bolyai, Ser. Biol. F. 2. p. 7–15. Cluj.

RAŢIU FL., GERGELY J. (1975): **Aspecte de vegetaţie din mlaştinile eutrofe ale bazinului mijlociu al Ciucului.** Contr. Bot. p. 105–115. Cluj.

SOÓ R. (1964–1973): **A magyar flóra és vegetáció rendszertani, növényföldrajzi kézikönyve.** Budapest.

ULARU P. (1973): **Vegetaţia acvatică şi palustră din împrejurimile Munţilor Perşani.** Stud. şi Cerc. St., Ser. Biol. p. 111–121. Bacău.

ULARU P., NEGRUŞ H. (1972): **Contribuţii la cunoaşterea vegetaţiei acvatice şi palustre din lunca Oltului dintre Feldioara şi Augustin.** Bul. Univ. Braşov. Ser. C.V. XIV. p. 183–195.

A BODOKI HEGYSÉG VÍZI ÉS ÁRTÉRI VEGETÁCIÓJA
(Kivonat)

A Bodoki hegység flóra- és vegetációkutatása során az ártéri és mocsári növényzet tanulmányozására is sor került. A szerző 17 növénytársulást ismertet dolgozatában egyrészt az Olt (baloldali) árteréről (Olteni, Bodoc), másrészt a Bodoki hegység területén húzódó mellékpatakok, főleg a Besenyőpatak völgyéből.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA CURCULIONIDELOR (COLEOPTERA) DIN SUDUL MUNȚILOR BODOC – VALEA PÎRÎULUI BEȘENEU

KOCS IRÉN

– partea I –

Munții Bodocului reprezintă ramificația intermediară a lanțului grezos cretacic al Carpaților Orientali. Coordonatele geografice principale sînt : paralela de 46 °N și meridianul de 26 °E, deci partea mijlocie a zonei temperate din emisfera nordică. Din aceste coordonate rezultă și caracterul temperat-continental al acestor munți.

Masivul Bodoc – prelungirea sudică a Munților Ciucului – se delimitează spre est de depresiunea graben Tîrgu Secuiesc – Boroșneu Mare prin versante domoale. În partea vestică, între Bicsad și Olteni, limita o formează valea Oltului, iar la sud de Olteni, se impune sub formă de pîlnie meridiană culoarul tectonic al Cîmpului Frumos. Limita de nord urmează poalele sudice ale grupului vulcanic Ciomad, pînă la muntele Puciosu, iar de aici cu o linie orografică trasată prin Tețele (1 173 m) și Dealul Frumos (1 133 m). Conurile vulcanice Ciomad – Puciosu introduc în peisaj o întrerupere relativă de structură, fapt pentru care Munții Bodocului se delimitează ca masiv muntos separat de restul lanțului de fliș. La sud „Poarta de la Reci" încheie masivul prin blocurile sale scufundate.

Suprafața masivului Bodoc se poate împărți în trei etaje orografice, din care pe nivelul superior apare creasta principală și cîteva planuri înalte, avînd altitudinea de peste 1 000 m. Nivelul de 800–1 000 m ocupă majoritatea interfluviilor secundare laterale și cîteva culmi mai izolate. Între 600–800 m se grupează suprafețele periferice.

Culmea principală a munților Bodocului, pe direcția nord-sud are o poziție asimetrică pronunțată, generînd versante mai lungi pe partea de est și mai scurte pe latura vestică a masivului. La obîrșia văii Beșeneu, cul-

mea meridiană se ramifică, desprinzîndu-se în două culmi secundare. Această bifurcație și o serie de văi adînci și scurte accentuează și mai mult fragmentarea reliefului în partea sudică a masivului, generînd diferențieri locale în formarea elementelor vremii și în desfășurarea fenomenelor locale de climă, materializate în deosebirile evidente de insolație – umbrire.

Caracteristicile eco-climatice ale întregului ținut determină o dominanță a elementelor europene și euro-siberiene, dar datorită climei locale mai calde, în valea acestui pîrîu trăiesc și specii mediteraniene, ex. Hypera cyrta.

Materialul – la care se referă prezenta lucrare – a fost colectat în valea pîrîului Beșeneu, între anii 1982–1984. Prelucrat în laboratorul Muzeului Județean Covasna, Sfintu Gheorghe, materialul însumează 420 exemplare, din care au fost identificate 81 de specii.

Sistemul de clasificare utilizat în lurcrare a fost orientat după „Fauna Hungariae, Rhynchophora" de Dr. Endrődi Sebő.

LISTA SPECIILOR COLECTATE

Familia : CURCULIONIDAE
Subfamilia : OTIORRHYNCHINAE
Genul : **Otiorrhynchus Germ.**

1. O. lingustici L. – 30.VI.1982, 12.VIII.1982.
2. O. edentatus Seidl. – 01.V.1983.
3. O. ovatus L. – 14.VII.1982, 28.VII.1982 – 2 ex.

Genul : **Stomodes Schönh.**

4. S. gyrosicollis Boh. – 08.IX.1983.

Genul : **Mylacus Schönh.**

5. M. seminulum Fabr. – 23.VI.1982, 30.VI.1982, 14.VII.1982, 19.VIII. 1983, 03.VII.1984 – 4 ex.

Genul : **Phyllobius Germ.**

6. Ph. oblongus L. – 12.V.1982, 19.V.1982 – 4 ex.; 25.V.1982, 01.V 1983.
7. Ph. argentatus L. – 25.V.1982, 23.VI.1982, 03.VII.1984 – 3 ex.
8. Ph. viridiaeris Laich. – 23.VI.1982 – 2 ex.; 25.VII.1984.
9. Ph. piri L. – 12.V.1982 – 15 ex., 19.V.1982 – 17 ex., 25.V.1982 – 2 ex., 23.VI.1982., 01.V.1983 – 14 ex.
10. Ph. calcaratus Fabr. – 19.V.1982 – 2 ex., 01.V.1983 – 3 ex.

11. Ph. urticae Deg. – 25.V.1982 – 6 ex., 22.VII.1982 – 2 ex., 23.VI.1982 – 2 ex.
12. Ph. maculicornis Germ. – 25.V.1982., 23.VI.1982.

Subfamilia : BRACHYDERINAE

Genul : **Polydrosus Germ.**

13. P. undatus Fabr. – 12.V.1982 – 2 ex.; 19.V.1982 – 2 ex.; 25.V.1982 – 2 ex., 23.VI.1982, 14.VII.1982 – 2 ex.
14. P. pterygomalis Boh. – 22.VII.1982.
15. P. atomarius Oliv. – 30.VI.1982 – 11 ex., 23.VI.1982 – 10 ex., 14.VII. 1982 – 2 ex.
16. P. mollis Stroem. – 12.V.1982.

Genul : **Liophloeus Germ.**

17. L. lentus Germ. – 01.V.1983 – 6 ex.

Genul : **Sitona Germ.**

18. S. sulcifrons Thunb. – 23.X.1981 – 2 ex., 25.V.1982., 23.VI.1982., 30.VI, 1982 – 4 ex., 14.X.1982., 01.V.1983., 08.IX.1983.
19. S. inops Gyll. – 03.VII.1984 – 5 ex.
20. S. lineata L. – 28.VII.1982, 19.VII.1983.
21. S. hispidula Fabr. – 23.X.1981 – 7 ex., 19.V.1982., 25.V.1982.
22. S. humeralis Steph. – 23.X.1981, 23.VIII.1982 – 2 ex.
23. S. flavescens Marsh. – 05.V.1982 – 2 ex., 12.V.1982, 19.V.1982, 25.V. 1982, 14.VII.1982, 22.VII.1982 – 2 ex., 28.VII.1982 – 3 ex., 14.X.1982.
24. S. suturalis Steph. – 03.VII.1984.

Genul : **Eusomus Germ.**

25. E. ovulum Germ. – 30.VI.1982, 14.VII.1982 – 3 ex., 22.VII.1982 – 7 ex., 03.VII.1984 – 10 ex.

Genul : **Sciaphilus Steph.**

26. S. asperatus Bonsd. – 12.V.1982., 25.V.1982 – 4 ex., 23.VI.1982., 14.VII. 1982 – 3 ex., 28.VII.1982., 01.V.1983.

Genul : **Strophosomus Steph.**

27. S. melanogrammus Först. – 03.VII.1984 – 5 ex.

Subfamilia : TANYMECINAE

Genul : **Tanymecus Schönh.**

28. T. palliatus Fabr. – 01.V.1983.

Genul: **Chlorophanus Germ.**

29. Ch. graminicola Gyll. – 30.VI.1982; 22.VII.1982 – 4 ex., 25.VII.1984 – 7 ex., 10.VIII.1984.

Subfamilia: CLEONINAE

Genul: **Cleonus Schönh.**

30. Cl. piger Scop. – 01.V.1983 – 2 ex.
31. Cl. cinereus Schrank – 19.V.1982; 01.V.1983 – 2 ex.

Genul: **Larinus Germ.**

32. L. sturnus Schall. – 23.VI.1982; 05.VII.1982 – 4 ex., 28.VII.1982 – 5 ex., 12.VIII.1982 – 4 ex., 19.VII.1983 – 7 ex.
33. L. planus Fabr. – 03.VII.1984.
34. L. jaceae Fabr. – 25.VII.1984 – 2 ex.

Subfamilia : HYPERINAE

Genul : **Hypera Germ.**

35. H. cyrta Germ. – 25.V.1982; 14.VII.1982 – 2 ex.

Genul : **Phytonomus Schönh.**

36. Ph. pedestris Payk. – 12.V.1982; 25.V.1982.
37. Ph. zoilus Scop. – 23.X.1981 – 2 ex., 07.IV.1982; 14.IV. 1982; 26.VII. 1982; 05.V.1982.
38. Ph. nigrirostris Fabr. – 05.V.1982; 30.VI.1982.
39. Ph. rumicis L. – 01.V.1983.
40. Ph. variabilis Herbst – 19.V.1982; 30.VI.1982 – 4 ex.
41. Ph. meles Fabr. – 30.VI.1982.
42. Ph. viciae Gyll. – 25.V.1982.

Genul : **Alophus Schönh.**

43. A. triguttatus Fabr. – 14.VII.1982; 14.X.1982; 01.V.1983 – 2 ex., 08.IX. 1983.
44. A. Kaufmanni Stierl. – 14.VII.1982.

Genul : **Lepyrus Germ.**

45. L. capucinus Schall. – 05.V.1982. – 3 ex., 12.V.1982 – 5 ex., 01.V.1983 – 5 ex.

Genul : **Plinthus Germ.**

46. P. Parreyssi Boh. – 04.VII.1982.

Subfamilia : CALANDRINAE

Genul : **Magdalis Germ.**

47. M. ruficornis L. – 01.V.1983.
48. M. carbonaria L. – 19.V.1982.
49. M. flavicornis Gyll. – 25.V.1983.

Genul : **Cryptorrhynchus Ill.**

50. C. lapathi L. – 01.V.1983.

Genul : **Sphenophorus Schönh.**

51. S. striatopunctatus Goeze – 01.V.1983 – 2 ex.

Subfamilia: CEUTORRHYNCHINAE

Genul : **Zacladus Reitt.**

52. Z. affinis Payk. – 12.V.1982; 19.V.1982; 22.VII.1982 – 4 ex., 01.V.1983 3 ex.

Genul : **Cidnorrhinus Thoms.**

53. C. quadrimaculatus L. – 05.V.1982 – 3 ex., 12.V.1982 – 5 ex., 19.V. 1982 – 7 ex., 25.V.1982 – 2 ex., 30.VI.1982 – 2 ex., 14.VII.1982 – 9 ex., 01.V.1983 – 29 ex., 25.VII.1984 – 2 ex.

Genul : **Ceutorrhynchus Germ.**

54. C. euphorbiae C. Bris – 30.VI.1983.
55. C. boraginis Fabr. – 25.V.1982.
56.. C. geographicus Goeze – 23.X.1981; 25.VII.1984.
57. C. pollinarius Forst. – 19.V.1982.
58. C. punctiger Gyll. – 01.V.1983 – 3 ex.
59. C. quadridens Panz. – 05.V.1982 – 3 ex.
60. C. erysimi Fabr. – 05.V.1982; 01.V.1983.

Genul : **Ceutorrhynchidius Duval**

61. C. troglodytes Fabr. – 19.V.1982; 23.VI.1982; 22.VII.1982.

Genul: **Phytobius Schönh.**

62. Ph. canaliculatus Fahrs. – 02.IX.1982.

Genul : **Limnobaris Bedel**

63. L.T. – album L. – 19.V.1982.

Subfamilia : CURCULIONINAE
Genul : **Curculio Latr.**

64. C. venosus Grav. – 16.V.1982.
65. C. nucum L. – 07.IV.1982; 03.VII.1984 – 2 ex., 25.VII.1984.
66. C. glandium Marsh. – 16.V.1982.
67. C. salicivorus Payk. – 23.VI.1982.

Genul : **Anthonomus Germ.**

68. A. rubi Herbst – 22.VII.1982 – 2 ex.

Genul : **Dorytomus Steph.**

69. D. majalis Payk. – 08.IX.1983.
70. D. melanophthalmus Payk. – 01.V.1983.

Genul : **Grypus Germ.**

71. G. equiseti Fabr. – 19.V.1982; 19..VII.1983.

Subfamilia : TYCHIINAE
Genul : **Tychius Germ.**

72. T. meliloti Steph. – 30.VI.1982.
73. T. medicaginis C. Bris – 03.VII.1984 – 2 ex.
74. T. pumilus C. Bris – 03.VII.1984.

Genul : **Miccotrogus Schönh.**

75. M. picirostris Fabr. – 25.VII.1984.

Genul : **Sibina Germ.**

76. S. pellucens Scop. – 03.VII.1984.

Subfamilia : RHYNCHAENINAE
Genul : **Rhynchaenus Clairv.**

77. R. fagi L. – 25.VII.1983.

Subfamilia : MECININAE
Genul : **Mecinus Germ.**

78. M. collaris Germ. – 23.VI.1982.
79. M. pyraster Herbst – 22.VII.1982.

Genul : **Gymnetron Schönh.**

80. G. hispidum Brullé – 25.V.1982.

Genul : **Cionus Clairv.**

81. C. tuberculosus Scop. – 23.VI.1982 – 2 ex.

ADATOK A BODOKI HEGYSÉG DÉLI RÉSZÉN, A BESENYŐ PATAK VÖLGYÉBEN ÉLŐ ORMÁNYOSBOGARAK (COLEOPTERA) MEGISMERÉSÉHEZ.

(Kivonat)

A szerző 1982–1984-ben a Besenyő patak völgyében majd a laboratoriumban végzett kutatás eredményeit mutatja be. 420 példányt sikerült begyűjtenie, amely 81 fajhoz tartozik.

CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF CURCULIONIDAE (COLEOPTERA) FROM THE SOUTHERN HILLSIDE'S OF BODOC MOUNTAINS AND FROM THE BEŞENEU BASIN

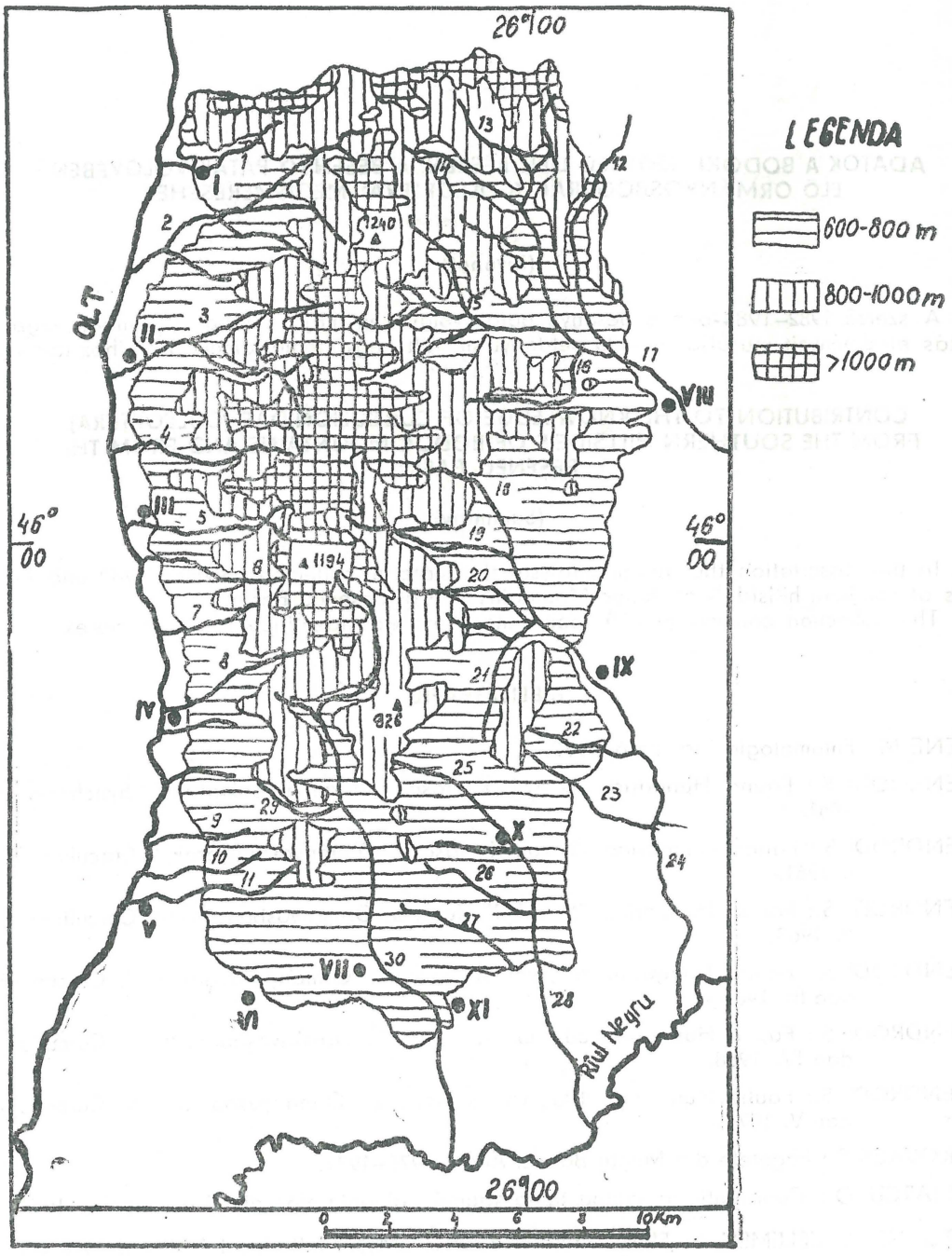
(Summary)

In this dissertation the author analyses the material collected between 1982 and 1984 years at southern hillside's of Bodoc Mountains and at Beşeneu Basin.

The collection consists of 420 specimens, there was identificated 81 specieses.

BIBLIOGRAFIE

1. ENE M.: Entomologie forestieră, 1972.
2. ENDRŐDI S.: Fauna Hungariae 59, vol. X., fasc. 1, Ormányosalkatuak Rhynchophora, 1961.
3. ENDRŐDI S.: Fauna Hungariae 58, vol. X., fasc. 4, Ormányosbosgarak I. Curculionidae I. 1961.
4. ENDRŐDI S.: Fauna Hungariae 65, vol. X., fasc. 5, Ormányosbogarak II. Curculionidae II. 1963.
5. ENDRŐDI S.: Fauna Hungariae 64., vol. X., fasc. 6., Ormányosbogarak III. Curculionidae III. 1963.
6. ENDRŐDI S.: Fauna Hungariae 88., vol. X., fasc. 7., Ormányosbogarak IV. Curculionidae IV. 1968.
7. ENDRŐDI S.: Fauna Hungariae 103., vol. X., fasc. 8., Ormányosbogarak V. Curculionidae V. 1971.
8. KOVÁCS S.: Făgetele din Munţii Bodoc. Aluta, 1976–1977.
9. MARCU O.: Contribuţii la cunoaşterea faunei coleopterelor din Transilvania, 1964.
10. TOVISSI J., KELEMEN J.: Fluxul radiativ direct în Masivul Bodocului. Aluta, 1976–1977.

Schița hipsometrică a masivului Bodoc.

Localități: I. Bicsad; II. Micfalău; III. Malnaș; IV. Bodoc; V. Ghidfalău; VI. Angheluș; VII. Pădureni; VIII. Turia; IX. Cernat; X. Dalnic; XI. Moacșa.

Pîrîuri: 1. Bicsad; 2. Jimbor; 3. V. Mare; 4. Saldoboș; 5. Malnaș; 6. Herecz; 7. Sutoe; 8. Talamer; 9. Vonțcut; 10. Falcanir; 11. Sason; 12. Muncaci; 13. Toroeș; 14. Bálványos; 15. Fóris; 16. Seipes; 17. Turia; 18. V. Ritului; 19. Valea Mare; 20. Toer; 21. Barta; 22. Avas; 23. Albiș; 24. V. Cernatu; 25. Mungorci; 26. Nadăș; 27. Ciobot; 28. Dalnic; 29. Domocoș; 30. Beșeneu.

DATE PRIVIND FAUNA DE LEPIDOPTERE ALE MLAȘTINILOR DE TURBĂ DIN SUDUL CARPAȚILOR ORIENTALI

KOVÁCS SÁNDOR jr., KOVÁCS ZOLTÁN

Arcul Carpatic cu lungimea sa de peste 1 500 km este considerată de mulți specialiști ca o unitate biogeografică de-sine-stătătoare datorită numărului mare a taxonilor endemici și a unor elemente specifice de diferite origini. Flora și fauna carpatină extrem de bogată dă posibilitatea în continuare să se găsească particularități și diferențe și între diferitele subunități geografice sau chiar între unele masive.

În Carpații Orientali, de exemplu, etajul pădurilor de conifere formează o imensă zonă compactă între înălțimile de (600) 1 200 – 1 600 (1 800) m, lungă de peste 200 km și cu o lățime maximă de 80 km. Această zonă edificată dintr-o serie de ecosisteme pădu roase și nepăduroase cu afinități nordice, adăpostește o floră și o faună foarte bogată în elemente boreale. Condițiile geomorfologice și climatice oarecum diferite, care domină înălțimile respective din Carpații Meridionali, fac ca o parte dintre aceste ecosisteme împreună cu flora și fauna lor specifică să se oprească undeva în sudul Carpaților Orientali. Acest fenomen este o particularitate biogeografică foarte importantă a Carpaților Orientali. Două astfel de formațiuni, mlaștinile de turbă eutrofe și oligotrofe, au fost destul de amănunțit cercetate de botaniști. În lucrarea de față dorim să prezentăm cîteva aspecte privind și fauna lor de lepidoptere.

Cercetările noastre s-au concentrat asupra terenurilor mlăștinoase din fundul depresiunilor intramontane ale Giurgeului, Ciucului și Brașovului, precum și asupra cîtorva mlaștini oligotrofe din masivele Harghita, Nemira și Munții Buzăului.

Depresiunile prezintă trăsături geomorfologice și de geneză comune (bazine tectono-vulcanice plio-pleistocene). În urma erupțiilor vulcanice mio-pliocene ele s-au separat de restul Bazinului Transilvănean de care au aparținut, rămînînd în spatele barajului muntos vulcanic format. Astfel

depresiunile sînt încadrate între munți relativ scunzi, alcătuiți din roci cristaline, gresii dure, conglomerate cretacice suprapuse calcarelor jurasice la est și de lanțul vulcanic mai înalt al Munților Călimani – Gurghiu – Harghita la vest.

Înălțimea medie a depresiunilor crește de la 500 m în Depresiunea Brașovului, pînă la 800 m în Depresiunea Giurgeului.

Datorită caracterului închis al depresiunilor, ele au un climat rece cu nuanțe continentale pronunțate. Temperaturile medii anule sînt scăzute, în jur de 6–7 °C (5,9 °C la Miercurea Ciuc, 7,5 C° la Brașov), iar precipitațiile atmosferice anuale, în jur de 600 mm, relativ puține pentru aceste altitudini. În munții înconjurători, continentalitatea climatului scade treptat cu înălțimea, precipitațiile ajungînd valori de 1 000–1 200 mm anual.

Covorul vegetal al depresiunilor și munților înconjurători poate fi caracterizată prin zonația bine cunoscută de pe tot cuprinsul Carpaților, prezentînd însă și cîteva particularități locale. Zonele de vegetație s-au conturat cel mai bine în perimetrul Depresiunii Brașovului din cauza climatului mai blînd. Pădurile mlăștinoase de stejar, care au acoperit cîndva terenurile cele mai joase ale depresiunii, azi sînt dispărute aproape complet, fiind transformate în terenuri agricole sau în pășuni. Pe poalele munților pînă la înălțimi de 700 (1 000) m se întinde zona gorunetelor, pădurile căruia sînt și ele degenerate substanțial de activitatea umană. În această zonă gorunetele pure **(Luzulo albido – Quercetum petreae)** alternează, depinzînd de expoziție, cu păduri mixte de gorun – carpen – fag **(Carpino – Quercetum petreae; Carpino – Fagetum)** sau chiar cu făgete pure, care datorită inversiunilor de temperatură, coboară în văile adînci chiar pînă la 500 m.

Etajul fagului (800–1 200 m) adăpostește cele mai frumoase păduri din zonă. Asociația **Luzulo luzuloides – Fagetum,** cuprinzînd făgete de la înălțimi mai joase, are în componență încă multe specii comune cu gorunetele. Făgetele cele mai reprezentative se includ însă în asociația Symphyto **cordato – Fagetum,** care împreună cu pădurile mixte de fag și brad **(Pulmonario rubro – Abieti – Fagetum)** adăpostesc un număr mare de endemisme carpatice ca **Aconitum moldavicum** Hacq., **Hepatica transsilvanica** Fuss, **Ranunculus carpaticus** Herb., **Pulmonaria rubra** Schott., **Symphytum cordatum** W. & K., etc. În partea superioară a etajului găsim zona relativ lată a pădurilor mixte de tranziție **(Saxifrago cuneifoliae – Abieti – Piceetum)** spre etajul molidului.

Pădurile de molid **(Hieracio transsilvanico – Piceetum, Chrysanthemo rotundifolio – Piceetum)** ocupă suprafețe întinse la înălțimi între 1 000–1 700 m, în majoritatea cazurilor – fiind vorba de munți relativ scunzi – – reprezentînd etajul superior de vegetație. O zonă subalpină formată din jnepenișuri sau mai sus dintr-un covor de ericacee specii de **Vaccinium, Rhododendron kotschyi** Simk) poate fi întîlnită numai la cîteva culmi care depășesc 1 700–1 800 m.

În depresiunile Ciucului și a Giurgeului, zonația vegetației este mult mai simplă. Aici, datorită climatului mai aspru, cu nuanțe continentale mai accentuate, pădurile de foioase nu au putut forma o zonă proprie. Numai pe pantele cu expoziții sudice și sud-vestice, avînd un microclimat mai blînd putem găsi cîteva făgete izolate. În schimb, molidișurile domină vegetația acestor depresiuni, coborînd pînă la zonele cele mai joase, la Tușnad-Băi sau în defileul Mureșului chiar sub 600 m. Din cauza inversiunilor de temperatură, pătrund în văi și sub pădurile de fag mai sus-amintite.

În urma activității multiseculare a omului, mari suprafețe păduroase au fost transformate în fînețe și pășuni. Pajiștile montane de cele mai mari întinderi aparțin asociațiilor **Agrostio – Festucetum rupicolae, Agrostio – Festucetum rubrae** și **Nardetum strictae montanum.**

Pe lîngă vegetația mai sus-prezentată, în locuri cu condiții edafice mai speciale apare o vegetație intrazonală. Pe lîngă vegetația stîncăriilor de calcar sau andezitice, a nisipurilor, a apelor stătătoare sau a luncilor, tot aici pot fi incluse și mlaștinile de turbă, care se găsesc în această zonă pe de o parte în fundul depresiunilor înșirate de-a lungul principalelor cursuri de apă, iar pe de altă parte la înălțimi de 900–1 200 m în zona de contact a făgetelor și molidișurilor.

Mlaștina este o formațiune biogeografică acvatică neaerisită, ale cărei plante în loc să putrezească sau să se mineralizeze, după moarte se turbifică aglomerîndu-se în cele din urmă la fund sub formă de zăcămînt turbos (29). Literatura de specialitate consideră mlaștină de turbă numai acele înmlăștiniri care au o temelie turboasă de cel puțin 30 cm grosime.

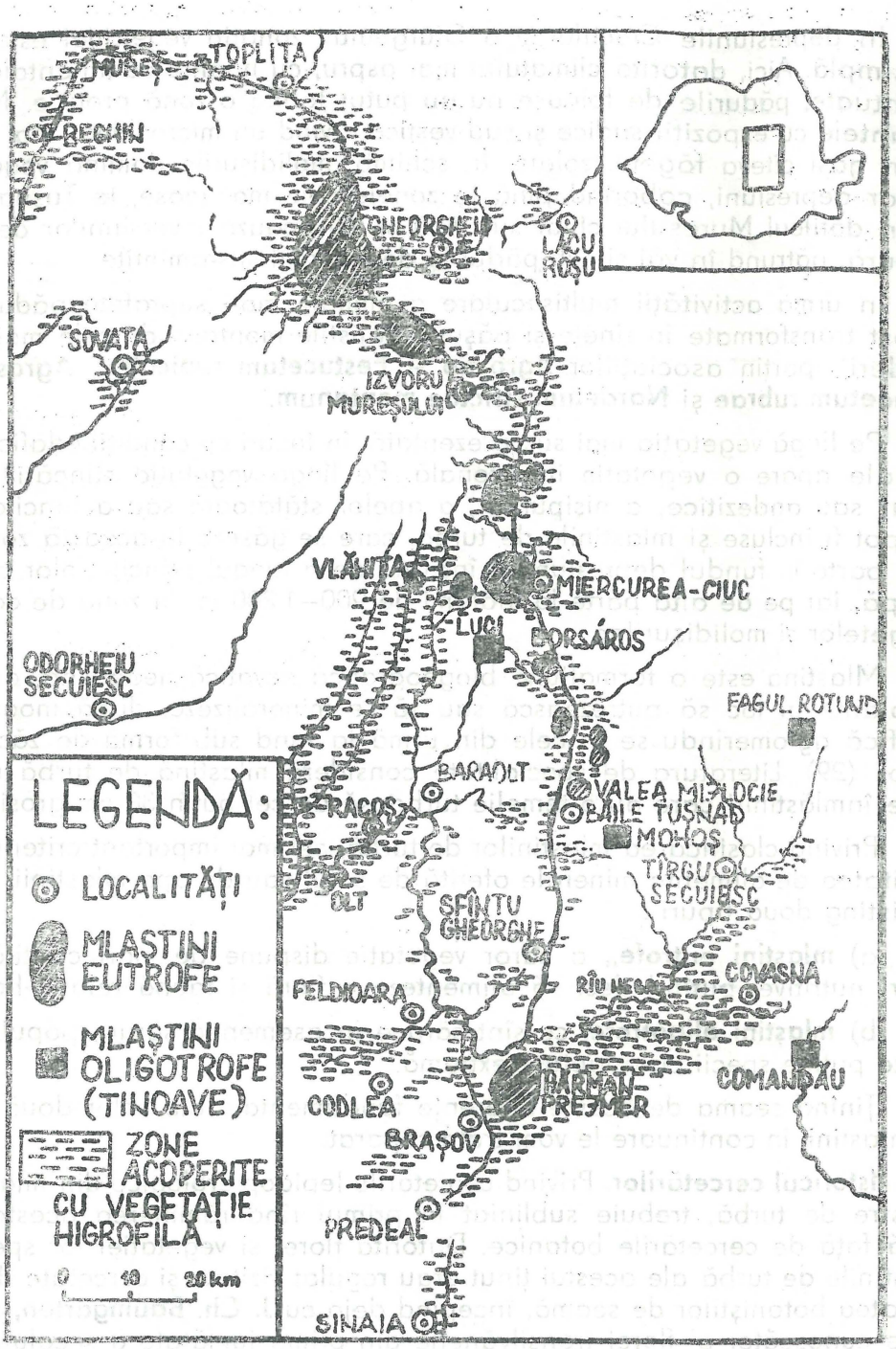
Privind clasificarea mlaștinilor de turbă, cel mai important criteriu este cantitatea de alimente minerale oferită de solul sau de apa mlaștinii. Astfel se disting două tipuri :

a) **mlaștini eutrofe,,** a căror vegetație dispune de mari cantități de săruri nutritive, putînd deci să alimenteze o floră și faună relativ bogată.

b) **mlaștini oligotrofe,** ce sînt sărace în asemenea săruri, populați de foarte puține specii cu adaptare extremă.

Ținînd seama de aceste diferențe fundamentale ale celor două tipuri de mlaștini, în continuare le vom trata separat.

Istoricul cercetărilor. Privind cercetările lepidopterologice din mlaștinile noastre de turbă, trebuie subliniat în primul rînd rămînerea acestora în urmă față de cercetările botanice. Datorită florei și vegetației lor specifice mlaștinile de turbă ale acestui ținut erau regulat vizitate și cercetate de majoritatea botaniștilor de seamă, începînd deja cu **J. Ch. Baumgarten,** primul mare cunoscător al florei transilvănene din prima jumătate a secolului trecut. Comunicările referitoare la această temă însumează astăzi mai multe volume, cea mai importantă fiind monografia „Mlaștinile de turbă din Republica Populară Română", editată de **Emil Pop** în anul 1960 (29), lucrare cu-

Mlaștinile eutrofe și oligotrofe din sudul Carpaților Orientali.

prinzătoare, incluzînd tot ce se știa despre mlaștinile de turbă din Carpați la acea oră. Stadiul cercetărilor lepidopterologice poate fi ilustrat cel mai semnificativ citînd din această monografie aliniatul „Lepidopterele" din capitolul „Fauna tinovului", cuprinzînd următoarele: „Colias edusa, Erebia medusa, Epinephele hyperanthus, Epinephele jurtina, Pamphila sylvanus, Nemeophila russula, Lycaena icarus prinse în tinoavele din bazinul Dornei". Aceste date nu necesită comentarii. Chiar dacă cercetările au luat un avînt considerabil în decursul ultimelor decenii, nici pînă în zilele noastre nu a apărut vreo lucrare referitoare la fauna lepidopterologică a mlaștinilor de turbă din Carpați. Puținele date sînt dispersate în liste faunistice teritoriale sau sînt și astăzi nepublicate.

Dealtfel, nu numai mlaștinile de turbă, ci și întreaga zonă sudică a Carpaților Orientali a fost ocolită decenii de-a rîndul de lepidopterologi. Din rezultatele sporadicelor excursii de colectare se pot extrage numai foarte puține date referitoare la fauna mlaștinilor de turbă.

În anii premergători primului război mondial, frații **P. și M. Tiltscher** din Gheorgheni au fost primii care au activat în regiune. Datele cele mai importante din colecția lor, provenite din Depresiunea Giurgeului au fost incluse și în lista lui D. Czekelius (10), privind fauna de lepidoptere a Transilvaniei, păstrîndu-se astfel pînă în zilele noastre. Ei au colectat pentru prima dată în zonă **Coenonympha tullia tiphon** Rott. la Voșlobeni.

După mai bine de douăzeci de ani, în 1931 și 1934, **L. Diószeghy** a efectuat două excursii de colectare în diferite zone din munții înconjurători Bazinului Trei Scaune, vizitînd și cîteva tinoave. Materialul valoros colectat cu această ocazie va fi publicat pentru prima dată în cadrul acestei lucrări.

Cîteva date provenite din materialul colectat în anii patruzeci de **Gy. Lengyel** în Depresiunea Giurgeului au fost incluse mai recent în lucrările lui **Zs. Bálint** (2; 3; 4).

În anii cincizeci, **A. Popescu-Gorj** și **A. Alexinschi** colectează în mai multe rînduri în zonă, furnizînd însă puține date referitoare la fauna locurilor mlăștinoase (26). Nici incursiunea lui **F. König** din 1971 în tinoavele din Munții Nemira nu s-a soldat cu rezultatele dorite (21).

Abia în ultimele două decenii, începînd cu activitatea lui **N. Delvig, M. Brătășeanu** și **Z. Izsák,** care colectînd în apropierea orașului Gheorgheni au descoperit sau redescoperit o serie de specii caracteristice mlaștinilor eutrofe (8; 16; 17), această zonă a Carpaților a început să atragă o serie de specialiști din țară și de peste hotare (2; 3; 4). Fiecare dintre aceste cercetători a contribuit cu cîte ceva și la cunoașterea faunei de lepidoptere a mlaștinilor de turbă.

Cercetările noastre din ultimii ani au încercat să cuprindă cît mai multe înmlăștiniri din zonă. Am colectat în mai multe rînduri, dar numai ziua, în mlaștinile eutrofe din Depresiunea Giurgeului și în valea Oltului între Sîndominic și Sfîntu Gheorghe. Dintre cele oligotrofe am cercetat

mlaştinile Luci şi Mohoş din Munţii Harghita, Fagul Rotund din Munţii Nemira şi înmlăştinirile din zona Comandăului.

În sfîrşit, trebuie să afirmăm că toate aceste cercetări în ansamblu n-au cuprins decît o parte din zonele mlăştinoase existente în ţinut. Dar nici zonele „cercetate" n-au fost vizitate decît de foarte puţine ori, cunoscîndu-se de aici numai o parte a speciilor active şi în timpul zilei. Cercetările ce urmează, ar trebui să se lărgească şi asupra faunei nocturne, care ar putea oferi încă multe surprize interesante.

Mlaştinile eutrofe s-au format în primul rînd în zonele cele mai joase ale depresiunilor. Ele se găsesc înşirate de-a lungul Mureşului şi Oltului, precum şi în văile mai largi ale afluenţilor acestora. **E. Pop** (29) menţionează din zonă peste 80 de mlaştini eutrofe bine conturate cu un substrat turbos de peste 30 cm grosime, însumînd în total o suprafaţă de aproximativ 3 000 ha. Aceste mlaştini relativ mici, adăposturile cele mai reprezentative ale florei şi faunei specifice nu se izolează însă complet unele de altele. Între ele se întind fîneţe higrofile şi mici înmlăştiniri formate în jurul izvoarelor, care chiar dacă au un substrat turbos foarte subţire pot oferi condiţii prielnice unui număr mare de specii caracteristice mlaştinilor. Astfel putem afirma că din punct de vedere biogeografic, zonele cele mai joase din Depresiunile Giurgeu şi Ciuc, constituie un biotop mlăştinos continuu, o unitate compactă cu o lungime de peste 100 km între Lunca Bradului şi Tuşnad-Băi şi cu o lăţime maximă de 25 km în zona oraşului Gheorgheni. Această măduvă este înconjurată de o zonă de trecere lată, cuprinzînd în primul rînd poalele vestice ale Munţilor Gurghiu şi Harghita, precum şi întreaga Depresiune a Braşovului împreună cu munţii înconjurători acestuia, unde o serie de înmlăştiniri izolate mai adăpostesc unele din speciile caracteristice mlaştinilor din Giurgeu şi Ciuc.

Acest complex mlăştinos are legături biogeografice spre nord prin mlaştinile din depresiunile Borsec – Bilbor şi cea a Dornelor, iar mai departe prin Bucovina şi Carpaţii Păduroşi spre mlaştinile eutrofe din nordul Europei, adăpostind multe specii caracteristice mlaştinilor boreale. Spre sud însă, şirul mlaştinilor eutrofe de tip boreal se termină undeva în sudul şi vestul Depresiunii Braşov. Mlaştinile similare din Carpaţii Meridionali şi mai departe din Balcani sînt lipsite în primul rînd de speciile boreale cele mai caracteristice.

Aceste depresiuni adăpostesc deci, cei mai sudici reprezentanţi încă tipici ai mlaştinilor eutrofe de tip boreal din această parte a Europei. Credem că acest fenomen constituie cea mai importantă caracteristică biogeografică a acestei zone.

Vegetaţia mlaştinilor eutrofe poate fi caracterizată prin mai mult de 30 de asociaţii care se succed unele după altele, în primul rînd în funcţie de schimbarea umidităţii solului. Importanţa asociaţiilor din ordinul **Phragmitetalia** este relativ mică. Ele se găsesc numai sporadic la marginea şanţurilor sau în unele băltoace rămase în urma hidroameliorărilor. Mult mai

importante sînt diferitele asociaţii de rogozuri făcînd parte din ordinul **Magnocaricetalia** sau clasa **Scheuchzerio – Caricetea fuscae.** Mlaştinile cele mai reprezentative sînt acoperite de mozaicul a cîteodată 10–15 de astfel de asociaţii de rogozuri. Pe cînd **Caricetum gracilis, Caricetum vesicariae, Equisetetum limosae,** sau **Caricetum fuscae** ocupă cele mai întinse suprafeţe, **Caricetum paniculatae, Caricetum rostratae, Carici flavi – Eriophoretum** sau **Sesleriaetum coeruleae** sînt importante refugii ale plantelor relicte glaciare. Alte asociaţii ca **Calamagrostetum canescentis, Calamagrostetum neglectae, Caricetum appropinquatae, Caricetum diandrae** şi **Caricetum davallinae** ajung şi ele în această zonă cel mai sudic punct al arealelor lor.

Fineţele higrofile avînd în compoziţie o serie de asociaţii din clasa **Molinio – Arrhenatheretea** ocupă cele mai mari suprafeţe. Dintre acestea **Filipendulo – Geranietum** prezintă şi interes faunistic.

În compoziţia asociaţiilor enumerate, ponderea elementelor floristice circumpolare este neobişnuit de mare. Dintre speciile dominante putem cita majoritatea speciilor de **Carex, Molinia caerulea** (L.) Mnch., **Eriophorum angustifolium** Honck., **Eriophorum latifolium** Hoppe, **Trollius europaeus** L., **Geranium palustre** Torn., **Pedicularis palustris** L. şi altele. Din punct de vedere biogeografic prezintă o importanţă deosebită acele specii care în această zonă ajung frontiera sudică a răspîndirii lor. Multe dintre acestea sînt considerate de botanişti relicte glaciare. Unele specii: **Calla palustris** L., **Calamagrostis canescens** (Web.) Druce, **Carex elongata** L., **Carex diandra** Schrank., **Carex appropinquata** Schum., **Lysimachia thyrsiflora** L., **Primula farinosa** L., au cîteva mici populaţii relictare şi în sudul Carpaţilor sau în Balcani. Altele însă, precum **Carex dioica** L., **Saxifraga hirculus** L., **Polemonium caeruleum** L., **Swertia perennis** L., **Ligularia sibirica** (L.) Cass., **Calamagrostis neglecta** (Ehrh.) Gaertn., **Dryopteris cristata** (L.) A. Gray, **Betula humilis** Schrank., **Stellaria longifolia** Mühlenb., **Viola epipsila** Ldb., **Pedicularis scaeptrum-carolinum** L., **Achillea impatiens** L. vegetează în aceste mlaştini la unul din punctele cele mai sudice sau sud-vestice ale răspîndirii lor (29; 34; 35; 36; 45).

Cunoaşterea faunei de lepidoptere ale mlaştinilor eutrofe din depresiunile cercetate se află încă într-o fază incipientă. Cercetările efectuate pînă acum s-au concentrat la o scurtă perioadă de vară (aprox. 15.VI. – 15. VIII.) şi nu au cuprins toate nici din punctele considerate de botanişti a fi cele mai reprezentative. Datele provenite în urma acestor cercetări se referă aproape exclusiv la specii active şi în timpul zilei, fauna nocturnă fiind practic neexplorată. Fauna de microlepidoptere este şi ea foarte puţin cunoscută.

În această situaţie este imposibilă o analiză mai amănunţită a faunei mlaştinilor. În continuare încercăm să formulăm numai cîteva caracteristici generale.

Comparînd cu ecosistemele păduroase sau ierboase care le înconjoară, mlaştinile adăpostesc o faună mai săracă în specii. Acest fapt se datorează în primul rînd condiţiilor ecologice extremiste proprii acestui biotop care pretind lepidopterelor adaptări speciale, dar şi a covorului vegetal monoton, sărac mai ales în dicotiledonate. În comparaţie însă cu alte zone mlăştinoase din ţară, de exemplu cele de pe şesul Banatului, explorate de **F. König** (20), mlaştinile eutrofe din Carpaţii Orientali adăpostesc o faună diurnă mult mai bogată, bine individualizată. Faţă de **Lycaena dispar rutilus** Wernb., singura specie diurnă caracteristică mlaştinilor din Banat, în zona cercetată de noi întîlnim un număr mare de fluturi de zi care preferă acest biotop mlăştinos. Analizînd această faună, ne surprinde ca şi în cazul florei, în primul rînd bogăţia acestor mlaştini în elemente higrofile nordic-continentale. Toate aceste specii prezintă chiar la prima vedere o disharmonie evidentă faţă de fauna obşinuită la aceste latitudini. Ar fi firesc deci să le considerăm relicte glaciare. Ne referim în primul rînd la speciile diurne **Argynnis ino** Rott., **Melitaea diamina** Lang., **Coenonympha tullia tiphon** Rott., **Lycaena helle** Den. & Schiff., **Lycaena hippothoe** L., **Eumedonia eumedon** Esp., cărora li se mai alătură şi cîteva microlepidoptere ca **Zygaena nevadensis gheorghenica** Reiss, şi **Catoptria margaritella** Den. & Schiff. Tratînd mai amănunţit această problemă, să urmărim prima dată argumentările botaniştilor privind flora relictară a mlaştinilor eutrofe.

Cercetările stratigrafice coroborate cu cele palinologice dovedesc că depozitele eutrofe din aceste depresiuni intramontane au început a se sedimenta în cursul ultimei glaciaţii, mai ales în tardiglaciar, majoritatea lor evoluînd neîntrerupt pînă în prezent. Aceste mlaştini au luat fiinţă deci cu cîteva mii de ani înaintea declanşării postglaciarului în cursul interstadiului Alleröd sau chiar în Dryas-ul vechi. Compoziţia spectrelor sporo-polinice indică în această perioadă un climat arctic-continental, prezenţa tundrelor arctice în regiunile muntoase, respectiv a stepelor reci alternînd cu pinete aride subarctice în zonele mai joase. Tot palinologia dovedeşte că marile şi înaltele depresiuni ale Giurgeului şi Ciucului au alcătuit tot timpul postglaciarului staţiuni neobişnuit de reci, au putut fi deci adăposturi ecologic potrivite pentru a transfera fără întrerupere plante glaciare din Würm peste perioada caldă postglaciară pînă în subatlanticul rece şi umed care durează şi azi. (29; 45; 46). Mlaştinile eutrofe deci, chiar dacă multe dintre componentele florei iniţiale nu au putut supravieţui încălzirilor postglaciare, au păstrat pînă în zilele noastre nu numai o serie de specii astăzi relicte glaciare, dar şi cîteva asociaţii vegetale cu caracter relictar. Botaniştii sînt sprijiniţi în aceste afirmaţii şi de dovezi directe, putînd urmări în cîteva cazuri fericite chiar prezenţa continuă a polenului vreuneia dintre aceste specii de la straturile de turbă cele mai vechi pînă la cele superioare, actuale.

Urmărind acelaşi raţionament putem afirma că lepidopterele nordic-continentale citate mai sus s-au instalat în aceste mlaştini înaintea declanşării perioadei calde postglaciare, cel tîrziu în perioada preboreală. Cunoscînd că majoritatea acestor specii pătrund şi astăzi în regiunile sub-

arctice nu este exclus ca unele dintre ele să fi fost prezente în regiunile noastre şi în ultimele perioade ale tardiglaciarului. Una dintre acestea, **Coenonympha tullia** Müll. a fost supusă mai recent unor analize corologice şi sistematice paralele, încercînd printre altele şi reconstruirea unor momente din procesul de răspîndire tardiglaciar-postglaciară a speciei (42; 40). Potrivit acestor cercetări s-a evidenţiat că zona subarctică circumpolară este populată astăzi de un şir de subspecii adaptate condiţiilor ecologice proprii silvotundrelor (în Europa **Coenonympha tullia demophile** Frr., **Coenonympha tullia scotica** Stgr.). Aceste forme au fost prezente în Würm probabil şi în zonele periglaciare din Europa Centrală. Începînd cu încălzirea treptată a climatului ele s-au retras spre nord-nord-vest împreună cu calota glaciară cedînd locul unor forme originare din Asia Centrală şi de Vest. Răspîndirea furtunoasă a acestora din urmă a fost favorizată de constelaţia climatică caracteristică celei dintîi faze postglaciare care a contribuit şi la extinderea formaţiunilor forestiere alcătuite îndeosebi din pini şi molizi. Încălzirea prea accentuată a climatului din imediat următoarea perioadă postglaciară a oprit însă şi expansiunea acestor forme care ocupă astăzi un vast teritoriu, începînd de la părţile nordice ale Europei Centrale şi sudul Scandinaviei (**Coenonympha tullia tullia** Müll., **Coenonympha tullia rothliebi** H.-Sch., **Coenonympha tullia tiphon** Rott., etc.) pînă în vestul Siberiei. Amintim aici numai în paranteză că subspeciile cantonate în zona subalpină din unele masive sud-est europene (**Coenonympha tullia rhodopensis** Elwes, **Coenonympha tullia schmidtii** Diószeghy, etc.) sînt probabil rămăşiţele unui val mai vechi de imigraţie, ele aflîndu-se astăzi într-o înaintată fază de speciaţie, prezentînd diferenţe clare faţă de celelalte două grupe de subspecii.

În lumina acestor cercetări sîntem de părere că fauna tardiglaciară cuprinzînd taxoni adaptaţi special pentru condiţii subarctice s-a retras complet de pe teritoriul cercetat, locul lui fiind luat de o serie de taxoni dinamizaţi de evoluţia postglaciară favorabilă a climatului. Considerăm că taxonii care populează astăzi mlaştinile eutrofe din sudul Carpaţilor Orientali sînt rămăşiţele faunei preboreale, ale celei dintîi faze postglaciare.

Studiind arealul de răspîndire şi dintr-un alt punct de vedere se observă imediat că aceste specii în depresiunile cercetate nu ocupă un areal relictar. Condiţiile ecoclimatice favorabile existente aici fac posibilă răspîndirea acestor specii de-a lungul lanţului Carpatic cu 2–3 grade latitudinale mai la sud decît în părţile vecine ale Europei Răsăritene. Teritoriul populat de aceste specii în sudul Carpaţilor Orientali este deci punctul extrem al unor prelungiri spre sud ale arealelor principale şi nu părţi relictare, izolate de acestea. (**Lycaena helle** Den. & Schiff. fiind prezentă în toată Europa Centrală prin mici populaţii izolate, dispersate departe una de cealaltă, reprezintă o excepţie). Populaţiile din părţile nordice ale Europei Centrale au deci posibilităţi de comunicare cu acelea cercetate de noi, neexistînd în calea lor prin Carpaţii Păduroşi şi Orientali nici un obstacol serios. Această

legătură este evidențiată concret de o serie de date referitoare la aceste specii provenite din zonele nordice ale Carpaților Orientali (Depresiunea Dornelor, Bucovina, Munții Maramureșului (3; 21; 25; 26); date care după părerea noastră ar mai putea fi completate prin cercetări mai amănunțite). În majoritatea cazurilor de altfel, populațiile din sudul Carpaților Orientali fac parte din subspeciile caracteristice nord-estului Europei Centrale (**Argynnis ino ino** Rott., **Coenonympha tullia tiphon** Rott., **Lycaena hippothoe eurydice** Rott., **Eumedonia eumedon eumedon** Esp.). Primul obstacol mai serios este întîlnit de aceste specii undeva în zona de contact dintre Carpații Orientali și Meridionali. Trebuie să menționăm că această limită nu este condiționată de răspîndirea plantelor gazdă – specii de **Carex**, de **Eriophorum**, **Filipendula ulmaria** (L.) Maxim, **Geranium palustre** Torn., plante prezente în aproape toate înmlăștinirile din țară – ci avem de-a face cu o barieră ecologică mai complexă, încă neîndeajuns elucidată. Această barieră ecologică nu are însă un efect brusc, ea se manifestă în două trepte principale. O parte dintre speciile de origine nordică ca lepidopterele **Coenonympha tullia tiphon** Rott., **Lycaena hippothoe eurydice** Rott., **Zygaena nevadensis gheorghenica** Reiss sau plantele **Betula humilis** Schrank., **Achillea impatiens** L., **Saxifraga hirculus** L. practic nu depășesc limitele depresiunilor Giurgeu și Ciuc. Condițiile ecologice deosebite oferite de aceste două depresiuni sînt argumentate și de prezența lui **Clossiana titania transsylvanica** Tiltscher și **Agrostis trifurca** Ev., două elemente siberiene de mare importanță biogeografică, proprii însă unor biotopuri nemlăștinoase. Un alt grup de specii nu se limitează însă exclusiv la această zonă depresionară restrînsă, ci populează și văile munților înconjurători (vezi răspîndirea lui **Argynnis ino** Rott., **Melitaea diamina** Lang, **Eumedonia eumedon** Esp.). Populațiile izolate ale speciilor din acest grup au fost găsite dealtfel și în cîteva stațiuni din afara Carpaților Orientali (Munții Apuseni, Munții Retezat, Munții Banatului, Dobrogea) (2; 4; 16; 21; 30; 27). În aceste locuri ele pot fi considerate relicte ale postglaciarului timpuriu.

În concluzie, afirmăm că grupul elementelor siberiene din mlaștinile eutrofe tratate nu pot fi considerate relicte glaciare. Considerăm totuși că ele au o valoare științifică asemănătoare cu componentele cele mai reprezentative ale florei mlaștinilor eutrofe.

Analizînd în continuare fauna mlaștinilor, în afară de grupul elementelor siberiene trebuie să menționăm și cîteva specii de mlaștină cu pretenții continentale ca **Lycaena dispar rutilus** Wernb., **Lycaena alciphron** Rott., **Maculinea alcon** Den. & Schiff., **Maculinea teleius** Bgstr. Apar o serie de specii de mlaștină și din alte familii ca **Thaumatha senex karwajszki** Diósz., **Archnara neurica** Hb., **Eustrotia uncula** Cl., **Macrochilo cribrumalis** Hb., **Crambus silvella** Hb., **Nymphula nymphaeata** L. etc. Alte specii interesante ca **Carcharodus flocciferus** Zeller, **Euphydryas aurinia** Rott., **Argynnis hecate** Den. & Schiff., **Tyria jacobaeae** L., **Autographa bractea** Den. & Schiff., **Odezia atrata** L. par a se simți acasă și ele în unele din aceste mlaștini. Fauna

mlaştinilor eutrofe este completată în rest de o serie de specii caracteristice fineţelor mezofile şi de lista aproape completă a speciilor euritopice prezente în acest ţinut.

În mod evident, distribuirea faunei în interiorul mlaştinii nu este uniformă. Am reuşit să distingem trei zone relativ bine individualizate. Locurile cele mai umede, acoperite de o serie de asociaţii monotone de rogozuri înalte sau scunde au fauna cea mai săracă. Aici se concentrează însă populaţiile cele mai dense de **Melitaea diamina** Lang, **Coenonympha tullia tiphon** Rott., **Lycaena hippothoe eurydice** Rott., **Eustrotia uncula** Cl., **Macrochilo cribrumalis** Hb., **Catoptria margaritella** Den. & Schiff. şi **Zygaena nevadensis gheorghenica** Reiss. În schimb, **Argynnis ino** Rott. şi **Eumedonia eumedon** Esp., dar în special a doua, preferă porţiunile ocupate de asociaţia **Filipendulo – Geranietum.** Toate aceste specii enumerate mai sus prezintă o stenotopie foarte pronunţată, în afara mlaştinilor am întîlnit numai excepţional exemplare izolate ale speciilor mai dinamice (**Argynnis ino** Rott., **Lycaena hippothoe eurydice** Rott.). Zonele periferice, ocupate de fineţe umede mezohigrofile constituie o trecere între mlaştina eutrofă şi fineţele mezofile. Pe lîngă exemplarele izolate ale speciilor de mlaştină, pătrund aici în număr mare şi specii mezofile ca **Leptidea sinapis** L., **Clossiana selene** Den. & Schiff., **Clossiana euphrosyne** L., **Melitaea athalia** Rott., **Melitaea aurelia** Nick., **Erebia medusa** Den. & Schiff., **Aphanthopus hyperanthus** L., **Lycaena virgaureae** L., **Lycaena tityrus** Poda, **Cyaniris semiargus** Rott., **Polyommatus dorylas magna** Bálint, **Siona lineata** Scop., etc. Aceste fineţe constituie biotopul preferat şi pentru **Lycaena alciphron** Rott., **Maculinea alcon** Den. & Schiff. şi **Maculinea teleius** Bgstr.

Urmărind evoluţia faunei diurne a mlaştinii în decursul unui întreg sezon se pot distinge cel mult patru aspecte. Aspectul de primăvară, caracterizat prin apariţia primelor generaţii de **Lycaena helle** Den. & Schiff. şi **Eustrotia uncula** Cl. cuprinde în rest numai specii euritopice specifice sezonului (**Leptidea sinapis** L., **Pieris napi** L., **Euclidia glyphica** L., **Ematurga atomaria** L.). Următoarea perioadă de circa şase săptămîni din lunile iunie şi iulie, foarte dependentă de evoluţia vremii, constituie aspectul de vîrf în viaţa mlaştinii. Marea majoritate a speciilor higrofile, dar şi cele mezofile activează în această perioadă. Începînd cu sfîrşitul lunii iulie numărul speciilor scade brusc. **Maculinea alcon** Den. & Schiff., **Maculinea teleius** Bgstr. şi a doua generaţie de **Eustrotia uncula** Cl. conturează încă un aspect în prima jumătate a lui august, dar după aceasta urmează lunga perioadă de toamnă lipsită de orice caracter. Această evoluţie sezonieră a faunei ne aminteşte de ritmul de viaţă de tip nordic, unde activitatea tuturor speciilor se concentrează la o scurtă perioadă de vară. Tot aici trebuie să menţionăm însă, că în decursul lunilor iulie şi august se cosesc practic toate suprafeţele mlăştinoase.

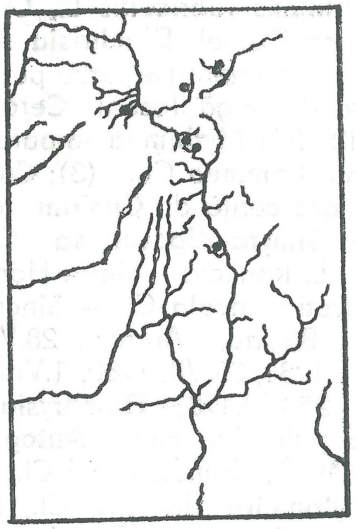
Înainte de a reda lista speciilor întîlnite în mlaştinile eutrofe din sudul Carpaţilor Orientali, dorim să aducem calde mulţumiri colegilor lepidopterologi care ne-au ajutat la întocmirea acestei lucrări: **Dr. doc. A. Popescu-**

Gorj și **I. Drăghia** de la Muzeul de Istorie Naturală „Gr. Antipa" din București, **A. Vojnits** și **L. Ronkay** de la Muzeul de Științe Naturale din Budapesta, care au revizuit și au determinat o serie de specii mai dificile; profesorul **Z. Izsák** din Miercurea Ciuc, care ne-a cedat o serie de date importante încă nepublicate, referitoare la aceste mlaștini.

Lista speciilor. Pharmacis carna transsylvanica Daniel, **Incurvaria masculella** Den. & Schiff., **Monopis monachella** Hb., **Teleiodes proximella** Hb., **Glyphipterix thrasonella** Scop. – specie întîlnită pînă acum numai în locuri mlăștinoase: Gheorgheni, Val. Bechia, 28.VII.1983 (leg. Z. Izsák), Sînsimion, Honcsok 8.VII.1985, Bicsad 28.V.1985, 8.VI.1985, Micfalău, Val. Mare 1.VII.1976; **Argyresthia goedartella** L., **Plutella xylostella** L., **Clepsis senecionana** Hb., **Capua vulgana** Frölich, **Olethreutes lacunana** Den. & Schiff., **Olethreutes olivana** Tr., **Olethreutes rivulana** Scop., **Apotomis caprena** Hb., **Ancylis unguicella** L. – Băile Kiruj, Hargitaliget 5.VIII. 1980; **Ancylis mitterbacheriana** Den. & Schiff., **Epinotia cruciana** L., **Rhopobota ustomaculana** Curt., **Zygaena nevadensis gheorghenica** Reiss – subspecie cunoscută pînă acum numai din depresiunile Giurgeu și Ciuc: Gheorgheni, Valea Belchia (16), Lacu Roșu, Valea Cupaș 12.VII.1981. 20.VII. 1985; Joseni, Valea Bakta 24.VI.1979; Izvoru Mureșului 4.VII.1982; Sîndominic 14.VII.1985; Sîncrăieni, Borsáros 12 și 13.VII.1984 (leg. Z. Izsák); **Zygaena osterodensis** Reiss, **Zygaena filipendulae** L., **Zygaena meliloti** Esp., **Calamotropha paludella** Hb., **Crambus pascuella** L., **Crambus silvella** Hb., **Crambus pratella** L., **Crambus perlella** Scop., **Agriphila tristella** Den. & Schiff., **Agriphila straminella** Den. & Schiff., **Catoptria margaritella** Den. & Schiff. – Specia prezintă afinități pronunțate față de asociațiile de rogozuri scunde **(Caricetum fuscae).** În aceste locuri poate fi găsit cîteodată în număr foarte mare. L-am întîlnit și în mlaștina oligotrofă Luci de la Sîncrăieni tot într-o asociație de **Caricetum fuscae.** Lacu Roșu, V. Cupaș 11.VII.1983; Gheorgheni, Fagul Înalt 2.VII.1982; Mădăraș Ciuc 14.VII.1985; Sinsimion, Honcsok 8.VII.1985; Cetățuia, Valea Gergely 8.VII.1985; Vrabia, Halta C.F.R., 8.VII. 1985; Tușnadul Nou, Valea Mijlocie 29.VI.1982, 17.VI.1985, 30.VI.1985; Sîncrăieni, Luci 18.VIII.1978, 9.IX.1979. Din țară s-a mai semnalat numai din Poiana Stampei (21; 26); **Nymphula nymphaeata** L., **Cataclysta lemnata** L., **Evergestis pallidata** Hfn., **Pyrausta purpuralis** L., **Lasiocampa quercus** L., **Ochropacha duplaris** L., **Scopula immorata** L., **Scopula immutata** L., **Scopula ternata** Schrank., **Idaea serpentata** Hfn., **Idaea pallidata** Den. & Schiff., **Scotopteryx chenopodiata** L., **Scotopteryx mucronata** Scop., **Epirrhoe tristata** L., **Epirrhoe alternata** Müll., **Eulithis pyraliata** Den. & Schiff., **Plemyria rubiginata** Den. & Schiff., **Hydriomena impluviata** Den. & Schiff., **Perizoma albulata** Den. & Schiff., **Perizoma albulata** Den. & Schiff., **Odezia atrata** L. În unele stațiuni pătrunde și în biotopurile mlăștinoase, de exemplu: Lacu Roșu, Valea Cupaș 2.VII.1982; Gheorgheni, Fagul Înalt 23.VI.1979, 2.VII. 1982; Izvoru Mureșului 4.VII.1982, 14.VII.1985; Tușnad-Băi 29.VI.1982, 17.VI. 1985; **Euchoeca nebulata** Scop., **Minoa murinata** Scop., **Lomaspilis marginata** L., **Isturgia roraria** F., **Epione paralellaria** Den. & Schiff., **Pseudopan-**

thera macularia L., **Aethalura punctulata** Den. & Schiff., **Ematurga atomaria** L., **Cabera pusaria** L., **Cabera exanthemata** Scop., **Siona lineata** Scop., **Macroglossum stellatarum** L., **Penthophera morio** L., **Thaumatha senex karwajszki** Diósz., Sîncrăieni, Borsáros 23.VII.1984, **Atolmis rubricollis** L., **Cybosia mesomella** L., **Parasemia plantaginis carpathica** Daniel, **Diachrisia sannio** L., **Callimorpha dominula** L., **Tyria jacobaeae** L. – numeroase larve pe **Senecio paludosus** L. în august 1980 în mlaștinile de lîngă Joseni; **Cerapteryx graminis** L., **Mythimna pudorina** Den. & Schiff. (8); **Mythimna impura** Hb., **Mythimna pallens** L., **Mythimna comma** L., **Senta flammea** Curt. (8); **Cucullia umbratica** L., **Xylena exoleta** L. – larvă pe inflorescență de **Cirsium rivulare** (Jacq) All. la Tușnadul Nou, Valea Mijlocie; **Simyra albovenosa** Goeze; **Oligia strigilis** L., **Archanara neurica** Hb. (det. L. Ronkay) – Băile Homorod 4–7.VIII.1980; **Athetis palustris** Hb. (31); **Eustrotia uncula** Cl. – Sîncrăieni, Borsáros 7.VI.1981, Tușnadul Nou 17.VI.1985, Bicsad, Antalka 28.V.1984, Sfîntu Gheorghe, Benedekmező 17.VI.1980, 6.VI.1981, 25.VIII.1980, 1.VIII.1979. Mestecănișul de la Reci 9.V.1983, 20.VIII.1981, 25.VIII.1983; **Diachrysia chrysitis** L., **Autographa gamma** L., **Autographa pulchrina** Hw., **Autographa bractea** Den. & Schiff. – Tușnadul Nou 18.VII.1980; **Callistege mi** Cl., **Euclidia glyphica** L., **Lygephila pastinum** Tr., **Phytometra viridaria** Cl., **Rivula sericealis** Scop., **Macrochilo cribrumalis** Hb. – Sîncrăieni, Borsáros 9.VII. 1981, 23.VII.1984; **Polypogon tentacularia** L., **Trisateles emortualis** Den. & Schiff.,**Paracolax derivalis** Hb., **Hypena proboscidalis** L., **Erynnis tages** L., **Carcharodus flocciferus** Zeller – Gheorgheni, Fagul Înalt 28.VII.1974, Joseni, Borzont 24.VI.1979, Băile Kiruj 5.VIII.1980; **Carterocephalus palaemon** Pallas, **Hesperia comma** L., **Ochlodes venatus** Br. & Gr., **Leptidea sinapis** L., **Aporia crataegi** L., **Pieris rapae** L., **Pieris napi** L., **Anthocharis cardamines** L., **Gonepteryx rhamni** L., **Nymphalis antiopa** L., **Inachis io** L., **Cynthia cardui** L., **Aglais urticae** L., **Clossiana selene** Den. & Schiff., **Clossiana euphrosyne** L., **Clossiana dia** L., **Argynnis hecate** Den. & Schiff. – Apariția acestei specii în mlaștini ne pare surprinzătoare. În unele locuri preferă chiar porțiunile cele mai umede. Vlăhița, Selters 6.VIII.1980, Cheile Vîrghișului 10–12.VI.1980, 4–6.VII.1980, Băile Ozunca 2.VII.1983, Bicsad 2.VII.1984, Sfîntu Gheorghe, Benedekmező 23.VI.1983, 4.VII.1983; **Argynnis ino** Rott. – Una dintre cele mai caracteristice specii ale mlaștinilor eutrofe din sudul Carpaților Orientali: Lăpușna (24; 30), Reghin (24), Munții Gurghiului, Valea Sălard (24), Lacu Roșu, Valea Cupaș 20.VII.1985, Gheorgheni, Valea Belchia (8; 16), Gheorgheni, Fagul Înalt 28.VII.1974, 23.VI.1979, 12.VIII.1980, 2.VII.1982, Joseni, Borzont 24.VI.1979, Izvorul Mureșului 4.VII.1982, 14.VII.1985, Mădăraș Ciuc 14.VII.1985, Ciceu 10.VII.1985, Miercurea Ciuc, p. Beta 10.VII.1985, Miercurea Ciuc, Dl. Suta (16), Fitod (16), Sîncrăieni, Borsáros 9.VII.1981, Sîncrăieni, Valea Nagyos 10.VII.1980, Sînsimion, Honcsok 8.VII.1985, Vrabia, Halta C.F.R. 8.VII.1985, Tușnadul Nou, Valea Mijlocie și Băile Tușnad 14.VII. 1980, 20.VI.1982, 17.VI.1985, 30.VI.1985, Bicsad 2.VII.1984, 8.VI.1985, 15.VII. 1985, Băile Ozunca 2.VII.1983, Băile Homorod 4.VIII.1980, Băile Kiruj 5.VIII. 1980, 15.VII.1977, Munții Harghita (900–1 200 m) 12.VII.1934 (leg. L. Dió-

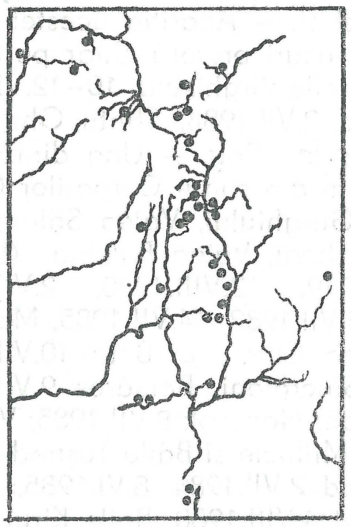
Răspîndirea în sudul Carpaților Orientali a speciilor :

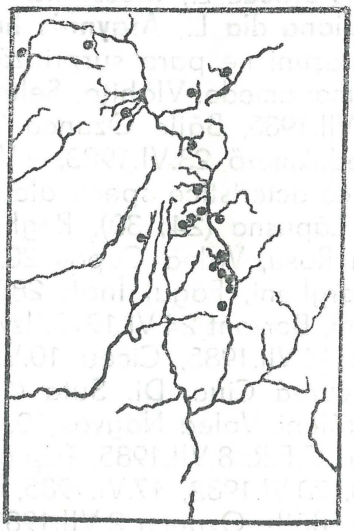
Zygaena nevadensis gheorghenica Reiss

Catoptria margaritella Den. & Schiff.

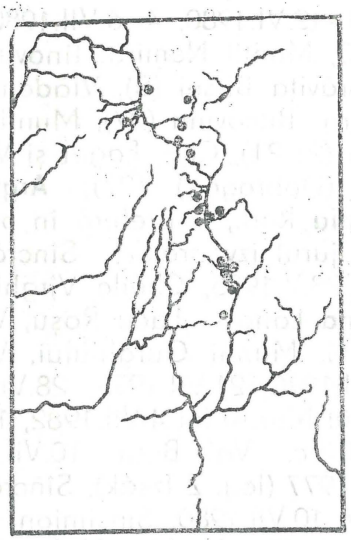

Argynnis ino Rott.

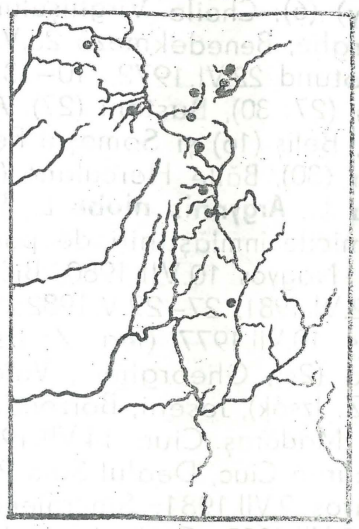

Melitaea diamina Lang

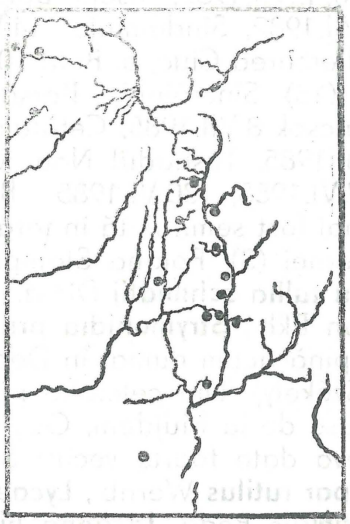
szeghy) (6); Cheile Vîrghişului 17.VII.1979, 10–12.VI.1980, 4–6.VII.1980, Sf. Gheorghe, Benedekmező 23.VI.1983, 4.VII.1983, Munţii Nemira, tinovul Fagul Rotund 22.VI.1972, 10–13.VII.1979, Dumbrăviţa Bîrsei (8), Vlădeni (8), Azuga (27; 30), Buşteni (27). Alte date din ţară: Bucovina (27), Munţii Giălăului, Beliş (16) şi Someşul Rece (2), Răcătău (2; 21), Cluj, Făget şi Valea Pleşca (30), Băile Herculane (27), Ciucurova (Dobrogea) (27); **Argynnis aglaja** L., **Argynnis niobe** L., **Euphydryas aurinia** Rott., – preferă în primul rînd micile înmlăştiniri de pantă, formate în jurul izvoarelor: Sîncrăieni, Valea Nagyos 10.VII.1980, Bicsad 10.VI.1982, 28.V.1985, Cheile Vîrghişului 10–12.VI.1981, 27–29.V.1982; **Melitaea diamina** Lang – Lacu Roşu, Valea Cupaş 10.VII.1977 (leg. Z. Izsák), Reghin (24), Munţii Gurghiului, Valea Sălard (24), Gheorgheni, Valea Belchia 5.VII.1978, 21.VII.1979, 28.VI.1983 (leg. Z. Izsák), Joseni, Borzont 24.VI.1979, Izvorul Mureşului 4.VII.1982, 14.VII. 1985, Mădăraş Ciuc 14.VII.1985, Miercurea Ciuc, Val. Beta 10.VII.1985, Miercurea Ciuc, Dealul Suta 26.VI.1977, 19.VI.1977 (leg. Z Izsák), Sîncrăieni, Borsáros 9.VII.1981, Sîncrăieni, Valea Nagyos 10.VII.1980, Sînsimion, Honcsok 8.VII.1985, Cetăţuia, Valea Gergely 8.VII.1985, Vrabia, Halta C.F.R. 8.VII.1985, Tuşnadul Nou, Valea Mijlocie şi Băile Tuşnad 14.VII.1980, 29.VI. 1982, 17.VI.1985, 30.VI.1985, Băile Homorod 4–7.VIII.1980, Băile Kiruj, Hargitaliget 5.VIII.1980. Din ţară s-a mai semnalat: Mujdeni, Oaş (3), Zugreni (3), Poiana Stampei (21), Munţii Apuseni, Cheile Runcului (21), Munţii Retezat (21, 27), Poiana Mărului, Banat (21), Mogoşoaia (30), Bucureşti (30), Ţigăneşti (30), Băneasa (Dobrogea) (21); **Melitaea athalia** Rott., **Melitaea aurelia** Nick., **Erebia ligea carthusianorum** Fruhstorfer, **Erebia medusa** Den. & Schiff., **Aphanthopus hyperanthus** L., **Coenonympha tullia tiphon** Rott., – Ditrău (3), Gheorgheni, Aluniş (8), Gheorgheni, Valea Belchia (16), 30.VII. 1976 (leg. M. Brătăşeanu), 19.VII.1985 (leg. Z. Izsák), Gheorgheni, Fagul Înalt 23.VI.1979, 12.VII.1980, 2.VII.1982, Joseni, Borzont 24.VI.1979, Voşlobeni (10), Izvorul Mureşului 4.VII.1982, Sîndominic 14.VII.1985, Mădăraş Ciuc 14.VII.1985, Siculeni (3), Miercurea Ciuc, p. Beta 10.VII.1985, Miercurea Ciuc, Taploţa 10.VII.1985, Fitod (16), Sîncrăieni, Borsáros 7.VI.1981, 9.VII.1981, 23.VII.1984, Sînsimion, Honcsok 8.VII.1985, Cetăţuia, Val. Gergely 8.VII.1985, Vrabia, Halta C.F.R., 8.VII.1985, Tuşnadul Nou, Valea Mijlocie 15.VI.1980, 18.VII.1980, 28.VI.1982, 17.VI.1985, 30.VI.1985, Băile Tuşnad 29.VI.1982, 17.VI.1985; Subspecia a mai fost semnalată în ţară numai în Carpaţii Orientali: Zugreni (3), Saru Dornei (3), Poiana Stampei (21). În Munţii Retezat (12) trăieşte **Coenonympha tullia schmidtii** Diósz.; **Coenonympha pamphilus** L., **Coenonympha glycerion** Bkh., **Strymonidia pruni** L., **Lycaena helle** Den. & Schiff. – A fost găsită pînă acum numai în Depresiunea Braşovului: Vlădeni (8), Racoş (leg. L. Székely). Din celelalte părţi ale ţării s-a semnalat o populaţie foarte viguroasă de la Mujdeni, Oaş (38; 21; 3). În afara acestuia posedăm numai cîteva date foarte vechi: Sighişoara (38), Bucureşti (Chitila) (30); **Lycaena dispar rutilus** Wernb., **Lycaena virgaureae** L., **Lycaena alciphron** Rott., **Lycaena tityrus** Poda, **Lycaena hippothoe eurydice** Rott. – Munţii Gurghiului, Lăpuşna (24), Munţii Gurghiului, Valea Sălard (24) Lacu

Coenonympha tullia tiphon Rott.

Lycaena hippothoe eurydice Rott.

Eumedonia eumedon Esp.

Roşu, Păstrăvărie (31), Lacu Roşu, Valea Cupaş 28.VII.1983, 28.VI.1985, 20.VII.1985 (leg. Z. Izsák), 12.VII.1981, 20.VII.1985, Gheorgheni, Aluniş (8, 16), Gheorgheni, Valea Belchia 28.VI.1981, 4.VII.1982, Gheorgheni, Fagul Înalt 23.VI. 1979, Joseni, Borzont 24.VI. 1979, Izvorul Mureşului 14.VII.1985, Mădăraş Ciuc 14.VII.1985, Miercurea Ciuc, p. Beta 10.VII.1985, Tuşnadul Nou, Valea Mijlocie 17.VI.1985, 30.VI.1985, Băile Tuşnad 29.VI.1982, 17.VI.1985; În afara unei date foarte vechi de la Bucureşti (Chitila) (30) se cunoaşte numai din Carpaţii Orientali: Cîmpulung Moldovenesc (25), Borşa (21), Rotunda-Cîrlibaba (3), Zugreni (3), Munţii Rarău (21; 25), Poiana Stampei (21), Saru Dornei (3), Borsec (3). **Cupido minimus** Fuessly, **Everes argiades** Pall., **Maculinea arion** L., **Maculinea alcon** Den. & Schiff. – menţionăm aici numai datele referitoare la mlaştini eutrofe: Joseni, Borzont 13.VIII.1980, Băile Ozunca 18.VII.1975, Micfalău, Valea Mare 29.VI.1975, 1.VII.1976, Mestecănişul de la Reci 11.VIII.1985; **Maculinea teleius** Bgstr. – Răspîndirea acestei specii în ţară nu este încă îndeajuns cunoscută. Semnalăm din zonă: Mestecănişul de la Reci 2.VIII.1983, 6.VIII.1984, 11.VIII.1985, Săcele (8); **Aricia agestis** Den. & Schiff., **Eumedonia eumedon** Esp. – Reghin (24), Jabeniţa (24), Călugăreni (24), Mădăraş Ciuc 14.VII.1985, Miercurea Ciuc, Dl. Suta (17), Sîncrăieni, Borsáros (3), 9.VII.1981, 23.VII.1984, Vrabia, Halta C.F.R., 8.VII.1985, Tuşnadul Nou, Valea Mijlocie şi Băile Tuşnad 18.VII.1980, 29.VI. 1982, 17.VI.1985, 30.VI.1985, Bicsad 2.VII.1984, 15.VII.1985, Băile Ozunca 2.VII.1983, Micfalău, Valea Mare 29.VI.1975, Sfîntu Gheorghe, Benedekmező 23.VI.1983, 4.VII.1983, 11.VII.1985, Băile Kiruj 15.VII.1977, Munţii Harghita (800–1 500 m) 11–14.VII.1934 (leg. L. Diószeghy) (6), Cheile Vîrghişului 16.VII.1977, 17.VII.1979, 4–6.VII.1980, 10–12.VII.1984, Cheile Rîşnoavei 27.VII. 1978, 16.VII.1984 (leg. Z. Izsák), Slănic Moldova (30). Celelalte date din ţară provin din Munţii Apuseni: Cluj (30), Munţii Gilăului, Valea Ierei (4), Colţeşti (4); **Cyaniris semiargus** Rott, **Polyommatus icarus** Rott., **Polyommatus dorylas magna** Bálint.

Mlaştinile oligotrofe sînt formaţiuni biogeografice caracteristice ţinuturilor temperate cu climat atlantic şi subatlantic. Pe cînd în nord-vestul Europei tinovul preferă altitudini mai joase, coborînd aproape de nivelul mării, în interiorul continentului numai zonele muntoase pot oferi condiţii prielnice pentru instalarea lui. Astfel în sudul Carpaţilor Orientali, la înălţimi de 900–1 200 m există condiţiile geomorfologice şi climatice (precipitaţii anuale de 700–1 000 mm, cu un maxim la începutul verii) pentru instalarea mlaştinilor oligotrofe. Din cele aproape 40 de tinoave enumerate de E. Pop (29) din Munţii Harghita şi Carpaţii Curburii 30 au suprafeţe mai mici de 2 ha, avînd un interes faunistic nesemnificativ. Noi am cercetat patru dintre cele mai mari tinoave din ţinut: Luci (120 ha), Mohoş (80 ha), Fagul Rotund (15 ha), şi complexul de mlaştini de la Comandău (aprox. 100 ha). Spre deosebire de mlaştinile eutrofe, aceste tinoave se găsesc la distanţe de zeci de km unele de altele, într-o izolare completă, comportîndu-se ca adevărate insule. Din punct de vedere biogeografic prezintă însă o impor-

tanță identică cu cea a mlaștinilor eutrofe; în Carpații Curburii găsim cele mai sud-estice mlaștini oligotrofe încă tipice din Europa. Sporadicele tinoave din Carpații Meridionali adăpostesc deja o floră mult mai săracă în elemente tipice, pe cînd cele din Munții Semenicului sau mai la sud din Munții Balcani sînt complet lipsite de acestea (29).

Flora mlaștinii oligotrofe de la noi este foarte săracă în specii, și este destul de uniformă de la un tinov la altul. Ea are asemănări surprinzător de profunde cu tinoavele central-europene și atlantice. Deosebirile de inventar floristic față de acestea sînt puține (29).

Asociația principală și nelipsită în tinoavele noastre este perina de **Sphagnum** împănată cu **Eriophorum vaginatum** L. **(Sphagneto-Eriophoretum).** În perinele alcătuite din mai multe specii de **Sphagnum** cresc **Drosera rotundifolia** L., **Vaccinium oxycoccos** L., **Andromeda polifolia** L., **Empetrum nigrum** L., **Carex pauciflora** Lightf., **Carex stellulata** Good, etc. Unde perinel devin mai uscate se înmulțește **Polytrichum strictum, Vaccinium myrtillus** L., **Vaccinium vitis-idaea** L. În stadii și mai uscate poate urma o împădurire mai mult sau mai puțin densă cu **Betula pubescens** Ehrh., **Betula verrucosa** Ehrh., **Picea abies** (L.) Karst. sau **Pinus silvestris** L. **(Pineto silvestris — Eriophoretosum vaginati, Pinetum vaccinietosum, Piceeto-Betuletum, Sphagno-Piceetum,** etc.). În șănțulețele și covețile din jurul perinilor, temporar sau mai constant acoperite cu apă, domină alte specii de **Sphagnum,** împreună cu **Drosera intermedia**, Hayne, **Drosera obovata** Mert. & Koch, **Valeriana simplicifolia** (Rchb.) Kabath, **Carex canescens** L., **Carex limosa** L., **Carex rostrata** Stokes, **Scheuchzeria palustris** L., etc. **(Caricetum limosae, Caricetum rostratae, Scheuchzerio-Sphagnetum cuspidati** etc.). La periferia tinovului, pătura de **Sphagnum** se subțiază și se pierde cedînd cu ușurință apa și alcătuiește o tivitură circulară de înmlăștinire mezotrofă sau chiar eutrofă. Flora acestuia este alcătuită din specii mai pretențioase **(Carex vesicaria** L., **Carex acutiformis** Ehrh, **Calla palustris** L., **Comarum palustre** L., **Polygonum bistorta** L., **Ligularia sibirica** (L.) Cass., etc.) plantele tipice tinovului oligotrof au aici un rol subordonat (11; 29; 43).

Ca și mlaștinile eutrofe, aceste tinoave adăpostesc o serie de plante care își ating în această regiune limita sudică a răspîndirii lor. Amintim în primul rînd plantele tipice tinovului oligotrof: **Andromeda polifolia** L., **Vaccinium oxycoccos** L., **Empetrum nigrum** L., **Drosera obovata** Mert. & Koch, **Drosera intermedia** Hayne; apoi specii eutrofe, care populează zonele periferice ale tinovului: **Viola epipsila** Ldb., **Dryopteris cristata** (L.) A. Gray, **Calla palustris** L., **Spiraea salicifolia** L., **Lysimachia thyrsiflora** L., **Stellaria longifolia** Mühlenb., **Ligularia sibirica** (L.) Cass. Multe specii, unele dintre ele chiar componenți obișnuiți ai florei arctice, care în patria lor actuală populează în primul rînd biotopuri nemlăștinoase se găsesc refugiate în Carpați prin mlaștini oligotrofe, care datorită condițiilor ecologice extremiste le-a protejat de concurența elementelor vegetației dezlănțuite în diferitele ere postglaciare. Amintim dintre ele **Sphagnum wulfianum, Helodium la-**

natum, Scheuchzeria palustris L., **Betula nana** L., și **Trientalis europaea** L. Majoritatea speciilor citate sînt calificate de specialiști drept relicte glaciare (11; 29).

Descoperirile floristice excepționale din tinoavele noastre, contrar mlaștinilor eutrofe din zonă au atras și o serie de zoologi, printre care și lepidopterologi deja cu decenii în urmă. Astfel, **L. Diószeghy** a vizitat Mohoșul și mlaștinile de la Comandău în 1931, **Gy. Lengyel** revine în Mohoș în prima jumătate a anilor patruzeci, iar **F. König** (21) cutreieră o parte dintre tinoavele Munților Nemira în 1971. Rezultatele acestor cercetări nu s-au ridicat însă la înălțimea așteptărilor sau au rămas în cea mai mare parte nepublicate Astfel, chiar dacă cercetările s-au înmulțit relativ în decursul ultimului deceniu, tinoavele au rămas și pînă astăzi foarte puțin cunoscute din punct de vedere lepidopterologic.

Prezentarea faunei diurne trebuie s-o începem cu un caracter negativ. Lipsesc din aceste tinoave speciile diurne tipice mlaștinilor oligotrofe din nordul Europei (**Colias palaeno** L., **Vacciniina optilete** Kn., **Boloria aquilonaris** Stich.), fapt care a și decepționat majoritatea colecționarilor veniți în zonă. Lipsa lui **Colias palaeno** L. și în parte a lui **Vacciniina optilete** Kn. este explicabilă în primul rînd prin lipsa plantei gazdă (**Vaccinium uliginosum** L.) care nu apare în nici unul din tinoavele zonei. Ele ar trebui căutate în primul rînd în zonele subalpine ale Carpaților Orientali, unde pe alocuri planta lor gazdă apare în masă. O altă explicație ar fi caracterul de „insulă", izolarea completă a tinoavelor noastre, avanposturi înaintate ale acestei formațiuni biogeografice, care probabil au și suprafețe prea mici pentru a putea întreține populații îndeajuns de viguroase ale acestor specii specializate pentru acest biotop. Ținînd însă seama de marile porțiuni mlăștinoase încă necercetate mai putem spera totuși în descoperirea vreuneia dintre ele, mai ales după ce **Boloria aquilonaris** Stich. a fost găsită cu cîteva ani în urmă în Bazinul Dornelor, în cel mai întins complex mlăștinos oligotrof din țară. Fauna diurnă a tinoavelor tratate este foarte săracă, alcătuită din exemplarele izolate ale speciilor obișnuite la aceste înălțimi. Nici unul dintre acestea nu prezintă afinități față de condițiile oferite de tinov. Nici zonele periferice cu caracter eutrof nu ne-au oferit speciile caracteristice enumerate în capitolul anterior. Am întîlnit pînă acum numai o populație de **Argynnis ino** Rott. în tinovul Fagul Rotund din Munții Nemira. Urmează ca viitoarele cercetări să aducă noi rezultate și din acest punct de vedere.

Celelalte familii de lepidoptere prezintă o faună mult mai bogată, conținînd și cîteva elemente foarte interesante. Amintim în primul rînd, speciile strict specifice tinovului: **Carsia sororiata** Hb., **Crambus alienellus** G. & K. Probabil **Lampropteryx otregiata** Metcalfe, **Olethreutes palustrana** Lienig & Zeller și **Ancylis unguicella** L. se includ tot în această categorie. În continuare, pe baza unor argumente ecologice, paleoecologice și arealografice încercăm să dovedim că aceste lepidoptere specifice de tinov pot fi considerate relicte glaciare.

Analizînd răspîndirea lepidopterelor specifice tinoavelor europene putem observa imediat că ele, ca și de altfel cei mai caracteristici componenți ai florei, ocupă în zonele nordice ale Eurasiei un vast areal continuu, incluzînd nu numai domeniile boreale și subarctice, dar o parte și din tundra arctică. În zonele sudice acestui areal aceste specii sînt reprezentate de populații relictare dispersate prin regiunile de tinoave din sudul Scandinaviei, din nord-vestul Europei Centrale, din Alpi și din Carpați. Limita sudică a tinovului tipic este trasată chiar pe baza răspîndirii spre sud a acestor elemente. Tinoavele relativ mici din sudul Carpaților Orientali adăpostesc încă multe asemenea specii, care însă nu depășesc limitele Carpaților Curburii. Pe lîngă plantele **Vaccinium oxycoccos** L., **Andromeda polifolia** L., **Scheuchzeria palustris** L., **Betula nana** L., **Trientalis europaea** L., **Empetrum nigrum** L. considerăm că și lepidopterele **Carsia sororiata** Hb., **Lampropteryx otregiata** Metcalfe, **Crambus alienellus** G. & K., **Olethreutes palustrana** Lienig & Zeller, **Ancylis unguicella** L., dar poate și alte microlepidoptere (**Argyresthia brockeella** Hb. și **Olethreutes bipunctana** F.), răspîndirea cărora nu este încă îndeajuns clarificată, fac parte dintre aceste elemente.

Încălzirea treptată de la începutul postglaciarului a determinat o retragere lentă a componentelor faunei glaciare, fie spre nord împreună cu calota glaciară, fie spre etajele superioare ale munților. Cîteva dintre speciile de tundră au reușit să supraviețuiască în zona alpină a Carpaților (**Erebia pandrose roberti** Peschke, **Orodemnias quenselii** Paykull, **Apamea maillardi** Geyer, **Zygaena exulans** Hoch., etc.). Ele prezintă astăzi o imensă disjuncție de areal de tip arcto-alpin și sînt considerate de specialiști relicte glaciare.

Speciile proprii tinoavelor posedă astăzi un areal foarte asemănător. Din punct de vedere ecologic însă, aceste lepidoptere prezintă afinități spre biotopuri cu caracter subarctic, cu o vegetație mai bogată, care în zona montană a Carpaților au rezistat timp mai îndelungat încălzirii climatului postglaciar. Tinoavele, care se născuseră chiar în acea perioadă, au fost invadate de această vegetație nepretențioasă. Interiorul tinoavelor, datorită condițiilor ecologice extrem de sărace create aici au fost ocolite de schimbările radicale intervenite în compoziția covorului vegetal din această parte a Carpaților în decursul postglaciarului. Ele au păstrat astfel o serie de aspecte ale vegetației și faunei subarctice caracteristice ținuturilor noastre în timpul ultimei glaciațiuni. Considerăm deci, că speciile citate mai sus sînt relicte glaciare, acele rămășițe ale faunei subarctice care au reușit să se adapteze condițiilor oferite de mlaștina oligotrofă, menținîndu-se pe loc pînă în zilele noastre. Aceste lepidoptere, chiar dacă răspîndirea lor nu este încă îndeajuns cunoscută, probabil nu depășesc spre sud cotul Carpaților împreună cu ecosistemul turbicol oligotrof pe care-l populează. Ele constituie deci valoarea principală a faunei de lepidoptere din aceste tinoave.

În rest, tinoavele sînt populate de o bogată faună caracteristică în primul rînd pădurilor de conifere din etajul montan superior: **Nematopogon**

robertella Cl., **Epinotia tedella** Cl., **Eupithecia pusillata** Den. & Schiff., **Eupithecia abietaria** Goeze, **Eupithecia bilunulata** Zett., **Xanthorhoe incursata** Hb., **Semiothisa signaria** Hb., **Semiothisa liturata** Cl., **Alcis repandata** L., **Bupalus piniaria** L., **Entephria caesiata** Den. & Schiff., **Thera variata** Den. & Schiff., **Thera obeliscata** Hb., **Thera cognata** Thnbg. etc. Covorul alcătuit din diferite specii de **Vaccinium** care acoperă suprafețe întinse în fiecare tinov, găzduiește alte specii interesante: **Ancylis myrtillana** Tr., **Eupithecia nanata** Hb., **Jodis putata** L., **Eurois occulta** L., **Polia hepatica** Cl., **Mamestra biren** Goeze, **Syngrapha interrogationis** L., etc. Apar și o serie de specii care preferă în general biotopurile mlăștinoase (**Hydriomena impluviata** Den. & Schiff., **Orthonama vittata** Bkh., **Anticollix sparsata** Tr., **Eustrotia uncula** Cl., **Plusia festucae** L.). Ocazional pătrund aici și cîteva elemente ale pășunilor montane (**Chersotis cuprea** Den. & Schiff., **Cerapteryx graminis** L., **Apamea lateritia** Hfn.).

Zonația clară prezentată de vegetația tinovului atrage după sine și distribuirea caracteristică a faunei. Nu ne putem angaja însă la prezentarea fidelă a acesteia, deoarece cercetările microlepidopterologice care probabil stau la baza acestei descrieri sînt insuficiente și lacunare.

În încheiere, menționăm că în mlaștinile oligotrofe au fost capturate și trei specii noi pentru fauna țării noastre: **Lampropteryx otregiata** Metcalfe, **Thera cognata** Thnbg., **Carsia sororiata** Hb.

Lista speciilor. Hepialus humuli L., **Pharmacis carna transsylvanica** Daniel, **Lampronia oehlmanniella** Hb., **Nematopogon robertella** Cl., **Adela congruella** Rösl. – Sîncrăieni, Luci 23.VII.1984, **Pachythelia villosella** O. (leg. L. Diószeghy), **Scardia polypori** Esp. – Comandău 30.VI.1975, **Ethmia pusiella** L., **Pseudotemelia flavifrontella** Den. & Schiff., **Teleiodes proximella** Hb., **Acompsia cinerella** Cl., **Acompsia tripunctella** Den. & Schiff., **Argyresthia brockeella** Hb. – Tușnad, Mohoș 28–30.VII.1980, Sîncrăieni, Luci 23.VII.1984, **Argyresthia goedartella** L., **Ypsolopha parenthesella** L., **Plutella xylostella** L., **Anthophila fabriciana** L. (leg. L. Diószeghy), **Aphelia paleana** Hb., **Cnephasia chrysantheana** Dup. (leg. L. Diószeghy), **Eana argentana** Cl., **Celypha striana** Den. & Schiff. (leg. L. Diószeghy), **Olethreutes arcuella** Cl., **Olethreutes umbrosana** Freyer (leg. L. Diószeghy), **Olethreutes lacunana** Den. & Schiff., **Olethreutes bipunctana** F., Tușnad, Mohoș 28–30.VII.1980, 14.VI.1982, Sîncrăieni, Luci 23.VII.1984, **Olethreutes palustrana** Lienig & Zeller – Sîncrăieni, Luci 18.VIII.1978, 23.VII.1984, **Olethreutes olivana** Tr., **Pseudohermenias abietana** F., **Apotomis turbidana** Hb., **Ancylis unguicella** L. – Tușnad, Mohoș 1.VI.1975, 14.VI.1982, **Ancylis myrtillana** Tr. – Sîncrăieni, Luci 23.VII.1984, **Epinotia sordidana** Hb., **Epinotia tedella** Cl., **Epinotia cruciana** L., **Rhopobota ustomaculana** Curt., **Epiblema uddmanniana** L. (leg. L. Diószeghy), **Cydia fagiglandana** Zeller, **Crambus pascuella** L., **Crambus alienella** Germar & Kaulfuss – Comandău 26.VII.1976, Munții Nemira, Fagul Rotund 13.VII.1979, **Crambus pratella** L., **Crambus perlella** Scop., **Agriphila straminella** Den. & Schiff., **Catoptria pauperella** Tr., **Catoptria margaritella**

Den. & Schiff. (vezi cap. „Mlaştinile eutrofe"), **Pediasia contaminella** Hb., **Scoparia subfusca** Hw. (leg. L. Diószeghy), **Gesneria centuriella** Den. & Schiff. (leg. L. Diószeghy), **Margaritia sticticalis** L., **Udea olivalis** Den. & Schiff., **Udea elutalis** Den. & Schiff., **Nomophila noctuella** Den. & Schiff., **Pleuroptya ruralis** Scop., **Lasiocampa quercus** L., **Drepana cultraria** F. (leg. L. Diószeghy), **Habrosyne pyritoides** Hfn. (leg. L. Diószeghy), **Tethea or** Den. & Schiff., **Jodis lactearia** L., **Jodis putata** L. – Sîncrăieni, Luci 7.VI.1981, **Scopula immutata** L., **Scopula ternata** Schrank., **Scopula floslactata** Hw., **Scotopteryx chaenopodiata** L., **Orthonama vittata** Bkh. – Munţii Nemira, Fagul Rotund 13.VII.1979, **Xanthorhoe biriviata** Bkh., **Xannthorhoe designata** Hfn., **Xanthorhoe spadicearia** Den. & Schiff., **Xanthorhoe montanata** Den. & Schiff., **Xanthorhoe incursata** Hb. – Sîncrăieni, Luci 7.VI.1981, **Epirrhoe alternata** Müll., **Epirrhoe molluginata** Hb., **Camptogramma bilineata** L., **Entephria caesiata,** Den. & Schiff., **Mesoleuca albicillata** L., **Lampropteryx otregiata** Metcalfe (det. L. Ronkay) – specie însă nesemnalată în ţară. Noi l-am întîlnit într-o pădure mlăştinoasă din Munţii Nemira, Fagul Rotund, la 8.VII.1978, 13.VII.1979; **Eulithis prunata** L., **Eulithis populata** L., **Ecliptopera silaceata** Den. & Schiff., **Cloroclysta citrata** L., **Cloroclysta truncata** Hfn., **Cidaria fulvata** Förster, **Plemyria rubiginata** Den. & Schiff. (leg. L. Diószeghy), **Thera variata** Den. & Schiff., **Thera obeliscata** Hb., **Thera cognata** Thnbg. (leg. et det. L. Ronkay) – O altă specie nouă pentru fauna României. Sîncrăieni, Luci 23.VII.1981; **Electrophaes corylata** Thnbg., **Colostigia pectinataria** Knoch., **Hydriomena furcata** Thnbg., **Hydriomena impluviata** Den. & Schiff., **Rheumaptera hastata** L., **Perizoma taeniata** Steph. (leg. L. Diószeghy), **Perizoma alchemillata** L., **Perizoma blandiata** Den. & Schiff. (leg. L. Diósz.), **Eupithecia abietaria** Goeze, **Eupithecia bilunulata** Zett. (det. Dr. Doc. A. Popescu-Gorj et I. Drăghia) – prezenţa acestei specii în ţară a fost considerată îndoielnică (32), publicăm următoarele date: Comandău 9.VII.1976, 26.VII. 1976, Covasna 15.VI.1975, Cheile Bicazului 3.VII.1982, Gheorgheni, Fagul Înalt 28.V.1983. Există mai multe exemplare din această specie şi în colecţia L. Diószeghy: Munţii Retezat (1 000–1 450 m), 2.VI.1936, 3.VI.1923, 8.VI.1923, 14.VII.1924, 14.VII.1929, 17.VII.1929, 17.VII.1937, Munţii Harghita (1 500 m), 13.VII.34; **Eupithecia nanata** Hb. (det. A. Vojnits) – Tuşnad, Mohoş 26.VII.79, **Eupithecia pusillata** Den. & Schiff. (det. A. Vojnits), **Anticollix sparsata** Tr., **Carsia sororiata** Hb. – Specie nouă pentru fauna României. Tuşnad, Mohoş 21.VII.1931 (leg. L. Diószeghy), **Venusia cambrica** Curt., **Lomaspilis marginata** L., **Semiothisa signaria** Hb., **Semiothisa liturata** Cl., **Itame brunneata** Thnbg., **Plagodis dolabraria** L., **Opistograptis luteolata** L. (leg. L. Diószeghy), **Epione repandaria** Hfn., **Epione paralellaria** Den. & Schiff. (leg. L. Diószeghy), **Pseudopanthera macularia** L., **Selenia dentaria** F., **Odontopera bidentata** Cl., **Deileptenia ribeata** Cl. (leg. L. Diószeghy), **Alcis repandata** L., **Alcis jubata** Thnbg. (leg. L. Diószeghy), **Ematurga atomaria** L., **Bupalus piniaria** L., **Cabera pusaria** L., **Campaea margaritata** L., **Hylaea fasciaria** L., **Puengeleria capreolaria** Den. & Schiff., **Notodonta dromedarius** L., **Ptilodon capucina** L., **Eligmodonta ziczac** L. (leg. L. Diószeghy), **Lymantria monacha** L.

(leg. L. Diószeghy), **Cybosia mesomella** L., **Eilema complana** L. (leg. L. Diószeghy), **Eilema deplana** Esp. (leg. L. Diószeghy), **Eilema lurideola** Zincken (leg. L. Diószeghy), **Parasemia plantaginis carpathica** Daniel. **Diachrisia sannio** L., **Agrotis segetum** Den. & Schiff. (leg. L. Diószeghy), **Agrotis ipsilon** Hfn. (leg. L. Diószeghy), **Chersotis cuprea** Den. & Schiff. – Tuşnad, Mohoş 7.IX.1980, **Noctua pronuba** L., **Diarsia brunnea** Den. & Schiff., **Xestia collina** Bsd., **Eurois occulta** L., – Comandău 26.VII. 1976, Tuşnad, Mohoş 15.VII.1985, **Anaplectoides prasina** Den. & Schiff., **Polia hepatica** Cl., **Mamestra suasa** Den. & Schiff. (leg. L. Diószeghy), **Mamestra biren** Goeze – Comandău 30.VI.1975, **Mamestra pisi** L., **Eriopygodes imbecilla** F., **Cerapteryx graminis** L., **Mythimna impura** Hb., **Mythimna comma** L., **Brachylomia viminalis** F., **Cosmia trapezina** L., **Hyppa rectilinea** Esp. – Comandău 26.VII.1976, **Apamea monoglypha** Hfn., **Apamea crenata** Hfn., **Apamea lateritia** Hfn., **Apamea remissa** Hbn., **Oligia strigilis** L. (leg. L. Diószeghy), **Oligia versicolor** Bkh., **Oligia latruncula** Den. & Schiff. (leg. L. Diószeghy), **Photedes minima** Hw., **Charanyca trigrammica** Hfn. (leg. L. Diószeghy), **Hoplodrina alsines** Brahm. (leg. L. Diószeghy), **Eustrotia uncula** Cl. – Munţii Nemira, Fagul Rotund 15.VII.1976, **Plusia festucae** L., **Autographa gamma** L., **Autographa pulchrina** Hw., **Autographa bractea** Den. & Schiff. Tuşnad, Mohoş 20.VII.1981, **Syngrapha interrogationis** L. – Comandău 26.VII. 1976, Tuşnad, Mohoş 8.VII.1979, 28.VII.1984, **Laspeyria flexula** Den. & Schiff. (leg. L. Diószeghy), **Parascotia fuliginaria** L. (leg. L. Diószeghy), **Herminia tarsipennalis** Tr. (leg. L. Diószeghy), **Hypaena rostralis** L. (leg. L. Diószeghy), **Hypaena proboscidalis** L., **Thymelicus lineola** O. (leg. L. Diószeghy), **Leptidea sinapis** L. (leg. L. Diószeghy), **Aporia crataegi** L., **Pieris rapae** L., **Pieris napi** L., **Pieris brassicae** L., **Anthocaris cardamines** L., **Colias hyale** L., **Gonepteryx rhamni** L., **Inachis io** L., **Cynthia cardui** L., **Aglais urticae** L., **Clossiana selene** Den. & Schiff., **Clossiana euphrosyne** L., **Argynnis ino** Rott., **Argynnis aglaja** L. (leg. L. Diószeghy), **Argynnis niobe** L. (leg. L. Diószeghy), **Argynnis paphia** L., **Melitaea athalia** Rott., **Melitaea aurelia** Nick., **Pararge maera** L., **Erebia ligea carthusianorum** Fruhstorfer, **Erebia euryale syrmia** Fruhstorfer, **Erebia medusa** F., **Maniola jurtina** L., **Coenonympha pamphilus** L., **Coenonympha glycerion** Bkh., **Lycaena phlaeas** L. (leg. L. Diószeghy), **Lycaena virgaureae** L. (leg. L. Diószeghy), **Lycaena alciphron** Rott. (leg. L. Diószeghy), **Cyaniris semiargus** Rott., **Polyommatus icarus** Rott. (leg. L. Diószeghy).

Avînd în vedere importanţa ştiinţifică, valoarea biogeografică a unor specii de lepidoptere din aceste mlaştini, sîntem de părere că ele ar merita să fie ocrotite de lege. Aceasta este realizabilă numai prin ocrotirea întregului biotop. În cazul mlaştinilor oligotrofe, toate cele patru tinoave cercetate sînt deja declarate rezervaţii naturale. Mlaştina de la Comandău suferă totuşi foarte grav din cauza exploatărilor de turbă, iar tinovul Fagul Rotund este perturbat de păşunatul intesiv.

Mlaştinile eutrofe, în schimb, sînt din ce în ce mai periclitate de amplele lucrări de hidroameliorare începute în toate cele trei depresiuni intramontane. Majoritatea locurilor mlăştinoase din Bazinul Trei Scaune şi Ţara Bîrsei sînt deja complet desecate, transformate în păşuni sau terenuri agricole. În depresiunile Giurgeu şi Ciuc, lucrările nu sînt încă atît de avansate, aici se mai găsesc cîteva porţiuni, practic netulburate de activitatea umană. Mlaştina Borsáros de la Sîncrăieni, din păcate, s-a deteriorat mult în decursul ultimilor ani. De altfel, ea are şi o întindere prea mică ca să poată tampona schimbările nefavorabile din jur şi să-şi conserve fără pierderi esenţiale flora şi fauna sa caracteristică. Extinderea rezervaţiei Valea Mijlocie din sudul Tuşnadului Nou şi asupra unor înmlăştiniri din jur, ar rezolva în schimb şi problema ocrotirii unor populaţii de lepidoptere cu interes biogeografic major (în afară de **Betula humilis** Schrank. şi **Saxifraga hirculus** L., lepidopterele **Coenonympha tullia tiphon** Rott., **Lycaena hippothoae eurydice** Rott. şi **Catoptria margaritella** Den. & Schiff., tot aici îşi ating punctul extrem sudic al răspîndirii lor). Ar merita să fie ocrotit şi imensul complex mlăştinos încă destul de puţin cercetat din perimetrul comunelor Voşlobeni – Joseni – Remetea. Menţinerea stării lor actuale este posibilă prin abandonarea păşunatului. Valorificarea resurselor sale furajere ar fi posibilă prin cosit.

Considerăm în încheiere că ar fi necesară o reevaluare a florei şi faunei în urma schimbărilor intervenite în decursul ultimelor decenii şi luarea unor măsuri mai ample de ocrotire.

BIBLIOGRAFIE

1. **Anghel, Gh., Răvăruț, M., Turcu, Gh.:** Geobotanica, Ed. Ceres, Buc., 1971.
2. **Bálint Zs.:** Adatok a nagylepkék elterjedéséhez Erdélyben. Fol. Ent. Hung. XLI. 2, 1980. p. 363–366.
3. **Bálint Zs.:** Adatok a nagylepkék elterjedéséhez Erdélyben II. Fol. Ent. Hung. XLII. 1. 1981. p. 227–235.
4. **Bálint Zs.:** Újabb adatok a Keleti Kárpátok nagylepkefaunájának ismeretéhez. Fol. Ent. Hung. XLIV. 2. 1983. p. 324–326.
5. **Bănărescu, P.:** Principii și probleme de zoogeografie. Ed. Acad. R.S.R. 1970.
6. **Căpușe, I., Kovács, S.:** Catalogul colecției de lepidoptere „L. Diószeghy". Sf. Gheorghe. (Manuscris).
7. **Căpușe, I., Kovács, S.:** Les reprezentants des Superfamilies Tortricoidea et Carposinoidea dans la Collection de Lèpidoptères. L. Diószeghy du Musée de Sf. Gheorghe. Aluta. 1970. p. 83–99. Sf. Gheorghe.
8. **Ciochia, V., Barbu, A.:** Catalogul colecției de lepidoptere „N. Delvig" a Muzeului Județean Brașov. Cumidava XII–4. 1980. Brașov.
9. **Ciochia, V., Brătășeanu, M.:** Contribuții la studiul noctuidelor (Lep.) din Țara Bîrsei și împrejurimi. Lucr. Șt. Sf. Zah. 1980. X. p. 153–180.
10. **Czekelius D.:** Beiträge zur Schmetterlingsfauna Siebenbürgens. Verh. u. Mitt. d. Siebenb. Ver. f. Naturw. z.H., LXVII. 1917. 1–6. p. 1–56. Sibiu.
11. **Danciu, M., Kovács, S.:** Flora și vegetația mlaștinilor de la Comandău (Jud. Covasna). Contr. Bot. 1979. p. 175–189. Cluj.
12. **Diószeghy, L.:** Die Lepidopterenfauna des Retyezat–Gebirges. Verh. u. Mitt. d. Siebenb. Ver. f. Naturw. z.H., LXXIX/LXXX. 1929/1930. p. 1–103. Sibiu.
13. **Haltrich, A.:** Beiträge zur Kenntniss des Ropaloceren des Salard–Tales (Gurghiu–Gebirge, Ostkarpaten). St. Com. II. Reghin 1982. p. 348–357.
14. **Hannemann, H.-J.:** Die Tierwelt Deutschland. Teil 48, 50, 63. Microlepidoptera. G. Fischer Verl. Jena.
15. **Higgins, G.L., Riley, D.N.:** Die Tagfalter Europas und Nordwestafrikas. Verl. Paul Parey, Hamburg und Berlin.
16. **Izsák Z.:** Date asupra unor lepidoptere rare din zona Gheorgheni – Lacu Roșu. Acta Hargitensia 1980. p. 424–462. Miercurea Ciuc.
17. **Izsák Z.:** Plante și animale ocrotite și rare în jud. Harghita. 1980.
18. **Kovács S. jr., Kovács Z.:** Adatok a Brassó–Háromszéki Medence és környéke lepkefaunájának ismeretéhez. Aluta 1976–1977. Sf. Gheorghe.
19. **Koch M.:** Wir bestimmen Schmetterlinge I–IV. Neumann Verl. Leipzig.

20. **König F.**: Studiu asupra lepidopterelor caracteristice pentru mlaştinile şi terenurile inundabile de pe şesul Banatului. St. Cerc. Biol. Şt. Agr. 1961. p. 267–285. Timişoara.

21. **König F.**: Catalogul colecţiei de lepidoptere a Muzeului Banatului. Timişoara. 1975.

22. **König F.**: Montane, subalpine, alpine und boreo-alpine Schmetterlingsarten aus den rumänischen Karpaten. St. Com. II. Reghin. 1982.

23. **Meusel H., Jäger E., Wienert E.**: Vergleichende Chorologie der centraleuropäischen Flora. VEB G. Fischer Verl. Jena. 1965., 1978.

24. **Moldoveanu, M., Haltrich A., Dely V.**: Die Tagfalter (Papilionoidaea u. Hesperoidaea) aus den nordöstlichen Teil des Mureş-Kreises. St. Com. I. Reghin. 1979/1980. p. 71–86.

25. **Nemeş, I., Peiu, M.**: Fauna de lepidoptere a masivelor Rarău–Giumalău II. St. Com. Suceava. 1971. p. 235–248.

26. **Nemeş, I., Voicu, M.C., Dănilă, I.**: Catalogul colecţiei de lepidoptere „Alexei Alexinschi" de la Muzeul Judeţean Suceava. I–III. St. Com. Suceava. 1970–1973.

27. **Niculescu, E.V.**: Fauna R.P.R. IX. 7. Nymphalidae. Ed. Acad. R.P.R. Buc. 1965.

28. **Niculescu, E.V., König F.**: Fauna R.P.R. IX. 10. Partea generală. Ed. Acad. R.S.R. Buc. 1970.

29. **Pop, E.**: Mlaştinile de turbă din R.P.R. Ed. Acad. R.P.R. Buc. 1960.

30. **Popescu-Gorj, A.**: Catalogue de la collection de Lépidoptères „Prof. A. Ostrogovich" du Museum d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa" Bucarest, 1964.

31. **Popescu-Gorj, A.**: Date privind lepidopterele de la Lacu Roşu şi Cheile Bicazului. Stud. Cerc. Geol. Geogr. Biol. Muzeol. I. Piatra Neamţ, 1970. p. 331–354.

32. **Popescu-Gorj, A.**: Actualizarea clasificării şi nomenclaturii speciilor de macrolepidoptere din fauna României. Cumidava XII–4. 1980.

33. **Popescu-Gorj, A.**: La liste systématique des espèces de Microlépidoptères signalées dans la faune de Romanie. Mise à jour de leur clasification et nomenclature. Travaux du Muséum d'Histoire naturelle „Grigore Antipa". Vol. XXVI. Buc. 1984. p. 111–162.

34. **Raţiu, Fl.**: Asociaţiile de rogozuri înalte din mlaştinile eutrofe ale Depresiunii Giurgeului. Contr. Bot. 1971. p. 263–293. Cluj.

35. **Raţiu, Fl.**: Asociaţii de rogozuri scunde din mlaştinile eutrofe ale Depresiunii Giurgeului Contr. Bot. 1972. p. 161–186. Cluj.

36. **Raţiu, Fl., Gergely J.**: Aspecte de vegetaţie din mlaştinile eutrofe ale bazinului mijlociu al Ciucului. Contr. Bot. 1975. p. 105–115. Cluj.

37. **Seitz A.**: Die Grosschmetterlinge der Erde. Fritz Lehmann Verlag Stuttgart 1907–1932.

38. **Szabó A.**: Contribuţii privind răspindirea în România a speciilor Lycaena helle Schiff. şi Philotes bavius Ev. (Lep., Lycenidae). Stud. Com. II. Reghin, 1982. p. 299–306

39. **Udvardy M.**: Dinamikus állatföldrajz. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983.

40. **Varga Z.**: Das Priziep des Areal-Analytischen Methode in der Zoogeographie und die Faunenelementen-Einteilung der europäischen Tagschmetterlinge (Lep. Diurna). Acta Biol. Debrecina, 14. 1977. p. 223–285.

41. **Varga Z., Gyulai J.**: Die Faunenelemente Einteilung der Noctuiden Ungarns und die Verteilung der Faunenelemente in den Localfaunen. Acta Biol. Debrecina, 15. 1978. p. 257–295.

42. **Varga Z., Tóth J.:** Übersicht des Taxonomischen und Chorologischen Verhältnisse in der Pieris (Artogeia) napi – bryoniae – Gruppe (Lep. Pieridae) mit Rücksicht auf die Anwendung des Superspezies – Begriefes in der Lepidopteren – Taxonomie. Acta Biol. Debrecina, 15. 1978. p. 297–322.

43. **Zólyomi B.:** A Kukojszás vegetációtérképe. Bot. Közl. XL. 1943. p. 130–131.

44. ... Fauna Hungariae, Vol. XVI. Lepidoptera, fasc. F, 2, 3, 4, 5, 7, 11, 15, 16.

45. ... Flora R.P.R.–R.S.R., Vol. I–XIII., Ed. Acad. R.S.R. Buc. 1952–1976.

46. ... Geografia României I., Geografia Fizică. Ed. Acad. R.S.R. Buc. 1983.

LEPKEFAUNISZTIKAI KUTATÁSOK A KELETI KÁRPÁTOK DÉLI FELÉNEK TŐZEGLÁPJAIBAN

(Kivonat)

A szerők a terület keletkezési körülményeinek, földrajzi és éghajlati viszonyainak, flóra- és vegetációjának ismertetése után részletesen tárgyalják az eutróf és oligotróf lápok jellegzetes növénytársulásaihoz kötődő lepkefaunát. Bebizonyítják, hogy az eutróf lápok lepkéi korai posztglaciális eredetűek az oligotróf lápoké pedig glaciális reliktumok. A két láptipusban gyűjtött lepkékről külön-külön jegyzéket közölnek, köztük Románia faunájára három új fajt (**Lampropteryx otregiata** Metcalfe. **Thera cognata** Thnbg., **Carsia sororiata** Hb.). Felhívják a figyelmet ezen lepketársulások jelentőségére és ezek, valamint biotópjaiknak a védelmére.

DATELE PRIVIND EFECTIVELE DE BARZĂ ALBĂ (CICONIA CICONIA L.) DIN JUDEȚUL COVASNA ÎN ANUL 1984

DAMÓ GYULA

Primele date privind efectivul de barză albă din județul Covasna au survenit din recensămintele efectuate în anii 1958, 1963, 1970, 1971, recensăminte care n-au cuprins însă tot teritoriul județului. Măsurători cuprinzînd toate localitățile județului au fost întreprinse în 1974 de dr. Kovács Sándor, apoi în 1978 și 1980 de Molnár Lidia. Rezultatele acestor recensări au fost publicate în ALUTA nr. VI–VII, respectiv în X–XI și XII–XIII.

Cercul științific „PARUS" al pionierilor de la Școala Generală Borșneu Mic, care și-a propus ocrotirea păsărilor, în cadrul acțiunii interjudețene „Pro natura" a efectuat recensămîntul berzei albe din județul Covasna în anul 1984.

Membrii cercului au lucrat efectiv în partea sud-estică a județului. Din celelalte zone (Bazinul Baraolt, Valea Oltului, Bazinul Tîrgu Secuiesc și Întorsura Buzăului) datele au provenit de la cercuri similare din școlile existente în zonele respective, pe bază de fișe de recensămînt, trimise de noi. Fișele completate pentru fiecare localitate au fost prelucrate de membrii cercului sub îndrumarea învățătorului Damó Gyula. Este demn de menționat, că la acest recensămînt au participat 58 de colaboratori, dintre care un număr de 9 elevi, două educatoare, 25 de învățători, precum și 22 de profesori de diferite specialități.

În județul Covasna, numărul total al localităților sînt de 127. În 68%, adică în 84 de localități am găsit cuiburi de berze. Din cele 254 de cuiburi numărate în 1984 au fost ocupate 210. Repartizarea numerică pe localități a cuiburilor este cuprinsă în tabelul nr. 1.

În prelucrarea datelor, am folosit următorul sistem de codificare :

HPa – Numărul perechilor de berze;

HPm – Numărul perechilor care au clocit cu succes;

HPo – Numărul perechilor care au clocit cu succes, dar puii au murit;

HPx – Numărul perechilor care au clocit fără succes;

JZG – Numărul puilor care au zburat din cuib;

JZa – Numărul mediu de pui la o pereche;

JZm – Numărul mediu de pui la o pereche care a clocit.

Cele mai multe perechi de barză albă au fost recenzate în localitățile: Pachia (31 perechi), Ozun (14), Bita (13), Hăghig (11), Lemnia (10), Brateș (9), Aita Mare (9).

Dintre cele 210 cuiburi ocupate în anul 1984, în 174 (82,8 %), perechile au clocit cu succes. Repartizarea cuiburilor în funcție de numărul puilor este indicată în tabelul nr. 2–3, din care reiese că în anul 1984 au predominat cuiburile cu 2–3 pui. Datele comparative dintre rezultatele recensământului nostru (1984) și rezultatele evaluărilor anterioare sînt prezentate în tabelul nr. 4. Cu ocazia recensământului am inventariat și suportul cuiburilor, acestea fiind oglindite de tabelul nr. 5. Cele mai multe cuiburi le-am găsit pe șuri, grajduri, și case cu acoperiș de țiglă. În ultima vreme s-a înmulțit numărul de cuiburi așezate pe stîlpi de beton, ajungînd în 1984 la un număr de 23, față de 7 în 1978, respectiv 10 în 1980. În mai multe localități, ca Pachia, Tîrgu Secuiesc, Peteni, Hilib, Estelnic, Lemnia, locuitorii au fixat pe acoperișuri roți sau rame din scînduri, ajutînd astfel cuibăritul berzelor.

CONCLUZII :

1. În anul 1984 au fost găsite cuiburi de barză albă în 84 dintre cele 127 de localități ale județului Covasna.

2. Populația de barză albă clocitoare din județ a fost caracterizată în 1984 prin următoarele valori: Total perechi – 210, perechi cu pui zburători – 174, perechi cu pui morți – 4, perechi cu ouă nefecundate – 32, total pui zburători – 453, număr mediu de pui/total perechi – 2,15, număr mediu de pui/perechi cu pui zburători – 2,60. Efectivul populației de berze la sfîrșitul perioadei de reproducere – 873 de exemplare adulte și juvenile.

3. Comparînd rezultatele din 1984 cu cele din 1974, 1978 și 1980, se constată o creștere a efectivului față de 1974, dar o ușoară scădere în raport cu ceilalți doi ani (1978, 1980).

ADATOK COVASNA MEGYE FEHÉR GÓLYA ÁLLOMÁNYÁNAK HELYZETÉRŐL AZ 1984-ES ÉVBEN

Covasna megye 127 településének 68 %-ában, vagyis 84 településen találtunk gólyafészkeket, illetve fészkelő gólyapárokat. Az összeírt 253 fészekből 1984-ben 210 fészket foglaltak el gólyák, tehát 44 fészek maradt üresen. A fészkek helységenkénti számszerű megoszlását az 1 sz. táblázatban foglaltuk össze. A megye területén élő fehér gólyaállományt 1984-ben a következő értékek jellemzik: HPa = 210, HPm = 174, HPo = 4, HPx = 32, JZG = 453, JZa = 2,15, JZm = 2,60. Az elmúlt tíz év folyamán végrehajtott négy számlálás adatait összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy 1974-hez viszonyítva az 1984 évi adatok javuló tendenciát mutatnak, míg 1978 és 1980-hoz viszonyítva gyengébbek.

DER WEISSTORCH-EFFEKTIVBESTAND (CICONIA CICONIA L.) DES KREISES COVASNA IM JAHRE 1984

Die Arbeit stellt die Ergebnisse der Zählung der Weisstorch – Horste aus dem Kreis Covasna dar, die im Jahre 1984 von Schülern, als Mitglieder von wissenschaftlichen Schulverienen durchgeführt wurde. In 84, von den 127 Ortschaften des Kreises Covasna konnten Horste vorgefunden werden. Der Effektivbestand des Weisstorches aus dem Kreis Covasna konnte folgendermasen charakterisiert werden : HPa = 210, HPm = 174, HPo = 4, HPx = 32, JZG = 453, JZa = 2,15, JZm = 2,60. Der Effektivbestand der Weisstorch-Population betrug am Ende der Brutzeht 873 erwachsene und junge Vögel.

Ein Vergleich der Ergebnisse aus dem Jahre 1984. mit jenen der Jahre 1974, 1978 und 1980 zeight eine leichte Steigerung des Effektivbestand gegenüben dem Jahr 1974, gleichzeitig aber auch eine geringe Abnahme im Verhältnis zu den übrigen zwe Jahren.

TABELUL NR. 1

SITUAȚIA EFECTIVULUI DE BARZĂ ALBĂ DIN JUDEȚUL COVASNA ÎN ANUL 1984

Nr. crt.	Localitatea	HPa	HPm	HPo	HPx	JZG	TOTAL (Berze + pui	Observații
1.	Chilieni	1	0	0	1	0	2	
2.	Coșeni	1	0	0	1	0	2	
3.	Tîrgu Secuiesc	3	3	0	0	6	12	
4.	Lunga	3	3	0	0	8	14	
5.	Covasna	3	3	0	0	6	12	
6.	Chiuruș	1	1	0	0	2	4	
7.	Baraolt	2	2	0	0	6	10	
8.	Biborțeni	1	1	0	0	2	4	
9.	Căpeni	1	1	0	0	3	5	
10.	Racoșul de Sus	3	3	0	0	9	15	
11.	Sărămaș	1	1	0	0	2	4	
12.	Sita Buzăului	1	1	0	0	4	6	
13.	Bățanii Mari	1	1	0	0	4	6	
14.	Bățanii Mici	1	1	0	0	3	5	
15.	Herculian	1	1	0	0	3	5	
16.	Doboșeni	4	4	0	0	10	18	
17.	Filia	2	2	0	0	7	11	
18.	Tălișoara	4	3	0	1	9	17	
19.	Belin	2	2	0	0	7	11	
20.	Belin Vale	1	1	0	0	3	5	
21.	Araci	2	1	0	1	3	7	
22.	Ariușd	1	0	0	1	0	2	
23.	Hăghig	11	9	0	2	18	40	
24.	Ilieni	1	1	0	0	3	5	
25.	Doboli de Jos	1	0	1	0	0	2	
26.	Chichiș	2	1	1	0	2	6	
27.	Băcel	1	1	0	0	2	4	
28.	Ozun	14	9	0	5	20	48	
29.	Lisnău	1	1	0	0	3	5	
30.	Măgheruș	1	1	0	0	3	5	
31.	Sîntionlunca	3	3	0	0	8	14	
32.	Lunca Ozunului	1	1	0	0	6	8	
33.	Olteni	1	1	0	0	2	4	
34.	Zălan	1	1	0	0	2	4	

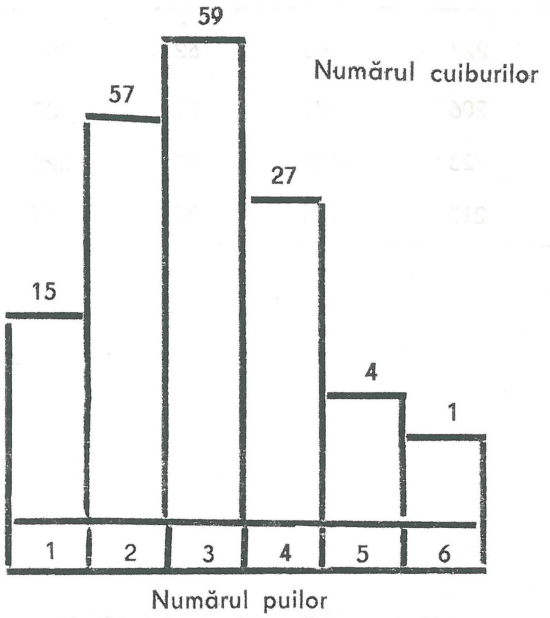
Nr. crt.	Localitatea	HPa	HPm	HPo	HPx	JZG	TOTAL (Berze + pui)	Observații
35.	Valea Crișului	1	1	0	0	1	3	
36.	Aita Mare	9	9	0	0	23	41	
37.	Aita Medie	2	2	0	0	7	11	
38.	Ghidfalău	1	1	0	0	4	6	
39.	Malnaș-Sat	1	1	0	0	3	5	
40.	Bicsad	2	2	0	0	4	8	
41.	Cernat	2	2	0	0	7	11	
42.	Icafalău	1	0	0	1	0	2	
43.	Sînzieni	1	1	0	0	2	4	
44.	Valea Seacă	1	1	0	0	2	4	
45.	Turia	1	1	0	0	4	6	
46.	Poian	1	1	0	0	3	5	
47.	Belani	1	1	0	0	4	6	
48.	Estelnic	2	2	0	0	4	8	
49.	Lemnia	10	6	0	4	17	37	
50.	Mereni	1	1	0	0	2	4	
51.	Bretcu	2	1	0	1	3	7	
52.	Mărtănuș	2	2	0	0	5	9	
53.	Hilib	1	1	0	0	3	5	
54.	Zăbala	4	4	0	0	7	15	
55.	Peteni	1	1	0	0	3	5	
56.	Tamașfalău	2	1	0	1	2	6	
57.	Surcea	1	1	0	0	5	7	
58.	Brateș	9	7	0	2	20	38	
59.	Telechia	2	2	0	0	5	9	
60.	Pachia	31	23	2	6	51	113	
61.	Păpăuți	1	1	0	0	2	4	
62.	Boroșneu Mare	2	2	0	0	8	12	
63.	Boroșneu Mic	1	0	0	1	0	2	
64.	Doboli de Sus	1	1	0	0	2	4	
65.	Țufalău	2	2	0	0	5	9	
66.	Aninoasa	1	1	0	0	5	7	
67.	Bita	13	10	0	3	31	57	
68.	Sfîntu Gheorghe	2	2	0	0	5	9	
69.	Reci	3	3	0	0	7	13	
70.	Tinoasa	4	4	0	0	11	19	
71.	Catalina	2	2	0	0	4	8	
72.	Hătuica	1	1	0	0	2	4	
73.	Imeni	1	1	0	0	2	4	
74.	Mărtineni	1	1	0	0	3	5	

Nr. crt.	Localitatea	HPa	HPm	HPo	HPx	JZG	TOTAL (Berze + pui	Observații
75.	Mărcușa	3	3	0	0	7	13	
76.	Vîrghiș	2	1	0	1	2	6	
77.	Bodoș	(1 cuib cu 1 barză hoinară)						HB
78.	Bodoc	(1 cuib cu 1 barză hoinară)						HB
79.	Bicfalău	(1 cuib cu 1 barză hoinară)						HB
80.	Ghelința	(1 cuib cu 1 barză hoinară)						HB
81.	Etfalău	(1 cuib cu 1 barză hoinară)						HB
82.	Micfalău	(1 cuib cu 1 barză hoinară)						HB
83.	Mărcușa	(1 cuib cu 1 barză hoinară)						HB
84.	Brăduț	(1 cuib cu 1 barză hoinară)						HB
	De la nr. 77–84 cuiburile nu au fost luate în evidență.							
TOTAL GENERAL:		210	174	4	32	453	873	

TABELUL NR. 2

REPARTIZAREA CUIBURILOR CU NUMĂR DIFERIT DE PUI

a) Anul 1984

TABELUL NR. 3

b) Comparații cu anii precedenți

ANI	Cuiburile ocupate	Numărul puilor						Numărul total al puilor
		1	2	3	4	5	6	
1980	223	16	48	77	38	5	0	520
1984	210	15	57	59	27	4	1	453

TABELUL NR. 4

COMPARAȚIA DATELOR PRIVIND EFECTIVUL BERZELOR DIN JUDEȚUL COVASNA

ANI	HPa	HPm	HPo+HPx	JZG	JZa	JZm
1974	227	165	62	357	1,57	2,16
1978	206	175	31	529	2,56	3,02
1980	223	184	49	520	2,23	2,82
1984	210	174	36	453	2,15	2,60

TABELUL NR. 5

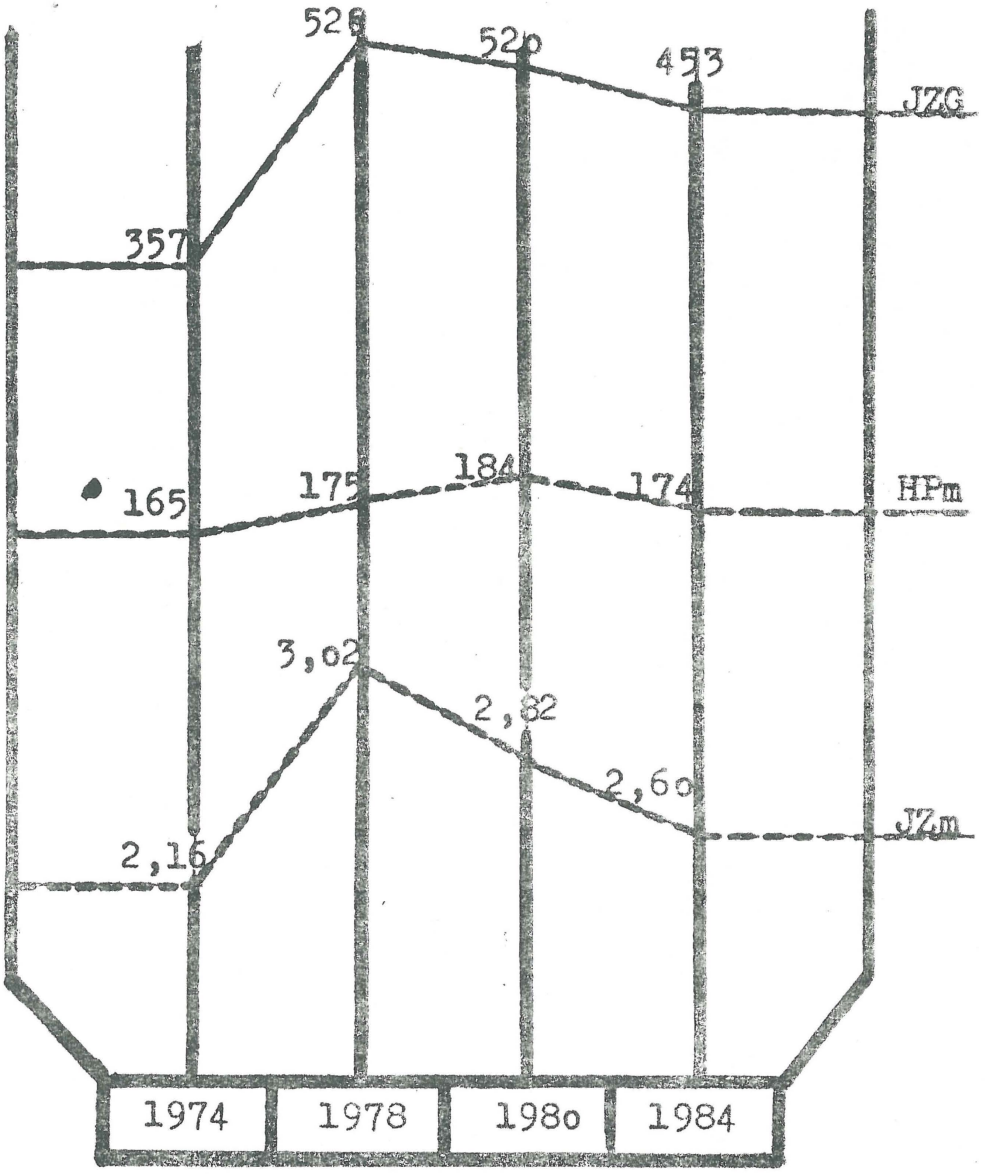
UNDE SE AFLĂ CUIBURILE ?

ANI	Pe clădiri	Pe stîlpi electrici	Pe copaci	Pe alte locuri	TOTAL
1978	208	7	9	1	225
1980	223	10	6	1	240
1984	222	23	9	—	254

În anul 1984, 44 de cuiburi n-au fost ocupate de berze.

TABELUL NR. 6

GRAFICUL DATELOR PRINCIPALE

RAPORT

ASUPRA SĂPĂTURILOR NOI DE LA ARIUȘD (JUD. COVASNA) 1968 – 1985

EUGENIA ZAHARIA – ZOLTAN SZÉKELY

Amplele săpături făcute după război în ariile culturilor cu ceramică pictată, Cucuteni și Petrești, prin rezultatele noi și importante obținute, au obligat o revenire și în aria culturii Ariușd, al cărei nivel de cunoaștere era rămas la rezultatele lui Fr. László din 1924–1925. Dar chiar și acele rezultate n-au fost publicate în întregime, datorită morții neașteptate a lui László.

Vechile săpături arheologice de la Cucuteni și Ariușd, ale lui Hubert Schmidt și Fr. László s-au făcut la o dată cînd preocuparea principală era concentrată asupra ceramicei pictate, categorie nouă în domeniul de atunci al cercetărilor arheologice, care integra și regiunile țării noastre în marea arie a culturilor cu ceramică pictată.

Cercetările s-au făcut treptat, într-un proces firesc de cunoaștere, o descoperire neputînd fi niciodată valorificată în întregime de la început, sub toate aspectele și implicațiile ei de ordin arheologic și istoric.

Descoperirea și aria așezărilor Ariușd a unor fragmente ceramice de stil Fedeleșeni, cu pictură pozitivă brun pe roșu, altele cu benzi hașurate de linii cu roșu sau alb, fragmentele cu impresiuni C, caracteristice etapei Cucuteni B, ca și fragmentele decorate cu impresiuni proprii culturii Ariușd, deschidea noi probleme pentru cunoașterea culturii Ariușd și pentru rolul pe care l-a avut în procesul de formare a culturilor perioadei de trecere.

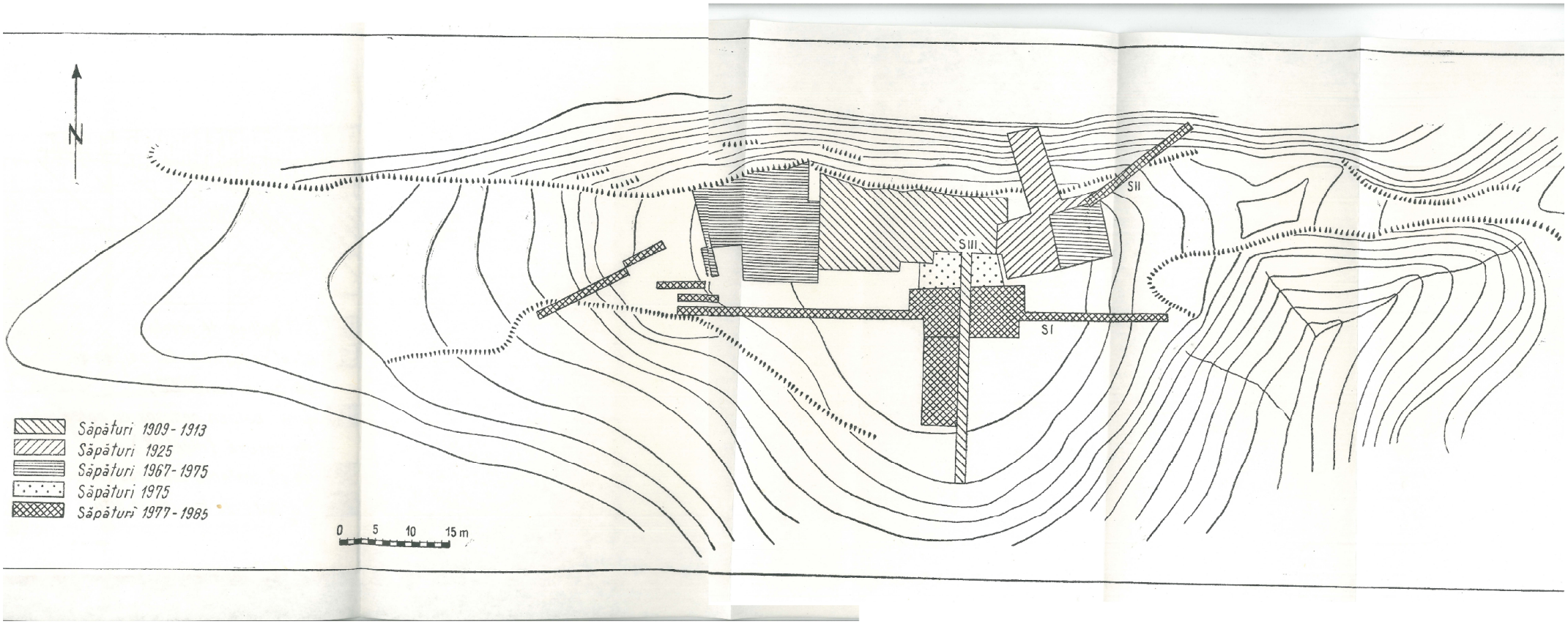
Prin atenția permanentă a prof. Székely Zoltán asupra regiunilor sud-estice ale Transilvaniei s-au salvat nenumărate descoperiri, verificate de cele mai multe ori prin sondagii. În acest fel, în măsura în care descoperirile s-au înmulțit și cercetarea s-a dezvoltat, interesul științific s-a lărgit în ceea ce privește ceramica pictată, dar și asupra altor elemente din conținutul

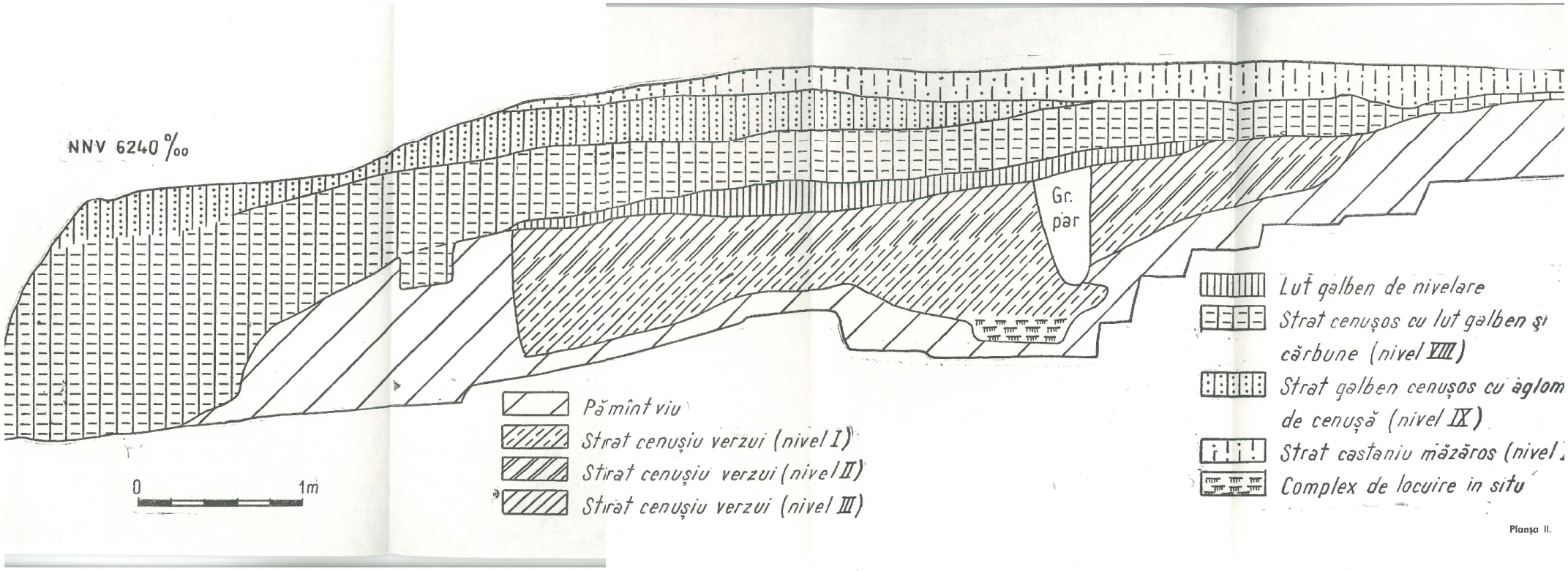
culturii Ariușd. Menționăm, astfel, ca exemplu, prezența în așezările Ariușd a unor fragmente ceramice pictate de stil A–B și B – Petrești, ca și ceramica decorată cu impresiuni, a cărei importanță atît la nivelul cultural și cronologic al ceramicii pictate, dar mai ales în legătură cu dezvoltarea perioadei de tranziție spre epoca bronzului este de importanță fundamentală. Această categorie ceramică este reprezentativă pentru acele elemente etnice și lingvistice care au contribuit în mod important în dezvoltarea perioadei de trecere, la formarea sintezelor culturale și etnice care s-au conturat arheologic și s-au individualizat în pragul epocii bronzului.

După această scurtă introducere, în prezentul material ne vom referi la rezultatele mai importante obținute prin noile săpături din anii 1968–1985, care privesc așezarea și stratigrafia depunerilor, rituale legate de îngroparea unor resturi umane, de resturile unei mari construcții de un caracter încă necunoscut; ne vom referi, de asemeni, și la ceramica Ariușd, la cea pictată, dar mai ales la cea decorată cu impresiuni, categorie aproape necunoscută și nevalorificată de cercetările mai vechi.

Săpăturile au fost reluate în 1968 de către Institutul de Arheologie (Ion Nestor și Eugenia Zaharia), Muzeul din Sfîntu Gheorghe (Székely Zoltán plus un colectiv din 3–4 muzeografi) și Muzeul R.S.R. (Doina Galbenu). Am menționat mai sus scopul noilor cercetări. Pentru aceasta, urmau să se facă două secțiuni pe axul lung E–V și pe cel scurt, N–S. Se știa că săpăturile lui László s-au plasat pe latura de N și numai cîteva secțiuni pe panta sudică. Noile săpături s-au plasat tot pe latura N, în marginea de NV și NE, unde existau două porțiuni neatinse de săpătura László, într-o suprafață începută de László și adîncită pînă la 0,80–1 m. Pentru realizarea secțiunii lungi E–V s-a lărgit săpătura László spre sud, urmînd ca această secțiune începută dinspre Vest, să fie extinsă, prelungită treptat spre Est.

PREZENTAREA AȘEZĂRII. Așezarea eponimă se află chiar în marginea de S-V și N-V a satului actual cu același nume, pe un deal oval, orientat E-V. De fapt, este un capăt de terasă, separat de aceasta printr-o ruptură adîncă pe toată latura de N, vale unde curge un pîrîu. În capătul de Est, așezarea se leagă de restul terasei printr-o fîșie de pămînt foarte îngustă, ținută de rădăcinile brazilor. În panta acestui capăt de Est, așezarea a avut un șanț de protecție. Partea de sud a dealului are o pantă domoală și largă care duce într-o vale unde se află și drumul actual, șoseaua care intră în sat dinspre S-E. În partea de vest, dealul se continuă cu două terase mari și largi care coboară pînă la pîrîul care vine dinspre latura de nord și ocolește dealul spre vest. Partea aceasta din vestul dealului, este total nelocuită. Locuirea cea mai intensă a ocupat latura de nord, unde s-au delimitat 11 nivele de locuire, în capetele de N-E și N-V, fiind prezent doar ultimul nivel de locuire. Latura de sud și centrul așezării sînt ocupate de depuneri mai subțiri și de o mare construcție de cult și cuptoare, unde se lucrează încă și asupra căreia vom reveni (planșa I).

N
SIII
SII
SI
Săpături 1909 - 1913
Săpături 1925
Săpături 1967 - 1975
Săpături 1975
Săpături 1977 - 1985
0 5 10 15 m

NNV 6240 ‰
Gr. par
0
1m
Pământ viu
Strat cenușiu verzui (nivel I)
Strat cenușiu verzui (nivel II)
Strat cenușiu verzui (nivel III)
Lut galben de nivelare
Strat cenușos cu lut galben și cărbune (nivel VIII)
Strat galben cenușos cu aglom de cenușă (nivel IX)
Strat castaniu măzăros (nivel
Complex de locuire in situ

Planșa II.

Prima locuire de pe Cetățuie aparține paleoliticului, semnalat prin cîteva așchii și un instrument de cremene. Atît pe latura de nord, cît și pe cea de sud s-au întîlnit pe lutul galben două dungi fine de cenușă care s-au format prin defrișarea locului de către neolitici..

Locuirea Ariușd ocupă platoul înalt al dealului, cel mai intens fiind locuită latura de nord, unde depunerea atinge 1,60 x 1,70 metri.

În marginea de N-V și de N-E, porțiune neatinsă de săpăturile lui László, s-au găsit resturi de locuire ale ultimului nivel Ariușd, peste care, numai în partea de N-V, s-au găsit resturi de locuire Schneckenberg de etapă B.

În marginea de nord a așezări, unde locuirea a fost cea mai intensă, au fost amenajate două terase, în marginea celei de a doua, dinspre rîpă, rezervîndu-se, din lutul galben, un prag înalt de 1,30 m și lat de 1,20 m. Depunerile arheologice in situ sînt pînă la acest prag (pl. II).

1–3. Prima locuire ocupă terasele de pe latura de nord și de sud ale așezării. Îi corespunde o depunere de pămînt cenușiu-verzui cu pete galbene și cafenii, în care s-au diferențiat trei nivele de locuire, notate, începînd de la bază, cu cenușiu-verzui I, II, III. Aceste trei nivele de locuire au la bază alveolări mari, adînci între 25–30–60 cm; vetre; depuneri de cenușă și cărbune, aglomerări de fragmente ceramice, oase de animale, scoici, melci, bucățele mărunte de chirpici. Dintre aceste trei nivele, cel de-al doilea conține cele mai bogate resturi de locuire și mai mult cărbune. Locuințele au fost colibe adîncite, de la care au rămas alveolările, cu pereții de nuiele și trestie, lipiți cu pămînt. Resturile de chirpici sînt bucățele mărunte, nu formează o masă compactă ca în ultimele două nivele.

4. – depunere galben-cenușie foarte cărbunoasă, groasă de 10–11 cm. Conține puține fragmente ceramice.

5. – depunere cenușos-cărbunoasă cu mult praf de cărbune, groasă de 20–30 cm. Acoperă blocul de lut formînd și depunere pe panta în care s-au aglomerat foarte multe fragmente ceramice și bucățele de chirpici. Depunerea are la bază porțiuni mari de arsură, fără lipitură.

6. – depunerea galben-cenușoasă cu vergi de cenușă, groasă de 30–40 cm.

7. – strat de chirpici masat, gros de 10–15 cm, existent numai deasupra primei terasări; depunere de nivelare.

8. – depunere galben-cenușoasă cu vergi de lut galben. Au la bază arsuri „in situ".

9. – galben-cenușos cu aglomerări de cenușă. Conține foarte multă ceramică.

10. – strat de pămînt castaniu-măzăros cu resturi foarte bogate de locuire la bază, caracterizat de vetre cu mai multe fățuieli groase pe podea de fragmente ceramice.

11. – cenușos-roșcat, ultimul nivel Ariușd, care acoperă toată zona locuită. Are la bază resturi de chirpici masate de la pereți și foarte multă ceramică, dar corodată (pl. III).

Din aceste 11 depuneri, două nu au la bază resturi „in situ" de locuire. Depunere nr. 4 – galben-cenușos cu cărbune. Conținutul plin de cenușă al acestui strat, cuprins între c.v. III. la bază și nivelul cenușos-cărbunos care-o acoperă, ținînd seama și de faptul că săpătura este în marginea de N-V a așezării, pe o porțiune relativ restrînsă, înclinăm să o considerăm, totuși, ca depunere a unui nivel de locuire propriu-zis.

A doua depunere în discuție este a 7-a, cea formată din bucăți de chirpici aglomerate, fără alte resturi. Nu poate fi considerată ca rezultat al unei locuințe dărîmate.

12. – depunere a locuirii Schneckenberg, identificată numai în marginea de N-V a așezării. Suprapune nivelul ultim Ariușd și aparține etapei Schneckenberg B, caracterizată de ceramica cu decor în relief. Nu s-au găsit fragmente ceramice cu decor „au répoussé".

Dincolo de pragul de lut sînt 4 depuneri Ariușd pe pantă, care n-au urme „in situ" la bază și care, începînd de jos sînt următoarele:

1. – strat cenușos cu chirpic;

2. – strat cenușos-cărbunos cu chirpic;

3. – strat galben-cenușos cu bucățele mici de lut galben;

4. – depunere cenușoasă cu chirpici în care s-au găsit fragmentele Fedeleșeni.

5. – Schneckenberg B.

Rituale ale îngropării unor resturi umane.

Groapa 2/1971 are un conținut ritual: într-o suprafață săpată de László pînă la adîncimea de 1 m. Cu acest prilej s-a tăiat gura gropii. De aceea, nu putem fi siguri cărui nivel îi aparține acest complex ritual. Totuși, anumite elemente asemănătoare cu descoperirile din complexul cuptoare, pe care-l vom prezenta după aceasta, ne vor permite unele ipoteze.

Groapa 2 a avut formă de sac cu secțiunea aproximativ rotundă. La 1,40 m, groapa se lărgește pînă la baza ei, care se află la –1,60 m de la nivelul de la care am lucrat noi, de fapt la –2,60 m de la nivelul de călcare actual. De la nivelul pragului, unde se lărgește, se află o podea de fragmente ceramice arse în strat gros de 10–12 cm, cenușă și cărbune. Groapa se împarte în două: partea de sub podea am notat-o gr. 2 a, iar cea de

deasupra podelei arse, gr. 2 b (fig. 1). În gr. 2 a, care n-a fost arsă, avea pe fundul ei un strat gros de 2–3 cm de cenușă cărbunoasă, în care s-au găsit o săgeată întreagă de cremene, oase de animale și puține fragmente ceramice mărunte. În sfertul de nord al gropii s-a găsit scheletul unui copil de 3–4 ani, depus „hocker" pe dreapta cu capul la nord și privirea spre vest. În spatele șoldului drept au fost așezate 2 pietre dintre care una pe cant. În marginea de N-E a gropii, chiar în cuptorirea peretului, cu 25 cm mai sus de fundul gropii (–2,35 m), s-au găsit o bucată mare de gardină din lut și 6 fragmente mari dintr-un vas de provizii, așezate plat, unul lîngă altul. Lîngă gardină și imediat sub ea s-au găsit oase ale unui alt individ, un tînăr între 13–15 ani: un femur, o tibie și un peroneu. La –2,40 m, tot în partea de est a gr. 2 a, au fost găsite o altă grămadă de oase, o tibie și un peroneu așezate în cruce, deasupra cărora erau coaste fragmentare; iar lîngă tibie mai era un maxilar inferior. În jumătatea de vest a gropii 2 a, la același nivel, cam în mijloc se afla o altă grămadă de oase de copil: un radius, 2 cubitus, o claviculă, un maxilar inferior, cîteva vertebre și coaste. În restul gropii au mai ieșit la iveală 2 omoplați, 2 humerus, vertebre cervicale și un axis. După mărimea oaselor s-ar putea să aparțină aceluiași individ căruia îi aparțin oasele din partea de vest a gropii. În partea de sus a gropii la primele 5 rînduri de șpaclu s-au găsit 2 femure de om.

În gura gropii 2 a, imediat sub podeaua de fragmente ceramice arse s-a găsit un strat gros de scoici de riu, cele mai multe arse și acestea desigur datorită arderii care s-a produs la nivelul podelei de fragmente ceramice. Groapa 2 b, în formă de sac cu pereții și podeaua arsă, era plină cu bucăți de chirpici ars, cenușă, cărbune și fragmente ceramice arse secundar. Pe fundul gropii arse, în partea ei de N-V, a fost depus un colier din perle de scoică – în formă de mici discuri perforate – în jurul unui fund de vas așezat cu fața în jos. Atît colierul, cît și fundul de vas erau nearse. La același nivel, pe podeaua de fragmente ceramice s-a mai găsit o perlă și jumătate, ca cele din colier, decît arse (fig. 2). Conținutul acestei gropi, ne referim în principal la oasele umane, ca și prezența altor oase umane în alte gropi (în gropile construcției cuptoare), atestă practicarea canibalismului legat de anumite practici rituale.

De observat că scheletul de copil, cel mai mic dintre indivizi, cel puțin trei, ale căror oase s-au găsit în partea gropii nearse, a fost singurul schelet întreg și așezat ritual. Descoperirea este de interpretat fie ca jertfă pentru colectivitate, făcută în cadrul unor rituale în care intră și practicarea canibalismului, sau copilul întreg „hocker" ar fi reprezentat o formă de mormînt, căruia i s-au adus alte jertfe.

Între anii 1979–1985, săpăturile arheologice de la Ariușd au fost consacrate cercetării unui mare complex neolitic de chirpici ars, atins în partea centrală a secțiunii lungi E-V de Székely Zoltán; în anii 1977–1978, a fost lucrată partea de nord a complexului, descoperindu-se 11 cuptoare, considerate de olărie, cu o singură încăpere. Secțiunea E-V a tăiat resturile con-

strucției pe o lungime de 17 m. Descoperirea a fost prezentată într-un raport despre „Cuptoarele de ars oale de la Ariușd".[1]

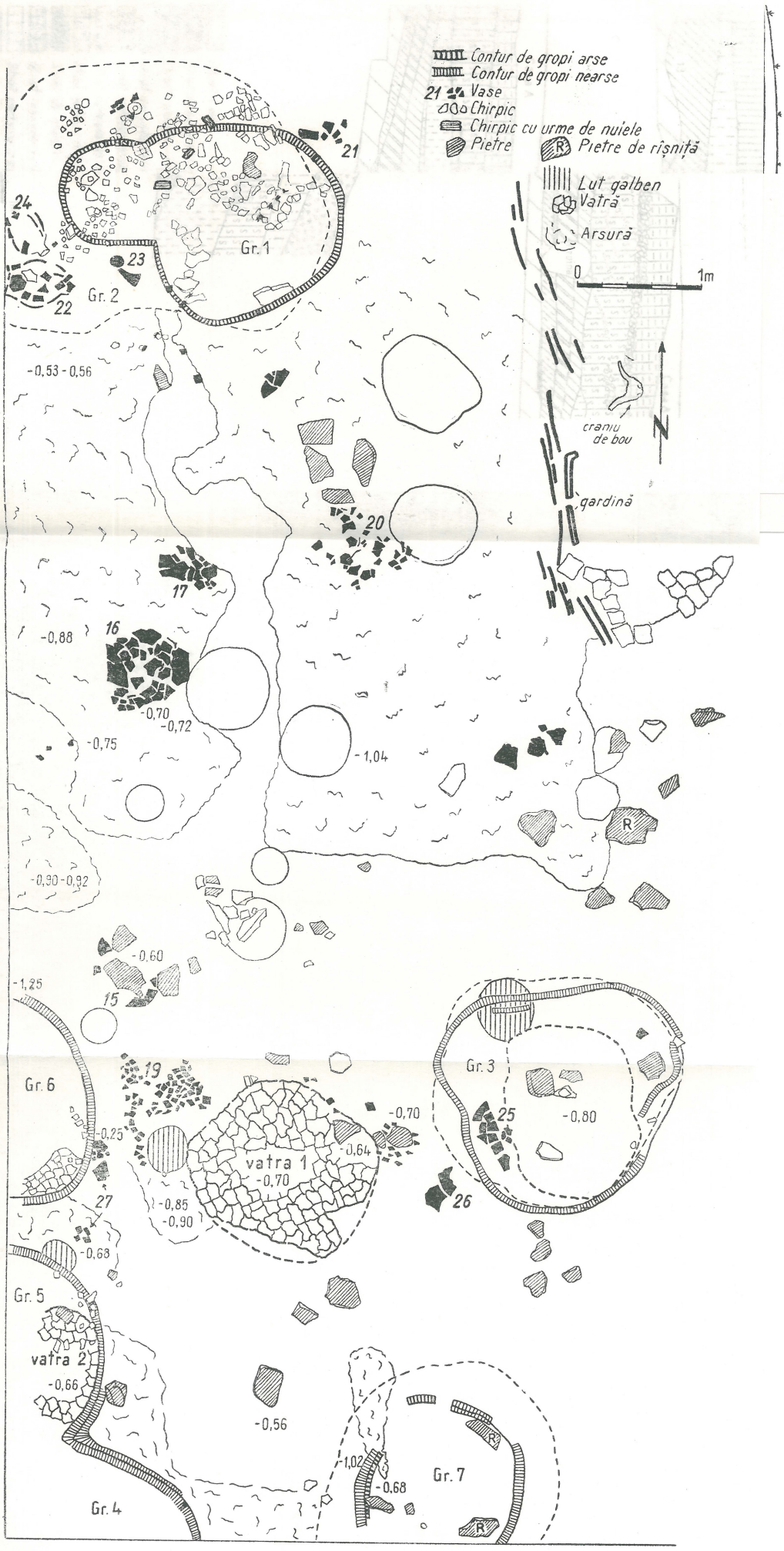
Săpăturile actuale se desfășoară la sud de secțiunea E-V, care le-a tăiat, și de cele 11 cuptoare. Resturile acestei construcții zac în pantă spre est, spre vest și mai accentuată spre sud; în parte pe o depunere cenușos-verzuie (probabil C.V.I.), în parte pe lutul galben, amenajat ca terasă, de unde depunerea (C.V.) a fost îndepărtată. În această regiune, sub dărîmăturile construcției, lutul este ars puternic ca o vatră, pe o grosime de 5–20 cm. Pe această podea arsă se află o spinare, ca un zid de lut ars puternic, gros de 40–50 cm și înalt de 60 cm. Lipit de acest „perete" median al construcției, s-au păstrat resturile a două bazine de lut cu marginea cvadrilobată (diam. aprox. 60–70 cm). La nivelul superior al acestui „perete" de lut se află o vatră ovală a unui cuptor, formată din 4 lipituri succesive; împrejurul vetrei există o margine groasă care se înalță și care probabil forma cupola. La sud și la vest de „peretele" median și de vatră, se întinde o masă enormă de chirpici (desfăcută parțial într-o suprafață de circa 80 m pătrați), în care au fost prinse numeroase vase întregi și fragmentare. În partea vestică a construcției, în pantă spre sud, se află o gardină de lut, în jurul căreia s-a găsit un strat de oase mărunte de animal, calcinate puternic; printre acestea erau coarne cu țeastă de la bovine și ovi-caprine.

Pe latura de vest s-a desfăcut o mare suprafață (120 m^2) în care „complexul cuptoare" a fost cercetat pînă la pămîntul viu. În această parte s-au deosebit, chiar de la nivelul superior al masei de chirpici goluri ovale, care corespundeau la bază unor gropi arse. În imediata apropiere a acestor gropi s-au găsit numeroase vase sparte pe loc, prinse sub dărîmăturile de chirpici ars. Unele gropi au fost pline cu bucăți de chirpici, iar altele cu cenușă, cărbune, lut galben nears, fragmente ceramice, cîte un vas întreg, oase de animal și cîteva oase umane.

Au fost descoperite 6 gropi arse, din care s-au lucrat 3. Funcția lor în cuprinsul complexului nu este încă clară (fig. 4). În colțul de N-V al săpăturii și în cîteva gropi s-au găsit mai multe bucăți de plăci găurite, provenind sigur de la cuptoare de ars oale cu două încăperi.

După rezultatele obținute pînă acum, putem considera că ne aflăm în prezența dărîmăturilor unei construcții de lemn și lut, de proporții și de un caracter neobișnuit, necunoscut încă la noi în aria culturii cu ceramică pictată. Sîntem siguri că sînt resturile unui complex de cuptoare cu o singură încăpere (vatră și cupolă) din care s-au găsit 12 pe latura de nord, dar și de cuptoare cu 2 încăperi, sigur de ars oale, datorită prezenței fragmentelor de plăci găurite (fig. 3). Deocamdată putem face numai ipoteza unei construcții – atelier de olărie, cu funcții însă mult mai complexe legate de cult și rituale – după cum rezultă din mărimea construcției, prezența gropilor arse, a vaselor întregi prinse sub chirpici și a oaselor calcinate.

Ceramica descoperită la Ariușd, în locuințe, gropi sau strat de cultură se poate clasa în patru categorii principale:

Contur de gropi arse
Contur de gropi nearse
21 Vase
Chirpic
Chirpic cu urme de nuiele
Pietre
R Pietre de rișniță
Lut galben
Vatră
Arsură
0
1m
N
craniu de bou
gardină
Gr. 1
Gr. 2
Gr. 3
Gr. 4
Gr. 5
Gr. 6
Gr. 7
vatra 1
vatra 2
21
24
23
22
20
17
16
19
15
25
26
27
-0,53 - 0,56
-0,88
-0,70
-0,72
-0,75
-1,04
-0,90 - 0,92
-0,60
-1,25
-0,25
-0,70
-0,64
-0,85
-0,90
-0,80
-0,68
-0,66
-0,56
-1,02
-0,68

Planșa III.

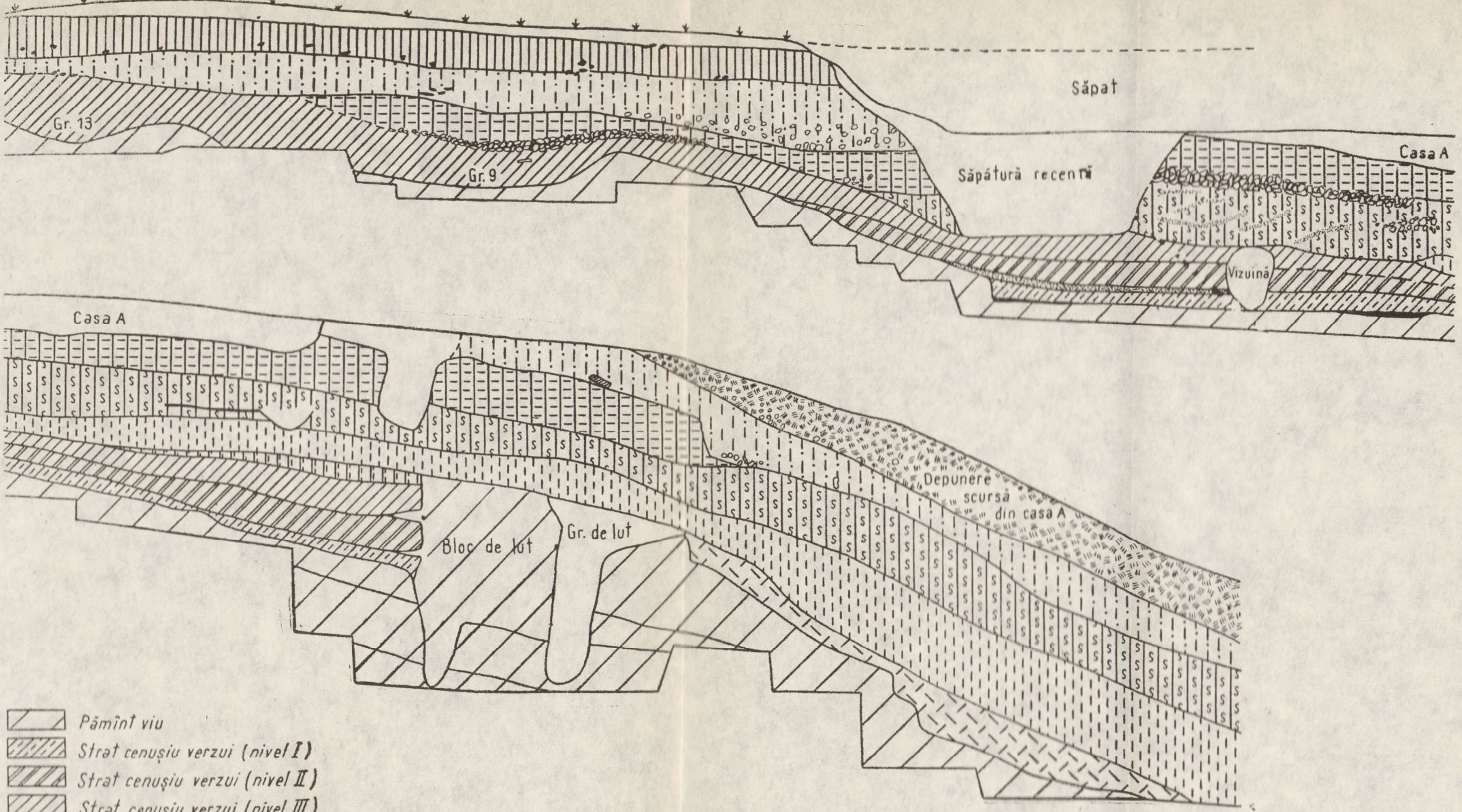

Săpat
Gr. 13
Gr. 9
Săpătură recentă
Casa A
Vizuină
Casa A
Depunere
" scursă
din casa A
Bloc de lut
Gr. de lut
Pămînt viu
Strat cenușiu verzui (nivel I)
Strat cenușiu verzui (nivel II)
Strat cenușiu verzui (nivel III)
Strat galben cenușos (nivel IV)
Strat cenușos cu vărgi de lipitură galbenă (nivel V)
Strat galben cenușos cu vărgi de cenușă (nivel VI)
Strat de chirpic
Strat cenușos cu lut galben și cărbune (nivel VIII)
Strat castaniu umăzăros (nivel X)
Strat cenușos roșcat (nivel XI)
Sol vegetal
Strat cenușos cu chirpic
Strat de cenușă
Chirpic
Arsură
Pietre
Fragmente ceramice
0
1m

Fig. 4

1. – Ceramica comună;

2. – Ceramica pictată cu alb;

3. – Ceramica pictată tricrom;

4. – Ceramica cu impresiuni.

– În prima categorie a ceramicei comune, intră vasele mari, în principal două forme: vasul de provizii cu corpul oval și gît cilindric; unele au 2 sau 4 toarte; a doua formă este castronul tronconic. Sînt nedecorate sau acoperite cu barbotină în vărgi verticale sau oblice.

– A doua categorie este ceramica fină, cenușie-neagră pictată pozitiv cu alb, asociată cu caneluri largi și alveole. Incizia se întîlnește rar cu rolul de a sublinia zonele pictate sau canelate. La această categorie se întîlnește și pictura cu roșu crud. Formele principale sînt: paharul cu variantele binecunoscute; capace mari canelate cu buton central.

– A treia categorie – ceramica pictată tricrom, se caracterizează, în principal, prin motive meandrice rezervate cu alb din fondul roșu și mărginite cu brun. Uneori benzile rezervate sînt date cu roșu, alteori nu. Rar, se întîlnesc și benzi sau panouri hașurate cu brun sau roșu pe fond alb-gălbui, tehnică care se apropie de stilul A-B.

Se rezerva cu brun (– roșu închis) benzi înguste care se acopereau cu alb. În cadrul ceramicii pictată tricom, de tip A, menționăm și fragmentele Fedeleșeni. Ceramica roșie cu pictură tricromă are din primul nivel de locuire un aspect dezvoltat, deplin format pe toată durata locuirii și este categoria cea mai restrînsă (fig. 5).

– Cea de-a patra categorie ceramică este cea decorată cu impresiuni. Singura formă a acestei grupe ceramice este bolul sau castronelul. Sînt, în genere, de dimensiuni mici și mijlocii. Au formă semiovală și poartă ceva mai jos de buză 1–3 rînduri de impresiuni, uneori organizate în căpriori. Impresiunile folosite pentru decorarea acestor boluri sînt crestături lungi, înguste ca o incizie, late – ovale, sau în spic, identice cu cele folosite în cultura Coțofeni. În afara decorului, cupele au urechiușe și proeminențe mici, pline. Sînt arse cenușiu-castaniu – pătat: lustruite în interior și în afară numai în jurul benzii și a regiunii decorate: sub aceste suprafețe sînt fin barbotinate sau grunjoase. Formele vechi n-au marginea articulată, doar o ușoară fațetare a buzei. Cele mai tîrzii au marginea articulată printr-o șănțuire exterioară sau îndoire a marginii, iar buza îngroșată sau cu fațetare lată și oblică spre interior (fig. 6).

Cele patru grupe ceramice se găsesc în toate nivelele de locuire Ariușd, care se pot paraleliza cu etapa A a culturii Cucuteni.

Prezența în ultimele nivele de locuire a unor elemente tîrzii, fie Petrești, fie Fedeleșeni, ne fixează evoluția culturii Ariușd în raport cu ariile Petrești și Cucuteni, între care se și situează aria ei de răspîndire și de dez-

voltare. Sfîrşitul culturii Ariuşd este fixat de prezenţa unui fragment de ceaşcă cu toarta pastilată, găsit în chirpiciul unei mari locuinţe a ultimului nivel. Fragmentul de ceaşcă se încadrează tipologic în nivelul Băile Herculane C 2 a.

În afara celor semnalate, în aşezarea de la Ariuşd s-au găsit un vas şi fragmente ceramice care depăşesc atît prin formă cît şi prin decor, etapa A – Cucuteni. Ne referim la vasul cu capac în care s-a găsit depozitul de perle de cupru şi dinţi de cerbi, ca şi la unele fragmente găsite în săpăturile recente.

Vasul depozitului (formă bitronconică cu gît scund, îngust, cilindric şi capac – coif suedez), ca şi decorul său (ovale cu cruci de Malta şi benzi haşurate) sînt caracteristice fazei A-B Corlăteni (elemente de stil alfa).

Din săpăturile mai noi (1971–1975), provin fragmente din forme asemănătoare, decorate cu motive rotunde şi ogivale acoperite cu haşuri şi reţea: 1 – pe fond alb pus cu brun şi haşuri cu roşu. Sînt găsite în depunerea cenuşoasă de pantă, care poate fi atribuită ultimelor nivele. Elementele de caracter Cucuteni A-B le considerăm deocamdată, pătrunse. Ele nu se dezvoltă în cadrul culturii Ariuşd. Problema rămîne deschisă dacă acestea sînt contemporane ultimului nivel sau ulterioare.

BIBLIOGRAFIE

1) SZÉKELY ZOLTÁN, BARTÓK BOTOND, **Cuptoarele de ars oale de la Ariușd,** în Materiale și Cercetări arheologice, a XIII-a Sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979.

LISTA FIGURILOR

Pl. I. Planul general al săpăturilor de la Ariușd 1968–1985.

Pl. II. Secțiune N-S în regiunea de N-V a așezării.

Pl. III. Secțiune N-S în marginea de N a așezării.

Fig. 1. Groapa 2 a–2 b.

Fig. 2. Secțiune prin groapa 2 a–2 b.

Fig. 3. Plan parțial al construcției cuptoare în regiunea de S-V.

Fig. 4. Construcția cuptoare; secțiuni prin gropile nr. 1–2 și 3 cu pereții arși.

Fig. 5. Ceramică pictată.

Fig. 6. 1–7. fragmente de boluri cu impresiuni; 8 pandantiv de lut ars; 9–11. unelte unelte de piatră și cremene.

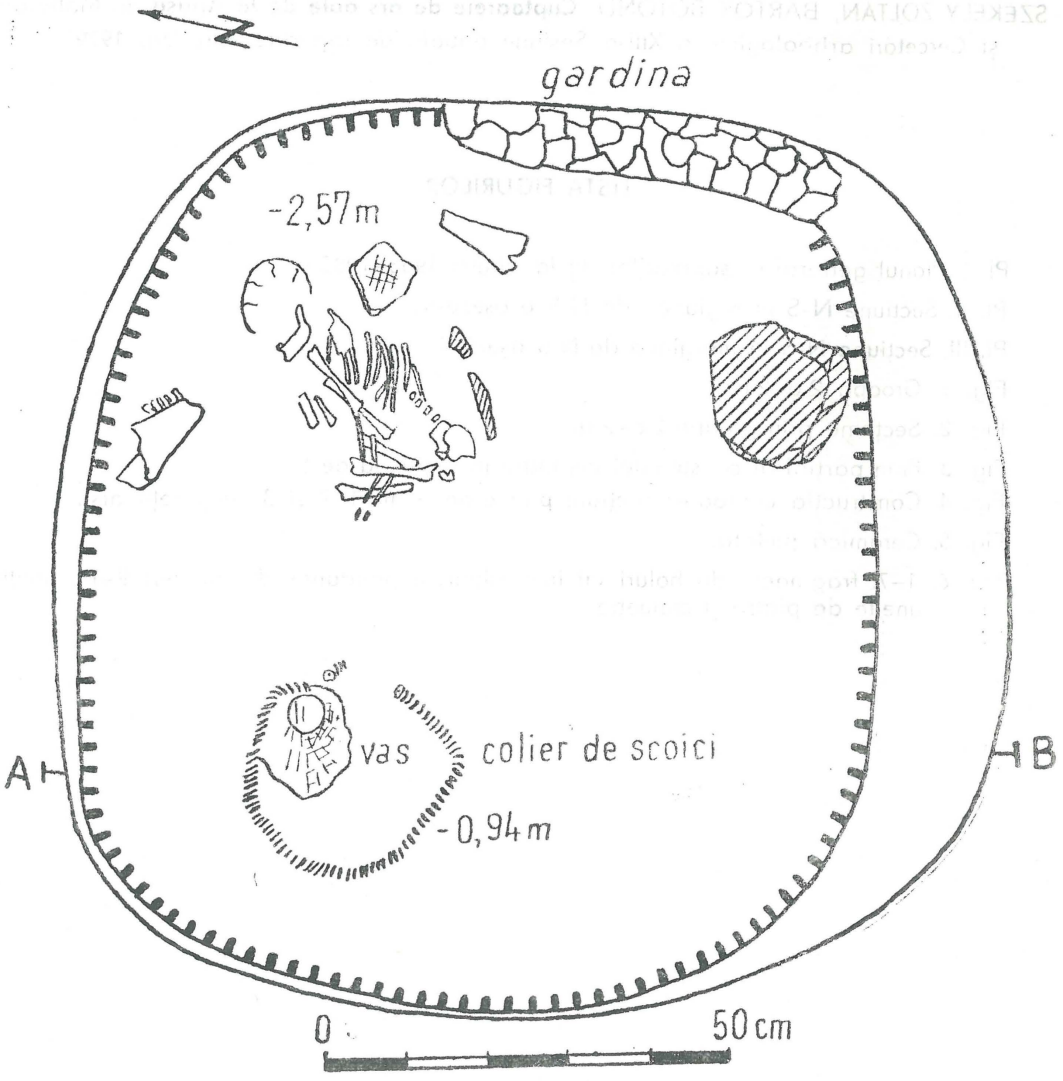

Fig. 1.

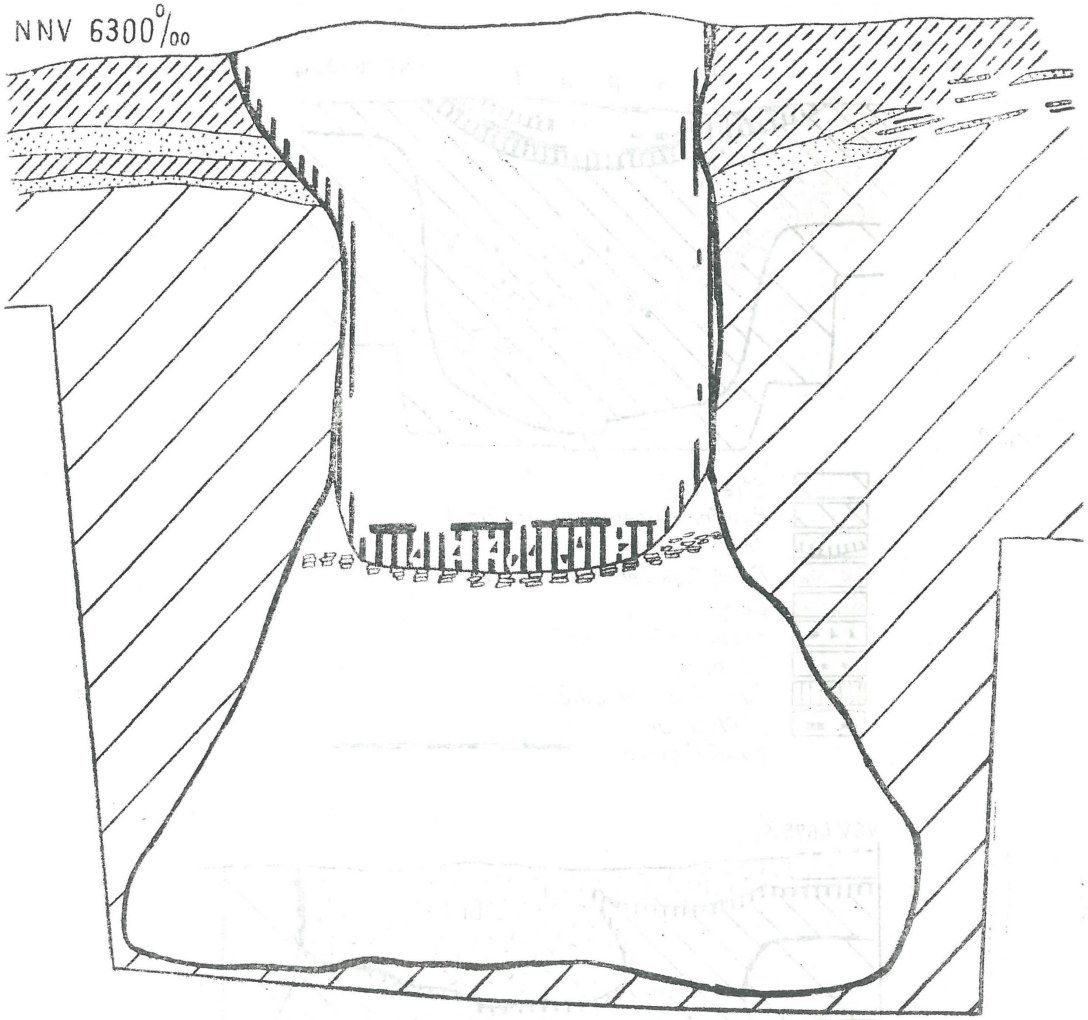

NNV 6300‰
Strat viu
Strat de cenușă de defrișare
Pămînt galben purtat
Strat cenușiu verzui (nivel I)
Strat de arsură cu fragmente ceramice
Scoici
0
0,5 m

Fig. 2.

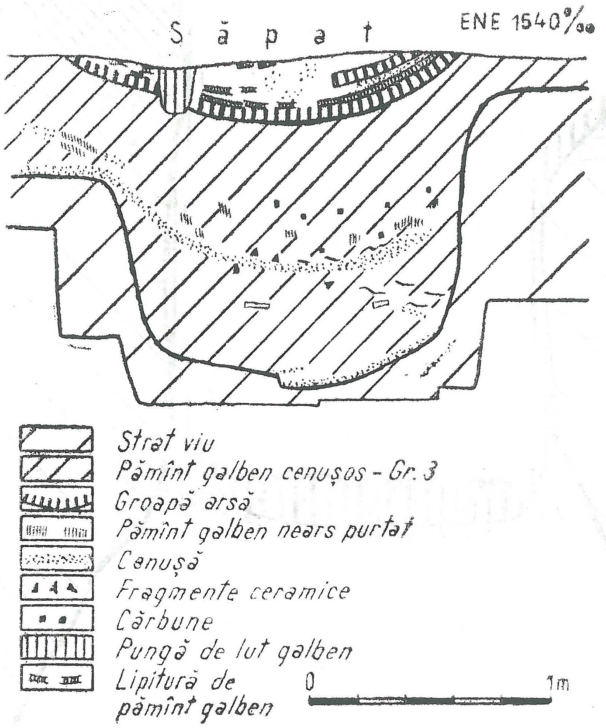

S ă p a t
ENE 1540‰
Strat viu
Pământ galben cenușos - Gr. 3
Groapă arsă
Pământ galben nears purtat
Cenușă
Fragmente ceramice
Cărbune
Pungă de lut galben
Lipitură de pământ galben
0
1m

Fig. 3.

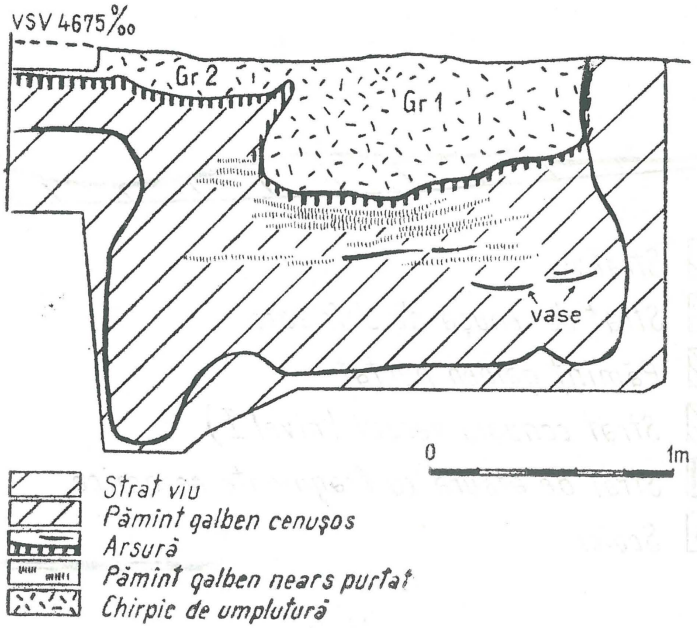

VSV 4675‰
Gr 2
Gr 1
vase
0
1m
Strat viu
Pământ galben cenușos
Arsură
Pământ galben nears purtat
Chirpic de umplutură

Fig. 4.

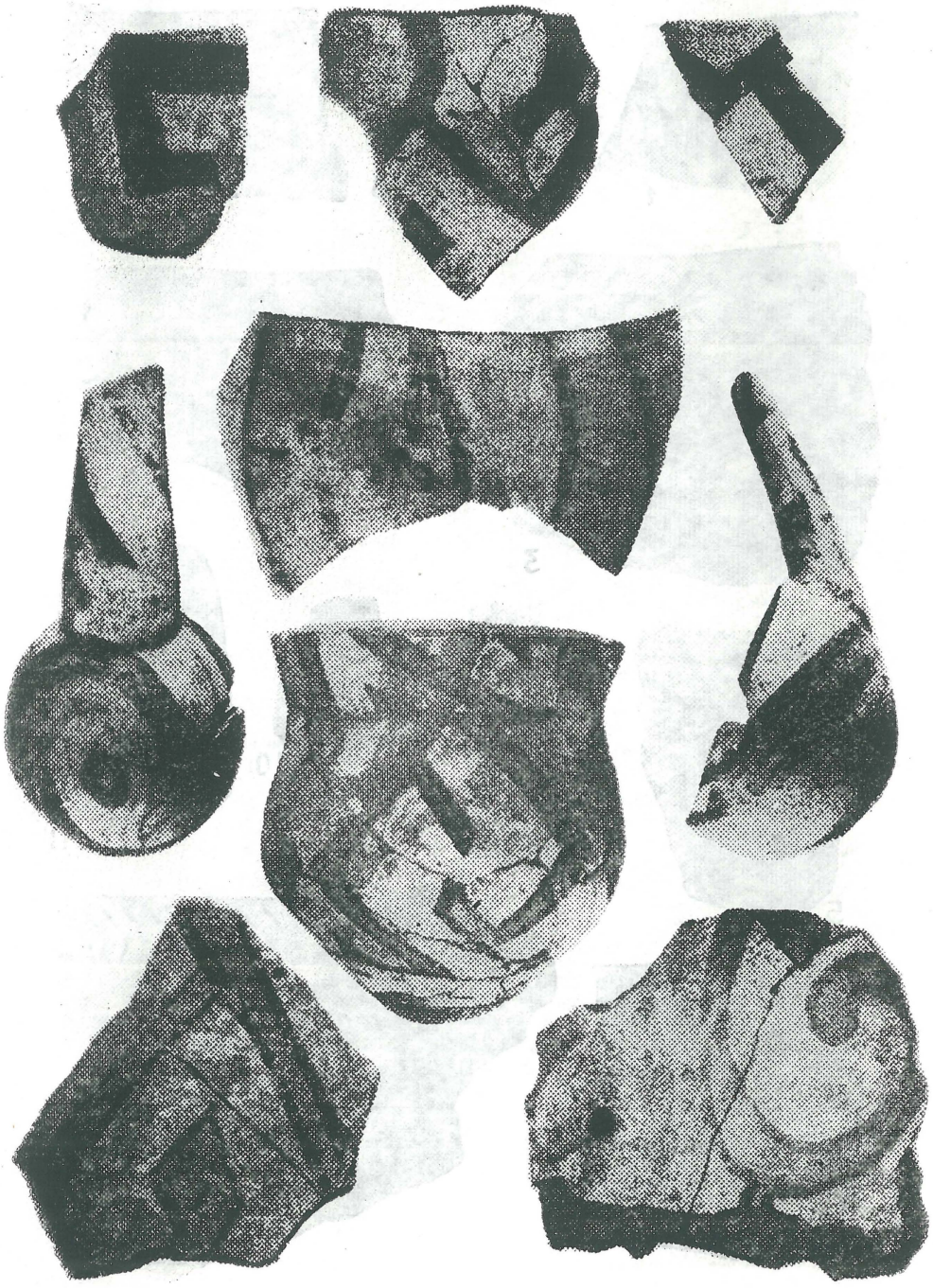

Fig. 5.

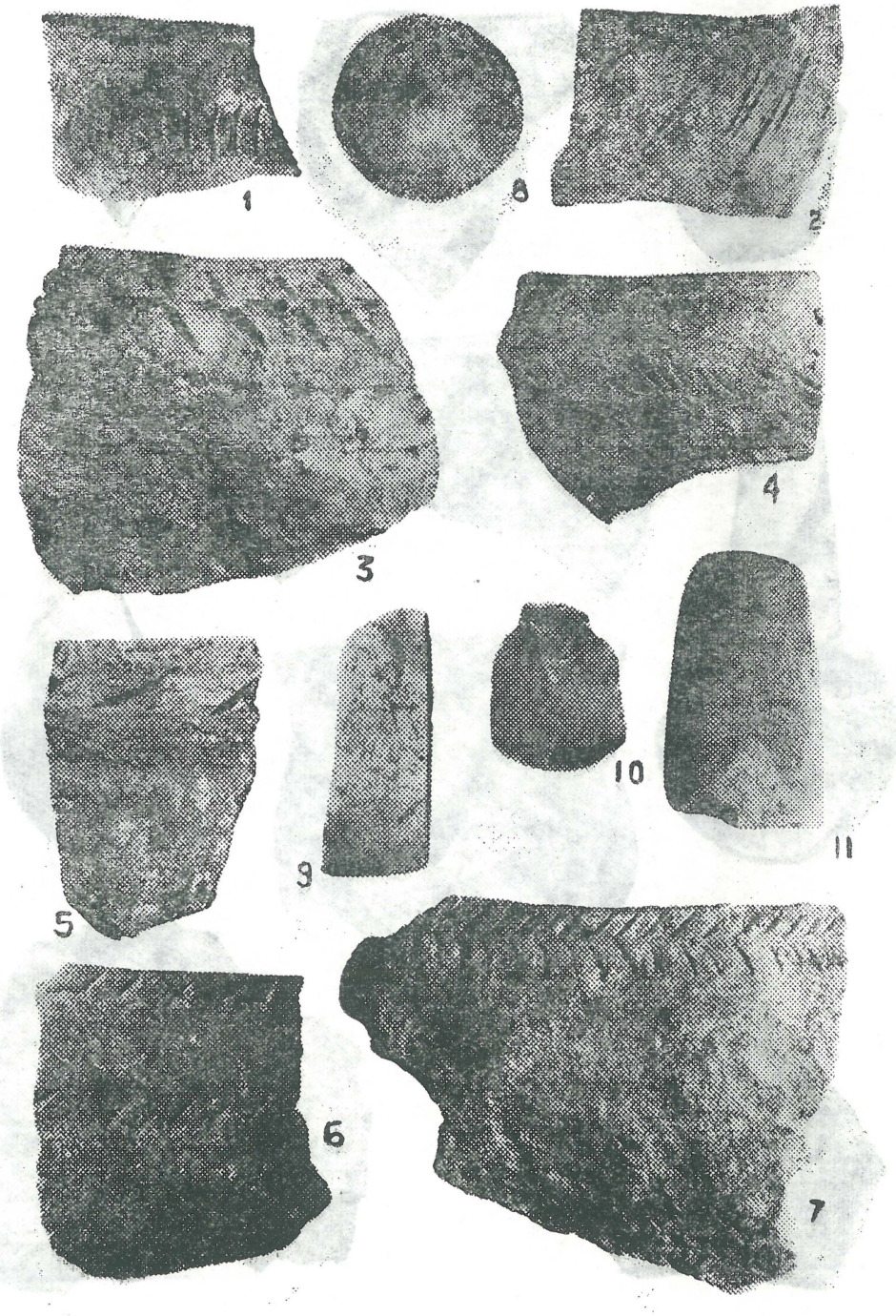

Fig. 6.

CONTRIBUȚII PRIVIND RELAȚIILE ÎNTRE CULTURA CUCUTENI ȘI ARIUȘD

EUGEN COMȘA

Printre numeroasele descoperiri arheologice care în ultimii ani au permis în mod considerabil cunoașterea neoliticului în sud-estul Transilvaniei sînt foarte importante cercetările făcute pentru lămurirea relațiilor între cultura Cucuteni și Ariușd. [1]

Cultura Ariușd, pînă la prima jumătate a secolului nostru a fost cunoscută ca cea mai veche cultură neolitică din Transilvania de est. Noile cercetări efectuate în ultimele decade ale secolului nostru în sud-estul Transilvaniei au dovedit că cultura ariușdeană a fost precedată de culturile Criș, ceramicii lineare, Boian (faza Giulești) și precucuteni (faza Zănești). [2]

După moartea lui László Ferenc, care la începutul secolului nostru a executat săpăturile la așezarea de la Ariușd, cercetările au fost reluate după un interval de un sfert de secol în anul 1968 de către un colectiv compus din prof. Ion Nestor (responsabil), E. Zaharia, Z. Székely (membri). În afară de această așezare, au mai fost cercetate și alte așezări din această cultură, care au furnizat importante date referitoare la geneza și dezvoltarea acestei culturi, care a dominat perioada neoliticului tîrziu în sud-estul Transilvaniei.

În așezarea de la Ariușd sînt foarte importante observațiile făcute în ultimii ani, privind dezvoltarea acestei culturi și descoperirea unui complex de cuptoare de ars oale în anul 1978, care a constat dintr-un cuptor central și din două cuptoare laterale. Cuptorul central era de formă dreptunghiulară, neregulată, cuptorul lateral din partea stîngă a avut un schelet de nuiele, iar cel din partea dreaptă, a fost prevăzut cu un tub de reglare a temperaturii, avînd secțiunea pătrată. Ambele cuptoare au avut forma triunghiulară.

În afară de cuptoare, au mai fost găsite fragmente de vase caracteristice pentru faza finală a culturii Cucuteni A 3. Cercetările se continuă și sperăm că, în viitor, se va rezolva problema dezvoltării acestei culturi.

În afară de cercetările făcute la Ariușd, sînt importante și celelalte descoperiri din ultimii ani în așezările cu ceramică pictată, descoperite în Valea Oltului, dintre care unele au fost chiar necunoscute, ca așezările de La Leț-Varheghiu, Doboșeni, Reci, Cernatul de Sus, Moacșa, Sînzieni, Petriceni și Turia care prezintă o dezvoltare ulterioară fazei Cucuteni A 2. În aceste așezări au fost constatate fazele A-B și B, iar la Leț-Varheghiu, în faza Cucuteni B, au fost găsite și fragmente de vase aparținînd fazei Cucuteni C, decorate la marginea vaselor cu șnur. [3]

Săpăturile făcute recent la Sînzieni și Petriceni (jud. Covasna), au scos la iveală locuință cu vatră și ceramica care sînt caracteristice pentru cultura Petrești. În afară de aceasta au mai fost găsite și fragmente de vase care aparțin culturii Cucuteni A 3, de tip Fedeleșeni, Cucuteni A-B și B.[4] În ceea ce privește legătura cu cultura Petrești, un vas cu suport găsit într-o locuință în așezarea care aparține fazei tîrzii a culturii Petrești (faza B), a fost găsit într-un complex ariușdean dintr-o etapă de dezvoltare și nu finală. Acest fapt arată că faza Petrești B, cronologic nu se poate considera ca etapa finală și a culturii Ariușd.[5] Se poate considera ca etapa finală perioada cînd pătrund în estul Transilvaniei purtătorii culturii Tisa, tîrzii (descoperirile de la Reci și Cristuru Secuiesc).

În concluzie, putem constata că problema apariției culturii cu ceramica pictată de la Ariușd este departe de a fi rezolvată. Părerile emise pînă în prezent sînt numai ipoteze. Este însă un fapt cert că cultura Ariușd a avut mai multe faze de dezvoltare și prezintă o unitate cu cultura Cucuteni relevînd însă trăsăturile ei distinctive.[6]

CONTRIBUTIONS SUR LES RELATIONS ENTRE LA CULTURE CUCUTENI ET LA CULTURE D'ARIUȘD

Parmi les mombreuses découvertes archéologiques qui ont permis, pendant ces derniéres années d'élargir considerablement nos connaissances sur le néolithique au sud-ouest de la Transylvanie, sont trés importantes les recherches effectués dans le but d'éclaircir le probléme concernant les relations entre la culture Cucuteni et la culture d'Ariușd.[1]

La culture d'Ariușd jusqu'à la fin de la première moitié de notre siècle a reprezenté la plus ancienne forme culturelle du néolitique dans la Transylvanie. Les recherches nouvelles effectuées pendant les dernières decades de notre siècle dans la Transylvanie sud orientale ont éclairçi, que la culture d'Ariușd a été précédée par la culture Criș, la culture de la céramique lineaire, la culture Boian (de la phase Giulești) et la culture précucuteni (de la phase Zănești).[2]

Aprés la morte du prof. László Ferenc qui au commencement de notre siècle a effectué les fouillés dans la station d'Ariușd, les recherches ont été

reprises aprés un intervalle d'un quart de siécle en 1968 par le prof. J. Nestor, E. Zaharia et Z. Székely; en dehors de cette station étaient étudiés plusieures stations de cette culture, qui ont fournisé dates importantes sur la genèse et le développement de cette culture, qui a dominé la période néolithique tardive dans la Transylvanie sud-orientale.

Dans la station d'Ariuşd sont trés importantes les observations faites pendant ces dernières années concernant le développement de cette culture, et la découverte des fours à cuire des vases. Au cours de fouilles effectuées en 1978 on trouvait une complexe des fours à cuire de vases, qui se composait d'un four central et de deux fours laterales.

Le four central avait la forme d'une cercle irrégulière, le four lateral sur la coté gauche avait une carcasse des branches et ce le droit était prévu avec un tube à section quadrangulaire, qui sertait à règler la temperature du four. Tous les deux fours aveaient la forme triangulaire.

En dehors de cette découverte on trouvait des fragments des vases caractéristiques pour la phase finale de la culture Cucuteni A 3. On continuera les fouillages et nous espérons que les fouilles futures apporteront une solution satisfaisante à ce probléme.

En dehors des recherches faites à Ariuşd sont importantes les autres découvertes, comme celles mises au jour par les fouilles effectuées dans ces dernières années dans les stations à céramique peinte de la vallée de l'Olt, certains inconnues, comme celles à Leţ-Varheghiu, Doboşeni, Reci, Cernatul de Sus, Moacşa, Sînzieni, Petriceni et Turia, qui attestent un développement ulterieur de la phase Cucuteni A 2. Dans ces stations on constante une phase de Cucuteni A-B ou B, à Leţ-Varheghiu la phase de Cucuteni B était accompagnée par des fragments de vases Cucuteni C, décorés sur le bord à la corde roulée.[3]

Les fouilles recentes efectuées à Sînzieni et Petriceni (dép. Covasna) ont mis à jour des huttes avec des foyers et céramique, qui sont caractéristiques pour la civilization Petreşti. En dehors de cette découverte on a trouvée des vases appartenants aux phases Cucuteni A 3, type de Fedeleşeni, Cucuteni A-B et B.[4] Dans les vallées des riviéres Olt et Tîrnava Mare à Reci et à Cristuru Secuiesc on découvert des complexes d'habitations de forme rectangulaire dont le matériel céramique est representé par les vases typiques pour la culture matérielle de Bodrogkeresztúr et Tiszapolgár avec de fragments des vases peints caracteristiques pour la phase tardive de la Culture Cucuteni. Ce fait montre, que dans l'étape finale de la culture Ariuşd pénetreront les détenteurs de la culture Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr dans la sud-ouest de la Transilvanie.[5]

Sur l'apparition de la culture Ariuşd en ce moment nous pouvons constater, que dans ce coin de cette region est representé par la céramique pour la phase Cucuteni A 2 et au cours de son développement sont attestés les étapes Cucuteni A 3 type Fedeleşeni, Cucuteni A-B et B.

En ce qui concerne le lien avec la culture Petreşti, un vase à pied creux, que appartient à l'étape tardive de la culture Petreşti, trouvé dans un complex d'habitations d'une phase bonne (Moyenne) du développment de la culture Ariuşd, montre, que chronologique Petreşti phase B n'était pas la phase finale de la culture d'Ariuşd.[5] On peut considerer l'étape finale le periode, quand les détenteurs de la culture Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr sont pénetrés dans la Transylvanie sud-orientale.

En resumé, on peut constater, que le probléme de l'apparition de la céramique peinte de la culture d'Ariuşd est encore loin de sa résolution. Toutes les hypotheses emis jusqu'au présent ne sont que des suppositions. Il est de fait que la culture Ariuşd à eu ses phases de développement et presenté une certaine uniformité avec la culture Cucuteni, tout en révelant des traits distinctifs marqués pour cette culture.[6]

BIBLIOGRAFIE

1. Z. SZÉKELY. **Săpăturile la Leț-Varheghiu (Trei Scaune),** București, 1951, p. 3–20.
2. Idem. **Contribution à l'étude du développement du Néolitique dans la Transylvanie sud-orientale,** Estratto dagli Atti del VI. Congresse Internationale delle Sciense Preistoriche e Protoistoriche. Vol. II. Comunicazioni-Sezioni I–IV. Roma, 1965, 272.
3. Ibidem.
4. Idem, **Studii și comunicări,** Muzeul Sfintu Gheorghe, 1973, 41.
5. E. COMȘA, **Cîteva date despre așezarea de tip Ariușd de la Feldioara,** Studii și comunicări, Muzeul Sfintu Gheorghe, 1973, 51.
6. **Istoria României I,** 1960, 61–65.

PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU CORPUSUL AȘEZĂRILOR CULTURII ARIUȘD–CUCUTENI

A. LÁSZLÓ

Cu ocazia împlinirii unui secol de la descoperirea, în 1884, a stațiunii eponime a culturii Cucuteni au văzut lumina tiparului două importante cărți. Prima, **The Cucuteni–Tripolye Culture. A Study in Technology and the Origins of Complex Society,** BAR International Series 217, Oxford, 1984, 221 p., se datorează tinerei cercetătoare americane Linda Ellis, de la Universitatea Harvard. Cea de-a doua, **Așezările culturii Cucuteni din România,** Iași, 1985, 218 p., este opera arheologilor Dan Monah și Ștefan Cucoș, bine cunoscuți și apreciați datorită exemplarelor lor cercetări, desfășurate în cadrul Muzeului de Istorie din Piatra Neamț. Dacă în prima carte referirile la descoperirile de tip Ariușd sînt doar sporadice, autorii celei de-a doua lucrări au acordat atenția cuvenită și ariei transilvănene a culturii studiate. Nucleul acestei importante cărți, de mult așteptată în literatura noastră de specialitate, îl constituie **Corpus**-ul descoperirilor, întocmit de Dan Monah cu contribuția lui Dragomir N. Popovici (p. 52–167), conținînd datele principale referitoare la 1.151 așezări, la care se mai adaugă și cele cu nr. 1.152 –1 373, cuprinse în **Addenda** (p. 168–177). Dorința autorilor a fost de a realiza un studiu cît mai complet. „Intenționam – se spune în Introducere – să indicăm de fiecare dată poziția așezării (înaltă, medie, joasă), tipul de așezare (deschisă, fortificată natural, artificial, grupată, răsfirată, sezonieră etc.), suprafața ocupată de urmele de locuire și stadiul cercetărilor. Din nefericire, nu întotdeuna acest lucru a fost posibil" (p. 14. În legătură cu principiile care au stat la baza întocmirii **Corpus**-ului, vezi și p. 52–53).

În cele ce urmează vom încerca – în spiritul dorinței autorilor – să aducem unele completări și corecțiuni în legătură cu așezările de tip Ariușd din sud-estul Transilvaniei, apelînd la literatura de specialitate mai veche, astăzi mai puțin accesibilă și nevalorificată în întregime de autori. Observațiile noastre vor urmări ordinea și denumirile sub care așezările au fost

incluse în **Corpus**-ul la care ne referim. La urmă vom menționa acele așezări de tip Ariușd, cunoscute din literatură, care nu figurează în **Corpus.** Dacă numele localității este identic cu cel al comunei de care aparține, acesta din urmă nu se va mai menționa. De asemenea, județul se precizează numai în cazul localităților aflate în afara județului Covasna.

ARACI, comuna Vîlcele

Nr. 13, p. 54. **Csulak-Karej = Coasta Dealului.** Denumirea corectă în l. magh. Csulakkaréj, Csulak-Karéj sau Hegykaréj. Așezarea se află la aproximativ 3 km N de Ariușd, la dreapta de drumul ce duce spre Araci, în fața vărsării pîrîrului Retceș, pe un deal de formă arcuită, cu pante abrupte și cu platoul orizontal. Așezarea a fost descoperită cu ocazia săpăturilor de la Ariușd din anul 1913. Cf. **Jelentés SzNM,** 1913, p. 13; László, 1914, p. 281, 387. Schroller 1929, p. 334 o include în rîndul așezărilor aparținînd unei etape de tranziție de la ceramica pictată de tip Ariușd la cultura Schneckenberg.

Nr. 14, p. 54. **Locul Păduros.** Referindu-se la László 1914, p. 281, se afirmă că în locul respectiv există o altă așezare de tip Ariușd, probabil din faza Cucuteni A. În realitate, la p. citată F. László scrie următoarele: „Dispunem de date, culese la fața locului, indicînd că **în faza mai tîrzie a preistoriei** (sl. n. – A.L.), în jurul așezării ⟨de la Ariușd-Tyiszk⟩, într-un cerc cu raza de 3 km au existat așezări și pe dealurile Vecer și Csókás ⟨de la Ariușd⟩, precum și pe dealul Fásbérc și pe înălțimea de deasupra locului numit Füzestér, de lîngă pîrîul Retkes, de la Araci". Locul Păduros corespunde probabil cu punctul Fásbérc, punct în care **nu** sînt semnalate însă descoperiri de tip Ariușd. Roska 1942, p. 30, nr. 9, menționează doar o singură așezare de tip Ariușd de la Araci, ca și Comșa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 10. Astfel, existența unei așezări de tip Ariușd la Araci–Locul Păduros, deocamdată nu se confirmă.

ARIUȘD, com. Vîlcele

Nr. 18, p. 55. **Grădina de in.** Așezarea se află la 1,5 km N-E de Dealul Tyiszk. Este menționată la László 1911, p. 181, 232, nr. 11 (și nu p. 181 și urm.), precum și la László 1914, p. 281; Roska 1942, p. 79, nr. 30. Schroller 1929, p. 334 o încadrează în a sa „etapă de tranziție".

Nr. 19, p. 55. **Tyiszk-hegy.** Se afirmă că în cursul săpăturilor sistematice din anii 1907–1913 și 1925 a fost cercetată o suprafață de peste 315 m^2. În realitate, pînă în anul 1913 inclusiv, a fost săpată o suprafață de 515 m^2, corespunzînd zonei locuințelor 1–4 (cf. László 1914, p. 291, 390 și fig. 4). La aceasta se mai adaugă suprafața de circa 220 m^2, săpată în 1925, în zona locuințelor 5–6, cercetate parțial, și la sud de L 1–3 (cf. László 1978, p. 203–206 și fig. 6; A. László, **Aluta,** 1980, p. 13–18 și fig. 1). Este necesar

să îndreptăm şi datele referitoare la sistemul de apărare. Acesta constă dintr-un şanţ săpat în locul îngust, care leagă spre est Dealul Tyiszk de platoul numit Tyiszk de Sus. Potrivit observaţiilor făcute pe un profil natural, format în urma unei surpări, acest şanţ avea o deschidere de 18 m şi o adîncime maximă de 2,10 m. În partea de nord, aşezarea a fost apărată printr-un alt şanţ, mărginit de două valuri, înalte de 0,70–1,10 m, întărite şi cu palisade (cf. László 1914, p. 381–386, 415–417, fig. 3, 70, 72, 76). Afirmaţia că F. László „a identificat şase niveluri de locuire din faza Cucuteni A" este numai în parte corectă. El a deosebit, într-adevăr, şase depuneri alternante, de „terramare" şi de chirpici ars, aparţinînd culturii cu ceramică pictată (László 1914, p. 291–381, 390–415), identificate la început cu trei, apoi cu patru niveluri de locuire (László 1911, p. 186, 238; László 1924, p. 26). Mai trebuie precizat, pentru a evita unele confuzii, că aceste şase depuneri („cultura A") sînt suprapuse de un al şaptelea strat („cultura B") încadrat de F. László în „perioada de tranziţie de la epoca pietrei la epoca bronzului" (László 1924, p. 2) şi atribuit ulterior culturii Schneckenberg (Schroller 1929, p. 328–330). Pentru istoricul cercetărilor nu este, poate, lipsit de importanţă faptul că la săpăturile din zilele de 26–27 septembie 1908, a participat şi Hubert Schmidt, cercetătorul aşezării de la Cucuteni (cf. **Jelentés SzNM,** 1908–1909, p. 19) şi că lucrările şantierului au fost vizitate, la 15 august 1925, şi de Vasile Pârvan (cf. László 1978, p. 42, 98; A. László, **Cercetări istorice,** 9–10, 1978–1979, p. 639–644; idem, **Aluta,** 1980, p. 12). În sfîrşit, bogata bibliografie referitoare la aşezarea de la Ariuşd mai poate fi completată cu următoarele lucrări: F. László, **Négyezer éves kultúra emlékei Háromszék vármegyében** (Monumentele unei culturi de patru milenii în comitatul Trei Scaune), Sf. Gheorghe, 1911, p. 27. (= SzNép, 1911, nr. 92–98); idem, **Archaeologiai Értesítő,** 1914, p. 151–153; idem, **SzNép,** 1924, nr. 100; 1925, nr. 61; idem, **Convorbiri literare,** 1924, p. 874–877; László 1978; V.G. Childe, **Emlékkönyv, SzNM,** p. 338–350; M. Roska, **ibidem,** p. 264–269; idem, **Az ősrégészet kézikönyve** (Tratat de arheologie preistorică), II, Cluj, 1927, passim: Schroller 1929; I. Nestor, **Studii şi Comunicări** (Sf. Gheorghe), 1973, p. 21–25; Z. Székely, **ibidem,** p. 37–43; A. Niţu, **ibidem,** p. 57–124; A. László, **ibidem,** p. 171–205. O bibliografie mai completă: Roska 1942, p. 77–79, nr. 30; J. Banner, I. Jakabffy, **A Közép-Dunamedence régészeti bibliográfiája,** I, Budapest, 1954, p. 195–196; E. Comşa, **Bibliografia neoliticului de pe teritoriul României,** Bucureşti, I, 1976, II, 1977, passim. Pentru orientare, cf. Indicele tematic, I, p. 157; II, p. 116; László 1978, p. 208–212 (Apendice 2–3).

AUGUSTIN, com. Ormeniş, jud. Braşov

Nr. 33, p. 56. **Punct neprecizat.** Cu trimitere la F. László, **Jelentés SzNM,** 1913, p. 15, se menţionează „o aşezare ariuşdeană, datată probabil în faza Cucuteni A". În lucrarea citată sînt menţionate însă doar piese de bronz, descoperite la Augustin, şi ajunse la Muzeul din Sfîntu Gheorghe din

colecţia lui S. Simonffy; Roska 1942, p. 29, nr. 5, menţionează deja de la Augustin şi descoperiri de tip Ariuşd. Această localitate este inclusă şi de Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 36, în lista descoperirilor de tip Ariuşd.

BIXAD, com. Malnaş

Nr. 94, p. 62. **Cetatea Şea = Vápavára.** Aşezarea este semnalată deja în **Jelentés SzNM,** 1908–1909, p. 45. La László 1911, p. 177, 227, nr. 1 nu este menţionat sondajul care ar fi fost efectuat în anul 1910. În ceea ce priveşte poziţia aşezării, ea se află la sud de Bixad, pe un promontoriu de andezit, care se înalţă cu 45–50 m deasupra confluenţei pîrîului Rekettyés cu Oltul. Promontoriul, înconjurat de pante abrupte, stîncoase, se leagă numai spre nord de prima terasă a Oltului. Aici se află un triplu şanţ de apărare, adîncimea max. fiind apreciată la cca. 10 m. „Numai prin săpături ar putea fi stabilit, dacă aceste şanţuri datează din epoca premyceniană (din epoca culturii Ariuşd) sau dacă sînt contemporane cu zidurile cetăţii (medievale). Probabil, deja în epoca premyceniană a existat o şănţuire mai redusă, adîncită de locuitorii din vremurile mai tîrzii" (László 1911, p. 177. Cf. şi László 1914, p. 386).

BOD, jud. Braşov

Nr. 117, p. 64. **Movila Popii = Gorganul = Priesterhügel.** Aşezarea se află pe o înălţime izolată (martor de terasă, cu bază stîncoasă), purtînd şi denumirile de Hügel, Predigerberg, Gorgány, Csigadomb, Éleskő (László 1911, p. 183–184). Staţiunea este menţionată deja de Orbán, VI, p. 441.

BODOC

Nr. 123, p. 65. **Pădurea Mestecenilor = Nyirerdo** (corect: Nyírerdő). La Schroller 1929, p. 334, citat pentru această aşezare, Bodoc este menţionat, fără precizarea punctului, în rîndul staţiunilor din a sa etapă de tranziţie. Roska 1942, p. 246, nr. 48, semnalează, într-adevăr, o aşezare de tip Ariuşd în punctul „Nyírerdő", precizînd, în acelaşi timp, că toporul de aramă cu braţele în cruce a fost descoperit în cetatea „Kincsás", aflată pe o înălţime pădurosă din împrejurimile localităţii **(ibidem,** p. 245). Primele informaţii cu privire la atestarea unor staţiuni de tip Ariuşd la Bodoc le avem din anul 1925. Este vorba de identificarea de către locuitorul Imre Béla din Zoltán a două aşezări în iarna şi primăvara acestui an, studiate la faţa locului de F. László care a şi semnalat prompt aceste descoperiri în presă. Cf. **SzNép,** 1925, nr. 61 (= László 1978, p. 187–188) şi interviul lui L. Simon în **Brassói Lapok,** 1925, nr. 174. Nu putem stabili, cu care dintre cele trei aşezări, cuprinse în **Corpus** (nr. 122–124), corespund aceste două staţiuni.

BOROȘNEU MIC, com. Boroșneu Mare

Nr. 143, p. 67. **Cetatea lui Borz = Măgura Rotundă.** În bibliografia citată (László 1911, p. 182; 1924, p. 17) se menționează doar toponimul „Borzvára" (Cetatea lui Borz sau, mai degrabă, Cetatea bursucului) și nu se face nici o referire la denumirea de „Măgura Rotundă — Kerékdomb" (corect: Kerekdomb). De asemenea, se menționează un șanț de apărare și nu șanțuri. Așezarea este desemnată cu același toponim („Borzvára") și la Schroller 1929, p. 334; Roska 1942, p. 125, nr. 138. În legătură cu această așezare se mai poate preciza că ea se află pe un promontoriu situat la vest de sat, în valea pîrîului Kispatak, între două viroage („Szénégető-árok", „Papszénaárka"), la o înălțime de 15–20 m deasupra nivelului apei. Lungimea promontoriului este de 60 m, iar lățimea de 40 m. În locul unde acesta se leagă de restul terasei se află un șanț de apărare a cărui adîncime a fost apreciată la 6–8 m (László 1911, p. 182, 232, nr. 16). Această fortificație este menționată și de Orbán, III, p. 164. În legătură cu cercetările efectuate în această așezare vezi și **Jelentés SzNM,** 1907, p. 19; 1908–1909, p. 44.

CATALINA

Nr. 197, p. 72. **Punct neprecizat.** În bibliografia citată (Roska 1942, p. 266, nr. 144) **nu** se semnalează „existența unei așezări ariușdene, probabil din faza „Cucuteni A". Roska menționează doar descoperiri în parte analoage cu materialul provenit din stratul superior de la Ariușd (aparținînd culturii Schneckenberg)! Catalina nu este cuprinsă nici în lista descoperirilor de tip Ariușd, întocmită de Comșa 1973, p. 55, fig. 3.

CERNAT

Nr. 205, p. 73. **Dîmbul Bisericii = Templomdomb.** László 1911, p. 182, 232, nr. 13 nu menționează efectuarea unui sondaj în 1910. El precizează, în schimb, că un număr impresionant de descoperiri de tip Ariușd, La Tène și provincial-roman au ieșit la suprafață în anul 1901, cu ocazia unor lucrări de terasament care au distrus în bună parte stațiunea. În legătură cu cercetările efectuate în această așezare, vezi și **Jelentés SzNM,** 1910–1911, p. 62, 65, 79.

DALNIC, com. Moacșa

Nr. 309, p. 85. **Tanorok.** Înainte de Roska 1942 (citat în **Corpus),** așezarea este menționată în **Jelentés SzNM,** 1913, p. 13, ca fiind descoperită cu ocazia unor cercetări geologice.

HĂLCHIU, jud. Braşov

Nr. 496, p. 103. **Eichrücker.** Corect: Eichbrücken (cf. Roska 1942, p. 110, nr. 70). Contrar afirmaţiei din **Corpus,** aşezarea nu este menţionată la László 1911.

HĂRMAN, jud. Braşov

Nr. 505, p. 104. **Kösberg.** Corect: Käsberg. Aşezarea este menţionată şi la László 1911, p. 184, 234; 1914, p. 281, 387, precizîndu-se că ea se află pe malul stîng al Oltului, pe o înălţime izolată (martor de terasă. cu bază stîncoasă).

ILIENI

Nr. 571, p. 110. **Dealul Izvorului = Forásdomb.** Corect: Forrósdomb. Cf. **Jelentés SzNM,** 1908–1909, p. 45; 1910–1911, p. 62, 79; László 1914, p. 281, 388. Doar la László 1911, p. 180, 230, nr. 9 apare, datorită unei greşeli de tipar, Forrásdomb (corectată de mîna lui László pe exemplarul din posesia noastră).

LEŢ, com. Boroşneu Mare

Nr. 589, p. 112. **Dealul Cetăţii = Várhegy.** Várhegy (Varheghiu) este, de fapt, numele satului astăzi inexistent, contopit cu Leţ. Aşezarea de tip Ariuşd se află pe un deal, situat lîngă fostul sat Várhegy, între Boroşneu Mare şi Leţ (László 1911, p. 183, 233, nr. 18). Roska 1942, p. 299, nr. 41, numeşte dealul „Várdomb" (Dealul Cetăţii). László 1911, p. 183, nr. 18 mai precizează că dealul, avînd o suprafaţă de 20 iugăre, se ridică brusc din lunca Rîului Negru, doar panta lui dinspre sat fiind mai domoală. Înălţimea sa absolută este de 550 m, iar cea relativă de circa 25 m. Cf. şi **Jelentés SzNM,** 1910–1911, p. 65, 79–80.

LISNĂU, com. Ozun

Nr. 603, p. 114. **Dealul Jenejiek.** Corect: Jenejek (-hegye). În **Jelentés SzNM,** 1912, p. 62 (citat în **Corpus)** aşezarea nu este menţionată. Conform datelor lui László 1911, p. 182, 232, nr. 14, aşezarea se află la poalele Munţilor Buzăului, pe o înălţime ce se ridică deasupra pîrîului Lisnău (afluent al Rîului Negru), sub dealurile Bükkös şi Csukjon. Vezi şi **Jelentés SzNM,** 1910–1911, p. 62.

MALNAŞ

De pe teritoriul comunei Malnaş sînt menţionate în **Corpus** patru aşezări (nr. 620–623), fără a se preciza dacă ele se află pe teritoriul localităţilor Malnaş-Sat ori Malnaş-Băi.

Nr. 620, p. 115. **Culme nisipoasă = Füvenyestető.** Staţiunea se află pe teritoriul localităţii Malnaş-Băi şi face parte din rîndul aşezărilor fortificate şi artificial. Dintre cele două şanţuri de apărare, presupuse, pe baza conformaţiei terenului, încă la începutul secolului László 1911, p. 177, 228, nr. 2) a fost secţionat, cu ocazia recentelor săpături, doar cel interior, avînd deschiderea actuală de circa 7 m, iar adîncimea maximă de 1,60 m. Şanţul taie singura cale de acces, dinspre NNV, unde promontoriul pe care se află aşezarea se leagă de restul platoului – terasa inferioară a Oltului (A. László, **Materiale,** 14, 1980, p. 124). Bibliografia poate fi completată cu următoarele lucrări: **Jelentés SzNM,** 1908–1909, p. 18, 44–45 (aici se menţionează printre altele, prezenţa lui Hubert Schmidt la un mic sondaj efectuat la 18 nov. 1909); 1910–1911, p. 62, 79, 81; 1913, p. 14; Schroller 1929, p. 333–336; Roska 1942, p. 170, nr. 137; Vl. Dumitrescu şi colab., **Hăbăşeşti. Monografie arheologică,** Bucureşti, 1954, p. 453. Materialele descoperite numai în parte au fost depuse la Muzeul Judeţean Sfîntu Gheorghe, în parte aflîndu-se în colecţia Seminarului de Arheologie al Universităţii din Iaşi.

Nr. 621, p. 115. **Colţul Mesteacănului = Nyirsorká** (corect: Nyírsorka). Referindu-se la Roska 1942, p. 170, nr. 137, se menţionează „o aşezare ariuşdeană, probabil din faza Cucuteni A". În locul citat sînt menţionate doar fragmente ceramice neornamentate, de tip neolitic, descoperite în punctul numit „Nyírsorka", aflat între cîmpia Oltului şi drumul ce duce spre Hatod. Această staţiune ar putea să corespundă, totuşi, cu aşezarea de tip Ariuşd, descoperită în 1925 la Malnaş-Băi, în dreptul intrării drumului ce vine dinspre Hatod (F. László, **SzNép,** 1925, nr. 61).

MOACŞA

Nr. 671, p. 120. **Bobîlna.** Referindu-se la Roska 1942, p. 245, nr. 47, se semnalează „o aşezare ariuşdeană, sondată în anii 1910–1911 de Fr. László şi V. Csulak" (corect: Csutak). În locul citat, Roska se referă la fragmente ceramice corespunzătoare stratului superior de la Ariuşd (= cultura Schneckenberg), descoperite în locurile numite „Kisvölgy" şi „Bábolna", din hotarul satului Pădureni (Sepsibesenyő) ! Aşezarea de la punctul „Bábolna" a fost sondată de F. László la 28.VII.1910. Cf. **Jelentés SzNM,** 1910–1911, p. 79.

OLTENI, com. Bodoc

Nr. 727, p. 125. **Cetatea Fetii = Leánykavár.** La descrierea sumară din **Corpus** se poate adăuga că promontoriul pe care se află aşezarea este le-

gat numai spre NE de înălțimile învecinate printr-o limbă îngustă de pămînt. Înălțimea astfel izolată, bine apărată natural, ridicîndu-se cu circa 50 m deasupra nivelului Oltului, are o suprafață trapezoidală cu diametrele de 55, respectiv 50 m. Cu ocazia sondajului efectuat la 6 oct. 1910, sub humusul actual a fost observat un strat de chirpici interpus între două depuneri cu resturi menajere. Sondajul s-a efectuat pînă la adîncimea de 2,30 m, adîncime la care stratul de cultură încă nu se terminase. În ceea ce privește grosimea stratului de cultură, se apreciază că această așezare este depășită numai de stațiunea de la Ariușd – Dealul Tyiszk (László 1911, p. 178, 229, nr. 5). Cf. și **Jelentés SzNM,** 1908–1909, p. 43; 1910–1911, p. 79. László 1914, p. 386, include și această stațiune în rîndul așezărilor fortificate cu șanțuri de apărare. Stațiunea este menționată pentru prima dată de Orbán, III, p. 58. Nu avem informații că după F. László așezarea ar fi fost sondată de J. Teutsch.

Nr. 728, p. 125. **În dosul cetății = Vármege.** Micul deal, de formă eliptică, pe care se află așezarea, se ridică cu circa 2 m față de terenul înconjurător. Altitudinea sa absolută este de 569,2 m, iar cea față de apa Oltului, 21 m. Așezarea este mărginită spre est de albia Oltului, iar pe celelalte laturi de un șanț de apărare circular, lat de 6–8 m. Cu ocazia săpăturilor efectuate de F. László în 1908, a fost cercetată pînă la solul viu, atins în general la 1 m adîncime, o suprafață de 31 x 14 m (434 m^2). Cf. **Jelentés SzNM,** 1908–1909, p. 42–43; László 1911, p. 177–178, 228–229, nr. 4 și pass.; László 1914, p. 386.

Nr. 729, p. 125. **La Gy. Sántha.** Mai exact: fostul teren al văduvei lui Gy. Sántha. Așezarea se află pe un promontoriu, lat de 60 m, avînd o înălțime de cca. 15 m față de nivelul Oltului și legat de restul terasei numai spre vest, loc în care se observă urmele unui șanț de apărare. Cf. László 1911, p. 178, 229–230, nr. 6.

RECI

Nr. 871, p. 138. **Comalău** (corect: Comolău). Referindu-se la Roska 1942, p. 136, nr. 235, de pe teritoriul fostului sat Comolău (acum înglobat în satul Reci) se menționează „o așezare ariușdeană". În locul citat, Roska **nu** menționează descoperiri de tip Ariușd, ci doar „ceramică în parte eneolitică, în parte identică cu cea a stratului superior de la Ariușd" (aparținînd culturii Schneckenberg) ! Comolău figurează, totuși, fără indicarea sursei, și în lista descoperirilor de tip Ariușd, întocmită de E. Comșa (1973, p. 55, fig. 3, nr. 24).

Nr. 872, p. 138. **Cîmpia Turcilor = Törökrétje.** Mai corect ar fi: Rîtul (cîmpul) Turcului (sau al lui Török, frecvent nume de familie). Așezarea este menționată deja în **Jelentés SzNM,** 1905, p. 10–11 (sondaj în ziua de 4 mai); 1908–1909, p. 45; 1910–1911, p. 62, 78 (sondaj în ziua de 6 sept. 1910). Locul mai este numit și „Templomdomb" – Dealul bisericii **(ibidem).**

Nr. 873, p. 139. **Doboica** (=„Dobojka"). Dealul Dobojka, înalt de 55 m, se ridică din cîmpia de pe malul drept al Rîului Negru, la nord de sat. Pe latura lui sudică se află biserica reformată de la Reci. Aşezarea de tip Ariuşd se află la sud de biserică, pe terasa inferioară a Rîului Negru, la o înălţime de circa 20 m faţă de nivelul apei. Stratul de cultură a putut fi urmărit pe o suprafaţă lată de 90 m, întinsă de la malul înalt de deasupra cîmpului numit „Malomkert" (Grădina morii) spre vîrful dealului şi lungă de 120 m, de la acelaşi mal pînă la limita vestică a cimitirului vechi. Cf. László 1911, p. 182–183, 233, nr. 17.

Sîntem de părere că cele două puncte, nr. 872 şi 873, reprezintă aceeaşi aşezare, respectiv că „Törökrétje" (care figurează, după cum am arătat, şi sub denumirea de „Templomdomb") este o parte a dealului „Dobojka" (pe care se află biserica reformată din Reci). Hotărîtor ni se pare în această privinţă faptul că László 1911, menţionează o **singură aşezare** de tip Ariuşd de la Reci, aşezarea de pe dealul „Dobojka", precizînd că primul sondaj a fost efectuat aici în anul 1905. Cf. László 1911, p. 182 şi nota 2. În această notă se trimite la **Jelentés SzNM,** 1905, p. 10–11, unde se relatează despre sondajul efectuat în locul numit „Törökrétje" ! În concluzie, credem că aşezarea a fost localizată la început, în rapoartele anuale ale muzeului, în punctul „Törökrétje" (= „Templomdomb"), iar în László 1911, pe dealul mai cuprinzător (probabil mai bine cunoscut) „Dobojka", ca în László 1924, p. 9 şi pass. să se revină, din nou, la toponimul „Törökrétje", indicînd un spaţiu mai limitat şi fiind, deci, mai exact.

Nr. 874, p. 139. **Grădina bisericii = Templomkert.** Acest toponim ar putea să se refere la aceeaşi aşezare, discutată mai sus.

Concluziile noastre sînt întărite şi de faptul că, prezentînd aşezarea de la Sfîntu Gheorghe – „Gémvára", László 1911, p. 179, menţionează că de aici, în direcţia estică, poate fi văzută staţiunea aflată pe dealul bisericii de la Reci, dealul bisericii fiind invocat ca un punct de reper şi nu ca un toponim.

SFÎNTU GHEORGHE

Nr. 925, p. 144. **Cetatea Cocorului = Gémvára.** Aşezarea se află pe un promontoriu care se ridică cu 20–25 m deasupra apei pîrîului Debren şi este înconjurat spre S, V şi E de pante abrupte. Latura nordică este întărită cu un şanţ de apărare, aflat la 70 m de capătul sudic al aşezării. Cu ocazia săpăturilor din anul 1901, traseul acestui şanţ a fost urmărit pe o distanţă de 22 m. Staţiunea a fost mult deranjată datorită îndelungatelor lucrări agricole. Cf. **A SzNM Értesítője,** III, 1902, p. 17–18; László 1911, p. 179, 230, nr. 8, fig. 2.

SÎNIONLUNCA (corect: Sîntionlunca), **com Ozun**

Nr. 935, p. 145. **Pîriul Negru** = **Feketeügy.** Localitatea este cuprinsă şi în lista descoperirilor de tip Ariuşd, întocmită de Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 10.

SÎNZIENI

Nr. 936, p. 145. **Piatră de şlefuit.** Autorul **Corpus**-ului presupune că această aşezare „ar putea fi staţiunea amintită de Fr. László fără precizarea toponimului". În bibliografia indicată (László 1924, p. 18, „nr. 1" – corect: nota 1) aşezarea de la Sînzieni este însă menţionată în rîndul staţiunilor contemporane cu „cultura B" (= Schneckenberg) de la Ariuşd ! De altfel, în rapoartele anuale ale Muzeului din Sfîntu Gheorghe sînt menţionate în repetate rînduri recunoaşterile şi sondajele efectuate la Sînzieni, în necropola de incineraţie de lîngă calea ferată, precum şi în aşezările din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului (kőbronzkor) aflate în locurile numite „Urakszer-lábja" şi „Táncospad". Cf. **Jelentés SzNM,** 1910–1911, p. 62, 79; 1913, p. 14; 1914, p. 14.

ŞOIMENI, com. suburb. Păuleni-Ciuc, or. Miercurea Ciuc, jud. Harghita

Nr. 998, p. 150. **Punct neprecizat.** Aşezarea este menţionată şi la Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 45. Identic cu aşezarea cercetată la Ciomortan (astăzi înglobat în comuna Păuleni-Ciuc) – „Dealul Cetăţii" ? Cf. Z. Székely, **Materiale,** 5, 1959, p. 238–240; idem, **Studii şi Comunicări** (Sfîntu Gheorghe), 1973, p. 37, 39.

ŢUFALĂU, com. Boroşneu Mare

Nr. 1 074, p. 159. **Punct neprecizat.** De verificat, dacă această aşezare nu corespunde cu cea de pe dealul aflat la confluenţa pîrîurilor Covasna şi Papolc, sondată la 7 oct. 1910, staţiune a cărei vîrstă nu a fost precizată. Cf. **Jelentés SzNM,** 1910–1911, p. 62, 79. Ţufalău este inclus şi în lista descoperirilor de tip Ariuşd, întocmită de Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 21.

ZOLTAN, com. Ghidfalău

Nr. 1 150, p. 167. **Dealul Bisericii** = **Templedomb** (corect: Templomdomb). Aşezarea se află la poalele Munţilor Bodocului, pe un bot de deal legat numai spre vest de înălţimile învecinate, zonă în care a fost săpat un şanţ de apărare. Urmele unor şanţuri inelare au fost observate şi pe latura de nord şi nord-est a aşezării. Cf. László 1911, p. 179, 230, nr. 7; 1914, p. 386. Vezi şi **Jelentés SzNM,** 1908–1909, p. 44; 1910–1911, p. 81 (sondaj,

19 mai 1911). În publicaţiile mai vechi aşezarea este menţionată ca aflîndu-se pe teritoriul fostului sat Étfalva, astăzi înglobat în Zoltan.

AŞEZĂRI NEINCLUSE ÎN CORPUS

1. **Aninoasa,** com. Reci. Aşezarea se află la circa 1 200 m distanţă, stînga de drumul ce duce de la Aninoasa spre Saciova, pe un bot de deal care se înalţă cu 8–10 m deasupra confluenţei pîrîurilor Saciova (Szacsva) şi Kurta. Dealul, avînd o lăţime de circa 50 m, se leagă numai printr-o „limbă" îngustă de înălţimile înconjurătoare. Locul aşezării este numit de localnici „La şezut" („Oláhülés") şi se află pe terenul lui M. Dénes. Cf. László 1911, p. 182, 232, nr. 15. Vezi şi **Jelentés SzNM,** 1904, p. 8; 1908–1909, p. 44. Schroller 1929, p. 334, menţionează aşezarea în rîndul descoperirilor din a sa etapă de tranziţie. Aşezarea figurează şi în lista lui Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 18.

2–3. **Ariuşd,** com. Vîlcele. Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 6–9, fără precizări, menţionează de pe teritoriul satului patru aşezări, faţă de cele două, bine cunoscute, cuprinse şi în **Corpus** (nr. 18–19) şi discutate mai sus. De verificat !

4. **Boroşneu Mare.** Schroller 1929, p. 334, menţionează o aşezare cu ceramică pictată de tip Ariuşd, situată pe Dealul Cetăţii („Várhegy"). Roska 1942, p. 186, nr. 12, menţionează de aici, printre altele, fragmente de vase pictate, precum şi ceramică contemporană cu stratul superior de la Ariuşd. Aşezarea figurează şi în lista lui Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 20.

5. **Braşov.** Punct neprecizat. Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 2.

6. **Caţa,** jud. Braşov. Punct neprecizat. Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 37.

7. **Ciomortan.** Cf. **supra,** Şoimani, nr. 998.

8. **Feldioara,** jud. Braşov. Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 11–12, menţionează două aşezări de tip Ariuşd la Feldioara. În studiul dedicat descoperirilor de la Feldioara **(ibidem,** p. 45–54) se vorbeşte de o singură aşezare, cea aflată pe Dealul Cetăţii, cuprinsă şi în **Corpus** (nr. 416, p. 95). De verificat !

9. **Imeni,** com. Catalina. Punct neprecizat. Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 25.

10. **Malnaş-Sat,** com. Malnaş. Aşezarea se află la 4 km sud de Malnaş-Băi, între Malnaş-Sat şi Olteni, pe malul drept al Oltului, între şosea şi marginea pădurii pe un mic deal izolat, limitat de două viroage. **Jelentés SzNM,** 1908–1909, p. 45; László 1911, p. 177, 228, nr. 3.

11. **Olteni,** com. Bodoc. Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 30–33, fără precizări, menţionează de pe teritoriul satului patru aşezări, faţă de cele trei,

cunoscute, cuprinse în **Corpus** (nr. 727–729) şi discutate mai sus. Cea de-a patra aşezare este oare identică cu staţiunea descrisă **supra,** la nr. 8 ? De verificat !

12. **Rîşnov,** jud. Braşov. Punct neprecizat. Comşa, 1973, p. 55, fig. 3, nr. 1.

13. **Rotbav,** com. Feldioara, jud. Braşov. Punct neprecizat. Comşa 1973, p. 55, fig. 3, nr. 13.

14. **Sînzieni.** În partea vestică a satului, pe un promontoriu numit Movila de la Orbó („Orbai domb") a fost descoperită o aşezare de tip Ariuşd, sondată în anul 1972. În stratul de cultură, gros de 0,90 m, alături de obişnuita ceramică de tip Ariuşd sînt semnalate şi fragmente de vase Cucuteni A, tip Fedeleşeni, precum şi altele, aparţinînd fazelor Cucuteni A-B şi B. Z. Székely, **Studii şi Comunicări** (Sf. Gheorghe), 1973, p. 38–41, fig. 1/5; 2/1–5.

15. **Turia.** Pe teritoriul fostului sat Turia de Jos, pe terenul lui Csoboth János, în apropierea pîrîului Turia, cu ocazia unor lucrări de terasament, a fost descoperită o aşezare de tip Ariuşd, care a fost în cea mai mare parte distrusă. **Jelentés SzNM,** 1908–1909, p. 49; László 1911, p. 181–182, 232, nr. 12.

16. **Zoltan,** com. Ghidfalău. În primăvara anului 1925, locuitorul Imre Béla a descoperit pe teritoriul fostului sat Étfalva o nouă aşezare de tip Ariuşd care se adaugă la cea semnalată sub nr. 1 150 din **Corpus.** F. László e efectuat personal o recunoaştere arheologică la faţa locului. Cf. F. László, **SzNép,** 1925, nr. 61 (= László 1978, p. 187–188) şi **Brassói Lapok,** 1925, nr. 174 (interviu de L. Simon).

•

Lucrarea de faţă nu reprezintă un repertoriu al descoperirilor de tip Ariuşd. În ea ne-am referit numai la descoperirile din **Corpus**-ul cuprins în cartea lui D. Monah şi Şt. Cucoş, în legătură cu care am avut de făcut anumite observaţii, incluzînd, de asemenea, cîteva descoperiri, omise de autori. Sperăm, totuşi, că precizările şi completările aduse cu privire la localizarea, poziţia, forma, întinderea, tipul, stratigrafia şi cercetarea aşezărilor vor contribui la o mai bună cunoaştere a locului descoperirilor din sud-estul Transilvaniei în ansamblul complexului Ariuşd–Cucuteni–Tripolie.

ABREVIERI

Comşa 1973 — Eugen Comşa, **Citeva date despre aşezarea de tip Ariuşd de la Feldioara,** Studii şi Comunicări (Sfîntu Gheorghe), 1973, p. 45–56.

Emlékkönyv SzNM — **Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára,** Sfîntu Gheorghe, 1929.

Jelentés SzNM — **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum... évi állapotáról,** Sfîntu Gheorghe.

László 1911 — László Ferenc, **Háromszék vármegyei praemykenaei jellegű telepek – Stations de l'époque pré-mycénienne dans le comitat de Háromszék,** Dolgozatok-Travaux, Cluj, 1911, p. 175–259.

László 1914 — Idem, **Ásatások az erősdi őstelepen – Fouilles á la station primitive de Erősd, ibidem,** 1914, p. 279–417.

László 1924 — Idem, **Les types de vases peints d'Ariuşd (Erősd),** Dacia, 1, 1924 (1927), p. 1–27.

László 1978 — Idem, **Táj és tudomány. Válogatott írások** (Scrieri alese), Bucureşti, Editura Kriterion, 1978, 246 p. (Îngrijire ştiinţifică, A. László).

Orbán — Orbán Balázs, **A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból,** III, Pest, 1869; VI, Budapest, 1873.

Roska 1942 — Roska, Márton, **Erdély régészeti repertoriuma,** I, **Őskor — Thesaurus antiquitatum Transsilvanicarum,** I, **Praehistorica,** Cluj, 1942.

Schroller 1929 — Schroller, Hermann, **Die bemalte Keramik im Kom. Háromszék – A háromszéki festett keramika,** Emlékkönyv SzNM, p. 327–337.

SzNép — **Székely Nép,** ziar, Sfîntu Gheorghe.

PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU CORPUSUL AȘEZĂRILOR CULTURII ARIUȘD–CUCUTENI

Rezumat

Cu ocazia centenarului descoperirii, în 1884, a așezării eponime a culturii Cucuteni a fost publicată cartea arheologilor Dan Monah și Ștefan Cucoș, **Așezările culturii Cucuteni din România**, Iași, 1985, 218 p. Nucleul cărții îl constituie Corpus-ul descoperirilor, întocmit de Dan Monah (cu contribuția lui Dragomir N. Popovici), conținînd datele principale referitoare la 1 151 așezări. În prezenta lucrare aducem unele completări și corecțiuni cu privire la denumirea, localizarea, poziția, forma, întinderea, tipul, stratigrafia și istoricul cercetării următoarelor așezări de tip Ariușd din sud-estul Transilvaniei, cuprinse în Corpus-ul menționat: nr. 13–14 (Araci); 18–19 (Ariușd); 33 (Augustin, jud. Brașov); 94 (Bixad); 117 (Bod, jud. Brașov); 123 (Bodoc) 143; (Boroșneu Mic); 197 (Catalina); 205 (Cernat); 309 (Dalnic); 496 (Hălchiu, jud. Brașov); 505 (Hărman, jud. Brașov); 571 (Ilieni); 589 (Leț); 603 (Lisnău); 620–621 (Malnaș); 671 (Moacșa); 727–729 (Olteni); 871–874 (Reci); 925 (Sf. Gheorghe); 935 (Sîntionlunca); 936 (Sînzieni); 998 (Șoimeni, jud. Harghita); 1 074 (Țufalău); 1 150 (Zoltan).

În ultima parte a lucrării sînt menționate următoarele așezări de tip Ariușd, cunoscute din literatura de specialitate, dar care nu figurează în Corpus: Aninoasa; Ariușd; Boroșneu Mare; Brașov, jud. Brașov; Cața, jud. Brașov; Ciomortan, jud. Harghita; Feldioara, jud. Brașov; Imeni; Malnaș-Sat; Olteni; Rîșnov, jud. Brașov; Rotbav, jud. Brașov; Sînzieni; Turia; Zoltan.

Județul este precizat numai în cazul localităților aflate în afara județului Covasna.

BEMERKUNGEN ZU EINEM CORPUS DER SIEDLUNGEN VOM TYP ARIUȘD–CUCUTENI

Zusammenfassung

Anlässlich des hundertjährigen Jubiläums der Entdeckung der der Cucuteni–Kultur eponimen Siedlung erschien die Arbeit von Dan Monah und Ștefan Cucoș, **Așezările culturii Cucuteni din România**, Junimea Verlag, Iași, 1985, 218 S. Den Kern des Buches macht der von Dan Monah (unter Mithilfe von Dragomir N. Popovici) zusammengestellte Corpus, der die wesentlichen Angaben zu 1 151 Siedlungen aus Rumänien enthält einige Ergänzungen und Korrekturen bezüglich der Bezeichnung, der Situierung, der Lage, der Form, der Ausdehnung, der Art, der Stratigraphie und der Forschung folgender südostsiebenbürgischen Siedlungen vom Typ Ariușd aus dem oben erwähnten Corpus: Nr. 13–14 (Araci), 18–19 (Ariușd), 33 (Augustin), 94 (Bixad), 117 (Bod), 123 (Bodoc), 143 (Boroșneu Mic), 197 (Catalina), 205 (Cernat), 309 (Dalnic), 496 (Hălchiu), 505 (Hărman), 571 (Ilieni), 589 (Leț), 603 (Lisnău), 620–621 (Malnaș), 671 (Moacșa), 727–729 (Olteni), 871–74 (Reci), 925 (Sfintu Gheorghe), 935 (Sîntionlunca), 936 (Sînzieni), 998 (Șoimeni), 1 074 (Țufalău), 1 150 (Zoltan).

Am Ende der Arbeit werden folgende Siedlungen vom Ariușd Typ erwähnt, die in dem Corpus nicht aufgezahlt sind, obwohl sie in der Fachliteratur beschrieben wurden: Aninoasa, Ariușd, Boroșneu Mare, Brașov, Cața, Ciomortan, Feldioara, Imeni, Malnaș-Sat, Olteni, Rișnov, Rotbav, Sinzieni, Turia, Zoltan.

CATALOG SELECTIV AL IDOLILOR ANTROPOMORFI ȘI ZOOMORFI DIN NEOLITIC AFLAȚI ÎN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN COVASNA

BARTÓK BOTOND

În cursul campaniilor de săpături arheologice întreprinse în așezările și punctele neolitice din județul Covasna au ieșit la iveală, alături de un bogat material ceramic și numeroase obiecte de plastică antropomorfă și zoomorfă. Acestea în momentul descoperirii lor au constituit obiectul unor publicații de specialitate fiind descrise în cadrul unor lucrări de mai mare amploare sau în rapoarte preliminare de săpături arheologice, fără a face însă obiectul unor lucrări sau cataloage de sine stătătoare. Tocmai ca urmare a acestor stări de lucruri am considerat necesar întocmirea unui catalog selectiv al plasticii antropomorfe și zoomorfe din neolitic aflată în patrimoniul Muzeului Județean Covasna, Sfîntu Gheorghe.

Ținînd seama de starea fragmentară a marii majorități a plasticii antropomorfe descoperite, în prezentul catalog am considerat necesar să prezentăm numai exemplarele întregi sau acelea care merită o atenție deosebită. De la bun început trebuie să precizăm că despre figurinele descoperite, cu greu se poate afirma că locul în care au fost găsite, corespunde întru totul punctului în care au fost părăsite sau aruncate cu aproape patru mii de ani în urmă. Aceasta înseamnă că nu putem preciza în nici un fel locul în care asemenea figurine erau păstrate – ci numai locul de descoperire – în locuință, dacă, bineînțeles, cea mai mare parte dintre ele erau simple amulete. Întrucît aproape toate exemplarele descoperite nu au nici un fel de orificii pentru suspendat, ipoteza amuletelor nu este prea verosimilă, cu atît mai mult cu cît felul în care sînt modelate picioarele ne arată că figurinele antropomorfe, puteau sta uneori în picioare pe un loc plat sau dimpotrivă erau înfipte.

Deoarece majoritatea figurinelor antropomorfe sînt feminine – o singură excepție de figurină masculină în stare fragmentară – este clar că ele indică cultul unei divinități feminine, divinitatea – mamă prin excelență.

Figurinele de animale (plastica zoomorfă) modelate din lut sînt destul de numeroase, căci aproape nu există locuință, așezare, punct, în special în cadrul neoliticului de tip Ariușd, în care să nu fi fost găsite cîteva, iar de multe ori s-au scos astfel de figurine zoomorfe și din gropile din marginea locuințelor. În genere aceste figurine ca și cele antropomorfe sînt lucrate din pastă obișnuită, bine frămîntată, dar nu au fost întotdeauna arse perfect pînă la roșu. În toate cazurile figurinele înfățișează patrupede, care ne permit să stabilim animalele domestice care erau crescute de comunitatea umană neolitică din județul Covasna.

CONSIDERAȚIUNI PRIVIND PLASTICA ANTROPOMORFĂ ȘI ZOOMORFĂ NEOLITICĂ DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI (JUDEȚUL COVASNA)

Plastica umană și animală, împreună cu celelalte elemente cultice impune discutarea unor probleme în legătură cu latura magico-religioasă a comunității neolitice. Căci, dacă unele din aceste realizări au pentru noi și o valoare artistică, în cadrul orînduirii comunei primitive ele nu puteau fi privite decît ca manifestări religioase. Întrucît majoritatea plasticii antropomorfe este feminină, fără îndoială că ea reprezintă divinitatea feminină, mama-a-toate creatoare, comună întregii lumi a Mediteranei orientale și Asiei Anterioare – în legătură directă cu cultul fecundității și al nașterii vieții. Desigur, faptul că în genere figurinele ariușdene s-au găsit în perimetrul locuințelor, indică și un rol de permanentă ocrotire a vieții oamenilor.

Figurina masculină singulară și cei cîțiva phalloi ariușdeni descoperiți – a căror explicație, atît din punctul de vedere al originii formei, cît și din punctul de vedere al rostului, trebuie căutate tot în Asia Anterioară – indică și introducerea în cult, și deci, în credințele religioase a elementului masculin, fenomen explicabil numai în cazul în care situăm aceste comunități primitive în stadiul de început al patriarhatului.

În privința plasticii zoomorfe, rolul magic al acesteia este indiscutabil. Încă din paleolitic, oamenii pictau și chiar sculptau nenumărate animale sălbatice, în credința că, prin reprezentarea fiarei pe care doreau să o prindă, capturarea și uciderea acesteia era virtual împlinită. În cursul neoliticului, cînd omul a început domesticirea animalelor, firește că semnificația reprezentărilor plastice se schimbă – dar rostul lor magic se menține: pentru sănătatea și înmulțirea vitelor, a cornutelor mici și a celorlalte animale domestice – reprezentarea lor în lut și diferite sacrificii simulate la care aceste reprezentări puteau sluji era socotită absolut necesară. Numărul mare al figurinelor de animale din așezările ariușdene arată, poate, tocmai numărul relativ mare al animalelor domestice care, prin ceremoniile (religioase) magice, trebuiau ocrotite de toate duhurile rele și ajutate să crească și să se înmulțească.

CAPITOLUL I.

Idoli antropomorfi (plastică antropomorfă)

1. Figurină antropomorfă (cultura Criș)

Descriere: Figurină antropomorfă, cu corpul cilindric; la partea superioară lățită și plată, este reprezentat capul cu ochii, nasul și gura. Suprafața părții lățite și plate este, de o parte și de alta a figurii, decorată cu linii și puncte incizate. Capătul celălalt este rupt.

Dimensiuni: L = 6 cm; G = 2,2 cm.

Loc de descoperire: Leț-Varheghiu, județul Covasna.

Nr. inv.: 1 25 23

Deținător: Muzeul Județean Covasna

Bibliografie: Székely Zoltán, **Cîteva figurine interesante din România,** „Apulum" IX, Alba Iulia, 1971, p. 129–130.

Pl. I.; fig. 1.

2. Figurină antropomorfă (cultura Criș)

Descriere: Figurină antropomorfă cu corpul plat, căreia partea superioară îi lipsește; corpul se termină cu un capăt plat.

Dimensiuni: L = 6,5 cm.

Nr. inv.: 1 25 83

Loc de descoperire: Leț-Varheghiu, județul Covasna

Deținător: Muzeul Județean Covasna

Bibliografie: Székely Zoltán, **Cîteva figurine interesante din România,** „Apulum" IX, Alba Iulia, 1971, p. 129–130.

Pl. I; fig. 2.

3. Figurină antropomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină antropomorfă (fragmentară) care reprezintă un bărbat stînd pe un postament. Din corp s-a păstrat numai partea inferioară.

Dimensiuni: L = 8 cm.

Loc de descoperire : Comuna Bodoc, satul Olteni, județul Covasna.

Nr. inv.: 841.

Deținător: Muzeul Județean Covasna

Bibliografie: Székely Zoltán, **Cîteva figurine interesante din România**, „Apulum" IX, 1971, Alba Iulia, p. 130—131.

Pl. I.; fig. 3.

4. Figurină antropomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină antropomorfă de pe o coadă de lingură; capătul cozii de lingură este în formă de triunghi și înfățișează partea superioară a corpului omenesc, cu brațele înălțate atingînd capul. Figurina redă o atitudine de invocare.

Dimensiuni: L = 9 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.

Nr. inv.: 16 535

Deținător: Muzeul Județean Covasna

Bibliografie: Székely Zoltán, **Cîteva figurine interesante din România**, „Apulum" IX, Alba Iulia, 1971, p. 131.

Pl. I.; fig. 4.

5. Figurină antropomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Pe o placă în formă de inimă, groasă de 0,4 cm, este așezat un cap de om, avînd partea din spate foarte alungită, la care se mai adaugă și un coc. Fruntea, ca și cutia craniană, sînt nedezvoltate în înălțime, linia nasului arcuindu-se ușor deasupra arcadelor ochilor. Ochii, nasul, gura sînt clar înfățișate, prezintă un prognatism destul de vizibil. Privit din profil, capul amintește de craniile deformate.

Dimensiuni: L = 3,5 cm.

Loc de descoperire: municipiul Sfîntu Gheorghe, județul Covasna.

Nr. inv.: 286—902

Deținător: Muzeul Județean Covasna

Bibliografie: Székely Zoltán, **Cîteva figurine interesante din România**, „Apulum" IX, Alba Iulia, 1971, p. 132.

Pl. I.; fig. 5.

6. Figurină antropomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină antropomorfă, modelată destul de sumar din pastă arsă cenușiu, capul s-a păstrat fragmentar, făcînd corp comun cu trunchiul, bărbia este puternic ascuțită. Capul nu prezintă vreo indicație a ochilor sau a gurii, ceea ce corespunde datelor cunoscute pînă acum în legătură cu figurinele fazei Cucuteni A. Din dreptul feței păstrate, prin două linii incizate semicircular, se disting două cioturi care constituie

brațele. Trunchiul de la brațe spre șolduri se îngroașă ușor, picioarele se termină printr-un vîrf comun sau labă comună, care are forma unui mic suport circular. Fesele sînt proeminent reliefate, despărțite de o linie incizată vertical, trunchiul figurinei fiind ușor înclinat înainte.

Dimensiuni: L = 8,3 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.

Nr. inv.: 18 079.

Deținător: Muzeul Județean Covasna

Bibliografie: Bartók Botond, **Contribuții la cunoașterea obiectelor din cupru și ceramică, a plasticii antropomorfe și zoomorfe din așezarea neolitică de la Ariușd,** „Aluta", 1982–1983, p. 28.

Pl. II.; fig. 1.

7. Figurină antropomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină antropomorfă modelată sumar din pastă arsă roșu, capul face corp comun cu trunchiul. Brațele sînt simple cioturi ușor ieșite din umeri. Capul nu prezintă vreo indicație a ochilor sau a gurii care încadrează figurina în faza Cucuteni A. Existența picioarelor este pusă în evidență printr-o linie continuă care împarte, de la abdomen în jos, figurina pe ambele fețe, inclusiv baza în două registre. Pe picioare și în regiunea abdomenului se întîlnesc linii incizate orizontal, iar fesele sînt indicate prin două proeminențe în formă de boabe.

Dimensiuni: L = 8,7 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.

Nr. inv.: 18 080.

Deținător: Muzeul Județean Covasna

Bibliografie: Bartók Botond, **Contribuții la cunoașterea obiectelor din cupru și ceramică, a plasticii antropomorfe și zoomorfe din așezarea neolitică de la Ariușd,** „Aluta", 1982–1983, p. 28.

Pl. II.; fig. 2.

8. Figurină antropomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină antropomorfă, modelată destul de sumar, din pastă arsă cenușiu, partea inferioară lipsește. Brațele sînt simple cioturi, ușor ieșite din umeri. Capul prezintă urme ale ochilor și nasului.

Dimensiuni: 8,7 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.

Nr. inv.: 16 536.

Deținător: Muzeul Județean Covasna
Bibliografie: inedit.
Pl. III.; fig. 1.

9. Figurină antropomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină antropomorfă, modelată destul de sumar, din pastă arsă spre roșu. Capul prezintă urme ale ochilor și a nasului. Brațele sînt în poziție de invocare, pe trunchi prin boabe sînt reliefați sînii și ombilicul. Picioarele, ca și fesele proeminente sînt delimitate printr-o linie incizată vertical din dreptul abdomenului.

Dimensiuni: 11,5 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.

Nr. inv.: 3624.

Deținător: Muzeul Județean Covasna

Bibliografie: inedit.
Pl. III.; fig. 2.

10. Figurină antropomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină antropomorfă modelată din pastă obișnuită, capul prezintă urme ale feței și nasului. Din trunchi se desprind două cioturi ce reprezintă brațele. Prin trei boabe sînt reprezentați sînii și ombilicul, iar picioarele se termină într-o labă comună. Fesele sînt proeminent reprezentate și despărțite de o linie incizată vertical.

Dimensiuni: L = 15,5 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.

Nr. inv.: 17 009.

Deținător: Muzeul Județean Covasna

Bibliografie: inedit.
Pl. III.; fig. 3.

11. Figurină antropomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină antropomorfă modelată destul de sumar din pastă obișnuită. Capul și partea inferioară nu s-au păstrat. De la nivelul umerilor sînt reprezentate brațele în poziție orizontală. S-a păstrat doar un braț și acela fragmentar. Prin două boabe sînt reprezentați sînii.

Dimensiuni: L = 6,5 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.

Nr. inv.: 16545.

Deținător: Muzeul Județean Covasna

Bibliografie: inedit.
Pl. III.; fig. 4.

12. Figurină antropomorfă (cultura Ariuşd)

Descriere: Figurină antropomorfă modelată destul de sumar din pastă obişnuită arsă spre roşu. Lipsesc capul şi picioarele. De la nivelul umerilor ies două braţe scurte în poziţie orizontală. Bazinul este uşor îngroşat, iar fesele sînt proeminent reprezentate şi despărţite de o linie incizată vertical.

Dimensiuni: L = 4,5 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariuşd, judeţul Covasna.

Nr. inv.: 16 535.

Deţinător: Muzeul Judeţean Covasna

Bibliografie: inedit.
Pl. III.; fig. 5.

13. Figurină antropomorfă (cultura Ariuşd).

Descriere: Figurină antropomorfă, modelată destul de sumar din pastă obişnuită. Capul şi trunchiul îi lipsesc; picioarele se termină într-o labă comună circulară. Pe partea posterioară, fesele sînt proeminent reprezentate, iar picioarele delimitate de o linie incizată vertical.

Dimensiuni: L = 3,2 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariuşd, judeţul Covasna.

Nr. inv.: 16 540.

Deţinător: Muzeul Judeţean Covasna

Bibliografie: inedit.
Pl. III.; fig. 6.

CAPITOLUL II.

Idoli zoomorfi (plastică zoomorfă)

1. Figurină zoomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină zoomorfă, modelată destul de sumar, reprezentînd, probabil, o ovină. Capul îi lipsește. Coada este reprezentată printr-o simplă prelungire ţuguiată a spinării. Picioarele sînt simple cioturi tronconice, aproape ascuţite, iar spinarea este decorată pe toată suprafaţa prin şiruri de găurele ce sugerează, probabil, lîna animalului.

Dimensiuni: L = 7,2 cm; h = 4,3 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.

Nr. inv.: 16 534.

Deţinător: Muzeul Judeţean Covasna

Bibliografie: inedit.

Pl. IV.; fig. 1.

2. Figurină zoomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină zoomorfă, modelată din pastă obişnuită, arsă spre roşu, reprezentînd, probabil, un porc sau un cîine, întrucît nu prezintă urme de coarne. Capul prezintă un bot scurt şi ascuţit, precum şi două urechi destul de proeminente. Coada şi picioarele îi lipsesc.

Dimensiuni: L = 6,5 cm.

Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.

Nr. inv.: 16 548.

Deţinător: Muzeul Judeţean Covasna

Bibliografie: inedit.

Pl. IV.; fig. 2.

3. Figurină zoomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină zoomorfă, modelată destul de sumar din pastă obişnuită, arsă spre roşu, reprezentînd o ovină. Capul prezintă un bot alungit şi ascuţit, fiind de formă triunghiulară. Coarnele sînt o prelungire a capului, păstrate fragmentar ;

picioarele sînt tronconice, destul de lungi și ascuțite. Coada ca o prelungire a spinării s-a păstrat fragmentar.

Dimensiuni: L = 6,3 cm; h = 5,2 cm.
Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.
Nr. inv.: 16 573.
Deținător: Muzeul Județean Covasna
Bibliografie: inedit.
Pl. IV.; fig. 3.

4. Figurină zoomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină zoomorfă, modelată sumar din pastă obișnuită, arsă roșu, reprezentînd o ovină. Capul prezintă un bot alungit, iar coarnele îi lipsesc. Coada în prelungirea spinării este țuguiată și cu vîrful ascuțit. Picioarele sînt tronconice, destul de lungi și ascuțite.

Dimensiuni: L = 5,3 cm; h = 3,5 cm.
Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.
Nr. inv.: 16 537.
Deținător: Muzeul Județean Covasna.
Bibliografie: inedit.
Pl. IV.; fig. 4.

5. Figurină zoomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină zoomorfă, modelată din pastă obișnuită, arsă spre roșu, reprezentînd o bovină. Capul este de formă triunghiulară, botul masiv, iar coarnele sînt mari și tronconice. Spre registrul superior al capului, lateral, două găuri perforate care indică ochii. Corpul și picioarele îi lipsesc.

Dimensiuni: L = 4,1 cm.
Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.
Nr. inv.: 3 399.
Deținător: Muzeul Județean Covasna.
Bibliografie: inedit.
Pl. IV.; fig. 5.

6. Figurină zoomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină zoomorfă, modelată sumar din pastă obișnuită și arsă spre roșu, reprezentînd o bovină. Capul este de formă triunghiulară, botul reprezentat masiv, iar coarnele sînt tronconice. Vîrful botului este perforat orizontal dintr-o parte în cealaltă, sugerînd nările animalului. Picioarele sînt scurte și tronconice, iar coada este o prelungire țuguiată a spinării.

Dimensiuni: L = 8,1 cm; h = 5 cm.
Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.
Nr. inv.: 16 343.
Deținător: Muzeul Județean Covasna.
Bibliografie: inedit.
Pl. IV.; fig. 6.

7. Figurină zoomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină zoomorfă, modelată sumar din pastă obișnuită, arsă cenușiu, reprezentînd o bovină. Capul este de formă triunghiulară, fără a prezenta urmele ochilor sau a nărilor; coarnele se prezintă fragmentar. Coada este o prelungire țuguiată a spinării reprezentată masiv, picioarele sînt scurte și butucănoase.
Dimensiuni: L = 8,5 cm; h = 4,4 cm.
Loc de descoperire: Comuna Bodoc, satul Olteni, județul Covasna.
Nr. inv.: 2 801.
Deținător: Muzeul Județean Covasna.
Bibliografie: inedit.
Pl. IV.; fig. 7.

8. Figurină zoomorfă (cultura Ariușd)

Descriere: Figurină zoomorfă, modelată sumar, din pastă obișnuită și arsă roșu, reprezentînd o bovină. Capul este de formă triunghiulară, vîrful botului și coarnele îi lipsesc. Picioarele sînt păstrate fragmentar, ca de altfel și coada.
Dimensiuni: L = 7,6 cm.
Loc de descoperire: Comuna Vîlcele, satul Ariușd, județul Covasna.
Nr. inv.: 16 546.
Deținător: Muzeul Județean Covasna.
Bibliografie: inedit.
Pl. IV.; fig. 8.

CONSIDERAȚIUNI FINALE

Fără să epuizăm întregul fond al figurinelor umane și animale aflate în colecția Muzeului Județean Covasna, prezentul catalog constituie, deși numai pentru perioada neoliticului, un prim instrument de lucru care va trebui supus unor continue completări.

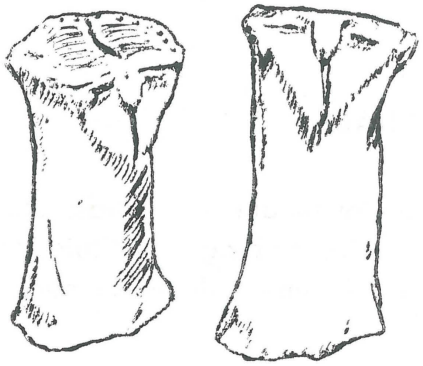
În elaborarea catalogului s-a avut în vedere surprinderea evoluției acestui gen de exprimare artistică a olarilor neolitici pentru aproape toate culturile materiale pe care le-a cunoscut neoliticul „covăsnean", punîndu-se un accent aparte pe produsele „gîndirii" artistice ale purtătorilor culturii ceramicii pictate de la Ariușd, produse ce se încadrează din punct de vedere cronologic pentru faza de sfîrșit Cucuteni A.

KIVONAT

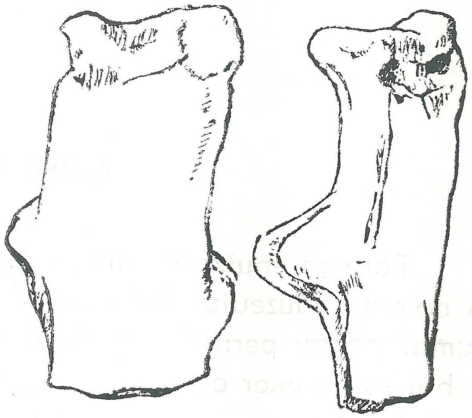
A szerző a Covasna Megyei Múzeum gyűjteményeiben található néhány jellegzetes neolitikumi agyagszobrocskát és annak katalógusát mutatja be.

ABSTRACT

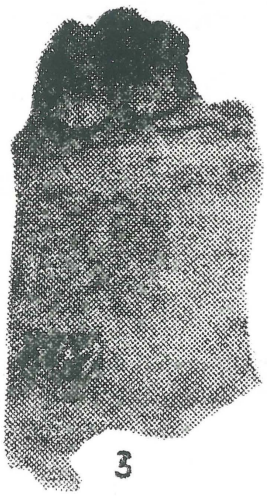
The author presents some typical clay-idols and their cathalogues from Neolitics, whics belongs to the collection of the Covasna Regional Museum, Sfintu Gheorghe.

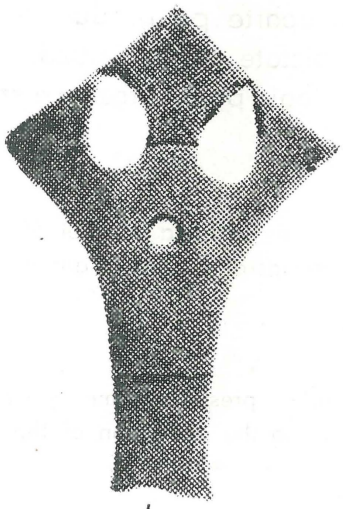
1

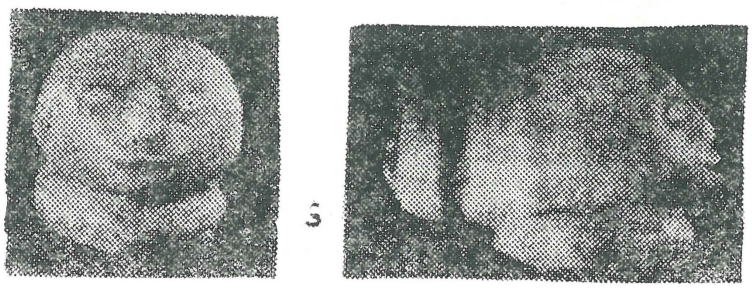
2

3

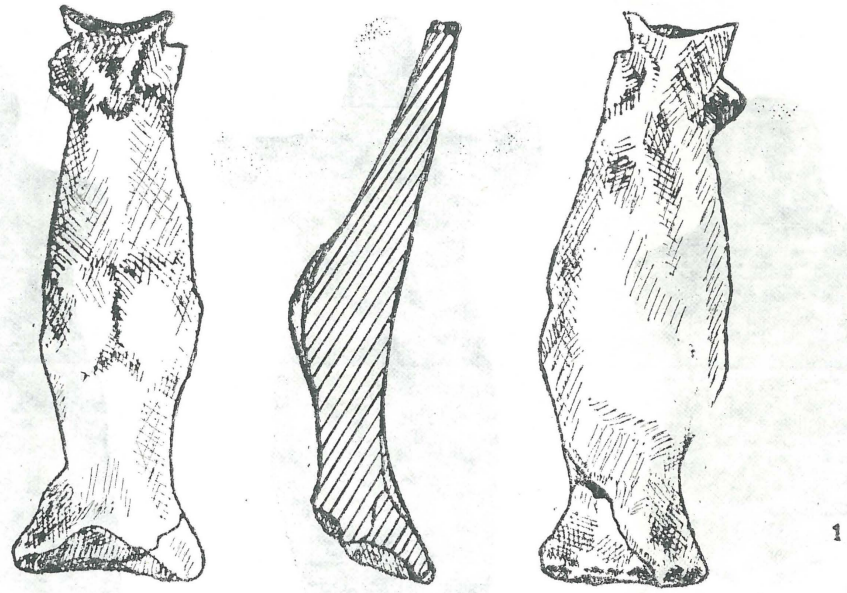

4

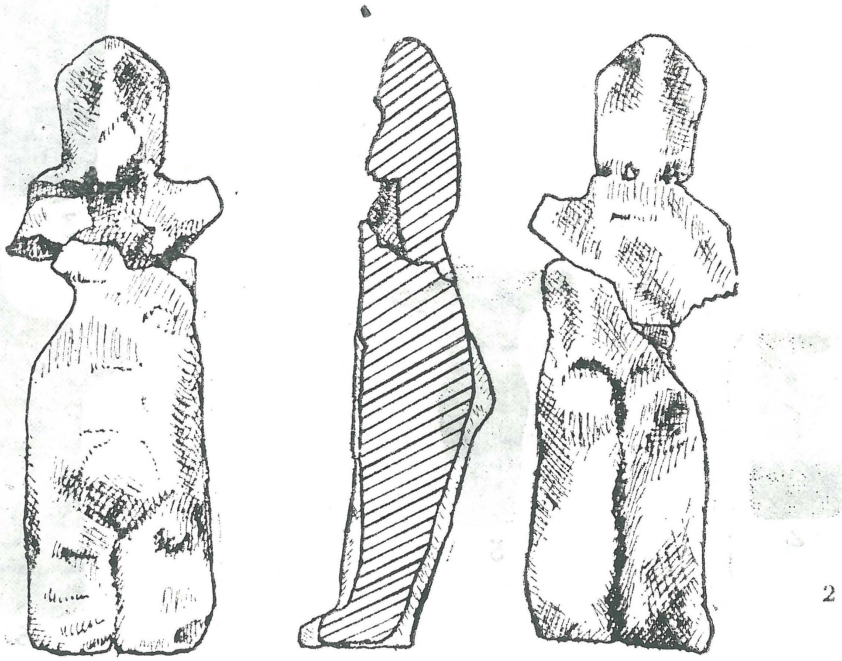

5

Planşa I.

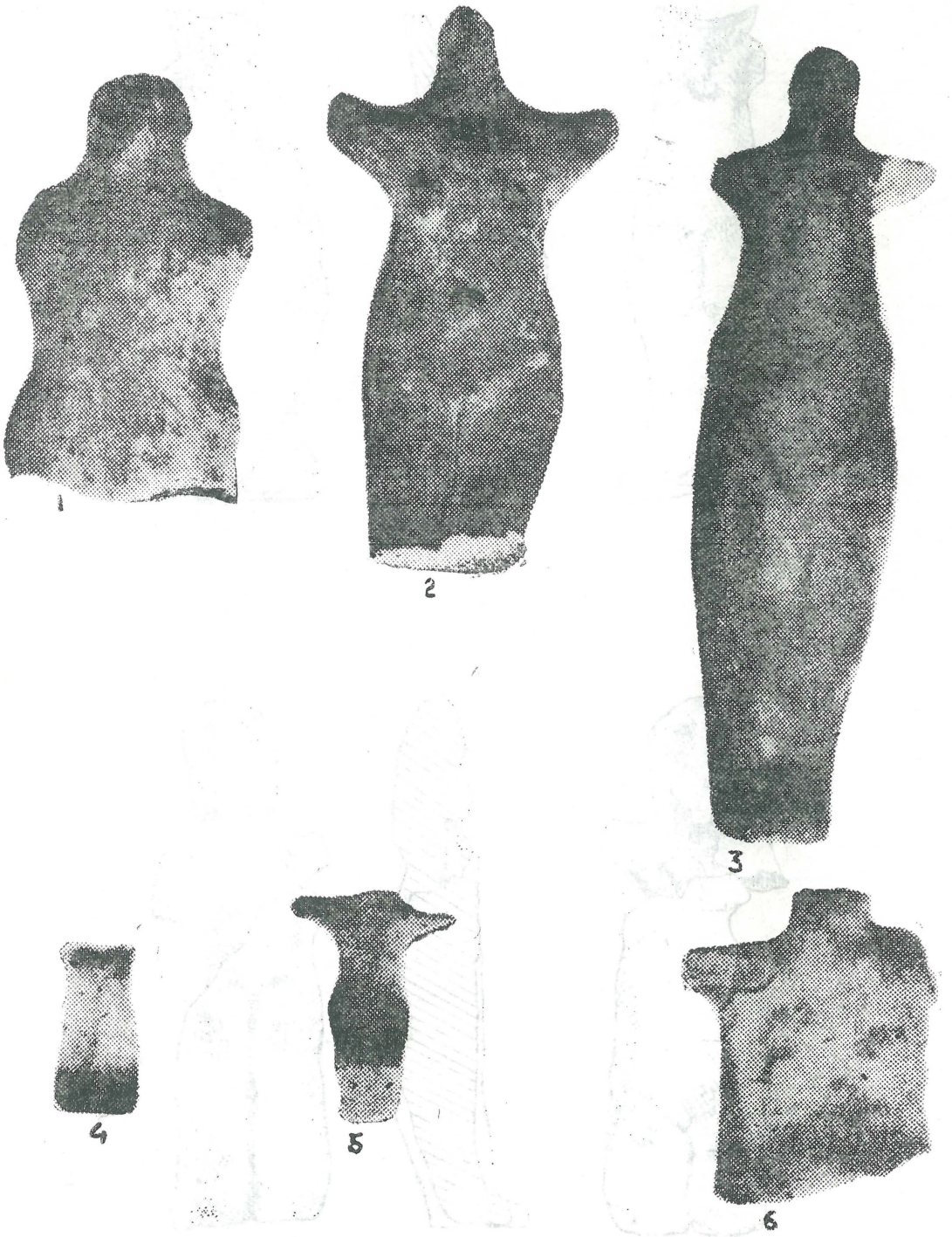

1

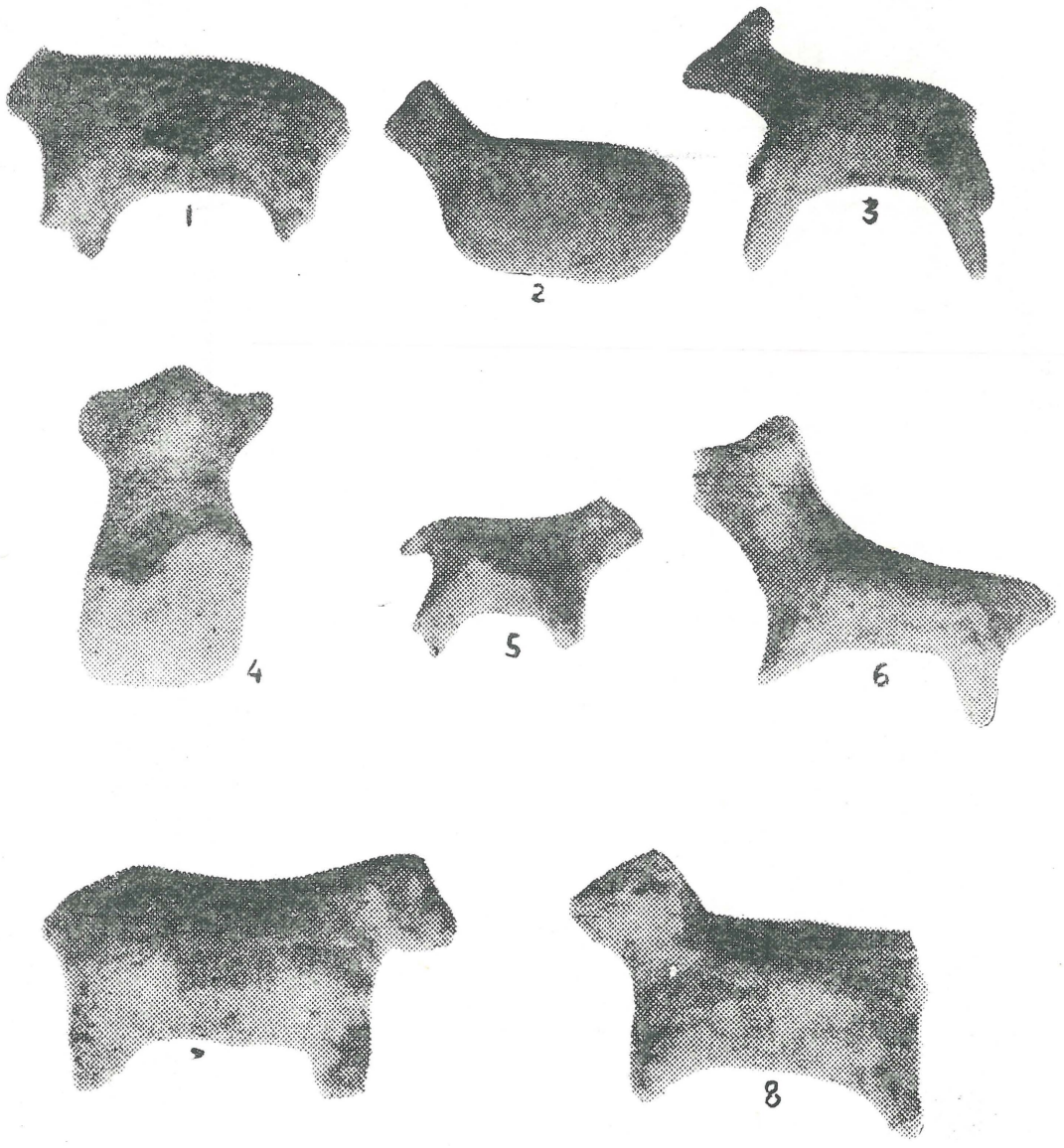

2

Plansa II.

Planşa III.

Planșa IV.

CONSIDERAȚII PRIVIND DEZVOLTAREA CULTURII WIETENBERG ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

SZÉKELY ZOLTÁN

Cultura Wietenberg, care în perioada mijlocie a epocii bronzului a fost cultura dominantă în Transilvania, a format obiectul cercetării a mai multor arheologi din țară și din străinătate.[1] În urma săpăturilor de amploare executate în ultimii ani în diferite regiuni ale Transilvaniei, precum și prin publicarea mai multor materiale provenite din vechile cercetări și descoperiri răzlețe,[2] s-au îmbogățit mult cunoștințele noastre referitoare la dezvoltarea acestei culturi. Cu toate acestea, au mai rămas încă multe probleme nelămurite privind geneza și dezvoltarea ei.

Cercetările făcute în sud-estul Transilvaniei au adus și ele unele contribuții la clarificarea problemei dezvoltării culturilor din epoca bronzului, atestate în această regiune, printre care și cultura Wietenberg. În următoarele rînduri prezentăm unele rezultate ale cercetătorilor întreprinse de către Muzeul Județean Covasna în colaborare cu Muzeul Orășenesc din Cristurul Secuiesc în văile rîurilor Tîrnava Mare și Olt.

Așezările culturii Wietenberg au fost descoperite în peșteri, pe terasele rîurilor și pîraielor, precum și pe platoul munților. Ele sînt deschise sau întărite cu șanț și val. S-au construit și cetăți.

În această regiune, deocamdată, singura așezare a culturii Wietenberg în peșteră este atestată în hotarul comunei Vîrghiș, în peștera Almașului.[3] Săpături sistematice nu au fost făcute, ci numai cercetări de suprafață. Pe baza materialului ceramic cunoscut, așezarea aparține unei etape evoluate de dezvoltare, fapt atestat de un vas descoperit în peșteră. Vasul are gît cilindric, pîntec bombat și fund lat și pe gît patru urechiușe. Pe buză și pe umăr este decorat cu triunghiuri incizate, iar pe corp cu benzi spira-

lice, executate din linii incizate. În jurul fundului se găsește tot un șir de triunghiuri incizate. Vasul este înalt de 26 cm, diametrul maxim 15 cm (fig. 2/1). Acest tip de vas s-a găsit și în așezarea de la Derșida, în ultimele două niveluri, și corespunde unei faze dezvoltate.[4]

Așezările situate pe terasele apelor curgătoare, în majoritate sînt cunoscute din descoperiri răzlețe; de aceea ele nu furnizează date suficiente pentru încadrarea lor cronologică. În valea cursului superior al Oltului, pe teritoriul județului Harghita, în urma recentelor cercetări, au fost identificate așezări noi ca cea de la Casinul Nou,[5] Ciucsîngeorgiu,[6] Cozmeni,[7] Plăieșii de Jos,[8] Sînmărtin,[9] Sînsimion,[10] și Sîntimbru,[11] pe teritoriul județului Covasna, la Sfîntu Gheorghe,[12] la Baraolt în două puncte, la nisipăria [13] și între Baraolt și Biborțeni pe terasa pîrîului Dongó,[14] în valea Tîrnavei Mari la Simonești,[15] Filiași,[16] și Eliseni.[17]

Pe platouri înalte sînt așezări la Porumbenii Mici [18] și la Odorheiu Secuiesc.[19]

Cetăți pe promontoriul munților atribuite purtătorilor culturii Wietenberg au fost depistate la Turia,[20] la Lemnia și în valea pîrîului Casin [21] (jud. Covasna).

Dintre așezările situate pe terase, mai bine cunoscute sînt cele în care au fost făcute sondaje, în valea Tîrnavei Mari, la Eliseni și Filiaș. În valea Oltului așezarea de la Miercurea Ciuc, pe locul denumit Șuta [22], la Sfîntu Gheorghe așezările din punctele Piscul Cocorilor [23] și la Bedeháza.[24] În aceste așezări sondate nu s-au putut face observații stratigrafice. Pe baza caracterelor tipologice ale materialelor ceramice s-au putut depista mai multe faze existente în dezvoltarea culturii Wietenberg. Dintre acestea cele mai importante observații au fost făcute în așezările de la Eliseni, Simionești și Nicoleni (jud. Harghita) care au furnizat date privind faza de început și cea de sfîrșit ale culturii Wietenberg.

1. ELISENI

Așezarea se află la nord-vest de comună, pe un mic platou înconjurat de pîraiele Șomoș și Szénásvölgy. Peste așezarea Wietenberg, s-au suprapus așezări din epoca La Téne dacică și din epoca prefeudală, sec. VII–VIII e.n.[25] În anul 1970, așezarea a fost secționată de 5 șanțuri de diferite dimensiuni, în direcția est-vest, stabilindu-se următoarea stratigrafie. Sub humusul gros de 20 cm era un strat de cultură brun închis, gros de 25–30 cm, urmat de lut galben. La adîncimea de 50–60 cm, în șanțurile I, III, V au fost găsite resturi de locuire, care au aparținut epocii bronzului, culturii Wietenberg. În șanțul I a fost descoperit un bordei adîncit în pămînt, de formă pătrată cu dimensiuni de 2 x 2 m. În colțul nord-vestic al bordeiului a existat o vatră ovală, cu suprafața fățuită. În bordei, mai ales în jurul vetrei au fost găsite multe fragmente de vase. În mijlocul bordeiului se afla o groapă

în formă de sac, adîncă de 1 m și lată de 1,40 cm și umplută cu cenușă și bucăți de chirpici (fig. 1). Inventarul bordeiului a constat din fragmente de diferite tipuri de vase, cu și fără ornamente.

Materialul ceramic a fost fragmentar, întregindu-se numai două vase. Primul este o ceașcă cu toarta în bandă din pastă grosolană cu pietricele, arsă brun închis (Pl. III. 1.). Celălalt este o strachină din pastă fină cu peretele arcuit, partea de sus fiind ornamentată cu șiruri de cerculețe alternate cu benzi înguste hașurate în rețea (Pl. III. 2, IV. 1.). Restul ceramicii găsite în bordei se poate împărți în două grupe: a) vase lucrate din pastă grosolană și b) vase din pastă fină. Vasele lucrate din pastă grosolană aparțin la trei tipuri de forme; de oală, castron și ceașcă. Oalele au două variante. Prima este în formă de sac cu gura largă și cu pereții bombați, avînd pe margine decor de alveole, sub care, uneori, se află și un brîu alveolat (Pl. III, V, IV, 3; VI; 4), incizii, hașuri (Pl. VII. 3; IX, 1) și spirale (Pl. III. 11–12). Sînt și oale cu buza răsfrîntă în exterior și decorate cu hașuri (Pl. IX. 1), altele au buza dreaptă și brîu alveolat (Pl. III. 7–10; V. 1); VI, 3; VII, 1, 5). Oalele mai sînt decorate fie cu caneluri late (Pl. VI. 1), fie cu butoni (Pl. IV. 5). Varianta a doua are corpul bitronconic și cu două toarte, care pornesc de sub buză și se sprijină de umeri. Vasele de acest tip nu au ornamente (Pl. VI. 2). Ceramica din pastă fină este reprezentată în așezarea de la Eliseni prin castroane, străchini și cești. Acestea sînt decorate cu ornamente de împunsături și caneluri oblice (Pl. III. 6; IV. 4), cu șiruri de cerculețe imprimate (Pl. V. 2), cu benzi hașurate sau cu împunsături făcute cu unghia. (Planșa V. 4; IX. 5) și cu triunghiuri (Pl. VII. 2). Un fragment de vas este decorat cu triunghiuri acoperite de hașuri paralele petrecute. S-au găsit în stratul de cultură cuțite curbe de piatră (Krummesser) care aparțin acestei culturi.

Așezarea a avut un singur nivel de locuire; pe baza ceramicii, mai ales a fragmentului de vas decorat cu triunghiuri cu laturile petrecute, așezarea se poate încadra la începutul dezvoltării culturii Wietenberg. Acest fapt este confirmat și de forma cestii care este destul de rudimentară în raport cu formele deplin constituite ale culturii Wietenberg,[26] precum și prin lipsa unor forme de vase, ca strachina cu colțuri trase în sus, formă caracteristică etapelor mai evoluate ale culturii Wietenberg.

2. SIMONEȘTI

În hotarul comunei Simonești, într-o vale laterală a Nicăului, pe terasa pîrîului este o așezare Wietenberg, suprapusă de o așezare din epoca prefeudală. Terenul a fost secționat cu șanțuri, în care au fost găsite resturi de bordeie Wietenberg deranjate de locuințe din epoca prefeudală. Inventarul bordeielor din epoca bronzului constă din fragmente de vase și un ac de bronz cu cap romboidal. Materialul ceramic (Pl. IX. 2–4, X. 1–5, XI. 1–5, 7) și acul de bronz indică o fază finală a acestei culturi.[27]

3. NICOLENI

Satul este situat în valea pîrîului „Somály"; pe malul stîng al lui se ridică o movilă cu pante spre pîrîu unde, arîndu-se cu tractorul s-au scos la iveală fragmente de vase din epoca bronzului. Molnár Kálmán, învățătorul din localitate a adunat fragmentele ceramice și le-a donat Muzeului din Cristur. În urma acestei descoperiri, directorul Muzeului din Cristur, Molnár István, în anul 1957 a făcut un sondaj de verificare, continuînd cercetările și în anii 1958–1959, secționînd terenul cu 12 șanțuri (S. I–XII) (fig. 5). Așezarea fiind situată pe panta movilei, în unele secțiuni stratul de cultură era amestecat cu lut. În alte secțiuni unde stratul de cultură n-a alunecat (S. III – 1959) s-a putut stabili următoarea stratigrafie: sub humusul gros de 20 cm se afla un strat de cultură de culoare brun-neagră, gros de 50–60 cm, urmat de lut galben. Între 20–22 m, în secțiune se vedea profilul unui bordei cu dimensiuni de 2 x 2 m, umplutura lui constînd din pămînt negru, amestecat cu multe bucăți de chirpici ars, roșu (fig. 5). În stratul de cultură au fost găsite fragmente de vase, unelte de uz casnic făcute din piatră, os și bronz, o valvă de tipar și figurine de lut de sex bărbătesc. Materialul descoperit a fost publicat parțial.[28]

Ceramica reprezintă diferite forme de vase, care au fost lucrate din pastă poroasă și din pastă mai fină. Din fragmentele de vase făcute din pastă grosolană s-au putut reconstitui trei forme: 1. vas în formă de sac, cu gura largă și cu pereții bombați; 2. vas cu gura largă, cu pereții puțin arcuiți, cu fund plat și prevăzut sub margine cu două toarte; 3. vas cu buza răsfrîntă în exterior, cu pîntecul bombat și cu fundul plat. Pe marginea buzei și pe umăr se află cîte un brîu alveolat, iar sub margine sînt patru toarte.[29] Vasele de acest tip sînt ornamentate pe buză și pe umăr cu alveole (Pl. XII 1, 8–9) sau cu brîu în relief[30] (Pl. XII. 5–6, XIII. 5). Tot acestei categorii îi aparțin vase fără decor (Pl. XII. 7), cu buza teșită, decorate cu zig-zag; vase prevăzute cu toartă cu creastă și cu butoni cilindrici (Fig. 3/1).[31]

Din pasta mai fină au fost lucrate străchini cu toartă supraînălțată cu și fără ornamente (Pl. XIII. 2). Vasele sînt ornamentate cu benzi și meandre umplute cu hașuri și cu puncte (Pl. XII. 4; XIII. 1, 4) și caneluri oblice (Fig. 3/2–3).

Uneltele au fost reprezentate prin topoare de piatră cu gaură de înmănușare, pietre de măcinat de formă ovală, ace, sule de os, omoplați de vite crestați, lustruitoare cilindrice de vase și prîsnele de lut (Pl. XVI. 1–5 ; XVII. 4–5). Din bronz s-au găsit un cui cu capătul plat și un ac cu secțiune triunghiulară (Pl. XVI. 8). O valvă a unui tipar de piatră a servit pentru turnarea unui obiect de podoabă, iar un alt exemplar, păstrat fragmentar, era folosit la turnarea acelor de bronz (Pl. XVI. 9–10). Au mai fost găsiți doi idoli, dintre care unul fragmentar (Pl. XVII. 1–3). Reprezentarea umană se mai găsește și sub forma unor butoni aplicați pe vas (Pl. XVII. 2).[32]

Pe baza materialului ceramic descoperit, care după formele de vase şi după decor înfăţişează un aspect în care sînt prezente elemente de cultură Noua, aşezarea se poate încadra într-o perioadă tîrzie a epocii bronzului, în ultima etapă de dezvoltare a culturii Wietenberg sau la începutul perioadei de dezvoltare a culturii Noua. Aşezarea a avut un singur nivel de locuire.

In afara acestor aşezări deschise au mai fost depistate aşezări situate pe movile şi pe munţi, întărite cu şanţ şi val. In valea Tîrnavei Mari la Porumbenii Mici, pe platoul Muntelui Galath aşezarea Wietenberg descoperită se încadrează, pe baza materialului ceramic, într-o fază evoluată a acestei culturi, ca şi cea de la Budvár, de lîngă Odorheiu Secuiesc.[33]

Aşezarea de la Şoimeni (Ciomortan, jud. Harghita) şi cea de la Miercurea Ciuc din Valea Oltului, situate pe movile, aparţin tot unei perioade tîrzii din dezvoltarea culturii Wietenberg. La Şoimeni (Ciomortan) aşezările din epoca bronzului, s-au suprapus unei aşezări Ariuşd. Primul nivel din epoca bronzului, după caracterul fragmentelor ceramice Monteoru I.C. 3 — Costişa, aparţine epocii bronzului timpuriu şi anume culturii Ciomortan.[34] Peste acest nivel, la 0,30 m adîncime, s-au găsit fragmente ceramice Wietenberg care aparţin unei faze tîrzii (Pl. XIV. 1–5).

Depozitului de bronz descoperit la Miercurea Ciuc, pe locul denumit Suta, îi mai aparţin încă două brăţări de bronz cu diametrul 6,3 cm, făcute din bară groasă de 1 cm, cu secţiunea ovală (fig. 4). Brăţările acestea închise, neornamentate, sînt cunoscute din depozite şi din descoperiri izolate în nord-vestul Transilvaniei şi datate la sfîrşitul epocii bronzului.[35] Pe baza celorlalte obiecte descoperite şi publicate, depozitul a fost încadrat la sfîrşitul epocii bronzului (Br.D.), şi atribuit purtătorilor culturii Wietenberg.[36] Locul de descoperire al depozitului este în apropierea unei aşezări Wietenberg.[37] Materialul ceramic din aşezare reprezintă o etapă tîrzie de dezvoltare. Capul de cerb găsit în aşezare, este un fragment din partea posterioară a unui cărucior de lut (Pl. XIII. 3, 3 a).

Cetăţi care pot fi atribuite purtătorilor culturii Wietenberg, deocamdată sînt cunoscute numai trei pe teritoriul judeţului Covasna. Cetatea din Valea Casinului,[38] de la Lutoasa [39] şi de la Turia.[40] Acestea sînt construite pe platoul munţilor cu incintă de piatră şi cu şanţ care înconjoară vîrful muntelui. Zidul este făcut din pietre mari nelegate, lespezile fiind aşezate la ambele margini ale zidului, iar la mijloc au fost aşezaţi bolovani mari. La Turia zidul a fost făcut din pietre amestecat cu pămînt, sistem de fortificare de tip „Schlakenwall". Pentru încadrarea cronologică a cetăţilor ne servesc numai fragmentele de vase găsite în şanţuri şi în interiorul cetăţilor. Pe baza ceramicii din Valea Casinului (Pl. II. 1–2), Lutoasa şi Turia (Pl. XI. Pl. XV. 1–9) se poate preciza că aceste cetăţi au fost construite într-o etapă destul de înaintată a dezvoltării culturii Wietenberg.

Resturile de cultură Wietenberg provenite din săpături şi din descoperiri întîmplătoare, precum şi observaţiile făcute cu ocazia cercetărilor în

sud-estul Transilvaniei, au făcut să cunoaştem mai bine această cultură, care în perioada mijlocie a epocii bronzului era dominantă şi aici. Lipsa unei stratigrafii sigure într-o aşezare cu mai multe niveluri de locuire împiedică rezolvarea cronologiei relative şi a etapelor de dezvoltare ale acestei culturi. Nu a fost găsită, deocamdată, nici o aşezare în care s-ar fi putut constata mai multe niveluri de locuire, ceea ce ar fi arătat succesiunea etapelor sale. Aşezările ca şi cetăţile sondate au prezentat numai o anumită fază din dezvoltarea acestei culturi. Prin urmare, numai prin examinarea riguroasă a materialului descoperit în ele şi prin compararea lui cu alte materiale aflate în condiţii stratigrafice bune, se poate face încadrarea lor cronologică justă.

Din rezultatele cercetărilor reiese că purtătorii culturii Wietenberg s-au stabilit pe terasele apelor curgătoare, avînd aşezări deschise, locuinţe de formă pătrată, formă care s-a păstrat şi în etapa finală (Simoneşti), cu vatră circulară făcută din lut (Eliseni). După caracterul ceramicii din peştera Almaşului de la Vîrghiş, folosirea unor asemenea locuri pentru aşezare aparţine unei etape tîrzii, cînd, probabil, oamenii au fost nevoiţi să-şi caute un loc de refugiu. Aşezările întărite cu şanţ şi val (Filiaş, Porumbenii Mici) precum şi cetăţile, după materialul descoperit în ele, aparţin tot unei perioade tîrzii. Faptul este dovedit de fragmentele de vase, de diferite forme şi cu ornamente, care sînt cunoscute din aşezările tîrzii de la Sfîntu Gheorghe (Pl. I. 1–2), Sîntimbru (Pl. I. 4, vas găsit la Muntele Mic, colecţia Muzeului din Miercurea Ciuc) şi Baraolt (Pl. III. 3). Vasul cu gura largă şi gît cilindric, decorat pe buză cu inciziuni, pe pîntec cu bandă în spirală haşurată,[41] are analogii cu vasul găsit la Deva (înalt de 31 cm, diametrul gurii 25 cm, al fundului 12 cm, numărul de inv. 11 206, colecţia Muzeului din Deva (Pl. I, 3). Vasul din Peştera Almaşului şi din aşezarea de la Nicoleni, prevăzut pe gît cu patru urechiuşe, într-o formă mai evoluată şi fără decor, apare şi în cultura Noua, după cum o dovedeşte vasul descoperit în aşezarea de la Poian (Pl. II. 4). De asemenea, ceaşca scundă cu caneluri, cu toartă cu buton (Pl. II. 1–2) găsită în cetatea din valea pîrîului Casin, arată tot o fază tîrzie.[42] Cronologic aceste aşezări, precum şi construirea cetăţilor, au fost legate de pătrunderea purtătorilor culturii mormintelor tumulare, care, după prezenţa mormîntului descoperit la Sînzieni şi a depozitului de bronzuri de la Miercurea Ciuc, au ajuns pînă la curbura Carpaţilor.[43] Cu geneza şi fazele de dezvoltare ale acestei culturi s-au ocupat mai mulţi cercetători care au adus contribuţii însemnate la clarificarea problemei.[44] Datorită faptului că nu cunoaştem încă o aşezare în care să fie toate fazele de dezvoltare cunoscute, pentru cronologia relativă a culturii, ne întemeiem pe caracterele tipologice ale ceramicii, în comparaţie cu cele ale altor culturi, care au contribuit la geneza sa, precum şi a unor obiecte, care cronologic pot stabili o anume etapă din dezvoltarea culturii Wietenberg. Aşezarea de la Derşida este, deocamdată, singura staţiune Wietenberg care a avut mai multe niveluri de locuire, şi unde s-au putut face şi observaţii stratigrafice. Totuşi, pe baza unor descoperiri făcute în sud-estul Transilvaniei, sîntem de părere

că la Derșida a fost surprinsă o perioadă mai mare din dezvoltarea culturii Wietenberg, dar fără fazele sale de început și de sfîrșit, rămase încă nerezolvate. Părerea, după care așezarea de la Șoimeni (Ciomortan) reprezintă de fapt un aspect zonal al fazei arhaice a culturii Wietenberg,[45] nu se poate accepta din mai multe motive. Fragmentele de vase Wietenberg găsite la Ciomortan, după cum s-a menționat mai sus, s-au aflat numai la 30 cm adîncime, în stratul de cultură din epoca bronzului, și reprezintă o fază de dezvoltare tîrzie. Prin urmare este o suprapunere a unui nivel Wietenberg tîrziu peste o altă cultură. Materialul ceramic din această cultură nu reprezintă nici în privința formelor și nici a ornamentelor, caracteristicile cunoscute ale culturii Wietenberg. Formele de vase și ornamentele arată asemănări cu culturile Glina III – Schneckenberg – Monteoru I.C. 3, Coțofeni și, în unele aspecte, cu Costișa. Sînt deosebiri mari mai ales în ceea ce privește ornamentul de triunghi folosit de ambele culturi. Prin urmare, la Ciomortan este vorba de o cultură de la mijlocul epocii bronzului care se poate încadra între cultura Glina III. Schneckenberg [46] și cultura Wietenberg. Fapt confirmat și de un fragment de vas decorat cu triunghi cu suprafața acoperită cu împunsături, găsit în așezarea de la Turia (jud. Covasna), în stratul de cultură din etapa mijlocie a epocii bronzului (Pl. IV. 6), care nu a aparținut culturii Wietenberg. Contribuția culturii de la Ciomortan la dezvoltarea culturii Wietenberg este dovedită de fragmentele de vase decorate cu triunghiuri hașurate și cu laturile petrecute, descoperite într-o locuință în așezarea de la Eliseni, material care reprezintă o fază de început a culturii Wietenberg. Acest fapt este confirmat și de prezența unor forme de vase, ca ceașca cu o toartă și strachina cu fund conic, care în aceste forme nu sînt cunoscute în alte așezări (Pl. III. 1–2), la fel și lipsa unor forme ca strachina cu patru colțuri trase din marginea vasului și care la Derșida apare în nivel de locuire 2.[47] Totuși, nu putem afirma cu siguranță că este faza cea mai timpurie, fiindcă ornamentele de decor ale fragmentelor ceramice sînt caracteristice pînă în faza de sfîrșit a acestei culturi.

În ceea ce privește faza finală a culturii Wietenberg, așezările de la Simonești, Nicoleni din Valea Tîrnavei Mari și de la Miercurea Ciuc din Valea Oltului, au furnizat unele date. Un ac de bronz cu cap romboidal descoperit în așezarea de la Simonești și un depozit de bronzuri descoperit în apropierea aaezării de la Miercurea Ciuc datează ambele așezări Wietenberg la sfîrșitul epocii bronzului (Reinecke Br. D.).[48] Materialul ceramic descoperit în aceste așezări, dar mai ales cel de la Nicoleni, reprezintă faza finală a dezvoltării culturii Wietenberg și faza de început a culturii Noua. Acest fapt este confirmat de vasele cu două toarte supraînălțate găsite în așezare, între care unele sînt prevăzute cu butoni cilindrici (fig. 3/1). Multe tipuri de vase și ornamente ca benzile hașurate, umplute cu puncte, meandre etc. sînt caracteristice culturii Wietenberg. Aceste fapte – în lipsa unor observații stratigrafice sigure – sînt, deocamdată, dovezi că în faza ei finală cultura Wietenberg a fost una din componentele culturii Noua. Așe-

zarea recent descoperită pe terasa pîrîului Dongó, lîngă Baraolt şi Biborţeni, unde stratul de cultură este gros de 1 m, după ce va fi săpată va aduce, desigur, date noi, stratigrafice şi tipologice, privind dezvoltarea culturii Wietenberg.

În lucrarea de faţă, au fost prezentate rezultatele obţinute în cercetarea culturii Wietenberg în sud-estul Transilvaniei care au dus la clarificarea unor faze din dezvoltarea ei. Ţinînd seama de faptul că aria Wietenberg a avut o mare răspîndire şi o durată mare în Transilvania, problema nu se poate rezolva prin cercetări restrînse doar la un anume teritoriu. În colţul sud-estic al Transilvaniei purtătorii culturii Noua, iar în vest – după observaţiile făcute în cimitirul de la Pir, unde au fost găsite fragmente de vase Wietenberg – (fig. 2/2–4) şi culturii Otomani au avut legături cu purtătorii culturii Wietenberg în diferitele lor faze de dezvoltare.[49] Nu se poate neglija nici influenţa purtătorilor culturii mormintelor tumulare, de a căror pătrundere se poate lega construirea cetăţilor din epoca bronzului în sud-estul Trasilvaniei. Toate acestea au influenţat dezvoltarea culturii Wietenberg, care în unele regiuni a primit un aspect zonal specific, în afară de acestea mai sînt elemente arheologice neîncadrate în epoca bronzului care pot reprezenta unele faze şi aspecte de dezvoltare necunoscută încă ale acestei culturi.[50]

Acest fapt este dovedit şi de aşezările din epoca bronzului descoperite recent la Turia (jud. Covasna) pe teritoriul comunei, pe terasele pîraielor Turia şi Caratna. Pe malul drept al pîrîului Cernat, lîngă cimitirul romano-catolic din Turia de Jos pe terasa înaltă, se află o aşezare din epoca bronzului, unde împreună cu fragmente de vase caracteristice pentru cultura Wietenberg, au fost găsite ceşti cu toartă supraînălţată, cu şi fără decor incizat în formă de zig-zag, avînd pe buză trei proemenințe; borcane cu buza evazată în exterior, decorate tot cu linii incizate în formă de zig-zag şi cu linii mici aşezate oblic pe gîtul vaselor. Au mai fost găsite şi străchini cu gura largă. Vase de acest gen, pînă acum nu au fost cunoscute în cultura Wietenberg (Pl. XVIII).

O altă aşezare, care aparţine tot culturii Wietenberg, a mai fost descoperită la Turia de Sus, lîngă cimitirul reformat, pe malul stîng al pîrîului Caratna; în acest loc purtătorii culturii Wietenberg, s-au stabilit peste o aşezare de cultură cu ceramică pictată de tip Ariuşd. Aşezarea din epoca bronzului, datată pe baza unui fragment de vas din cultura Monteoru, găsit lîngă vatra unui bordei, se încadrează tot într-o fază tîrzie a acestei culturi.

În sud-estul Transilvaniei, problema culturilor din epoca bronzului se complică şi mai mult prin descoperirea unui bordei în grădina conacului Apor, situat tot pe malul drept al pîrîului Turia. Bordeiul are formă dreptunghiulară, într-un colţ fiind vatra rotundă, construită din pietre şi lut. În jurul vetrei au fost găsite fragmente de căni cu gît cilindric, buza cu cioc şi cu toartă în bandă, cu o prelungire la capăt; umărul a fost decorat cu ornamente de linii incizate adînc şi încrustate cu var; un vas mic, prevăzut cu

toartă cu corp globular nedecorat a mai aparținut inventarului bordeiului (Pl. XIX. 1–4; 4 a; 4 b).

Originea acestui material ceramic este căutată în complexul de cultură cu ceramică încrustată din perioada mijlocie a epocii bronzului (cultura Gîrla Mare) și, deocamdată, este singura descoperire, care atestă pătrunderea ei din vest sau din sud și pare că a contribuit la dezvoltarea culturii materiale a epocii bronzului în această regiune, după cum arată vasul cu două orificii, cunoscut din cultura Wietenberg [51] și două fragmente de vase cu toartă cu prelungire la capăt. Unul a fost găsit pe teritoriul orașului Brașov, celălalt în Peștera Almașului de la Vîrghis (în colecția Muzeului din Brașov, nr. de inv. 5 207 și 5 708. Pl. XX). Acest material ceramic dovedește faptul, că la dezvoltarea culturilor din epoca bronzului, printre care cultura Wietenberg ocupă un loc dominant, au contribuit multe culturi din regiunile limitrofe, avînd o expansiune destul de mare în spațiu.

NOTE

[1] Vezi bibliografia la N. Ghidioșan. **Contribuții la istoria tracilor în nord-estul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida.** Oradea. 1980. 7–10.

[2] O listă de așezări de cultură Wietenberg din Transilvania a fost publicată de K. Horedt în „Dacia". N.S. IV. 1960. 110–115.

[3] A. Prox, **Die Tei Kultur im Burzeland.** Mitteilungen des Burzenländer sächsischen Museums. 4. 1939. Heft. 1–4. 87. fig. 2/6–7. K. Horedt, **Donauländische Einwirkungen auf Die Keramik Siebenbürgens.** Weimar. „Prähistorische Zeitschrift", XXVIII. 1941. Z. Székely, **Cercetări arheologice. Mediaș 1953.** 24. pl. VIII. 5–6. În „Aluta", 1980–81, 431, fig. 2/9–10.

[4] M. Ghidioșan, **op.cit.** Pl. 30/8. 32.

[5] P. János – D. Kovács. **Periegheză arheologică în bazinul Ciucului. „Studii și materiale".** II. Tîrgu Mureș. 1967. Extras. 1. Pl. X. 1–9. XI. 10–18.

[6] **Ibidem.** Pl. XIII. 32–33.

[7] **Ibidem.** Pl. XIII. 47–48.

[8] **Ibidem.** Pl. XX. 107.

[9] **Ibidem.** Pl. XX. 111–112.

[10] **Ibidem.** Pl. XXV. 150–151.

[11] **Ibidem.** Pl. XXV. 160–161.

[12] Z. Cserey. „Aluta", I. 1969. 3–6.

[13] Zs. Székely, **Contribuții la răspîndirea căruciorelor de lut în epoca bronzului pe teritoriul Transilvaniei,** sub tipar.

[14] Z. Székely, în „Materiale". VIII. 328–330.

[15] Z. Székely, în „Dacia". N.S. XV. 1971. 308–315.

[16] Z. Székely, în „Materiale". IX. 311.

[17] Z. Székely, în „SCIV", 3.T. 22. 1971. 393.

[18] Z. Székely, în „Aluta". XVI. 984, 15–18.

[19] **Ibidem.** 17.

[20] În **Raport prezentat la sesiunea științifică de la Alba Iulia de către Székely K. Zsolt.**

[21] Z. Székely, „Aluta". 1981. 21–30; „Cumidava". 1979–80. 23–25.

[22] **Idem.** „SCIV" t. VI. 3–4. 1955. 566.

[23] **Idem.** „Mat.". V. 1959.

[24] K. Horedt. „Mat." II. 1956. 18–19.

[25] Z. Székely. **Săpăturile executate de Muzeul din Sfintu Gheorghe (1967–79).** „Mat. și cer. arh." v. X. 1973. 223.

[26] K. Horedt. **Die Wietenbergkultur.** „Dacia". N.S. IV. 1960. fig. 12. F. 1–16.

[27] Z. Székely. **Contributions...** în „Dacia". N.S. XV. 1971. Fig. 3. fig. 4. 1–4. 7–8. fig. 5. 1–7; 12–13; fig. 6. 1–5. 7; fig. 8. 1–4; 9–12; 308–317; **Contribuții la cunoașterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei.** „SCIV" 3. t. 22. 1971. 239.

[28] Idem. **Contribuții la dezvoltarea culturii Noua în sud-estul Transilvaniei;** Muzeul Bruckenthal. „Studii și comunicări", 12/1965; Sibiu. 25–34.

[29] **Ibidem.** Pl. I. 1–3.

[30] **Ibidem.** Pl. II. 1–4.

[31] **Ibidem.** Pl. III. 2–3.

[32] **Ibidem.** 22. Pl. I. 6. IV. 2–8.

[33] Z. Székely. **Cercetări arheologice la Porumbenii Mici.** „Aluta", XVI. 1984. 15–18.

[34] Idem. **Cultura Ciomortan,** „Aluta", 1970. 71–76.

[35] T. Bader, **„Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei.** București. 1978. 102.

[36] Z. Székely, în „SCIV". 3 t. 21. 1970. 473–479. A. Mozsolics, **Bronze und Goldfünde der Karpatenbeckens.** 1973. 126.

[37] R. Vulpe, în „SCIV". t. VI. 3–4. 1955. 566. Z. Székely în „SCIV". 3.1.22. 1979. 394.

[38] Z. Székely. **Cetatea dacică din Valea Casinului,** „Studii și cercetări". Muzeul Jud. Brașov, 1979-80. 25.

[39] Idem. **Cetăți din epoca bronzului în județul Covasna,** „Aluta", 1981. 23., 25.

[40] Idem, **Raport de săpătură din anul 1982,** sub tipar.

[41] Idem, **Cercetări arheologice la Porumbenii Mici,** Pl. V. 6.

[42] K. Horedt, în „Dacia", fig. 12. K. 2.

[43] Z. Székely, în „SCIV" 1, t. 28. 1977. 125–128; „Aluta", 1981, 23.

[44] **„Istoria României",** I. 1960, 112–113. K. Horedt. **op. cit.,** 133–137; N. Ghidioșan op. cit. 68–97.

[45] N. Ghidioșan, op. cit., 71–85.

[46] Z. Székely, în „Aluta". 1970. 74–75. „SCIV" 3. t. 22. 1971. 391–392; „Dacia" N.S. XV. 1971. 307.

[47] N. Ghidioșan, op. cit., 42.

[48] Z. Székely, în „Dacia", N.S. XV. 1971. 317. fig. 3/1.

[49] N. Ghidioșan, op. cit., 90.

[50] „Istoria României", I. 1960. 112.

[51] K. Horedt, în „Dacia", N.S. 1960. fig. 11/7–8.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Eliseni. Planul şanţului nr. 1, cu bordei de cultură Wietenberg.

Fig. 2. 1. Vas din peştera Almaşului. 2. 2–4 Fragment de vas din aşezarea de la Pir.

Fig. 3. Fragmente de vase. Nicoleni.

Fig. 4. Brăţări de bronz. Miercurea Ciuc.

Fig. 5. Planul săpăturii de la Nicoleni.

Pl. I. 1–2. Vase de lut. Sfîntu Gheorghe; 3. Deva; 4. Sîntimbru.

Pl. II. Casin, vase de lut; 2. Baraolt; 4. Poian.

Pl. III. Eliseni. Fragmente de vase, 1–2. 5–13; Ciomortan, 3–4.

Pl. IV. Eliseni. 1–5. Fragmente de vase.

Pl. V. Eliseni. 1–5. Fragmente de vase.

Pl. VI. Eliseni. 1–4. Fragmente de vase.

Pl. VII. Eliseni. 1–5. Fragmente de vase.

Pl. VIII. Ciomortan. 1–4. Fragmente de vase.

Pl. IX. Eliseni 1. 5–6. Fragmente de vase; 2–4. Simonești.

Pl. X. Simonești. 1–5. Fragmente de vase.

Pl. XI. Simonești. 1–5. Fragmente de vase; 6. Turia.

Pl. XII. Nicoleni. 1–10. Fragmente de vase.

Pl. XIII. Nicoleni. 1–2; 4–5. Fragmente de vase; 3. 3 a. Miercurea Ciuc.

Pl. XIV. Ciomortan. 1–5. Fragmente de vase.

Pl. XV. Turia. 1–9. Fragmente de vase.

Pl. XVI. Nicoleni. 1–2. Unelte de piatră; 3–5. Unelte de os; 6–8. Unelte de bronz; 9–10. Valve de tipar.

Pl. XVII. Nicoleni. 1–3. Idoli de lut; 4. Omoplat de vită crestat; 5. Fusaiole de lut.

Pl. XVIII. Turia, 1–8. Vase de lut.

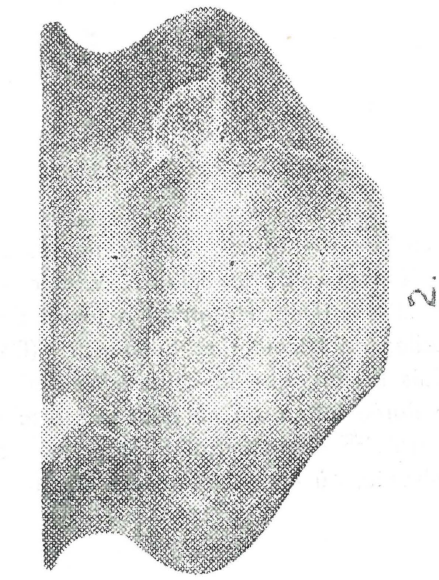
Pl. XIX. Turia. Conacul Apor. 1–3–4. 4 a. 4 b. Fragmente de vase, ulcior cu două orificii.

Pl. XX. Braşov; 1. Virghiş; 2. Fragmente de vase.

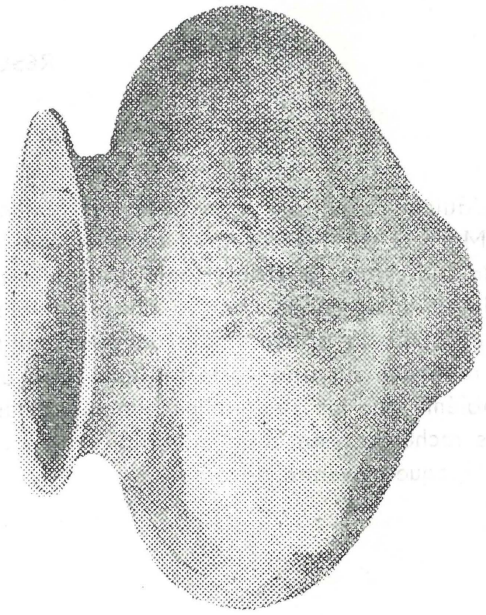
RÉSUMÉ

L'áuteur présente sur la base des fouilles effectués dans les vallées des fleuves Tîrnava Mare et Olt les résultats obtenus concernant l'évolution de la culture Wietenberg dans le sud-est de la Transylvanie. L'établissement à Eliseni (Dép. Harghita) a fourni données importantes concernant la phase initiale et celles de Nicoleni et Simonești (Dép. Harghita) pour la phase finale de cette culture. Mais la fait, que la culture Wietenberg a été répandue sur une vaste territoire et a eu une durée longe, on ne peut pas résolver la probléme par les recherches effectuées sur un territoire d'une certaine étendue, mais par les recherches sur tout le territoire de la Transylvanie, où cette culture est dominante dans l'époque moyenne de bronze.

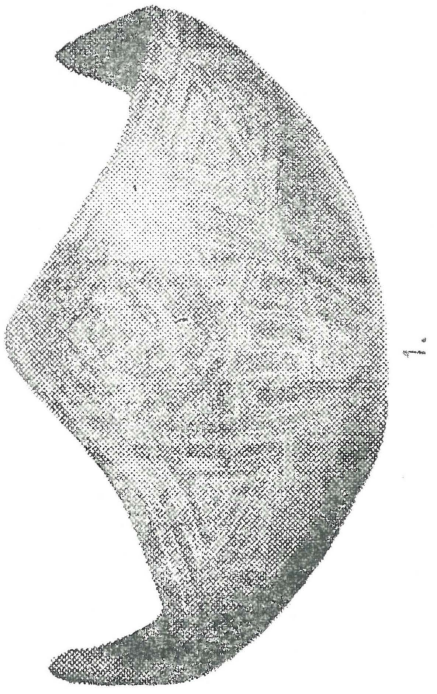
Planșa I.

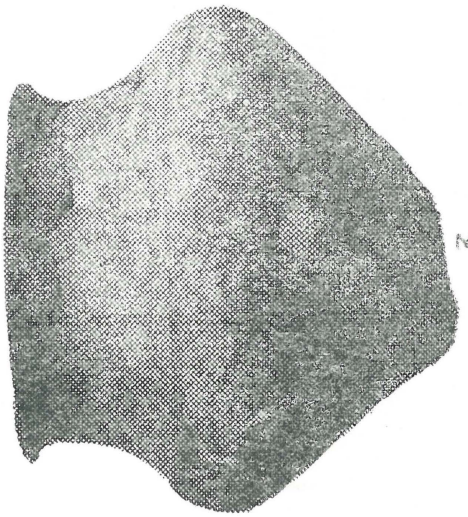
2.

4.

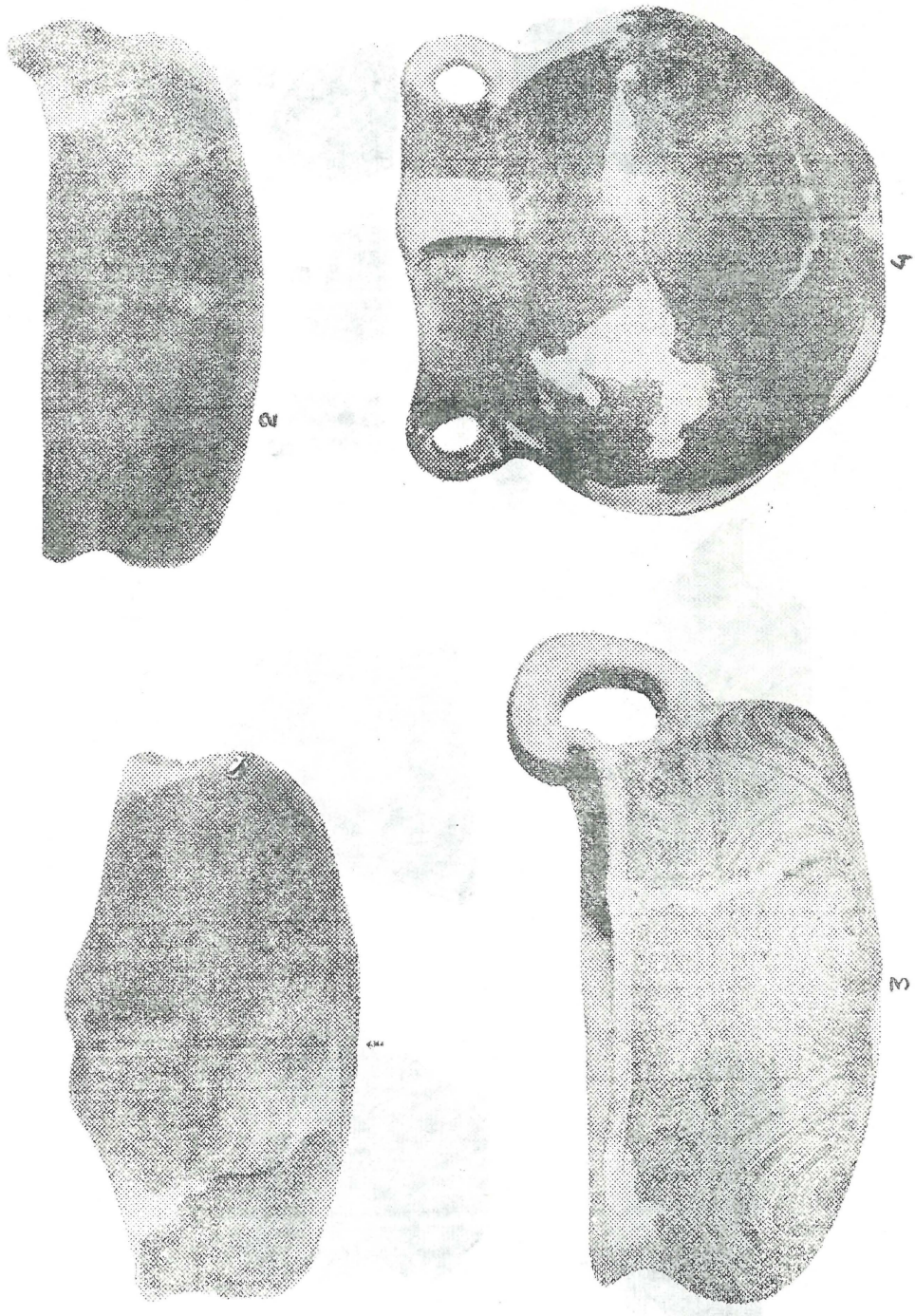

1.

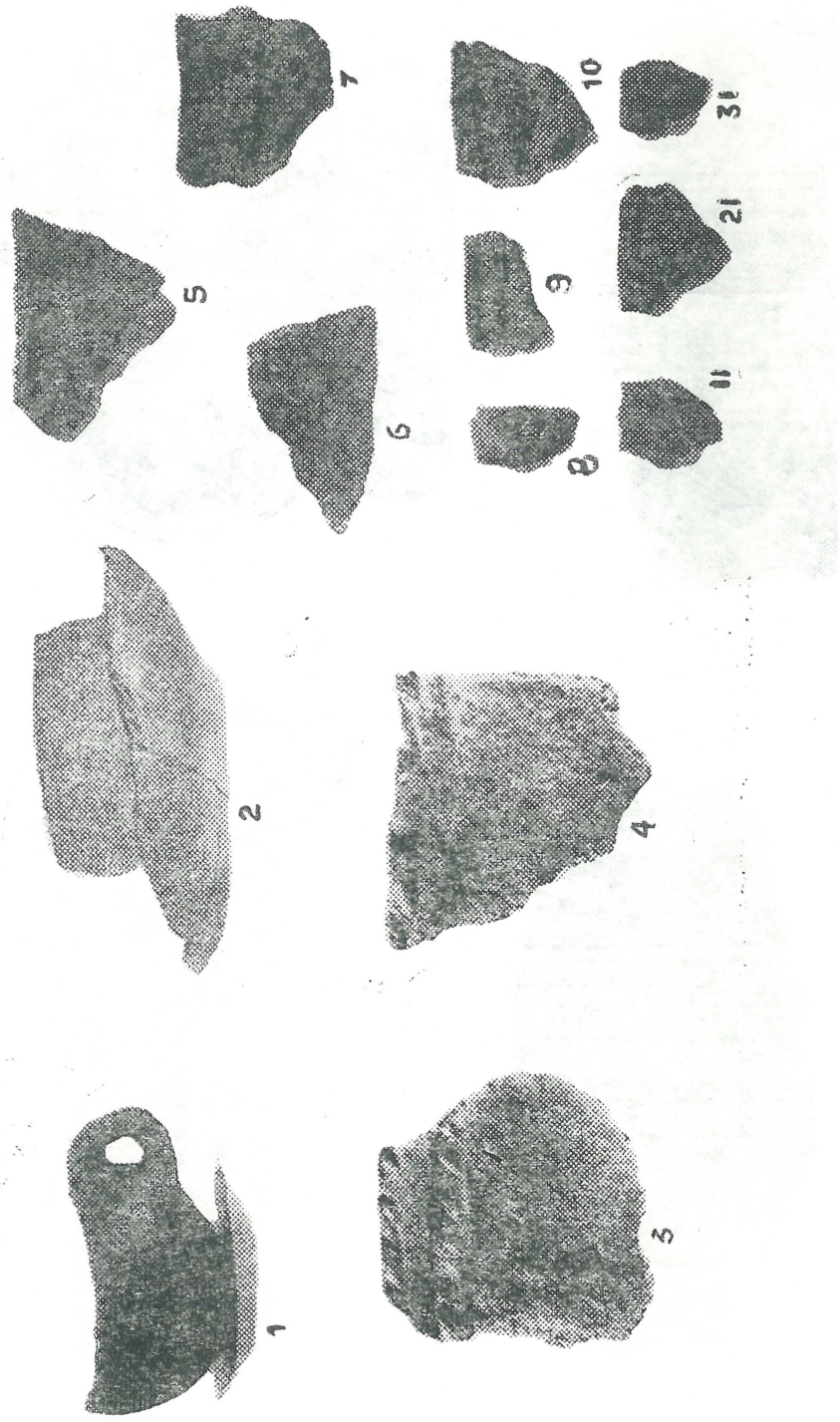

3.

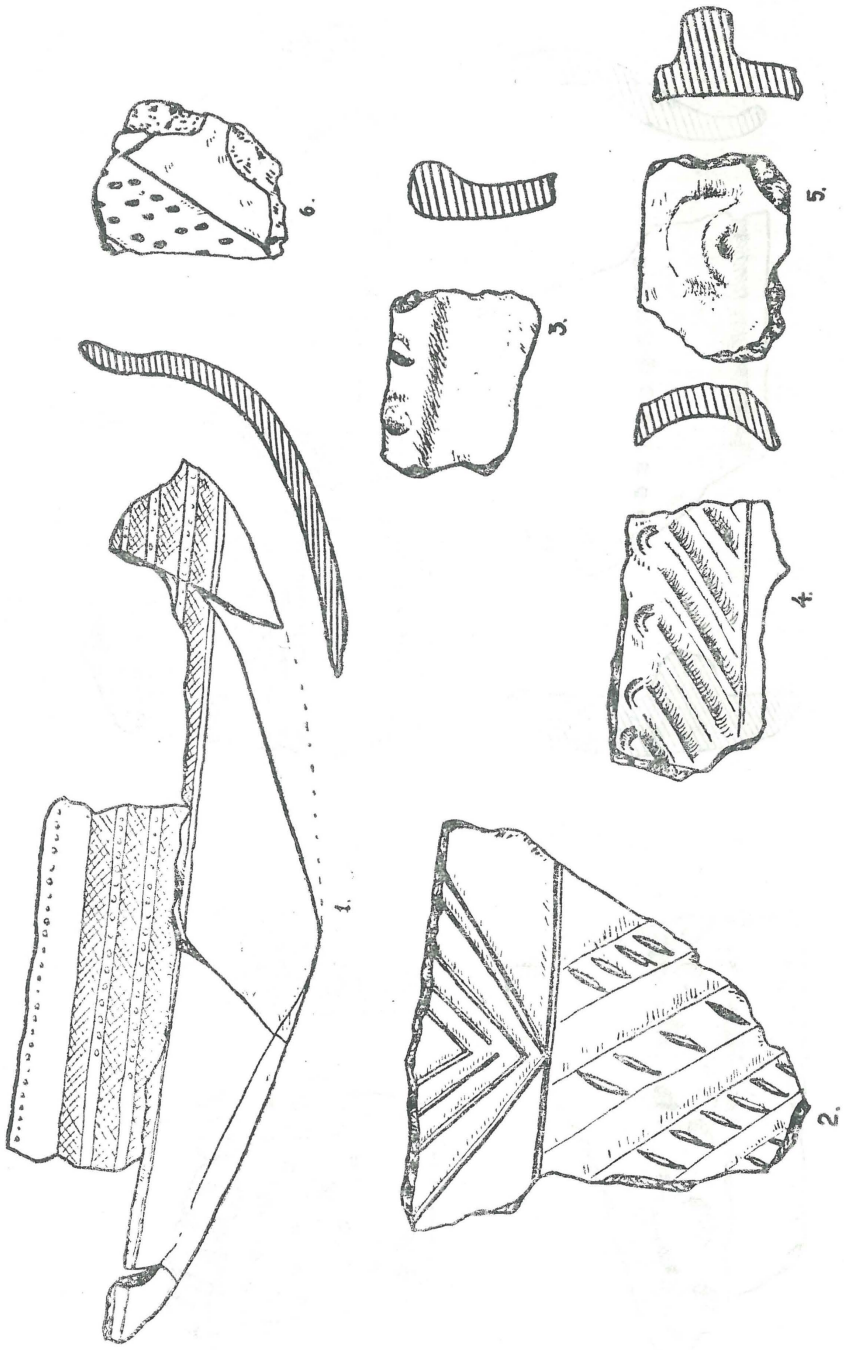
Planșa II.

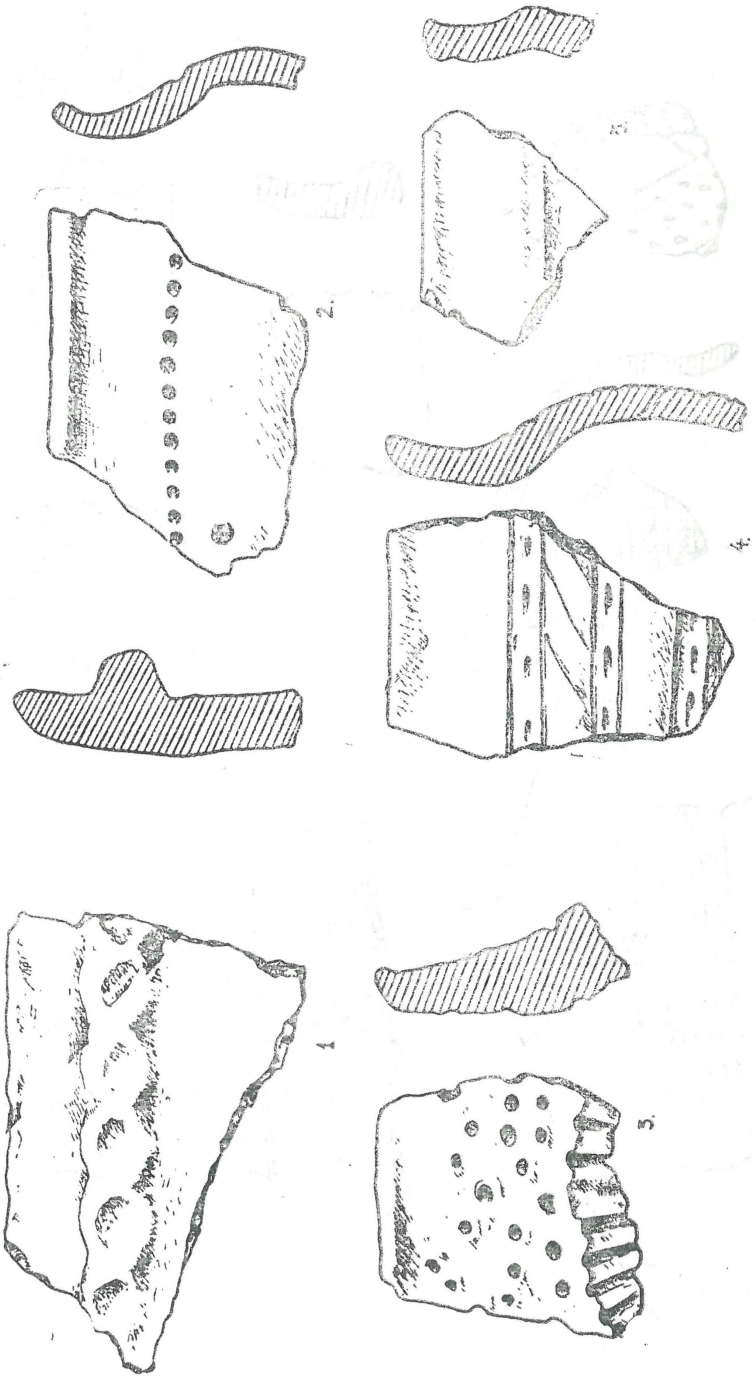
Planşa III.

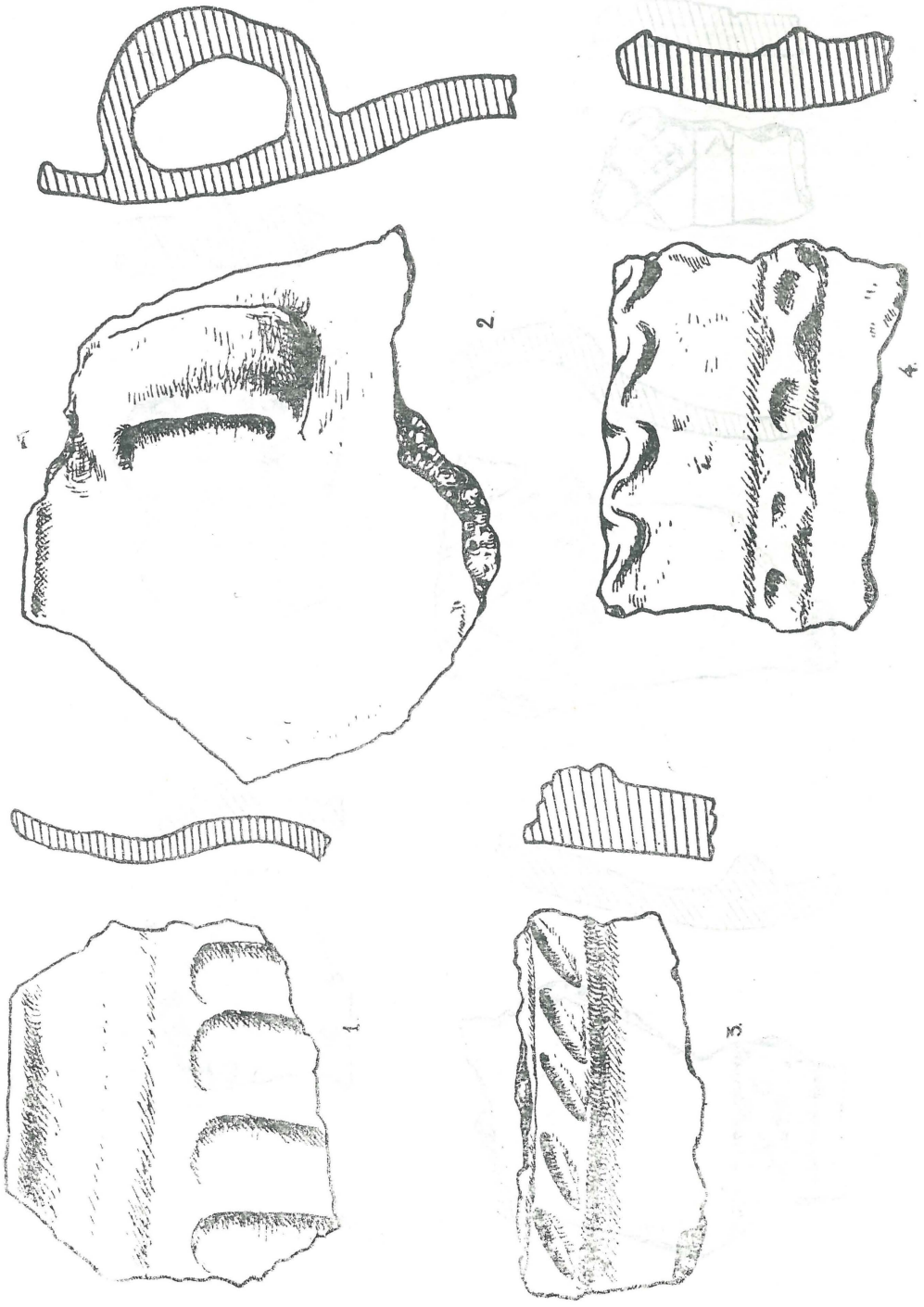
Planșa IV.

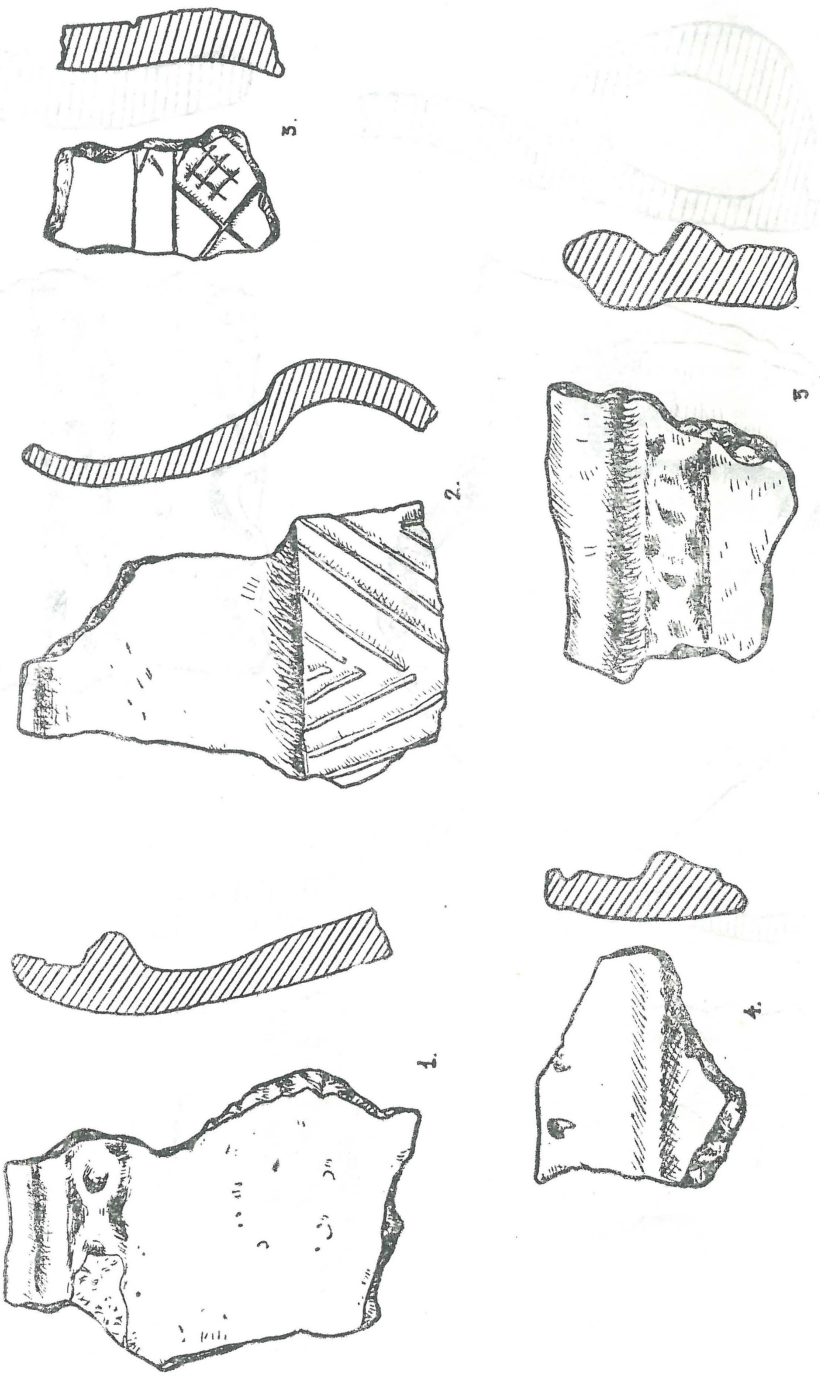
Planșa V.

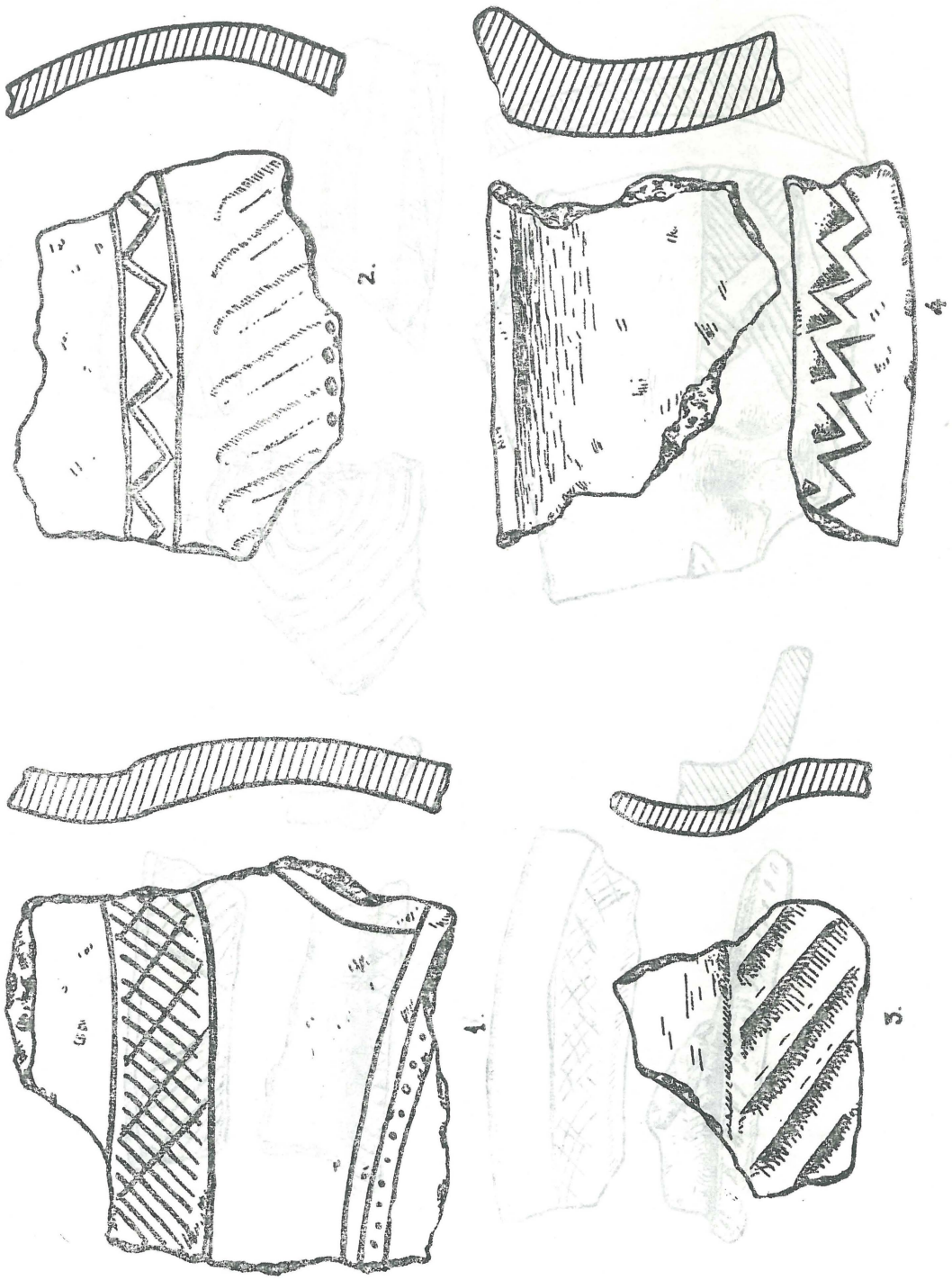
Planșa VI.

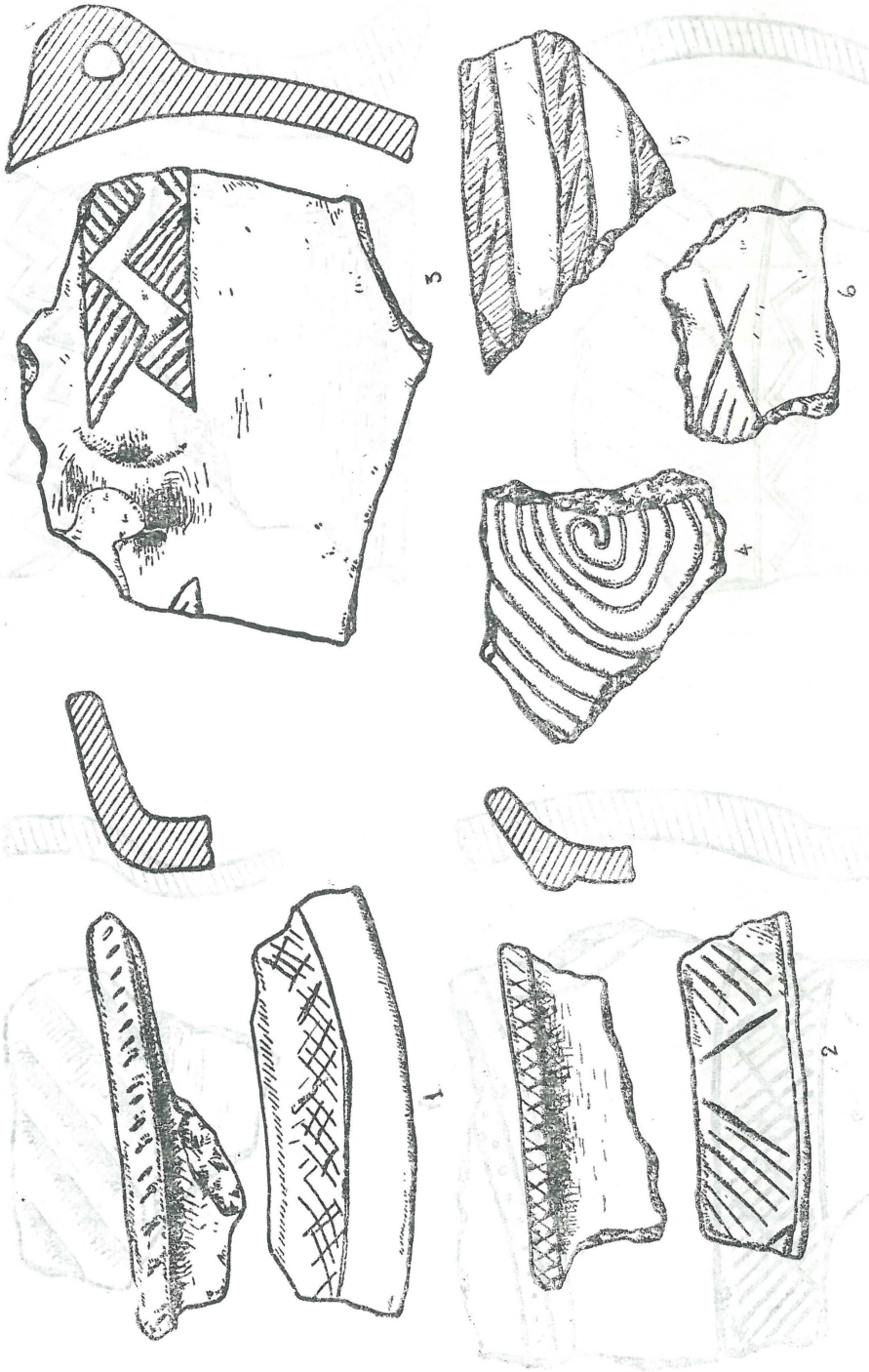
Planșa VII.

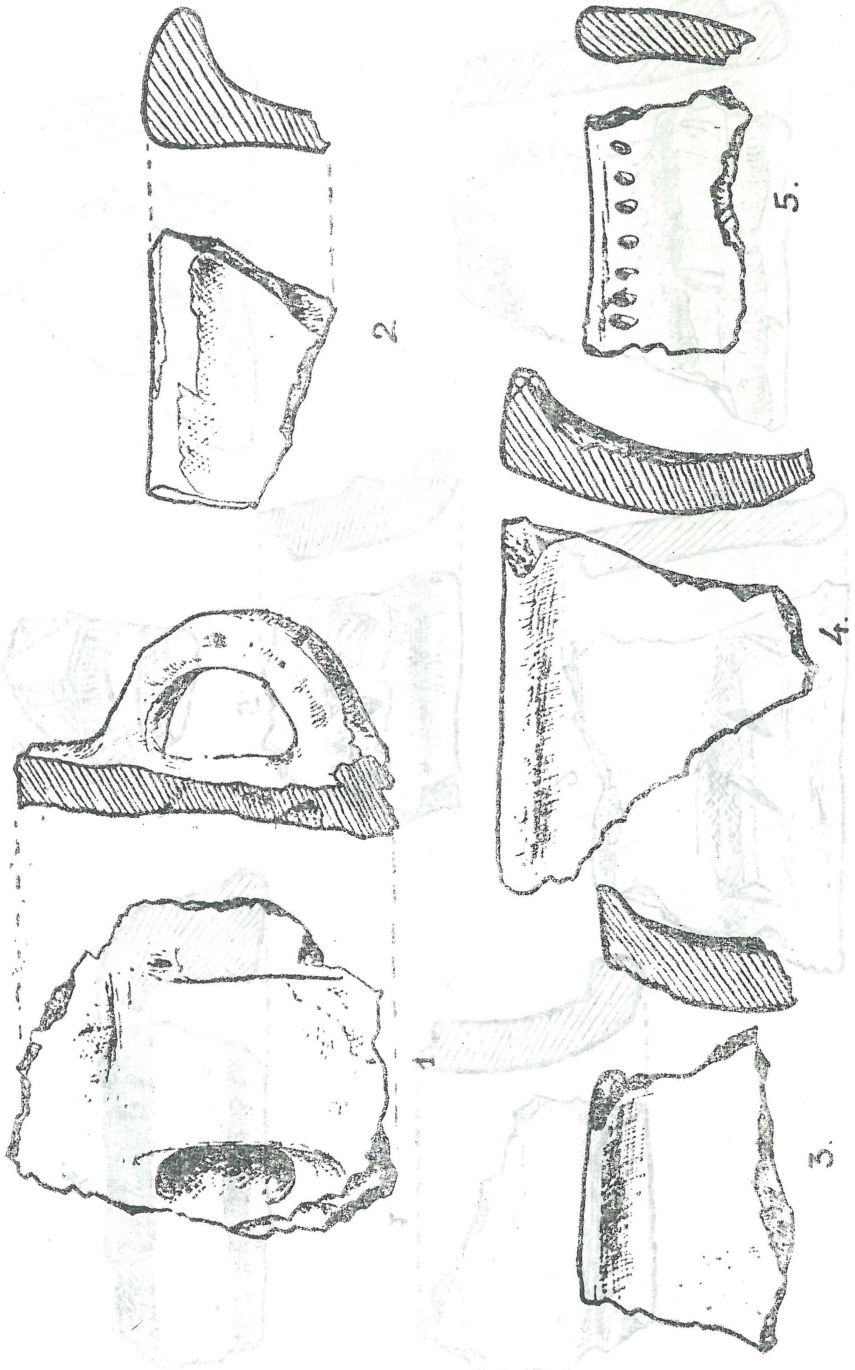
Planșa VIII.

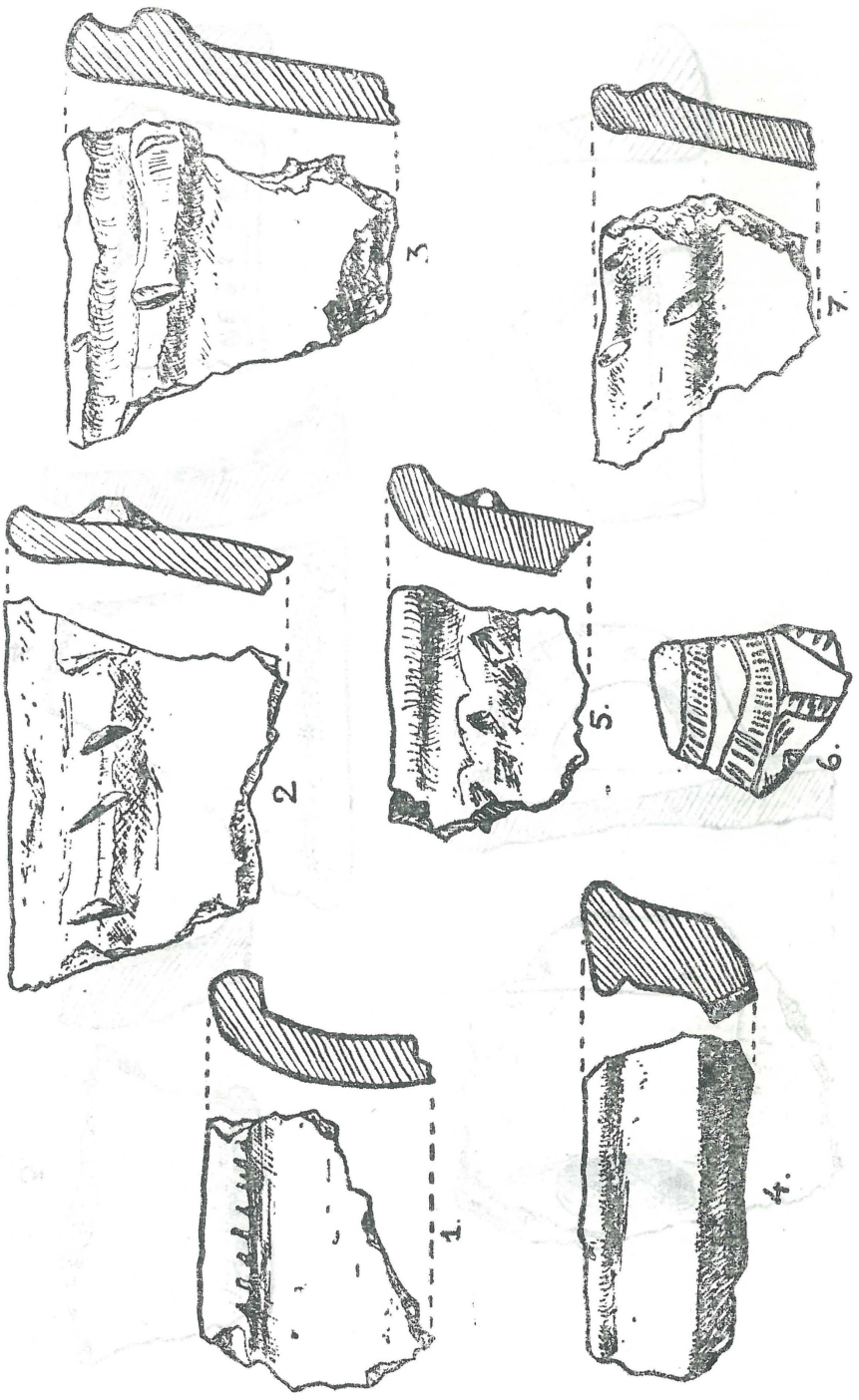
Planşa IX.

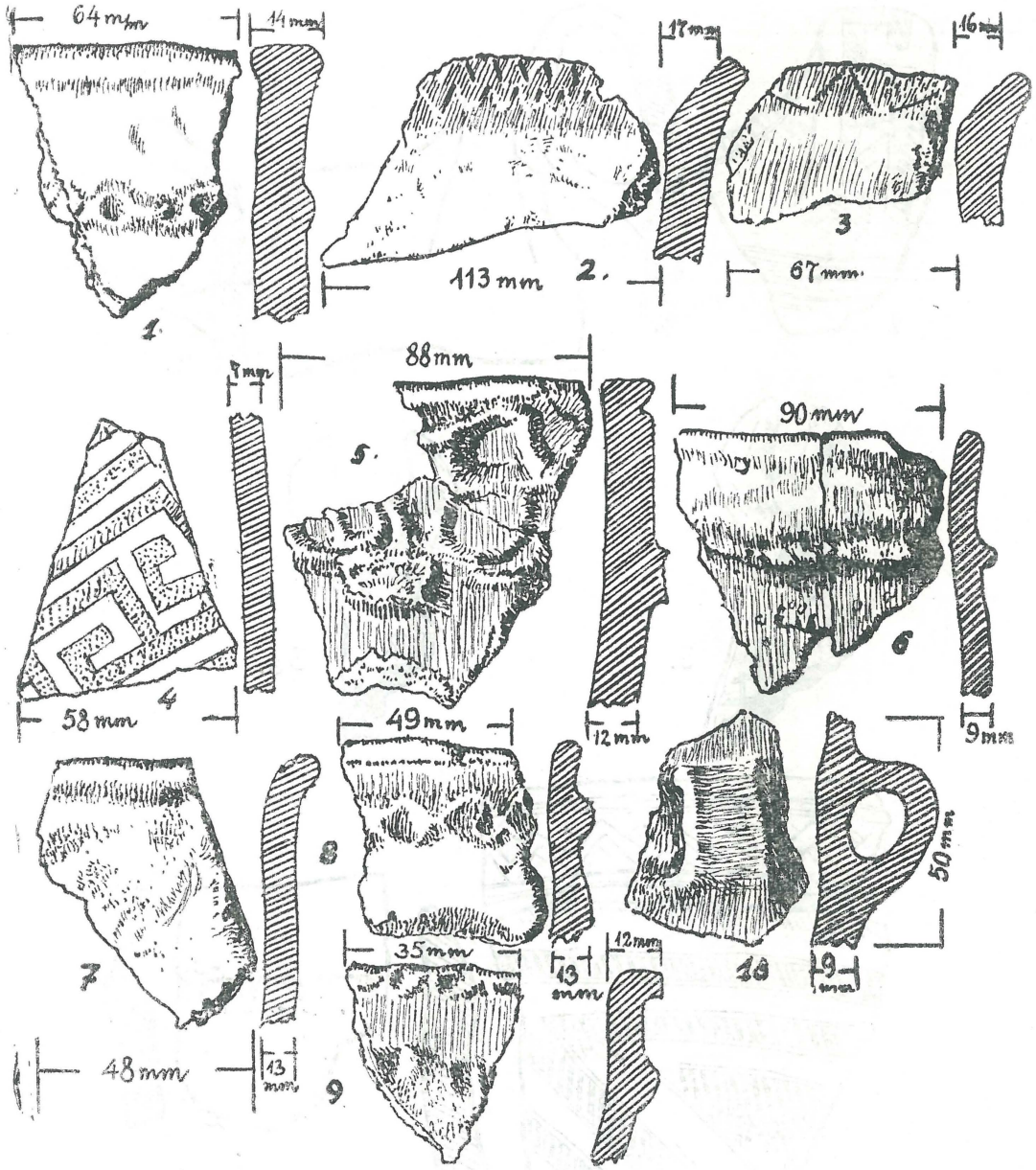
Planșa X.

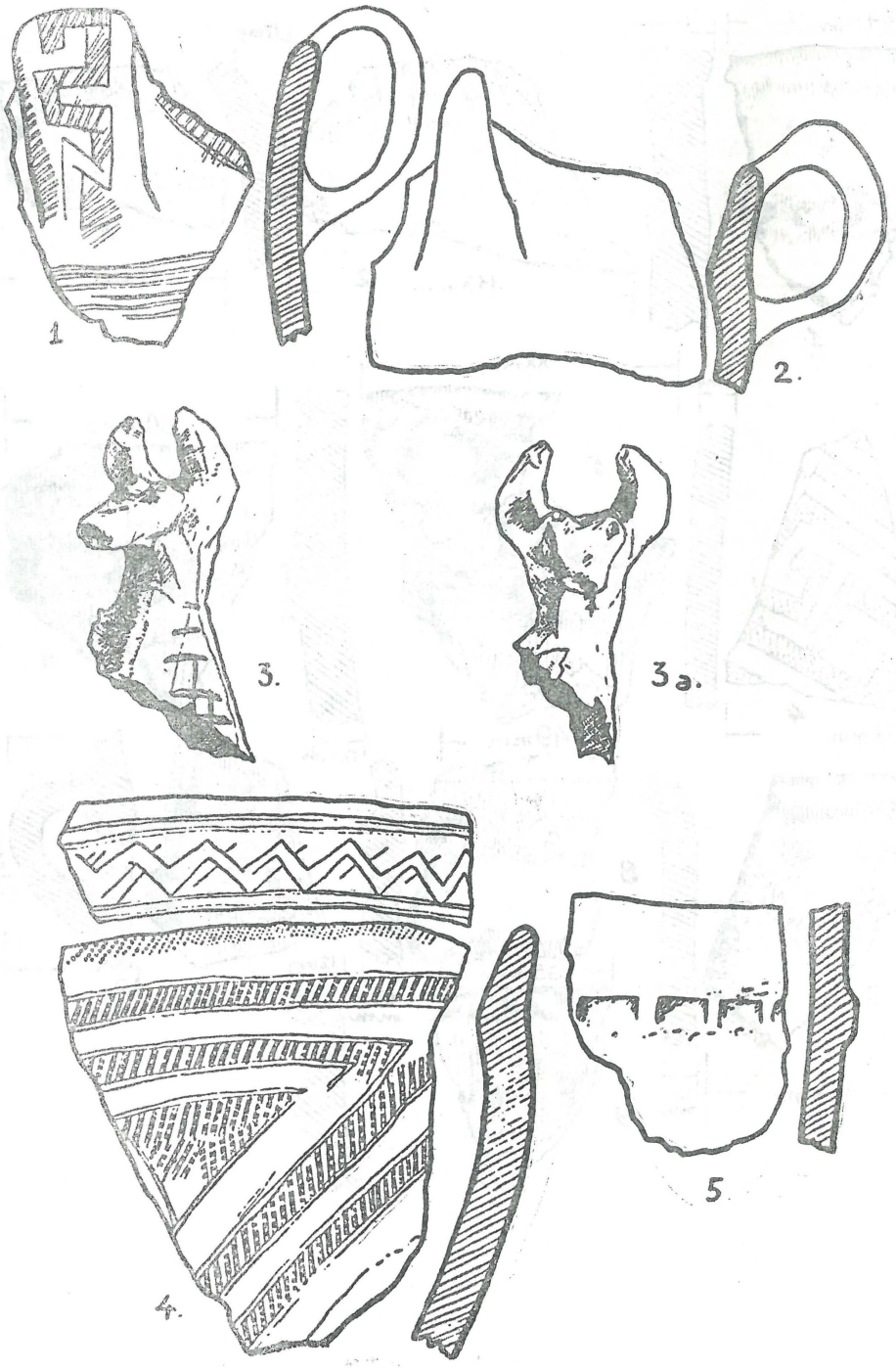
Planșa XI.

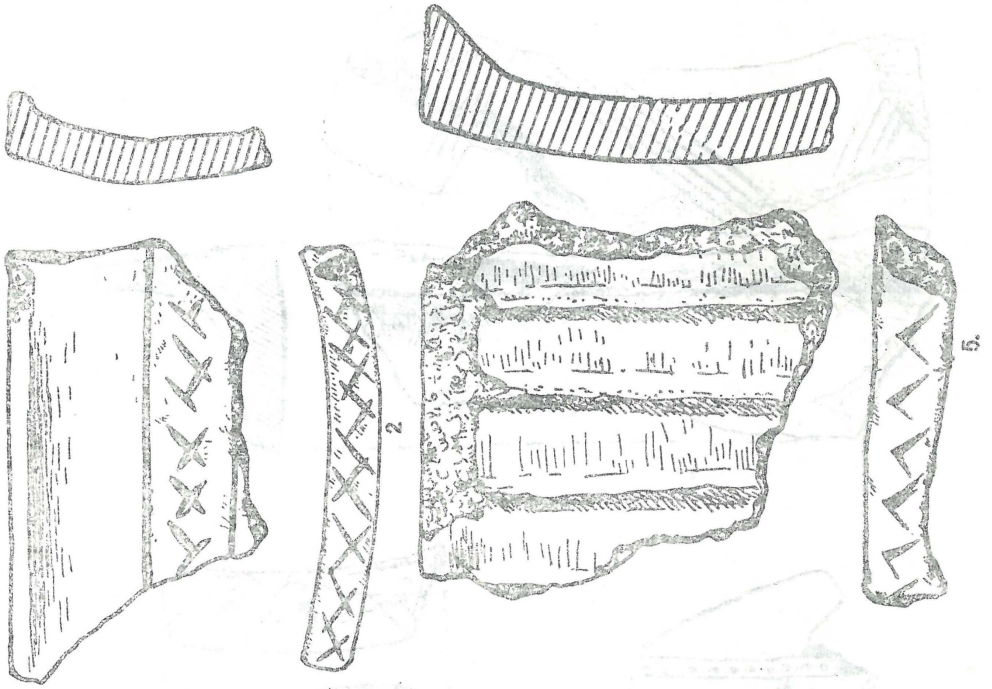
Planşa XII.

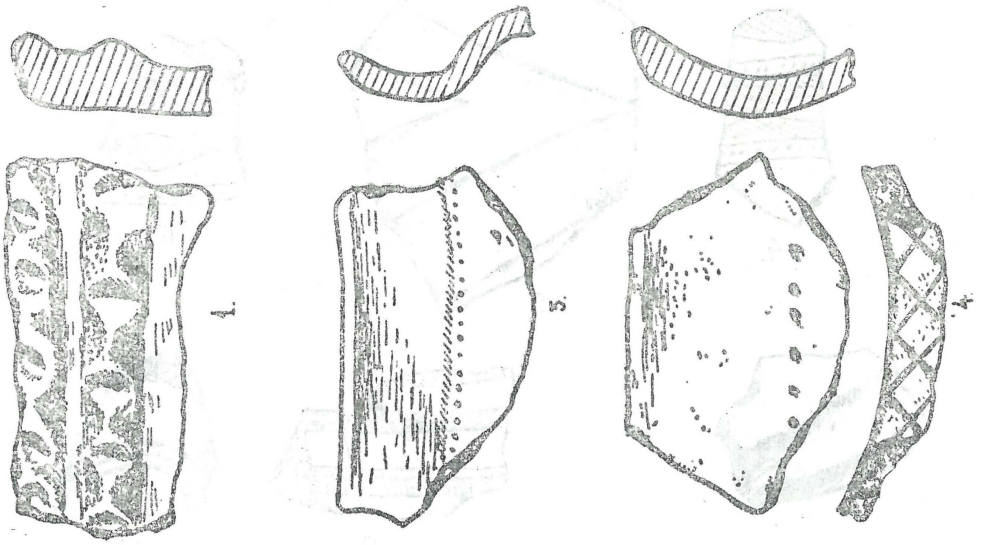

64 mm
14 mm
1.
113 mm
2.
17 mm
16 mm
3
67 mm
88 mm
5.
90 mm
6
58 mm
4
49 mm
12 mm
9 mm
50 mm
7
8
35 mm
13 mm
12 mm
10
9
48 mm
13 mm
9

Planșa XIII.

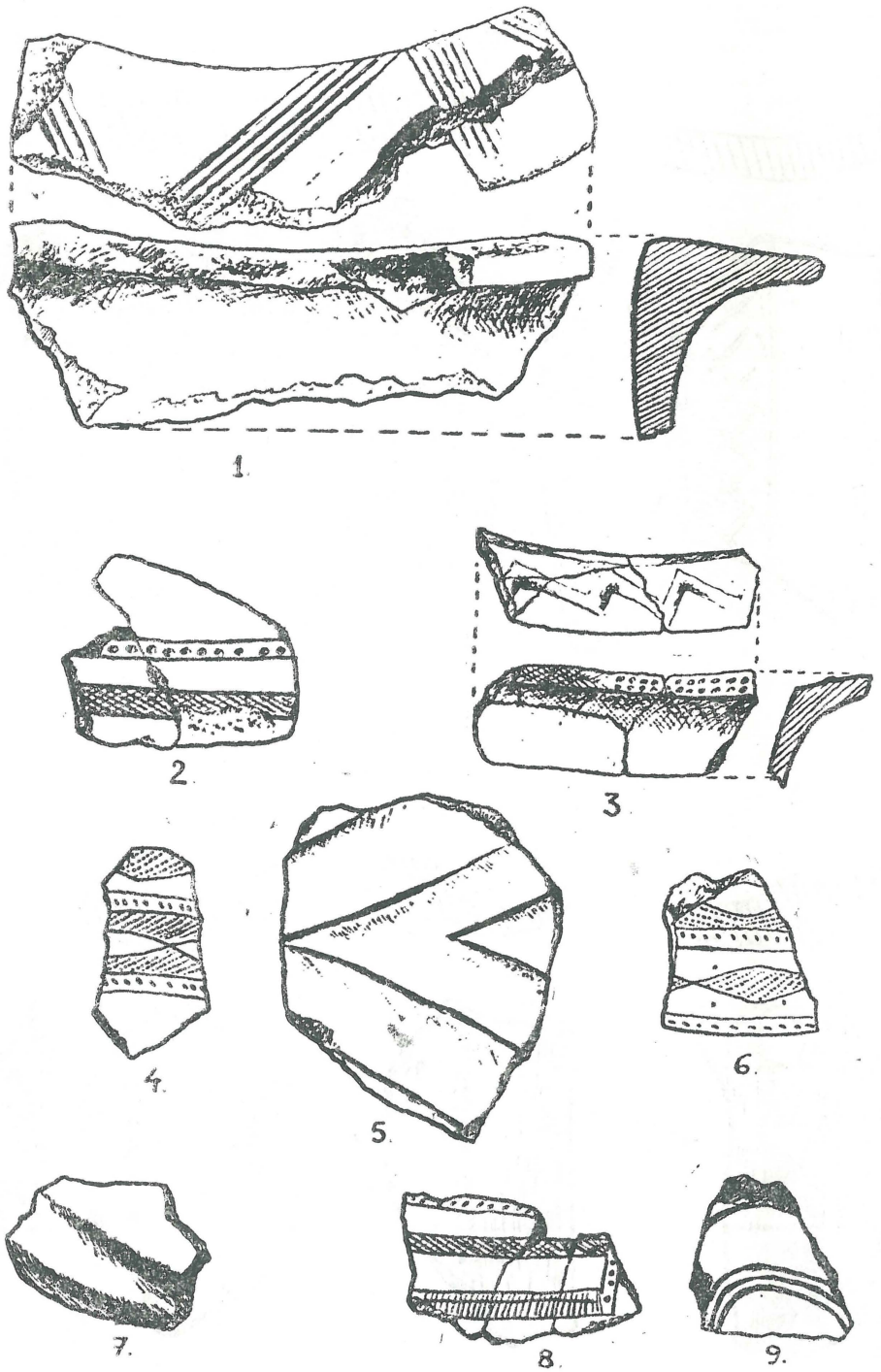

Planșa XIV.

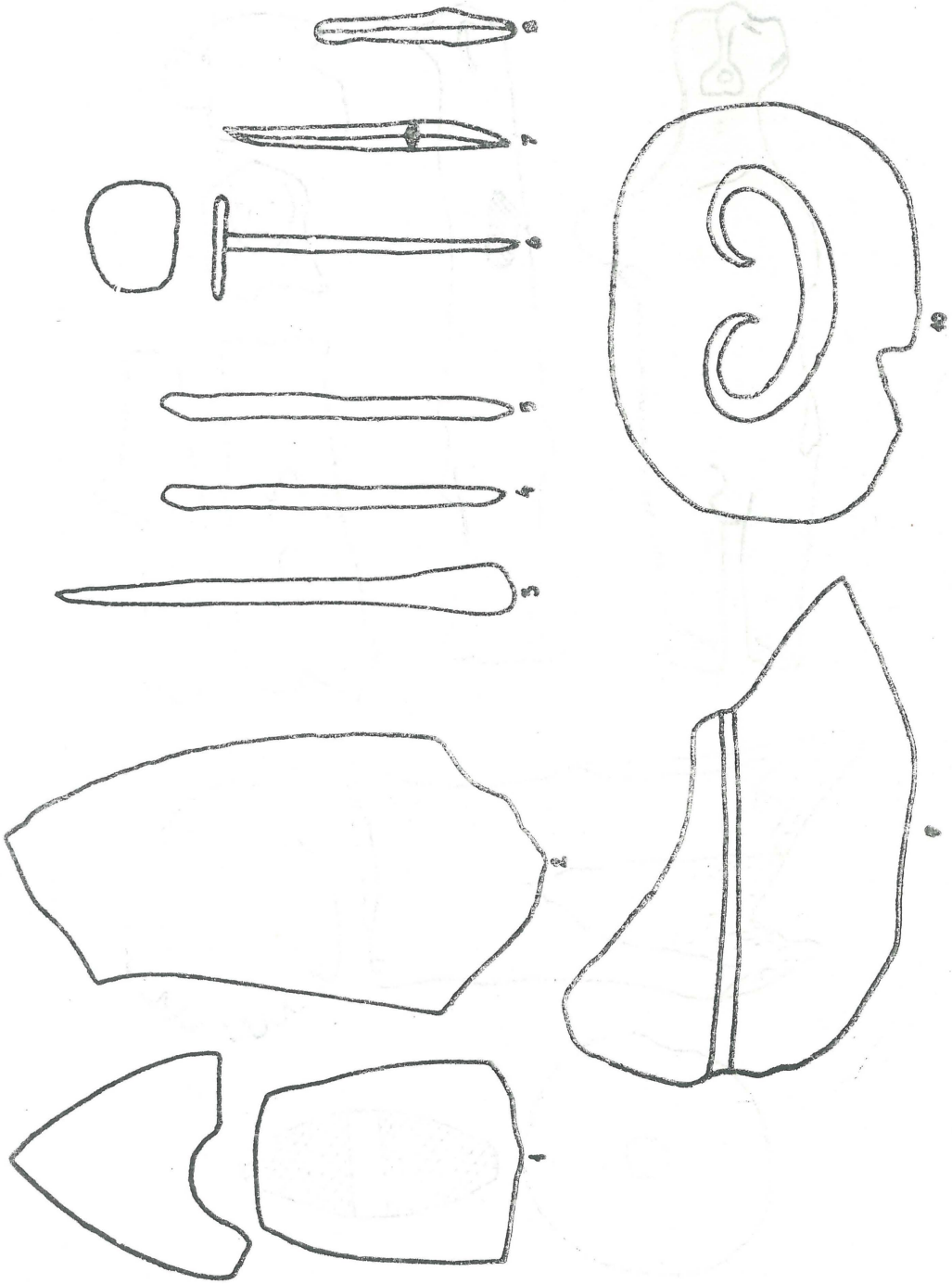

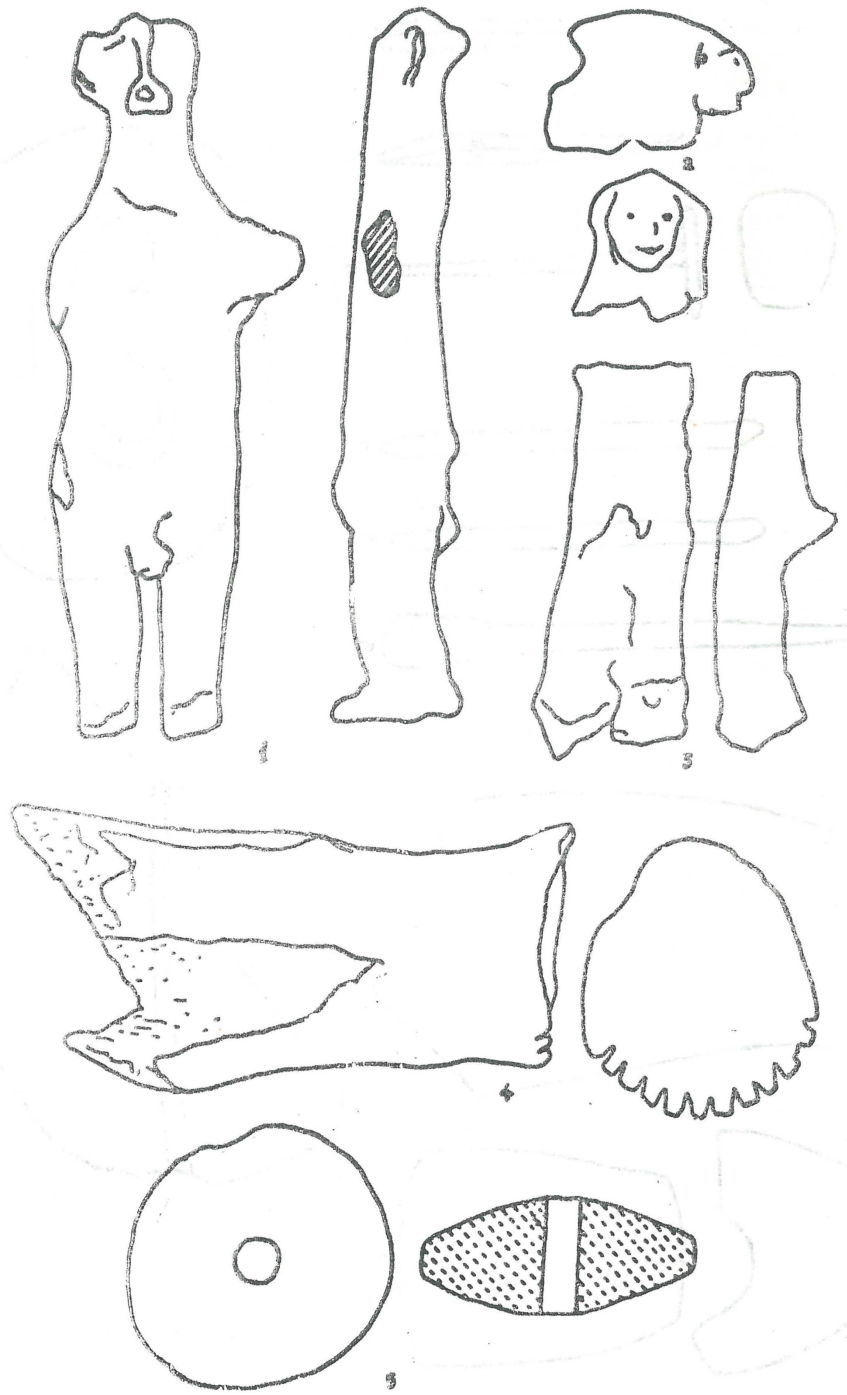
Planșa XV.

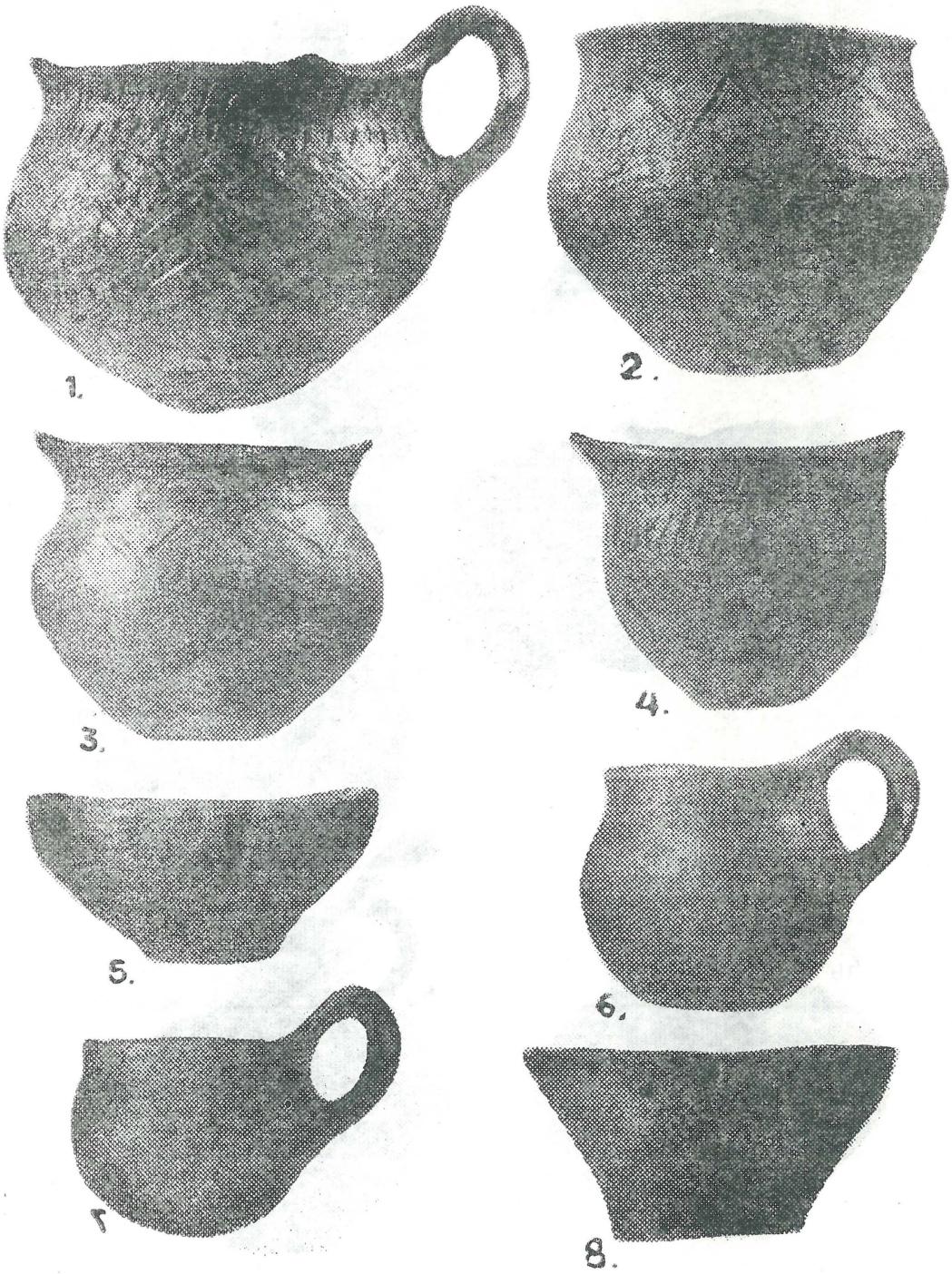
Planșa XVI.

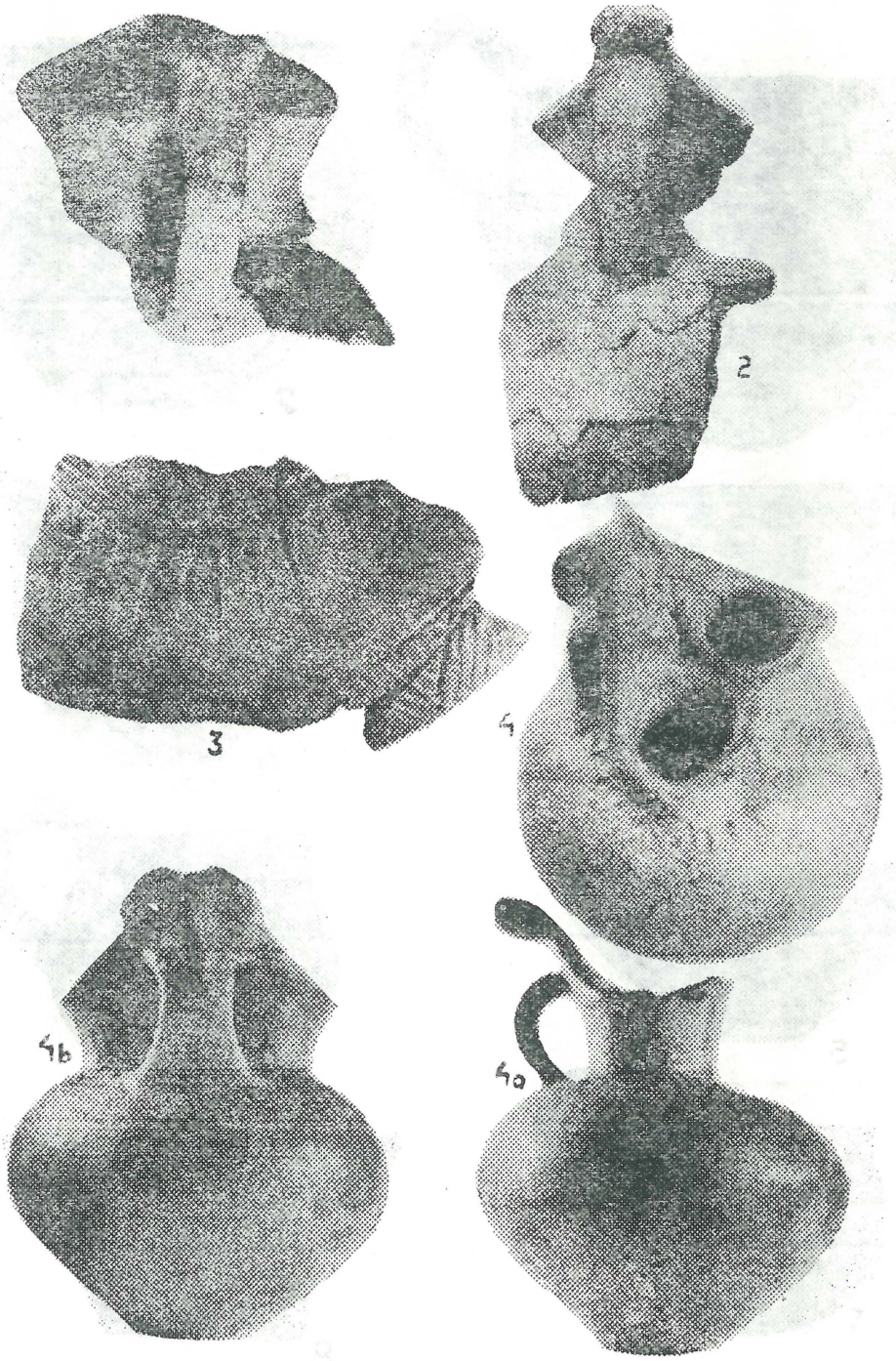
Planşa XVII.

Planșa XVIII.

Planşa XIX.

Planşa XX.

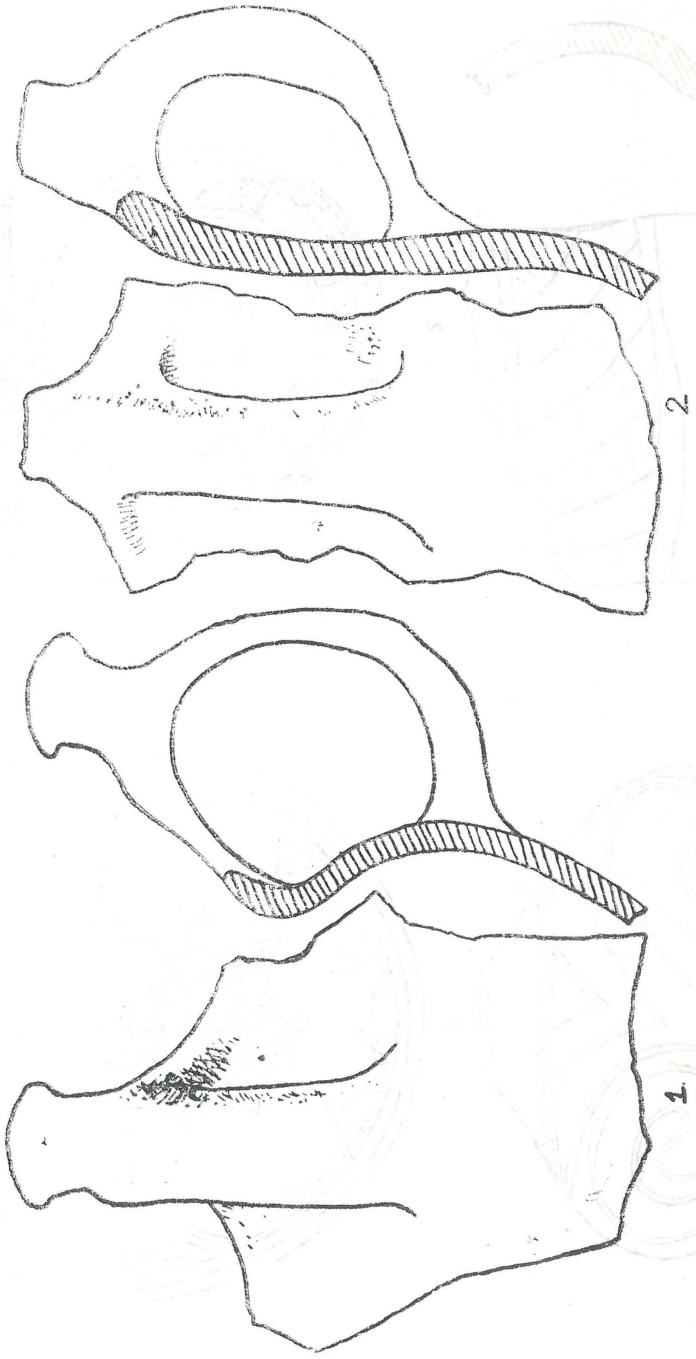
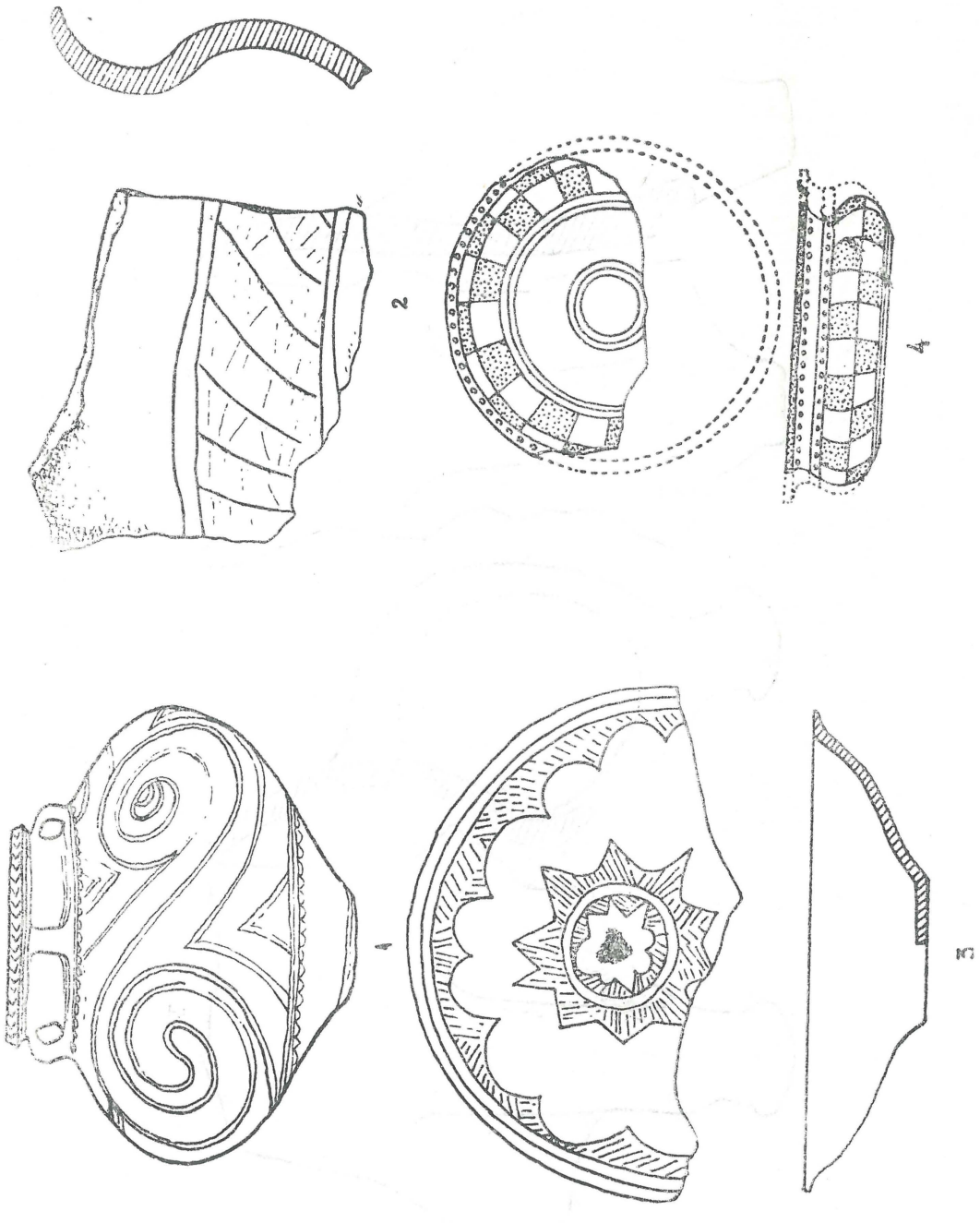

Fig. 2.

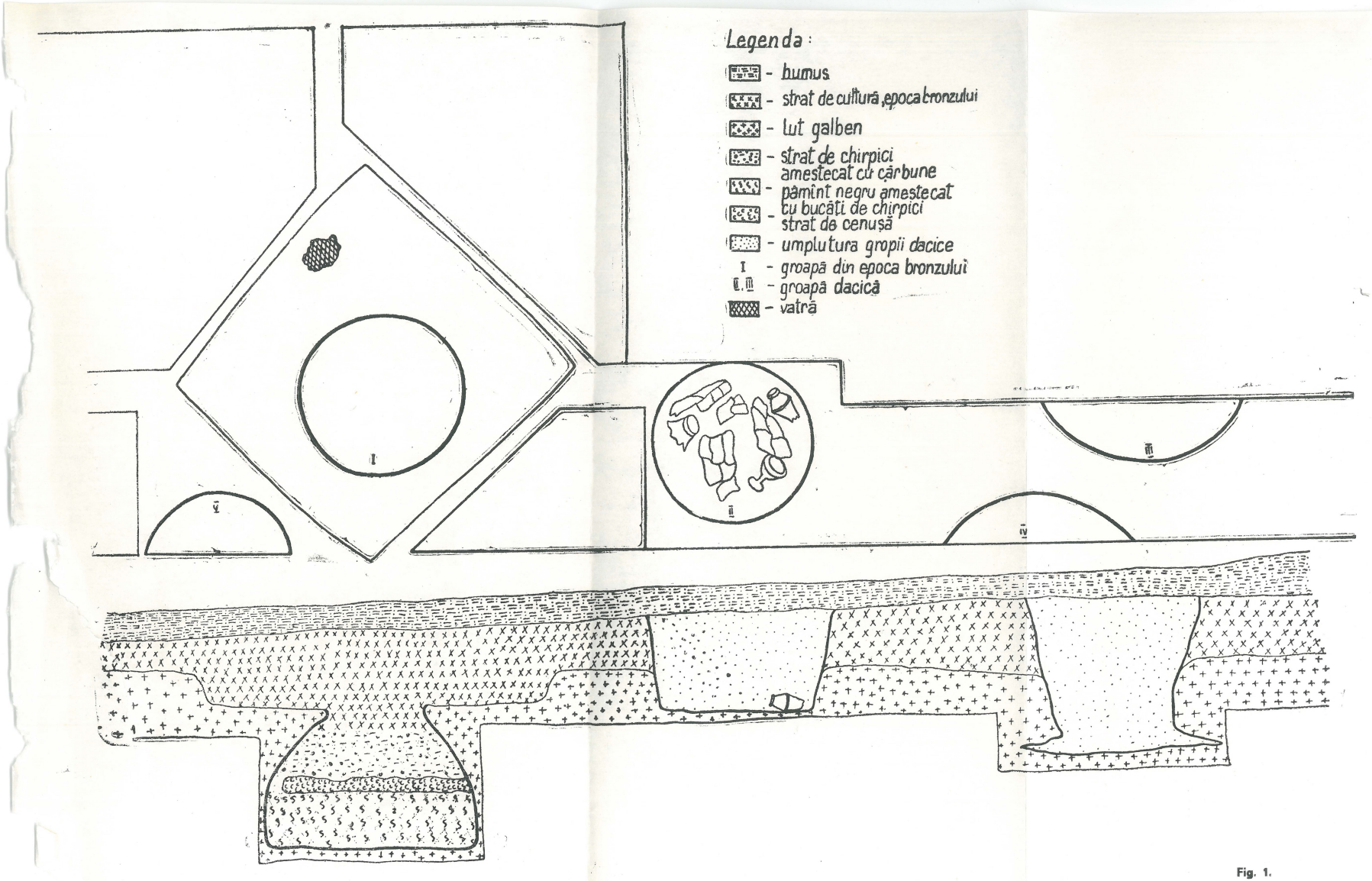

Legenda:
- humus
- strat de cultură, epoca bronzului
- lut galben
- strat de chirpici amestecat cu cărbune
- pământ negru amestecat cu bucăți de chirpici
- strat de cenușă
- umplutura gropii dacice
I - groapă din epoca bronzului
II, III - groapă dacică
- vatră
I
II
III
IV
V

Fig. 1.

Fig. 3.

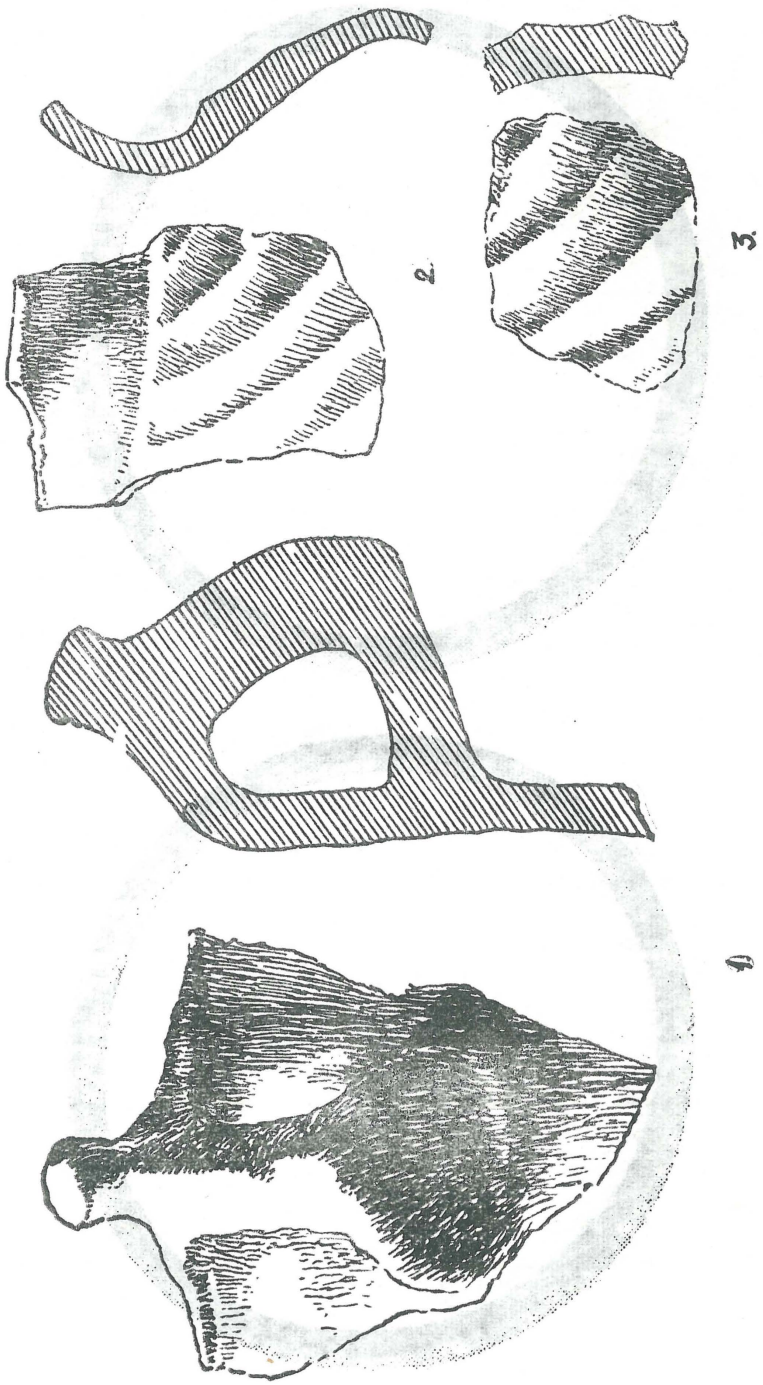
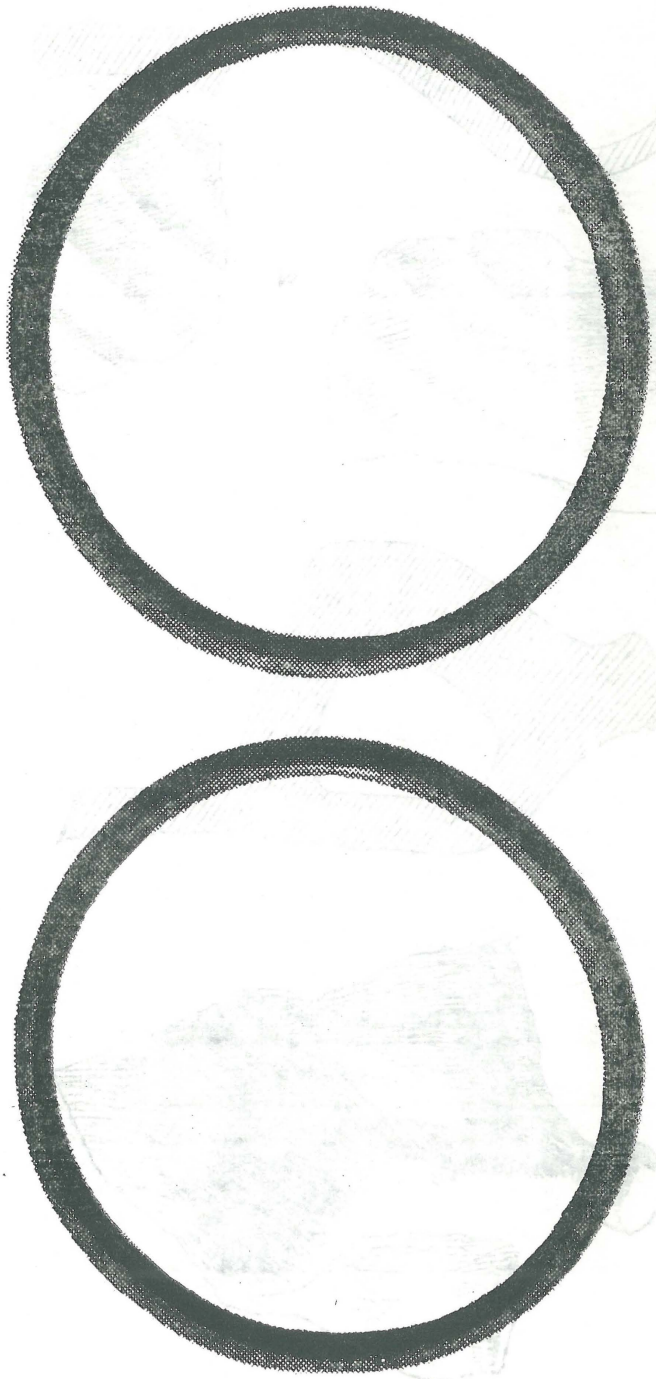
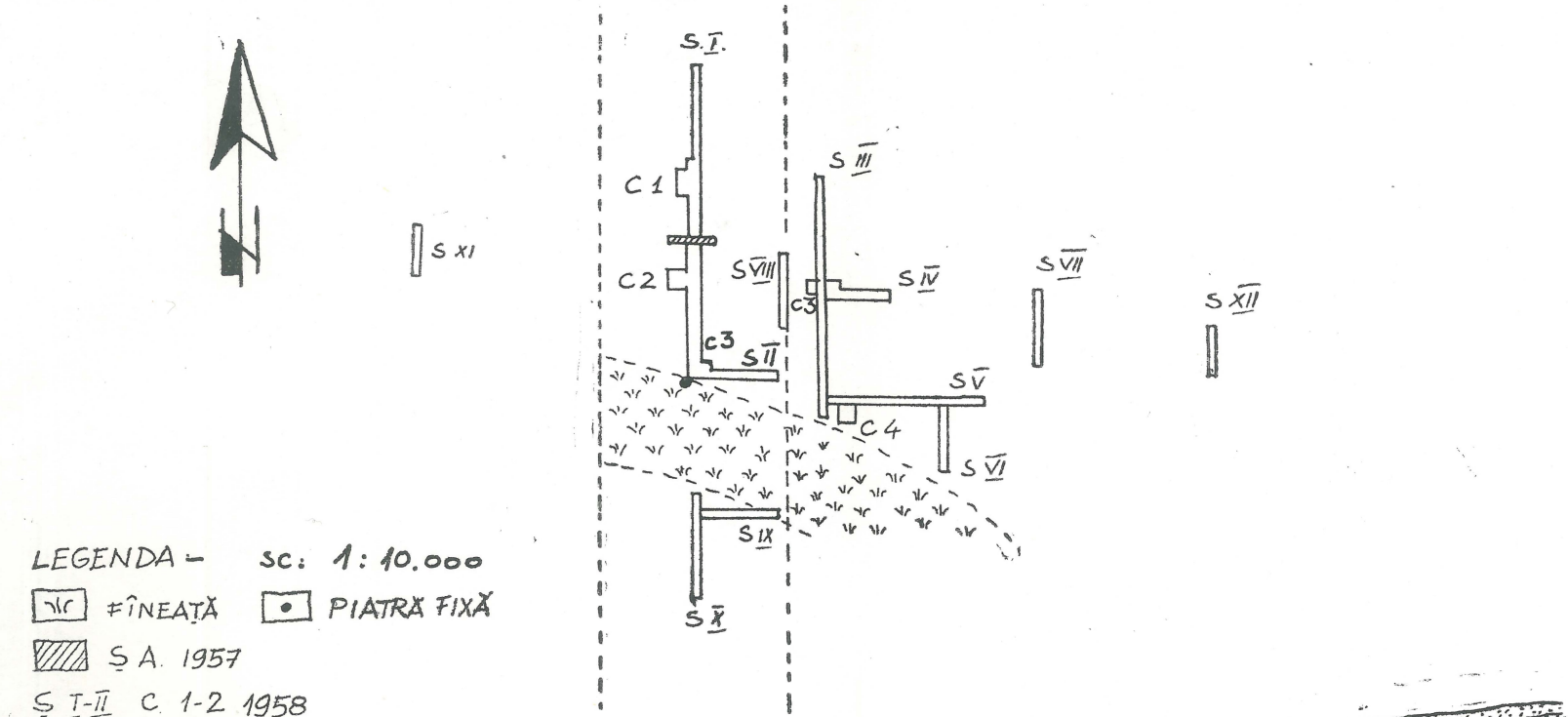

Fig. 4.

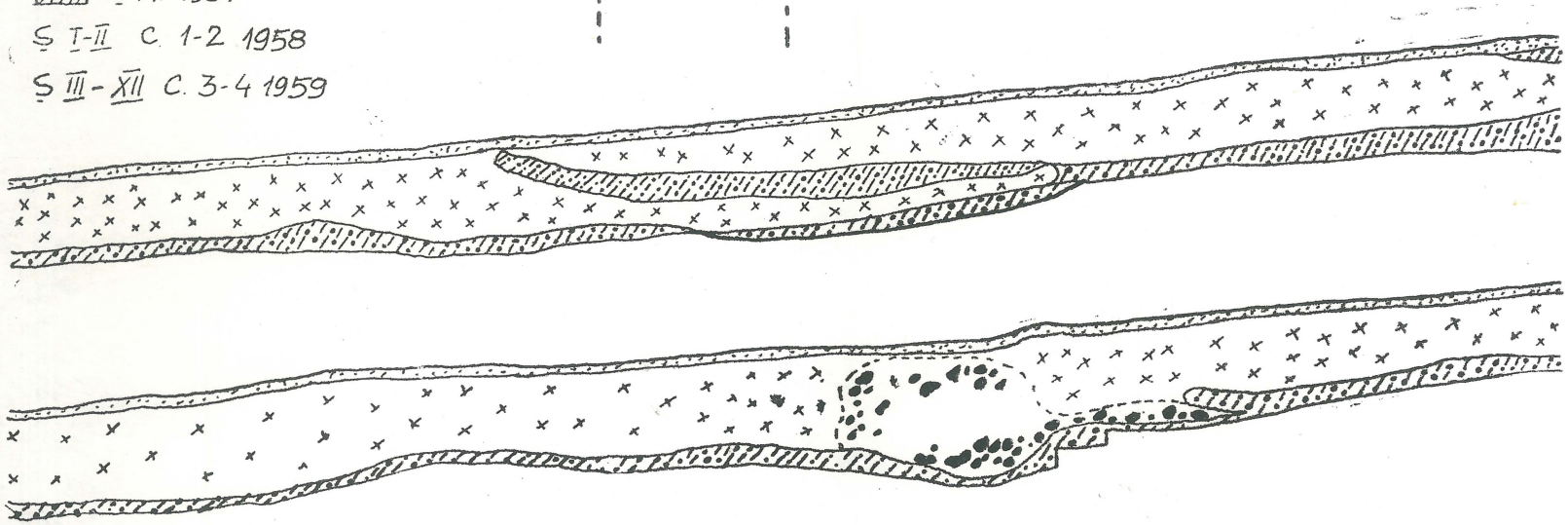
LEGENDA – sc: 1:10.000

FÎNEAȚĂ PIATRĂ FIXĂ

S A. 1957

S I-II C. 1-2 1958

S III-XII C. 3-4 1959

PROFIL NORD-SUD S III.

LEGENDA:

HUMUS

LUT GALBEN

STRAT DE CULTURĂ

CHIRPIC

0 1 2 M.

Fig. 5.

CONTRIBUȚII LA RĂSPÎNDIREA CĂRUCIOARELOR DE LUT ÎN EPOCA BRONZULUI ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

SZÉKELY K. ZSOLT

Literatura arheologică de specialitate a acordat o atenție deosebită apariției și răspîndirii cărucioarelor de lut, și deci a căruței ca mijloc de transport, care a jucat un rol important în viața economică și culturală a Europei. Cele mai vechi descoperiri de cărucioare de lut au fost în vestul Asiei și în partea sudică a U.R.S.S.-ului, stabilindu-se și originea lor. Pe teritoriul Europei Centrale apariția primelor cărucioare este datată în jurul anilor 2200–1800 î.e.n., în cultura „Baden-Pécel" din așezarea de la Budakalász, care aparține acestei culturi.[1]

În bazinul carpato-danubian, cărucioarele și rotițele de lut, apar la sfîrșitul neoliticului și începutul epocii bronzului, fiind prezente în culturile Gumelnița–Gorodsk–Horodiștea, Cîlnic (Furchenstich), Cernavodă, Glina III, Schneckenberg, Monteoru, Tei, Verbicioara, Periam-Pecica, Wietenberg și Vatina–Gîrla Mare.[2]

În sud-estul Transilvaniei, fragmentele de cărucioare de lut sînt destul de rare, pînă în prezent numai în două așezări au fost descoperite: la Cuciulata, lîngă Rupea – aparținînd culturii Schneckenberg A[3] și la Sighișoara, Wietenberg, aparținînd culturii eponime.[4] Rotițe de lut, de diferite tipuri au fost semnalate la Jigodin,[5] Ariușd,[6] Feldioara,[7] Sfîntu Gheorghe [8] și Miercurea Ciuc.[9]

În primăvara anului 1981 numărul descoperirilor s-a îmbogățit cu încă una, prin scoaterea la iveală în mod întîmplător, la Baraolt (jud. Covasna) a unor fragmente de cărucior aparținînd culturii Wietenberg. Între Baraolt și Biborțeni, la vărsarea pîraielor Dongó în Baraolt, cu ocazia regularizării cursului lor a fost săpat un șanț adînc de 3 m, din care au fost aruncate fragmente de vase din lut. Deplasîndu-ne la fața locului, am constatat că șanțul a tăiat un strat de cultură din epoca bronzului. Sub humus este un strat steril, gros de 1 m sub care se afla stratul de cultură gros de 60–80 cm, urmat de solul virgin. Fragmente de vase și alte obiecte din stratul de

cultură au fost aruncate pe mal, de unde s-a putut aduna un bogat material ceramic, din care: un fragment de greutate de lut, de formă piramidală, rotițe din lut și un fragment de cărucior. Fragmentele de ceramică sînt din diferite tipuri de vase și sînt decorate cu ornamente cunoscute din materialul ceramic al așezărilor culturii Wietenberg, descoperite pe teritoriul Transilvaniei. Sînt bucăți din vase de tip borcan (fig. III/5–9, 11, IV/11), strachină și castron (fig. IV/1–10). Este reprezentat și tipul de vas cu patru colțuri trase din marginea vasului (fig III/1–2). În ceea ce privește ornamentarea vaselor, aceasta este destul de variată. Elementele de decor sînt următoarele: brîu alveolat sau incizat (fig. III/3–6), împunsături cu unghi (fig. III/7, 9), caneluri verticale (fig. IV/9–10), ornament în formă de melc (fig. III/10), ornament făcut cu mătura (fig. III/11) și benzi umplute cu incizii (fig. III/12), (IV/2–3, 6–8). Un fragment de castron este decorat pe umăr cu bandă umplută cu inciziuni, urmată de spirale făcute cu linii incizate. Decorul este încrustat cu var (fig. IV/5). Un alt fragment de vas este decorat cu pastilă (fig. IV/4). O rotiță de cărucior s-a păstrat fragmentar (fig. IV/12). Pe baza acestui material ceramic se poate constata că la Baraolt a fost o mare așezare din cultura Wietenberg probabil în faza ei finală de dezvoltare, fapt dovedit de gama largă a tipurilor de vase, la care se mai adaugă și o toartă cu buton caracteristic pentru cultura Noua. Fragmentele de tip Hallstatt ne îndeamnă să presupunem, că peste așezarea din epoca bronzului s-a suprapus și una din prima vîrstă a fierului (fig. IV/13). Din materialul arheologic recoltat de la această așezare face parte și un fragment de cărucior miniatural (fig. I/1) păstrat mai mult de 1/3, putîndu-se reconstitui forma rectangulară cu dimensiunile lui (6 x 5,5 x 3 cm). Este un colț cu pereții înalți, ușor arcuiți și înclinați spre exterior, iar în interior muchiile sînt rotunjite. Lăcașul osiei este realizat printr-o urechiușă care s-a rupt din vechime. Pereții sînt decorați cu dreptunghiuri formate din benzi umplute cu linii incizate. În afară de acest cărucior fragmentar (fig. II) au fost găsite și două rotițe de lut de diferite dimensiuni: 7,7 cm (fig. I./2) și 5,2 cm (fig. I/3), care dovedesc faptul că în această așezare au fost făcute mai multe tipuri de cărucioare.

Căruciorul de lut este unul dintre acele rare piese pe care le cunoaștem din epoca bronzului din Transilvania. Fragmentele de la Petrești, Gherla,[10] de la Cuciulata [11] și de la Sighișoara [12] provin din centrul Transilvaniei, unde sînt cunoscute numeroase așezări ale acestei epoci, cu o durată de timp destul de lungă, atestînd dezvoltarea deplină,[13] în cadrul mai multor culturi.

Materialul ceramic bogat și variat, precum și acest fragment de cărucior de lut prezentat, dovedesc nu numai aria largă de răspîndire a culturii Wietenberg și în sud-estul Transilvaniei, dar și faptul că această cultură este reprezentată prin acele faze de dezvoltare, pe care le cunoaștem din celelalte părți ale Transilvaniei.[14]

Constatările pe baza materialului descoperit vor fi mai bine aprofundate după efectuarea unor cercetări sistematice în așezarea de la Baraolt, care după grosimea stratului de cultură dovedește că a avut o durată destul de mare și nu este exclus că s-a prelungit și în epoca de început a primei vîrste a fierului (Hallstatt A).

NOTE

1. I. BÓNA: **Clay models of Bronze Age Waggons and Wheels in the Middle Danube Basin,** „Acta. Arch.", T: XII. Fasc. 1–4, 1960, p. 83.
2. GH. BICHIR: „Dacia" VIII, 1964, p. 80–81.
3. **Ibidem,** p. 71.
4. K. HOREDT: **Die Wietenbergkultur,** „Dacia" N.S. IV., p. 124, fig. 12/j.
5. Z. SZÉKELY în „SCIV", 3–4, 1955, p. 849, fig. 4/9.
6. GH. BICHIR: op. cit. p. 80.
7. **Ibidem**
8. K. HOREDT în „Materiale", II. p. 24, fig. 10/8.
9. R. VULPE în „SCIV", VI, 3–4, 1955, p. 566. fig. 5/1.
10. M. ROSKA, **Közlemények,** 4, 1944, fig. 20/3, E. OROSZ, în „A. É." XXI, IV, 1–2. 1944. p. 35, fig. 20/3.
11. GH. BICHIR în „Dacia", N.S. VI. p. 110, „Materiale" VII. p. 351–359, și VIII. p. 283–290.
12. K. HOREDT: **Die Wietenbergkultur,** „Dacia" N.S. IV, p. 124
13. I. BÓNA op. cit.
14. Z. SZÉKELY în „Dacia", N.S. XV, 1971, p. 317.

LISTA FIGURILOR

I/1. Cărucior de lut de la Baraolt – reconstituire.

I/2–3. Rotițe de cărucior de lut de la Baraolt.

II. Fragment de cărucior de lut de la Baraolt.

III.–IV. Fragmente ceramice de la Baraolt.

CONTRIBUTIONS TO THE SPREADING OF CLAY MODELS OF BRONZE AGE WAGGONS IN TRANSILVANIA

(Abstract)

In spring, 1981, near Baraolt, at the confluence of the Dongó and Baraolt, brooks, during the control of the channel a Bronze Age settlement was descovered. Among the rich ceramical stuff there were found a fragment of a clay waggon and two clay wheels which enrich the findings from the Bronze Age in South-East Transilvania.

The settlemen chronologically may be put to the middle of the Bronze Age, to the end of the Wietenberg civilization.

EXPLANATION OF THE FIGURES

I/1. Clay model of Bronze Age waggon from Baraolt, reconstruction
I/2–3. Clay waggon wheels from Baraolt
II. Fragment of clay waggon
III–IV. Fragments of ceramics from Baraolt.

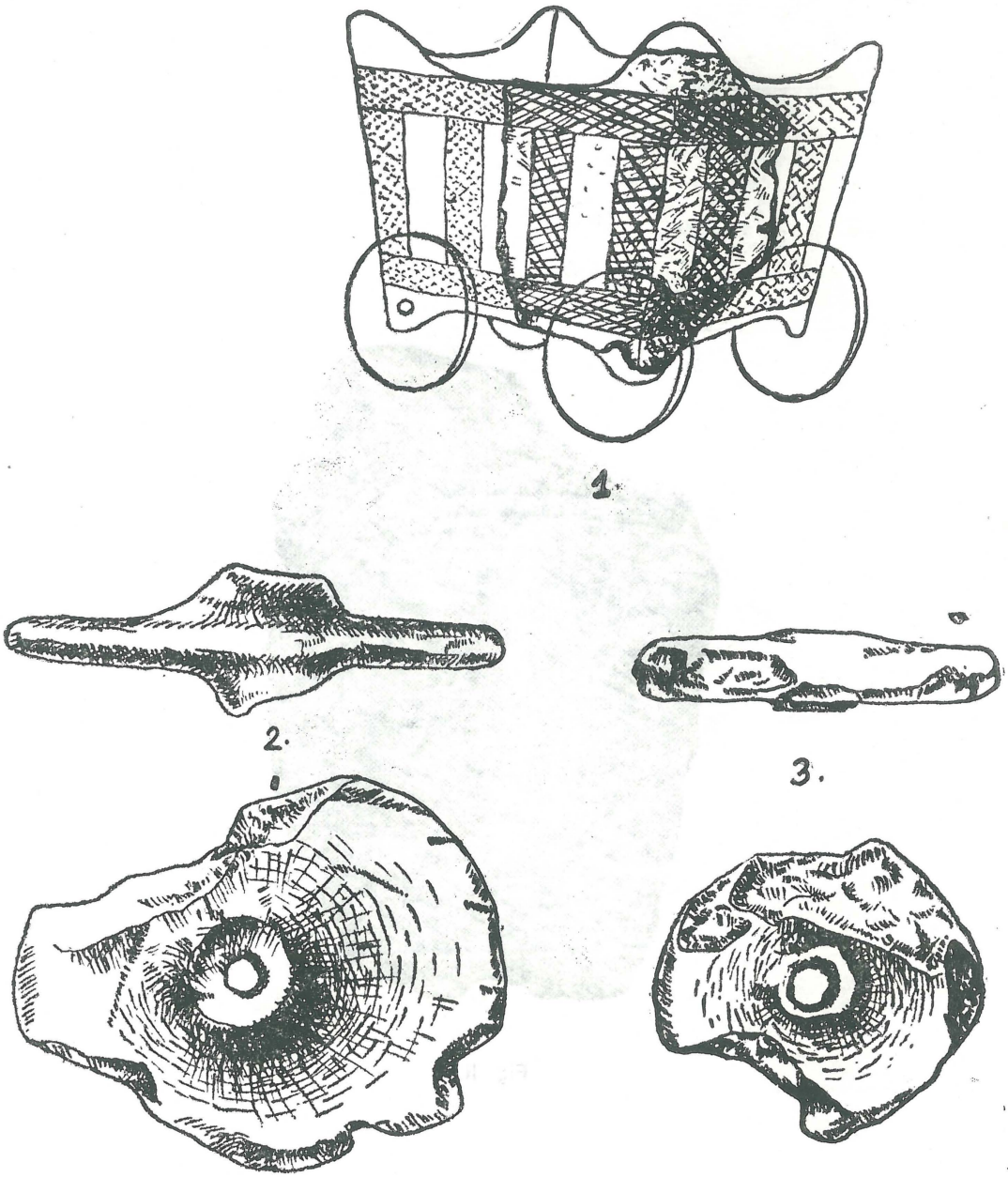

Fig. I.

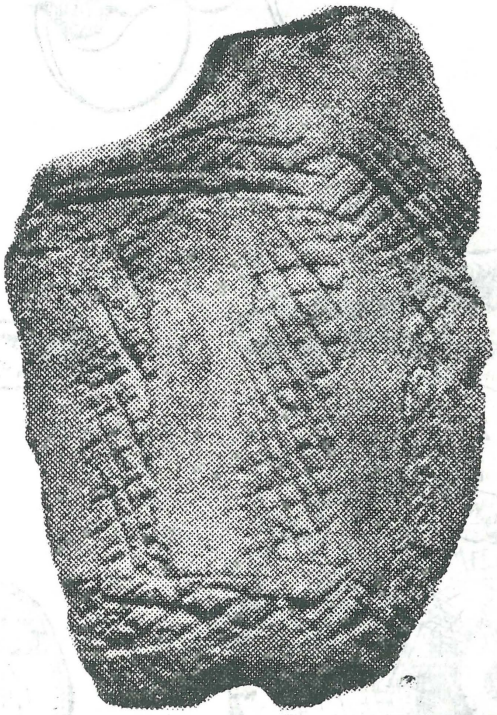

Fig. II.

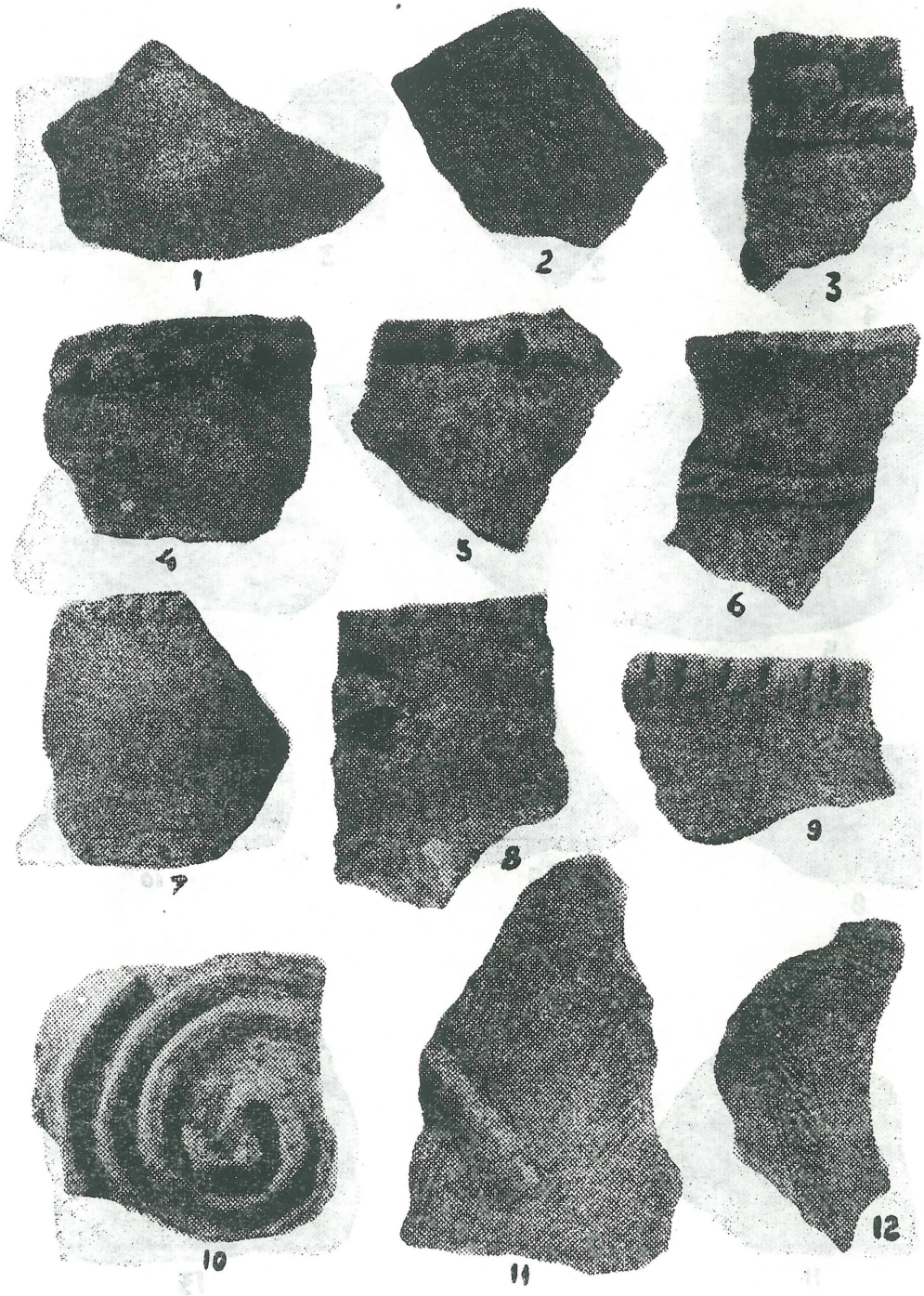

Fig. III.

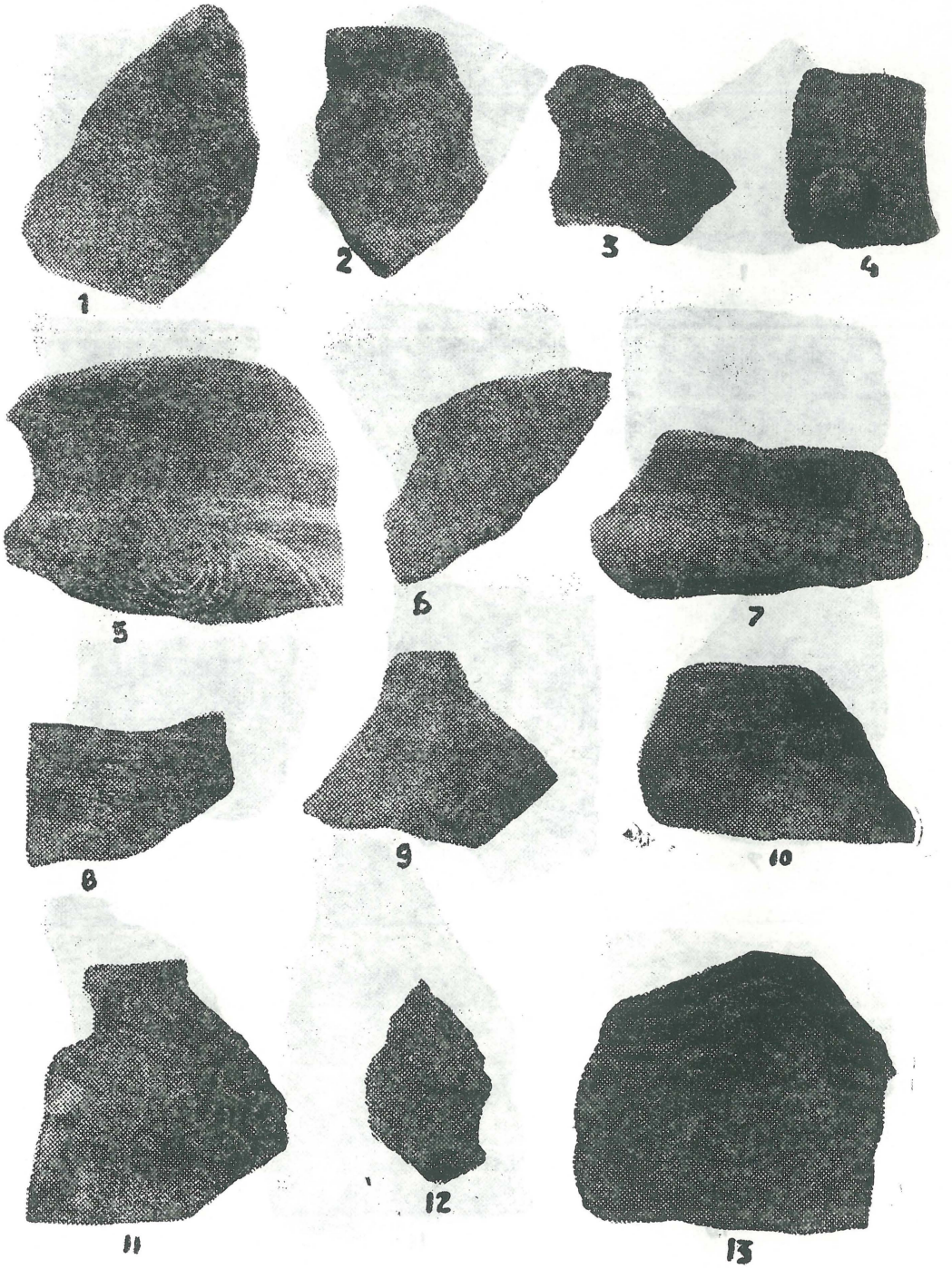

Fig. IV.

PECENEGII ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

SZÉKELY ZOLTÁN

Prin cercetările arheologice și istorice efectuate în ultimii ani au fost clarificate multe probleme privind istoria Transilvaniei, dar cu toate acestea mai sînt încă unele nerezolvate, printre care și problema organizării apărării graniței în timpul feudalismului timpuriu. În următoarele rînduri, pe baza unor cercetări făcute recent în sud-estul Transilvaniei arătăm unele rezultate obținute în acest sens.

După instaurarea stăpînirii regatului feudal maghiar la începutul mileniului al II-lea e.n. în Transilvania, regii maghiari au adus în sud-estul Transilvaniei pe secui, care în secolul al XII-lea au ajuns deja în Țara Bîrsei din părțile bihorene, iar la începutul secolului al XIII-lea au fost mutați în regiunea unde locuiesc și azi. În afară de secui, pentru asigurarea graniței de răsărit, au fost aduse și alte populații înrudite la origine, printre care și pecenegii.[1] Aceștia, avînd aceeași organizație gentilică, trai și fel de luptă, în cursul vremii s-au contopit cu populația secuiască. Amintirea lor s-a păstrat prin unele denumiri de localități și atestări documentare menționîndu-i sub denumirea de „bisseni-picenati". Astfel, pe teritoriul județului Covasna există satul denumit Bețeneu (actual Pădureni), iar documentele scrise menționează existența pecenegilor la Sînzieni, Turia (cuprinzînd localitățile Kanta, Volál și Karatna) și Valea Seacă,[2] toate situate în curbura Carpaților Orientali.

Primele date scrise despre pecenegi sînt din anii 1116 și 1146, cînd în avangarda armatei maghiare în timpul regilor maghiari, Ștefan al II-lea și Géza al II-lea au luptat alături de secui la Olșova și la Laita contra bavarezilor și cehilor.[3] Resturile de cultură materială a lor și a secuilor, fiind vorba de populații cu aceeași organizație social-politico-culturală ca a ungurilor, este greu de diferențiat și pînă în prezent nici nu s-a făcut. Datele furnizate de denumirea localităților și de documentele scrise sînt atestate și de descoperirile arheologice făcute pe teritoriul județului Covasna.

Astfel, în anul 1970, din albia pîrîului Vîrghiș, în hotarul orașului Baraolt, cu ocazia exploatării nisipului de la adîncimea de 2 m, excavatorul

a scos un vas din bronz cu trei picioare.[4] Localitatea Baraolt, este considerată ca aşezare de origine peceneagă.[5] Acest vas nu putea să aparţină altei populaţii decît pecenegilor, fiindcă un astfel de vas nu este cunoscut din altă epocă, iar forma lui cu trei picioare arată că a fost folosit la vatră liberă de o populaţie, care s-a ocupat cu creşterea animalelor mari.

Alte descoperiri provin din campaniile de săpături din anii 1982, 1984 făcute la Turia, în partea denumită Karatna, care au furnizat şi o altă dată mai importantă pentru cunoaşterea culturii materiale a acestei populaţii.

Pe malul stîng al pîrîului Turia este situată o parte a comunei Turia, denumită „Karatna". Lîngă podul care trece peste pîrîul din această parte a comunei, terenul este mai ridicat, avînd denumirea de „Loc de aşezare". Pe acesta au fost depistate resturile unei locuinţe din prima vîrstă a fierului (Hallstatt) peste care s-a suprapus şi o aşezare din feudalismul timpuriu. Într-o groapă provenită din prima vîrstă a fierului a fost săpată alta, aparţinînd feudalismului timpuriu. În groapa din urmă au fost găsite multe fragmente ceramice, bucăţi din vase cu şi fără toartă făcute la roată bună (fig. 2/3–6; 5/1–4; 6/1–7; 7/1–3, 8–9; 3–1), în afară de acestea au mai fost găsite şi fragmente provenite din buzele unor căldări de lut (fig. 2/1–2).

Tot la Turia, în cursul campaniei de săpături din anul 1984, efectuate în curtea şi grădina conacului Apor, actualul sediu al C.A.P.-ului, pe locul unde s-a excavat pămîntul pentru silozuri, a fost descoperită o locuinţă din feudalismul timpuriu. Terenul unde a fost aşezarea a fost distrus, numai o mică parte s-a păstrat intact, în care, printre alte resturi de cultură, au fost depistate şi resturile unei locuinţe provenind din cultura materială a feudalismului timpuriu.

Locuinţa a avut o formă dreptunghiulară, orientată est--vest. Latura estică a fost tăiată, terenul fiind folosit la nisipărie. Măsurînd după latura vestică, dimensiunile ei au fost: 4 x 4 m. Pe latura nordică şi sudică a locuinţei, la bază au fost aşezate pietre pe muchie ca un fel de zid, împiedicînd surparea nisipului. Cuptorul cu bolta săpată în peretele gropii a fost pe latura sudică a locuinţei. La o distanţă de 2 m de cuptor a fost o vatră de lut rotundă cu suprafaţa lutuită. Dimensiunile cuptorului: 1 x 1 m; vetrei 0,90 x 0,90 m. În jurul cuptorului şi a vetrei au fost găsite multe fragmente de vase, unelte de uz casnic din os şi din fier şi arme. Intrarea era în colţul nord-estic al bordeiului (fig. 1).

Din inventarul bordeiului, cel mai bogat a fost materialul ceramic. Vasele sînt făcute, atît la roată înceată, cît şi rapidă din pastă bună, arsă brun-negru sau cărămiziu. Vasele, în majoritatea covîrşitoare sînt de tip oală-borcan; cazanul de lut a fost reprezentat numai de un singur fragment de margine. Apar de asemenea căni cu gura treflată prevăzute cu toartă de bandă. Pe două fragmente de fund de vas au fost ştampile în formă de cruce cu braţele în relief (fig. 3/2, 5/2). Oalele borcane sînt de două tipuri: oale cu buza răsfrîntă în afară şi tăiate drept, cu pereţi groşi, făcute la roată, de mînă şi oale cu peretele mai subţire din pastă mai fină, făcute

la roată rapidă (fig. 3/1–8; 5/2–3; 6/8–10; 7/5–7; 8/1–2). Uneltele de uz casnic sînt reprezentate prin cuțite, ace, o cheie din fier și un străpungător din os (fig. 4/1–3,7). Armele sînt reprezentate prin trei vîrfuri de săgeată din fier de diferite tipuri și de jumătatea unui pinten din fier (fig. 4/4–6). Nu au fost găsite obiecte de podoabă și nici monede.

La distanța de 5 m de latura estică a locuinței a fost un cuptor cu boltă, de copt pîine, cu gura spre est. Tot în acest șanț a fost găsită o groapă de gunoi aparținînd locuinței, în care au fost găsite fragmente de vase și scheletul unui animal rozător.

La încadrarea cronologică a locuinței și a așezării ne-au furnizat date materialul ceramic [6] și vîrfurile de săgeți. Vasele din prima categorie, în număr destul de redus, fără ornamente, precum și oalele-borcan cu forme mai evoluate, cu ornament de striuri din categoria a doua, ștampila pe fundul unui vas,[7] lipsa aproape totală a cazanului de lut,[8] apariția cănilor cu gura treflată și cu toarta de bandă, arată că locuința nu se poate data în secolul al XII-lea, ci numai la începutul secolului al XIII-lea. Vîrfurile de săgeți și pintenul cu spin dovedesc numai faptul că aceste forme mai persistă și în secolul al XIII-lea, dar nu trec în secolul al XIV-lea.

Denumirea locului (Loc de așezare), precum și materialul ceramic descoperit nu lasă nici o îndoială că pe acest loc a fost o așezare din feudalismul timpuriu, care etnic aparținea populației pecenege, atestată pe aceste locuri și prin documente scrise.

Se pune întrebarea, cînd a fost adusă această populație în această parte a județului Covasna. Deocamdată pentru stabilirea acestui fapt numai materialul ceramic ne furnizează date concrete. În materialul ceramic al așezărilor din sec. al XII-lea din văile Tîrnavelor, a Oltului și a Rîului Negru, nu au fost găsite vase cu toartă împreună cu fragmente provenite din căldări de lut.[9] Acest fapt ne îndeamnă, ca data așezării s-o situăm la sfîrșitul sec. al XII-lea și începutul sec. al XIII-lea, prin urmare au venit cu secuii sau puțin timp după aceștia. Acest lucru este dovedit și de faptul că în organizația tribală a secuilor au figurat între denumiri de gen și de ramură (Korozma și Bașineu) care îndubitabil au fost pecenege.[10] Secuii din cele trei scaune în genul „Jenő" au avut și o ramură „beșinău".[11] Acești pecinegi ca și secuii, au fost liberi, avînd obligația de a efectua numai serviciul militar, fapt reieșit și dintr-un document din anul 1324, cînd sînt amintiți pecenegii liberi la Valea Seacă.[12] Localitățile mai sus amintite ca așezări pecenege făceau parte din teritoriul județului Alba de Sus.[13]

În ceea ce privește originea căldărilor de lut au fost emise diferite păreri. Dintre cercetătorii români unii cred că sînt de origine cumană,[14] considerînd că este ceramica caracteristică pecenegilor,[15] iar alții nu admit aceste ipoteze și sînt de părere că prototipurile lor trebuie căutate în aria culturii Saltovo-Maiațk, de unde au fost aduse în spațiul carpato-dunărean de către Kabaro-chezari, bulgari și maghiari, iar acestea au fost preluate de populația locală.[16] Cercetătorii maghiari în general le consideră ca cele

mai caracteristice produse ale olăriei maghiare din secolele X–XIII,[17] originea lor fiind în regiunea Donului, în cultura Saltovo și că ungurii au folosit aceste căldări de lut pînă la sfîrșitul secolului al XIII-lea.

Din cele relatate mai sus, reiese că un singur lucru este cert, că populațiile de stepă, ca ungurii, pecenegii și cumanii au folosit căldările de lut. Venind în Bazinul Dunării aduc cu ei acest tip de vase, iar descoperirea lor prin cercetările arheologice în anumite locuri unde au migrat aceste popoare, este întărită de documente scrise, denumirea unor localități, care specifică etnicitatea populațiilor respective.

În ceea ce privește locuința descoperită în grădina conacului Apor nu se poate preciza exact, că aparține pecenegilor sau secuilor. Lipsa totală a căldărilor de lut dovedește că așezarea este ulterioară celei de la Telek, iar faptul că este situată pe malul drept al pîrîului, unde secuii s-au stabilit, pledează pentru atribuirea ei acestora. În concluzie putem constata că săpăturile de la Turia au furnizat date importante pentru cunoașterea istoricului acestei regiuni în sec. XII–XIII, cînd secuii și pecenegii s-au stabilit pe aceste meleaguri.

NOTE

[1] K. HOREDT, **Contribuții la Istoria Transilvaniei,** sec. XIII. Bibl. Ist. VII. 1958, 123.

[2] B. ORBÁN, **A székelyföld leirása** (Descrierea țării secuiești) III. 1869, 91, n. 1–2; 109, n. 1; 113, n. 1–4; 182; Székely Oklevéltár I, 39.

[3] **Chronicon Pictum Vindobonense,** 153 159–60.

[4] Z. SZÉKELY, in Aluta, 1974–75, 68, fig. 8.

[5] GY. GYÖRFFI, **A székelyek eredete és településük története,** în Erdély és népei, 1945, 65.

[6] V. SPINEI, **Moldova în sec. XI–XIV,** 1982, 88.

[7] Z. SZÉKELY, în **Aluta, VIII–IX,** 1976–77, 56–57, fig. 12/3; J. KOVALOVSZKI, **Településásatások Tiszaeszlár – Bashalmon,** Font Arch. Hung. Budapest, 1980, 46.

[8] P. DIACONU, SCIV, 7, 1956, 425–437, Dan, Gh. Teodor, SCIV, 14, 1963, 197–207.

[9] GY. GYÖRFFI, **Tanulmányok a magyar állam eredetéről** (Studii despre originea statului maghiar), 1959, 61; Z. SZÉKELY, în Aluta 1974-75, 59–60.

[10] **Ibidem,** 72–73.

[11] GY. GYÖRFFI, **A székelyek eredete...** 48. L. RÁSONYI, **Hidak a Dunán,** 1981, 89.

[12] SZÉKELY Okl. I. 39.

[13] B. ORBÁN, o.c. 109, n. 1.

[14] DAN GH. TEODOR, in SCIV, 14, 1963, 202.

[15] P. DIACONU, în **Dacia,** N.S. 8, 1964, 250–263.

[16] V. SPINEI, o.c., 1982, 87.

[17] ȘT. FODOR, în **Acta Archaeologica,** Budapesta, 1974, 24, (3–4), 346.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Planul locuinței.
Fig. 2. Fragmente de vase din locuință.
Fig. 3. Cuțit, ac, vîrfuri de săgeți.
Fig. 4. Fragmente de vase din groapa de la Telek.
Fig. 5. Fragmente de vase. Telek: 1,4; Conacul Apor: 2,3.
Fig. 6. Fragmente de vase. Telek: 1–7; Conacul Apor: 8–10.
Fig. 7. Fragmente de vase. Telek: 1–3, 8–9; Conacul Apor: 4–7, 10.
Fig. 8. Fragmente de vase. Conacul Apor: 1,2.; Telek: 3–7.

THE PETCHENEGS IN THE SOUTH-EAST TRANSILVANIA

Abstract

On the bases of a few archeological descoveries besides which, there are a bronze vessel found near Baraolt (Covasna Region) and fragments of pail made of clay, found in a pit in Turia at the place named the settlements in Baraolt and Turia.

He considers them to belong to the Petcheneg's brought together with the Székely to guard the eastern frontier of Transilvania.

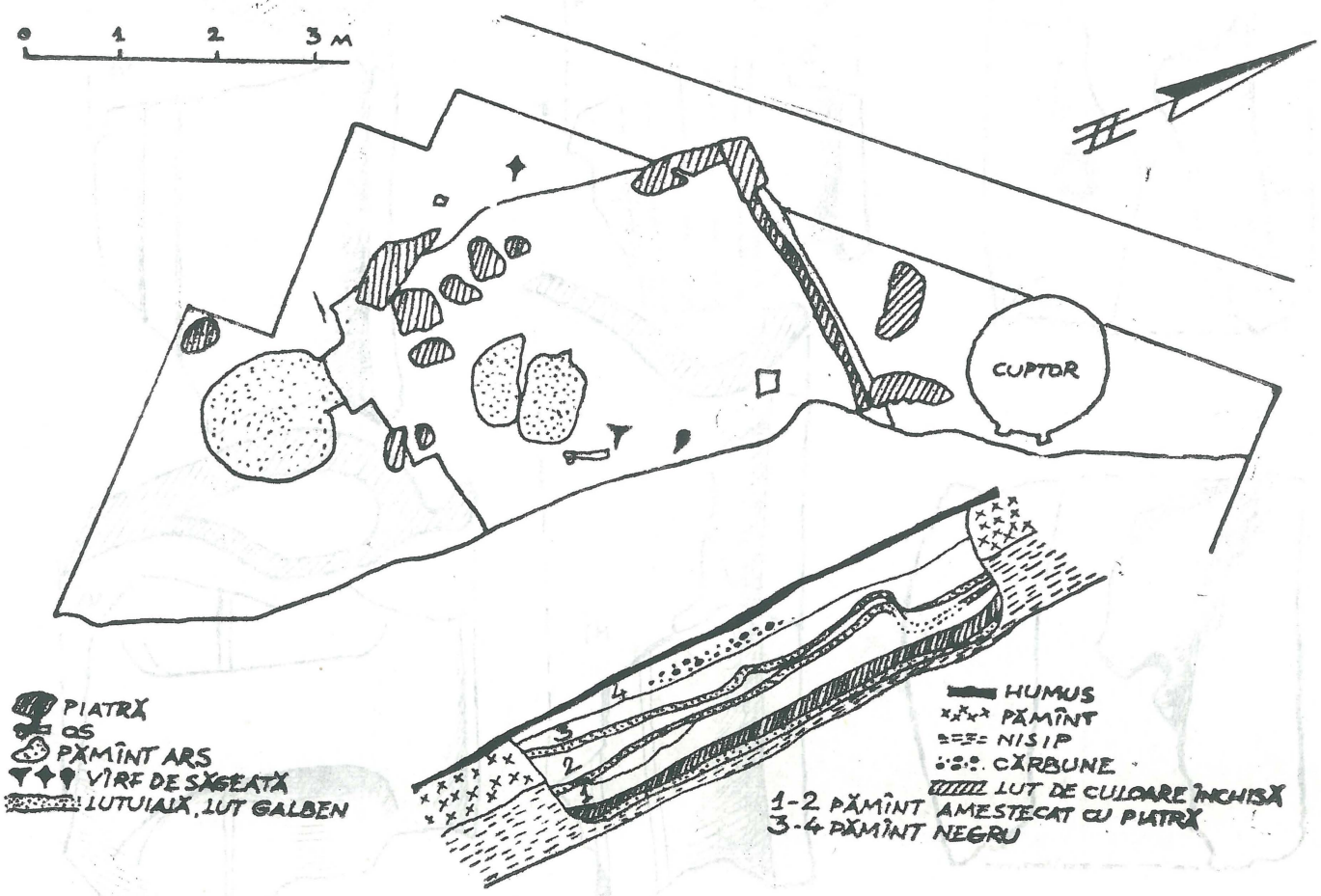

0 1 2 3 M
CUPTOR
PIATRĂ
OS
PĂMÎNT ARS
VÎRF DE SĂGEATĂ
LUTUIAUĂ, LUT GALBEN
HUMUS
PĂMÎNT
NISIP
CĂRBUNE
LUT DE CULOARE ÎNCHISĂ
1-2 PĂMÎNT AMESTECAT CU PIATRĂ
3-4 PĂMÎNT NEGRU

Fig. 1.

Fig. 2.

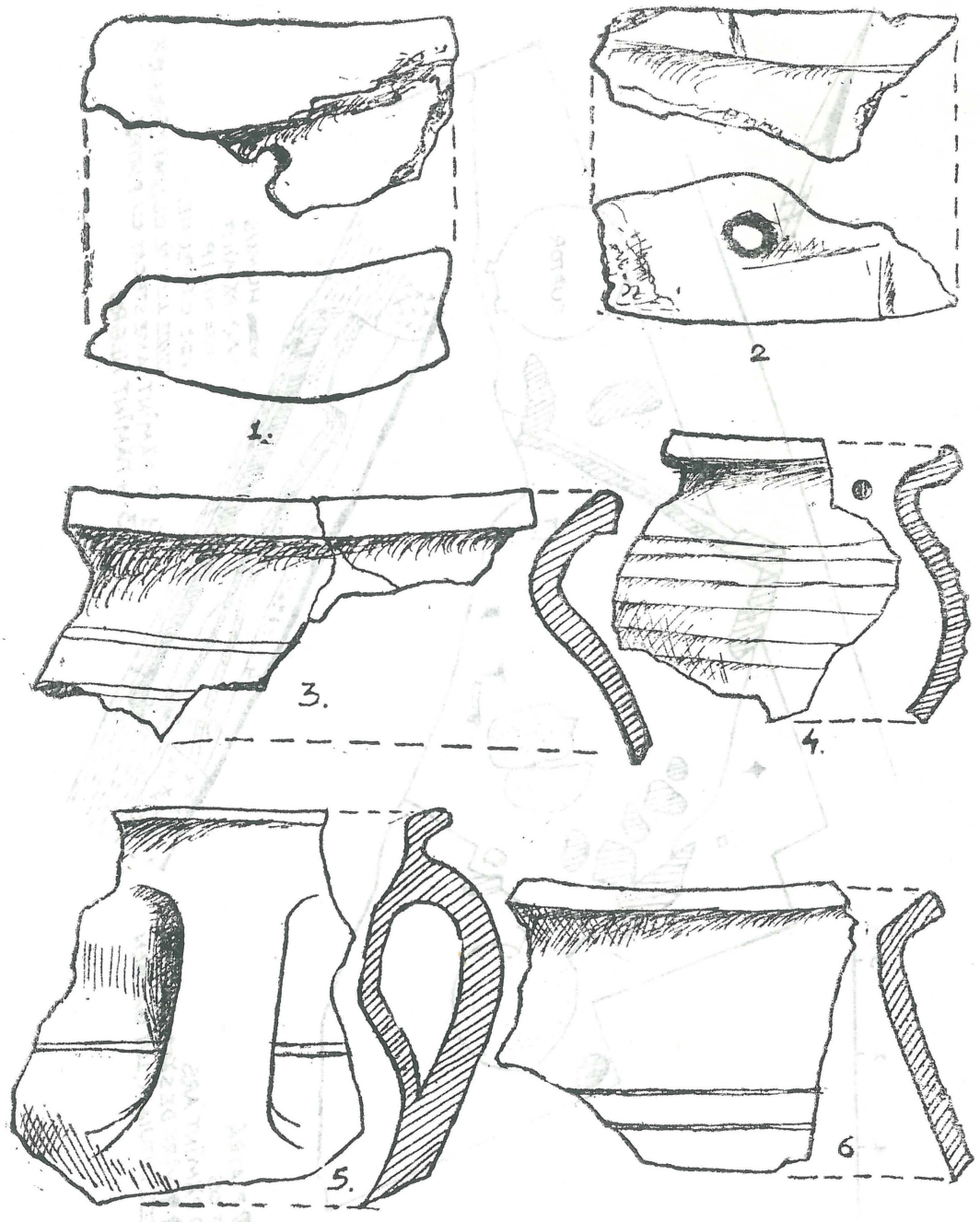

Fig. 3.

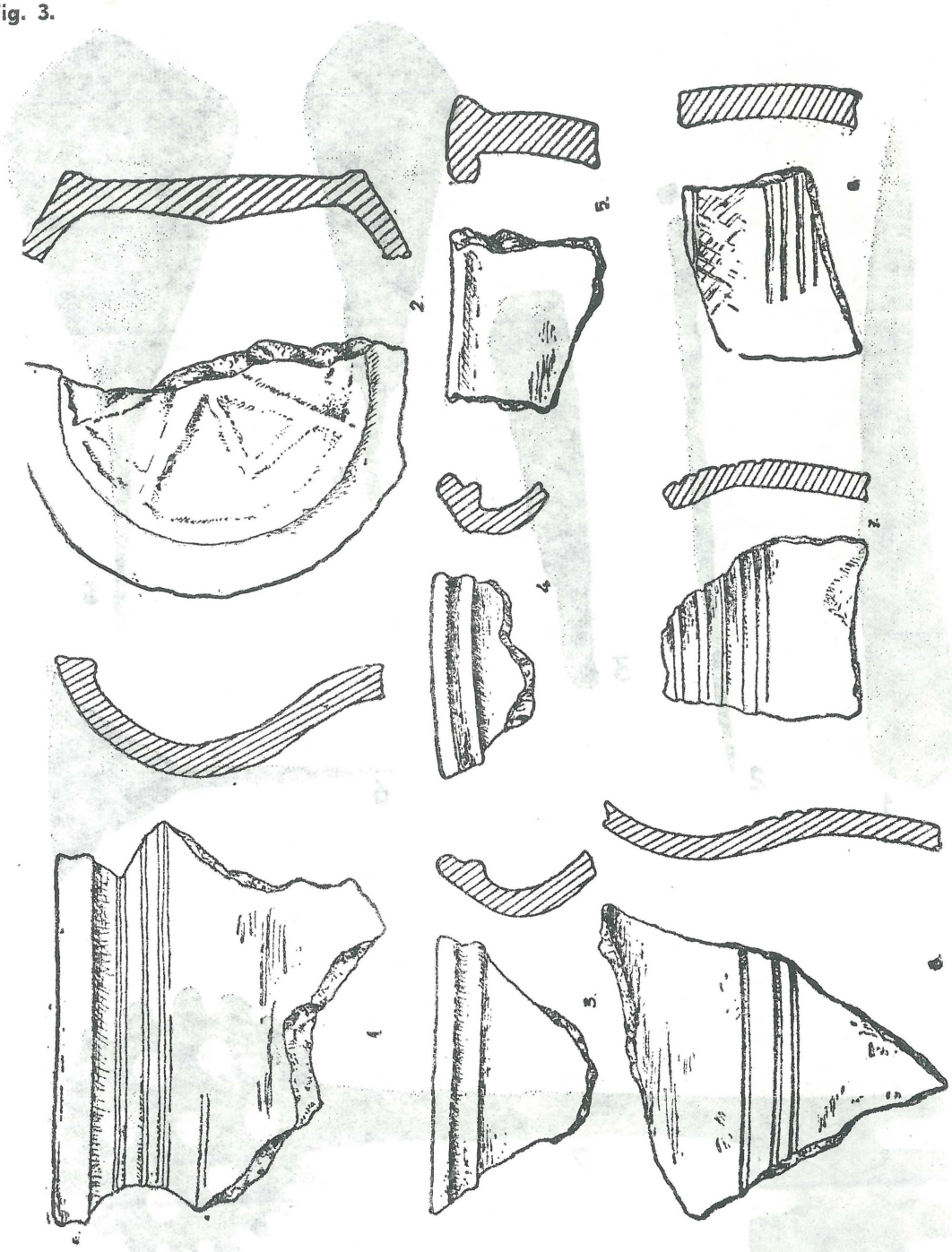

Fig. 4.

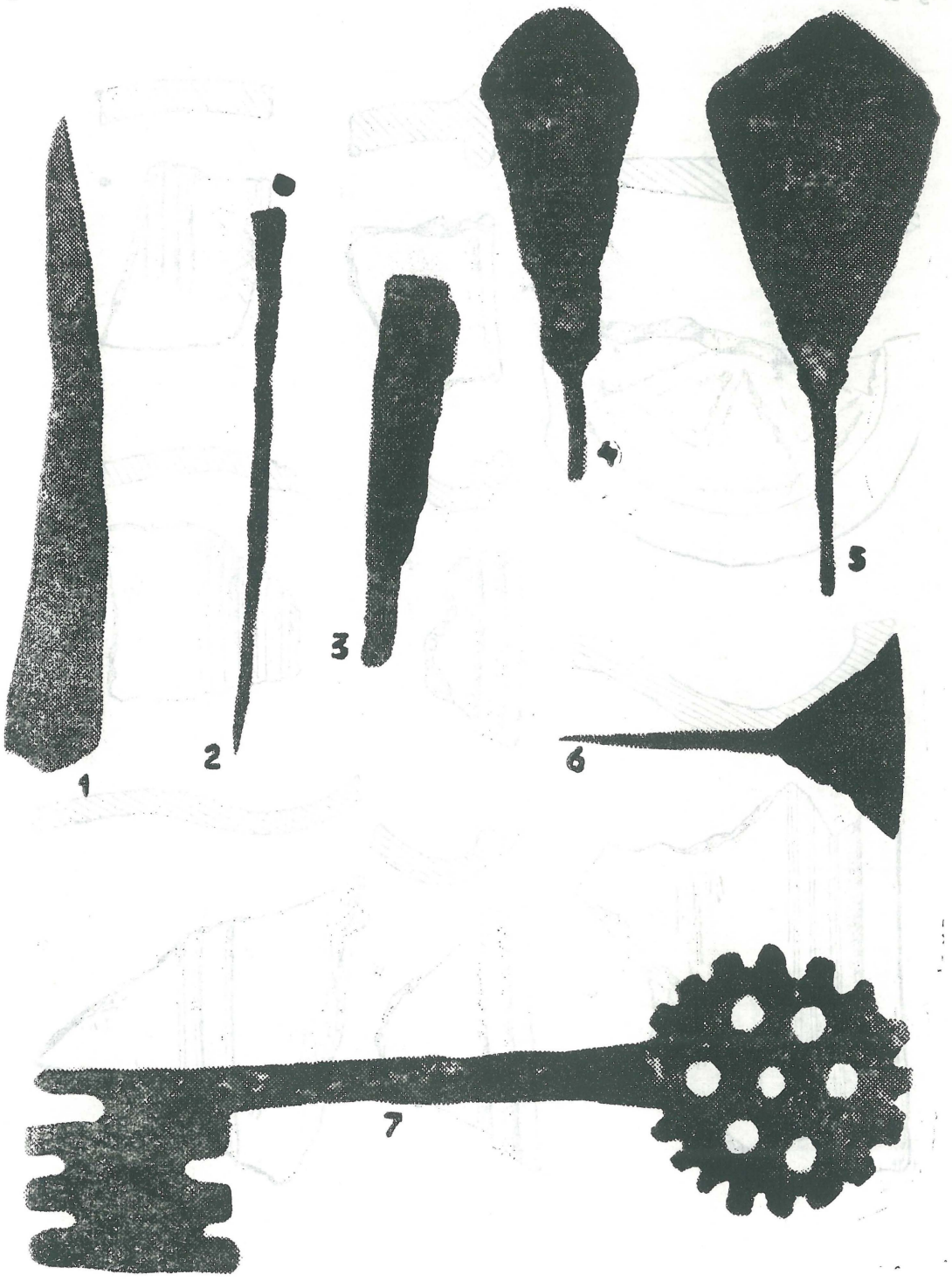

Fig. 5.

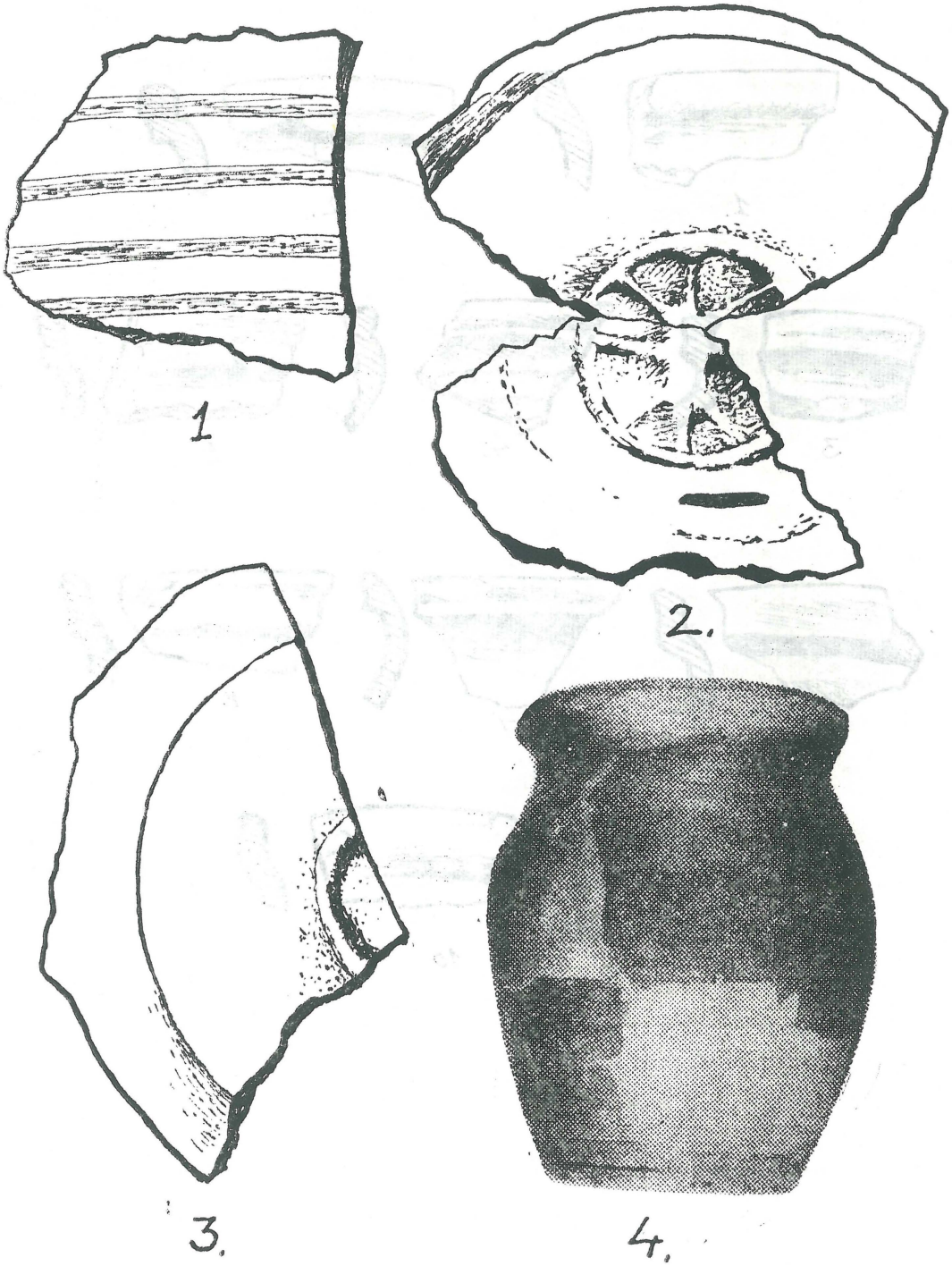

Fig. 6.

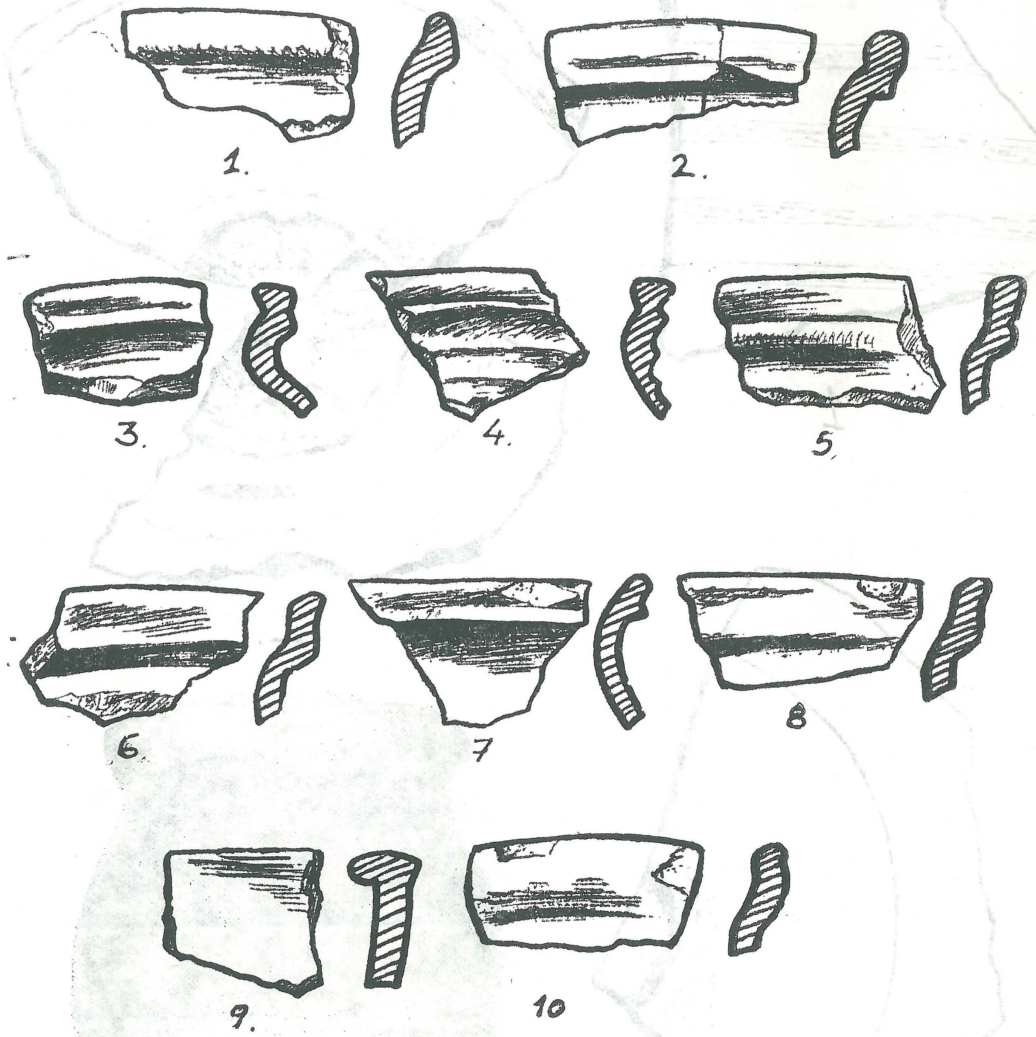

Fig. 7.

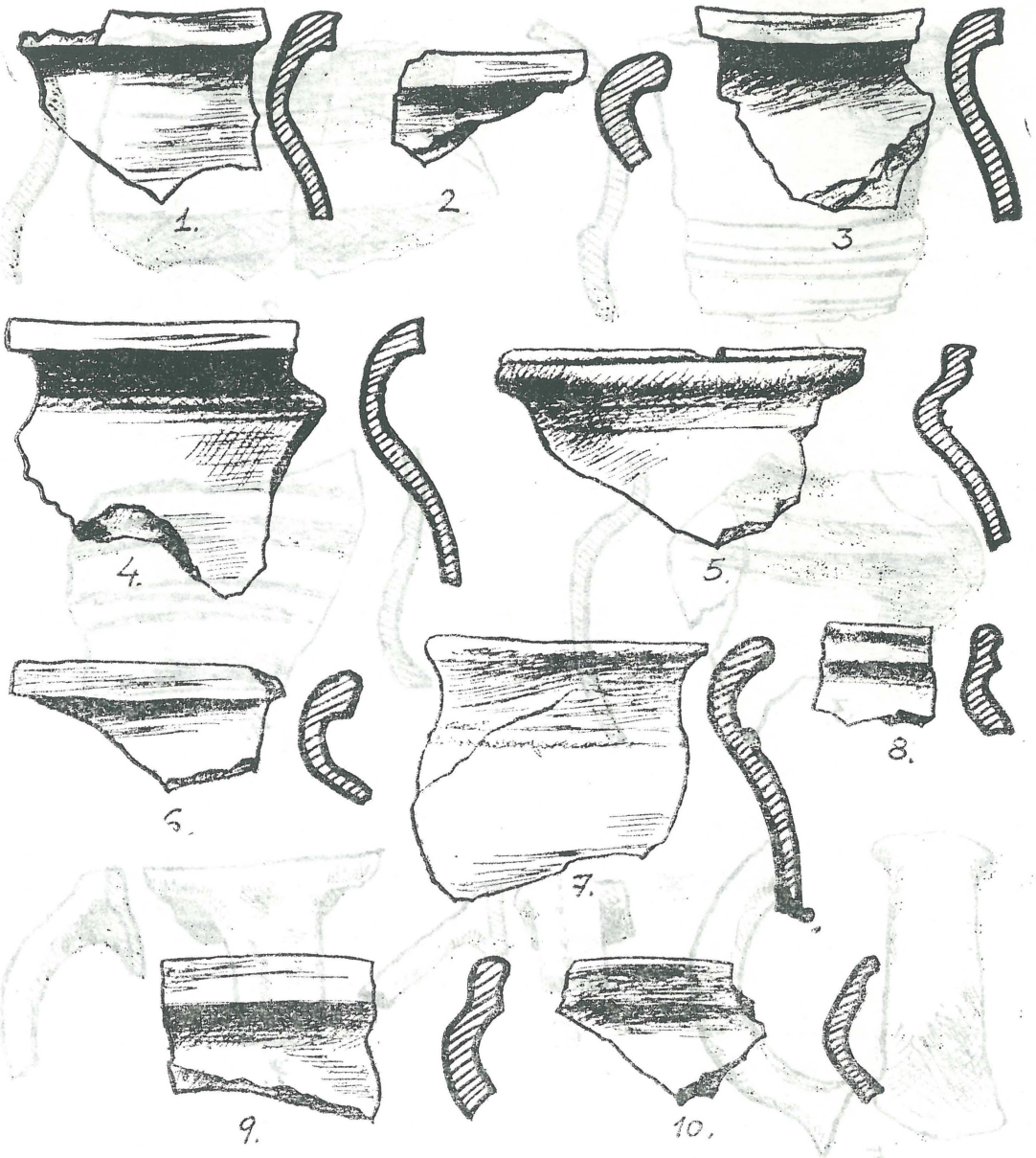
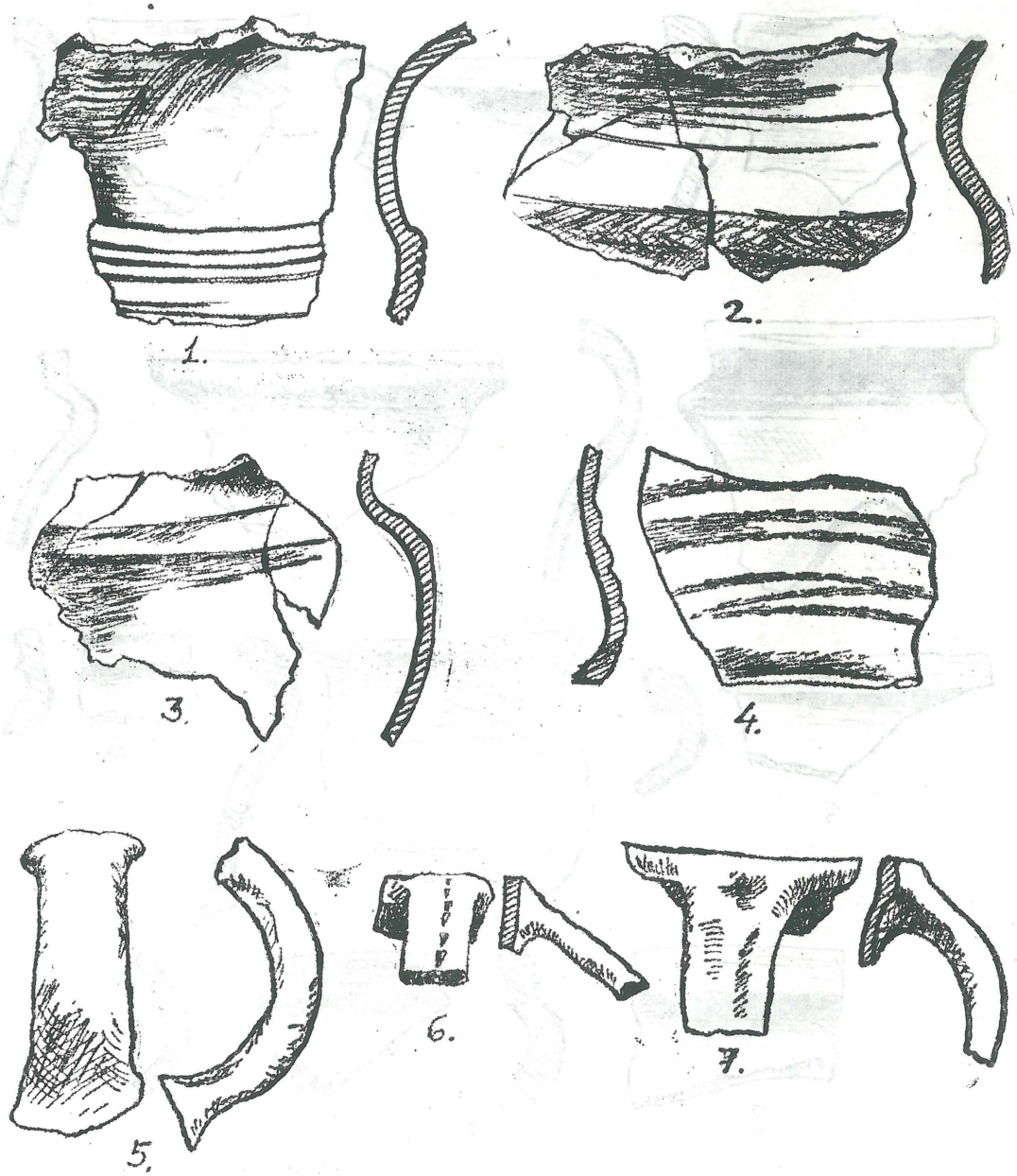

Fig. 8.

ANALIZA PALEO-DEMOGRAFICĂ A NECROPOLEI DIN FEUDALISMUL TIMPURIU DE LA PETENI (județul Covasna)

SZÉKELY K. ZSOLT

Istoricul cercetărilor

În colecția de bază a Muzeului Județean Covasna, Sfîntu Gheorghe, există cîteva vase de la Peteni, care provin din descoperiri întîmplătoare și care datează din epoca bronzului. Pe baza acestor descoperiri s-a localizat o așezare din epoca bronzului pe teritoriul localității. Atenția muzeului s-a orientat spre Peteni, în urma descoperirii întîmplătoare a unui tezaur dacic – monede și obiecte de argint – pe platoul „Hotarul de Jos", în primăvara anului 1960.[1] În urma cercetărilor de suprafață localnicii au atras atenția specialiștilor asupra existenței unor oseminte umane în vecinătatea platoului unde s-a găsit tezaurul. În urma sondajului executat între 28–29 septembrie 1960 s-a descoperit o necropolă din feudalismul timpuriu, care s-a suprapus așezării din epoca bronzului. Săpături arheologice sistematice la Peteni, au fost efectuate de colectivul Muzeului Județean Covasna Sfîntu Gheorghe, în anii 1978–1979, în cursul cărora s-au cercetat în mod exhaustiv necropola și cea mai mare parte a așezării din epoca bronzului.[2]

Descrierea așezării

Teritoriul județului Covasna se află în sudul Carpaților Orientali ale căror prelungiri – Munții Bodocului și ai Bretcului – înconjoară un bazin plat. Acest bazin tectonic s-a format în Pliocen și este străbătut de Rîul Negru. Malul drept al rîului este mai ridicat, formînd terase, cel stîng mai coborît, la nivelul pîraielor confluente Rîului Negru și nu se ridică aproape de loc spre munții înconjurători.

Satul Peteni se află în mijlocul acestui bazin pe malul stîng al Rîului Negru, între Imeni și Tamașfalău, pe un teren deschis; numai partea sud-estică a satului fiind mai ridicată. La capătul sud-vestic al satului se află

drumul care duce spre Surcea și Tamașfalău. În imediata apropiere a ultimelor case, la dreapta acestui drum, suprafața se ridică, formînd o movilă, la poalele căruia curge un pîrîu. În marginea sudică a movilei se află un izvor de apă minerală, iar părțile de sud-est și nord-vest sînt mocirloase.

Necropola

Necropola se află pe o suprafață de 1 380 m², avînd dimensiunile de 15–30 x 46 de m. La marginea de est și cea de vest mormintele sînt cu mult mai rare decît în celelalte părți. Au fost descoperiți în total 296 de înhumați, numărul mormintelor distruse în cursul lucrărilor agricole se poate neglija.

Analiza paleodemografică a necropolei

Prin dezvoltarea intensivă a diferitelor ramuri ale științei, în ultimele decenii s-au creat condiții pentru prelucrarea și analizarea vestigiilor arheologice după criterii noi. În zilele noastre se poate reconstitui cultura materială și spirituală a diferitelor populații după mai multe criterii. Aceste criterii sînt foarte pretențioase. În primul rînd trebuie realizate cît mai multe cercetări sistematice, care duc la descoperirea unui material arheologic bogat. Se impune existența unor complexe exhaustiv cercetate, iar la prelucrarea materialului este necesar să se elimine sau să se reducă la maxim criteriile subiective. O analiză paleodemografică nu se poate efectua fără rezultatele analizei antropologice. Omul trebuie cercetat și privit împreună cu toate fenomenele care se leagă de viața lui. Arheologia a neglijat pînă în prezent unitatea biologică a omului, cum e sexul, vîrsta, trăsăturile patologice și de genetică, statura etc., care pot fi valorificate în domeniul științelor sociale. Aceste criterii se pot exprima numai prin date omogene. Prin calcule matematice se poate asigura nu numai omogenitatea, ci și exactitatea concluziilor. Folosirea calculelor matematice elimină posibilitatea interpretărilor greșite.

Pe baza acestor criterii vom face o încercare de analiză paleodemografică a necropolei de la Peteni.[3]

Reconstituirea paleodemografică generală

La Peteni au fost descoperite 236 de morminte cu 296 de înhumați, din care 57 cu inventar, (19,25 %), iar 239 fără inventar, (80,74 %), (M. 1, Pl. I., M. 2, Pl. II/3, M. 3, Pl. III). Din cei 298 de înhumați, 75 erau bărbați, (25,33 %), 97 femei, (32,77 %), 74 infans II., (25 %) și 28 infans I., (9,4 %), iar 22 schelete au fost neidentificabile (7,43 %). Materialul arheologic se compune din obiecte de podoabă, anexe de îmbrăcăminte, unelte gospodărești, arme și monede. Obiectele de podoabă sînt reprezentate prin inele

de tîmplă cu capăt în formă de S, netede, deschise sau torsionate și inele de deget.

Inelele de tîmplă, în număr de 45, de diferite diametre și grosimi, cu capăt în formă de S au fost descoperite în 26 de morminte, (8,78 %, Pl. I/1–4). Lățimea capetelor în formă de S nu s-a putut măsura numai în puține cazuri din cauza stării de deteriorare a obiectelor. Această lățime variază între 0,2 cm și 0,8 cm, astfel: 0,2 cm 1 buc. (M. nr. 206), 0,4 cm 5 buc. (M. nr. 28, 79, 140, 198/a, 206), 0,5 cm 10 buc. (M. nr. 7, 28, 42, 45, 111, 112, 116, 143, 147), 0,7 cm. 5 buc. (M. nr. 21, 79, 206), 0,6 cm 3 buc. (M. nr. 91, 193, 202) și 0,8 cm 2 buc. (M. nr. 79. 193).

Inele de tîmplă cu capăt în formă de S încrustate au fost descoperite în două morminte (M. nr. 79, 206), 3 buc. s-a descoperit și un inel torsionat în M. nr. 32, cu dimensiunile: diametrul 2,6 cm, grosimea 0,4 cm.

Inele deschise și netede care fac parte din obiectele de podoabă purtate pe cap în majoritate sînt prezente împreună cu inelele de tîmplă cu capăt în formă de S, (M. nr. 78, 112, 116, 206), cu o singură excepție M. nr. 163. Aceste inele au diferite dimensiuni, de la 1,8 cm la 2,4 cm, grosimea lor fiind de 0,2 cm. În afara acestor inele de bronz s-a descoperit și un inel de fier care putea să aibă și un capăt în formă de S, fapt confirmat de capătul lățit, dar capătul propriu-zis lipsește.

Inele de deget

Din cei 296 de înhumați, numai trei purtau inele de deget, (1,01 %), din care două erau de bronz, (Pl. I/5,7) și unul de argint, care de fapt este și singurul obiect de argint din inventarul întregului cimitir descoperit. Din grupul obiectelor de veșminte face parte o singură cataramă, care a fost descoperită în partea dreaptă a bazinului înhumatului în mormîntul nr. 191. Acest obiect de fier de formă pătrată, cu dimensiunile de 3,5 x 3,6 cm, grosimea de 0,5 cm aparținea unui bărbat, (Pl. I/8).

Unelte gospodărești și arme

Din această grupă face parte un cuțit de fier (Pl. II), descoperit în M. nr. 56, așezat lîngă brațul stîng al înhumatului. Lama cuțitului este arcuită, îngroșată și se subțiază către partea tăietoare; mînerul a fost fixat cu un cui, avînd lungimea de 9,5 cm, iar lățimea medie de 4,3 cm. Armele sînt reprezentate prin două vîrfuri de săgeți, ambele descoperite într-un mormînt de bărbat (M. nr. 41). Primul este în formă de romb, din fier, (Pl. III/1), așezat în dreapta bazinului, iar celălalt tot în formă de romb din os, așezat sub brațul stîng al înhumatului. Vîrful de săgeată din fier este la mijloc cu creastă, avînd o lungime de 8 cm și lățimea de 2,4 cm. Vîrful de săgeată din os, tot cu o creastă la mijloc, are lungimea de 7,2 cm, iar lățimea de 1,1 cm (Pl. III/2).

Monede

Din cele 236 de morminte, în 13 din ele s-au găsit monede, (4,39 %), din care identificabile au fost următoarele:

1. M. 21. – schelet de femeie, în gură un denar de argint de la Béla III, (1172–1196), (C.N.H. 111, M.E. 93), (Pl. I/6).
2. M. 43. – schelet de infans II, sub cap un denar de argint de la Béla III., (C.N.H. 142, M.E. 92).
3. M. 72. – schelet de femeie, pe piept un denar de argint de la Géza II. (C.N.H., M.E. 74).
4. M. 109. – sexul neidentificabil, în gură un denar de argint de la Géza II., (C.N.H. 136, M.E. 64).
5. M. 170. – schelet de femeie, în gură un denar de argint de la Géza II., (C.N.H., M.E. 64).
6. M. 194. – schelet de femeie, în mîna dreaptă un denar de argint de la Ştefan III., (C.N.H. 271, M.E. 102).
7. M. 195. – schelet de femeie, sub bărbie un denar de argint de la Béla III., (C.N.H. 271, M.E. 102), (Pl. II/2).
8. M. 206. – schelet de femeie, în gură un denar de argint de la Ştefan III. (1162–1172), (C.N.H. 119, M.E. 81).
9. M. 207. – schelet de bărbat, lîngă mandibulă un denar de argint de la Béla III. (C.N.H. 111, M.E. 93).

În afara acestor 9 monede enumerate, resturi a patru erau tocite, fiind într-o stare nedatabilă. În mormintele de bărbaţi nr. 52, 74, 87, 89, 201, 207 şi în mormintele nr. 97, 201, 204 de femei, scheletul avea urme de patină nobilă pe măsele, fapt care dovedeşte existenţa monedelor şi în aceste morminte. Astfel, putem fi siguri de existenţa a 22 de monede aparţinînd celor 296 de înhumaţi, care reprezintă un procentaj de 7,4 %.

Alte obiecte descoperite

Fragmente de ceramică au fost descoperite într-un singur mormînt (M. nr. 38), în care era un schelet de femeie decapitată la care sub coloana vertebrală s-au găsit două fragmente ceramice făcute la roata rapidă. Nu putem fi siguri că aceste fragmente făceau parte din inventarul mormîntului.

Oase de animale erau prezente în următoarele morminte:

1. M. nr. 1 – schelet de bărbat, sub antebraţul drept o mandibulă de cal şi un omoplat de bovină.
2. M. nr. 2. – schelet de femeie, pe bazin o măsea de cal.

3. M. nr. 22– schelet de bărbat, sub brațul stîng o mandibulă de cal.
4. M. nr. 43. – schelet de infans II., în partea stîngă a craniului o mandibulă de ovină.

S-a găsit cărbune de lemn așezat sub craniu în mormintele de bărbați nr. 42 și 191 și în M. 192 de femeie. În mormîntul de bărbat nr. 48, cărbunele a fost așezat pe bazinul scheletului.

Ritul de înmormîntare

În cursul săpăturilor, profilul mormintelor nu s-a putut observa, terenul fiind o suprafață cultivată, fierul de plug a ras mult din nivelul de epocă. La începutul anilor 50 ai secolului nostru, terenul a fost plantat cu pomi fructiferi. Cu această ocazie o parte din morminte au fost deranjate. Adîncimea mormintelor variază între 30 și 102 cm. La adîncime mai mică, 30–38 cm au fost înmormîntate scheletele de infans I și II. Morminte de bărbați la această adîncime au fost cele cu nr. 22, 82, 102, 104 și două de femei, M. nr. 38, 84. Mormîntul nr. 226 a avut cea mai mare adîncime: 102 cm. Marea majoritate a mormintelor erau la o adîncime de 40–80 cm.

În general, scheletele erau la partea inferioară a stratului de pămînt de culoare brună, care aparține epocii bronzului și se află sub humusul fertil, sau la nivelul stratului virgin de culoare galbenă. Mormintele aveau formă patrulateră neregulată, cu colțuri rotunjite, poziția înhumaților fiind în cele mai multe cazuri cu capul ridicat față de orizontală.

Orientarea mormintelor era în direcție est-vest, (76,35 %), 56 de morminte erau în direcție sud-vest, nord-est, (18,91 %), iar două morminte de infans II. în direcția nord-sud, (0,67 %). La 12 morminte scheletul fiind deranjat, nu s-a putut stabili orientarea lor, (4,05 %), în general mormintele erau individuale, dar foarte des așezate. S-au găsit șapte morminte duble (M. nr. 5, 56, 81, 157, 158, 195, 198), reprezentînd un procentaj de 2,36 %, și un mormînt familiar, cu patru morminte, care conțineau șase schelete. În unele cazuri, prin noi înmormîntări au fost deranjate 24 de schelete, 8,10 %.

În general, marea majoritate a înhumaților aveau poziția culcată pe spate cu brațele întinse lîngă corp și fără sicriu, (86,82 %). Excepție fac următoarele:

1. Schelete cu ambele brațe pe bazin, zece la număr (M. nr. 11, 28, 84, 87, 122, 185, 188, 198, 217, 220).

   Scheletul nr. 78 avea brațul stîng pe șold, ar cel cu nr. 133, brațul stîng la umăr.

   Scheletul nr. 78 avea brațul stîng pe șold, iar cel cu nr. 133, brațul șase la număr, (M. nr. 1, 94, 99, 117, 131, 218).

3. Schelete cu brațul drept pe bazin, 12 la număr, (M. nr. 4, 6, 33, 35, 37, 66, 119, 128, 135, 139, 147, 163, 191).

4. Schelete cu ambele braţe îndoite, cinci la număr (M. nr. 41, 46, 90, 101, 114).
5. Patru morminte în poziţie chircită, M. nr. 4/4 – infans II., 5, 6, de bărbaţi, M. nr. 80 de femeie – în poziţie chircită complet – mormînt din epoca bronzului. Mormîntul 222 a avut picioarele îndoite spre exterior de la genunchi. Din trei morminte lipseşte craniul, (M. nr. VIII, 7, 227). O femeie a fost decapitată, (M. nr. 38), iar capul a fost aşezat între pulpe.

Inventarul mormintelor

În privinţa inventarului mormintelor se pot afirma următoarele: inele de tîmplă au fost descoperite în 17 morminte de femei, (M. nr. 6, 21, 23, 28, 31, 32, 45, 66, 79, 111, 116, 147, 163, 198, 200, 202, 206), reprezentînd un procentaj de 15,74 %, în trei morminte de bărbaţi, (M. nr. 42, 137, 193), (1,01 %) şi patru de infans II., (M. nr. 78, 91, 110, 112), (1,35 %).

Inele sau cerculeţe de bronz, folosite ca inel de deget s-au găsit în patru morminte de bărbaţi, (M. nr. 143, 145, 171, 193) şi două morminte de femei.

Monede au fost descoperite în 9 morminte de femei (M. nr. 21, 72, 109, 170, 194, 195, 206, 204, 214), în două de bărbaţi, (M. nr. 207, 223) şi două de infans II. Urme de monede, patină nobilă, au fost semnalate la şase schelete de bărbaţi (M. nr. 52, 74, 87, 89, 201, 207) şi trei de femei, (M. nr. 97, 201, 204). În unele morminte au fost descoperite mai multe obiecte Astfel: 1. inel de tîmplă şi un inel de deget – într-un mormînt de femeie, (M. nr. 6). Două inele de tîmplă şi un inel de deget în mormîntul unui bărbat, (M. nr. 193). Două inele de tîmplă în două morminte de femei, (M. nr. 28, 72) şi la 2 infans II., (M. nr. 91, 198/a). Un inel torsionat, un inel de deget şi o monedă într-un mormînt de femeie, (M. nr. 32). Trei inele de tîmplă, la două femei, (M. nr. 79, 116). Zece inele de tîmplă şi o monedă la scheletul feminin nr. 206.

Concluzii

Împărţirea obiectelor pe sex: din cei 75 de bărbaţi înhumaţi în necropola din feudalismul timpuriu de la Peteni, 16 erau cu inventar, (21,33 %), iar 59 fără inventar, (78,66 %). Din cele 97 de femei, 62 erau cu inventar, (63,91 %), iar 35 fără, (36,08 %). Din cei 74 de infans II., şase erau cu inventar (8,10 %), iar 68 fără, (91,9%).

Marea majoritate a obiectelor de podoabă fac parte din inventarul mormintelor de femei. Catarama, vîrfurile de săgeţi şi cuţitul de fier, care fac parte din obiectele gospodăreşti, îmbrăcăminte şi arme, erau numai în mormintele bărbaţilor. Din cele 296 de morminte, 22 aveau în inventarul lor

monede care reprezintă un procentaj de 7,43 %. Majoritatea monedelor figurează în inventarul mormintelor de femei, 12 — care formează 54,54 %, din totalitatea monedelor, iar restul lor se împarte în felul următor: 8 morminte de bărbați, 36,36 % și două morminte de infans II.., 9,09 %.

Din inventarul cimitirului de la Peteni lipsesc brățări cu capăt în formă de șarpe, care sînt prezente în sudul și vestul Transilvaniei în cimitire asemănătoare și care sînt încadrate cronologic ca fiind mai timpurii. În afară de acest fapt la datarea mai exactă a necropolei ne ajută și monedele emise în a doua jumătate a secolului al XII-lea. Printre obiectele de podoabă, un loc de frunte îl dețin inelele de tîmplă cu capătul în formă de S, de diferite dimensiuni. Aceste inele reprezintă variante tîrzii ale acestui tip de podoabă în Transilvania, care mai persistă și în prima jumătate a secolului al XIII-lea.

NOTE

[1] Z. SZÉKELY: În „SCIV", 1, T. 16, 1965, p. 56–66.

[2] Z. SZÉKELY: În „Materiale", Tulcea, 1980, p. 504, 508, idem „Materiale", Brașov, 1981, p. 498.

[3] K. ÉRY KINGA – KRALOVÁNSZKY ALÁN: Székesfehérvár környéki X–XI. századi temetők népességének paleoszociográfiai vizsgálata, în „Alba-Regia", 2/3, 1963.

LISTA FIGURILOR

Pl. I. – Inele de tîmplă, arme, diferite obiecte din sec. XII de la Peteni și Zăbala.

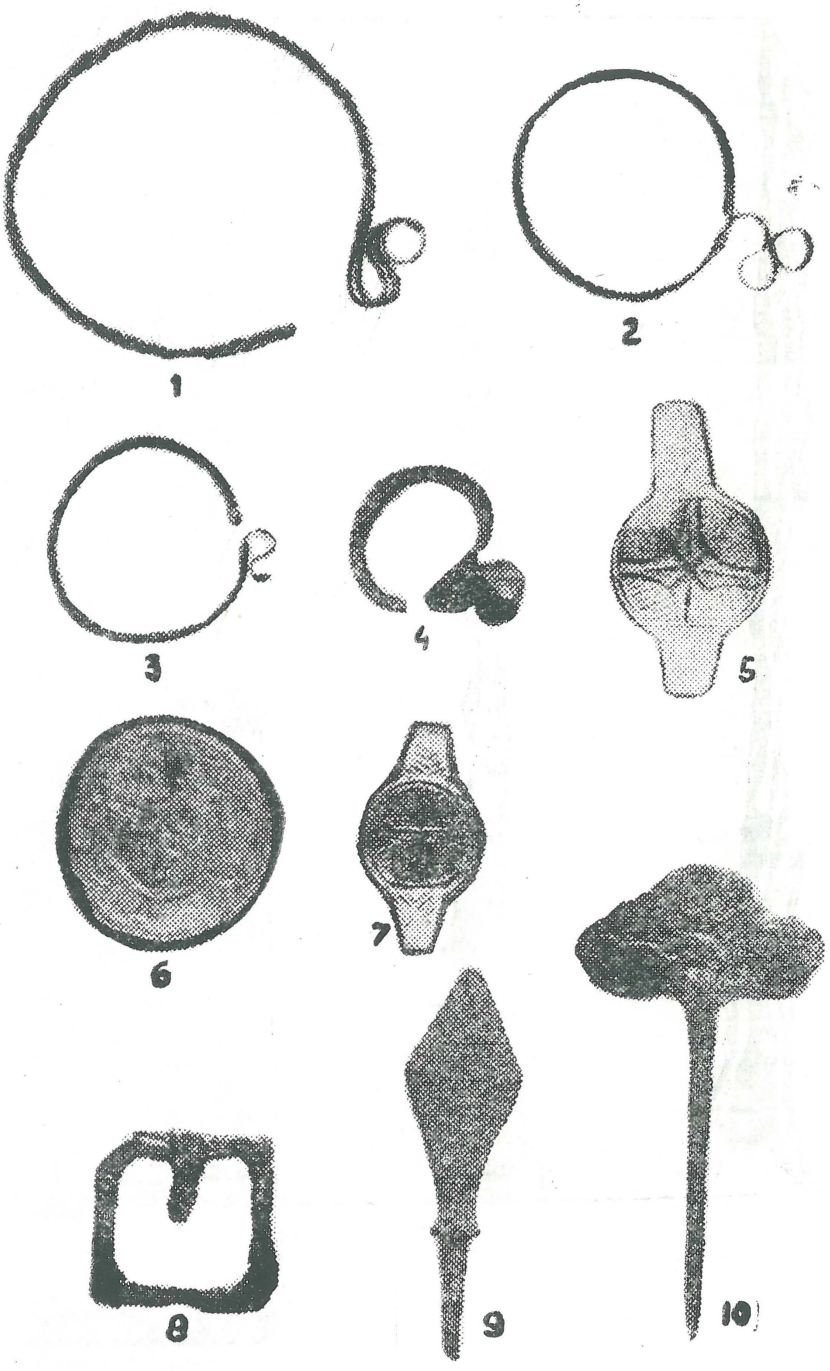
Pl. II. – Cuțit de fier de la Peteni.

Pl. III. – 1. Vîrf de săgeată din fier de la Peteni;
2. Vîrf de săgeată din os de la Peteni;
3. Mormînt din necropola de la Peteni.

PALAEO-SOCIOGRAPHICAL EXAMINATION OF THE EARLY MIDDLE AGE POPULATION CEMETERY FROM PETENI

(Abstract)

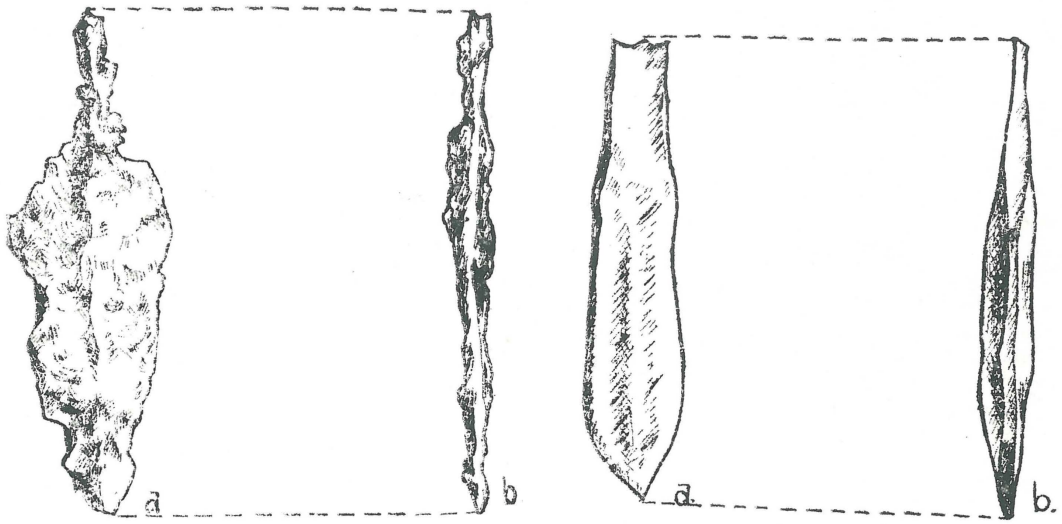
In the present study, about the Early Middle Age Cemetery from Peteni, the author carried aut his investigations only on the bases of sex age, because these were only known from the anthropological data. He tries to reconstruct the material and spiritual culture of ancient peoples. In order to present it more detailed it needs more archeological researches.

Planșa I.

Planșa II.

1 2

Planşa III.

ARHEOLOGIA ŞI CHIMIA ANALITICĂ MODERNĂ

KEKEDY LÁSZLÓ *

Este bine cunoscut faptul că scopul principal al arheologiei este cunoaşterea, reconstituirea civilizaţiilor vechi. În foarte multe cazuri singurele mărturii sînt obiectele fizice din diferite materiale: ceramică, metal sau de origine organică. Din aceste piese se caută să se obţină informaţii relativ la: a) utilizarea obiectului; b) locul îngropării; c) tehnologia de obţinere ; d) vîrsta, e) proveniența etc. Date exacte. cantitative, mai ales privind punctele b)–e) azi se obţin prin analiza chimică a obiectelor respective, prin aplicarea metodelor moderne ale chimiei analitice, mai cu seamă acelora care nu necesită deteriorarea, sau chiar distrugerea (dizolvarea) obiectului, denumite metode nedestructive. Majoritatea acestor metode se bazează pe iradierea obiectului cu radiaţii de natură diferită (raze X, flux de neutroni, de protoni, de electroni etc), urmată de observarea şi măsurarea cantitativă a efectelor produse (de obicei tot radiaţii) şi corelarea acestora cu calitatea şi cantitatea unor componenţi din probă (obiect). Folosind radiaţii de excitare de diferite energii, aceste analize se pot extinde la adîncimi variabile, începînd cu straturile superficiale ale probei. Metodele şi aparatura în cele mai multe cazuri sînt automatizate, permiţînd efectuarea unui număr foarte mare de analize, rezultatele fiind prelucrate cu computere.

Scopul acestui articol este ilustrarea cu cîteva date, din literatură, a domeniului vast de probleme care pot fi abordate prin aplicarea metodelor moderne de investigaţie chimică a obiectelor de interes arheologic. Problema are deja o literatură foarte vastă, existînd articole rezumative [1,2], revistă specializată (Archaeometry, din 1958), precum şi tratate, lucrări monografice.[3-8]

Ideea nu este nouă. Întemeietorul analizelor arheologice este considerat chimistul german Martin Heinrich Klaproth (1743–1817), care la 4

* Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca, Catedra de chimie anorganică şi analitică.

octombrie 1798 a prezentat o conferință expunînd rezultatele sale privind analiza unor obiecte de sticlă antică.[9] Rezultatele i-au stimulat pe chimiști să efectueze analize arheologice, iar pe arheologi să apeleze la asemenea investigații. Curînd au apărut rezultate și descoperiri interesante. Göbel a fost primul care a identificat alama drept un aliaj roman.[10] Wöcel [11] a încercat prima dată să facă o corelare între compoziția chimică și proveniență, precum și vîrsta obiectului. Lucrarea lui Layard este prima carte de arheologie care are un supliment cu informații analitice privind obiectele excavate.[12] Bibra a rezumat [13] investigațiile privind compoziția bronzurilor și a aliajelor de cupru, a obiectelor preistorice din Europa centrală. Acestea sînt primele date de analiză arheologică, foarte importante, dar sporadice. Aplicarea pe scară largă, sistematică a metodelor analitice în arheologie a devenit posibilă numai după cunoașterea unor metode de analiză speciale, adaptate scopului, respectiv prin dotarea muzeelor mari din lume cu laboratoare de analiză chimică specializată.

Tipurile de analiză care se efectuează azi se pot împărți în două categorii: a) Prima categorie poate fi denumită **analiză sistematică** și se referă la analiza unui număr de obiecte similare cu scopul de a obține un număr mare de date privind compoziția, care apoi sînt prelucrate statistic, obținîndu-se informații despre: sursa de materii prime, drumurile comerciale privind asigurarea cu materii prime, metode de fabricare, eventuale schimbări în tehnologie, datarea, ș.a.m.d.p.; b) **Analize speciale**, analiza mai detaliată a unor obiecte singulare pentru a obține informații suplimentare, pentru a stabili, de exemplu, autenticitatea obiectului. Metoda analitică se alege după natura obiectului și a problemei de rezolvat. Uneori se cer informații numai despre elementele majore prezente. În alte cazuri însă este nevoie și de determinarea elementelor prezente în concentrație mică, chiar foarte mică (urme) în ideea de a corela impuritățile prezente cu aspectele geografice privind sursa obiectului. Aceasta înseamnă utilizarea unui număr foarte variat de metode, selectarea judicioasă și adaptarea lor permanentă la problemele date. Dintre metodele care se aplică azi, pe scară largă, pentru efectuarea analizelor arheologice amintim: spectroscopia de emisie, analiză prin absorbție atomică (a.a.s., sau AAS prescurtarea uzuală după denumirea metodei în limba engleză), difracția de raze X, fluorescență de raze X, analiză prin activare cu neutroni (n.a.a., sau NAA), spectrometrie de masă, radiografie cu raze X, spectrometria de emisie de raze X prin excitare cu protoni (proton-induced X-ray emission analysis, PIXE), analiza compoziției izotopice (mai ales la plumb), analiză cu sondă de electroni, microscopie cu baleiaj de electroni, metode radiochimice, termoluminiscență, dispersia inelastică de electroni, spectrometrie de fotoelectroni cu raze X, spectrometria Raman cu laser și multe altele. Dintre metodele de separare metodele cromatografice au o utilizare foarte vastă și în acest domeniu. În cazul metalelor și aliajelor se mai determină și unele constante fizice cum ar fi: densitatea, căldura specifică, duritatea etc.

Un aspect de un interes deosebit pentru arheolog este problema surselor de minereuri utilizate la confecționarea obiectelor metalice antice. Unii au presupus că sursa poate fi stabilită prin corelarea impurităților găsite în metal cu cele prezente în depozitele de minereuri. Examinînd însă problema cu atenție, apar două dificultăți: în primul rînd multe mine exploatate în antichitate, azi sînt complet epuizate astfel încît nu mai dispunem de materiale de comparare. În al doilea rînd, multe obiecte metalice antice – mai ales cele ale unor civilizații mai tîrzii – au fost confecționate prin retopirea unor piese metalice de origini foarte diferite. Cu toate acestea, în unele cazuri această corelare între minereu și obiect de artă este posibilă. Otto și Witter [14] au efectuat analiza spectrografică a unor obiecte preistorice de cupru și de bronz din Europa centrală, și au putut demonstra prezența unor cantități apreciabile (0,3–2 %) de arsen, stibiu, bismut și argint, ceea ce indică utilizarea unor minereuri din Germania, care conțin impurități similare. Un studiu analog a fost efectuat de Junghans, Sangmeister și Schröder [15] care au reușit să elaboreze și un sistem de clasificare. Brown și Blin-Stoyle [16] au analizat spectrografic peste 400 de obiecte din epoca bronzului mijlociu și tîrziu din Marea Britanie, obținînd rezultate care au permis o prelucrare statistică, evidențiind o origine geografică dată. Mai recent, Ballczo și Mauterer au publicat rezultate interesante privind analiza complexă a unor piese de cupru și de alamă,[17] de bronz,[18] respectiv de aur, argint și aliajele lor.[19]

Principala metodă de analiză folosită în numismatică este analiza prin activare. Barrandon a folosit în acest scop două metode de activare pentru determinarea nedestructivă a elementelor majore, minore sau în urme în trei metale importante din punct de vedere arheologic: aurul, argintul, cuprul, și aliajele lor.[20] Cu prima metodă, analiză prin activare cu neutroni (sursă de neutroni: californiu 252 din reactor nuclear), s-a determinat concentrația celor trei elemente majore: aur, argint și cupru. Cu cea de-a doua, analiză prin activare cu protoni, s-au determinat urme de elemente la un nivel de ppm (părți pe milion, de ex. μg/g) în metalele amintite. Utilizînd aceste tehnici s-au urmărit două probleme numismatice importante: evoluția finetei și natura metalului utilizat la baterea monedei (elemente în urme). O problemă generală a chimiei arheologice este asigurarea unei mostre (probe) reprezentative pentru analiză, știut fiind că de obicei obiectele supuse analizei nu sînt omogene din punctul de vedere al compoziției. În cazul metalelor și aliajelor neomogenitatea provine din mai multe surse. În primul rînd se datorează utilizării unui aliaj neomogen, datorită prelucrării aliajului – în unele cazuri – la o temperatură insuficient de ridicată. Pe de altă parte este cunoscut faptul că la răcirea aliajului topit, citeodată are loc o ușoară separare a fazelor (segregare) ceea ce determină o neomogenitate a obiectului răcit. Szonntagh E.L. a analizat [21] monede, luînd probe printr-o metodă specială și a constatat neomogenitatea lor. În unele cazuri și metode mai simple pot da rezultate satisfăcătoare, de ex. luarea

probei prin metoda electrografică.[22] O altă cauză a neomogenității unor obiecte metalice este fenomenul cunoscut sub denumirea de **îmbogățire superficială.**[23] Termenul se referă la schimbări de compoziție ce au loc pe permite clasificarea datelor în clase, categorii sau grupuri folosind anumite suprafața obiectelor din aliaje de metale nobile care conțin și metale mai puțin nobile în cursul șederii lor mai îndelungate în pământ. Metalele mai puțin nobile din aliaj cu încetul se corodează, apoi se dizolvă și se îndepărtează prin umezeala înconjurătoare.. Drept urmare suprafața metalului (de exemplu a monedei) se îmbogățește în metal mai nobil. Calitativ, fenomenul a fost cunoscut de mai multă vreme, astăzi este posibilă și determinarea cantitativă a gradului de îmbogățire. Sutherland și Harold [24] au examinat un număr de monede emise în timpul împăratului Dioclețian și au găsit un conținut mediu de argint de 3,7 %. În același timp conținutul de argint pe suprafață, determinată prin analiză de fluorescență de raze X a fost de 5,6 %, indicînd o îmbogățire superficială netă. Un studiu similar al unui obiect de aliaj de aur din epoca bronzului a fost făcut de Hall și Roberts.[25] Prin analiză de activare cu neutroni au găsit în medie un conținut de 73,4 % aur, 10,1 % argint și 16,5 % cupru. Prin fluorescență de raxe X pe suprafața obiectului au găsit 88,7 % aur, 8 % argint și numai 3,3 % cupru. Este evidentă îmbogățirea superficială în aur, metalul cel mai nobil în aliaj, ca rezultat al leșierii lente a argintului și a cuprului. Se așteaptă ca cercetări viitoare să clarifice etapele intime ale proceselor ce au loc în cursul acestui fenomen. Studii sistematice [26] privind conținutul de aur și de cupru a unor monede grecești timpurii au relevat diferențe caracteristice privind minereurile de argint utilizate. În unele cazuri s-a putut constata devalorificarea deliberată a monedelor prin majorarea conținutului de cupru. În cazul monedelor analiza prin activare cu neutroni este deosebit de avantajoasă, obiectele respective putînd fi iradiate ușor în reactoare nucleare. Das și Zanderhuis [27] din centrul de reactori din Petten (Danemarca) au determinat compoziția a 200 de monede din aliaj aur-argint, originare din Asia Minor. Metoda are o sensibilitate mare (10^{-6} micrograme), este selectivă și permite analiza completă, rapidă a obiectelor, fără distrugere. Detalii privind metoda au fost rezumate recent în două articole.[28]

O tehnică foarte promițătoare, pe cale să devină un mijloc deosebit de util arheologilor este **analiza izotopică,** determinarea compoziției izotopice a unor elemente prezente. Brill și Wampler [29] au efectuat astfel de studii privind conținutul de plumb a unor minereuri provenite din mine exploatate în antichitate, respectiv a unor probe de plumb din obiecte antice originare din diferite locuri și perioade. S-a determinat abundența relativă a celor patru izotopi stabili ai plumbului, ^{204}Pb, ^{206}Pb, ^{207}Pb și ^{208}Pb, prin spectrometrie de masă. S-a putut deduce că pe baza compoziției izotopice obiectele studiate se pot grupa în trei grupe, în funcție de minereul de galenă provenit din cele 3 sectoare de mine antice bine cunoscute: Laurion, Spania de sud și Britania Romană. Orice obiect cu conținut de plumb poa-

te fi analizat astfel (metal sau combinații: pigmenți, glazuri, sticle de plumb etc.). Un alt avantaj, față de compoziția chimică, cea izotopică nu se schimbă în cursul proceselor de degradare. Recent analiza izotopică a unor sticle de plumb, respectiv de glazuri, au fost efectuate tot prin spectrometria de masă.[30]

O altă problemă ce poate fi investigată prin analiza sistematică a metalelor este relația dintre compoziția unui aliaj și metoda de obținere, respectiv schimbări în tehnologia metalurgică. Astfel, analiza bronzurilor din statuete din Egipt, arată o variație foarte mare (și de multe ori greșită) a compoziției, indicînd o lipsă totală de control al compoziției și de corelare a acesteia cu proprietățile fizico-mecanice. Din contră, analiza bronzurilor din statui grecești și romane a relevat existența unui asemenea control, existînd diferențe caracteristice în compoziția bronzurilor utilizate. Bronzurile grecești conțin cantități semnificative de staniu și foarte puțin plumb, eventual nimic. În schimb, bronzurile romane sînt bogate în plumb și sărace în staniu. Tot pe baza analizelor s-a putut stabili că aliajele de bronz folosite la confecționarea oglinzilor de către etruscani sau de romani au o compoziție relativ constantă, la fel și aliajele folosite în același scop în China în timpul dinastiei Han. Alte exemple privind studiul chimic al metalelor antice se găsesc în monografia cuprinzătoare a lui Caley.[31]

Un alt domeniu important este cel al obiectelor de ceramică (în general pe bază de silicați: produse de olărit, Terra Sigillata, țiglă, cărămidă, mortar, sticlă, porțelan). Problema analizei se simplifică în oarecare măsură întrucît unele dificultăți menționate la metale, la acest grup de materiale nu mai apar. Pe de altă parte, în unele cazuri nu trebuie să se recurgă la metode de analiză nedestructive scumpe, utilizîndu-se metode clasice mult mai ieftine (destructive), dat fiind abundența probelor disponibile, de ex. cioburi din vase ceramice. Folosind tehnica activării prin neutroni, Sayre [28] a determinat concentrațiile relative de sodiu, mangan, scandiu, lantan și de crom în cioburi, resturi de vase antice, reușind să coreleze compoziția chimică cu originea geografică a ceramicii. Richards și Hartley [32] au efectuat analiza unor obiecte ceramice romane din Britannia, respectiv din Mykene. Problema stabilirii originii în cazul materialelor ceramice, deseori este dificilă, căci cioburile sînt frecvente în mai toate straturile geologice, vasele respective fiind larg utilizate în diferite scopuri, drept și ambalaj pentru alte bunuri. Stabilirea originei se face prin compararea cu compoziția cioburilor de origine cunoscută. În acest scop Dedieu și colaboratorii [33] au determinat concentrația unui număr de elemente chimice caracteristice unor locuri de confecționare a ceramicii respective. Astfel, de ex. datele analitice ale unei amfore de tip Gauloise 3 găsită lîngă Geneva într-un strat datat pentru sec. I. e.n. au fost comparate cu cele ale unui grup de probe de referință dintr-un atelier roman din Franța (Corneilhan). Prelucrarea statistică a datelor analitice a indicat că amfora a fost făcută la Corneilhan. Astfel s-a putut pune în evidență existența unui comerț intens de vinuri la

mare distanță în sec. I. e.n. Procedeu similar a fost utilizat de Tubb și Nickles,[34] la analiza obiectelor de ceramică de origine romană din Marea Britanie. Metoda a permis să se atribuie în mod obiectiv un loc de origine la 90 % din obiectele analizate.

Sticlele constituie un alt domeniu în care analizele sistematice au furnizat informații valoroase, de importanță arheologică. În urma lucrărilor de pionierat ale lui Klaproth s-a efectuat analiza mai multor sute de obiecte de sticlă din Egiptul antic, Orientul îndepărtat și apropiat, din India, Imperiul Roman, precum și a obiectelor de sticlă medievale sau din epoca Renașterii. Aceste analize au relevat faptul că pentru obținerea sticlei în diferite epoci s-au folosit rețete foarte diferite. Uneori s-au adăugat în mod deliberat ingrediente speciale pentru a influența culoarea, transparența sau proprietățile de prelucrare ale sticlei. Rezultatele tuturor analizelor efectuate în perioada 1790–1957 au fost prelucrate de Caley.[35] Mai recent, Sayre și Smith,[3 36] au examinat peste 200 de mostre de sticlă transparentă găsite în Orientul apropiat, în Europa, respectiv în Africa de nord, originare din perioada sec. XV î.e.n. – sec. XII e.n. Probele au fost analizate în raport cu 26 de elemente, folosind 3 tehnici: spectroscopia de emisie, fotometria de flacără și colorimetria. Pe baza acestor analize sticlele au putut fi încadrate într-una din cele 5 clase principale de mai jos, fiecare clasă reprezentînd o compoziție caracteristică în raport cu concentrația următoarelor elemente: magneziu, potasiu, mangan, stibiu și plumb. Grupurile astfel stabilite sînt următoarele: Grupul 1, sticle din mileniul al II-lea î.e.n., bogate în magneziu (2,9–4,6 %); grupul 2, sticle din perioada sec. VI. î.e.n. – sec. IV. e.n., bogate în stibiu (0,53–1,93 %); grupul 3, sticle „romane" din sec. IV. î.e.n. – sec. IX. e.n., cu conținut scăzut în stibiu (0,018–0,089 %) și ridicat în mangan (0,10–1,60 %); grupul 4, sticle islamice timpurii, sec. VIII–X e.n. cu conținut ridicat în magneziu (3,6–6,5 %) și potasiu (0,95–2,2 %); grupul 5, sticle de plumb islamice cu conținut foarte înalt de plumb (33–40 %). O altă problemă legată de sticlele antice este cea a materiilor prime utilizate pentru producerea de sticle opace. Turner și Rooksby [37] au investigat extensiv agenții de opacizare utilizați în sticlele dintr-o perioadă de 3 400 de ani (1450 î.e.n. – prezent). Au găsit că în cazul sticlelor opace albe și albastre din Egipt și Roma (pînă în sec. IV e.n.) agentul de opacizare utilizat a fost stibiatul de calciu, $Ca_2Sb_2O_7$, iar după sec. V, pînă în sec. XVII a fost dioxidul de staniu, SnO_2. Începînd cu sec. XVIII, principalul agent de opacizare a fost fluorura de calciu, CaF_2. Un studiu similar al unor sticle opace chinezești efectuat de Werner și Bimson [38] a relevat faptul deosebit de interesant că în așa-numitele ornamente de sticlă jade din perioada Tțang (618–907 e.n.), drept agent de opacizare s-a utilizat deja CaF_2, cu multe sute de ani înaintea meșterilor din Europa. Cu ajutorul unei tehnici mai sofisticate, sonda cu fascicolul de electroni, se pot efectua investigații și mai delicate. Brill și Moll [39] au efectuat analiza cantitativă a 6 feluri de sticle diferite, componente ale unei plăci miniaturale de mozaic (dimensiu-

nea 2 x 1,8 x 0,8 cm) din sec. I î.e.n. – I e.n. Delicatețea extraordinară a analizei se poate aprecia dacă se consideră faptul că componenții de sticlă care formează mozaicul în multe cazuri au un diametru mai mic de 1 mm. Hornblower [40] a utilizat o tehnică similară pentru a analiza incluziunile în straturile foarte subțiri de lac de pe o cutie chinezească din sec. XV. S-a găsit că particulele cu diametrul de aproape 4–6 microni în stratul roșu sînt de sulfură mercurică (HgS), iar cele de 10–12 microni în stratul galben sînt de sulfură de arsen (As_2S_3).

În ultimii ani au fost investigate și articole de obsidian. Obsidianul, un fel de sticlă vulcanică este omogen, are o compoziție uniformă. Folosind metoda PIXE, Nielson și colaboratorii [41] au analizat 49 de vestigii din obsidian din Mexic reușind și o clasificare bazată pe conținutul în elemente minore și în urme. Microsonda cu laser a fost utilizată la determinarea incluziunilor din pietre prețioase.[42] Materiale de origine organică (oase, dinți, resturi de organe, hîrtie, textile etc.) au fost de asemenea analizate. Passi și colaboratorii [43] au analizat pe cale cromatografică materialul extras cu solvenți din 6 amfore avînd o vîrstă de 1 500 de ani. Din acizii grași identificați s-a putut deduce natura uleiurilor vegetale pe care aceste amfore le-au conținut. Concentrația de carbon 13 din collagenul oaselor, respectiv a țesuturilor unor resturi umane din oameni care au trăit între 5200 î.e.n. și 1750 e.n. a permis lui Tauber [44] să tragă concluzii asupra naturii alimentelor cu care s-au hrănit acești oameni. Mostrele au provenit de la eschimoși, doi dintre ei par să se fi alimentat în proporție de 90–95% cu pești de mare, iar celălalt numai cu circa 70%. Acumularea fluorului (înlocuiește OH^- în hidroxiapatită) în oase îngropate pe perioade lungi este baza unei metode de datare prin determinarea raportului fluor: fosfor [45]. Dificultățile analizei unor reziduuri arheo-organice sînt discutate de Robius.[46]

Atestarea autenticității, respectiv descoperirea falsificării este un alt domeniu unde chimia analitică modernă poate să aducă o contribuție importantă, de multe ori decisivă. Cîteva exemple. O statuetă considerată de origine romană și de bronz cu patina de coroziune obișnuită, a fost supusă analizei în laboratorul de cercetări de la British Museum. O simplă analiză spectrografică a relevat însă că statueta este de zinc aproape pur, metal necunoscut de romani. Originea trebuia deci reconsiderată. Prin analiză de fluorescență de raze X s-a constatat că un fragment de craniu a fost „îmbătrînit" artificial cu un pigment galben, cromat de potasiu,[47] imitînd astfel culoarea brună-ruginie a oaselor îngropate de mai multă vreme în pămînt. Un alt exemplu pentru detectarea unei îmbrătriniri artificiale este cazul unui obiect de sticlă, considerat de origine romană. Analiza prin difracția razelor X a relevat însă că stratul superficial conține fluosilicat de calciu, evidență pentru îmbătrînirea artificială a sticlei cu acid fluorhidric. O altă piesă, declarată de bronz de origine etruscă, la analiză s-a dovedit a fi un aliaj cupru-argint și nu de cupru staniu cu 15 % staniu utilizat în bronzurile etrusce din secolele V–III î.e.n. Acest aliaj curios a fost utilizat pentru a

permite acoperirea cu o patină care să dea o aparență de vechime. O metodă de investigare recentă, foarte promițătoare este analiza prin termoluminiscență.[48] Metoda permite datarea absolută a unor obiecte, răspunzînd astfel și la problema autenticității.

Ușurința relativă cu care azi se pot obține în scurt timp un număr foarte mare de date analitice exacte (aparate complet automatizate, calcule efectuate cu computer) a deschis domenii noi de cunoaștere, prin prelucrarea potrivită a acestor date. În acest scop, recent se utilizează din ce în ce mai mult și în arheologie un grup de metode matematice cunoscute sub denumirea de **recunoașterea formei** (pattern recognition).[49–52] Metoda permite clasificarea datelor în clase, categorii sau grupuri, folosind anumite criterii. În cazul nostru, proprietatea de clasificare este compoziția chimică, cantitatea unor elemente prezente în urme. Prin prelucrarea datelor analitice după această metodă diferite obiecte arheologice: monede, ceramică, sticlă etc., au putut fi grupate în clase, în grupuri bine definite, care s-au dovedit a fi caracteristice în privința proveniență și a cronologiei. Metoda permite identificarea eșantioanelor similare, deosebindu-le de acelea care trebuiesc considerate ca avînd o compoziție diferită. Peste 30 de elemente chimice au fost considerate pentru a grupa astfel obiecte ceramice și de a corela aceste grupuri ca origine și istoric.[53] Problema clasificării vestigiilor arheologice folosind metoda recunoașterii formei (forma în care se pot grupa rezultatele analitice) a fost discutată în general de Kowalski și colaboratorii.[54] Metoda implică efectuarea unui număr foarte mare de calcule laborioase, executate cu computere pe baza unor programe special elaborate. Avantajul constă în eliminarea aspectelor subiective în clasificare, precum și în posibilitatea de prelucrare a unui număr foarte mare de date care ar depăși capacitatea unui om, dar care pentru un computer este o problemă trivială. Alte date recente de aplicare sînt indicate în bibliografie [34], [55], [56].

Se poate concluziona că analiza arheologică a devenit un domeniu foarte specializat în care chimistul analist utilizează și adaptează un număr mare de tehnici analitice moderne pentru a rezolva problemele speciale ridicate de arheologie. Pe de altă parte, arheologii sînt interesați într-o măsură crescîndă de a obține informații obiective, cantitative despre materialele și tehnicile folosite de oamenii epocilor străvechi. Acest domeniu interdisciplinar în prezent este în atenția cercetătorilor, metodele moderne, sofisticate ale chimiei analitice și ale matematicii fiind utilizate pentru a obține o privire mai adîncă în dezvoltarea istorică și tehnico-materială a moștenirii culturale a omenirii.

BIBLIOGRAFIE

[1] CALEY, E.R., J. Chem. Educ., 28 (1951) 64.

[2] WERNER, A.E.A., Anal. Chem., 40 (2), (1968) 28 A.

[3] LEVEY, M., editor, Archaeological Chemistry. University of Pennsylvania Press, 1967.

[4] BECK, C.W., editor, Archaeological Chemistry. American Chemical Society, Washington, 1974. Advances in Chemistry Series, Vol. 138.

[5] CARTER, G.F., editor, Archaeological Chemistry II. American Chemical Society, Washington, 1978. Advances in Chemistry Series, Vol. 171.

[6] GOFFLER, Z., Archaeological Chemistry. A Sourcebook on the Applications of Chemistry to Archaeology. Wiley, Chichester, Sussex, 1980.

[7] SCHIFFER, M., editor, Advances in Archaeology. Methods and Theory. Vol. 4. Acad. Press, New-York, 1981.

[8] CURRIE, L.A., editor, Nuclear and Chemical Dating Techniques. American Chemical Society, Washington, 1982.

[9] KLAPROTH, M. H., Mem. Acad. Royale Sci. (Berlin), 1801.

[10] GÖBEL, F., Über den Einfluss der Chemie auf die Ermittelung der Völker der Vorzeit. Erlangen, 1842.

[11] WÖCEL, J., Sitzber. Kaiserl. Akad. Wiss. Wien, 11.176 (1853); 16, 169, (1855).

[12] LAYARD, A. H., Discoveries Among the Ruins of Niniveh and Babylon. 1853.

[13] BIBRA, E., Die Bronzen und Kupferlegierungen der alten und ältesten Völker mit Rücksicht auf jene der Neuzeit. Erlangen, 1869.

[14] OTTO, H., WITTER, W., Handbuch der ältesten vorgeschichtlichen Metallurgie in Mitteleuropa. Leipzig, 1952.

[15] JUNGHANS, S., SANGMEISTER, E., SCHRÖDER, M., Metallanalysen Kupferzeitlicher und Frühbronzezeitlicher Bodenfunde aus Europa. Berlin, 1960.

[16] BROWN, M.A., Blin-Stoyle, A.E. Proc. Prehist. Soc., 6 (1959) 188; și Archaeometry, 2, Supplement, 1959.

[17] BALLCZO, H., MAUTERER, R., Fresenius' Z. Anal. Chem., 295 (1979) 36.

[18] Idem, ibid., 298 (1979) 269.

[19] Idem, ibid., 299 (1979) 46.

[20] BARRANDON, J. N., J. Radioanal. Chem., 55 (1980) 317.

[21] SZONNTAGH, E. L., Microchim. Acta, 1981, I (3–4) 191.

[22] DEY, A. K., GHOSE, A. K., SHUKLA, D. K., Microchim. Acta, 1981, II (1–2) 175.

[23] HALE, E. T., Archaeometry, 4 (1961) 62.

[24] SUTHERLAND, C.H.V., HAROLD, M.R., Archaeometry, 4 (1961) 56.

[25] HALL, E.T., ROBERTS, G., Archaeometry, 5 (1962) 28.

[26] SAYRE, E.V., et al., Am. J. Archaeology, 61 (1957) 35. și USA At. Energy Comm. Rep., BNL–508 (1958).

[27] DAS, H.A., ZANDERHUIS, J., Archaeometry, 7 (1965) 90.

[28] SAYRE, E.V., Ann. Rev. Nucl. Sci., 13 (1963) 145 și Proc. VII. Intern. Congr. Glass, Brussels, 1965, No 220, p. 1–9.

[29] BRILL, R.H., WAMPLER, J.M., Am. J. Archaeology, 71 (1967) 63.

[30] DOLNIKOWSKI, G.G., WATSON, J.T., ALLISON, J., Anal. Chem., 56 (1984) 197.

[31] CALEY, E.R., Analysis of Ancient Metals. Pergamon Press, New York, 1964.

[32] RICARDS, E.E., HARTLEY, K.F., Nature (London), 185 (1960), 194.

[33] DEDIEU, M., ROSENBAUM, B., WIDEMANN, F., J. Radioanal. Chem., 69 (1982) 337.

[34] TUBB., NICKLES G., Anal. Proc. (London), 19 (1982) 334.

[35] CALEY, E.R., Analyses of Ancient Glasses, 1796–1957. Corning Glass Center, 1962.

[36] SAYRE, E.V., SMITH, R.W., Science, 133 (1961) 1824.

[37] TURNER, W.S.E., ROOKSBY, H.P., Glastechn. Ber., 33 K (VII) ? 17 (1959).

[38] WERNER, A.E., BIMSON, M,, Advances in Glass Technology. Part 2. Plenum Press, New York, 1963; pp. 303–305.

[39] BRILL, R.H., MOLL, S., in Thomson, editor, Recent Advances in Conservation. Butterworth's London, 1962, pp. 145–151 și Advances in Glass Technology, II. Plenum Press, New York, 1963; pp. 293–302.

[40] HORNBLOWER, A.P., Archaeometry, 5 (1962) 108 ? 6 (1963) 37.

[41] NIELSON, K.K., HILL, M.W., MANGELSON, N.F., NELSON, F.W., Anal. Chem., 48 (1976) 1947.

[42] DHAMELINCOURT, P., WALLART, F., LECLORCQ, N'GUYEN, A.T., Anal. Chem., 53 (1979) 414 A.

[43] PASSI, S., et al., J. Lipid Res., 22 (1981) 778; din Analytical Abstracts 42 (1982) 2 D 155.

[44] TAUBER, H., NATURE (London) 292 (5821), (1981) 332.

[45] CHINDAHLE, V.K., GOGTE, V.D., JOGLEKAR, A.G., BHORESKAR, V.N., Radiochem., Radioanal. Lett., 52 (1982) 141.

[46] ROBINS, G.V., Anal. Proc., 20 (1983) 379.

[47] HALL, E.T., ENDEAVOUR, XVIII, (1959) 83 și Achaeometry, 3 (1960) 28.

[48] CAIRNS, TH., Anal. Chem., 48 (1976) 266 A.

[49] VARMUZA, K., Pattern Recognition in Chemistry, Springer, Berlin, 1980.

[50] FU, K.S., editor, Digital Pattern Recognition, Springer, Berlin, 1974.

[51] JURNS, P.C., ISENHOUR, T.L., Chemical Applications of Pattern Recognition. Wiley, New York, 1975.

[52] FU, K.S., Applications of Pattern Recognition. CRC Press, 1982.

[53] PERLMAN, I., ASARO, F., Archaeometry, 11 (1969) 21.

[54] KOWALSKI, B.R., SCHATZKI, T.F., STROSS, F.H., Anal. Chem., 44 (1973) 2176.

[55] BOULLE, G.J., PEISACH, M., J. Radioanal. Chem., 50 (1979) 205.

[56] BLASIUS et al., FRESENIUS' Z. Anal. Chem., 310 (1982) 98.

[57] RIEDERER, JOSEF, Kunstwerke chemisch betrachtet. Springer, Berlin, 1981.

[58] x x x Műkincsekről vegyész szemmel. Műszaki Kiadó, Budapest, 1984.

ARCHÄOLOGIE UND DIE MODERNE ANALYTISCHE CHEMIE

Die Arbeit enthält Hinweise aus der Literatur bezüglich des Studiums archäologischer Befunde mit Hilfe der modernen Methoden der analytischen Chemie. Es sind die am häufigsten angewendeten Methoden ohne Zerstörung der Gegenstand aufgezählt. Es sind auch einige interesante Ergebnisse bezüglich der Analyse der Gegenstände aus Metal, Keramik, Glas oder organischer Herkunft, angegeben. Mit Hilfe der analytischen Daten kann man die Herkunft, Technologie der Bearbeitung der Rohstoffe, vielleicht die Echtheit, bestimmen. Neulich erhält man wertvolle Informationen durch matematische Bearbeitung (pattern recognition) der Daten.

ARCHAEOLOGY AND THE MODERN ANALYTICAL CHEMISTRY

Literature data are presented concerning the investigation of archaeological objects by modern methods of analytical chemistry. The most frequently used non-destructive analytical procedures are indicated as well as some interesting applications concerning the analysis of ancient metals, ceramics, glass or organic matter. Analytical data are used to determine the origin, technology and authenticity. Recently more information is obtained by mathematical processing of the data (by the pattern recognition method). A representative bibliography is also indicated.

ÎNTREPRINDERILE DE EXPLOATARE ȘI PRELUCRARE A FIERULUI DIN BAZINUL BARAOLTULUI *

VAJDA LAJOS

Mineritul și prelucrarea fierului în Baz. Baraolt, activitate care a cîștigat în pondere mai ales din deceniile al treilea și al patrulea ale secolului trecut, își are începuturile – după tradiție, dar mai cu seamă conform descoperirilor arheologice – încă în cele mai vechi timpuri. Astfel, la Doboșeni au fost aflate urmele a două cuptoare primitive, vechi de cîteva milenii,[1] Din albia pîrîului Baraolt a fost scoasă o nicovală asemănătoare acelora aflate în inventarul atelierelor de fierărie antice romane.[2] Urme ale unor mine și cuptoare de topit minereu de fier au fost dezvelite de arheologi în valea pîrîului Egres din Brăduț, în zona muntoasă din jurul pîrîului Dungó, „pînă sus la Bățani" [3]; alte descoperiri s-au făcut, de pildă, lîngă Biborțeni, pe vîrful Tortoma.[4] „Zăcămintele de la Biborțeni, Doboșeni, Filia și Herculian, mai ușor de topit, vastele zone împădurite și pîraiele bogate în debit de apă au favorizat această regiune, aidoma Trascăului, în construirea unor cuptoare de topit" – se arată într-un studiu consacrat trecutului meșteșugului fierăritului în Secuime. Autorul continuă: „De-a lungul pîraielor, pînă departe în Ciuc, vom găsi halde de zgură, mărturii ale activității amintitelor ateliere".[5] Mai recent, geologul Bányai János constata: „Și în prezent se mai pot identifica în multe părți amplasările de minerit, depunerile de zgură din cuptoarele de topit."[6]

Întreprinderea de fier Bodvai

Șirul întreprinderilor de fier fondate în secolul al XIX-lea în Bazinul Baraoltului se deschide cu cea de la Bodvai.

Exploatarea și prelucrarea minereului de fier din Bodvai, în hotarul localității Herculian, este documentată prin izvoare scrise din anul 1831,

* Cele de față constituie prima parte a studiului cu titlul de mai sus.

dar referiri la activitatea de aici găsim încă mult înainte de această dată, cam între 1700 și 1720, iar apoi, din nou, după anul 1768.[7] Benedek Elek merge și mai înapoi în timp, afirmînd că, cu sute de ani în urmă, Bodvaiul aparținea unui fierar pe nume György, al cărui nume îl regăsim în toponimicul Györkovács, desemnînd un fînaț împădurit de cîteva sute de iugăre, aflat în hotarul localității învecinate, Bățanii Mici.[8] Orbán Balázs invocă un trecut și mai îndepărtat, prezent în tradiție: „Pe vîrful Paphomlok, aflat la confluența pîraielor Halas și Baraolt, apare zgură de fier în cantități atît de mari, încît trebuie să deducem de aici o amplă activitate de extracție a fierului practicată în vechime (...). Tradiția susține că în epoca romană se aflau aici excelente mine de fier."[9]

Începuturile întreprinderii de fier Bodvai sînt legate de numele lui Zakariás Antal, coproprietar al minei de cupru Bălan. Zakariás a fost încunoștiințat despre existența zăcămintelor de fier din zona Herculian de către Gál Samu din Bățanii Mici, fratele unui muncitor de-al său. După efectuarea unor probe de topit, s-a luat hotărîrea de a se înființa întreprinderea și, în primăvara anului 1828, în valea îngustă Fenyőspatak au început lucrările de construcții ale uzinei și coloniei de locuințe. În 1831, întreprinderea de fier de la Bodvai a intrat în funcțiune.[10]

Noua întreprindere are însă de înfruntat unele obstacole, fără să mai punem la socoteală greutățile inevitabile legate de pornirea producției și asigurarea desfășurării ei continue, probleme de ordin tehnic, tehnologic sau ale necesarului forței de muncă calificată. O preocupare de prim ordin a fost pricinuită de delimitarea teritoriului pe care se afla exploatarea minieră. Unul din coproprietarii întreprinderii de fier din Filia, înființată în 1842, baronul Rauber Nándor, uzînd de drepturile sale de proprietar funciar pe respectivul teritoriu, a intentat un proces – prelungit ani de zile și motivat prin „conflicte în problema demarcării perimetrului minei" [11] – lui Zakariás Antal, socotit de el concurent. La 10 septembrie 1842, baronul Raubert înaintă o „Întîmpinare de protest" Tribunalului montanistic provincial regal „în cauza sechestrului judecătoresc asupra pădurii numite Pîriul Bodvai din Herculian", cerînd topografia perimetrului minier.[12] Cu toate că adresa tribunalului trimisă scaunului Brăduț specifica doar existența unor vicii de formă din partea lui Zakariás Antal, întrucît, „nemaiașteptînd procura din partea suszisului tribunal montanistic regal, el exploatează o mină de fier în hotarul localității Herculian, aparținînd scaunului Brăduț", decizia fu de partea lui Rauber, emițîndu-se un „Sigiliu de interdicție" împotriva lui Zakariàs; spre aducerea la împlinire a deciziei, s-a cerut delegarea unui comisar din partea scaunului.[13]

Problemele „conflictelor ivite în jurul minei de fier" au fost agravate prin molestarea muncitorilor lui Zakariás și violențele îndreptate împotriva lor, care au tulburat activitatea minieră și de prelucrare. Redăm, în acest sens, textul unei adrese a tribunalului montanistic, redactată de Szentkirályi Zsigmond, datată 9 noiembrie 1843 și trimisă scaunului Brăduț: „Proprietarul

minier Zakariás Antal din Sîndominic ni s-a plîns că, deşi a început pe bază de donaţie legală primită de aici exploatarea minei de fier în locul numit Brodvaj (sic !) din hotarul localităţii Herculian, de curînd muncitorii săi au fost atacaţi de unii locuitori din Bătanii Mici, care le-au şi răpit două sape şi un tîrnăcop; luînd în considerare petiţia solicitantului, dorim să ne adresăm oficial On. Instanţe, invitînd-o să atragă atenţia locuitorilor din satele înconjurătoare că donaţia emisă de tribunalul montanistic în cazul dat este un fapt real şi legal, ca urmare să-i avertizaţi ca nu cumva să se încumete a tulbura şi împiedica prin asemenea violenţe pe Zakariás Antal în continuarea exploatărilor de fier în cauză."[14] Adresa nu a avut însă efectul scontat. O mărturiseşte şi o scrisoare a preşedintelui tribunalului montanistic în care se cere instanţei scăunale „să se oblige ... a interzice orice fel de violenţe."[15]

Pînă în 1847, Zakariás Antal a investit 60 000 de florini în întreprinderea de la Bodvai. Contemporanii au apreciat pozitiv activitatea de construire a atelierului de extracţie şi prelucrare a fierului, precum şi de exploatare minieră; totuşi, Zakariás a ajuns într-o situaţie critică, întrucît atît insuficienţa energiei hidraulice, cît şi lipsa de combustibil (lemne sau cărbuni) frînau extragerea şi prelucrarea minereului de fier exploatat şi fabricarea unor produse comerciale, cum au fost sapele, coasele, furcile şi alte unelte agricole. Din această cauză, la Bodvai s-a ajuns – arată informaţia în care este prezentată situaţia – ca „acum proprietarul să se gîndească cum ar putea transporta la mina sa un chintal de praf de puşcă, drept încheiere a activităţii."[16]

În cele din urmă, întreprinderea reuşi să scape de strîmtoare şi astfel, din noiembrie 1848, ca prim loc al făuririi de tunuri în Secuime, a devenit unul din factorii cu o contribuţie importantă la lupta de autoapărare antihabsburgică cu caracter popular din Trei Scaune, moment remarcabil al revoluţiei burghezo-democratice din Transilvania.

Cercetările din ultimii ani au adus dovezi incontestabile, demonstrînd că Gábor Áron a turnat la Bodvai primele două tunuri care, montate la Sfîntu Gheorghe, au fost introduse în lupta victorioasă de la Hăghig în 30 noiembrie 1848, împotriva formaţiunii militare conduse de căpitanul de dragoni Heydte, făcînd parte din trupele imperiale pătrunse în zona Bazinului Baraoltului.[17]

Turnarea celor două tunuri de şase livre, „după un model confecţionat ... de Gábor Áron, caporal secui şi artilerist foarte ager la minte",[18] va fi avut loc în jur de 20 noiembrie, urmînd unor pregătiri precipitate şi de mare inventivitate. Lucrătorii întreprinderii l-au ajutat cu toată dăruirea pe Gábor Áron şi pe meşterul turnător de clopote Kiss János, sosit împreună cu primul la Bodvai, să efectueze turnarea tunurilor, fără să dezarmeze după primele încercări nereuşite. Execuţia cochiliei a revenit lui Nagy Ábrahám şi muncitorului calificat Podráczky de origine cehă din atelierul de tîmplărie-model, cît şi lui Baló Ferenc de la strungărie; ei s-au folosit de

strungul lui Nagy Ábrahám din Herculian, transportat la Bodvai, întrucît strungul de 50 de țoli al întreprinderii nu era potrivit pentru confecționarea cochiliilor cu diametrul de 60–70 de țoli. Operațiunea turnării a fost executată, sub conducerea maestrului Bartalis Sándor, de germanul Eiben, de Kaláka Ferenc din scaunul Ciuc, de Timcsák János, ceh de pe la Brno și de alții, cu consimțămîntul șefului de producție al întreprinderii, Bardótz László din Bățanii Mari.[19]

Bodola Lajos senior, martor ocular și participant, relatează în felul următor procedeul aplicat la turnare: „Mai întîi, tunul era cioplit din lemn la dimensiunile sale normale, strunjit pînă devenea neted; apoi, linia de unire între cele două urechi ale tunului era tăiată cu ferăstrăul în două jumătăți de tunuri. În interiorul a două lăzi umplute pînă la refuz cu lut executam cochilia celor două jumătăți de tunuri, iar atunci cînd cochiliile s-au uscat bine, le asamblam exact și atît de strîns pe cît puteam, cu copci de fier. Înainte însă de asamblare, plasam în mijlocul celor două jumătăți de tunuri un cilindru din lemn de stejar bine uns de jur-împrejur cu lut în așa fel, încît, în măsura posibilului, să stea în aceeași direcție cu axa longitudinală a țevii de tun și, corespunzător diametrului calibrului, să reprezinte orificiul țevii. După aceasta, masa încinsă era turnată în cochilia de lut."[20]

Turnarea țevii de tun nu însemna însă terminarea operațiunii. Era necesară o finisare, din două motive conexe izvorîte din caracterul rudimentar al instalației tehnice a întreprinderii. Întrucît la Bodvai nu exista o instalație de afinare a fierului brut, se putea utiliza pentru turnare numai o „masă feroasă" impură, plină de zgură și grăunțe, provenită din prima topire. De aceea, după răcirea ei, țeava devenea ca ciupită de vărsat, producîndu-se pe ea băsici atît în exterior, cît și în partea interioară. La aceasta a contribuit în mare măsură soluția tehnologică specială aplicată la turnare, și anume faptul că țeava era turnată în poziție orizontală și nu verticală. Asemenea soluție a fost aplicată de Gábor Áron și tovarășii săi siliți fiind de împrejurări, întrucît la Bodvai, la acea dată, încă nu exista o turnătorie, întreprinderea fiind profilată pe fabricarea de produse forjate. „Noi — continuă Bodola Lajos să-și depene amintirile — știam prea bine că turnarea se face de obicei în poziție verticală, căci numai așa fonta poate căpăta o consistență uniformă; dar, pe de o parte din lipsa instalațiilor necesare, a schelelor, pîrghiilor și a unor fundații solide, pe de alta din cauza scurtimii timpului, nici nu ne puteam gîndi la amenajarea unor instalații care să necesite o muncă atît de îndelungată."[21] Proeminențele, băsicile produse în interiorul țevii erau tăiate, pe cît se putea, cu ajutorul unor dălți înmănușate în mînere lungi, iar suprafața exterioară era lăsată nefinisată. „Sînt zbîrlite ca aspect — scrie Orbán Balázs despre aceste tunuri —, pentru că cu ocazia turnării nu mai era timp să fie curățate; au rămas pînă la sfîrșit în această stare, iar poporul, spre a le deosebi de tunurile de aramă de mai tîrziu, le-a poreclit **broaște rîioase.**"[22] De asemenea, din

cauza scurtimii timpului, pentru stabilirea dimensiunilor țevii de tun și a accesoriilor sale, a inelelor direcționale din față și spate, a afetului, a carului de tractare și în general a fiecărui accesoriu feros și lemnos – spre a contracara „caracterul rudimentar și imperfect" al procedeului de fabricație –, s-a utilizat o scară mai mare decît cea prevăzută în instrucțiunile regulamentului de inginerie militară Gribeauval, încetățenit în tehnica militară a vremii. Prin urmare, tractarea și mînuirea lor erau mai greoaie, decît ale tunurilor de același calibru fabricate în uzinele de armament. Cu toate aceste inconveniente, însă, practica de pe cîmpul de bătălie a demonstrat cu strălucire utilitatea și eficacitatea lor. De fapt, Gábor Áron, încă înainte de a fi montate – pentru aceasta lemnăria fusese furnizată de cei din Herculian –, le-a încercat cu succes pe un poligon improvizat lîngă întreprinderea din Bodvai.[23] Cele două tunuri au fost transportate la Sfîntu Gheorghe, orașul luînd asupra-și toate cheltuielile.[24]

La Bodvai, sub conducerea lui Kiss János, au mai fost turnate și montate încă două tunuri de infanterie de cîte 3 livre, ele fiind puse la dispoziția artileriei conduse de Gábor Áron.[25] Evoluția nefavorabilă a evenimentelor militare întrerupe însă continuarea producției de tunuri. La 7 ianuarie 1849, soldații căpitanului imperial de dragoni Heydte au distrus întreprinderea de la Bodvai. Încă înainte de aceasta, temîndu-se de un atac, cei din Bodvai au transportat la Sfîntu Gheorghe, în atelierul lui Kiss János, cochiliile și o parte din piesele turnate, iar stocurile și instalațiile rămase pe loc au fost ascunse în pămînt.[26]

La inițiativa colonelului Gál Sándor, comandant-șef al trupelor militare secuiești de la sfîrșitul lui ianuarie 1849, conducerea autoapărării populare antihabsburgice din Trei Scaune a acordat un rol de seamă întreprinderii de fier Bodvai în lărgirea producției de război. Cu ceva mai mult de o lună după distrugerea întreprinderii, în ziua de 16 februarie, s-a hotărît reconstrucția sa cît mai grabnică. În acest scop, lui Zakariás Antal i s-a alocat un avans de 2.000 florini ca garanție pentru producerea și livrarea „fierului necesar obuzelor, tunurilor și montării acestora." Instalarea uzinei de tunuri și obuze Bodvai a fost proiectată într-un interval record de numai 7 zile, ea avînd ca destinație producerea de tunuri cu mare putere de foc, de 12–18 și chiar 24 livre.[27]

În cadrul întreprinderii reconstruite din Bodvai, nu s-au produs, e drept, tunuri, dar pînă în momentul înfrîngerii revoluției a fost turnată o mare cantitate de obuze, Gábor Áron participînd personal la pregătirea lucrărilor. În afară de aceasta, întreprinderea – la nivelul capacității sale de producție – a mai furnizat și fier forjat și turnat, destinat fabricilor de tunuri și obuze din Secuime.[28]

În anii '50–'60 ai secolului al XIX-lea, perimetrul minier al întreprinderii – făcînd parte din zona Herculian-Bodvai –, cuprindea o suprafață de circa 86 867–101 360 m^2. Zăcămintele de limonită și sferosiderită formau un strat gros de doi metri, cu o cantitate de minereu de circa un milion m^3,

care conținea în părțile de la Herculian 31,7–37,4 % fier, iar în cele de la Bodvai 42,7 % fier.[29]

Gazeta „Kolozsvári Közlöny" menționa Bodvaiul drept „o fabrică remarcabilă", avînd o colonie de locuințe cu peste 100 de locuitori; se scoate în relief execuția migăloasă a produselor turnate, mai ales a vaselor de fier, pentru a căror strunjire dispune de un strung special. Gazeta regretă însă lipsa forței motrice cu aburi, atunci cînd, din cauza resurselor reduse de forță hidraulică (de care se plîngea și Zakariás Antal), nu se putea asigura o funcționare continuă a procesului de producție.[30] Într-adevăr, în decurs de un an munca se efectua doar cîte o perioadă scurtă. Astfel, în 1867 s-a lucrat doar timp de 16 săptămîni, iar în 1868 12 săptămîni.[31]

În 1857 s-a decis ca întreprinderea să fie reconstruită, ridicîndu-se un furnal nou și o turbină acționată hidraulic, mai economicoasă, în locul roții hidraulice de pînă atunci. „Un mecanic de pripas s-a și angajat să le construiască – se arată într-o relatare a vremii – ... și atunci, cînd clădirile erau deja terminate, două baraje de retenție și un canal de aducție erau deja executate, iar cochiliile necesare turbinei nu numai că erau gata lucrate, dar stăteau chiar turnate și nu mai lipsea decît să fie montate, el și-a luat rămas bun de la călcîie, cu avans cu tot, de nici urmă de el ..." [32]

În deceniul al șaptelea, conducerea întreprinderii din Bodvai a fost preluată de fratele mai mic al lui Zakariás Antal, pe nume András. Acesta a căutat ca, în măsura posibilităților materiale, să mențină întreprinderea în stare de funcționare. În 1867, utilajul tehnic consta dintr-o cale de transport de 227 m în mină și la suprafață, construită din lemn, cinci mașini de extracție acționate prin forță hidraulică, un cuptor zidit din piatră cioplită și căptușit pe dinăuntru cu lut refractar, de dimensiuni mijlocii, înalt de 24 picioare, un cubilou mic pentru produse turnate și un ciocan acționat hidraulic pentru produse forjate.[33] După aprecierea contemporanilor, instalația întreprinderii era simplă și totuși ea producea fier de calitate destul de bună, creînd și populației din jur posibilități de lucru.[34]

Galeria Anton, după intrarea sa în funcțiune, în 1853, a produs 2 172 chintale (3 878 chintale vieneze) de minereu de fier. Cantitatea a crescut în anii următori: în 1854 s-au extras 3 753 chintale de minereu de fier, în 1855, 2 253 chintale, în 1856, 3 136 chintale de minereu, fonta brută rezultată dînd 20, 15 și respectiv 14 % din cantitatea de minereu de fier supusă procedeului de topire. Producția de fontă turnată s-a ridicat în 1853 la 239 chintale, în 1854 la 753 chintale, în 1855 la 347 chintale și în 1856 la 426 chintale. Față de cele 729 chintale în 1853, producția de fontă brută și turnată însuma în 1858, 1 438 chintale.[35]

Conform datelor furnizate de căpitănatul minier, din anul 1867 producția totală medie anuală de fontă era de 1 182 chintale, cu excepția a cîțiva ani, ea fiind repartizată în cantități destul de uniforme. Limita inferioară s-a înregistrat în 1875, ceea ce se explică prin faptul că furnalul s-a

dărîmat şi reconstrucţia s-a făcut mai lent. De altfel, datele referitoare la producţie indică fabricarea cu prioritate la întreprinderea din Bodvai a produselor de fier forjat, îndeosebi a uneltelor agricole. Dacă luăm în considerare media anilor 1867–1879, peste două treimi din totalul producţiei de fontă au fost utilizate în scopul amintit, restul vînzîndu-se pe piaţă ca fontă brută. Produsele turnate erau constituite în obiecte de uz casnic, cum ar fi cazanele de fiert, sobele de încălzit şi de gătit plitele.[36]

Producţia de minereu de fier şi fontă la Bodvai între anii 1867–1879

Anul	Minereu de fier	Fontă brută	Fontă turnată	Total fontă	Nr. săptămîni lucrate
	– în chintale –				
1867	3 481	896	251	1 147	16
1868	4 533	631	245	876	12
1869	3 459	1 012	284	1 296	16
1870	4 034	852	337	1 189	14
1871	3 932	740	324	1 064	14
1872	4 943	769	392	1 161	17
1873	5 884	878	416	1 294	16
1874	5 152	741	171	912	15
1875	5 176	680	182	862	6
1876	2 912	993	340	1 333	22
1877	5 002	868	561	1 429	27
1878	7 477	750	654	1 404	nu avem date
1879	4 044	744	658	1 402	nu avem date

Efectivul muncitoresc mediu al întreprinderii – socotindu-i numai pe angajaţii permanenţi – era de 28 persoane. Cei mai puţini, numai 20, au lucrat în 1875, cînd – după cum am menţionat – furnalul şi-a întrerupt activitatea, iar cei mai mulţi, 33 la număr, în 1870. În anul 1878, cînd s-a înregistrat cantitatea maximă de minereu extras, de 7 477 chintale, numărul muncitorilor se ridica la 30, iar în 1877, cînd, cu 1 429 chintale, se ajungea la nivelul maxim al producţiei de fontă, lucrau un număr de 29 muncitori. Numărul femeilor muncitoare oscila între 2–5 anual, iar al muncitorilor copii între 1–2.[37]

Cu toate că în a doua parte a deceniului al optulea al secolului – pe baza datelor referitoare la producţie – întreprinderea a atins cota maximă în ceea ce priveşte nivelul de dezvoltare, fiind în aparenţă prosperă, raportul pe 1 880 al camerei de comerţ şi industrie din Cluj relatează că, „lipsind capitalul necesar, întreprinderea de fier din Bodvai a fost nevoită ca la

sfîrșitul anului să-și sisteze total activitatea."[38] Se pare că Zakariás András utiliza în finanțarea activității întreprinderii mai ales împrumuturi bănești, ale căror sume și dobînzi, agravate și de îngustarea posibilităților pieții, nu le putea plăti. O indicație în acest sens o constituie și licitația hotărîtă de tribunalul montanistic și desfășurată la 17 iunie 1882, cînd întreprinderea a fost cumpărată de comerciantul Száva Zakariás.[39] Noul proprietar nu a știut însă cum să-și fructifice achiziția și astfel, la scurtă vreme, a vîndut întreprinderea.

Din 1884, Bodvaiul a trecut în posesia proprietarului întreprinderii de fier Vlăhița, Lántzky Sándor.[40] În 1885, cu numai 4 mineri, a reînceput exploatarea minereului de fier, dar cu o producție abia simțită. În decurs de cinci ani, s-au scos la suprafață numai 2 300 chintale de minereu de fier, nu cu mult peste jumătate din cantitatea extrasă în 1879, ultimul an de activitate de dinaintea sistării producției. Din zăcămintele de minereu de fier „s-ar putea scoate milioane de chintale și... ele sînt destul de îmbelșugate pentru a aduce chiar profituri, căci dau în medie 45 % fier, dar lipsa de bani, deconjunctura, nu permit darea în funcțiune a întreprinderii și așa lîncezește o foarte frumoasă întreprindere în plină Secuime" – se plînge Lántzky căpitănatului minier, adăugînd: „dacă guvernul ar acorda atenție acestor factori, foarte mulți... ar primi de lucru, posibilitățile venind în întregime din România, căci acolo s-ar putea vinde toată producția."[41]

Extracția și prelucrarea fierului întîmpina în continuare obstacole în materie de valorificare, avînd de înfruntat concurența marilor întreprinderi siderurgice, la care se adăugau urmările nefaste ale războiului vamal declanșat de monarhia austro-ungară împotriva României. Într-o dare de seamă a proprietarului se remarcă că nu există perspective de punere în funcțiune a întreprinderii, deoarece „războiul vamal a ruinat cu desăvîrșire"[42] transportul de fabricate turnate în România.

Procesul de producție se reia abia în 1890, deci după o întrerupere de zece ani, și aceasta într-un cadru foarte modest: dispunînd mai întîi de 12–16 muncitori bărbați și 2–3 muncitori copii, iar în 1893 cu un efectiv muncitoresc de 28 oameni.[43] Producția de fontă de 500 chintale în primul an a fost urmată de 1 000 chintale în 1891, 400 chintale în 1892 și 600 chintale în 1893, pe cînd cantitatea de fontă turnată a fost, în aceeași ordine anuală, de 100, 200, tot 200 și 2 400 chintale. Cifrele specificate demonstrează că nu s-a putut efectua topirea întregii cantități de minereu de fier, care, în 1890, se ridica la 4 000 chintale, în 1891 la 5 000 chintale, în 1892 la 4 000 chintale și în anul 1893 la 11 300 chintale, producție record.

În 1895, un nou repaus impus de împrejurări interveni la Bodvai. Muncitorii s-au împrăștiat și în incintă n-a rămas decît un paznic de noapte. În legătură cu aceasta, darea de seamă pe anul 1899 a camerei de comerț și industrie din Tîrgu Mureș cuprinde următoarele, pline de amar, considerații: „Iată cum se dezvoltă întreprinderile industriale în Secuime. Da, astfel,

dureros lucru, pe care însă noi îl descriem şi-l afirmăm, zi de zi, fără vreun rezultat (...). În zadar arătăm, fără încetare de un deceniu încoace, că secuiul, pierzînd spaţiu, meserie şi pîine, peregrinează prin străinătăţi . . ., deci trebuie degrabă să se facă ceva în contra acestui fenomen; toate acestea rămîn cuvinte deşarte."[44]

În toamna anului 1903, întreprinderea a fost repusă în funcţiune, cei 3–4 muncitori lucrînd din stocul existent de fontă brută. Furnalul însă începu să producă din nou doar în 1905, fără ca cei în drept să fie preocupaţi de reconstrucţia sa tehnică, cu toate că, după aprecieri de specialitate, „prin utilajul său rudimentar, aminteşte de starea de acum o sută de ani a furnalelor noastre."[45] S-au utilizat în muncă 14 cărbunari, 16 mineri, 16 turnători, 8 furnalişti, 2 fierari, 16 căruţaşi şi 10 zilieri, în total 82 de persoane.[46] Deja anul următor însă, furnalul, învechit şi deteriorat şi mai rău în timpul repausului de nevoie, deveni incapabil de producţie. Din cauza preţurilor joase ale fontei brute, Lántzky nu considera rentabile investiţiile de capital; de aceea, el continuă numai exploatarea minereului gros de 3 m, cu conţinut de fier de 55 %, amînînd reconstrucţia pînă într-o perioadă conjuncturală mai propice,[47] care însă nu a mai sosit.

În cele din urmă, în 1914 statul a achiziţionat întreprinderea din Bodvai de la succesorii lui Lántzky Sándor, dar numai spre a completa necesarul de minereu de fier al furnalelor din Hunedoara. Aceasta deoarece din expertiza efectuată la faţa locului a rezultat că furnalul nu se putea integra decît cu multă greutate în ansamblul întreprinderilor siderurgice ale statului, „nefiind viabil" şi „ajungînd în stare de ruină". În schimb, mina „poate da 3 milioane de chintale minereu de fier de bună calitate — se arată în expunerea de motive. Zăcămîntul de minereu continuă mai departe, astfel că se vor mai putea obţine noi cantităţi de minereu. Minereul de fier este de bună calitate, bogat în conţinut de fier şi lipsit de impurităţi, şi, întrucît furnalele din Hunedoara necesită asemenea minereu de fier, este justificată achiziţionarea şi a acestui zăcămînt pentru întreprinderile siderurgice ale statului."[48] În urma unor tratative, succesorii care au făcut oferta de vînzare primiră 100 000 de coroane pentru întreprinderea lor de la Bodvai, din suma de 1 544 600 coroane aprobată de parlament spre a se aproviziona cu materie primă întreprinderile siderurgice ale statului.[49] Odată cu acest contract de vînzare-cumpărare, la Bodvai a încetat activitatea minieră şi de prelucrare a fierului.

NOTE

[1] Informație din partea lui Ferenczi Géza, pe baza săpăturilor arheologice efectuate în zilele de 9–14 septembrie 1956. Un cuptor descoperit în hotarul comunei Moacșa de pe teritoriul actual al județului Covasna stă mărturie procedeului primitiv de topire a fierului, din epoca preistorică. (Vezi Téglás Gábor, **Praehisztorikus vasolvasztó Besenyőn,** în Arheologiai Értesítő, Új folyam, VIII, 1887, p. 153–157.

[2] Bányászati és Kohászati Lapok, 1905, II, p. 305. Orbán Balázs, **A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természettudományi és népismei szempontból,** III, Pest 1868, p. 214.

[3] Orbán Balázs, op. cit., p. 214. Kisgyörgy Zoltán, **Az erdőfülei vashámor,** în Megyei Tükör, 10 iunie 1973.

[4] Székelység, 1935, nr. 1–2.

[5] Edvi Illés Aladár, **A Székelyföld vasipara,** în A Magyar Mérnök és Építész Egylet Heti Értesítője, 1899, p. 30.

[6] Székelység, 1935, nr. 1–2.

[7] Benkö Josephus, **Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus** I, Viena 1778, p. 90.

[8] Benedek Elek, **Édes anyaföldem,** Budapest, 1920, p. 73.

[9] Orbán Balázs, op. cit., p. 217.

[10] Ibidem. – Bányászati és Kohászati Lapok, 1905, II, p. 308. – Edvi Illés Aladár, în studiul citat, fixează, în mod eronat, în anul 1836 începuturile extracției și prelucrării fierului la Bodvai; gazeta Kolozsvári Közlöny, nr. 12 din 1859, le datează și mai tîrziu, în anul 1843.

[11] Arhivele statului Cluj-Napoca, în arh. scaunului Odorhei, 1842, f. 1822, 1843, f. 719.

[12] Idem, 1842, f. 1667, 1822, 1843, f. 99, 719.

[13] Idem, 1842, f. 1427, 1843, f. 938.

[14] Idem, 1843, f. 1873.

[15] Idem, 1844, f. 821.

[16] Vasárnapi Újság, 9 mai 1847.

[17] Történelmi Lapok, 1895, p. 136. – Nagy Sándor, **Háromszék önvédelmi harca 1848–1849,** Kolozsvár 1896, p. 156. – Máthé János, **A bodvaji hámor,** în Élet és Tudomány, 1974, p. 538. – Egyed Ákos, **Háromszék 1848–1849,** Bukarest 1978, p. 119.

[18] Közlöny, 8 februarie 1949.

[19] Máthé János, **Lesz ágyú !,** în Megyei Tükör, 4, 8 mai 1973.

[20] Történelmi Lapok, 1895, p. 136.

[21] Idem.

[22] Orbán Balázs, op. cit., p. 177.

[23] Máthé János, **A bodvaji hámor,** în Élet és Tudomány, 1974, p. 541.

[24] „Honvéd", 5 aprilie 1849.

[25] Máthé János, op. cit., p. 541.

[26] Ibidem.

[27] Bözödi György, **Gábor Áron 1849-ben**, în 1848, Arcok, Eszmék, Tettek, Bukarest 1974, p. 240–241.

[28] Ibidem, p. 244, 251.

[29] Cf. Koch Antal, **Erdély ásványainak kritikai átnézete**, în Orvosi és Természettudományi Értesítő, 1884, fasc. III, p. 281–283. **Ipari tevékenység a Székelyföldön**, Marosvásárhely f.a., p. 30–31. – Hoffmann Géza, **A Székelyföld kincsei**, Barót 1909, p. 77–79.

[30] Kolozsvári Közlöny, 24 decembrie 1857. – **Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt**, 1853–1856, p. 83.

[31] Arhivele statului Deva, arh. căpitănatului minier Zlatna, 1868, f. 598, 1869, f. 520.

[32] „Kolozsvári Közlöny", 24 decembrie 1857.

[33] Arhivele statului Deva, arh. căpitănatului minier Zlatna, 1868, f. 598. – Kerpely Anton, **Das eisenhüttenwessen in Ungarn**, Schemnitz, 1872, p. 38.

[34] Ádám Éva, **Báró Daniel Gábor, Udvarhelyszék utolsó főkirálybirójának ismeretlen emlékezései**, Szeged 1938, p. 24.

[35] **Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt**, 1853–1856, p. 81–82. – Arhivele statului Deva, arh. căpitănatului minier Zlatna, 1868, f. 598.

[36] Arhivele statului Deva, arh. căpitănatului minier Zlatna, 1876, f. 354.

[37] Idem, 1871, f. 372, 1876, f. 354, 1877, f. 497, 1879, f. 475.

[38] **Kolozsvári kereskedelmi és iparkamara jelentése**, 1880, p. 86.

[39] Arhivele statului Deva, arh. căpitănatului minier Zlatna, 1884, f. 392.

[40] Bányászati és Kohászati Lapok, 1905, II, p. 308.

[41] Arhivele statului Deva, arh. căpitănatului minier Zlatna, 1886, f. 1273.

[42] Idem, 1887, f. 758.

[43] **Marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara jelentése**, 1892, p. 157, 1893, p. 141.

[44] Idem, p. 14–15.

[45] **Ipari akció a Székelyföldön**, Budapest, 1905, p. 165.

[46] Bányászati és Kohászati Lapok, 1905, II, p. 308.

[47] Idem, p. 315. – **Marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara jelentése**, 1906, p. 52. – Papp Károly, **A magyar birodalom vasérc- és kőszénkészlete**, Budapest 1916, p. 374.

[48] Papp Károly, op. cit., p. 373–374. – Láng Lajos – Münnich Kálmán, **A Képviselőház pénzügyi bizottságának jelentése a m. kir. állami vasgyárak vasércszükségletének biztosítása érdekében teendő némely intézkedésekről szóló 945. számú törvényjavaslat tárgyában. A pénzügyi bizottság 1913, június 23-án tartott üléséből.**

[49] **Az Országgyűlés Képviselőházának Irományai**, 1910–1915, XXXV, Budapest 1914, p. 414.

TIPARE DE ARTĂ POPULARĂ GĂSITE LA CERNAT (jud. Covasna) ȘI SOVEJA (jud. Vrancea)

SZÉKELY ZOLTÁN

În colecția Secției de artă populară de la Cernat a Muzeului Județean Covasna, se află o valvă de turnat butoni ornamentali, care, prin varietatea motivelor de decor reprezintă o adevărată piesă de artă. Această valvă de tipar a fost găsită de un copil pe locul denumit „Mal", care este teren agricol situat la mijlocul comunei Cernat, pe terasa înaltă a pîriului cu același nume. P. Haszmann, conducătorul secției muzeale din Cernat, ne-a cedat piesa pentru publicare. Valva este făcută din marnă argiloasă compactă (din zona Flișului Carpatic, formațiune posttectonică); are forma unui topor plat, cu marginile tăiate drept; o latură are colțurile rotunjite, iar pe latura cea mai îngustă sînt gravate, ulterior, literele K.H.S., inițialele numelui descoperitorului. Dimensiuni: 6 x 6 cm; grosimea 1 cm, avînd pe ambele fețe diferite motive gravate, ca rozete de diferite forme, cruci și ornamente dreptunghiulare. Unele ornamente sînt numai începute, rămase neterminate. (fig. 1, 1 a).

Piesa cealaltă, tot de acest gen, a fost găsită de o femeie din comuna Soveja (jud. Vrancea), și donată de către prof. O. Nekrasov Institutului de Arheologie din București.[1] Tiparul este făcut din șist argilos compact, turanian, din Flișul intern, Unitatea din Teleajen.[2] Are formă pătrată, neregulată, pe ambele fețe și pe marginile opuse, pe o fîșie lată de 3 cm., șlefuită, sînt gravate motive în formă de rozete și de dreptunghiuri. Dimensiuni: 9 x 8 cm, grosimea: 3 cm.

Ambele piese sînt tipare de piatră de turnat, artă practicată de meșteri populari pentru obținerea „țintelor" folosite la decorarea obiectelor de piele, ca brîuri, traiste, etc.[3] O astfel de valvă de tipar a mai fost găsită și la Gornești (jud. Mureș).[4]

Descoperirea acestor obiecte în valea Oltului și a Mureșului arată că arta de a lucra „ținte", butoni sau mici aplice de metal pentru decorarea obiectelor de piele cu ajutorul tiparelor a fost un meșteșug înfloritor pe ambele versante ale Carpaților. În județul Covasna, la Racoșul de Sus populația a purtat brîu decorat cu butoni (bogláros), pentru care de asemenea, a fost confecționat tipar de turnat de către meșterii locali[5] Tiparele sînt confecționate din material brut care se găsește în regiunea respectivă, unde obiectele au fost descoperite. Ornamentele folosite, atît cele geometrice, cît și cele florale, sînt de tradiție străveche; multe dintre aceste elemente se găsesc și în sculptura în os și în lemn, practicate de către meșterii populari pe aceste meleaguri.

NOTE

[1] Pe această cale mulțumesc tovarășei E. Zaharia pentru cedarea publicării piesei.

[2] Mulțumesc tovarășului A. László, geolog la Centrul de Cercetare, Filiala Sfîntu Gheorghe, verificarea ambelor piese.

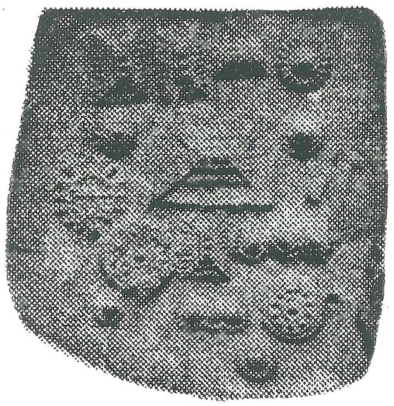
[3] A. Beluleszko, în Anuarul Secției de Etnografie al Muzeului Național Maghiar (A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi osztályának Értesítője) 1910, 98–102; K. Kós, Etnografia muncii (Eszköz, munka, néphagyomány), 1979, 57, fig. 1.67.

[4] Mulțumesc pentru informație tovarășei E. Zaharia.

[5] B. Orbán, **Descrierea Țării Secuiești** (A székelyföld leírása) I. 1868, 210; K. Gazda, în „Aluta", 1971, p. 440.

Resumé

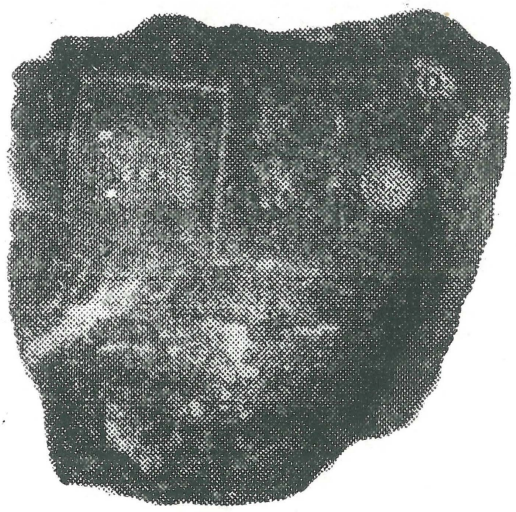
On a trouvé à Cernat (dép. Covasna) un moule de fonderie des bijoux pour orner les ceintures. Une pièce ressemblante est connue de Soveja (dép. Vrancea). Ces qui ont confectionné sont maîtres locals, gardant les ornaments traditionnels.

1

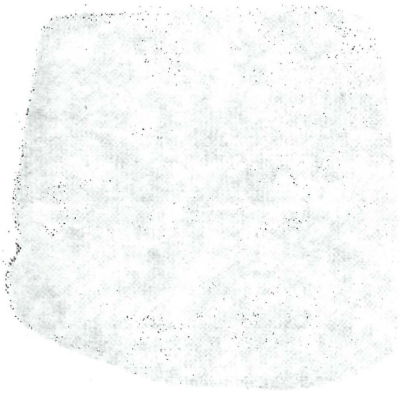
1a

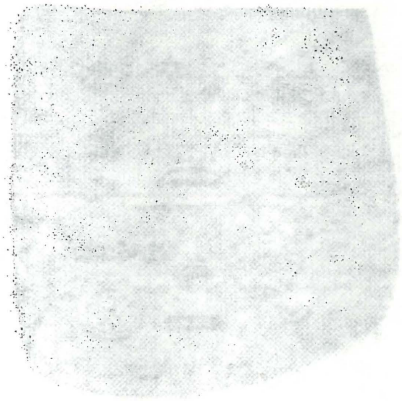

2

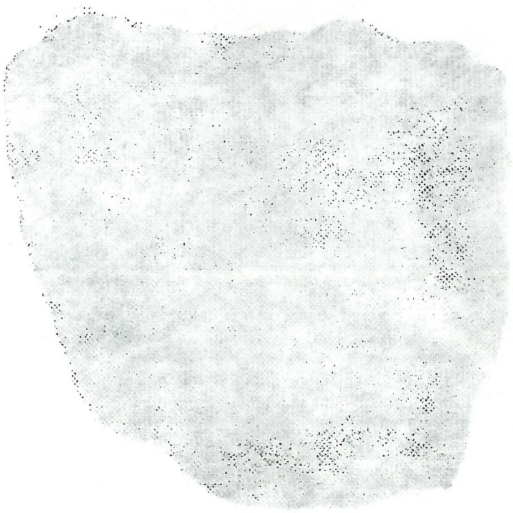

2a

PUNCTE DE CUSĂTURI, APLICATE ÎN PORTUL POPULAR DIN JUDEȚUL COVASNA

GAZDA KLÁRA – LŐRINCZI ETELKA

Tehnicile de cusut din România sînt tratate în mai multe publicații, apărute mai ales în ultimele decenii.[1] Astfel, rezultatele noilor cercetări pot fi încadrate în suita rezultatelor anterioare. Lucrarea noastră [2] prezintă punctele de cusut care servesc la unirea foilor de pînză, la încrețirea materialului și la întărirea tivurilor, precum și la decorarea pieselor portului popular al județului Covasna, începînd cu punctele cele mai rudimentare și pînă la cele mai evoluate, cu funcție decorativă, evidențiind ordinea lor tehnică și completînd, astfel, catalogul cămășilor țărănești.[3] Lucrarea constituie totodată un plan premergător pentru o viitoare monografie a tehnicilor de cusut.

I. PUNCTE DE „CUSĂTURĂ PLATĂ"

De utilizare generală, punctul de cusătură plată se realizează astfel: se înfige acul pe fața materialului și apoi se scoate într-un punct determinat. În funcție de dimensiunea punctelor, de relația între ele, de proporția și dispunerea lor într-un spațiu, deosebim mai multe genuri de puncte plate și anume:

1. Punctul înaintea acului (punct de însăilat – előöltés, fércelőöltés) [4]

Este răspîndit atît la români, cît și la maghiari, fiind și astăzi folosit la însăilare, la încrețirea în cute în forme mai simple și mai evoluate, fiind punctul de bază la încrețirea simplă (fig. VI/22), la punctul „de pătrunjel" (fig. VI/23) și la punctul **pe păsări** (fig. VI/25).

Se realizează prin înfigerea acului, pe fața pînzei, în sens linear, înaintînd pe firul țesăturii, călcînd trei-patru fire și ridicînd același număr de fire la scoaterea acului din dosul pînzei. Din repetarea acestor călcări și ridicări de fire rezultă un rînd linear întrerupt (fig. I/1).

2. **Tighelul (punct de maşină – tőzzés, gépöltés)**

Este un punct de cusătură rezistent şi durabil, folosit în primul rînd la încheierea bucăţilor de pînză, ale stanului sau mînecii cămăşilor, ca de exemplu pe cămăşile româneşti din Zagon (6513), la încheierea pieselor componente: a gulerului cu gîtul şi a stanului cu mîneca – ca pe cămăşile maghiare din Racoşul de Sus (5693) şi Herculian (8877); se utilizează la tivitul gurei gîtului, astfel pe cămaşa românească sus-amintită din Zagon, şi la fixarea pliurilor pieptului, pe cămăşile din Racoşul de Sus, accentuînd totodată, liniile de structură ale pieselor de costum.

Uneori acest punct completează ornamentul propriu-zis: cusut în 2–2 rînduri orizontale, încadrînd un rînd de punct oblic, formează cadru pentru motivele principale geometrice, ca în cazul manşetei şi gulerului cămăşii româneşti din Zagon.

Arareori s-a cusut acest punct şi în zig-zag, aşa, cum îl găsim pe gulerul cămăşii femeieşti din Vîrghiş (5730).

Tighelul, cusut după un model oarecare este utilizat în decorarea unei ii româneşti din Valea Mare (8411). Motivele cusute astfel apar pe bordura volănaşului mînecii şi însoţesc din exterior modelul de bază de pe piept.

Se coase pe faţa pînzei: de la punctul de pornire, înaintînd în linie dreaptă, scoatem acul, pe care l-am înfipt în dosul pînzei peste două-trei fire de ţesătură, apoi ducem acul înapoi – adică spre stînga – sărind peste două-trei fire, pe care „le călcăm", îl înfigem în ţesătură, ca apoi, pe dos să înaintăm cu acul în linie dreaptă peste două lungimi de puncte, unde vom scoate acul la suprafaţă (fig. I/2).

3. **Punctul înapoia acului (Szároltés)**

Acest punct de cusătură plată, destul de frecvent, apare mai rar în vestimentaţia ţărănească, şi în acest caz serveşte la întărirea manşetelor de la cămăşi. În secolul al XVIII-lea se utiliza, ca punct ornamental, pentru realizarea motivelor de romburi pe cămăşile bărbăteşti maghiare.[5]

Executarea: se coase un punct plat trecînd peste trei-patru fire de ţesătură, de la stînga la dreapta, apoi acul înfipt trece pe dos spre stînga, luînd numai o jumătate din numărul de fire ce constituie un punct; scos la suprafaţă va înainta cu firul strîns apropiat de punctul alăturat, trecînd peste acelaşi număr de fire din ţesătură. Astfel vom obţine o linie cursivă de puncte uşor suprapuse (fig. I/3).

4. **Punctul „tivitură simplă" (Drugul – egyszerű beszegés)**

Piesele de port de fiecare zi se tiveau de obicei cu puncte plate, astfel cămaşa bărbătească din Herculian (5693, 8883), etc.

Marginea pînzei se îndoia de două ori, sau se răsucea cu ajutorul degetelor mare şi arătător, într-un tiv cilindric, care se fixa apoi pe dosul

pînzei cu o cusătură de linii verticale, distanțate tot de cîteva fire de țesătură (fig. I/4).

Acest punct se întrebuința atît la români (Vîlcele, 6211), cît și la maghiari (Covasna, 8371) și pentru unirea bentiței de pe gît cu stanul cămășii.

5. **Punctul** peste muchie **(Drugul,** aruncat – behányás)

O formă frecventă a tivitului este cusutul **peste muchie** a marginii îndoite a materialului. Cusutul acesta se aplică cu ață colorată cu scop ornamental la iile românești din Valea Mare (8411) și din Vîlcele (5160).

6. **Punctul** pe muște (muște pe fir, **punct „oblic" – szalagöltés, ferde laposöltés).**

Este în primul rînd un punct de cusătură, care împiedică destrămarea și care întărește marginea gulerului și a manșetelor cămășilor românești, unde îl găsim grupat de-a lungul tivului. Apare totodată în rol decorativ, delimitînd elementele componente ale ornamentației, prin sublinieri și încercuiri, ca de exemplu la iile din Valea Mare (8411–8413) sau la cămașa bărbătească din Zagon (6513).

Execuția: se înfige acul de sus în jos, înaintînd de la stînga la dreapta, în sens invers, cu puncte de cusătură oblice, alăturate des pe lungime. Ca sistem de orientare se calculează în realizarea fiecărui punct cîte două fire în sens vertical și cîte patru fire în sens orizontal (fig. I/6).

7. **Punctul** muște pe fir **(punct „peste" fire" – „laposöltés)**

Este folosit ca punct decorativ, fiind cusut pe fire numărate la manșetele cămășilor bărbătești (Zagon, 6513, Vîlcele 5891) și femeiești (Voinești. 8794) românești și pe pieptul și umărul cămășii maghiare din Vîrghiș, de obicei cu ață albă, și în cazul din Voinești cu fir. Mai rar se execută cu acest punct motivul principal, care se extinde pe toată suprafața ii (Araci, 8484) în acest caz fiind cusut cu negru. Pe pieptarele de blană maghiare din Racoșul de Sus modelul desenat este acela, care determină sensul și dimensiunea punctelor cusute alăturat (fig. I/7).

8. **Punctul zig-zag**

Este un punct cu o redusă frecvență: apare pe o cămașă femeiască românească din Vîlcele (6211), unde este folosit la tivul mînecilor.

Se compune din puncte plate egale ca lungime, dispuse oblic în sensuri opuse, formînd astfel o linie întreruptă, într-o suită de unghiuri ascuțite.[6]

Se coase pe fața materialului în așa fel, că de la capătul primului punct (oblic) trece acul pe dos, urmînd o direcție, de asemenea oblică, dar în sens opus (fig. I/8).

I/9. **Cusătură plată din Treiscaune**

Vechea tehnică de broderie a cămășilor maghiare din Treiscaune o cunoaștem din descrierea lui Ferencz Kornélia-Palotay Gertrud: „ornamentația geometrică de pe mînecile cămășilor confecționate din pînză de casă, este cusută în rînduri de puncte plate, în așa fel încît partea superioară a fiecăror două puncte vecine se apropie" [7] (fig. I/9).

II. PUNCTE ÎN CRUCIULIȚE

Acestei grupe îi aparțin punctele plate de cusătură, care se încrucișează: se înfige acul în „ochiul" țesăturii, luîndu-se pe ac – ca bază – același număr de fire, pentru fiecare „picior".

II/10. **Punctul strîmbuleț**

Este cusătura de întărire preferată, păstrată pe iile româncelor din Valea Mare (8411–8413) avînd și un rol ornamental. Este utilizată pe de o parte pe suprafețe netede, mai ales la extremitățile ornamentelor, astfel, la marginea de sus a bentiței de pe gît, sub **rîurile peste umăr,** pentru a însoți tivurile, clinile și pava, sau se utilizează ca motive aparte, peste cot. Pe de altă parte, apare cusut pe crețuri.

Constă din puncte plate ușor oblice, formînd o linie frîntă în scară, care ajungînd la vîrf, iau sens opus.[8] (fig. II/10).

II/11. **Lăcrețe** (sămătău, **punctul de cruciuliță simplă** – keresztszem)

Este frecvent, ca punct decorativ pe iile femeilor române din Vîlcele (5103, 5160, 6211, 6217, 5068, 5894 etc.), Araci (6181), Ariușd (6180) și Valea Mare (6281), ale căror ornamente principale sînt cusute fie cu punctul de cruciuliță simplă, fie cu variantele acestuia, sau cruciulițe duble, în funcție de asocierea punctelor în cadrul fiecărui motiv. Mai rar apare pe gulerul cămășii maghiare,[9] contemporane din Racoșul de Sus, cusută cu roșu.

Dacă pe o suprafață dată, dorim să coasem numai o singură cruciuliță, trecem un fir oblic, „un picior" în diagonală peste un pătrat imaginar, de fire numărate din țesătură, și apoi trecem un alt fir oblic, „alt picior" în sens invers, de asemenea, diagonal (în cadrul aceluiași pătrat imaginar) care se încrucișează cu primul fir oblic. Astfel se formează motivul de cruciuliță. Dacă – așa cum putem observa pe cămășile femeiești din Valea Mare – dorim să realizăm un șir de puncte în cruciulițe, efectuăm întîi un șir de linii oblice paralele (la distanța de 2–4 fire din țesătură), după care, la întoarcere, coasem a doua serie de linii oblice, dar acum în sens invers, care se încrucișează cu primele, formînd astfel un șir de cruci (fig. II/11).

II/12. Brînelul **(brînaşul** – szálánvarott, **zsinórvarrás)** [10]

Acest punct de cusătură decorativă este preferat cruciuliţei simple, atît de către femeile române, cît şi de cele maghiare din satele pe de cursul Oltului. Primele coseau cu acest punct motive mai dimensionate, femeile maghiare însă, îl foloseau pentru fixarea creţurilor verticale de la gîtul şi de la manşetele cămăşii, ori coseau cu acest punct şnururi pentru structurarea ornamentului.[11]

Întîi se coase o cruciuliţă simplă, apoi din punctul de pornire al acesteia, treceau cu un „picior" lung şi peste pătratul (imaginar) următor, în sens oblic, formînd piciorul cruciuliţei a doua. Peste acest picior lung coasem al doilea picior însă mai scurt (numai peste un singur pătrat) care se încrucişează cu piciorul anterior, lung (fig. II/12).

II./13. Umplutura pe buşteni

Motivele de bază ale iilor femeieşti din Valea Mare (8411, 8412, 8413, 5831), aşezate orizontal pe umăr, pe **obinzica de pe gît,** şi vertical de-a lungul deschizăturii gurii, precum şi în linia întregirii spatelui cu mîneca, sînt cusute cu punctul **umplutura pe buşteni.**

Se coase cîte un buştean – o diagonală –, peste care se trasează jumătăţi de cruci de dimensiunile dorite (fig. II/13).

II/14. **Punctul „de vrăjitoare" (Boszorkányöltés)**

Acest punct de cusătură, care se încrucişează sus şi jos – la capătul picioarelor oblice – apare pe unele ii româneşti de pe cursul Oltului (Ariuşd, 5189, Vîlcele, 9360), în funcţie ornamentală, însoţind linia de rotunjire a gîtului şi gura cămăşii.

Se execută, de asemenea, prin încrucişarea liniilor – a „picioarelor" –, dar în acest caz, numai la capetele acestora. Se coase un picior oblic mai lung, iar la capătul acestuia luăm pe ac cîteva fire de pînză în sens orizontal, iar cînd scoatem din nou acul, efectuăm din nou un picior oblic mai lung, dar în sens invers. Acesta întretaie la un capăt piciorul făcut anterior (fig.II/14).

III. FESTOANE ŞI PUNCTE DE LANŢ

Din lăţuirea firului şi apoi din punctul derivat prin fixarea acestuia, cunoaştem mai multe variante:

III/15. **Punctul** aruncat **(festonul** – behányás)

Pentru întărirea marginilor de pînză, în afară de tivitura simplă se folosea şi festonul, care, cusut cu aţă colorată, servea şi ca ornament. Cu acest punct se tiveau cămăşile la gît (Valea Mare, 8414, Araci, 6181) la des-

picările de la gît (Araci, idem) şi de la mînecă (idem, Vîlcele 5103, 6184 şi 8540, Ariuşd (6189), Valea Mare (5831), Dobîrlău (9360).

Se execută înfigînd acul în marginea tivului (a pînzei) şi trecînd apoi firul de cusut pe sub vîrful acului (de la stînga la dreapta) în aşa fel, ca la scoaterea acului să se formeze un laţ (o buclă). Mai nou se lucrează cu acul de croşetă. În funcţie de distanţa dintre punctele de feston, ce se leagă între ele, ca şi de lungimea acestora, deosebim festoane „rare" **(ritka behányás)** (fig. III/15 a). (Araci, 6181, 8414), „dese" **(sűrű behányás)** (fig. III/15 b), Araci (6189), Vîlcele (5103), Dobîrlău (9360) şi două feluri de festoane „dinţate" **(fogas behányás)** (fig. III/15 c.d.) (Araci 6184, Valea Mare 5831, 8412).[12]

III/16. **Punctul de** lănţişor (Láncöltés)

Pe bordura mînecilor unei ii din Voineşti (8794) se înşiruie ghirlande cusute cu fir cu punct lănţişor. Pe gîtul unei cămăşi secuieşti din Sfîntu Gheorghe (7957) motivul în creţuri „cuib de viespi" este încadrat între şnururi izolate, cusute cu punct lănţişor. În secolul al XVIII-lea cămăşile bărbaţilor secui erau ornamentate cu motive de pătrate şi romburi, cusute cu punctul „înapoia acului" şi cu lănţişorul.[13] Năfrămile fine din colecţia muzeului (Peteni, Secuieni), sînt de asemenea ornamentate cu punctul de lănţişor cusute cu aţă albă pe motiv desenat.

Se coase scoţînd acul (din dosul pînzei) la suprafaţă, apoi formînd un laţ din firul de cusut, se înfige din nou acul la o mică distanţă de la punctul de plecare, ca apoi să fie scos în mijlocul laţului, care trece pe sub vîrful acului, făcînd o buclă ovală cînd acul trage aţa. Repetînd această operaţie, se formează un rînd de bucle legate în formă de lanţ (fig. III/16).

IV. PUNCTE „RĂSUCITE" ŞI PUNCTE „CU FIRE TRASE"

IV/17. **Punct tras prin cusătură peste fir** (lengyelezés, ökörhúgy, darázsfészek

Acest punct de cusătură apare pe cămăşile românilor (Zagon, 6513), ale româncelor (Araci, 6184), precum şi ale ungurilor (Racoşul de Sus, 5571) şi unguroaicelor (Racoşul de Sus, 5579, Vîrghiş, 5730), ca punct de întărire, cusut cu aţă albă, ori într-un singur caz neagră (Araci, 6184), aplicat pe guler (Zagon), piept şi umăr (Vîrghiş, linia plătcii şi gîtului (Araci) şi pe manşetă (Racoşul de Sus, Zagon). Are două variante, în funcţie de direcţia verticală (Zagon, Vîrghiş) sau oblică (Araci, Racoşul de Sus) a punctului de bază.

În primul rînd se cos puncte plate, paralele în sens vertical, sau oblice, la o depărtare de cîteva fire de ţesătură, apoi, tot cîte o pereche din aceste puncte se încolăcesc – cînd sus, cînd jos – alternativ, cu un alt fir de cu-

sătură (fig. IV/17). În cazul cînd punctele plate de bază au un sens oblic, firul încolăcit primește altă mișcare.

Cusutul cu acest punct poate rezulta motive de șnur, de pătrat și de triunghi, conform numărului punctelor și raportului dintre ele.

IV/18. **Punctul „răsucit"** (bésodorás) [14]

Pe o ie românească din Ariud (6189) apare punctul răsucit pe bază de „punct de vrăjitoare" de „zig-zag" și de punct tras prin cusătură peste fir. Acestea sînt des răsucite circular, cu un fir negru (fig. IV/18).

Ajurul (azsur)

Punctul de cusătură denumit **„ajur"**, are o frecventă utilizare la tivurile cămășilor de sărbătoare – poale, mîneci, gulere și despicări.

IV/19. **Tivul „cu găurele"** (Likasszegő) [15]

După cum am văzut la tivitura simplă, se răsucește marginea pînzei cu degetele mare și arătător în formă cilindrică; tivul plat însă se obține prin îndoirea marginei de două ori, formînd o tivitură presată, care se fixează de suprafața pînzei. În caz că fixarea tivului se face pe linia unor fire trase din țesătură, (de-a lungul tivului), cum este cazul cămășii românești din Zagon (6513), cu punct de ajur, tivul obținut se numește „tiv cu găurele" care reprezintă prima fază a cusutului ajurului.

Ajurul de găurele se face pe dos. Acul se înfige de jos în sus în marginea tivului, se trage firul de cusut și apoi se face un laț (o buclă) în direcția înaintării cusutului; apoi se iau pe ac 3–4 fire din țesătură (de-a lungul tivului) se scoate acul deasupra lațului (a buclei) și se trage strîns (fig. IV/20. 1–4). Asetfel fiecare laț adună strîns un grup de 3–4 fire din țesătură, formîndu-se o suită de găurele mici de-a lungul tivului.

IV/20. **Ajurul decorativ** (ajurul împletit – cifra azsúr)

Unele ii românești de pe cursul Oltului au mînecile brăzdate cu rînduri înguste de ajur decorativ, cu aspect de dantelă (Araci, 8414, Vîlcele, 5894). Gulerul cămășilor bărbătești maghiare era decorat prin ajur decorativ.

Ajururile decorative, de pe cămășile aflate în colecția muzeului sînt de trei feluri:

a) Pentru realizarea celui mai simplu ajur decorativ, se trag cîteva fire alăturate din țesătură, în lățime de 2–10 mm. Pe lungimea acestui rînd cu fire scoase se „ajurează" ambele margini, în grupe paralele de fire,

pentru realizarea tivului mînecii, cum este cazul iilor românești din Vîlcele (5894) și Araci (8414), sau cu scopul de a ușura compactitatea părților decorate (Vîlcele, 6211). Aceste grupe de fire servesc totodată, ca unitate de bază în executarea ajurului decorativ, în diverse modele (fig. IV/20 a).

b) Un model se formează prin înfășurarea (împletirea) a două grupe alăturate de fire – perechi – legate una-ntralta pînă la mijlocul rîndului de ajur, unde grupele de fire se despart, trecînd fiecare la grupul de alături, cu care se împletește prin același procedeu. Astfel se realizează un decor în gen de tablă de șah (IV/20 b, 1–3). (Vîlcele, 8414, lucrat pe partea de jos a mînecii, cu ață albă, plasat orizontal; Cernat, 1958, pe fustă albă).

c) Alt model de ajur decorativ se realizează prin aceeași împletire a două grupe de fire; aici însă, între două grupe de fire împletite se lasă cîte două grupe de fire libere, nîmpletite, care primesc o anumită mișcare prin firul, care le pătrunde la mijloc și care le leagă de cele două grupe de fire împletite, învecinate pe ambele părți (Pe ia sus-amintită, plasat peste umăr și vertical pe mînecă, avînd funcție identică).

V. PUNCTE PERFORATE

V/21. Gura păpușii (tyúksegg)

La talia poalelor femeiești maghiare din Racoșul de Sus (5570), se înșiră la distanțe de 10–15 cm găuri, care servesc pentru introducerea șiretului de susținere a poalelor. Acestea au fost deschise cu vîrful unui fus, și uneori întărite cu punct de cusătură denumit **tyúksegg** („curu găinii"), cusătură de întărire, deasă, realizată în formă de cerc. Pe gîtul și despictura gurei gîtului ii românești de mireasă din Voinești (8794) se înșiră cerculețe legate între ele prin linii realizate prin punctul lănțișor, fiind cusute cu fir. Acestea au funcție decorativă.

Se cunosc două variante ale acestui punct.

a) Acul se înfige în centrul găurii și firul se duce în formă de rază, de circa 1 cm lungime de pînză, unde se înfige cu un laț (o buclă) de feston. Astfel se formează un cerc din linii evazate, în formă de raze, care sînt întărite cu un feston la margine (fig. V/21 a).

b) Cu același punct de cusătură se procedează invers, adică firul se duce din afară (din marginea cercului), spre centru, festonul făcîndu-se, acum în jurul găurii. Se formează de asemenea, un cerc (fig. V/21 b).

Mai recent s-au cusut cu același punct și butonierele cămășilor prevăzute cu nasturi (5693, 8886, 8884 Herculian, 8396 Voinești, 6924 Zăbala etc).

VI. ÎNCREȚIREA

Materialul larg, lung, îngust, destinat mînecilor și gîtului cămășilor, precum și taliei fustelor, le-au adunat în cute prin încreștire, strînse, la dimensiunea cerută, de obicei la o treime. Acest indispensabil punct de cusătură s-a dezvoltat în diferite tipuri de încreștiri decorative.

VI/22. **Punctul** încreștirii simple (Egyszerű ráncolás) [16]

Încreștirea materialului se face cu ață rezistentă, de obicei cu fir de cînepă, tras în mai multe rînduri paralele. Punctul încreștirii simple este „înaintea acului" și se execută exact la fel în toate rîndurile suprapuse, punctele fiind împunse la aceleași intervale, pe fire numărate (din țesătură) în același rînd de ochiuri, astfel, ca la încreștire, cutele să fie egale, urmînd aceeași suită (fig. VI/22). După ce am atins lărgimea necesară (prin încreștire), firele se înoadă la ambele capete. În cazul că natura materialului nu permite numărarea firelor de țesătură, se procedează la însemnarea – pe dosul materialului întins – punctînd cu creionul locurile, unde se va introduce și se va scoate acul cu firul, cu care încreștim.

La Racoșul de Sus, aceste creșturi se realizează cu ajutorul acului tras în direcție verticală, sus-jos, urmînd firul materialului, rezultînd astfel unghiul necesar unui ochi. Fiecare 8–10 ochiuri sînt fixate apoi prin înfigerea acului prin acestea.

VI/23. **Încreștirea prin punctul de „pătrunjel" („ales în cute" –** Petrözselymös szedés, ráncba szedés) [17]

Cămășile bărbătești și femeiești ale populației maghiare aveau mînecile încreștite la umeri și la manșete; în unele cazuri și talia fustei albe, folosindu-se diverse modele de încreștire, astfel de exemplu în formă de „sămînță de cînepă" **(kendermagos)**, în „creanga bradului" **(fenyőágas)**, în „cuib de viespe" **(darázsfészkes)** și în punct de „pătrunjel" **(petrözselymös szedés)** (fig. VI/23). Din toate acestea, astăzi își mai amintesc numai de punctul „pătrunjel", care la Araci este denumit „ales în cute" **(ráncbaszedés)**. În colecția muzeului se găsesc cămăși bărbătești (5571), femeiești (5579, 5569), precum și o fustă albă ( ) brodate cu acest punct, provenind toate din Racoșul de Sus.

VI/24. **Încreștirea „sîmbure de ovăz"** (zabszemes szedés)

Creșturile de pe umărul unor cămăși femeiești din Zagon sînt ornamentate în modelul „sîmbure de ovăz".

Acest punct de încreștire este lucrat pe baza punctului înaintea acului, din linii oblice și verticale (fig. VI/24).

Încreștirea cu „pătrunjel" se deosebește de tehnica încreștirii simple prezentate numai prin faptul că aici cusătură de încreștire în rînduri suprapuse nu se efectuează prin introducerea acului în aceeași suită de ochiuri (ale

pînzei), ci punctele sînt dispuse în sens de scară, astfel că împunsăturile rîndului de jos vor cădea sub intervalele punctelor din rîndul de sus (fig. VI/23).

VI/25. **Punctul** pe păsări

La iile femeilor române din Valea Mare (8412, 8411, 5831, 8621) descoperim **ciupagul** pe piept, cusătură, care se execută peste muchiile creţurilor, trase anterior în cute paralele mărunte, perpendiculare (VI/25). Creţurile strînse servesc – ca un strat – drept element de bază, fiecare cută fiind considerată ca un fir de ţesătură care se coase colorat cu punctul „înaintea acului" (fig. VI/25).

VI/26. **Punctul** brăţări

La iile româneşti sus-amintite, brăţăria dintre mînecă şi **obinzică** este încreţită şi umplută ulterior cu motive întrerupte în formă de zig-zag (fig. II/10), folosind punctul **strîmbuleţ.**

VI/27. **Punctul** în faguri, **(„cuib de viespi"** – darázsolás) [18]

Cămaşa bărbătească românească din Zagon (6513), ca şi cea femeiască maghiară din Sfîntu Gheorghe (7957) este încreţită, prima la mîneci, deasupra manşetei, a doua la gît. Tehnica aplicată în aceste încreţiri ornamentale este punctul „cuib de viespi": sau **în faguri** (fig. VI/27).

Acesta se execută în felul următor: Din cutele materialului încreţit se strîng într-un laţ într-un anumit punct trei cute, de aici porneşte firul în sens oblic, în jos şi strînge într-un anumit punct alte trei cute, dintre care cele două din margini, aparţin grupurilor strînse în rîndul de sus, şi aduse în sens oblic la mănunchiurile de cute din rîndul de jos. Se execută pe dosul materialului, cu o cusătură în punctul de **strîmbuleţ.**

VI/28. **Punct de „creţuri călcate"** (Ráncleöltés, szedés)

La cămăşile femeilor maghiare din Araci, gîtul cămăşii era încreţit. Marginea creţurilor era răsucită într-un tiv cilindric, care, la rîndul său, era ornamentat cu o cusătură de întărire în aţă albă, „bătut". Acest tiv plastic al creţurilor, în formă de linie şerpuită de la gît, era fixat printr-o cusătură, care uneşte tot cîte o pereche de creţuri într-o suită ondulată a tivului, şi apoi tot al doilea creţ era întors şi culcat pe pînza de bază, de care era fixat (fig. VI/28).

VI/29. **Punctul „şnur" (brînelul** – zsinórvarrás)

Cămăşile femeilor maghiare din Araci – după tradiţie orală – erau încreţite la gît şi manşete cu aceleaşi cute dese paralele şi perpendiculare, care serveau de asemenea ca element de bază; cusătura care urma şi care

aici era executată cu punctul de „brînel", se executa peste stratul de creţuri ale pînzei, strînse anterior (fig. II/12).

VII. CHEIŢELE

Pentru unirea, încheierea foilor de pînză se folosesc variate puncte de cusătură, mai mult, sau mai puţin decorative, purtînd denumirea generală „cheiţă".

VII/30. **Cheiţa** în zig-zag – **„ökörhugyas kötés"**

Cea mai simplă cheiţă, folosită şi la încheierea iilor femeilor române din Valea Mare şi maghiare din Cernat (1958), la pavă şi clin, se execută printr-un punct de cusătură orizontal, legat de alt punct oblic (ambele: puncte peste fire sau **muşte pe fir),** care la ambele capete se prind de marginile pînzei, pe care o unesc (fig. VII/30).

VII/31. **Cheiţa** puricelul (bokorkötés)

Apare la cămăşile femeilor române din Araci (6181), din Vîlcele (5103), din Valea Mare (5831, 8411, 8412), ca şi la poalele femeilor maghiare din Araci, ca o cheiţă decorativă. Pe iile româneşti este lucrată cu arnici negru, sau roşu (5831), iar pe poalele maghiare cu fir de cînepă sau cu bumbac îngălbenit, cu joldeală (Serratula Wolffi Andrae).

Execuţia: se înfige acul în marginea pînzei, din dos spre faţă, apoi trecînd la marginea celeilalte bucăţi de pînză, înfigem de asemenea, acul realizînd un punct orizontal, care uneşte cele două foi de pînză. Peste acest punct de cusătură orizontal se trece la mijloc un fir oblic (un laţ) orientat într-o parte (spre una din marginile foilor de pînză) de unde se începe din nou, în continuare, repetînd, aceeaşi procedură. În cazul că, pornind de la acelaşi ochi de ţesătură, se execută două linii orizontale (două păşituri) alăturate, ce unesc foile de pînză, firul, care trece peste mijloc, va cuprinde numai o păşitură, linia de jos, iar cea de sus rămîne liberă **(csukros bokorkötés,** fig. VII/31).

VII/32. **Cheiţa** unda apei (összehurkolás, gyenge vízfolyás)

Este folosită la încheierea iilor româneşti, şi a poalelor, purtate de femeile maghiare, de pe cursul Oltului, (181, 8414, Araci).

Acul se înfige alternativ – din faţă spre dos – cînd în marginea unei foi de pînză, cînd în marginea celeilalte. La fiecare punct împuns („picior") se prinde aţa într-un laţ (de feston) strîns, formînd un şir de noduri (bucle), care întind la ambele margini ale foilor de pînză, pe întreaga lungime (fig. VII/32).

Cheiţele realizate în acest mod, au fost împărţite în diverse categorii, în funcţie de gruparea punctelor, a „picioarelor" în suita cheiţei şi de dis-

tanța, care se creează între ele. Astfel este cheița „dinții lupului" **(farkasfogas kötés)**, (fig. VII/32 a), cu punctele distanțate egal (între fiecare fiind un interval de 1/2 cm). Cheița „creanga bradului" **(fenyőágas összehurkolás)** este realizată cu aceleași puncte, dar grupate tot cîte trei alăturate, urmînd o distanță de cîte 1/2 cm între ele (fig. VII/32 b).

VII/33. Cheiță înodată (Cheița unde apei – vízfolyás)

O găsim la cămășile românceior de pe cursul Oltului (de asemenea, și la poalele cămășilor maghiare, în prima treime a lungimii purtate în același loc. În primul caz, sînt cusute cu negru, iar în al doilea cu ață albă, sau îngălbenită.

Punctul de bază este punctul cheiței **unda apei** simple, care se întărește la marginea pînzei cu un laț (punct de feston) strîns. Aici însă „picioarele" se dublează pentru a întări cheița. La pornire s-a făcut un laț la marginea unei foi de pînză, efectuată de sus în jos (de pe față la dos). Pe acest fir de legătură rezultat astfel, se face o încrucișare, iar pe firul dus în direcția dezvoltării cheiței, se formează un laț prin care se trage acul în sens orizontal între marginile foilor de pînză. În sfîrșit s-a înfipt acul de sus la baza punctului în așa fel, ca să formeze din nou un laț la marginea pînzei. Astfel se succed punctele de unda apei simple, cu continue lățuiri, din care rezultă forma de V a modelului (fig. VII/33).

VII/34. **Cheița „mică", „mică-mare", și „cheița mare"** Kicsi-, kicsi-nagy- **és** nagykötés)

La cămașa bărbătească românească din Zagon (6513) este întărită gura cămășii cu „cheița mică", la poalele femeilor maghiare din Araci – în 1/3-a parte de jos – găsim cheița „mică-mare", iar la unele textile de interior din Araci sînt unite marginile foilor cu „cheița mare". Toate trei acestei cusături au la bază același punct, elementul de deosebire fiind cantitativ, și anume: „cheița mică" cuprinde 1–2 legături de bucle, „cheița mică-mare 3–4, iar „cheița mare" 5–12 legături, sau grupe de bucle.

Fiecare grupă se formează din trei bucle, dintre care a doua urmează, iar a treia precedează prima, așezîndu-se pe marginea anterioară. Prima grupă se așează pe latul de jos, următoarele pe firul mai lung perpendicular, care leagă cele două foi de material, după care urmează o grupă pe marginea foii de sus, punctul de pornire al pașilor următori de sens invers fiind legătura unităților anterioare (fig. VII/34).

VII/35. **Cheița „cu patru picioare" („cheița lată",** – széjjes kötés)

La poalele femeilor maghiare din Racoșul de Sus, îmbrăcate la dans ( ) pe 1/3 parte din jos, se aplică o cheiță cusută cu ață albă, care propriu-zis urmează aceeași tehnică de laturi înodate, care trec alternativ

de la o margine la alta a foilor de pînză, și în cazul acesta, realizîndu-se o cheiță „cu patru picioare".

Se realizează: începînd din marginea unei foi de pînză, unde se fac patru picioare înfipte în margine la fiecare picior se înoadă un laț, înainte de a trece la următorul. Astfel, după ce se fac patru picioare alăturate la marginea unei foi, trecem la cealaltă margine, unde repetăm aceeași procedură (fig. VII/35).

În urma analizei făcute, privind punctele de cusături aplicate în portul popular din județul Covasna, am reușit să prezentăm un material destul de bogat. Dacă adăugăm la cele 35 de tipuri de puncte numerotate și variantele incluse (vezi tipurile: **2, 15, 17, *18*, *20*, 21, 23, 32)**, numărul lor va fi de circa 50 elemente de cusături. Datorită faptului, că în primele decenii ale secolului nostru brodatul cămășilor la români era o practică obișnuită, punctele de cusături prezintă o frecvență și o varietate mai mare (33 de puncte) decît la maghiari (27 de puncte). La cei din urmă unele puncte **(29)** s-au păstrat numai datorită tradiției orale, sau literaturii de specialitate anterioare **(9)**. La maghiari, numărul pieselor brodate este relativ mic, datorită faptului că, la începutul secolului deja nu s-a practicat cusutul decorativ al cămășilor. O parte din punctele de cusut am reușit să le salvăm cu ajutorul unor reconstrucții, bazate pe tradiție locală, executate de către femei din Racoșul de Sus. Dintre punctele de cusături prezentate, 18 puncte **(1, 2, 4, 7, *11*, *12*, *16*, 19, 20, 21, 22, 27, 30, 31, 32, 33, 34)**, adică 4 puncte plate, 2 puncte în cruciulițe, 1 punct de lanț, 2 puncte răsucite și cu fire trase, 1 punct perforat, 2 încrețiri și 5 cheițe se găsesc atît pe piesele românești, cît și pe cele maghiare, cu deosebirea că la primele sînt cusute în general cu arnici negru, mai rar cu roșu, sau cu fir, și uneori cu alb, iar la cele din urmă cu ață albă sau îngălbenită.

Elucidarea aprofundată a interferențelor etnoculturale privind tehnicile de cusut, necesită o analiză complexă, istorico-comparativă, extinsă pe o arie cît mai largă. La realizarea acestei sarcini științifice importante am dorit să contribui prin redactarea tabelelor anexate care cuprind date cu privire la răspîndirea în R.S.R. a punctelor de cusut aplicate în portul popular din județul Covasna.

TABEL

PRIVIND RĂSPÎNDIREA PUNCTELOR DE CUSUT DIN JUDEȚUL COVASNA

Pentru a reflecta unitatea și diversitatea artei populare, am socotit util să publicăm datele care ne-au fost accesibile pînă în momentul de față privind răspîndirea geografică în România a punctelor de cusut din județul Covasna, dorind să dăm un instrument util cercetătorilor tehnicilor de cusut.

Denumirea tehnicii	Proveniența (zona, subzona, sat, etnie)	Funcție	Izvor bibliografic sau muzeistic
1	2	3	4
I. PUNCTE DE „CUSĂTURĂ PLATĂ"			
I/1. PUNCTUL ÎNAINTEA ACULUI (PUNCT DE ÎNSĂILAT – ELŐÖLTÉS, FÉRCELŐÖLTÉS)			
Punctul **înaintea acului**	general în Republica Socialistă România, la români	a. unirea foilor	Doagă 1981, 41, fig. 31.
		b. însăilat	Tomida f.a. 9, fig. 1.
		c. cusătură de bază a încrețiturilor	Petrescu – Secoșan – Doagă 1973, 25, cu fig.
Punct de însăilat	idem	a; b; c.	Dunăre 1969, 424, 444, fig. 257.
Punctul **înaintea acului**	Maramureș	a; b; c; d. punct de semne simple	Dogaru 1984, 115, fig. 1.
Însăilătura	Bazinul Crișului Alb	a. d. conturarea motivelor brodate cu fir	
Előöltés, férceléöltés	general la maghiari	a. tehnică premergătoare a unirii foilor	
		b; c.	Ferencz–Palotay 1940, 13, fig. 5.
	zona Arad	d.	Idem, 47, 77, 80, fig. 112, 196.
Előötís	Călata	a; b; c; d.	Péntek, 1979, 279.
	Valea Tîrnavei Mici	c.	Nagy J. 1978, 268.
Ötögetés	Valea Siretului	e.	Szentimrey 1981, 306–307, fig. 66 a.

1.	2	3	4
I/2. TIGHELUL (PUNCT DE MAȘINĂ – TŐZZÉS, GÉPÖLTÉS)			
Tighelul	general la români	a. tivit	Petrescu–Secoșan–Doagă 1973, cu fig.
		b. conturarea unui motiv ornamental	Doagă f.a., 41, fig. 35.
		c. delimitarea motivelor	
		d. realizarea motivelor	
	Maramureș	b.	Dogaru 1984, 115, fig. 3.
	Bazinul Crișului Alb	e. punct de bază pentru broderie **trăsurește**	Mózes 1975, 53.
Tűzőöltés	general la maghiari	a.	Ferencz–Palotay 1940, 13, fig. 8,
		d. realizarea liniilor decorative	p. 40, 80.
		e. întregirea părților comp.	
Tődzelés	Valea Tîrnavei Mici	e.	Nagy 1978, 268.
Tödzölés, visszaöltés	Șaptesate, BV	f. fixarea cutelor pieptului	Seres 1973, 6.
Tüdzés	Sic, CJ	f.	Gazdané Olosz 1980, 132, fig. 1.
Szegőöltés	Ghimeș, HR	e.	Kósa Szánthó f.a., 132, 133, fig. 38.
Ötögetés hátra			
Mésinvarrás	zona Bacău	c.	Szentimrei 1981, 307–309, fig. 66 d.
Búzaszemek		e.	
Tődzés		d.	
I/3. PUNCTUL ÎNAPOIA ACULUI (SZÁRÖLTÉS)			
Punctul **rămurică**		a. la conturarea motivelor ornamentale	Tomida, f.a., 9, 10, fg. 4.
Punct de **rămurea**	Tălmăcel, Țara Zarandului	b. linie (chingă) pe piept	Dunăre 1969, 459, fig. 269/3
Cusătura **înapoia acului**		a, b. (delimitarea motivelor)	Petrescu–Secoșan–Doagă
		c. unirea foilor de pînză	1973, 25, cu fig.

1	2	3	4
Szálőtís	Călata	d. executarea unor elemente ale motivelor	Péntek 1979, 48.
Szároltés	Şaptesate, BV	e. sublinierea motivelor de pe pava	Seres 1973, 7.
I/4. PUNCTUL „TIVITURĂ SIMPLĂ" (DRUGUL – EGYSZERŰ BESZEGÉS)			
Cusutul simplu pe dos	general la români	a. tivit	
		b. unirea părţilor	Dunăre 1969, 424, fig. 257/4
Szegís (lapos szegís gömbölyű szegís, kerek szegís	Sic, CJ	a., b.	Gazdáné Olosz 1980, 132.
Szegélyösszevarrás	idem		idem, 132.
Szegőöltés	Ghimeş	b.	Kósa Szánthó 1979, 132.
	Cobor	a.	MJŞ* 9087 *
	Gheorgheni, CJ		MJS 5716
I/5. PUNCTUL „PESTE MUCHIE" (DRUGUL, ARUNCAT, BEHÁNYÁS)			
Drugul	Moldova	a. tivit	
	Vlaşca	cusătura marginilor	Doagă f.a., 42, fig. 38
	Buzău	gulerului iilor	Petrescu–Secoşan–Doagă, 1973, 27, cu fig.
idem		pe muchia traistelor, cioarecilor	Dunăre, 1969, 443.
Nojiţala peste ac	Fundul Moldovei	la poalele cămăşilor bărbăteşti	
Tivitură turcească	Suceava		
	Dumbrăveni		
	Botoşani		
Surfilat	Transilvania		Tomida, f.a., 10.
Cusutul călăreşte	Ţara Bîrsei		Dunăre 1974, 338, fig. 109 e

MJŞ* = Muzeul Judeţean, Sfîntu Gheorghe, Colecţia etnografică, nr. inv.

1	2	3	4
Paraszthányás, behányás **Szegés** **Bezeré**	zona Bacău	cusătura marginilor gîtului iilor	Szentimrei 1981, 314.
	Săcădate, SB	pe gura gîtului	Informație de pe teren
	Șaptesate, BV (Satulung)	pe despicările de pe mînecă	MJS 5774
	Cobor	b. unirea părților	MJS 9087
I/6. PUNCTUL PE MUȘTE (MUȘTE PE FIR, PUNCT „OBLIC", SZALAGÖLTÉS, FERDE LAPOSÖLTÉS)			
Punctul oblic (rar)	Maramureș	a. ornamentarea cămășilor	Dogaru, 1984, 115, cu fig.
idem (des)		b. delimitarea rîndurilor de altiță, pe mînecă și la marginea gulerului	Petrescu–Secoșan–Doagă, 1973, 30.
În cosoaie	Țara Bîrsei	a. ornamentare în cojocărie și pielărie	Dunăre 1974, 346–347, fig. 111/i.
Sinór, szenetúr	zona Bacău	b. șnur drept pe iile „ungurești"	Szentimrei, 1981, 308–309, fig. 70–71.
Szalagöltés	la maghiari	a. pe textilele micii nobilimi	Undi 1927, 97, 100, fig. 11.
	Cobor	b. bordură pe manșetă de cămașă	MJS 9087
I/7. PUNCTUL „MUȘTE PE FIR" (PUNCT PESTE FIRE – LAPOSÖLTÉS)			
Cusătură plină pe verbe	Bazinul Crișului Alb	a. punct decorativ	Mózes, 1975, 52, 159, planșa I.
Miezește	Bazinul Crișului Repede	a.	Mózes, 1968, 12, planșa I/5–7.
Pe luate	Țara Vrancei	a.	Dunăre, 1974, 344.
Fufește pe fir	zona Hunedoara	a.	idem
Penește pe fir	Munții Apuseni	a.	idem
La un fir	Oltenia Moldova Muntenia	a.	Doagă, f.a., 42–43, fig. 39.
Peste fire, urzit la fir	Ardeal	a. (pe guler, umeraș)	idem, Petrescu-Secoșan-Doagă 30–31, fig.
Bătut la fir	Dolj	a.	idem

1	2	3	4
Egyszerű laposöltés	general la maghiari	a.	Ferencz–Palotay 1940, 12, fig. 1.
	Arad	a.	idem, 47
Sujta	Călata	a. (după desen)	idem, 59, Péntek, 1979, 101.
	Trascău	a. (și după desen)	idem, 65
	Sălaj	a. (pe manșetă) a. pe pieptul cămășii bărbăt.	Naay J., 1974, 190.
	Șaptesate, BV	a. idem	Seres, 1974, 6–7
Laposvarrás	Aluniș, MȘ	a. idem	MJS 6111
	Cobor	a. idem	MJS 9087
II. PUNCTE ÎN CRUCIULIȚE			
II/10. PUNCTUL „STRÎMBULEȚ" (Pișatul boului)			
Broderie plină pe fir, cu împunsăturile una după alta	Țara Bîrsei	a. ornamentare	Dunăre, 1974, 342, fig. 110/p.
Nyű, ökörhugyas	Sic, CJ	pe gulerul, umărul, spatele cămășii	Gazdáné Olosz, 1980, 133–134, fig. 7–9.
II/11. LĂCREȚE (Sămătău, PUNCTUL DE CRUCIULIȚĂ SIMPLĂ – keresztszem)			
Crucește	Bazinul Crișului Repede	a. ornamentarea cămășilor	Mózes, 1968 planșa II/1–3.
Brînelește	Bazinul Crișului Alb	pe guler și pe pumnar	Mózes, 1975, 55–56, planșa 6/8–11.
Punctul în bumbi	Maramureș		Dogaru, 1984, 115–116.
Cruci drepte	Valea Jiului	a. pe poale	Dunăre, 1974, 343
Muște	Țara Vrancei	a. pe poale	idem
Șinorește în cruci drepte	Olt Gorj, Vîlcea, Pădureni, Mărginimea Hațegului, Valea Jiului		Stoica, 1985, 354.
Crucea, musca	întreaga țară	a. pe cămăși și ii, în culoare specifică zonei	Doagă, f.a., 43–44, fig. 41. Petrescu–Secoșan–Doagă, 1973, 31.

1	2	3	4
Keresztszem, akasztalat	Călata	a. pe mîneca (manșeta iilor)	Faragó, 1977, 237, Péntek, 1981, 49, fig. 11.
idem	Cîmpia Transilvaniei		Ferencz–Palotay, 1940, 64, 74.
	Hunedoara, Caraș-Severin	idem	
Keresztecske	zona Bacău	a. pe pieptul cămășilor „ungurești"	Szentimrei 1981, 323, 324, fig. 104–106.
Kereszteshím	Ghimeș	a. pe umăr de ii (sec. XX)	Kósa Szánthó, f.a., 133, fig. 38.
II/12. BRÎNELUL (BRÎNAȘUL, SZÁLÁNVARROTT, ZSINORVARRÁS)			
Nojițală în cruce	Almașul Mic, HD	a. ornamentare pe marginea gulerului pe ie	Dunăre, 1969, 449, fig. 3.
Fonottkeresztöltés	Șaptesate, BV	pe mineca cămășii femeiești (umăr, cot, manșetă)	Seres, 1972, 9.
	Satulung, BV	pe marginea manșetei și bentiței de pe git	MJS 5774.
	Gheorgheni, CJ	idem	MJS 5716/VIII.
Sinyór	Călata, CJ	idem, pe mînecă	Péntek, 1979, 83, fig. 135.
II/13. UMPLUTURA PE BUȘTENI			
În bușteni	Săcele	a. frecvent la cămăși femeiești	Dunăre, 1974, 343, fig. 110/g
În toiege	Subzona Bran, Birsa de Jos	a.	idem
În butuci	Țara Vrancei	a.	idem
Butucul			Petrescu–Secoșan–Doagă, 1973, 32.
Brînelește	Bazinul Crișului Repede	a.	Mózes, 1968, planșa II/4.
	Bazinul Crișului Alb		idem
idem	Zonele Olt, Argeș, Muscel		Stoica, 1985, 354.
Félkereszt, Rövidített keresztöltés	Săcele, BV	a. pe guler, pe mînecă	Seres, 1972, 9, fig.
Butuk	Ghimeș	a. peste umăr (tehnică nouă)	Kósa Szánthó, 1979, 133–5, fig. 38.
Butukos, vertvarratos	județul Bacău	a. pe umăr	Szentimrei, 1981, 325, fig. 105.
	zona Hunedoara	a. pe mîneca cămășii	Ferencz–Palotay, 1940, 74,

1	2	3	4
II/14. PUNCTUL „DE VRĂJITOARE"			
Ruptura făcută pe jos	Bazinul Crișului Repede	a. fixarea tivului	Mózes, 1975, 56, 159, fig. 6/1–5.
Margit-öltés	general la maghiari Trascău (Rimetea, AB)	b. ornamentare, pe cepse, textile de interior, cămăși	Ferencz–Palotay, 1940, 18, 66, fig. 28.
Boszorkányöltés	Săcele, BV	c. încadrarea motivelor de pe manșetă	Seres, 1972, 11, 1972, 14.
Horgaska **Horgasöltés**	zona Călata, CJ	c.	Faragó, 1977, 275.
Fontsinór gyéren **Kandargó, csipke**	zona Bacău	c. pe ie de femeie	Szentimrei, 1981, 312, fig. 72 b.
b) Varianta mai deasă			
Brînelul	Argeș	c. conturarea motivelor de pe cămăși	Dunăre, 1974, 144, fig. 110 h
Cusutul pletinic	Sibiu, Făgăraș Carpații Meridionali		
Fontsinór, ingujjhegye, régi brecár	zona Bacău	c. pe muchia mînecii	Szentimrei, 1981, 312, fig. 78 a.
Cseresnye vetése, urzila	idem	b. pe cojoace	idem, 314, fig. 82.
Kockázás	zona Călata, CJ	b. cusut pe cutele fustelor	Ferencz–Palotay, 1940, 61, fig. 29, 152.
Kettős nyolcasöltés **Fonatöltés**	Cîmpia Transilvaniei	c. încadrarea verticală a ciupagului	idem, 63–64, fig. 157.
III. FESTOANE ȘI PUNCTE DE LANȚ			
III/15. PUNCTUL „ARUNCAT" (FESTONUL – BEHÁNYÁS)			
Festonul	Banat	a.	Doagă, 1981, 43, fig. 40.
(des)	Ardeal (Oaș, Satu Mare, Maramureș)	a. ornamentarea cămășilor bărbătești și femeiești	
	Mateiaș, BV	b. tivitul despicării gîtului	MJS 5288
Punctul **pe muchie**	Maramureș	b. pentru tivit fodrii	Dogaru, 1984, fig. 2, p. 116.
Bătuceala	Bazinul Crișului Alb	b. tiv decorativ	Mózes, 1975, 54. planșa 4, fig. 1–3.

1	2	3	4
Feston rar:			
Nojiţala bătrînească	Nordul Moldovei	b. tivit cioareci	Dunăre, 1969, 443, fig. 259.
(rar)	Ţara Bîrsei De-a lungul ambelor versante ale Carpaţilor	b. tivit cămăşile de purtare	Dunăre, 1974, 339–340, fig. 109 k
Félzsinórral varrt hányás	zona Călata	b. pe muchia despicăturii de la gît	Péntek, 1981, 48, fig. 14. Ferencz–Palotay, 1940, 6 a.
Urokszegés, farkasfog	zona Bacău	b. idem	Szentimrei, 1981, 314.
	Sic, CJ	b. pe muchia laterală a gulerului	Gazdáné Olosz, 1980, 136, fig. 21–22
	Aluniş, MŞ	b. pe muchia mînecii, fodrii de la gît, pliu de la piept, despicare de la gît	MJS 6111
	Cobor, BV	b. pe despicări	MJS 9078
	Gheorgheni, CJ	b. idem	MJS 5716/VIII.
Huroköltés	general la maghiari	b. pe lenjerie	Undi, 1927, 97, 106–207, fig. 33.
Feston dinţat	Aluniş, MŞ	b. pe fodrii de la gît şi mînecă	MJS 6035.
III/16. PUNCTUL DE „LĂNŢIŞOR" (LÁNCOLTÉS)			
Lănţişorul	Gorj, Romanaţi, Dolj	a. ornamentare a_1 umpluturi cu fir metalic	Tomida, 1972, 10, fig. 8.
Lănţucul	general la români (Suceava, Argeş, Arad, Vrancea, Vlaşca, Dolj, Cîmpulung Moldovenesc, Muscel)	– se lucrează intercalat între galoanele altiţei a_2 completarea motivelor	Doagă, 1981, 41–42, fig. 37. Stoica, 1984, 273.
Chicuţă	Munţii Apuseni		
Cusutul în lănţic după ac	Ţara Bîrsei, Buzău, Prahova, Dîmboviţa	$a_{1,2}$.	Dunăre, 1974, 344.
Cusătura în vîrful acului	Ţara Zarandului Bazinul Crişului Repede	c. cusătură dominantă d_3 împrejmuirea motivelor	Mózes, 1975, 159, 54.

1	2	3	4
Ingurzătură	Bazinul Crișului Repede		Mózes, 1968. Planșa I/16–17.
Láncöltés	general la maghiari	a. pe piese de port (cepse, sumane, coareci, cămăși) și textile de interior	Ferencz–Palotay, 1940.
	Arad	a. pe cămăși	idem, 47, fig. 38.
Láncőtís	zona Călata	b. fixarea creturilor pe șorț	Péntek, 1981, 48, 158, fig. 15.
	Gheorgheni, CJ	a. pe gîtul ii	MJS 5716
	Aluniș, MȘ	– însoțește linia volănașului de pe mîneca în linie de val	MJS 6111
		– între pliurile încolțite ale pieptului cămășii (linie de val, cerc)	MJS, 6051, 6052
Láncőtés	zona Odorhei	a. pe gîtul ii	Kósa Szánthó, 1979, 65, fig. 12.
	Șaptesate, BV	a. sub pava, pe manșetă	Seres, 1974, fig. 82.
		a. idem, cusută cu fir	idem, fig. 117, 119.
Urogbavetés	zona Bacău	pe muchia mînecilor iilor	Szentimrei, 1981, 315–316.

IV. PUNCTE RĂSUCITE ȘI PUNCTE „CU FIRE TRASE"

IV/17. PUNCT TRAS PRIN CUSĂTURĂ PESTE FIR (LENGYELEZÉS, ÖKÖRHÚGY, DARÁZSFÉSZEK)

Bănușei		a. ornamentare	
	Chereluș, AR	a_1. însoțește marginile piesei (Pe muchia de jos de pe ismenele de june)	Comșa, 1976, fig. 187 a.
Colți de ață	Maramureș	a_2. încadrarea motivelor	Dogaru, 1984, 117, 129, fig.
	Cîmpulung Moldovenesc	a_1. pe muchia mînecii	Doagă, 1981, planșa
	Mateiaș, BV	a_1. pe manșeta cămășii (ornament liniar)	MJS 5288.
Darázsfészek Horgas	Apața, BV	a. ornament independent pe manșeta ii	Seres, 1974, fig. 86, 87.
Ökörhugyas, darázs,	Sic, CJ	a_2. pe gulerul, umărul cămășii	Gazdáné Olosz, 1980, 134, fig. 10–16, 18, 21–22.

1	2	3	4
féldarázs, fertálydarázs		a_2. pe bentița de pe mînecă cusut cu ață neagră	
Hegyes darázsolás, Horgas darázsolás	Valea Tîrnavei Mici	a . pe pieptul și manșeta cămășii bărbătești	Nagy, 1981, 277.
Tyúkbőr	Ghimeș	a_2. pe poale	Kósa Szánthó, 1979, 132, fig. 38.
		a_2. pe manșeta cămășilor bărbătești	idem, 145, fig. 73/3.
	Aluniș, MȘ	a_2. pe manșeta cămășilor bărbătești	MJS 6049.
		a_2. pe umăr, pe guler	MJS 6051.
– Variantă pe bază de cruce:			
Poduț, lăntuț	Bazinul Crișului Repede Bazinul Crișului Negru	a_2.	Mózes, 1968, 15, planșa II/6–11.
Darázs	zona Călata	a_2. însoțește motive „scrise"	Péntek, 1981, 102.
	Sălaj	a. pe textile de interior	Ferencz–Palotay, 1940, 60, fig. 150.
IV/19. TIVUL CU GĂURELE	(LIKASSZEGŐ)		
Tiv cu tighel		a. tivit	Petrescu–Secoșan–Doagă, 1973, 26.
Tiv simplu pe dos	Bazinul Crișului Alb		Mózes, 1975, 57, planșa 8/6–10.
Ruptura	Bazinul Crișului Repede	a. tivuri ornamentale	Mózes, 1968, 16, planșa III/7–8.
		b. încheierea pîntei, fixarea pliurilor	
Likas szegő	Șaptesate, BV	a.	Seres, 1974, 15, fig. 17.
Jukas szegís	zona Călata	a.	Péntek, 1981, 49.
Lyukas szegély	zona Sălaj	a. tivitul ismenelor	Nagy, 1974, 192.
IV/20. AJURUL DECORATIV (AJURUL ÎMPLETIT, – CIFRA AZSÚR)			
Varianta a.			
Tiv cu găurele Ajur pe fire trase	Țara Bîrsei	a. tivit b. punct ornamental deasupra tivului la cămășile bărbătești	Petrescu–Secoșan–Doagă, 1973, 26. Dunăre, 1974, 345, fig. 111/a.

1	2	3	4
	Țara Vrancei	a. tivitul cămășilor ambelor sexe	idem
Varianta b.			
Șabac	general la români Banat	b. pe textile din sec. XX, pe pieptul, poalele și gulerul cămășii bărb.	Dunăre, 1969, 453, fig. 266. Doagă, 1981, planșa
Mreajă	Tălmăcel, SB	b. de-a lungul mînecii	Comșa, 1976, fig. 11/b.
Félborsó, egészborsó, törtborsó, horgasborsó	Sic, CJ	pe muchia ismenelor	Gazdáné Olosz, 1980, 137–138, fig. 25–27.
borsóka, subrikolás	răspîndit la maghiari	b. pe cepse, textile de interior mîneci de cămăși	Ferencz–Palotay, 1940, 55, fig. 139.
szálhuzás	Aluniș	b. pentru încadrarea motivelor de pe manșetă, umăr, mînecă	MJS 6049, 6053.
Borsó, hólyagos borsó	Călata		Péntek, 1979, 87, 95, 142, 171, 198.
Varianta c.			
Șabac în foarfeci	Oltenia, Muntenia, Dobrogea	b. pe textile de interior	Doagă, 1981, 46 ,fig. 48.
V. PUNCTE PERFORATE			
V/21. GURA PĂPUȘII („curu găinii" – TYÚKSEGG)			
Varianta a.		a. punct ornamental	
Copciuța	Săpînța, MM	pe gîtul și umărul cămășii femeiești, de-a lungul tivului, formînd șiruri	Dogaru, 1984, 118, 128, 129 cu figuri
Pupuleț			Dunăre, 1969, 459, fig. 269/2.
Ochi după ac	Gorj	a. pe un cojocel	idem, 1974, 346, fig. 111/m.
Gura păpușii			
Cusut cu punct plat (broderie plină):			
Ochi întorși	Crișul Repede	a. încadrare a motivelor ornamentale de pe cămăși	Mózes, 1968, 17, planșa III/11.
	Banat	a. pe mîneca cămășii	Ferencz–Palotay, 1940, 46.
Tyúksegg	Bazinul Tîrnavei Mici		Nagy, 1978, 278.

1	2	3	4
Tyúksegg	Sic, CJ	b. pe gîtul și manșeta cămășii, pentru introd. șnurului a. sub gîtul și despicarea cămășilor	Gazdáné, Olosz, 1981, 135, fig. 17.
Lyukas tyúkszem	zona Călata	a. pentru realizarea elementelor în formă de cerc	Péntek, 1979, 48, 49, fig. 33, 34.
	Apața, BV	a. motive de bază sub pava și pe manșetele cusute cu fir	Seres, 1974, fig. 82, fig. 119.
VI. ÎNCREȚIREA			
VI/22. PUNCTUL ÎNCREȚIRII SIMPLE (EGYSZERŰ RÁNCOLÁS)			
	general la toate popoarele	a. încutarea pînzei	Dunăre, 1969, 428, 1974, 431.
VI/23. ÎNCREȚIREA PRIN PUNCTUL DE „PĂTRUNJEL" („ALES ÎN CUTE", – PETREZSELYMES SZEDÉS, RÁNCBA SZEDÉS)			
Încreț	Oltenia, Muntenia, Moldova	a. la gîtul iilor, lucrat cu alb, galben, ori crem	Doagă, 1981, 49–50, fig. 58.
Ingmejj szedés	Valea Tîrnavei Mici	idem, cu alb	Nagy, 1978, 268–269.
Darázsolás	Trascău	idem	Nagy, 1957, 17, fig. 2.
Fölszödés	Apața, BV	idem, pe mînecă	Seres, 1974, 10.
Szedés	Jimbor, BV	idem	Kósa Szánthó, 1979, fig. 25.
	Lueta, HR	idem	Haáz, 1929.
VI/24. ÎNCREȚIREA „SÎMBURE DE OVĂZ" (ZABSZEMES SZEDÉS)			
Crețul	Sudul țării	b. ornamentare – pe cămăși, ii	Doagă, 1981, 50, fig. 59.
VI/25. PUNCTUL PE PĂSĂRI			
Ciupagul	Transilvania (Munții Apuseni, Cluj, Sălaj	– la gîtul (pieptul) iilor	Doagă, 1981, 53, fig. 66. Petrescu–Secoșan–Doagă, 1973, 42, cu fig.
Trăsură pe încrețele	Maramureș	– la manșeta mînecii	Dogaru, 1984, 123, cu fig.
Închingătură	Bazinul Crișului Repede	– la gît și la pumnar	Mózes, 1968, planșa, IV/1–3.
Lunceț, lînceț	Cîmpia Tisei, Năsăud	idem	Dunăre, 1969, 428.
Scăfătură	Bihor		idem, 1974, 341.

1	2	3	4
Urzit în lung pe creţuri	Nordul Olteniei		fig. 110 a, b.
Trăsurește pe creţuri	Bazinul Tîrnavelor		
Ingmejj, csupák	Bazinul Tîrnavei Mici	– pe gît	Nagy, 1978, 268.
Vonásöltés, verzselés	Şaptesate, BV	– pe gît	Seres, 1974.
Szedés	Ghimeş	– pe gît, peste cot	Kósa Szánthó, 1979, 134.
	Cobor	– pe gît	MJS 9078.
	Săcădate	– pe gît	Informaţie de pe teren
	Gheorgheni, CJ	– pe gît	MJS 5716/VIII.
VI/26. PUNCTUL „BRĂŢĂRI"			
Brăţări	Banat, Prahova, Zărand, Mărginimea Sibiului	b.	Dunăre, 1969, 428, 1974, 341.
Creţurile de Banat	Ţara Oltului, Ţara Haţegului, Valea Jiului, zonele subcarpatice din Muntenia şi Moldova,		Petrescu–Secoşan–Doagă, 1973, 45.
	Ţara Bîrsei	b. sub guler, la încheietura mînecii	idem, planşele XCIV–XCVI.
Darázsolás	Călata	b. pe fustă şi şorţ	Ferencz–Palotay, 1940, 61, fig. 154.
	Tisa de Sus	b. pe gîtul iilor	idem, 77.
	Cobor, BV	b. pe mîneca iilor	MJS 9078
	Gheorgheni, CJ	idem	MJS 5716
VI/27. PUNCTUL „ÎN FAGURI" (CHIZDUCI, „CUIB DE VIESPI" – DARÁZSOLÁS)			
	Aluniş, MŞ	b. la încheietura umărului, sub piept	MJS 6051-53
	Lueta, HR	b. sub gît	Haáz 1929.
VII. CHEIŢELE			
VII/30. CHEIŢA „ÎN ZIG-ZAG" (Pişatul boului – „ÖKÖRHUGYAS KÖTÉS")			
Cheiţă simplă (îngrăditură)	zona Muscel	a. unirea foilor, ornamentare	
	zona Bacău	– pe ie	Dunăre, 1969, 443, fig. 260/3.
Kandargós gyüttés	idem	– pe ie de sărbătoare	Szentimrei, 1981, 311, fig. 76 a.

1	2	3	4
VII/31. CHEIȚA PURICELUI (BOKORKÖTÉS)			
Ciocănele	Sălișteː Mărginimea S., Valea Jiului, regiunea subcarpatică munteană și olteană	– pe ie	Dunăre, 1969, 443, fig. 260/2.
Balhászva, bakorkötés	Valea Tîrnavei Mici, Bălăușeri, MȘ	– pe poale, gaci – pe ie	Nagy, 1978, 281. MJS 6134
Bokorhányás, nagygyüttés, vertgyüttés	zona Bacău	– pe ie de sărbătoare	Szentimrei, 1981, 315, 317, fig. 89, 90.
Puricelul	Oltenia, Muntenia, Argeș, Olt, Prahova, Muscel	idem	Doagă, 1981, 54, fig. 68. Petrescu–Secoșan–Doagă, 1973, 51, cu fig. Stoica, 1984, 127, cu fig.
Kicsikötés	Ghimeș, HR		Kósa Szánthó, 1979, 139, fig. 68.
VII/32. CHEIȚA „UNDA APEI" (ÖSSZEHURKOLÁS, GYENGE VÍZFOLYÁS)			
Cheița	Chereluș-Ineu, AR Voitinel-Rădăuț Fundul Moldovei Valea Arieșului Gorj	– pe ii, poale	Dunăre, 1969, 443, fig. 260/I. 1974, 339, fig. 109 n.
Cheița în picioruțe	Dobrogea, Ilfov		Doagă, 1981, 54, fig. 69.
Cheița în gheruțe			Petrescu–Secoșan–Doagă, 1973, 51, cu fig.
Cheița	Bazinul Crișului Alb		Mózes, 1975, 59.
Hurok, hurkos kötés	Sic, CJ	– pe poale, cămăși	Gazdáné, Olosz, 1980, fig. 139, 130.
Kötís, háromőtís	zona Călata		Ferencz–Palotay, 1940, fig. 149.
VII/33. CHEIȚĂ ÎNODATĂ („CHEIȚA UNDA APEI" – VÍZFOLYÁS)			
Mindenember kötése	Valea Tîrnavei Mici	– pe cămăși	Nagy, 1978, 278, fig. 33.
Mindenember kötése	Sic, CJ	– pe despicarea gîtului	Gazdáné, Olosz, 1980, 139–140. fig. 31.
Vízfolyás, idem	zona Odorhei	– pe textile de interior	Kósa Szánthó, 1979, 61.

1	2	3	4
Mindön embör kötése, Vízfolyás	Saptesate, BV	– pe cămăși, cu ață galbenă	Seres, 1973, 15.
VII/34. „CHEIȚĂ MICĂ, „MICĂ-MARE" ȘI „MARE" (KICSI-,KICSI-NAGY -ÉS NAGYKÖTÉS)			
Cheița ciur	Țara Bîrsei	– pe mînecile vechilor cămăși	Dunăre, 1974, 340.
Cheie	Bazinul Crișului Alb		Mózes, 1975, planșa, 9, 10.
Rudaskötés	Crizbav, BV, Ghimeș	idem	Seres, 1973, fig. 107, 110. Kósa Szánthó, 1979, 139.
VII/35. CHEIȚA „CU PATRU PICIOARE" („CHEIȚĂ LATĂ" – SZÉJJES KÖTÉS)			
Cheița de Vrancea			Petrescu–Secoșan–Doagă, 1973, 52–53.
Kilencbogos kötés	Valea Tîrnavei Mici, Satulung, BV		Nagy, 1978, 278, fig. 34. Ferencz–Palotay, 1940, 74, fig. 179.

NOTE

[1] Astfel de studii cu caracter general sînt: Dunăre 1969, 423–435, Petrescu–Secoșan–Doagă 1973, Tomida 1972, Doagă 1981, Undi 1927, 89–112, Ferencz–Palotay 1940, etc. Variantele zonale ale tehnicilor de cusut pot fi consultate în diferitele monografii zonale și locale, cum sînt: Mózes 1968, 1975. (Crișul Repede, Crișul Alb); Dunăre 1974, Seres 1972, 1973. (Țara Bîrsei); Faragó 1977, Péntek 1979 (Călata); Secoșan 1979 și Kósa–Szánthó 1979 (Ciuc); Szentimrei 1981 (zona Bacău); Nagy 1974 (Sălaj); 1978 (Valea Tîrnavei Mici); Gazdáné Olosz 1980 (Sic); etc.

[2] Mulțumesc și cu această ocazie lui Lőrinczi Etelka, care m-a ajutat la identificarea și clarificarea unor puncte de cusut, lui Haáz Sándor și Haáz Katalin, care au prezentat în desen aceste tehnici, precum și lui Elena Secoșan, pentru traducerea parțială a lucrării.

[3] Gazda, 1984.

[4] Terminologia folosită diferă de la caz la caz, în funcție de cunoașterea sau necunoașterea termenilor locali. M-am străduit să folosesc denumirea răspîndită în zonă. În cazul termenilor traduși am folosit ghilimelele. În lipsa termenului local, am folosit termenii din literatura de specialitate.

[5] Székely, 1955. 63.

[6] După tehnica execuției acest punct diferă – fiind mai rudimentar – de **zig-zagul** prezentat de Dunăre (1969, 456, fig. 4) și **kicsikandargó**, descris de Szentimrei (1981, 318, fig. 92). Este identic, în schimb, cu punctul denumit **zegzugöltés,** prezentat de Undi de pe lîngă rîul Drava (1927, 97–98, 199, fig. 40).

[7] Ferencz–Palotay, 1940, 73.

[8] Punctele cuprinse în tabelul anexat au o mică deosebire; avînd sens ușor oblic.

[9] „Pe cămășile lor din pînză de casă aplicau în executarea modelelor ornamentate și cruciulițe, mai rar însă, ca punctul plat" – ne informează Ferencz–Palotay (1940, 73).

[10] Acest punct de cusătură, de origine din Europa de vest, este răspîndit pe textilele de interior ale populației maghiare, sub denumirile **szálára varrás** (Sic: Gazdáné Olosz, 1980, 140), **inas varrás** (Sălaj, Szentimrei 1974, 159).

[11] Ferencz–Palotay 1940, 73.

[12] Aceste festoane sînt generale pe textilele de interior ale maghiarilor.

[13] Székely, 1955, 63.

[14] Acest punct este prezentat de către Undi și Ferencz–Palotay din Valea Dravei și din Slovacia (1927, 97, 103, fig. 17; 1940, 82–83).

[15] Acest punct are o frecvență relativ mică, datorită faptului că, la tivitul pieselor cotidiene nu se trag fire, iar cele sărbătorești sînt tivite cu o variantă de tiv mai dezvoltat, denumit obinzeli, după cum o atestă obiectele din colecția muzeală.

[16] Încrețirea simplă – după cum constată Dunăre – este o tehnică străveche, întrucît a fost utilizată spre a forma (strînge) gura cămășii și totodată universală (1969, 429).

[17] Această tehnică „datează probabil din primele secole ale mileniului nostru. El a fost rezultatul unei îmbinări creatoare între cusutul pe fir, anterior practicat de populația băștinașă de pe întreg cuprinsul teritoriului patriei noastre, cu o altă tehnică veche, cunoscută în literatura de specialitate sub diferite denumiri: în cea germană de **Gereihsel**, în cea poloneză de **wkule**, în cea maghiară de **darázsolás**, etc., pătrunsă din Occident direct ca o decorație de proveniență orășenească, precum și prin mijlocirea populației săsești, atît din orașe, cît și de la sate. Acest procedeu a mai fost practicat și în decorul portului slovac, ceh, ucrainean etc." (1969, 430). După constatările cercetătorului Dunăre, punctul **pe păsări**, cunoscut în literatura de specialitate sub denumirea cusutul urzit pe crețuri este o variantă tehnică proprie a broderiei românești, care a fost împrumutată și de sașii din zona Bistriței (1974, 366–367).

[18] Umplutul pe muchia cutelor poate fi datat din secolele XVII–XVIII și este răspîndit din Occident în toate țările sud-est europene. Dunăre, 1969, 430, 1974, 367.

[19] Acele puncte de cusături, pe care nu le-am întîlnit în alte localități, respectiv, izvoare bibliografice, nu apar în tabelul nostru. Asta explică lipsa unor poziții în numerotarea curentă.

BIBLIOGRAFIE

COMȘA, MINERVA, 1976: **Album de broderii și țesături românești.** Sibiu. (Prima ediție 1904).

DOAGĂ, AURELIA, 1981: **Ii și cămăși românești,** București, f.a.

DOGARU, ORTENSA, 1984: **Ornamente și croiul costumului popular din județul Maramureș.** F. e.

DUNĂRE, NICOLAE, 1969: **Tehnicile de cusut. Broderiile.** În Arta populară românească. București, 423–459.

DUNĂRE, NICOLAE, 1974: **Tehnicile de cusut și împletit. Asemănări, interferențe și diferențieri etnoculturale.** În: Țara Bîrsei II, București, 337–348, 365–371.

FARAGÓ JÓZSEF, 1977: **A viselet helyzete.** În: Faragó–Nagy–Vámszer: Kalotaszegi magyar népviselet. Bukarest, 235–243, 254–261.

FERENCZ KORNÉLIA – PALOTAY GERTRUD, 1940: **Himzőmesterség. A magyarországi népi himzések öltés technikája.** Budapest.

GAZDÁNÉ OLOSZ ELLA, 1980: **A széki öltésmódok.** În: Népismereti Dolgozatok, 1980, Bukarest, 131–146.

HAÁZ FERENC REZSŐ, 1929: **Egy székely falu öltözete.** În: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Sepsiszentgyörgy. 438–451.

KÓSA-SZÁNTHÓ VILMA, 1979: **Székely népviselet. Csángó népviselet.** În: Portul popular din județul Harghita. Miercurea Ciuc. 55–93, 103–149.

MÓZES, TEREZA, 1968: **Portul popular femeiesc din Bazinul Crișului Repede,** Oradea.
1975: **Portul popular din Bazinul Crișului Alb,** Oradea.

NAGY JENŐ, 1957: **A torockói magyar népi öltözet,** Bukarest.
1974: **Öltözet.** În: Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: Szilágysági magyar népmüvészet, Bukarest.
1978: **Öltözet.** În: Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: Kisküküllő vidéki magyar népmüvészet. Bukarest.

PÉNTEK JÁNOS, 1979: **A kalotaszegi népi himzés és szókincse.** Bukarest.

PETRESCU, PAUL-SECOȘAN, ELENA-DOAGĂ, AURELIA, 1973: **Cusături românești** (București).

SECOȘAN, ELENA, 1979: **Portul popular românesc.** În: Portul popular din județul Harghita, Miercurea Ciuc, 9–40.

SERES ANDRÁS, 1972: **Barcasági csángó leányingek himzésmintái:** Sepsiszentgyörgy.
1973: **Barcasági csángó férfiingek, menyecskeingek, öregasszonyingek és diszkendők himzésmintái.** Sepsiszentgyörgy.

STOICA, GEORGETA – PETRESCU, PAUL – BOCȘE, MARIA, 1985: **Dicționar de artă populară românească.** București.

SZENTIMREI JUDIT, 1981: **Varrások, himzések.** În: Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: Csángó népmüvészet. Bukarest. 291–359.

SZÉKELY ZOLTÁN, dr., 1955: **Urmele de înmormintare veche la Covasna.** În: Almanach 1879–1954. Tg. Mureș, 61–62.

TOMIDA, ECATERINA, 1972: **Cusăturile și broderiile costumului popular din România.** București.

UNDI MARISKA, 1927: **A magyar népi himzés öltéselemei** Néprajzi Értesitő XIX. 3, 89–112.

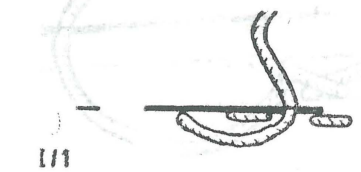
A COVASNA MEGYEI NÉPVISELETEK ÖLTÉSMÓDJAI

Kivonat

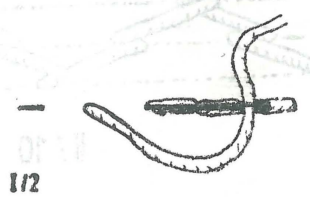
A dolgozat a Covasna megyei népi öltözetekben alkalmazott funkcionális és díszítő-öltéseket veszi számba, azok technikai rendjében, A bemutatott 10 lapos-, 4 kereszt-, 2 hurok-, 4 átcsavarásos és szálvonásos öltés, egy lyukhímzés, 8 ráncolás és 6 összekötő öltés sorát további, ezek keretében bemutatott változatok gyarapítják, így az öltéselemek száma eléri az ötvenet. A románok 33, a magyarok 29 öltést ismernek, viszont előbbiek valamennyit sokkal gyakrabban alkalmazták, tekintve, hogy az első világháború táján még hímezték ingeiket. A magyaroknál talált szórványos anyagot történeti források és emlékezet alapján rekonstrukciók egészítették ki. A feltárt anyagból 18 öltés közös, csakhogy a románok feketével, pirossal vagy aranyszállal hímezték, a magyarok pedig fehér, vagy sárgított cérnával.

Elegendő történeti és összehasonlító anyag hiányában az interetnikus kapcsolatok tisztázására a szerző nem vállalkozott, viszont a rendelkezésére álló múzeumi és szakirodalmi anyag alapján táblázatot állított össze a bemutatott öltések hazai párhuzamaiból.

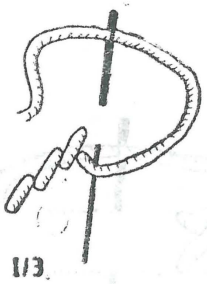
Desene de **HAÁZ SÁNDOR**

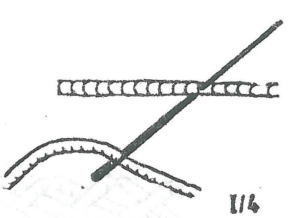
I/1

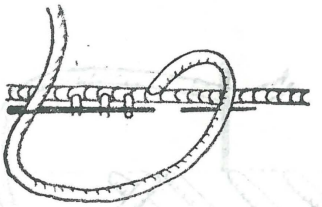
I/2

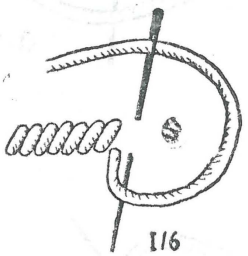

I/3

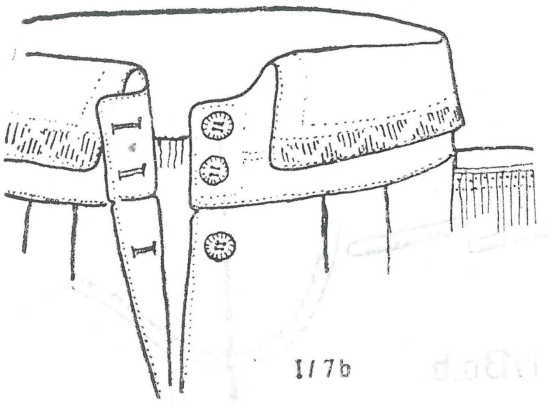

I/4

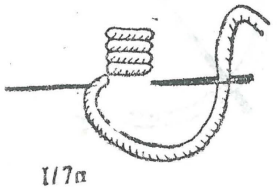

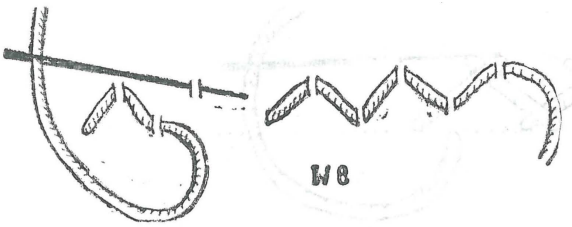
I/6

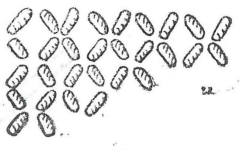
I/7b

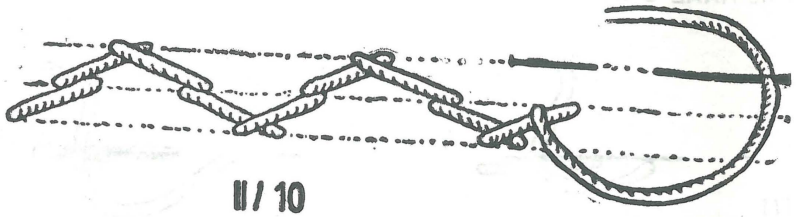
I/7a

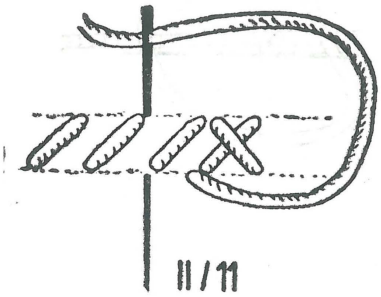
I/8

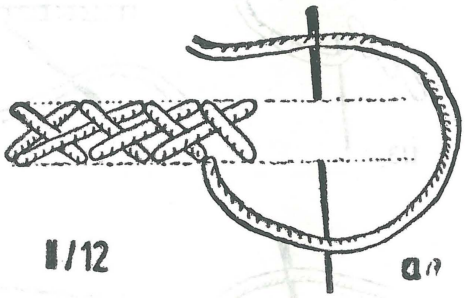
I/9

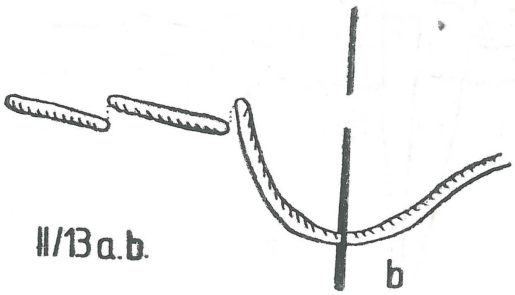
II / 10

II / 11

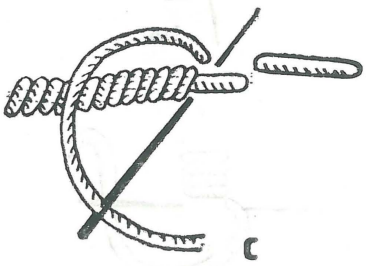

II / 12 a

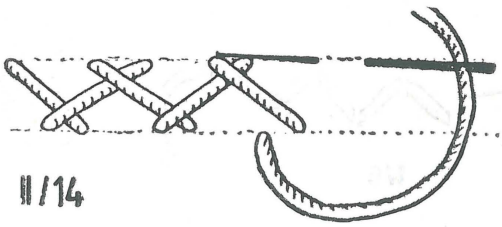

II/13 a. b.

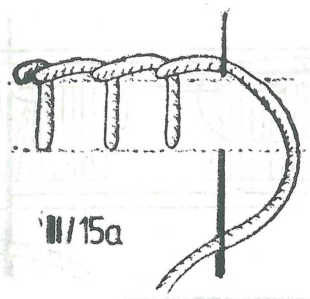
b

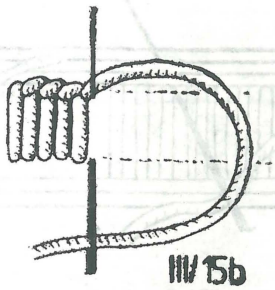
c

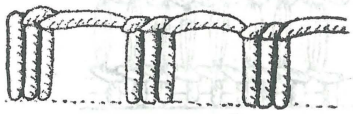
II / 14

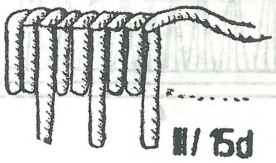
III/15a

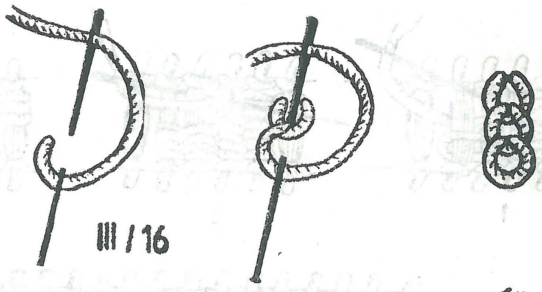
III/15b

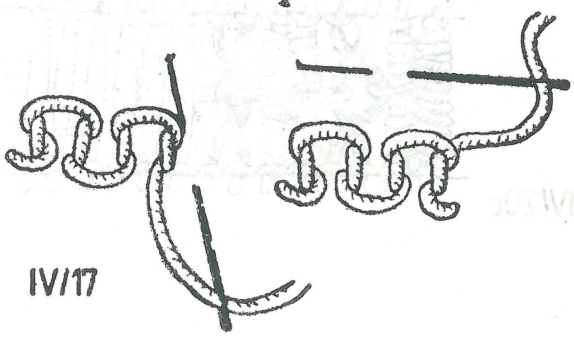
III/15c

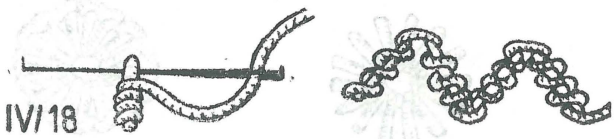
III/15d

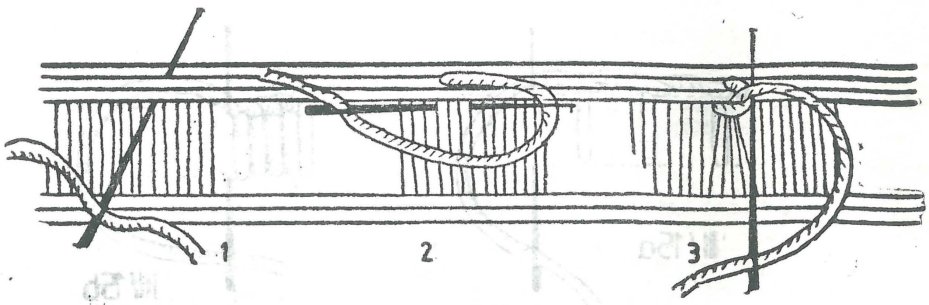
III/16

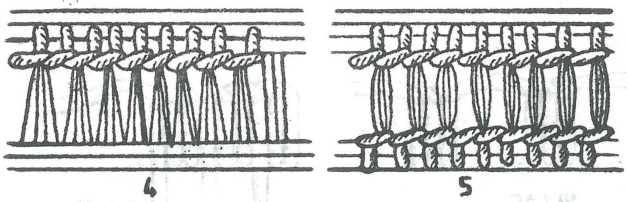
IV/17

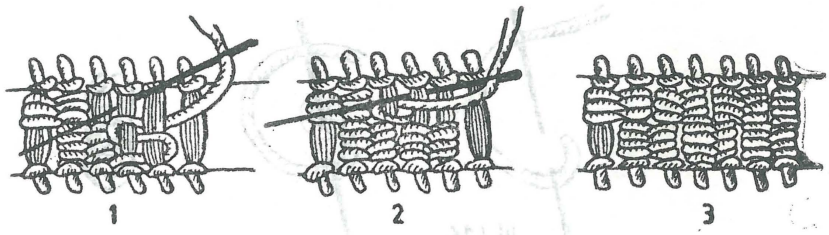

IV/18

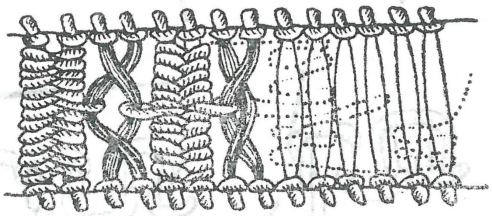

IV/20a

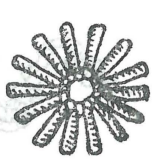

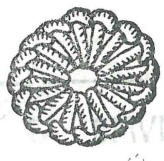
IV/20b

IV/20c

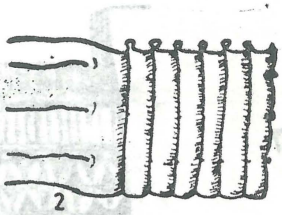
VI/21a

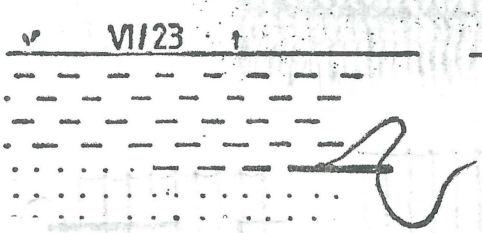
VI/21b

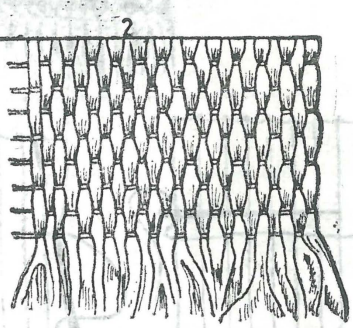
VI/22

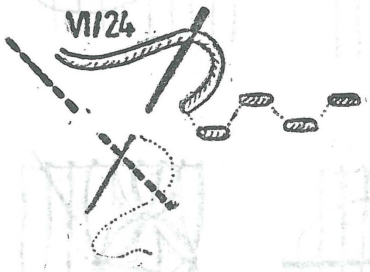

VI/23

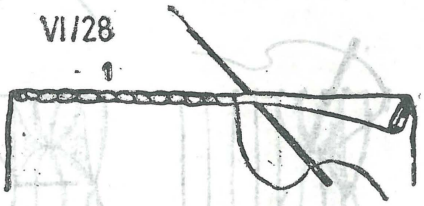

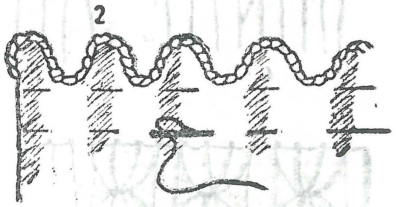

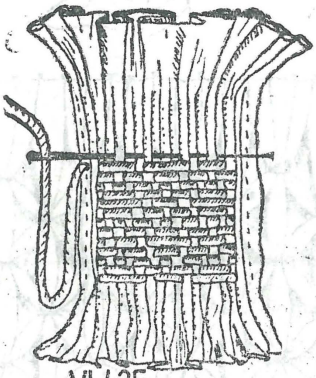
VI/24

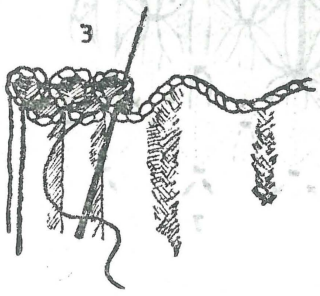
VI/28

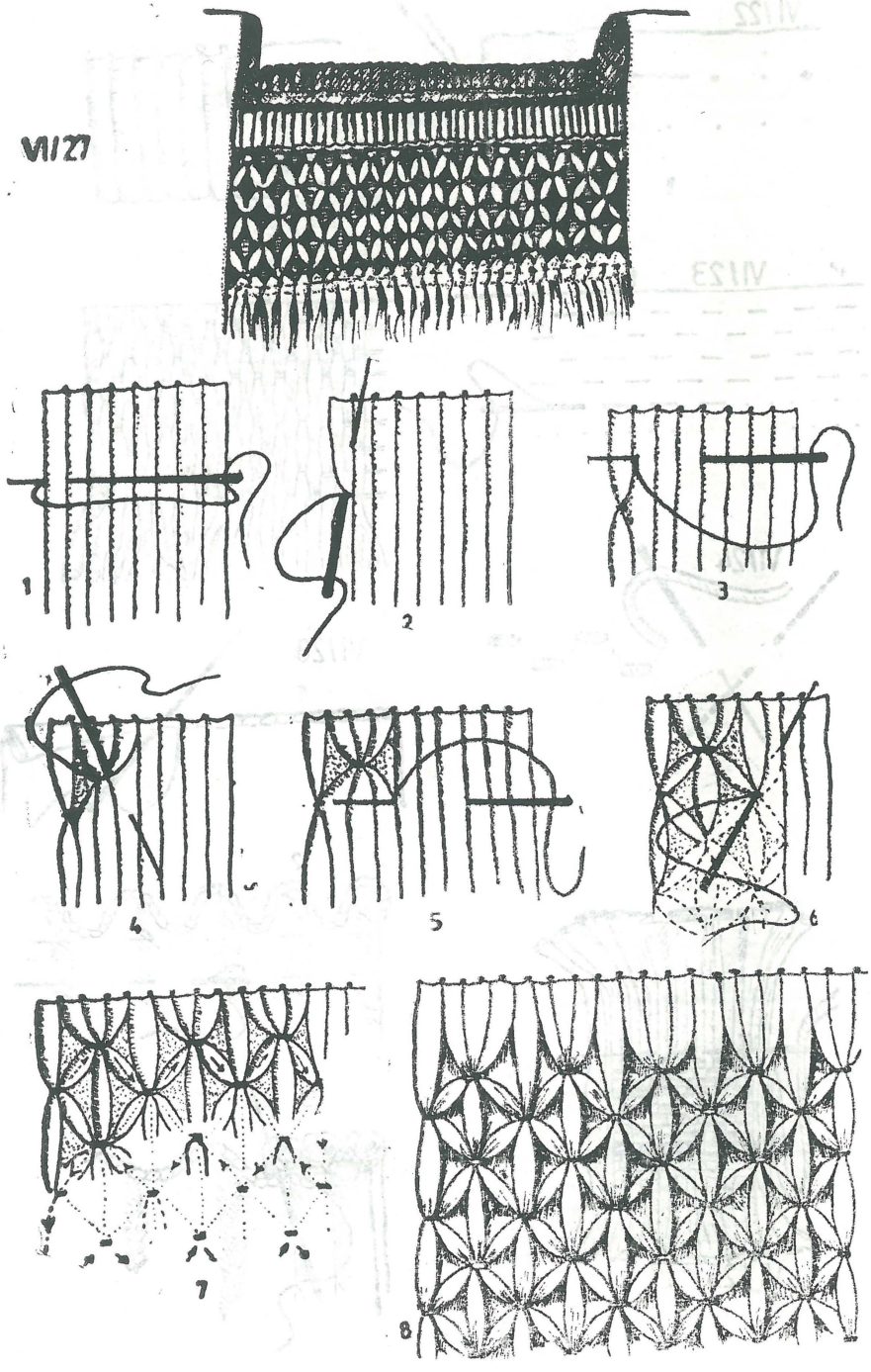

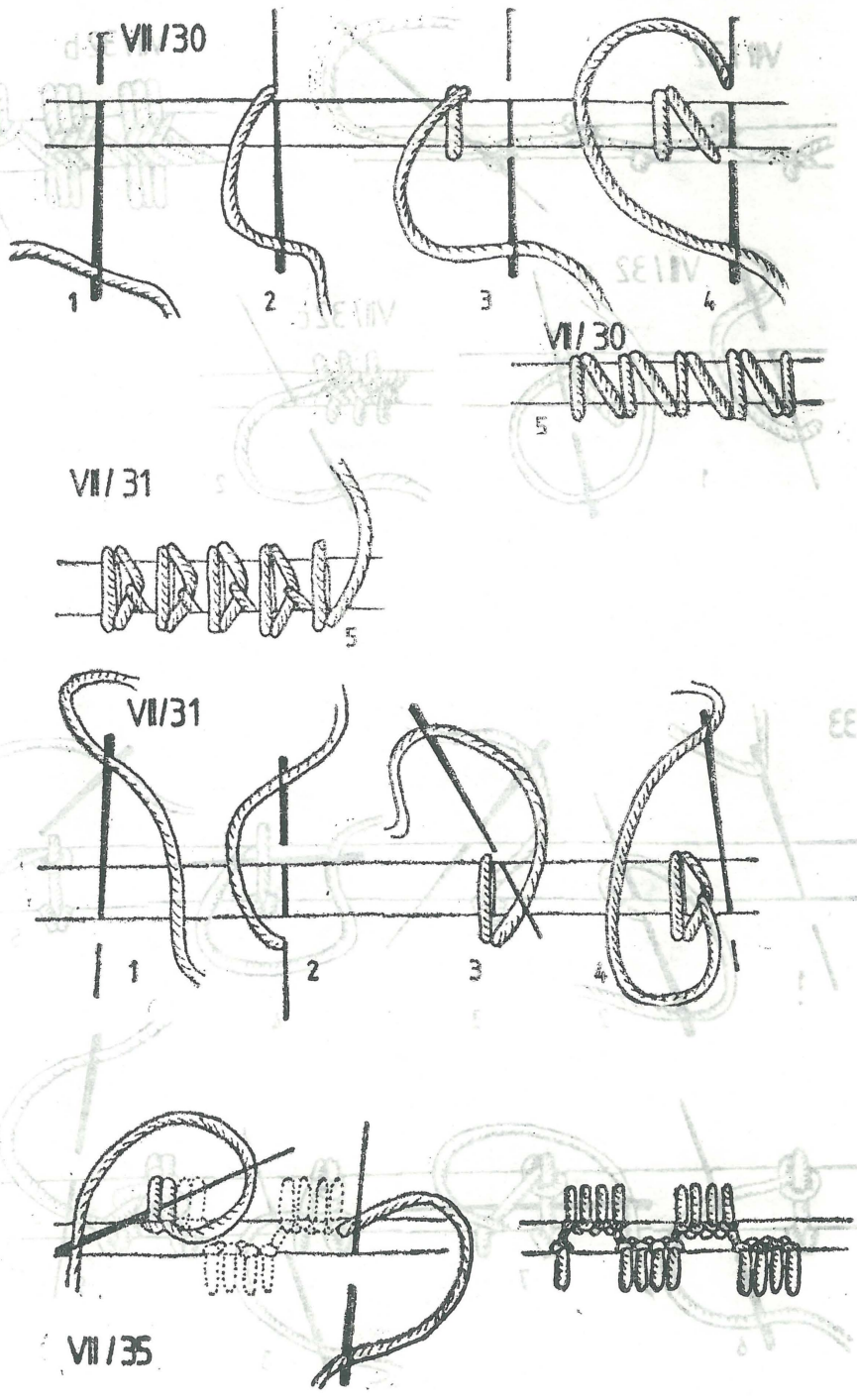

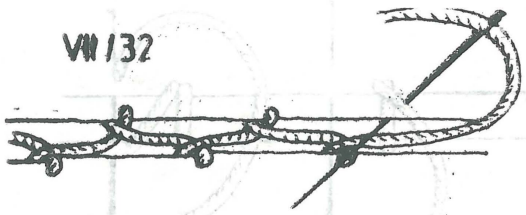

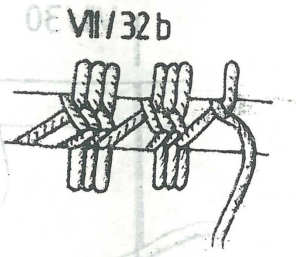
VI/25

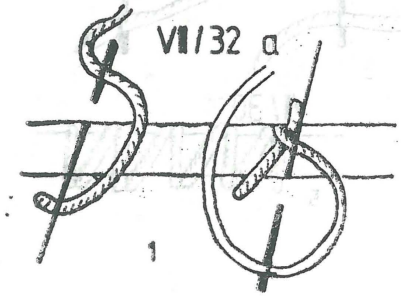

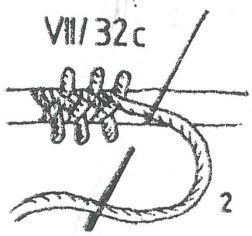

1
2
3
4
5
6
7
8

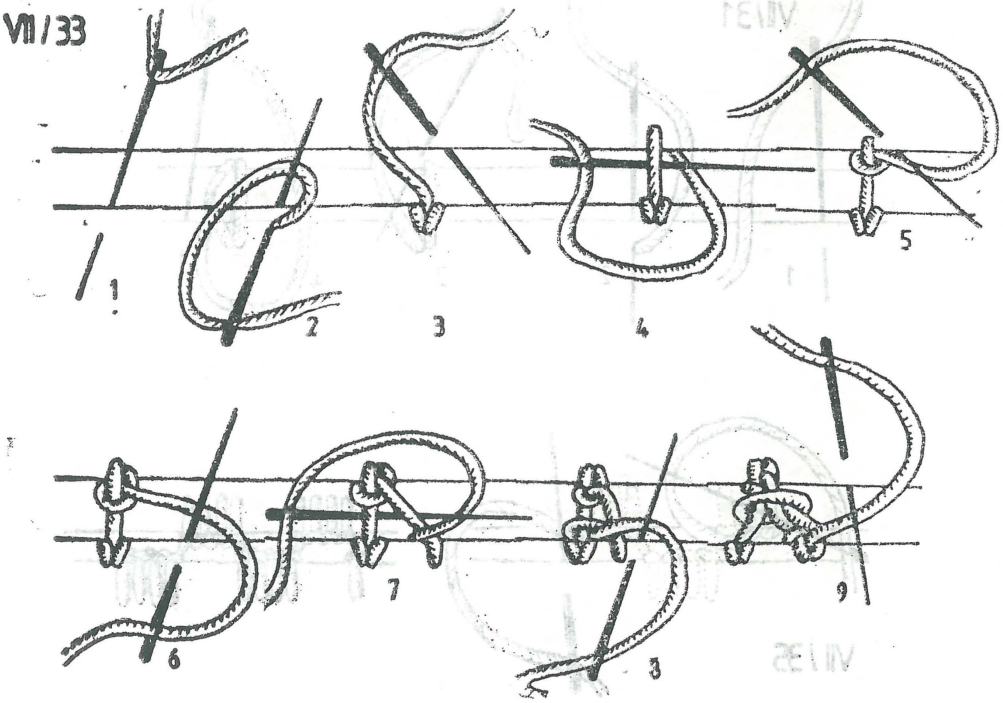

VII/30
1
2
3
4
VII/30
5
VII/31
5
VII/31
1
2
3
4
1
VII/35

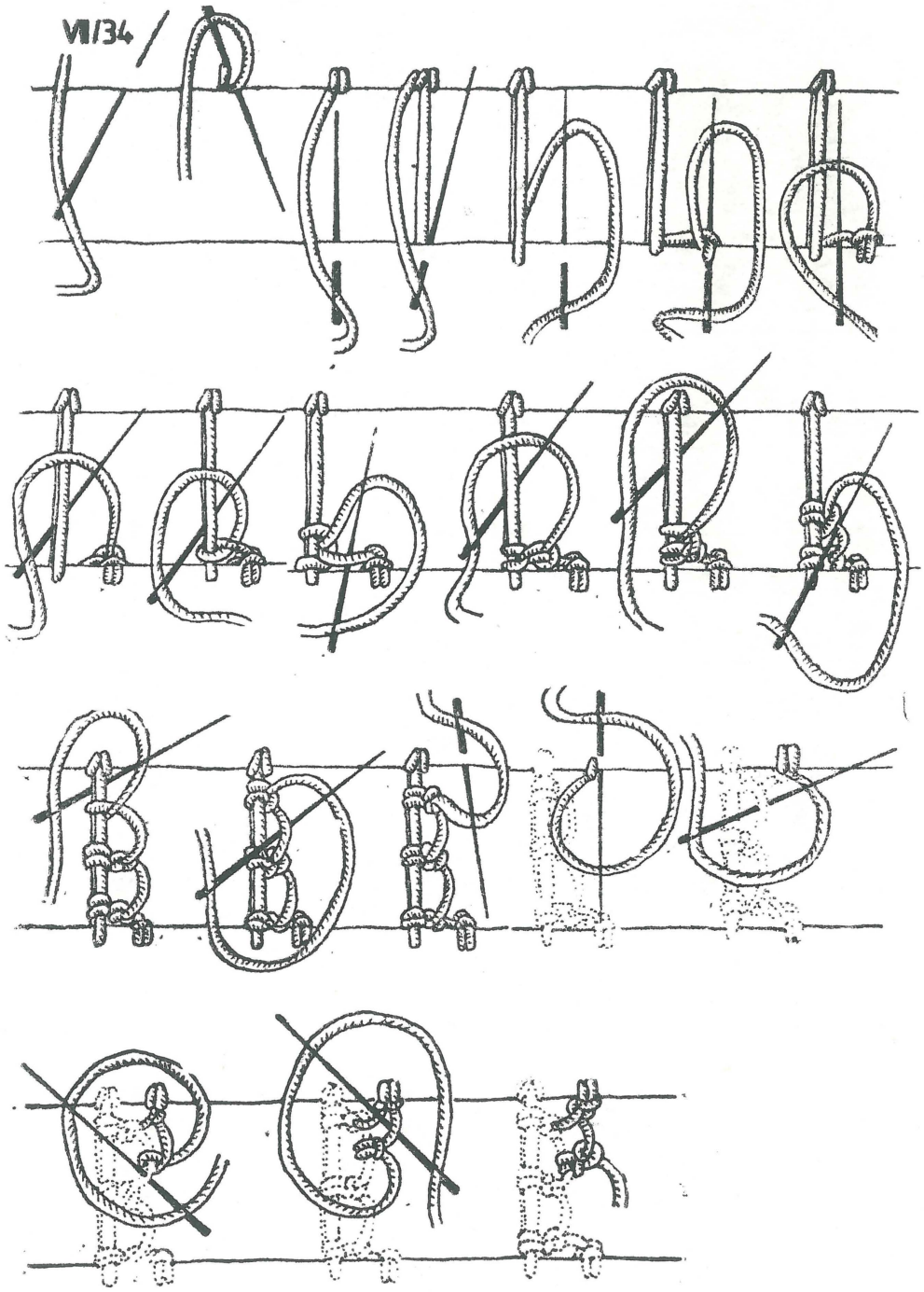

VII/32

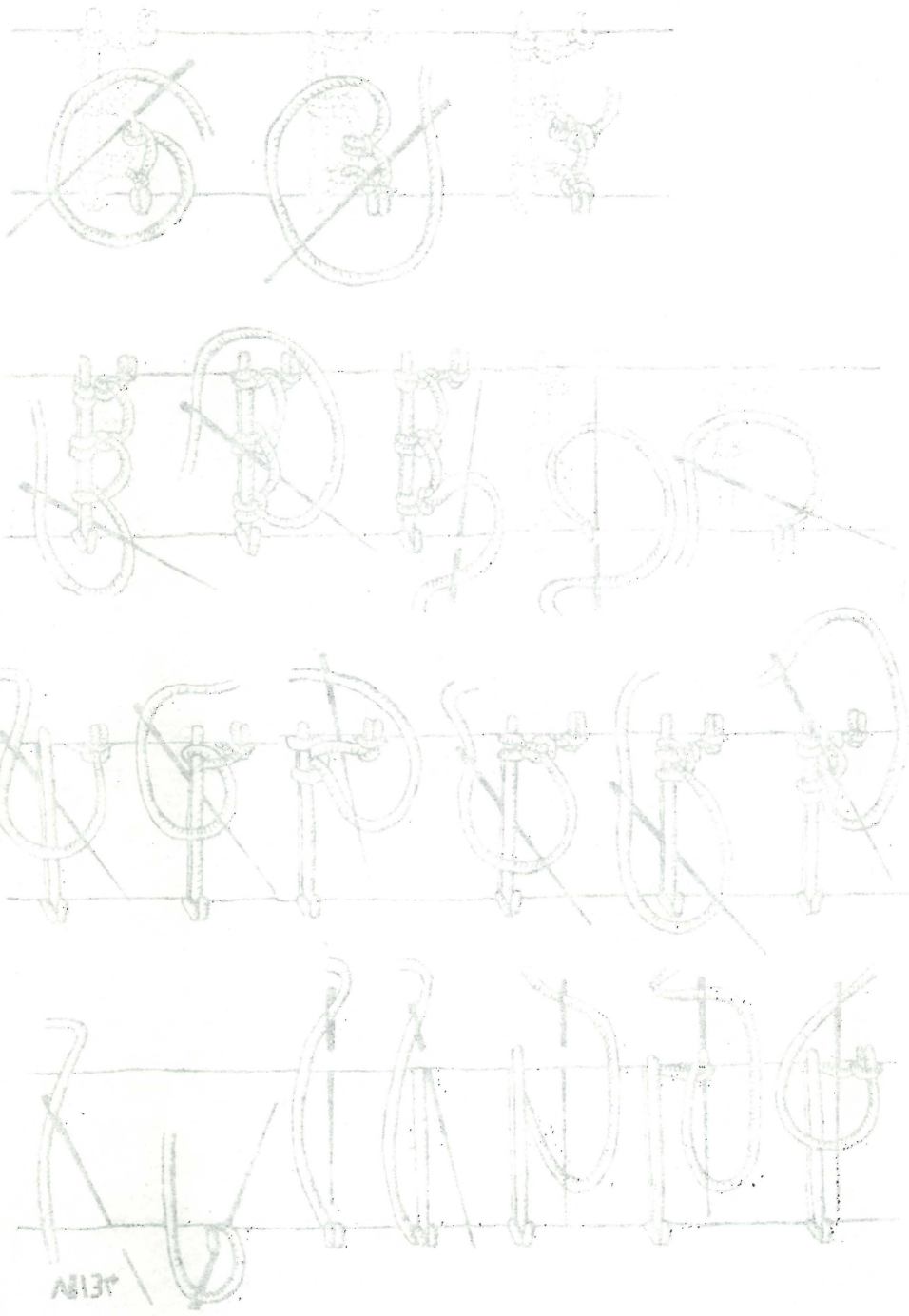

VII/32b

VII/32 a
1

VII/32c
2

VII/33
1
2
3
4
5
6
7
8
9

VII/34

CORNURILE DE PRAF DE PUȘCĂ DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN COVASNA

DEMÉNY ISTVÁN PÁL

Ornamentica cornurilor de praf de pușcă confecționate din corn de cerb constituie unul dintre genurile cele mai arhaice ale artei populare. Deși rechizitorul de praf de pușcă din corn de cerb n-a avut cum să apară mai devreme de jurul anului 1500, perioada de răspîndire a puștilor, probabil chiar mai tîrziu puțin, cînd puștile au fost folosite tot mai mult și la vînătoare, – presupun că cornurile de praf de pușcă făceau parte în primul rînd din echipamentul de vînătoare și nu de luptă –, ornamentica geometrică a lor conține reminiscențe foarte vechi, avînd analogii în arta din preistorie. Lucrurile se mai complică și prin faptul că astfel de obiecte din corn sînt cunoscute și din mileniul I e.n., din descoperirile arheologice. (Ex. Silvan-Ionescu 1977, fig. 2. Dinogetia-Gărvan, sec. X). În literatura de specialitate se presupune aproape unanim, că erau folosite ca sărărițe (Vezi: Bănățeanu 1975, 262).

Însemnătatea cornurilor de praf de pușcă este mult ridicată prin faptul că multe piese sînt datate, (în general din sec. XVII–XVIII). Cele nedatate pot fi socotite ca provenind tot din această perioadă, cel mult din prima parte a secolului trecut, deoarece după răspîndirea puștilor moderne de vînătoare cu cuiul percutor, folosirea lor nu mai avea rost.

Ornamentica cornurilor de praf de pușcă ridică o serie întreagă de probleme. Astfel: cum au ajuns aceste ornamente arhaice pe cornurile de praf de pușcă, care era semnificația lor și ce legătură au cu restul culturii populare, care sînt variantele locale etc. Pentru rezolvarea acestor probleme este de dorit ca cercetarea să dispună de un material cît mai bogat. La aceasta dorim să contribuim cu publicarea cornurilor de praf de pușcă din corn de cerb din colecția Muzeului Județean Covasna. O parte dintre ele au fost deja publicate (Molnár–Ughi 1975, nr. 2 b, 16 a, 16 b, 22, 33 a), dar nu toate, și dorim să completăm această lacună. La descrierea pieselor, căutăm să indicăm și variantele lor din publicațiile din România, contribuind astfel la stabilirea răspîndirii variantelor.

Cornurile de praf de pușcă se împart în două mari grupe (cf. Petrescu 1985):

– cornuri cu decor vegetal, zoomorf și antropomorf de gust orășenesc-nobiliar, de factură barocă, răspîndite în multe țări ale Europei;

– cornuri cu decor stilizat-geometric, specifice zonelor extra și intracarpatice.

a. Muzeul nostru în prezent nu posedă nici un exemplar din primul grup. O piesă de acest gen, dar de factură populară există în colecția din Cernat, provenind din Icafalău (Fig. 1. Aici și în continuare locurile de proveniență înseamnă bineînțeles loc de descoperire și nu de confecționare). Motivul central e un cerb, parcă luat la mijloc de vînătorul și ciinele de vînătoare de pe cele două „picioare" ale cornului. Deasupra cerbului e o pasăre mare, iar la spatele lui o lalea. Compoziția este închisă pe partea de jos cu motive geometrice. (O compoziție asemănătoare, însă în alt stil, executat mai stîngaci: Kós 1977, fig. 13 b. Hunedoara).

Au existat în colecția muzeului nostru două piese cu motive heraldice, care au dispărut în timpul celui de-al II-lea război mondial și pe care le cunoaștem doar din registrele-inventar și după o fotografie veche, de calitate destul de slabă, (Malonyay II. fig. 368).

Pe una dintre ele, provenită din Baraolt (nr. inv. 107/884), era înfățișat ca motiv central un leu încoronat, iar pe cele două „picioare" ale cornului erau motive florale în stilul renașterii (fig. 2). Datată: 1709. (Piese asemănătoare, făcute probabil de același autor: Kós 1977. fig. 34 d. Bisericani, HR, 1723 și fig. 34 a. Nicolești, HR, 1718. De aceeași „școală": Molnár-Ughi 1975, nr. 9. Cristuru Secuiesc, 1726 și nr. 11. Tărceti, 1727. Menționez că, cornul cu decor floral, Molnár–Ughi, 1975, nr. 6. Odorhei, 1709, are același autor cu piesa noastră, socotind după stil. De remarcat, că toate aceste piese sînt datate).

Cealalată piesă avea ca motiv central un pelican sfîșiind propriul piept, încadrat într-un cerc mare, iar pe „picioare" era ornată cu motive florale (Fig. 3). A provenit din Chilieni, CV, și avea inscripția: 1719 KM (Nr. inv. 106/1891).

b. Grupa cornurilor cu decor geometric are cel puțin două variante principale, după cum a observat Adrian Silvan-Ionescu (1977). Una este specifică pentru nordul Moldovei și întreaga zonă a Carpaților Orientali, totuși în primul rînd pentru Bucovina, iar cealaltă pentru teritoriul intracarpatic.

b.1. Tipul moldovean (sau bucovinean) se caracterizează prin faptul că are „picioare" relativ scurte, tăiate în unghi ascuțit, și piesele acestea, mai ales cele din Bucovina, sînt lucrate cu o precizie și migală deosebită. Structura lor ornamentală este foarte unitară: în centru au cîte o rozetă mare, înconjurată de cele mai multe ori de un șir de cerculețe, iar pe cele două „picioare" și în partea de sus motive cu trei vîrfuri, foarte specifice, pe care nu le-am întîlnit nicăieri în afara cornurilor de acest tip.

Silvan-Ionescu (1977, 196–197) le consideră ca fiind motive florale stilizate și probabil are dreptate. Compoziția are totdeauna un ancadrament destul de lat din motive geometrice.

În muzeul nostru se află o singură piesă de acest tip (fig. 4), provenită din Tîrgu Secuiesc (nr. inv. 0–48); a mai existat una (fig. 5), care s-a pierdut în timpul ultimului război mondial și care avea pe partea de sus o placă de aramă atît de specifică pieselor din Bucovina, încît considerăm că acest corn probabil acolo a fost confecționat. Au fost publicate destul de multe astfel de piese, ornamentica lor fiind unitară, enumerăm numai cîteva: Bănățeanu 1975, fig. 293; Molnár–Ughi, 1975, nr. 17; Valea Ghimeșului nr. 18. Zona Baraolt (vezi aceeași piesă la noi pe fig. 5 a), 19 a, zona Topliței, 19 b. Odorhei; Kós, 1977, fig. 11 d; Corbu, HR, 12 a; Racu, HR, 32 c. „Transilvania". Silvan-Ionescu, 1977, fig. 10; Bucovina, fig. 17, 18. **Arta populară de pe Valea Bistriței**, fig. 149. Hangu, NT, fig. 150. Buhalnița, NT.

b.2. Tipul „transilvănean" (cf. Silvan-Ionescu, '77) se caracterizează prin faptul că are „picioare" mai lungi, tăiate perpendicular, în centrul compoziției ornamentale are totdeauna un simbol solar, un șvasticoid cu mai multe brațe, uneori foarte lungi („vîrtej", „ciutură"), iar pe picioare și uneori și pe partea de sus are motivul „horei", format din figuri antropomorfe foarte stilizate, reduse la cîte un triunghi isoscel cu un cerculeț la vîrf. (Aceste reprezentări antropomorfe frecvente pe paftalele lor, sînt numite de către huțulii din Bucovina „boieri cu capete". Petrescu, 1971, 21).

Din acest tip face parte și piesa frumoasă cu nr. inv. 8337, ajunsă la muzeul nostru din Șard, AB (fig. 6), pe care, între „hora" și simbolul solar, cît și pe partea de sus a piesei sînt motive formate din linii curbe, asemănătoare oarecum cu motivul numit în istoria artei: „val etrusc". (Pentru variantele acestei compoziții, vezi: MET. fig. 60 b, zona Pădureni, **Catalogul** ... fig. 114. „Ardeal", Silvan-Ionescu, 1977, fig. 1. Deva, 1608, fig. 14. Răchita HD).

Un corn provenit din Bixad, CV, nr. inv. 30/882, care s-a pierdut în război și pe care îl cunoaștem doar din descrierea din inventar și după o fotografie veche (Malonyay II, fig. 368), avea pe lîngă „vîrtej", „horă", motivul specific din linii curbe și motive florale și figura unui cerb (fig. 7). Face parte dintre puținele piese de acest tip care sînt datate. Avea inscripția: SMIV 1762. (Variantele cele mai apropiate acestei compoziții: M.E.T., 60 a, zona Pădureni, Petrescu, 1971, fig. 44. „Transilvania", Kós, 1977, fig. 9 d. Alun, HD și fig. 33 b. Lunca Cernii, HD).

Tot de acest tip aparține și un corn din Calnic, care a fost deja publicat (Molnár–Ughi, 1975 nr. 22) (fig. 12). Poate este o variantă mai îndepărtată a acestui tip și o altă piesă publicată anterior, al cărei loc de proveniență nu se știe exact (Molnár–Ughi, 1975, nr. 2 b). Din acest tip au fost publicate și alte variante, aici renunțăm la înșirarea lor, deoarece noi numai pe acestea le avem în muzeu.

b.3. Aici trebuie să vorbim despre o piesă a cărei ornamentică reprezintă un fel de trecere la stilul floral (fig. 8) și despre a cărei proveniență știm doar că e din județul Covasna (nr. inv. 218/95). Motivul central este o rozetă înconjurată de patru arcuri de cerc, două păsări stilizate, două flori, iar pe partea de deasupra, un triunghi isoscel, avînd o floare la vîrf. În rest este ornat cu păsări stilizate. Pe piciorul din stînga se găsește și o rozetă mică, iar pe partea de jos a picioarelor sînt niște triunghiuri, ultimile fiind probabil reminiscențe ale „horei".

b.4. Sînt cornuri de praf de pușcă a căror ornament constă în primul rînd în rozete mari. Astfel, cornul din Boroșneu Mare (fig. 9), o piesă cu o formă neobișnuită, cu picioare foarte scurte, are la mijloc o rozetă mare cu șase raze, iar mai sus una ceva mai mică cu patru raze. În rest este ornat cu triunghiuri isoscele. Un astfel de triunghi se află și pe rozeta mai mică (nr. inv. 9267). (Varianta compoziției: Kós, 1977, fig. 32 b, Simbrieși, MS). La formă este asemănătoare și o altă piesă cu rozete mari, care a fost deja publicată (Molnár–Ughi, 1975, nr. 16 b).

b.5. Există cornuri de praf de pușcă a căror ornament constă numai din cerculețe concentrice (Ex.: Kós, 1977, fig. 32 a, „Transilvania"). Sînt foarte apropiate de acestea, două piese ale muzeului nostru, publicate anterior, care au și rozeta centrală (Molnár–Ughi, 1975, nr. 16 a și 33 a).

b.6. Piesele amintite pînă acum, după cum se poate judeca din execuția foarte precisă a ornamenticii tradiționale, uneori destul de complicate, au fost confecționate de specialiști. În muzee se păstrează însă și un număr oarecare de cornuri decorate de nespecialiști, care decorau piesele pentru propria lor folosință. În parte și acestea respectă compoziția tradițională, măcar prin folosirea rozetei în centrul compoziției.

Locul de proveniență a piesei următoare nu este cunoscut (fig. 10). Are o formă neobișnuită din cauza formei inițiale a cornului cerbului și datorită faptului că nu partea convexă este decorată ca la celelalte piese, ci partea concavă. La bifurcație sînt cinci tăieturi adînci. Rozeta are și 18 raze exterioare, accentuînd astfel, că este simbol solar. La stînga rozetei sînt opt cerculețe mici, iar pe picioare, cît și la cele două margini motivul „cursul apei", executat destul de neîndemînatic (nr. inv. 0–50).

Cornul relativ mic și subțire din Satul Mic, HR (fig. 11), are ca motiv central o rozetă, iar în rest este ornamentat cu triunghiuri și dreptunghiuri așezate destul de nesigur. Datat: 1674 (Și datarea este destul de nesigură. Se poate citi și 1694, eventual și 1614). Nr. inv. 0–52.

Piesa din Zagon este ornamentată într-un mod foarte stîngaci (fig. 13), de o mînă fără experiență. Liniile nici nu sînt destul de adînci. Motivul central este o rozetă, iar mai jos și mai la stînga se află o lalea. Nr. inv. 0–75.

Și mai neîndemînatică este ornamentația pe cornul din Sîntimbru, HR. Cornul are o formă destul de frumoasă, ornamentica lui constă

însă numai din linii simple, executate în mod stîngaci. Liniile uneori, par a forma motivul „creanga bradului". Nr. inv. 64/51.

c. Trebuie să mai prezentăm o piesă din Bancu, HR, care este diferită de celelalte, dar foarte interesantă. Ca formă este aproape identică cu cornurile de praf de pușcă simple fără, fără bifurcație. (Vezi de ex. Bănățeanu, 1975, fig. 294, Kós, 1977, fig. 9 a, Chizătău, TM). Piesa noastră este însă confecționată din lemn și ornamentată cu trei plăcuțe de aramă cu un decor fitomorf foarte stilizat. Nr. inv. 1939/104. (fig. 14).

d. În sfîrșit, să menționăm încă cîteva piese, pierdute în război, pe care le cunoaștem din tabelul însoțitor din 1927, cu care au fost trimise la expoziția din Berlin la cererea lui George Oprescu. Despre acestea știm doar cele menționate în tabelul respectiv și în cărțile de inventar.

1. „Trei Scaune". Decor incizat. Inscripție: ANNO 1614.

   (Ar fi una dintre piesele cele mai vechi despre care știm. Numai să nu fie cumva identică cu cea din fig. 11, cu datare nesigură).

2. Covasna. Flori incizate. Inscripție: H 1636 L. Nr. inv. 5495.
3. Mujna, HR. Cu cerb și iepure. Inscripție: 1698, Michael Bac. Nr. inv. 1268.
4. Covasna. Inscripție: G.P. Michael Fülöp. A 1714. Nr.inv. 4189.
5. Zetea, HR. Flori incizate și o pasăre. Inscripție: M 1718. Nr. inv. 2579.
6. Loc de proveniență nespecificat. „Decorat". Fără datare.

   (Aceasta s-ar putea să existe și astăzi și să fie una dintre cele publicate în albumul Molnár–Ughi sau de noi, acum).

BIBLIOGRAFIE

Arta populară de pe Valea Bistriței. București, 1969.

BĂNĂȚEANU, 1975 = Bănățeanu, Tancred: **Artă populară bucovineană.** București, 1975.

CATALOGUL... = **Catalogul Muzeului de Artă Populară al R.P.R.,** București, 1957.

SILVAN-IONESCU, 1977 = Silvan-Ionescu, Adrian: **Cornuri de praf de pușcă românești.** SCIA. 24. 1977, 189–203.

KÓS, 1977 = Kós Károly: **Obiecte de os și corn în colecțiile Muzeului Etnografic al Transilvaniei.** AMET. IX. 1977. 71–107.

MALONYAY II = Malonyay Dezső: **A magyar nép művészete. II.** Budapest, 1909.

M.E.T. = **Muzeul Etnografic al Transilvaniei.** Text de Valeriu Butură. București, 1966.

MOLNÁR–UGHI, 1975 = Molnár István – Ughi István: **Modele de incizie pe os.** Miercurea Ciuc, 1975.

PETRESCU, 1971 = Petrescu, Paul: **Motive decorative celebre.** București, 1971.

PETRESCU, 1985 = Petrescu, Paul: **Osul.** În: Stoica, Georgeta – Petrescu, Paul – Bocșe, Maria: **Dicționar de artă populară.** București, 1985.

Fig. 1. Desen de Haszmann Pál.

Fig. 2, 3, 5, 5 a, 6, 7, 13, 14, desene de Plugor Sándor.

Fig. 4, 8–11. Desene de Gazda Klára.

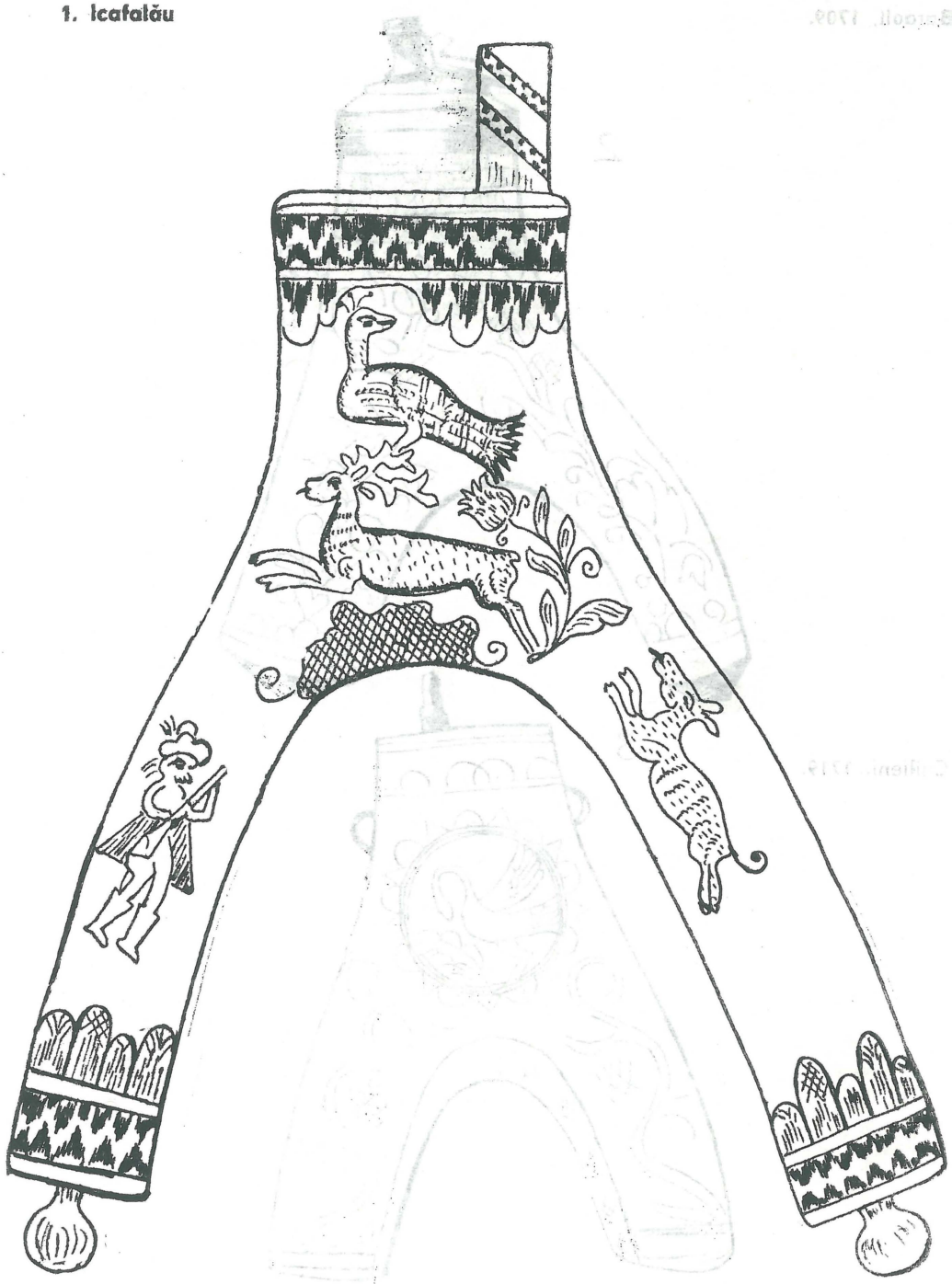
Fig. 4, 6, 8–11 reprezintă, desfășurat, toată ornamentația pieselor respective.

LŐPORSZARUK A COVASNA MEGYEI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBEN

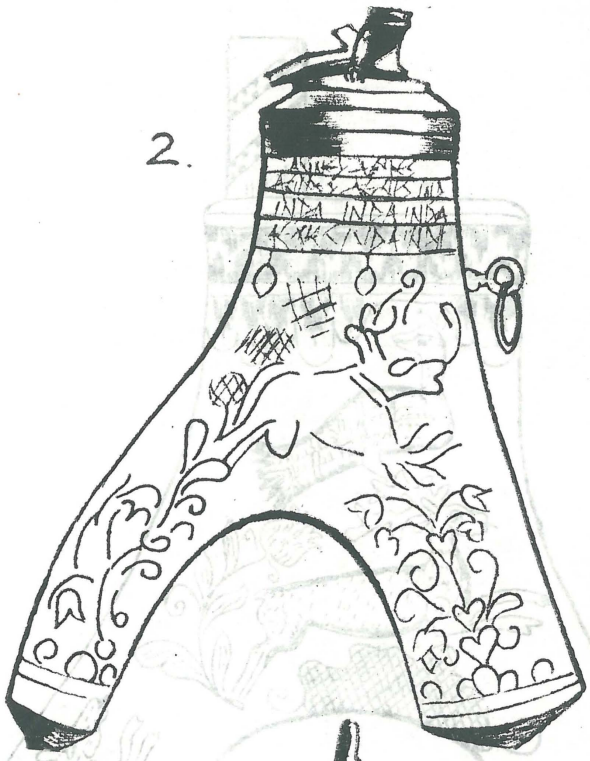
Kivonat

A szerző, tizennégy a Sfintu Gheorghe-i múzeum tulajdonában levő, porszaru leírását közli. Mindeniknek felsorolja a romániai szakirodalomban már közölt legközelebbi variánsait is. Az anyagát a következőképpen csoportosítja: **a.** naturális és heraldikus ábrázolású porszaruk, (1–3. kép); **b.** geometrikus díszű porszaruk, úgymint: **b.1.** bukovinai-moldvai típus (4–5 kép); **b.2.** napjelképes-körtáncos (6–7, 12. kép); **b.3.** florális-madaras (8. kép); **b.4.** rozettás (9. kép); **b.5.** apró körös; **b.6.** egyszeri próbálkozások (10–11, 13 kép); **c.** rézlemezrátétes fa lőportartó (14. kép); végül a **d.** pontban felsorolja a második világháborúban elveszett, de régi leltárokból ismert példányokat.

1. Icafalău

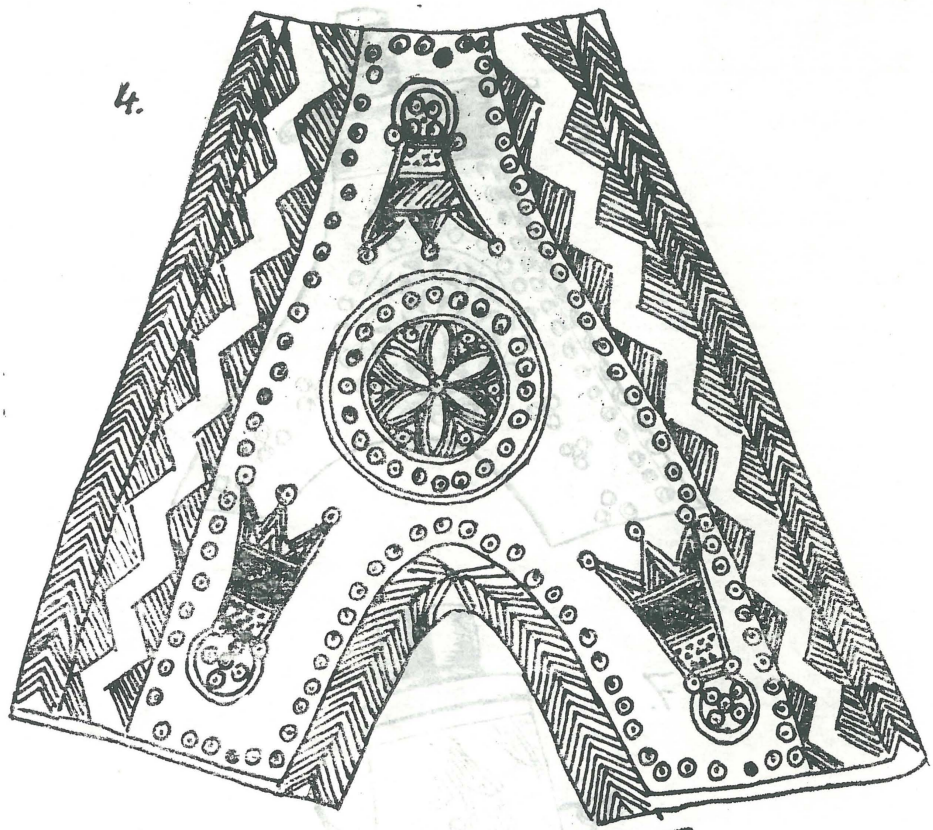
2. Baraolt, 1709.

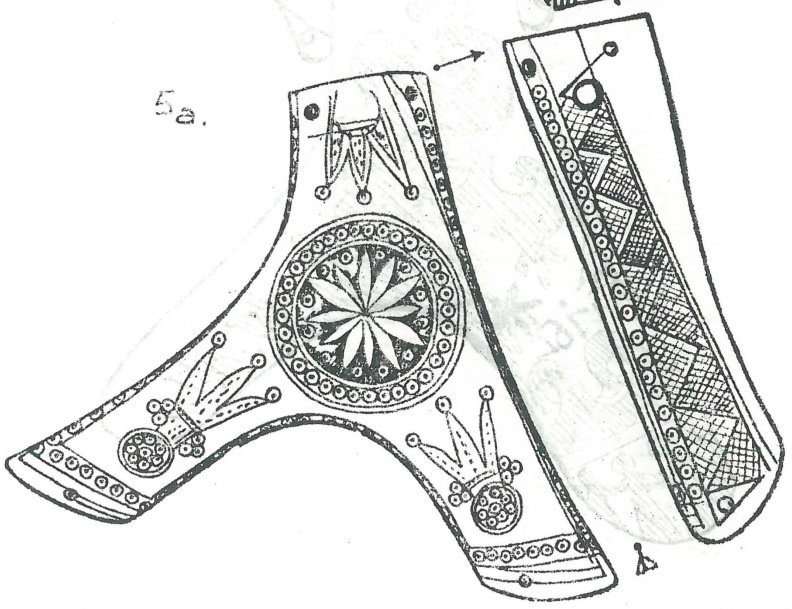

3. Chilieni, 1719.

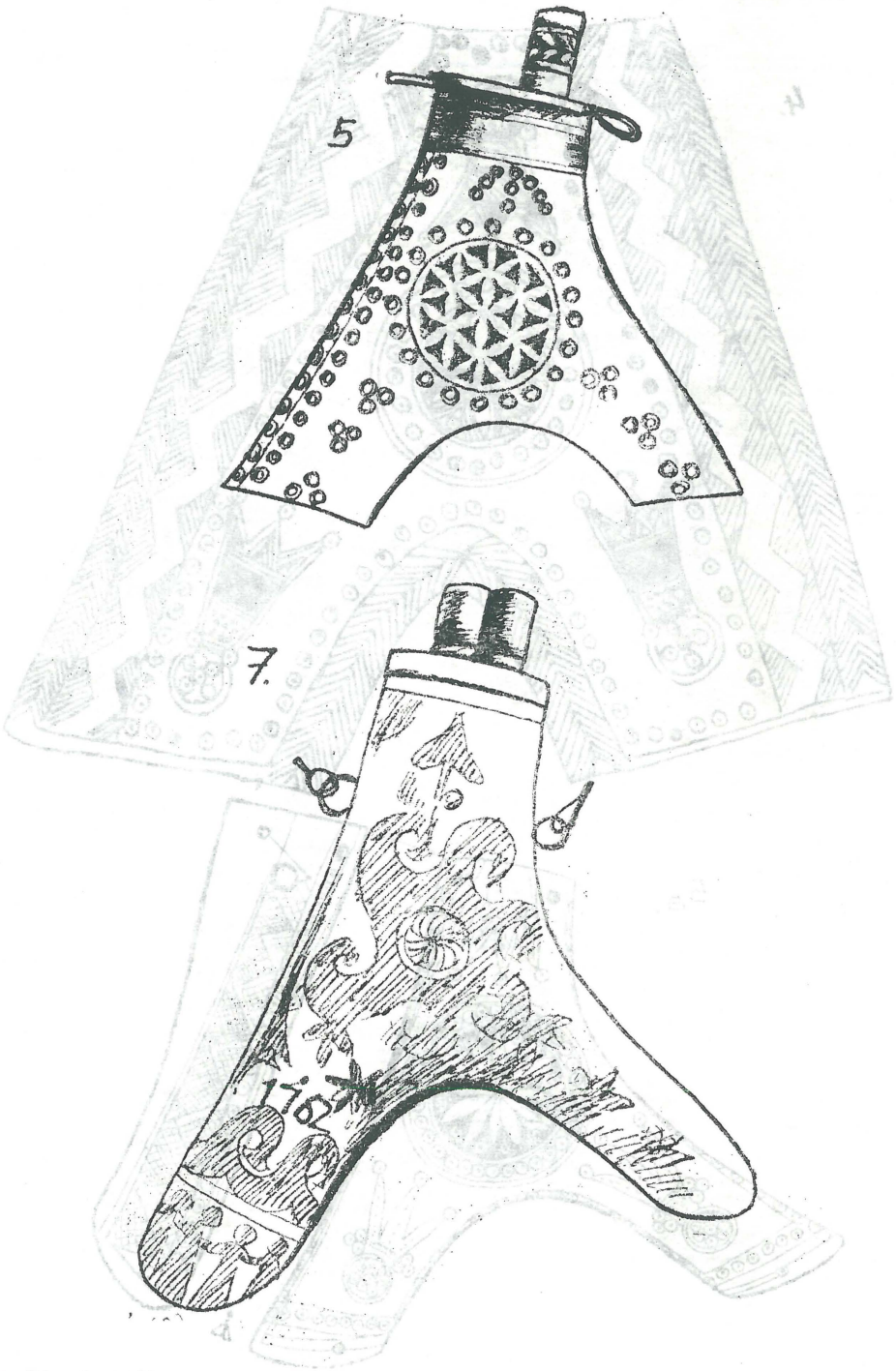
4. Tîrgu Secuiesc.

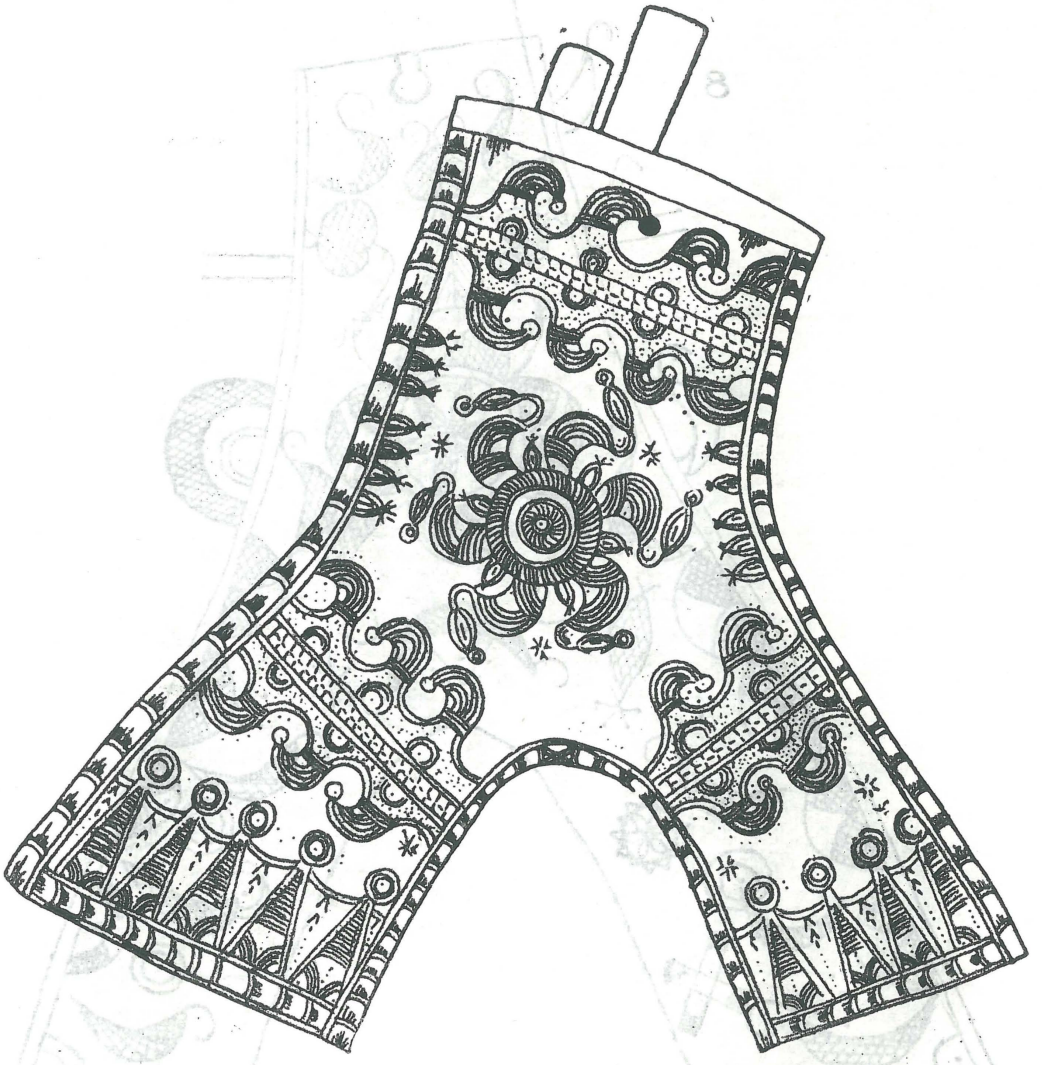
5 a. Zona Baraolt.

5. probabil Bucovina.

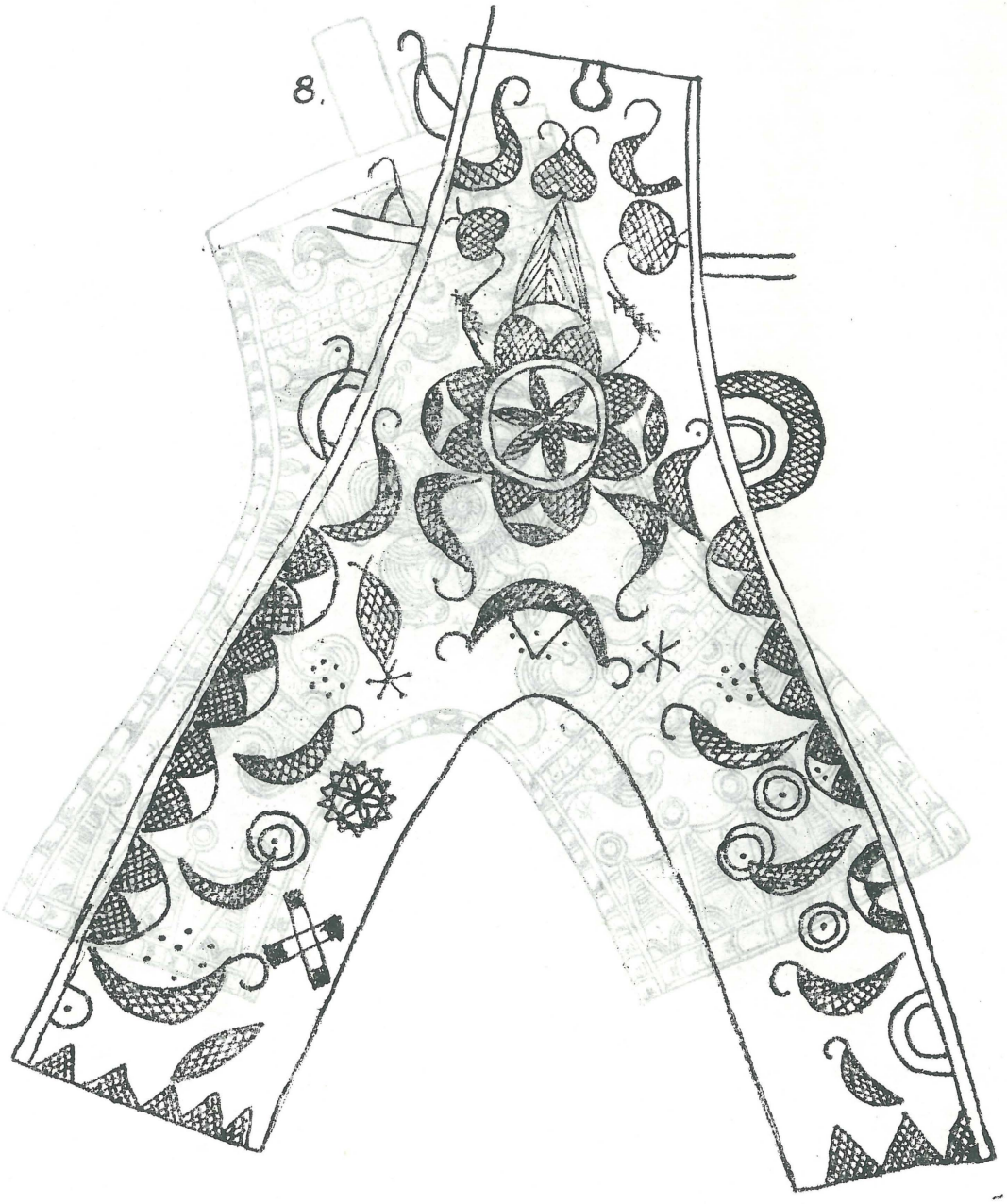

7. Bixad, 1762.

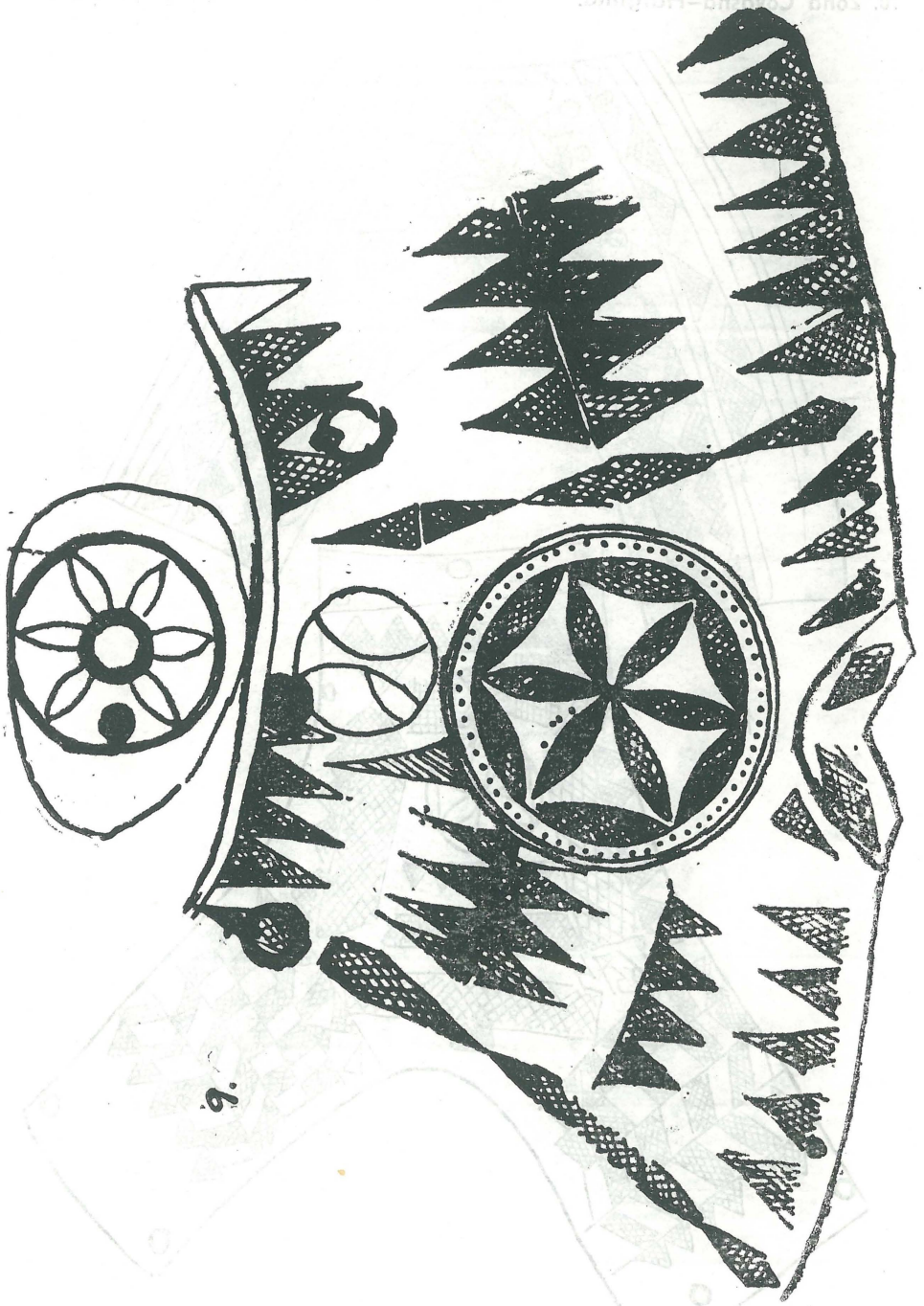
6. Şard, (AB).

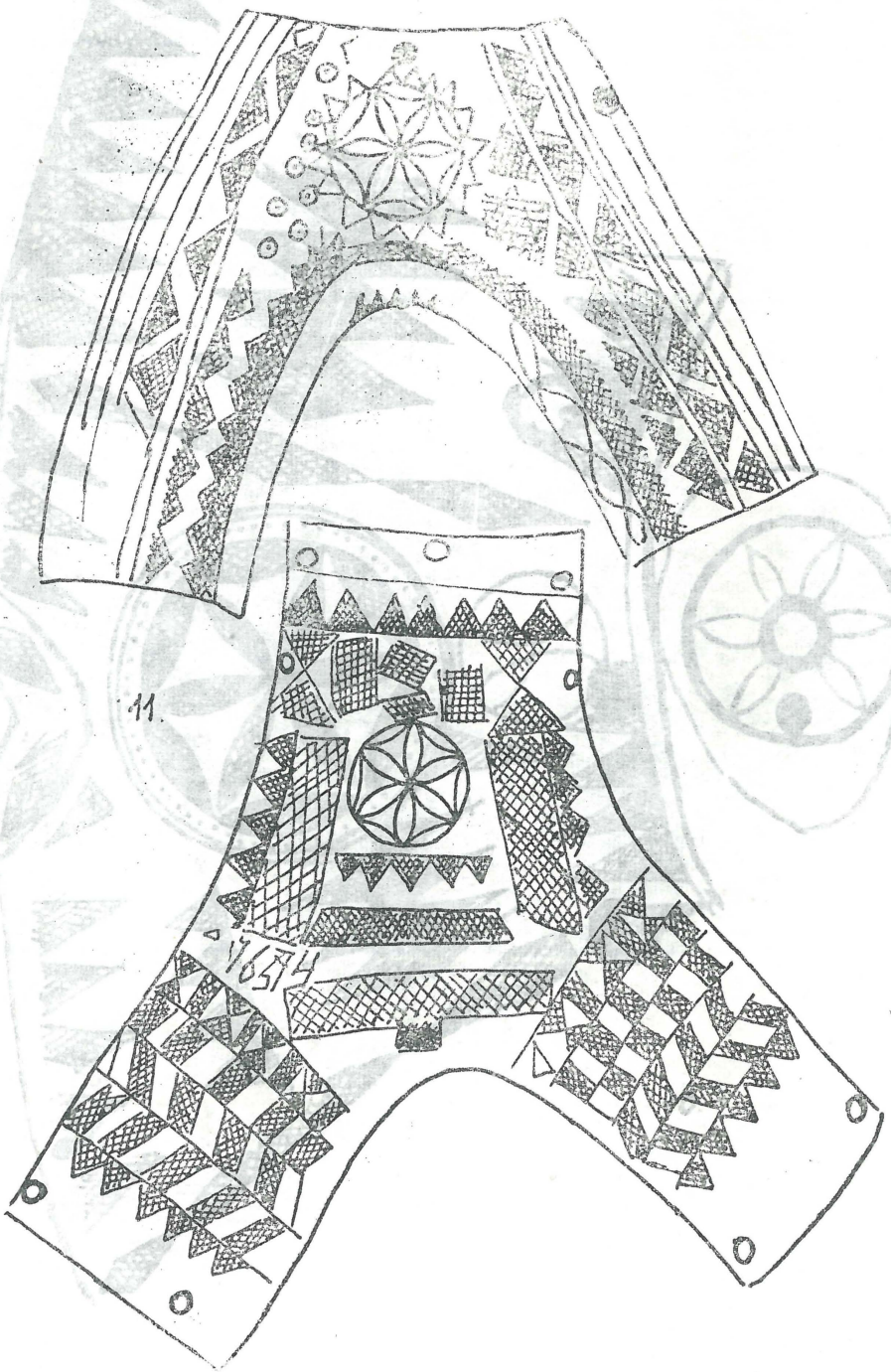
8. Jud. Covasna.

9. Boroşneu Mare.

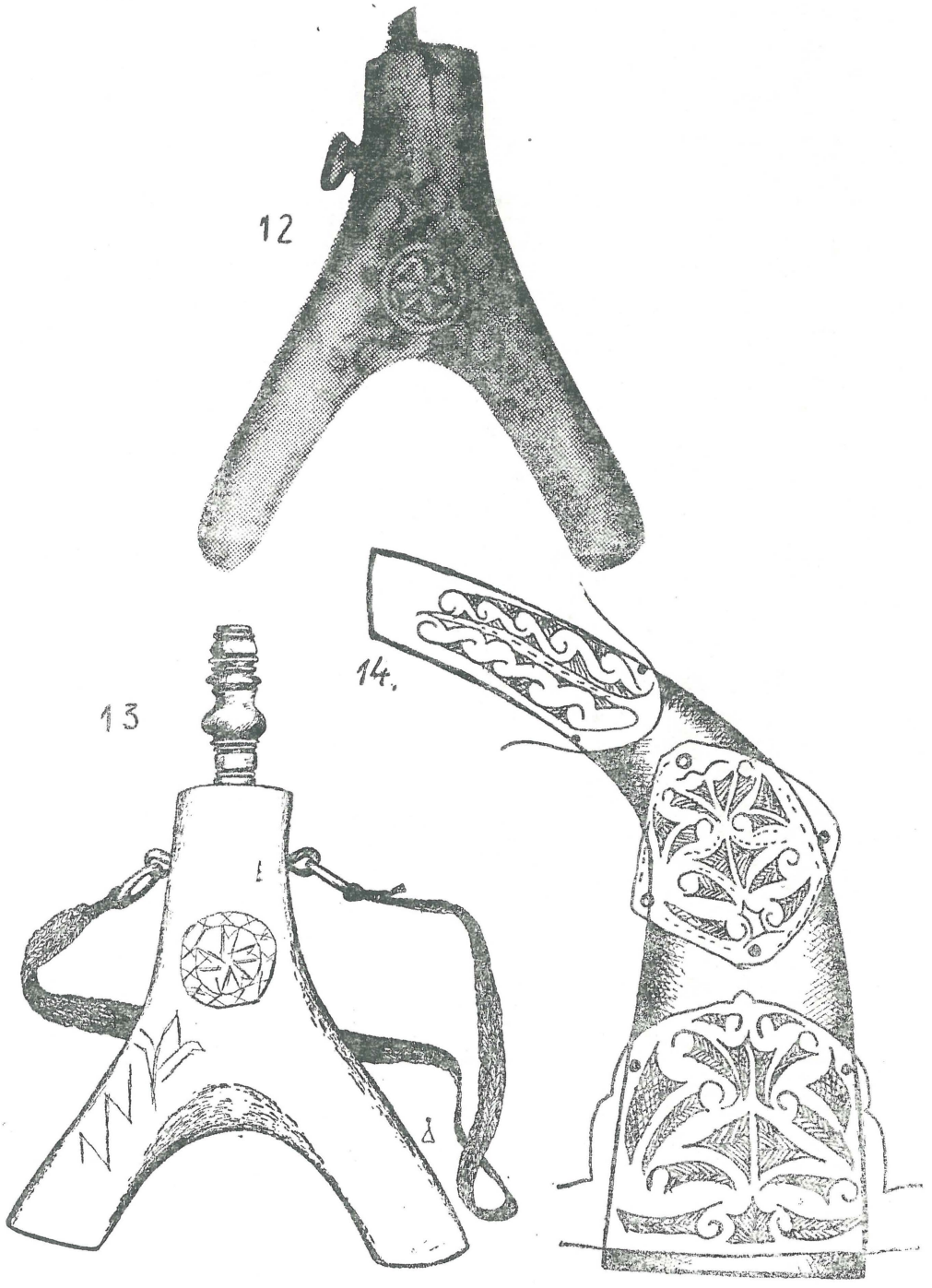

10. Zona Covasna–Harghita.

11. Satul Mic, (HR), 1674.

12. Calnic.

13. Zagon.

14. Sintimbru, (HR).

LEGĂTURI DE CARTE ORNAMENTATE CU MOTIVUL EVANTAIULUI EXISTENTE ÎN PATRIMONIUL JUDEȚULUI COVASNA

MIKLÓS JOLANTA

În urma cercetării fondului de carte veche al județului Covasna am reușit să depistez cîteva exemplare de imprimate care au pe legătură motivele evantaiului, lucrări care nu sînt cuprinse în bibliografia de specialitate apărută pînă în prezent. Se impune cercetarea mai aprofundată a acestor legături, întrucît ele ne oferă date noi privind stabilirea originii și perioadei legăturilor de carte cu motivul evantaiului, care în secolele XVII–XVIII au avut un mare rol și în țara noastră. Considerăm necesară prezentarea unui scurt istoric, mai ales pentru faptul că ornamentica legăturilor cu motivul evantaiului se încadrează în mod organic în ansamblul motivelor răspîndite pe plan european.

Conexiunile europene ale motivelor evantaiului, rolul lor în arta legăturii din vestul Europei, încercăm să le urmărim din punct de vedere al originii, al specificului autohton, ca pe această bază să încadrăm formele legăturilor transilvănene în conexiunile generale. Forma arhaică de apariție a acestui motiv trebuie să o căutăm în rîndul elementelor ornamentale ale artei răsăritene, unde se repetă în mod frecvent linii spirale, care sugerează ornamente de evantai. Primul centru european în care s-au adaptat și prelucrat motivele de inspirație ale artei orientale a fost Veneția, unde, la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul celui de-al XVI-lea au lucrat încă legători arabi, care prin operele lor au contribuit în mod direct la răspîndirea ornamenticii specifice arabe. Literatura de specialitate consemnează legături venețiene din secolul al XVI-lea [1] care conțin motive arabe. Cu toate acestea, teritoriul de afirmare și dezvoltare a tehnicii și ornamentării

cu evantai nu este Italia, ci Franța, de unde a fost din nou preluat și ridicat la o înaltă ținută artistică în Italia. Ca atare, în utilizarea acestui ornament în arta legătoriei, primul loc revine meșterilor francezi. Cea mai veche legătură cu acest motiv, conservată pînă astăzi, s-a executat în Franța în anul 1604,[2] iar în Italia în 1640.

În decurs de cîteva decenii de după formarea sa în Franța, motivul evantaiului se răspîndește în întreaga Europă, astfel și în țara noastră. În Transilvania legăturile cu acest motiv se statornicesc în timpul domniei lui Mihail Apafi I (1661–1690), care în literatura de specialitate au intrat sub denumirea de legături Bornemissza.[3] ele fiind comandate de Ana Bornemissza, soția principelui Apafi, din biblioteca căreia s-au păstrat numeroase legături cu acest motiv, pe care au fost consemnate și numele principesei. Legăturile de cărți Bornemissza au constituit una dintre sursele de inspirație și pentru legătorii români, care în mod frecvent treceau munții pentru a îmbrăca manuscrisele și tipăriturile ortodoxe. Verosimilă pare și ipoteza, ca motivul evantaiului să fi fost importat direct de la surse din Veneția, prin studenții români care studiau la universitățile din Italia. Viziunea ornamentală statornicită în legătoria românească se întrerupe cu pătrunderea în țările române a elementelor apusene aduse de curentele renașterii și barocului. O reînnoire în toate domeniile artei se constată în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino. Un exponent de seamă al acestei înnoiri a fost fratele său, Constantin Cantacuzino, stolnicul. Este perioada cînd se pun temeliile viitorului stil brîncovenesc, și legătoria adaptează înnoiri, atît în schema de repartizare a ornamentelor pe scoarțe, cît și în motivele folosite. Apare o nouă împărțire a cîmpului, păstrîndu-se chenarul, dar în locul romburilor la colțuri apar motive florale mici, mai tîrziu evantaiul,[4]

Se presupune că în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, la Cluj, au activat cîțiva legători anonimi foarte îndemînatici. Nu ni s-au păstrat însă documente de arhivă despre atelierul de legătorie, dar mai mult ca sigur, acesta a avut aceeași caracteristică cu cele din străinătate. Tipografii și legătorii, în primul rînd, primeau însărcinări din partea curții, precum și de la alte categorii înstărite, întrucît numai comenzile curții nu aveau posibilitatea susținerii unui atelier înzestrat cu numeroase unelte și în care lucrau mai mulți meșteri. Elementul ornamental dominant pe produsele atelierelor de legătorie, era motivul evantaiului, ceea ce însă nu exclude că nu s-au confecționat și legături de alt gen. În pofida excepțiilor, motivul dominant, cel care a determinat legăturile de la curtea principelui Apafi, era cel al evantaiului, care va primi trăsături specifice. Elementele preluate din străinătate pe produsele autohtone primesc un caracter specific local. Varianta transilvăneană a motivului cu evantai nu este însă atît de fină ca modelul francez, în mod frecvent avînd chenare cu motive florale și vegetale, care apar atît în creațiile arhitectonice, precum și în ornamentica lem-

nului din perioada respectivă. Caracteristica lor este formarea chenarelor compuse din patru-cinci sau mai multe variante ornamentale, precum și supraîncărcarea motivelor, cu intenția de a crea un efect somptuos. Toate acestea conferă legăturilor un caracter specific, deosebindu-le în mod clar de cele străine, ele fiind și argumente în plus, că au fost confecționate la noi în țară. Legăturile s-au făcut din piele marochin vopsit în roșu, marou sau negru, aurirea manuală fiind de obicei ireproșabilă. Ornamentele se trăgeau cu ajutorul unor rolete încinse. Ele se compuneau din chenare avînd în interior ghirlande florale și vegetale, iar în cadrul acestora, în mijlocul cîmpului dreptunghiular era așezat evantaiul în formă de rozetă. În cele patru colțuri, într-un arc de cerc de 90°, sau pe lîngă liniile transversale puteau fi ansamblate un număr nedefinit de palete. Paletele evantaiului sînt umplute în mod frecvent cu garoafe cu patru petale sau floarea stilizată de „nu mă uita".[5] Printre valorile păstrate sînt și numeroase legături transilvănene, a căror depistare și prelucrare detaliată revine cercetătorilor.

Înainte de a trece la prezentarea legăturilor depistate pînă în prezent în patrimoniul județului Covasna, consider necesară elucidarea cîtorva probleme ridicate de către János Herepei, fostul custode al muzeului din Sfîntu Gheorghe într-o comunicare publicată în anul 1942 în **Erdélyi tudományos füzetek**[6] (Caiete științifice ardelene). Autorul descrie în mod amănunțit legătura imprimatului **Igaz hit** (Credință adevărată), de Gheorghe Komáromi Csipkés, lucrare care s-a aflat în proprietatea muzeului din Sfîntu Gheorghe, dar care din păcate, în timpul celui de-al doilea război mondial a dispărut. Herepei constată pe baza analizei amănunțite a scoarței, că legătura, prin ornamentica ei, se încadrează în stilul specific al legăturilor transilvănene. Localizînd atelierul, ajunge la concluzia că imprimatul a ieșit de sub tipar în anul 1666 la Sibiu, din atelierul lui Ábrahám Szenczi Kertész, ca atare și legătura este de origine sibiană. Întrucît, Gábor Tolnai în lucrarea sa[7] stabilește anul 1673 ca dată de apariție a primului exemplar de legătură cu motivul evantaiului în Transilvania, argumentele aduse de János Herepei ne fac să ajungem la concluzia că, această dată se poate stabili cu 6–7 ani mai devreme. Prin însemnările de pe interiorul copertei superioare,[8] Herepei aduce noi argumente istorice, arătînd că lucrarea în cauză s-a aflat cîndva în proprietatea soției principelui Mihail Apafi I, la 4 iunie 1667, cînd văduva tipografului și compactorului Ábrahám Szenczi Kertész, a donat-o principesei. Evenimentele istorice ale vremii l-au constrîns pe Szenczi Kertész, ca din cetatea Oradeei, ocupată de către turci în 28 august 1660, să se mute la Cluj, iar la începutul lunii decembrie a anului 1662 cu tot atelierul să se stabilească la Sibiu.[9] Dacă luăm în considerare că atelierul a cuprins atît tipografia cît și compactoria, ne dăm seama că de acum încolo exemplarele tipărite în atelierul lui au fost și legate pe loc.

Există informații și despre o altă legătură în evantai, confecționată chiar înaintea anului 1632,[10] care s-a aflat în posesia principelui Gheorghe Rákóczi I – respectiv **Biblia** editată în 1608 la Hanau.[11] Întrucît pe a doua

legătură a Bibliei apare motivul evantaiului cu specificul transilvănean, deducem faptul că ornamentica motivelor în evantai a fost adusă de către un compactor care a activat în tipografia domnească de la Alba Iulia și care și-a însușit modul de ornamentare de origine franceză în timpul peregrinărilor sale. Este demn de menționat și faptul că tipografia din Alba Iulia, în perioada anilor 1628–1634 l-a avut ca meșter pe Iacob Lignice din Effmurdt, care a fost și un apreciat compactor, el îndrumînd activitatea din legătoria tipografiei.[12] Probabil că, el a introdus în țară elementele de bază ale acestui mod de ornamentare și a făcut ca ea să fie atît de apreciată de către colecționarii de cărți. Este incontestabil faptul că, ornamentele în evantai, cunoscute din ultima treime a secolului al XVII-lea diferă de cele aflate pe legătura **Bibliei** de la Hanau a lui Rákóczi. Ornamentarea legăturii din preajma anului 1632 este mai puțin încărcată, motivele avînd un aranjament mai pretențios din punct de vedere artistic, deci nu se încadrează în rîndul celor din perioada următoare, în care devin supraîncărcate și se exploatează orice spațiu liber pentru ornamentare. În funcție de cele prezentate mai sus, considerăm că, probabil, în deceniul al patrulea al secolului al XVII-lea, au apărut și în țara noastră primele legături cu motivul evantaiului, și în funcție de cantitatea motivelor folosite, de amplasarea lor pe scoarțe distingem două perioade de ornamentare. Prin stilul său caracteristic, în rîndul exemplarelor din prima perioadă poate fi inclusă lucrarea depistată de mine la Liceul de Matematică-Fizică din Sfîntu Gheorghe, intitulată **Az keresztyéni religióra és igaz hitre való tanitás** (Învățătură pentru religie și adevărată credință creștinească) de Jean Calvin, editată la Hanovra în 1624.[13] (Foto 1). Exemplarul, o adevărată capodoperă a genului, puțin deteriorat de-a lungul timpului, prezintă un interes deosebit din punct de vedere al istoriei culturii. Cartea, de format 4°, este legată în piele neagră și aurită manual. Centrul scoarței este încadrat în trei chenare. Chenarele 1 și 3 sînt ornamentate cu motive florale (floarea de „nu mă uita") și vegetale, realizate cu roleta. Marginile exterioare ale chenarului sînt ornamentate cu fileta, avînd motive mărunte plasate în formă de semicerc. Chenarul 2 are motive realizate cu ștampila. Aici apar cercuri mărunte, floarea de „nu mă uita" încadrată de lalele, și un motiv solar avînd în centru o inimă. În mijlocul cîmpului central se află un motiv floral stilizat, de formă romboidală, toate acestea încadrînd două cercuri concentrice. În cele patru colțuri apare motivul evantaiului, ornamentat de asemenea, cu floarea de „nu mă uita", dublat de un alt motiv floral, fin dantelat. Pe partea superioară a centrului scoarței se află supralibrosul I.S.P., 1656. Schnitul gravat în aur cu motive florale în stilul renașterii oferă legăturii un echilibru artistic perfect. Din lipsa unor date corespunzătoare nu cunoaștem meșterul, dar aurirea manuală a scoarței, ornamentele fine, specifice în general, impresia artistică sugerată, toate conduc la concluzia că legătura s-a executat într-un atelier transilvănean. Însemnările găsite în carte – din păcate – nu aduc elucidări asupra posesorilor din secolul al XVII-lea, nici asupra compactorului, totuși, consider necesară comunicarea textelor ca fiind interesantă

pentru istoria culturii. Pe fila de gardă se află următoarele: „Annumerat suis libris charissimis post justam preciy exhibitionem Petrus Letzfalvi Anno 1728", iar pe ultima filă albă: „Ex oblatione gratuita spectabilis ag G/ene/ rosi Dni Johannis Dobai possidet Franciscus Bányai", caracterul scrisului înlesnind stabilirea perioadei însemnării pentru secolul al XVIII-lea.

Următorul exemplar care constituie obiectul prezentei comunicări este opera lui Cicero, **Epistolae familiares Lib. XVI,**[14] (Foto 2), în 8°, legată în piele cafenie, ornamentată cu motive în evantai. Pe această legătură, rolul dominant ca ornament revine chenarului şi nu motivului evantai. Chenarul este încadrat de trei linii, avînd pe ele motive florale şi vegetale. În cîmpul central este o rozetă sub formă de evantai, încadrată de motive florale în formă de steluţe, caracteristice legăturilor ornamentate cu motivul evantaiului. În partea superioară şi inferioară a cîmpului central se află cîte un chenar cu ornamente identice. În colţurile cîmpului central, în locul paletelor evantaiului apare cîte un motiv floral şi vegetal. Pe fila 301 am găsit o însemnare interesantă: „Paulus Veinreichius Cib(iniensis) Textoris Anno 1668, Die 1 Mart. Emptus denariis 85", din care aflăm date despre unul dintre primii posesori ai imprimatului, precum şi preţul cărţii, informaţii care însă nu ne permit ca din ele să deducem datarea legăturii. În coperta a doua se observă însă un fragment de tipăritură în limba maghiară din secolul al XVII-lea, a cărui identificare s-ar putea realiza numai în urma unei operaţiuni de laborator. Pe baza celor de mai sus, legătura poate fi datată pentru sfîrşitul secolului al XVII-lea. Însemnarea de pe fila de gardă arată însă că la începutul secolului al XVIII-lea cartea s-a aflat în posesia familiei Teleki: („Ladislaus Comes Teleki possidet hunc librum ab Anno 1721"), de unde a ajuns, prin donaţia lui Domokos Teleki, în proprietatea Liceului de Matematică-Fizică din Sfîntu Gheorghe.

Un alt exemplar este **Biblia** [15] (Foto 3) tradusă de Caspar Caroli şi editată în 1645 la Amsterdam. Legătura, prin împărţirea cîmpurilor şi prin onamentica sa arată asemănări importante cu cea din 1684 publicată de către Tolnai.[16] Motivul în evantai şi în acest caz are un rol subordonat. Îşi menţine poziţia centrală, dar îşi pierde rolul dominant, reducîndu-se doar la un motiv de importanţă mediocră. Locul garoafelor din palete este luat de floarea de „nu mă uita", cu opt petale. Pe ghirlandele florale ale chenarului apar elemente florale naturaliste (bujorul). În realizarea acestei legături se constată o oarecare neîndemînare a legătorului, care poate decurge şi din faptul că instrumentele folosite nu au avut o gravură destul de fină. Legătura poate fi datată pentru perioada ultimilor ani ai secolului al XVII-lea, cînd deja se face simţită o oarecare decădere în tehnica legăturii cu ornamentul evantaiului. Astfel se încheie o prioadă bogată a legăturii transilvănene, condiţiile de menţinere stingîndu-se odată cu desfiinţarea Principatului.

Influenţa atelierului transilvănean se face simţită pe produsele atelierului iezuit de la Tîrnava. Dar legătoria de aici urmează calea tehnicii ger-

mane, elementele evantaiului formează doar o infimă parte a motivelor ornamentale folosite, evantaiul nu va avea un rol atît de central ca în Transilvania. Materialul legăturilor confecționate în atelierul de la Tîrnava o forma pergamentul alb, iar ornamentarea lor era foarte bogată în aurire. Elementele decorative se compun din chenare înguste, formate din ghirlande. În cîmpul central apare și aici evantaiul întreg, iar în cele patru colțuri cîte o floare. Însă și aici în deceniul al treilea al secolului al XVIII-lea tehnica legăturii în evantai ajunge într-un proces de decădere. Ultimul exemplar al lucrării de față, este un produs al atelierului de legătură de la Tîrnava și poartă titlul: **Professionum scholasticarum. Opera et Studio,** de Paulus K. Lisznyai, editat la Debrețin în anul 1683 [17] (Foto 4), cu legătură în pergament pe carton presat. Motivul evantaiului apare în cîmpul central în formă de rozetă, paletele fiind decorate cu garoafe, iar cele patru colțuri cu cîte o floare de bujor în stil baroc. Chenarul îngust încadrat de semicercuri mărunte este ornamentat cu motive florale și vegetale naturaliste. Legătura poate fi datată pentru începutul secolului al XVIII-lea.

Am abordat tematica de mai sus cu scopul de a-mi aduce contribuția modestă la cunoașterea prin intermediul acestei publicații a patrimoniului existent în județul Covasna.

NOTE BIBLIOGRAFICE

[1] **Ilustrierte Geschichte des Kunstgewerbes.** Berlin (fără an), Vol. 1–2, Vol. 2, p. 715.

[2] TOLNAI GÁBOR, **Legyeződíszes könyvkötések Erdélyben** (Egy díszitőelem története) (Legături de cărți cu motivul evantaiului în Transilvania. Istoria unui motiv ornamental) în Magyar Könyvszemle (Revista cărților din Ungaria), LXIII, Budapest, 1939, p. 257.

[3] Ibidem, p. 248.

[4] LIVIA BACĂRU, **Vechi legături de cărți românești.** Introducere în istoria legătoriei din România.

[5] TOLNAI, op. cit., p. 262.

[6] HEREPEI JÁNOS, **Az erdélyi könyvkötészet történetéhez** (Újabb adat az erdélyi legyeződíszes könyvkötés korának és eredetének meghatározásához). (Din istoria legăturii cărții din Transilvania – Noi date cu privire la determinarea perioadei și originii legăturilor de carte cu motivul evantaiului din Transilvania) în Könyvészeti tanulmányok, Erdélyi tudományos füzetek. (Studii bibliografice ardelene). Nr. 143, Cluj, 1942, p. 28–32.

[7] TOLNAI, op. cit., p. 252.

[8] HEREPEI, op. cit., p. 30.

[9] FERENCZI ZOLTÁN, **A kolozsvári nyomdászat története** (Istoria tipografiei din Cluj), Cluj, 1896, p. 40.

[10] HEREPEI, op. cit., p. 31.

[11] SZABÓ KÁROLY, **Régi Magyar Könyvtár.** 4 vol., Budapest, 1879–1898. Vol. 1, poz. 412. Exemplarul se află în proprietatea bibliotecii Ráday din R.P. Ungară.

[12] HEREPEI JÁNOS, **A gyulafehérvári fejedelmi nyomda történetéhez.** (Din istoria tipografiei domnești de la Alba Iulia) în Erdélyi Múzeum (Muzeul Transilvaniei), Cluj, 1942, p. 377.

[13] SZABÓ KÁROLY, op. cit., vol. 1, poz. 540. Exemplarul se află în biblioteca veche a Liceului de Matematică-Fizică din Sfîntu Gheorghe; Nr. inv. 10. Dimensiunile scoarței: 21 x 17 cm.

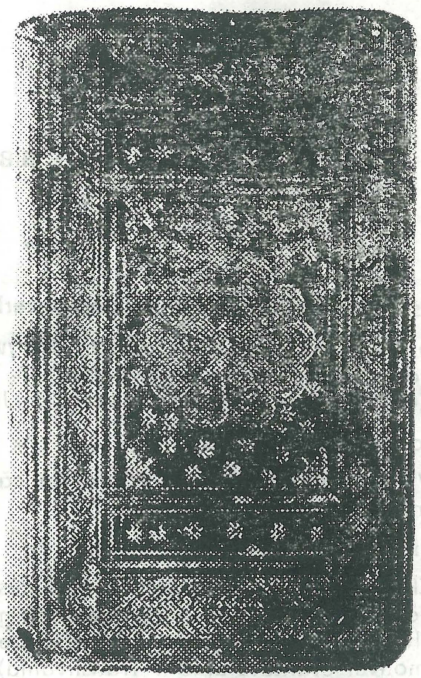
[14] Exemplarul se află în biblioteca veche a Liceului de Matematică-Fizică din Sfîntu Gheorghe; Nr. inv. 2676. Dimensiunile scoarței: 18 x 12 cm.

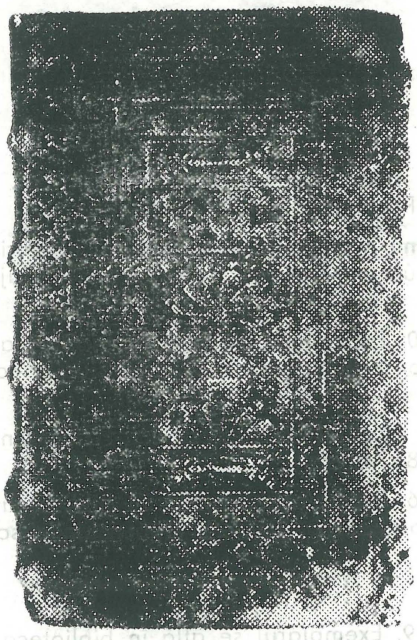
[15] SZABÓ KÁROLY, op. cit., vol. 1, poz. 766. Exemplarul se află în biblioteca veche a Liceului de Matematică-Fizică din Sfîntu Gheorghe; Nr. inv. 24. Dimensiunile scoarței: 18 x 12 cm.

[16] TOLNAI, op. cit., p. 264.

[17] SZABÓ KÁROLY, op. cit., vol. 2, poz. 1519. Exemplarul se află în biblioteca veche a Liceului de Matematică-Fizică din Sfîntu Gheorghe; Nr. inv. 64. Dimensiunile scoarței: 20 x 14,5 cm.

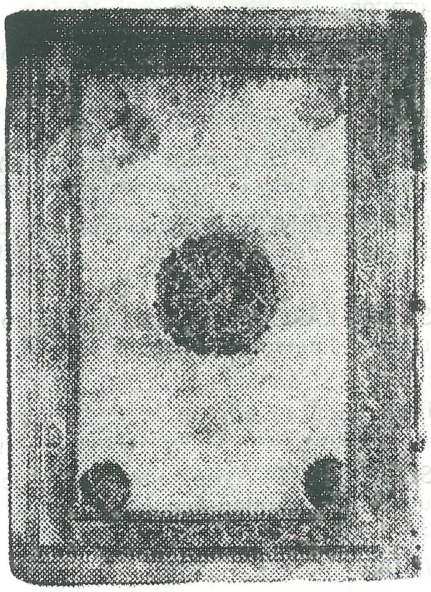

FOTO 1: **Invățătura pentru religie.** FOTO 2: **Epistolae familiares.**
FOTO 3: **Biblia.** FOTO 4: **Professionum scholasticarum.**

„Numele lui Kőrösi Csoma Sándor este demn să dăinuie în vecie."

(B. Saint-Hilaire)

KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR, FONDATORUL FILOLOGIEI TIBETANE

ZÁGONI JENŐ

Începînd din Renaștere, marii călători, pornind în căutarea unor drumuri neumblate și descoperind continente noi, mutînd mai departe marginile lumii, au făcut ca întinderea acestuia să crească de zece ori. Cristofor Columb descoperă America; Magellan pătrunde în Oceanul Pacific ca să cuprindă pentru Spania, insulele rîvnite de portughezi; Cortez ajunge pînă în Mexic, înecînd în sînge regatul aztecilor; Pizzaro cucerește Peru, trecînd prin foc și sabie țara incașilor. Acestea – și altele – au fost încercări ale lumii feudale de a obține prin rapt bunurile pe care nu erau în stare să le creeze prin muncă.

N-au lipsit, desigur, nici cercetătorii însuflețiți de o sinceră pasiune pentru valoarea științifică. Astfel, englezul James Cook, descoperitorul Noii-Zeelande, împreună cu cei doi savanți germani, Johannes și Georg Forster,

au fost cei dintîi exploratori ai regiunilor din jurul Polului Sud, aducînd prețioase contribuții la cunoașterea unor regiuni fără contur pe harta globului pămîntesc. Ucraineanul Mikluho-Maklai a cutreierat ținuturile Noii-Guinee, studiindu-le ca geograf și naturalist, cu o luare aminte străină de orice intenții exploatatoare. Din această familie de cercetători face parte și transilvăneanul Kőrösi Csoma Sándor, care a pornit de unul singur, căutînd nu aur, nici drumuri negustorești, ci temeinice cunoștințe despre știința și cultura străveche a unor popoare, din țări foarte îndepărtate de noi, contribuind la schimbul de valori spirituale între Orient și Occident. „El trezește în cugetul nostru aceeași aleasă încîntare și aceleași emoții, ca și drumul spătarului Milescu în China, însemnările de călătorie ale lui Dinicu Golescu sau Ion Codru Drăgușanu" – mărturisea Vlaicu Bârna în prefața cărții „Drumul cel mare" de Korda István.

MOMENTE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR

Kőrösi Csoma Sándor s-a născut în satul Chiuruș, aparținător orașului Covasna, într-o familie de grăniceri secui, la sfîrșitul lunii martie 1784.

Părinții, Csoma András și Gecse Krisztina, la fel ca toți locuitorii satului, au fost nevoiți din cauza pămîntului mai puțin fertil să-și cîștige existența și din pădurărit, confecționări de site, transportînd obiectele executate, nu numai la tîrgurile din Transilvania, Moldova și Țara Românească, dar și în țările învecinate.

Casa părintească, școala sătească, viața aspră, dar omenească și onestă au contribuit din plin la formarea caracterului tînărului Csoma Sándor. După anii de școală din Chiuruș, la vîrsta de 15 ani devine elev-slugă la Colegiul din Aiud, fiind nevoit să facă servicii școlii și colegilor proveniți din familiile înstărite pentru a-și cîștiga existența și a urma cursurile.

După absolvirea studiilor medii și superioare, fiind un elev eminent, el studiază, datorită unei burse primite din Anglia, limbile orientale la Universitatea din Göttingen, iar în toamna anului 1818 se întoarce în Transilvania. Profesorului și teologului deja renumit, cu o pregătire impresionantă, i se deschide perspectiva unei cariere fără griji. Cu toate acestea alege partea mai grea a vieții, munca dedicată științei, a cercetării ținuturilor îndepărtate.

Încă din tinerețe se hotărăște să întreprindă o călătorie în dorința de a efectua cercetări lingvistico-etnice. În scopul realizării planului dorit, învață limbi străine, în special cele orientale, se dedică unui mod de viață spartan, pentru a se obișnui cu condiții deosebit de grele. În toamna anului 1819 pornește la drum pe jos, avînd ca bagaj ... doar cele 17 limbi, – printre care și limba română –, pe care le stăpînea, foarte bine, și ... voința fermă, de neînfrînt, setea nestinsă de a cunoaște și învăța.

Conform planului său inițial trebuia să călătorească prin Odessa, Moscova și Irkutsk, în Asia Centrală, însă din cauza epidemiilor este nevoit

să încerce atingerea țelului propus printr-un ocol spre sud. Pornește la drum din Aiud. Prin Sibiu, Turnu Roșu, București și Sofia ajunge la Alexandria. Următoarele „stații" ale călătoriei sale tot mai primejdioase – efectuate pe jos, cu nave, bărci, plute și caravane – sînt Larnaca, Sidon, Beirut, Alep-po, Mosul și Bagdad, de unde pleacă la Teheran. Timp de 4 luni rămîne în capitala Persiei, perfecționîndu-se în limbile orientale. La 1 martie 1821, părăsește orașul și prin Meshed și Buhara dorește să ajungă în Asia Centrală. Întrucît teritoriile respective deveneau ținta aspirațiilor de colonizare anglo-ruse, iar dincolo de Emiratele Buhara izbucnise un război civil, Kőrösi Csoma a fost nevoit să-și schimbe din nou direcția, plecînd spre sud, la Kabul. Această călătorie – pe jos – în condiții vitrege, prin ținuturi puțin locuite a durat 10 luni. În capitala afgană învățatul european se întîlnește cu un grup de ofițeri francezi, în compania cărora într-un confort neobișnuit pentru el sosește în orașul Lahore, de unde, singur continuă drumul prin capitala Kashmirului, Srinagar, în orașul Leh din regiunea Ladak. Pînă aici, pelerinajul lui Csoma Sándor a durat doi ani și șapte luni. În continuare, intenționa să ajungă prin deșert și prin Munții Karakorum în Asia Centrală, însă cei din Leh l-au sfătuit să renunțe la această rută periculoasă, lungă de 3 000 km, din care două treimi era neexplorată de europeni. Astfel și a treia oară este nevoit să renunțe la atingerea cît mai urgentă a țelului său final. Se întoarce spre Lahore, iar în drum se întîlnește cu **W.W. Moorcroft**, reprezentant al guvernului englez, care convingîndu-se de talentul deosebit al călătorului modest, îi propune contra elaborării unor lucrări de sinteză privind limba tibetană, ajutor material guvernamental și acces liber la bibliotecile mănăstirilor din Tibet. Csoma cunoscînd faptul că aceste biblioteci ascund valori spirituale milenare, documente și manuscrise inaccesibile pînă atunci pentru oamenii de știință, neavînd „cheia" descifrării acestora, în speranța că în urma cercetărilor pe care le va efectua va găsi și mărturii scrise referitoare la originea și istoria antică a poporului din care se trage, acceptă propunerea.

Pentru Kőrösi Csoma, 16 iulie 1822 – dată la care s-a întîlnit cu **W.W. Moorcroft** – marchează începutul unei vieți noi, rar întîlnită în istoria științei și a explorărilor. Într-o perioadă de șapte ani, printr-o voință și abnegație fanatică, cu un talent ieșit din comun pentru filologia universală, a creat lucrări cu o valoare inestimabilă. În condițiile deosebit de vitrege ale iernilor de sub poalele celor mai înalți munți din lume, în chiliile neîncălzite ale mănăstirilor din Zangla, Puktal și Kanam studiază sute de volume de lucrări ale științei și literaturii, zeci de mii de manuscrise, conspectînd, adunînd și selectînd un bogat material de peste 40.000 cuvinte, care va sta la baza principalelor sale lucrări.

Ca rezultat al cercetărilor, întocmește **„Dicționarul tibetano-englez"** (Dictionary Tibetan and English) și **„Gramatica limbii tibetane"** (A Grammar of the Tibetan language in English) care vor vedea lumina tiparului în anul 1834 la Calcutta sub îngrijirea Societății Asiatice. Cele două lucrări au o

importanţă deosebită pentru istoria lingvisticii orientale, deoarece ele pun bazele filologiei tibetane. Ca urmare a prodigioasei sale activităţi, în anul 1830 a fost ales ca membru al Societăţii Asiatice Regale din Londra, în 1833 al Societăţii Maghiare de Ştiinţe, iar în 1834 devine membru de onoare al Societăţii Asiatice Bengaleze.

În perioada anilor 1835–1842, continuă cercetările lingvistice la nord de Calcutta, de-a lungul fluviului Gange, iar în cadrul Societăţii Asiatice Bengaleze – devenind bibliotecar (1837–1842) pregăteşte manuscrisul **Dicţionarului sanscrito-tibetano-englez,** a **Vocabularului sanscrito-anglo-maghiar** etc.. În acelaşi timp publică în revista **Journal of the Asiatic Society of Bengal** numeroase studii şi articole din domeniul filozofiei, istoriei, geografiei, medicinei, lingvisticii tibetane, al istoriei religiei budiste.

Nu a abandonat însă nici scopul său iniţial, de a continua cercetările lingvistice şi etnice în Asia Centrală. În februarie 1842 porneşte la drum spre capitala Tibetului, Lhasa, dorind apoi să ajungă prin Munţii Himalaya în Mongolia, dar pe parcurs, în regiunea Tera se îmbolnăveşte de malarie şi moare la Darjeeling la 11 aprilie 1842.

Ca o mărturie a aprecierii activităţii sale ştiinţifice, în afara lucrărilor sale principale – care au fost şi sînt reeditate de mai multe ori – stau şi volumele tipărite după moartea lui Kőrösi Csoma Sándor: **Sanscrit-Tibetan-English Vocabulary** (1910, 1944, 1978, 1984); **Tibetan Studies** (1885, 1912, 1972, 1984); **The Life and Teachings of Buddha** („Viaţa şi învăţăturile lui Buddha") (1957, 1972, 1982, 1984) şi altele.

ECOUL VIEŢII ŞI OPEREI LUI KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR

În afara revistelor de specialitate, care publică studiile şi comunicările lui, activitatea călătorului şi lingvistului transilvănean este urmărită şi de presa vremii din Europa şi Asia. Sursele de informaţii le constituie vizitele efectuate de unele personalităţi la locurile pe unde a trudit cercetătorul, corespondenţa dintre Kőrösi Csoma Sándor şi unele oficialităţi din Transilvania, India, Iran şi Anglia. Primele înştiinţări despre modul lui de viaţă şi despre condiţiile vitrege de lucru, le aflăm prin intermediul medicului englez Dr. **G.E. Gerard,** care l-a vizitat la mănăstirea din Zangla. „În acest loc, într-o chilie mică, neîncălzită, înfăşurat într-o pătură, studiază documentele bibliotecii dis-de-dimineaţă pînă la înserare, permiţîndu-şi numai mici pauze pentru consumarea amestecului de ceai cu untură. Patul lui era podeau de argilă, iar pereţii de piatră îi dădeau adăpost în iernile aspre de sub poalele Himalayei. În acest loc şi în aceste condiţii – care disperau pe oricine altul – a adunat şi a ordonat 40.000 de cuvinte tibetane ..." Informarea amplă a medicului englez a fost preluată de numeroase ziare şi reviste din Europa şi Asia. Prin intermediul publicaţiilor franceze şi germane, **Albina Românească** publică în anul 1830 informaţii despre „unul dintre cei mai

curajoşi exploratori", iar **Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde** din Braşov (1856) apreciază activitatea ştiinţifică a lui Kőrösi Csoma.

După editarea Dicţionarului tibetano-englez şi a Gramaticii limbii tibetane, opere de bază inegalabile pînă-n prezent, oamenii de ştiinţă de pretutindeni au elogiat munca supraomenească a modestului filolog european. Compatrioţii săi au fost mîndri de curajosul călător, care şi-a sacrificat întreaga sa viaţă pe altarul ştiinţei şi culturii universale. În ajutorarea lui, în ţară – dar şi în străinătate – au fost întreprinse colecte de sume importante. Prin intermediul ziarelor: **Tudományos Gyüjtemény** („Culegeri ştiinţifice"); **Erdélyi Hiradó** („Jurnal transilvănean") etc., oamenii au urmărit activitatea savantului în Asia îndepărtată.

Kőrösi Csoma nu şi-a uitat însă pămîntul natal, concetăţenii săi. Cu toate că el a trăit în condiţii deosebit de grele – explicate şi de modul de viaţă preconizat de ascetism – ca semn de recunoştinţă şi dragoste faţă de semenii săi, o parte a ajutoarelor primite şi a dreptului de autor le-a trimis acasă. Astfel, sume importante au primit Colegiul din Aiud, rudele sale, precum şi toţi sătenii din Chiuruş. Şcolii militare de grăniceri din Tîrgu Secuiesc i-a donat un stipendiu, care în 1860, după desfiinţarea acestei instituţii de învăţămînt, a fost transferat Colegiului Mikó (azi Liceul de Matematică-Fizică) din Sfîntu Gheorghe. Dobînda banilor a fost folosită pînă la începutul celui de-al doilea război mondial pentru recompensarea în bani şi în cărţi a celor mai sîrguincioşi elevi. Sprijinitorilor săi din Transilvania şi unor biblioteci din Austria, Italia, Ungaria, Anglia, Cehia, Germania şi din Transilvania, printre care şi celor din Aiud, Blaj, Cluj, Sibiu, Tîrgu Mureş, Odorheiu Secuiesc, le trimite exemplare din lucrările sale. „Nu am trimis aceste cărţi cu scopul de a fi studiate în Transilvania, ci ca dovezi ale recunoştinţei mele şi ale studiilor efectuate în Asia, ca pînă ce savanţii îşi vor pronunţa sentinţa despre ele, să vadă lumea, că şi noi am făcut ceva pentru deschiderea izvoarelor ştiinţei asiatice" – scria în anul 1835 foştilor săi profesori din Aiud.

MEMORIA LUI KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR

Locuitorii judeţului nostru au apreciat la valoarea lor reală meritele ştiinţifice deosebite şi viaţa plină de abnegaţie a lui Kőrösi Csoma Sándor. **Kónya Sámuel,** învăţătorul satului Chiuruş, îşi exprima într-o poezie admiraţia faţă de fiul de renume al micii localităţi. Timp de peste un veac recitarea acestei poezii de către cel mai bun elev al şcolii va constitui punctul culminant al serbărilor de închidere al anului şcolar.

Csoma Sándor a devenit şi erou al basmului popular local. Poetul şi publicistul **Zajzoni Rab István** (1832–1862), – care a vrut să „calce" pe urmele lui Kőrösi Csoma, împiedicat fiind în realizarea acestei dorinţe de o boală contactată în închisorile absolutismului şi de moartea sa timpurie – publică în anul 1858 un basm, despre marele cărturar, auzit în mai mul-

te variante din gura unor țărani din județul Trei Scaune, care lucrau la Zizin. În nota sa introductivă, printre altele, menționează, că din nici una din variantele basmului nu a lipsit partea, din care reiese că Csoma Sándor în douăzeci și patru de ore a reușit să învețe și cea mai grea limbă din lume.

Moartea subită a lui Kőrösi Csoma Sándor a zguduit pe toți cei care l-au iubit, i-au respectat și apreciat activitatea plină de abnegație. Societatea Asiatică Bengaleză din Calcutta, unde a pregătit pentru editare lucrările sale. a ridicat deasupra mormîntului său un obelisc. În urma raportului doctorului **Archibald Campbell,** care a fost martorul ultimelor zile ale savantului, au apărut necrologuri în diferite publicații din țară și peste hotare. La 20 iulie 1842, **Gazeta de Transilvania** anunța cu întristare cititorilor săi moartea lui Kőrösi Csoma Sándor.

Odată cu încetarea din viață, memoria marelui om de știință nu a fost uitată, nici chiar după cei 150 de ani care au trecut de la moartea sa. Numai după cîțiva ani, la Londra și Budapesta sînt editate primele monografii ample, autentice, iar statuile lui au fost dezvelite la Calcutta, Aiud și Budapesta. S-au organizat numeroase manifestări comemorative și sesiuni științifice la Chiuruș, Aiud, Covasna, Sfîntu Gheorghe, Cluj, Darjeeling, Calcutta, Londra etc., iar multe din operele sale au fost reeditate la Calcuta, Beijing, Delhi, București și Budapesta. Personalități ale lumii științifice, din Europa și Asia cercetează viața și activitatea lui Csoma. Printre ei amintim doar cîțiva: Filozoful german **Arthur Schopenhauer** (1788–1860); orientalistul și politicianul francez **Jules Barthélemy Saint-Hilaire** (1805–1895); poetul englez **Robert Browning** (1812–1889); renumitul explorator și diplomat francez **Auguste Pavie** (1874–1925); secretarul Societății Asiatîce **Eduard Denison Ross** (1881–1940) etc. Pentru mulți dintre ei viața lui Csoma a fost un exemplu de urmat. Iată ce scrie printre altele **J.B. Saint-Hilaire**: „Numele lui Kőrösi Csoma Sándor este demn să dăinuie în vecie. Voință puternică, dragoste și perseverență față de știință în îndeplinirea obligației luată de la sine, fixată în mod conștient de către el, – se pune întrebarea: există vreun caz, în care cineva l-ar fi depășit în aceasta ?". Savantul englez **George Sarton** mărturisește următoarele: „În momentele de suferință, îndoială, deznădejde și revoltă adesea m-am gîndit la Csoma Sándor și am primit consolare și putere. L-am văzut pe el suferind în celula mică, întunecoasă, rece a sătucului de la poalele Himalaiei, îndeplinind cu credință misiunea grea luată de la sine." Despre opera lui, secretarul Societății Asiatice Bengaleze **Solomon Malan** (1812–1894) scria: „Csoma a pus fundamentul (tibetisticii), iar alții au „construit" doar pe acesta."

Nu greșim, dacă afirmăm, că în Transilvania cel mai mult pentru cultivarea și ocrotirea memoriei lui Kőrösi Csoma a făcut-o **Sándor József** (1853–1945). Acest scriitor, publicist, redactor, primul traducător în limba maghiară a lui Eminescu, deputat în parlamentul român, născut la București, într-o familie originară din Pachia, a publicat timp de o jumătate de

secol numeroase articole, a ţinut expuneri, a dat publicităţii chemări pentru colecte de bani pentru monumentul lui Csoma, a comandat mai multe portrete, donîndu-le instituţiilor de cultură din judeţ. La propunerea şi intervenţia sa, în 1904 numele satului Chiuruş a fost schimbat în Csomachiuruş. Chemările lui Sándor József nu au rămas fără ecou, profesorii şi elevii Colegiului Mikó din Sfîntu Gheorghe au organizat numeroase festivităţi comemorative, manifestări artistice, veniturile urmînd a fi folosite la ridicarea unui monument la Chiuruş. Tot în acest scop studenţii originari din judeţ au prezentat mai multe programe artistice.

În anul 1907 a apărut biografia lui Kőrösi Csoma scrisă de **Benedek Elek.** După doi ani s-a sărbătorit 125 de ani de la naşterea lui Kőrösi Csoma. Datată la 25 decembrie 1909, administraţiei satului Chiuruş îi soseşte o scrisoare din oraşul Darjeeling, în al cărui cimitir se află mormîntul savantului transilvănean. Din însărcinarea Societăţii Asiatice Bengaleze, expeditorul scrisorii, **D.M. Löffer,** cerea din partea satului un pumn de pămînt şi o placă comemorativă. Placa de marmură neagră, pumnul de ţărînă din pămîntul natal şi o coroană de stejar au fost trimise la Darjeeling în martie 1910, fiind aşezate pe mormîntul lui Csoma, într-un cadru festiv.

Pentru virtuţile sale umane şi ştiinţifice, pentru rezultatele cercetării budismului, a fost declarat în anul 1933, la Tokio **boddisatva** (cuvînt sanscrit = sfînt a lui Buddha). În prezenţa personalităţilor vieţii ştiinţifice şi ecleziastice japoneze şi străine, după ceremonia respectivă s-a ţinut o sesiune ştiinţifică comemorativă. La Universitatea Taisho a fost dezvelită statuia primului străin din afara lumii budiste – a lui Kőrösi Csoma Sándor. Cu referiri la acest eveniment, **Familia** (nr. 5–6/1934) apreciază activitatea ştiinţifică a cărturarului transilvănean.

În anii 1934–1935 s-a sărbătorit 150 de ani de la naşterea lui Kőrösi Csoma Sándor. La Chiuruş, Covasna, la Colegiul Mikó şi Muzeul din Sfîntu Gheorghe au fost organizate manifestări comemorative, cu participarea corurilor din Zagon, Simeria şi Sfîntu Gheorghe, a mai multor orchestre şi fanfare din judeţ, elevii şi studenţii dînd mai multe programe artistice. Iniţiatorii acestor acţiuni au fost **Sándor József, Debreczy Sándor, Szabó Gyula, Konsza Samu** şi **Incze László.** În perioada decembrie 1936 – martie 1938 apare în ziarul local **Székely Nép** („Poporul secuiesc") romanul serial al vieţii lui Csoma Sándor, editat (1938, 1942) în oraşul Sfîntu Gheorghe şi sub formă de carte avînd ca titlu **Kőrösi Csoma Sándor csodálatos élete** („Viaţa admirabilă a lui Kőrösi Csoma Sándor").

În anul 1942, la Aiud, Năsăud, Tîrgu Mureş, Reghin, Sfîntu Gheorghe, Chiuruş, Tîrgu Secuiesc, Miercurea Ciuc şi în alte localităţi au fost organizate solemnităţi prilejuite de aniversarea a 100 de ani de la moartea savantului. Biblioteca Universităţii din Cluj a organizat o expoziţie comemorativă şi o sesiune ştiinţifică, la care a participat şi tibetologul italian **Giuseppe Tucii,** căruia pentru meritele sale deosebite i s-a acordat titlul de doctor honoris causa al Universităţii din Cluj.

Cele două puncte principale din planul comitetului județean de organizare a manifestărilor din 1942, – înființarea casei memoriale și inaugurarea unui monument în Chiuruș – nu s-au realizat din cauza stării de război deși o sumă importantă a stat la dispoziția acestuia. Pînă-n anul 1934 au fost colectate 35 mii lei, sumă care pînă la sfîrșitul anului 1942 s-a dublat. Acești bani au ajuns în 1943 la județ, de unde în vîltoarea războiului au dispărut.

În anii următori s-a dezvelit statuia lui Csoma la Tîrgu Mureș, iar mai tîrziu în orașul Göttingen a fost așezată o placă comemorativă pe casa în care a locuit acesta în anii de studii.

Romanul vieții lui Kőrösi Csoma Sándor **A nagy út** („Drumul cel mare") operă a scriitorului clujean **Korda István,** publicat în anul 1956, a apărut în limba română la Editura Tineretului (1958), în tălmăcirea lui **Ion Chinezu** și cu prefața lui **Vlaicu Bîrna.**

Visul de peste 100 de ani al locuitorilor satului Chiuruș, de a avea un monument al marelui savant – semn de recunoștință a posterității față de fiul satului, a fost realizat în anul 1958, cînd la inițiativa comitetului orășenesc U.T.C. din Covasna s-a aniversat 175 de ani de la nașterea lui Kőrösi Csoma, executîndu-se bustul marelui savant care începînd din anul 1969 se află în fața căminului cultural „Kőrösi Csoma Sándor" din Chiuruș.

Noua reorganizare administrativă a țării, înființarea județului Covasna, a deschis largi perspective și pentru desfășurarea unor activități cultural-artistice de o rezonanță națională.

Cea de-a 185-a aniversare a nașterii lui Kőrösi Csoma Sándor (1969) a fost prilejul unor manifestări ample, organizate de Academia Republicii Socialiste România în colaborare cu organele județene de partid și de stat. Comemorările au avut loc la Sfîntu Gheorghe, Covasna și Chiuruș. La Covasna a fost așezată piatra de temelie a statuii, o stradă din Sfîntu Gheorghe poartă de la această dată numele lui Kőrösi, iar la Covasna și Chiuruș s-au organizat expoziții de artă plastică și documentară. Tot în acest an la Aiud și Teheran se dezvelesc plăci comemorative.

În anul 1970, se editează la București poemul **Csoma Sándor naplója** („Jurnalul lui Csoma Sándor") de poetul **Magyari Lajos.** Succesul a fost incontestabil, cartea fiind apoi reeditată de mai multe ori și tradusă în limbile română, engleză, rusă, franceză, japoneză, germană și hindi.

În afara celor menționate mai sus, în perioada anilor 1950–1970, au apărut numeroase studii și articole în publicațiile: **Limba Română** (6/1954); **Steaua** (7/1957); **Scrisul Bănățean** (1/1959); **Iașul Literar** (4/1959); **Comunicările Societății științelor medicale** (1961); **Magazin Istoric** (6/1968); **Cuvîntul nou** (65, 66/1969) și altele.

În anul 1972, la Delhi, în colecția „Biblioteca Himalayica" apare volumul **Life and Works of Alexander Csoma de Kőrös** („Viața și opera lui Kőrösi Csoma Sándor"), la București se editează în limba maghiară lucra-

rea **Buddha élete és tanításai** („Viața și învățăturile lui Buddha"), iar tînărul **Jakabos Ödön** (1940–1979), originar din Ojdula (jud. Covasna), urmînd drumul parcurs de Csoma, aduce un pumn de pămînt din Chiuruș la mormîntul savantului. Întorcîndu-se acasă cu pămînt din Darjeeling, a ținut numeroase expuneri despre drumul său ieșit din comun.

În anii 1976 și 1977 au fost organizate simpozioane în memoria sa la Universitatea din Delhi (India), respectiv la Mátrafüred (R.P.U.), materialele expunerilor fiind editate în două volume. Tot la Delhi, în 1978, a fost reeditat Dicționarul tibetano-englez. În anul 1979, la București apare o monografie a prof. univ. **Csetri Elek,** iar în 1981 în India o lucrare asemănătoare de savantul **Hindera Nath Mukeriee.** Cu titlul **„Ein Siebenbürger – Csoma Kőrösi – wandert nach Tibet"** („Călătoriile unui transilvănean – Kőrösi Csoma – în Tibet"), **Franz Remmel,** dedică un amplu capitol din volumul **„Karawanen auf der Todesstrasse"** (București, 1982) vieții și activității lui Kőrösi.

În cadrul aniversărilor culturale propuse de UNESCO pentru anul 1984 s-a sărbătorit și aniversarea a 200 de ani de la nașterea orientalistului Kőrösi Csoma Sándor. Au fost organizate sesiuni științifice și expoziții comemorative la Paris, Londra, Moscova, Washington, Beijing, Delhi, Varșovia, Göttingen, Tokio, Budapesta, Helsinki și în alte metropole din lume. S-au dezvelit plăci comemorative în principalele orașe din Orient pe unde a trecut, s-au turnat filme documentare și artistice. Au apărut sau au fost reeditate numeroase monografii, printre care lucrările geografului francez **Bernard Le Calloc'h,** ale istoricului literar **Szilágyi Ferenc** și opere complete a lui Csoma. Despre viața și activitatea lui s-au scris articole și studii în România, precum și în multe alte țări ale lumii.

Artiștii noștri plastici au creat numeroase lucrări în diferite genuri ale artei și a fost editată la București o nouă monografie de **Csetri Elek,** „Bibliografia Kőrösi Csoma Sándor" de **Zágoni Jenő,** iar la Cluj-Napoca a cincea ediție a romanului „Drumul cel mare" de **Korda István.**

În anii socialismului, moștenirea morală și intelectuală a lui Kőrösi Csoma Sándor a fost interpretată la justa ei valoare și a inspirat la creație numeroși poeți, scriitori, publiciști, artiști plastici, meșteri populari originari din județul Covasna, sau pe acei care activează aici. Printre aceștia se află poeții **Farkas Árpád** și **Magyari Lajos,** scriitorii și publiciștii **Beke György, Czegő Zoltán, Gazda József, Kisgyörgy Zoltán, Kónya Ádám, Sylvester Lajos, Veress Dániel** și alții. Este impresionant și numărul mare al artiștilor plastici, al meșterilor populari: **Baász Imre, Biró Gábor, Csutak Levente, Erőss János, Jakabos István, Kisgyörgy Tamás, Kósa Bálint, Köpe Géza, Gazdáné Olosz Ella, Plugor Sándor, Torró Vilmos, Vinceffy László** etc., care prin mijloacele proprii artei lor au imortalizat această personalitate deosebită, a cărei operă a intrat de peste 150 de ani în patrimoniul culturii universale, dăinuind și în prezent.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. * * * **Înștiințări literare din Asia,** Albina Românească, Iași, 1830, 43–44, 47–48.
2. * * * **Csoma de Kőrös,** Necrolog, Gazeta de Transilvania, Brașov, 1842, 114.
3. * * * **În cauza cestiunei originei maghiare,** Gazeta de Transilvania, Brașov, 1852, p. 382.
4. OLTEANU, ALEXANDRU, **Maksay Albert despre Al. Kőrösi Csoma,** Familia, Oradea, 1934, nr. 5–6, p. 136–137.
5. KELEMEN BÉLA, **Un orientalist maghiar din Transilvania: Kőrösi Csoma Sándor,** Limba Română, București, 1954, nr. 6, p. 86–91.
6. KORDA ISTVÁN, **Drumul cel mare,** Romanul vieții lui Kőrösi Csoma Sándor, Tradusă de Ion Chinezu, cu o prefață de Vlaicu Bârna, Editura Tineretului, București, 1958, 416 p.
7. BÂRNA, VLAICU, **(Studiu introductiv la romanul „Drumul cel mare"),** p. 5–13.
8. A.P., **(Recenzia cărții „Drumul cel mare"),** Iașul Literar, 1959, p. 4.
9. RICU GHEORGHE, **(Recenzia cărții „Drumul cel mare"),** Scrisul Bănățean, Timișoara, 1959, p. 7.
10. MIRCEA, C., **(Recenzia cărții „Drumul cel mare"),** Steaua, Cluj, 1959/7, p. 93–94.
11. CRIȘAN, V., **Viața și boala lui Csoma Alexandru Kőrösi (1784–1842),** În: Comunicările Societății științelor medicale din R.P.R. Istoria medicinii. Rezumatele comunicărilor din 1956–1961. București, 1961, p. 126.
12. KORDA ISTVÁN, **Statuia unui transilvănean într-un templu japonez,** Magazin Istoric, București, 1968/6, p. 24–25.
13. HOLLÓ ERNŐ, **Din Chiuruș în... Himalaia,** Cuvîntul nou, Sfîntu Gheorghe, 22 martie 1969, p. 6–7.
14. * * * **Festivități prilejuite de întîmpinarea a 185 de ani de la nașterea lui Kőrösi Csoma Sándor,** Cuvîntul nou, Sfîntu Gheorghe, 5 aprilie 1969, p. 10.
15. DEBRECZY SÁNDOR, **„Nu moare cel ce-și cheltuiește viața și comorile pentru milioane",** Cuvîntul nou, Sfîntu Gheorghe, 12 aprilie 1969, p. 7.
16. * * * **Un secui pe „Acoperișul lumii",** Cuvîntul nou, Sfîntu Gheorghe, 12 aprilie 1969, p. 6.
17. * * * (Placă comemorativă, Aiud, Inaugurată la: 27 aprilie 1969). Text: **„În această școală a învățat marele savant orientalist de renume mondial, Kőrösi Csoma Sándor, 1784–1842, primul om de știință european care a cercetat cultura tibetană. S-a așezat această placă cu ocazia a 185 de ani de la naștere."**
18. SLUȘANSCHI, DAN, **Fișe pentru un dicționar al orientaliștilor români,** Tribuna României, București, 1 ianuare 1974, p. 7–10.
19. TEBEICA, V., **Alexandru Csoma.** V.T.: Români pe șapte continente, București, Sport-Turism, 1975, p. 367–368.

20. MAGYARI LAJOS, **Jurnalul lui Csoma Sándor**, Poem, trad. Ilie Ivănuș, în: Magyari Lajos, Csoma Sándor naplója, Debrecen, 1976, 1978.

21. IVĂNUȘ, ILIE, **Jurnalul lui Sándor Kőrösi Csoma**, Foaia Noastră, Gyula, 1977/1, p. 4.

22. ANDRONIC, ALEXANDRU, **In memoriam.** (Gînduri pentru Alexandru Csoma din Chiuruș – La împlinirea a 200 de ani de la naștere – 1784–1984). Poezie, manuscris, Biblioteca Muzeului din Sfîntu Gheorghe, Datată la Covasna, 27 iulie 1983.

23. * * * **Kőrösi Csoma Sándor (1784–1842), 200 ani de la nașterea lingvistului și orientalistului maghiar din Transilvania.** (Viața și activitatea, bibliografie), în: Aniversările culturale 1984, vol. 1. Biblioteca Centrală de Stat a Republicii Socialiste România, Prezentări bibliografice, ianuarie–iunie, București, 1983 (XXII), p. 258–67.

24. ZÁGONI JENŐ, **Kőrösi Csoma Sándor (1784–1842)**, Contemporanul, București, 30 martie 1984, p. 5.

25. VARGYASI MIKLÓS, **200 de ani de la nașterea lui Kőrösi Csoma Sándor**, Cuvîntul nou, Sfîntu Gheorghe, 4 aprilie 1984, p. 3.

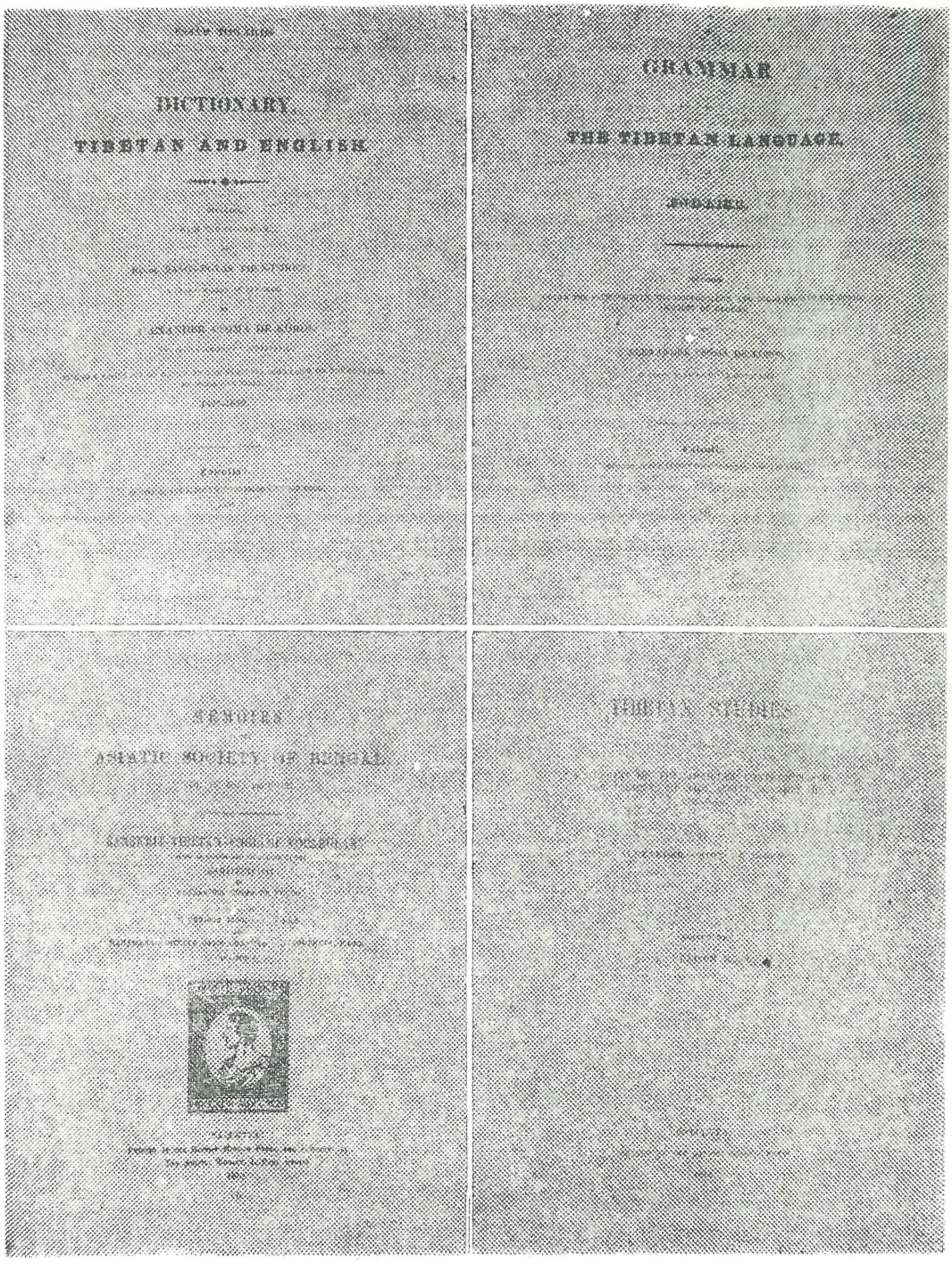
26. ZÁGONI JENŐ, **Kőrösi Csoma Sándor**, România Pitorească, București, 1987, Nr. 10, p. 14–15.

KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR A TIBETI FILOLÓGIA MEGALAPÍTÓJA

(Kivonat)

Az első Kőrösi Csoma vonatkozású román nyelvű tanulmány szerzője a neves nyelvész és utazó életét, munkásságát és az utókor emlékezetét mutatja be, kiemelve annak romániai visszhangját.

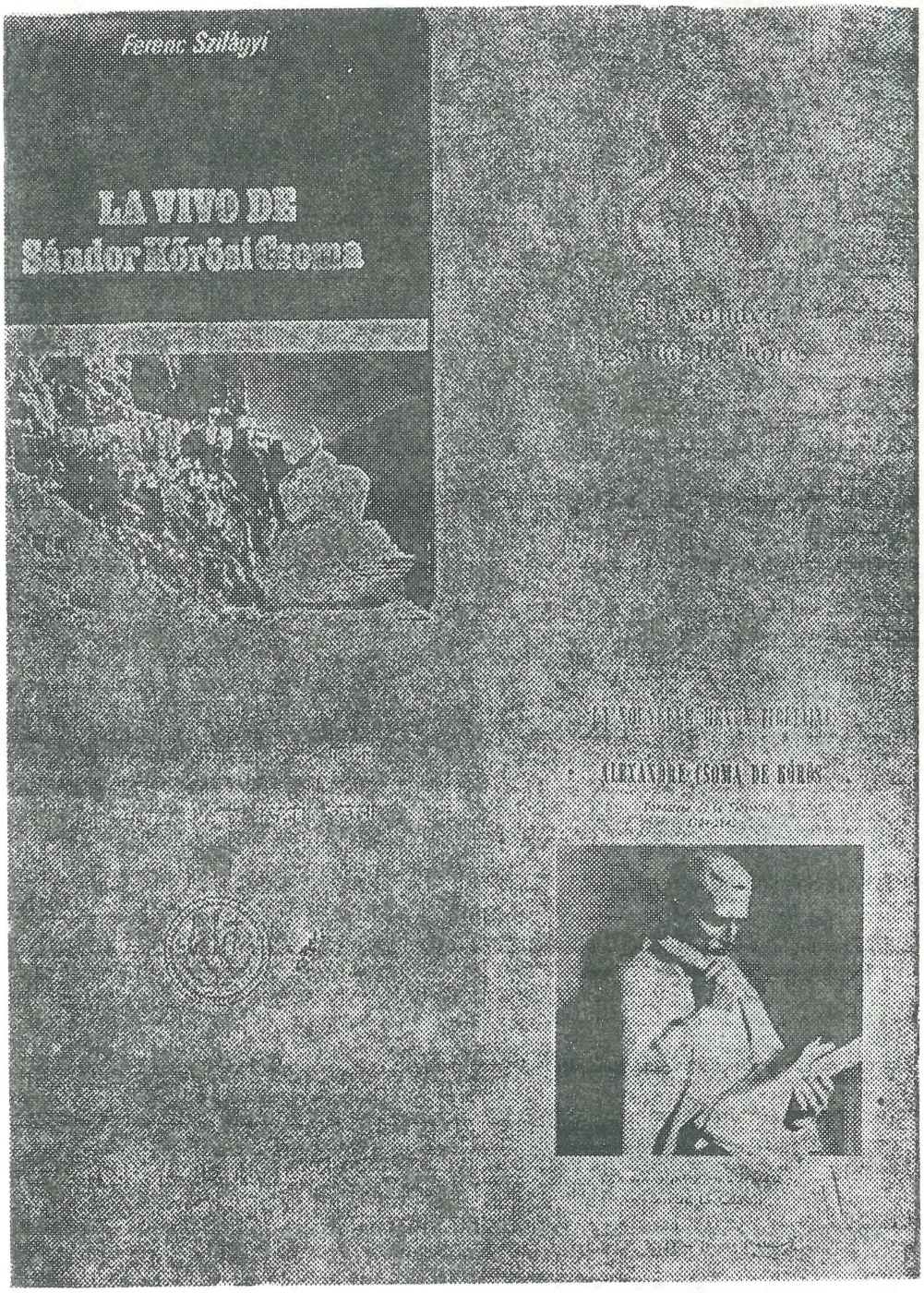
A dolgozat végén bibliográfiát találunk, amely az 1830 és 1987 közötti időszak román nyelvű Csoma vonatkozású cikkeinek és szépirodalmi alkotásainak időrendi felsorolását tartalmazza.

Din operele principale ale lui Kőrösi Csoma Sándor.

Lucrări despre Kőrösi Csoma Sándor editate în România.

Lucrări despre Kőrösi Csoma Sándor editate în străinătate

UN PORTRET NECUNOSCUT DIN PATRIMONIUL MUZEULUI JUDEȚEAN COVASNA

JÁNÓ MIHÁLY

Colecția de portrete din secolul al XIX-lea a Muzeului Județean Covasna constituie una din cele mai vechi și mai valoroase colecții ale muzeului.

Majoritatea lucrărilor care fac parte din această colecție sînt executate în ulei pe pînză, dar există și cîteva lucrări de grafică – desene și gravuri – nesemnate de artiști care, prin identificarea lor pot să aducă noi date privind activitatea artistică a unor creatori importanți transilvăneni din secolul trecut.

O asemenea lucrare de grafică a stat la baza cercetării noastre pe care o redăm mai jos.

Lucrarea intitulată „Portretul lui Domokos Rozália" a intrat în patrimoniul muzeului din donație și a fost inventariată cu numărul 228. A fost

executată cu tehnică mixtă – desen cu creion și acuarelă pe hîrtie groasă albă cu filigran, marca transparentă imprimată în structura hîrtiei fiind : J. Whatmann. Turkey mild. Suportul de hîrtie are dimensiuni de 275 mm înălțime și 223 mm lățime. În registrul de inventar figurează ca o lucrare nesemnată de artist, dar după o atentă examinare, în partea din stînga jos s-au găsit urmele semnăturii – adîncite în textura hîrtiei, pe baza cărora se poate descifra numele de Szabó. Lucrarea fost semnată cu litere cursive în continuarea datării: 1823 (?).

Semnătura de Szabó, trăsăturile specifice „stilului frumos", tehnica de desen în care a fost executat acest portret de femeie, în sfîrșit datarea presupusă a lucrării – toate aceste considerente ne permit să îi atribuim lucrarea lui Szabó János (1794–1851) cel care ca maestru al desenului, litografiei și al picturii a avut o mare influență artistică asupra portretisticii transilvănene din secolul trecut, mai ales asupra picturii lui Barabás Miklós (1810–1898), considerat ca un portretist de cea mai mare valoare.

Szabó János s-a născut la Odorheiu Secuiesc. Primii ani de școală i-a petrecut în orașul său natal. Se înscrie apoi la colegiul reformat din Tîrgu Mureș unde devine elevul profesorului și totodată omului de știință cu mare renume Bolyai Farkas.[1] Tot în orașul Tîrgu Mureș va urma cursurile teologiei reformate pe care le abandonează însă, motivînd întreruperea studiilor astfel: „. . . încă în anul doi de studiu am desenat portretul unui cetățean care m-a onorat cu un argint . . . voi fi pictor !" [2]

Nu știm cum și sub a cărei îndrumare artistică și-a însușit știința desenului și a picturii, aflăm însă că ajunge în 1815 la București ca un peregrin sărac și unde va rămîne un an și jumătate, executînd portrete de familie unor clienți din clasele avute [3]

Această perioadă, cînd și Szabó se află la București, este caracterizată de istoricii de artă ca anii în care pictura românească este dominată de portretistică.[4]

„Cum știm – spune Vasile Florea, preocuparea nu era cu totul nouă. Pictura medievală cunoscuse și ea portretul de ctitor. Dar pe cînd acesta nu-și propunea, nici chiar în ultima fază de desacralizare a temelor religioase, să redea însușirile individuale ale modelului, în portretul de șevalet, punîndu-se firește și aici accentul tot pe atributele exterioare, conforme cu rangul social al celui portretizat, artistul nu va neglija, ci dimpotrivă, se va opri cu multă minuție descriptivă și asupra trăsăturilor fizice, la început, iar mai tîrziu și asupra celor spirituale, rezultatul fiind de astă dată o imagine a unui individ, a unei personalități și nu numai a unei categorii sociale." [5]

Aceste observații pot fi făcute și la portretistica lui Szabó János.

Cunoaștem doar două portrete executate de el la București. Ambele lucrări dovedesc influența artiștilor întîlniți atunci în capitala Țării Românești.[6] Prima lucrare, un portret de femeie – prin coloritul bogat, contrazice părerea după care artistul ar fi fost preocupat în primul rînd de desen, ne-

glijînd culorile și tonurile de culori. Cealaltă lucrare, portretul unui boier bogat ne-a rămas numai în copie.[7]

Despărțindu-se de București, se pare că, după o scurtă perioadă petrecută la Budapesta, Szabó János urmează cursurile de pictură ale lui F.H. Füger (1751–1818) la Viena.[8]

Hoffmann Edit, biografa lui Barabás Miklós ne spune, că atît Szabó, cît și Barabás erau atașați la arta clasicizantă a lui Füger, nereușind însă să realizeze în operele lor acel colorit nobil și acea eleganță a desenului prin care era caracterizată arta pictorului german. Totuși „... pe lîngă acestea – adaugă autoarea – pictorul Szabó nu a fost un talent de neglijat."[9]

După o călătorie de studiu în Italia, pictorul revine în Transilvania anului 1829 și lucrează la Tîrgu Mureș, Brașov și la Cluj unde realizează cîteva portrete reușite ale unor personalități ca Szász Károly, Bolyai Farkas și alții.[10]

În anul 1846 din nou se află la București, iar în 1848 se stabilește definitiv la Tîrgu Mureș.[11]

Știm prea puține despre activitatea sa către sfîrșitul vieții. S-a stins cînd avea 57 de ani lăsîndu-ne – din cîte cunoaștem, o operă nu prea bogată, dar interesantă.

Lucrarea lui Szabó János, o miniatură necunoscută pînă în prezent, se pare, că a fost executată în anii cei mai fructuoși, între 1820 și 1830.

Artistul imortalizează expresia blîndă a unei femei cu ochi mari, migdalați. Costumul modelului este redat cu mare minuțiozitate, iar mîinile sînt atît anatomic cît și artistic frumos desenate. (Cît de rar se reușea acest lucru în pictura noastră din secolul trecut !).

Artistul deci, se dovedește și de această dată ca un portretist desăvîrșit, prin redarea fidelă a stării sufletești a modelului, prin felul cum așterne acuarela albastră pe fondul portretului pentru a realiza tonuri fine, pentru a semnala puține umbre și a crea mai multe lumini.

NOTE

[1] M. KISS PÁL: **Szabó János (1794–1851)** în Művészettörténeti Értesitő, Budapest, 1966, XV, Évf. 1. szám., 31–39.

[2] M. KISS PÁL, op. cit. p. 31.

[3] M. KISS PÁL: **Magyar festők Bukarestben a XIX. században,** în: Művészettörténeti Értesítő, Budapest, 1952, p. 87.

[4] VASILE FLOREA: **Pictura în secolul al XIX-lea,** în Pictura românească, Red. Vasile Drăguți, Vasile Florea, Dan Grigorescu, Marin Mihalache, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 127.

[5] VASILE FLOREA, op. cit.

[6] M. KISS PÁL: **Szabó János . . .,** p. 31.

[7] M. KISS PÁL: **Magyar festők . . .,** p. 87.

[8] M. KISS PÁL: **Szabó János . . .,** p. 32.

[9] HOFFMANN EDITH: **Barabás Miklós,** Budapest, 1923, p. 13.

[10] M. KISS PÁL: **Szabó János . . .,** p. 32.

[11] M. KISS PÁL: **Magyar festők . . .,** p. 87.

Kivonat

A Covasna Megyei Múzeum 19. századi arcképgyűjteménye egyike a múzeum legrégibb és legértékesebb gyűjteményeinek.

A többségében aláirás nélküli olajképek között akad néhány rajz és litográfia is, amelyeknek kutatása és azonositása új adatokat tárhat fel a múltszázadi erdélyi arckép – festők művészetére vonatkozóan.

A kisméretű „Domokos Rózália arcképe" cimet viselő, akvarell és ezüstceruzával készitett portré alkotóját nem ismertük eddig.

Az elmosódott és alig észrevehető aláirást megtalálva, ugyanakkor a kép stilusát és technikáját vizsgálva Szabó János (1794–1851) művészetének jegyeit ismerhetjük fel a portrén. Annak a múltszázadi festőnek egyik szép alkotását mondhatja a Sfîntu Gheorghe-i képtár magáénak, akinek kisszámú életműve ellenére döntő hatása volt a kor erdélyi arcképfestészetére.

CASTELUL DE LA ZĂBALA —
Studiu asupra complexului arhitectural și peisager

LAMBESCU GABRIEL

În cadrul patrimoniului arhitectural din județul Covasna, complexul de la Zăbala are o valoare deosebită prin două componente strîns relaționate. Este vorba de fondul arhitectural existent aici încă din a doua parte a secolului al XVII-lea (Orbán Balázs amintește chiar existența aici a unor vestigii medievale), la care se aduc mai multe contribuții pînă spre jumătatea secolului al XX-lea. Se poate apoi vorbi despre amenajările peisagere care s-au făcut aici pe circa 30 de ha. În această privință, parcul este cel mai mare din județ și unul din cele mai mari din această parte a Transilvaniei.

Studiul de față urmărește mai buna cunoaștere a unui dintre cele mai valoroase monumente, dar în același timp, prin analogiile care se fac cu alte monumente din această categorie, o evaluare a situației existente în întreg județul. Se încearcă în felul acesta o primă sistematizare a arhitecturii civile din mediul rural, pe baza influențelor pe care le suferă în decursul timpului, atît din partea stilurilor și a curentelor ajunse aici din centrul Europei încă din secolul al XVI-lea, dar mai ales din partea arhitecturii tradiționale existentă în această zonă.

Aceeași evoluție este urmărită și în cadrul amenajărilor peisajere, destul de numeroase, care mai există, dar care din păcate au suferit un proces de degradare ce face foarte dificilă reconstituirea lor. Relației care există între arhitectură și amenajarea peisajeră i-a fost acordată o mare atenție întrucît este evidentă ideia unei unități funcționale între arhitectura clădirii și cea ambientală. Această idee are la bază foarte multe dintre principiile organizării gospodăriei țărănești și a spațiului aferent acesteia, principii existente în arhitectura populară de sute de ani.

Localitatea Zăbala este situată pe drumul care leagă localitățile Covasna de Tîrgu Secuiesc. Astăzi această localitate include și Pava, căpătînd o întindere de 4 km. Este situată în zona Carpaților de Curbură, la poalele Munților Vrancei pe versantul vestic al acestora. Localnicii numesc masivul

muntos din imediata apropiere „Peraszka". Zona este străbătută de pîriul Zăbala care trece prin incinta castelului şi în care se varsă pîraiele „Bakara" şi „Gyepű".

Accesul la „castel" se face străbătînd circa 800 m spre est de la intersecţia aflată în centrul localităţii, pe lîngă biserica reformată. Ultimul proprietar al complexului a fost Mikes Ármin. De altfel, castelul mai este cunoscut sub numele de „castelul Mikes". În 1948, castelul trece în proprietatea statului. În 1949 aici se amenajează o casă de odihnă pentru lucrătorii ziarului „Scânteia". În 1951, U.G.S.R. preia castelul pentru organizarea de tabere internaţionale pioniereşti. Din anul 1956 funcţionează aici un preventoriu T.B.C. pentru copii. Acesta funcţionează şi în afara sezonului de vară, prin înfiinţarea unei şcoli pentru clasele I–VIII. Destinaţia actuală a preventoriului este pentru copii cu sechele post-hepatice.

Întreaga amenajare se desfăşoară pe o pantă orientată spre sud-vest. Accesul în incintă se face dinspre sud-vest, unde terenul este aproape orizontal. Panta se accentuează spre nord-est. În zonele de interes (în faţa vilelor), sînt amenajate terase orizontale care se leagă între ele cu alei trasate după linia de cea mai mică pantă (paralele cu curbele de nivel). În felul acesta incinta este străbătută din toate direcţiile, de o reţea de alei mărginite de gard viu sau de specii decorative de arbori. Terasele sînt orientate spre sud, beneficiind ca şi faţada clădirii din apropiere, de o însorire maximă. Ele sînt amenajate după principiile arhitecturii peisagere franceze create de Le Nôtre, autorul marelui parc de la Versailles, conceput în secolul al XVII-lea, la comanda lui Ludovic al XIV-lea. De-a lungul aleilor, în luminişuri, erau amenajări în stil „peisager" englez, cel care a influenţat arhitectura franceză în secolul XVIII al „luminilor" (cînd J.J. Rouseau pledează în Nouvelle Héloïse pentru întoarcerea la natură, militînd împotriva grădinilor geometrice). Apare astfel parcul „mixt" care, desigur se pretează mai bine în cazul terenurilor denivelate. Cursurile de apă sînt folosite tot în sensul redării unei atmosfere cît mai naturale, creîndu-se mici obstacole (îngrămădiri de bolovani, cascade etc.). Unul din acestea, creat artificial, alimentează un lac (de asemenea artificial) care are suprafaţa de circa 4 ha. Panta terenului pe care este amplasat este de 15°, fapt pentru care malul sudic a fost ridicat cu circa 3 m şi consolidat cu plantaţii de conifere. Lacul are o formă alungită spre vest, cu o insulă rotundă în mijloc. Capătul vestic este alveolat ca un buzunar cu două ieşiri. Lacul are debarcader, iar malurile sînt plantate cu conifere şi sălcii. Capătul vestic are o vegetaţie bogată în arbuşti, care creează în zona buzunarului un desiş bogat ca un tunel. În apă cresc numeroşi nuferi. Accesul la insulă se face doar cu barca. Pe insulă mai sînt urmele unui chioşc cu bănci.

Este cunoscut faptul că astfel de amenajări aveau un fond faunistic adecvat, constituit din păsări cîntătoare, păsări decorative (păuni, fazani) crescute în voliere (cuşti mari din plasă de sîrmă), peşti şi păsări de apă (în special raţe turceşti) pentru lacuri şi cursuri de apă.

Plantațiile existente datează mai ales de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, ca de altfel, întreaga concepție a parcului în forma actuală. Există însă și cîțiva arbori care au depășit vîrsta de un secol. Datorită lor și a altor specii și varietăți de plante decorative rare, parcul a fost declarat rezervație naturală.

Amenajarea peisageră de la Zăbala este strîns înrudită cu cea de la Arcuș unde se află castelul Szentkereszty. Parcurile acestea se caracterizează prin accentul care se pune pe impresia de grandoare și eleganță, după modelul marilor parcuri din Europa Centrală.

O componentă a parcurilor menționate, precum și a celorlalte existente în județ este grădina utilitară. Ea este de obicei situată în partea nordică a castelului sau conacului în zona gospodărească unde se află și celelalte anexe. Aceasta se explică prin faptul că zona sudică mai însorită, era destinată agrementului. La Zăbala însă, panta terenului fiind foarte mare în această zonă, anexele gospodărești, precum și o parte din terenurile de „mică" cultură au fost amplasate la baza pantei, pe latura sudică. Deși caracterul ordonat pe care-l aveau aceste grădini utilitare la începutul secolului XX își pierde rigoarea, principiul alcătuirii lor este încă vizibil. Se poate vorbi de un sistem de concepere al acestora, valabil la majoritatea gospodăriilor dezvoltate din această parte a Transilvaniei, desigur, în aceleași condiții de relief. Se disting grădinile de pomi fructiferi (livezile), grădinile de arbuști (se cultivau coacăzele negre în special), cele de legume și foarte des era întîlnită grădina de plante medicinale. Aceasta se amenaja și în gospodăriile cele mai modeste, tradiția lor datînd încă din evul mediu, multe din plante fiind aduse de către călugării diferitelor ordine, stabiliți pe aceste meleaguri.

Mobilierul de grădină avea atît un rol funcțional, cît și unul decorativ. Parcul de la Zăbala mai păstrează cîteva piese de mobilier de la începutul secolului XX, la care s-au mai adăugat altele prin anii '50, cu ocazia unor reamenajări ale parcului. Pentru aprecierea corectă a importanței pe care le au acestea în cadrul amenajărilor peisagere, trebuiesc menționate cîteva tipuri de mobilier și descrierea lor, așa cum se prezentau la începutul secolului nostru.

Umbrarele se realizează în locuri mai retrase și pot fi simple locuri de ședere cu bănci, la umbra unor arbori apropiați, sau puteau avea 3 pereți și acoperiș din lemn, îmbrăcați cu plante agățătoare. **Chioșcurile** constituie adăposturi sigure împotriva ploii, dispunînd de un confort suplimentar față de umbrare (pardoseală și fotolii sau bănci din nuiele). Ele pot fi realizate din lemn sau zidărie. Aspectul acestora dădea frumusețe locului unde erau amplasate, ele însele constituind de multe ori mici lucrări de artă. **Pergolele** erau perechi de stîlpi din lemn, cărămidă, piatră, beton, pe care se așeza o grindă creînd o succesiune de-a lungul unei alei, constituind suportul pentru plante agățătoare. **Arcele de grădină** se amplasau la intersecția unor alei, sau la intrarea acestora. Un arc de grădină se com-

punea dintr-o pereche de stîlpi care se legau printr-un arc metalic, care la rîndul său se îmbrăca cu plante agățătoare. Tot la intersecția unor alei, în centrul unor compoziții florale se puneau **vase decorative** din ceramică, piatră sau beton și **ceasuri solare.** Acestea din urmă erau alcătuite dintr-un picior (coloană) din piatră sculptată în chip de coloane din arhitectura clasică. La partea superioară, pe o mică tăblie orizontală se afla o piesă triunghiulară din bronz, care prin umbra pe care o proiecta, indica fazele zilei în funcție de mișcarea Soarelui. Astfel de ceasuri solare erau des întîlnite în incintele mănăstirești din Europa Centrală, în Evul Mediu. **Treiajele** (fr. treillage) erau pereți despărțitori din șipci de lemn, care se amplasau între două spații cu funcțiuni diferite, sau pentru a masca o anexă sau un spațiu mai puțin reprezentativ ce nu aparținea grădinii. Ele constituiau suport pentru plantele agățătoare și de multe ori se fixau chiar pe fațadele clădirilor, în special a celor orientate spre sud. Această amenajare era întîlnită și în arhitectura populară. De altfel, trebuie menționat faptul că marea majoritate a tipurilor de mobilier menționate sînt cunoscute încă din antichitate. Evoluția parcurilor a fost strîns legată de cea a programelor de arhitectură și sînt cunoscute numeroase descrieri ale grădinilor persane (grădinile lui Cyrus, Xerxes, Darius etc.), cele din Asia și Mesopotamia (grădinile suspendate din Babilon fiind considerate una din cele 7 minuni ale lumii), egiptene, chinezești, japoneze, apoi cele grecești și romane care au constituit modelul grădinilor și parcurilor din perioada Renașterii și de mai tîrziu.

Dintre principiile de alcătuire a grădinilor și parcurilor la sfîrșitul secolului XIX, se disting cîteva legate de felul amenajărilor în funcție de teren, precum și tipurile de grădini care pot fi realizate în cadrul amenajărilor respective. O lucrare apărută în 1923, și intitulată „Arta și tehnica organizării grădinilor". Rerrich Béla făcînd o sinteză a tehnicilor și mijloacelor de amenajare peisageră a unui teren, recomanda:

– pe terenurile orizontale, pentru evitarea monotoniei se realizează poteci ocolitoare, cu pîlcuri de copaci și plante ornamentale ;

– la cele în terase, monotonia este ruptă chiar de forma terenului, organizările putînd avea un caracter geometric ;

Grădinile de flori din cadrul unei amenajări mai ample, au o valoare cu atît mai mare cu cît ele sînt subordonate unor criterii mai riguroase. Există astfel grădini de specie, grădini de flori sălbatice, grădini țărănești etc.

Rosarium-ul era o grădină de specie foarte des întîlnită. Așa cum arată numele, are la bază cultura trandafirului. Un rosarium avea caracter de colecție, de grupare botanică, sau utilitară (pentru recoltarea petalelor). Alcătuirea poate fi făcută în straturi concentrice rotunde, sau după forme poligonale. Pe fiecare strat se planta un singur rînd de trandafiri, pentru a se putea ajunge la fiecare din ei. Pentru protecția lor, terenul se înconjura cu plante mai înalte, sau se recurgea la coborîrea terenului (sunck garden).

Parcela era intersectată de două alei perpendiculare pentru accesul între straturi. În centru se instala o statuie, un vas decorativ, o fîntînă, sau un ceas solar.

„Sunck garden" (grădină prăbuşită) era o modalitate de a realiza grădina la un nivel mai coborît cu două-trei trepte decît terenul înconjurător, în scopul protejării speciilor mai sensibile la vînt.

Nu trebuie uitată arta tunderii copacilor şi a arbuştilor după figuri, în special geometrice, artă cunoscută în secolul XVII sub numele de „Topiary art". O astfel de amenajare este încă vizibilă pe platoul din stînga intrării în incinta de la Zăbala, precum şi pe latura sudică a castelului de la Arcuş.

Amenajarea cursurilor de apă, a lacurilor, precum şi realizarea lor artificială, făcea parte din arsenalul grădinarilor din toate timpurile. Fîntînile aveau de cele mai multe ori un rol decorativ, fiind amplasate în funcţie de compoziţiile peisagere alese. Trebuie menţionată în acest sens mica fîntînă de la Arcuş de pe platoul de pe latura sudică, care este un cap al axei de simetrie a compoziţiei realizate în stil clasicist francez.

Parcurgerea şi descrierea inventarului arhitectural, cu analogiile şi sublinierile care se impun, are scopul de a întregi imaginea ansamblului de la Zăbala, de a propune un unghi nou din care clădirile şi în general arhitectura să fie privită în contextul legăturilor pe care le are cu „situ"-ul în care se află, în special cînd acesta are o valoare în sine.

Cea mai veche clădire care se păstrează astăzi este **Castelul Vechi** (Vila 2). Este greu de stabilit cît se mai păstrează din primul conac construit de către familia Mikes. De asemenea, este greu de spus dacă conacul (primul) a avut ca incintă, fortificaţiile medievale de care pomeneşte Orbán Balázs, dacă din piatra acestor fortificaţii s-a construit primul conac, sau dacă fortificaţiile erau undeva în munţi. Certe sînt două aspecte: clădirea schiţată de Orbán Balázs în volumul III din „Descrierea ţinuturilor secuieşti" (A Székelyföld leírása) pare a fi nucleul celei existente astăzi; al doilea aspect care trebuie luat în considerare este că nu poate fi posibilă o analiză istorcă a evoluţiei acestei clădiri decît pe baza elementelor aflate în clădirea existentă.

Prezenţa unor fragmente de pictură murală avînd ca subiect figurile unor personaje în costumaţie orientală, îndreptăţeşte datarea clădirii la sfîrşitul secolului al XVII-lea, întrucît sînt cunoscute invaziile tătăreşti care au avut loc în anii 1658 şi 1661 reprezentate de aceste picturi, într-o perioadă cînd amintirea lor era încă vie. Aceste personaje mai sînt reprezentate mural şi la biserica reformată din localitate.

Planul clădirii are forma unui patrulater regulat. Încăperile sînt grupate în jurul unui nucleu central, constituit de casa scărilor. Aceasta ajunge pînă la nivelul al treilea reprezentat de mansardă (etajul II). Este luminată natural datorită unui luminator pătrat, situat la ultimul nivel al acoperişu-

lui. Această soluție a fost probabil adoptată spre sfîrșitul secolului XIX.

Forma mansardată a acoperișului (cu pante frînte), precum și profilaturile din stuc care decorează bolțile cu penetrații de la parter și primul nivel al clădirii, au un caracter baroc, care în această parte a Transilvaniei se localizează în secolul XVIII (în special a doua parte a acestuia). Tot la etajul I, în spațiul dintre două intersecții, în chenare de formă poligonală se păstrează o pictură cu valoare decorativă care este de influență renascentistă. Este posibil să fi existat și ancadramente de piatră ca cele de la Turia (castelul Apor), Vîrghiș, Micloșoara etc. Decorația prezintă motive vegetale și florale. Într-una din săli însă, acestora le-au luat locul figurile păgîne, amintite mai sus.

Tot din această perioadă datează pe latura nord-vestică, apropiată de colțul sudic, un mic balcon închis. Este situat la nivelul al doilea (etajul I) și se reazemă pe două console de piatră. Este un element de arhitectură care se întîlnește și la castelul de la Turia, la cel de la Micloșoara, de fiecare dată orientat spre sud-vest (orientarea cea mai însorită și în același timp favorabilă amenajărilor peisagere și de agrement). Este fără îndoială un loc care deși îngust (circa 1 m lățime), oferea posibilitatea contemplării naturii înconjurătoare, în lumina soarelui de după-amiază.

Dintre ultimele amenajări mai importante, trebuiesc amintite cele de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Cu această ocazie, laturii sud-vestice i-a fost adăugat un corp îngust care se înalță pînă la nivelul acoperișului. Acest corp are scopul de a marca intrarea mai pregnant, oferind și un adăpost la nivelul parterului în chip de portal, care permitea accesul trăsurilor pînă în fața intrării.

Aspectul acestui corp cu ferestre semicirculare și cu numeroase profile este specific arhitecturii de la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX și are un caracter clasicist. Exemple similare se întîlnesc la Turia și la Micloșoara, a căror clădiri și mai ales intrarea principală, au fost modernizate în aceeași perioadă.

Din mobilierul vechi al castelului, nu se mai păstrează decît două sobe montate în perioada clasicistă și care poartă două blazoane ale familiilor proprietare. De altfel, aceste blazoane se întîlnesc și pe fațada corpului de la intrare, deasupra cornișei, într-un medalion semicircular.

În secolul XX s-a mai făcut o adăugire și compartimentare — spre exemplu — corpul care conține un grup sanitar pe două niveluri, situat pe latura nord-estică.

Castelul Nou (Vila 1) a fost construit în anii 1910—1912. Clădirea are trei nivele (două etaje) și este legată de clădirea veche față de care se află la o distanță de circa 200 de metri, printr-un tunel de acces. Datorită diferenței de nivel dintre cele două clădiri (circa 8 m), tunelul este parțial subteran. Este legat nivelul I al primei căldiri (cea veche), cu cel de-al doilea al clădirii noi.

Fațada sudică a clădirii are două logii cu structură din lemn, după modelul celor aflate în stațiunile balneo-climaterice, oferind posibilitatea de a se face băi de soare. Și în cazul acesta pot fi făcute analogii cu construcții realizate în aceeași perioadă și la care se întîlnește această logie. Este vorba de conacele Thury din Tamașfalău (la circa 7 km de Zăbala) și Domokos din Araci. De altfel, tradiția logiilor este mai veche în județ, ele regăsindu-se la monumente mai vechi, cum sînt castelul Daniel din Vîrghiș, sau Daniel din Tălișoara.

Vila Elvețiană a fost cumpărată în Elveția și montată în anul 1912. Această construcție din lemn, este amplasată în partea cea mai izolată, la nord, într-o zonă plină de vegetație din care vara abia se mai distinge. Este o clădire care este pusă în valoare de vegetația ce o înconjoară și la rîndul ei, scoate în evidență frumusețea vegetației.

Din punct de vedere arhitectural, clădirea este interesantă datorită programului arhitectural pe care-l reprezintă. Constructiv, se compune dintr-un parter și un acoperiș simplu mansardat, în două ape.

Sînt de asemenea, interesante detaliile alcătuirii construcției, soluțiile de îmbinare ale lemnului folosit, precum și ornamentele realizate prin simpla cioplire a elementelor aparente.

Din păcate, aspectul interior a suferit o serie de transformări în scopul măririi capacității de cazare, fapt care a degradat aspectul specific pe care-l avea clădirea.

Alte clădiri din incinta acestui complex, sînt dispensarul medical și școala aflate la intrare, pavilionul administrativ și fosta casă a administratorului, realizate la începutul secolului XX.

Pavilionul administrativ este o clădire cu o structură de lemn aparent și zidărie, care se încadrează pitoresc în partea sud-estică a incintei. Este situată în zona gospodărească, în apropierea depozitelor și a altor construcții anexe. Clădirea adăpostea un atelier mecanic și cîteva birouri, destinație care o are și astăzi.

Clădirea dispensarului este o construcție simplă de zid. Singurul element care mai creează un accent, este pe fațada opusă intrării de la parter. Constă dintr-o scară metalică în spirală care face accesul la etaj. Clădirea adăpostește dispensarul preventoriului și este situată în apropierea intrării în incintă.

Clădirea școlii a adăpostit mai întîi caii de curse pe care-i creștea contele Mikes. Apoi clădirea a fost transformată în ateliere de țesătorie (se țeseau stofe de lînă). Mai tîrziu, în anii '50, ea devine școală. Clădirea nu prezintă interes din punct de vedere arhitectural, dar ca și celelalte clădiri menționate făcea parte din ansamblul de construcții și amenajări.

Casa Administratorului este ultima din seria clădirilor anexe realizate sau existente la începutul secolului nostru. Este situată în zona gospodă-

rească, la sud de pavilionul administrativ. Nu este semnificativă din punct de vedere arhitectural, dar urmărind grosimea zidurilor de rezistență, se pare că este o construcție anterioară secolului XX, care mai apoi, a fost extinsă.

Restul construcțiilor existente în incintă sînt realizate la jumătatea secolului nostru. Este vorba de un bazin de înot, la nord de lac. Lîngă acesta se mai află două clădiri tip baracă folosite ca dormitoare în timpul verii. În dreapta Vilei Elveține se află o a treia baracă, iar în stînga ei o amenajare care astăzi este dezafectată și care constituia un teatru de vară. Ultima clădire care mai poate fi menționată este cantina și este situată în dreapta Castelului Nou.

Trebuie menționat și un **loc istoric** existent în spatele Vilei Elveține. Este vorba de un mic luminiș, unde între secolele XVI–XVII, Basa Tamás, jude în Treiscaune, conducea judecățile. În acest loc, se mai află scaunele cioplite în piatră ale juraților, precum și piatra pătrată pe care se așeza acuzatul. El stătea în mijlocul juraților așezați în cerc.

LE CHÂTEAU DE ZABALA – ÉTUDE SUR LE COMPLEXE ARCHITECTURAL ET PAYSAGER

Résumé

Le château de Zăbala date du fin du XVII-e siècle; il a été construit par la famille Mikes. Concernant le château, on cite également l'existence de certaines fortifications médiévales.

Au fur et à mesure sont élevés plusieurs édifices et à la fin du XIX-e siècle on a réalisé l'un des plus grands aménagements paysagers de cette partie de Transilvanie (environ 30 ha).

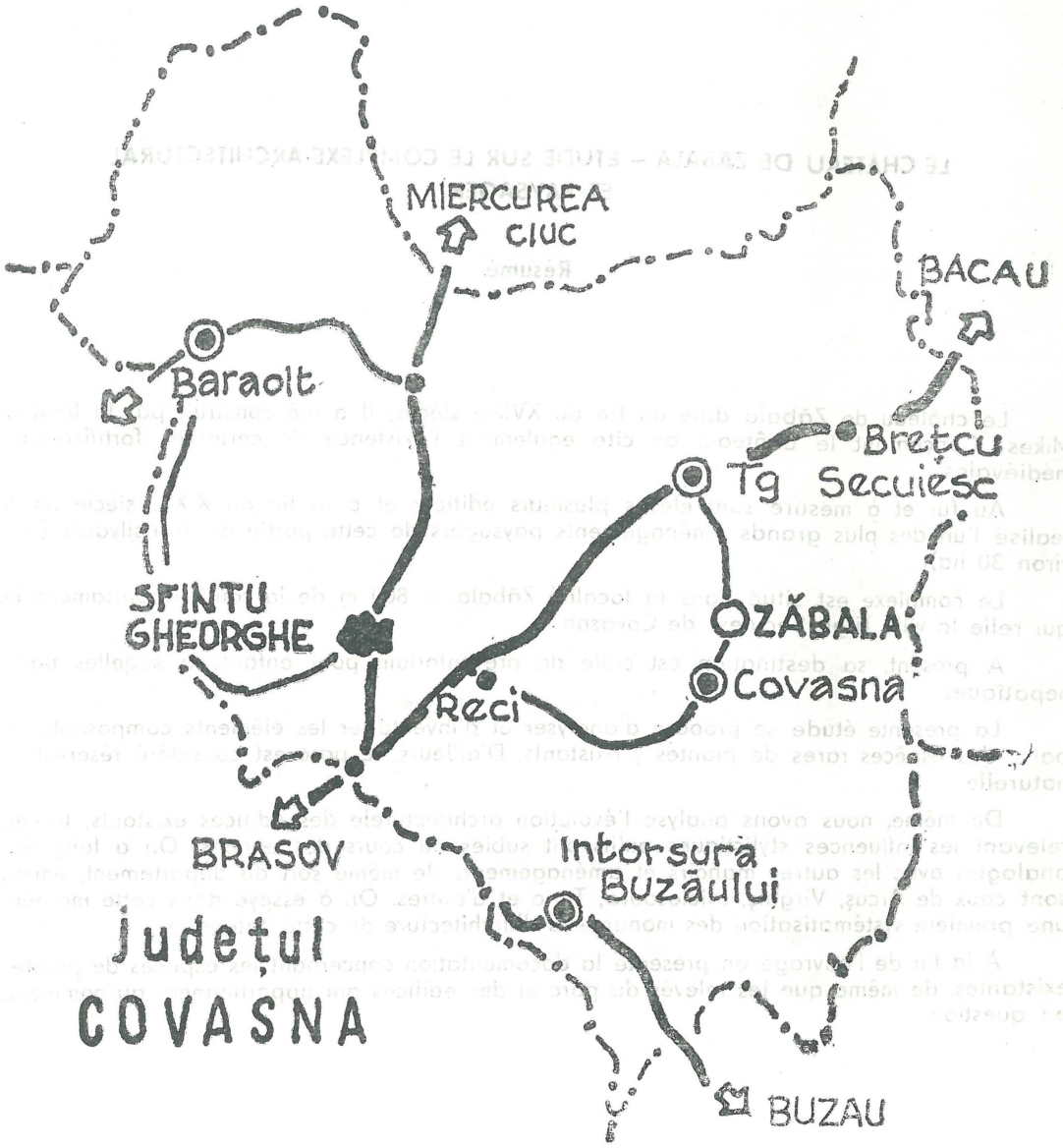
Le complexe est situé dans la localité Zăbala, à 800 m de la route départamentale qui relie la ville Tîrgu Secuiesc de Covasna.

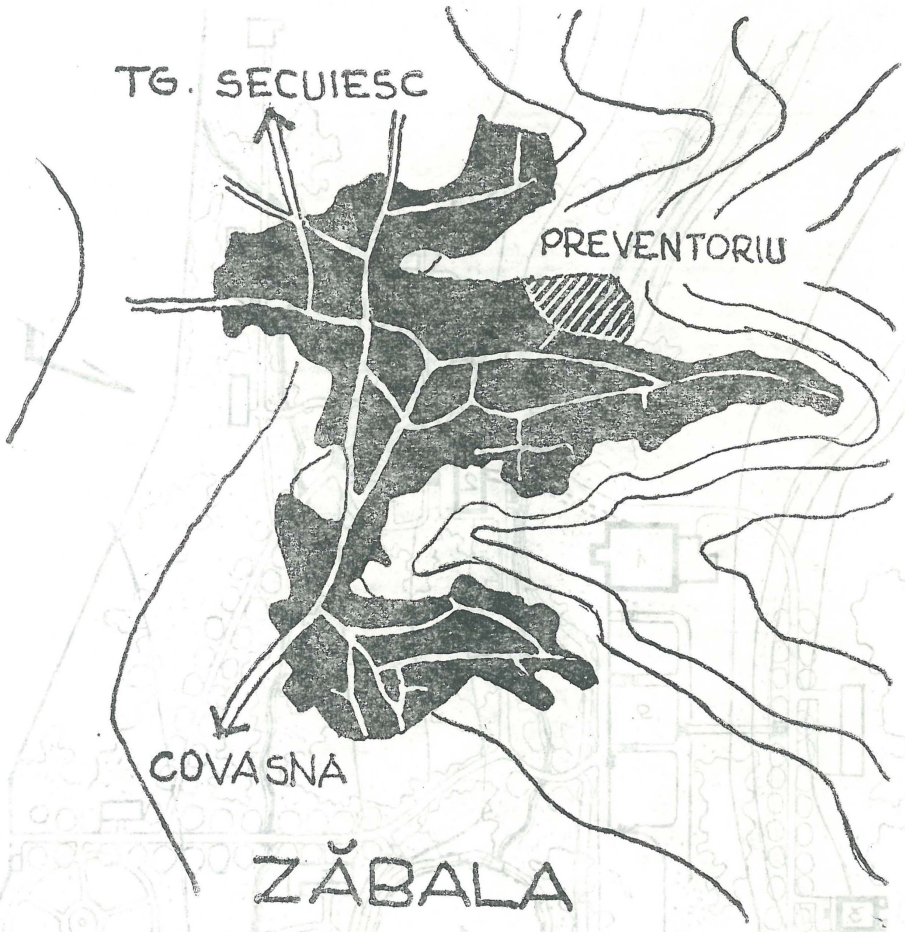
À présent, sa destination est celle de préventorium pour enfants à seqelles post-hépatiques.

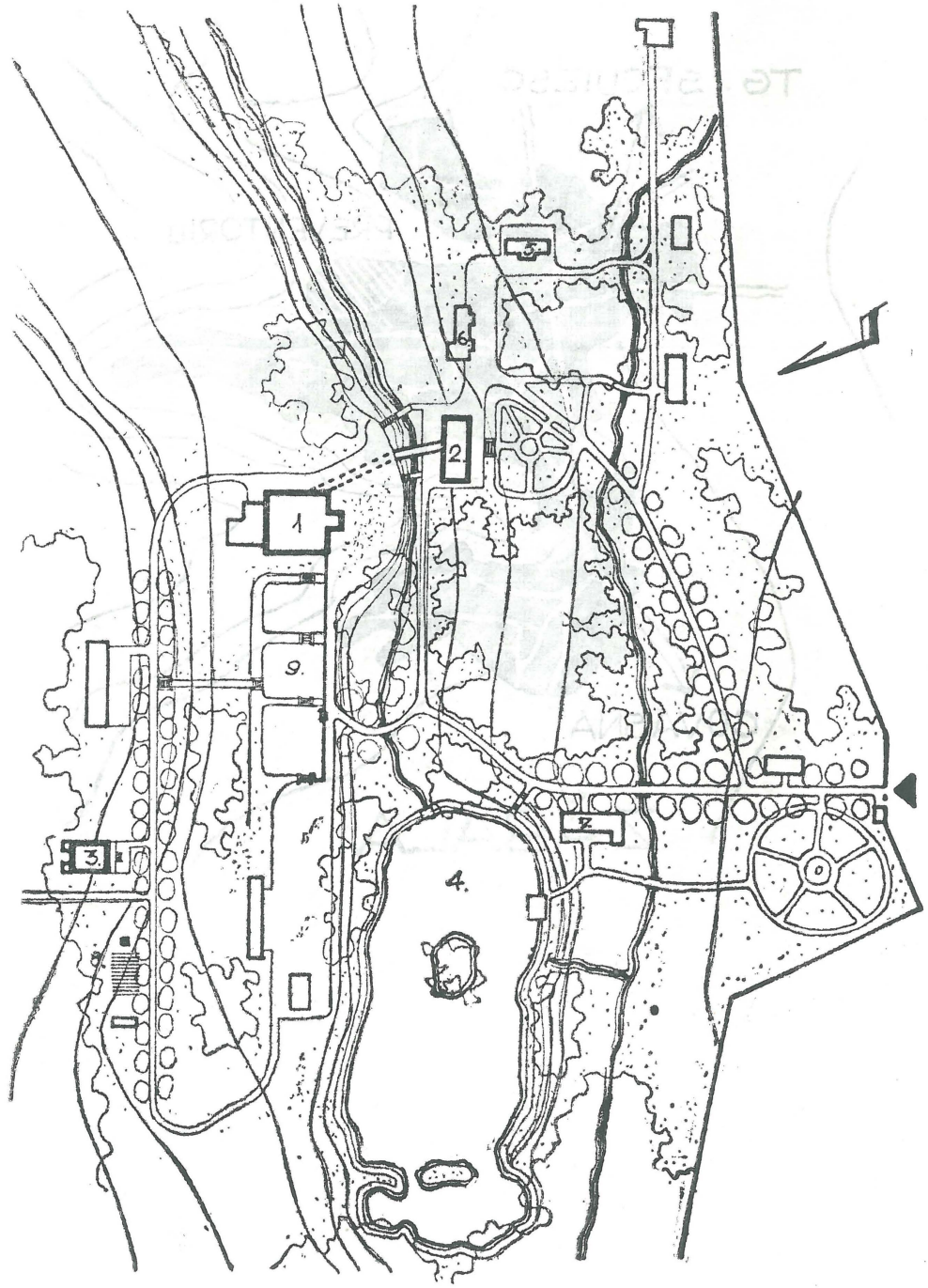
La présente étude se propose d'analyser et d'inventarier les éléments composants du parc, des espèces rares de plantes y existants. D'ailleurs, le parc est considéré réservation naturelle.

De même, nous avons analysé l'évolution architecturele des édifices existants, tot en relevant les influences stylistiques qu'ils ont subies au cours des années. On a faits des analogies avec les autres manoirs et aménagements de même sort du département, emme sont ceux de Arcuş, Vîrghiş, Micloşoara, Turia et d'autres. On à esseyé dans cette manière une première systématisation des monuments d'architecture de cette catégorie.

À la fin de l'ouvrage on présente la docomentation concernant les espèces de plantes existantes, de même que les relevés du parc et des edifices qui appartiennent au complexe en question.

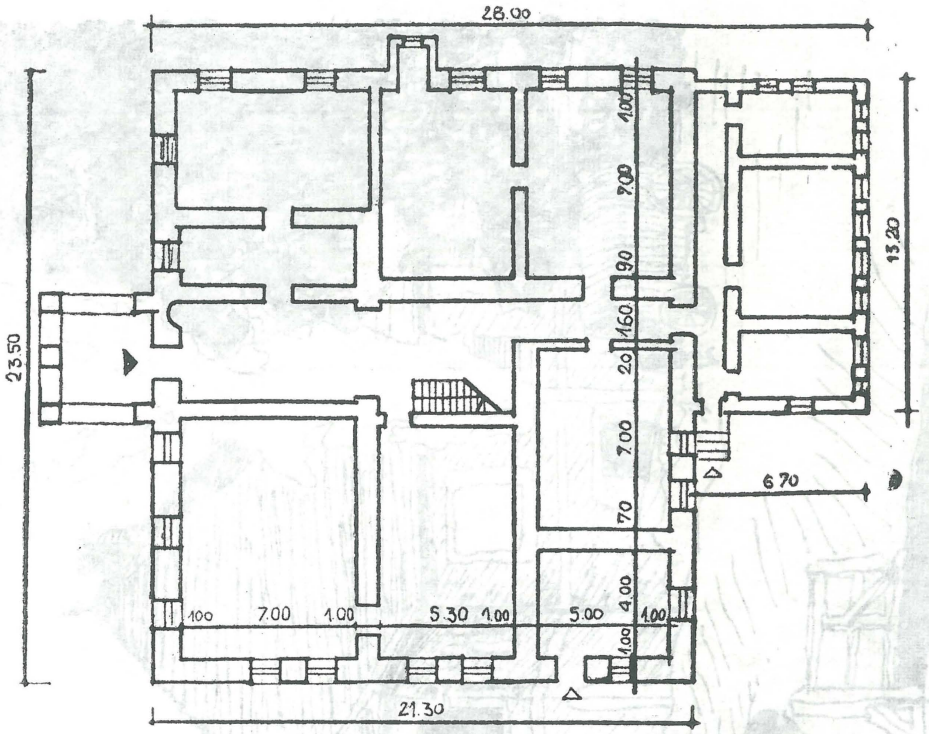

MIERCUREA
CIUC
BACAU
Baraolt
Brețcu
Tg Secuiesc
SFINTU
GHEORGHE
ZĂBALA
Covasna
Reci
BRASOV
Intorsura
Buzăului
Județul
COVASNA
BUZAU

TG. SECUIESC
PREVENTORIU
COVASNA
ZĂBALA

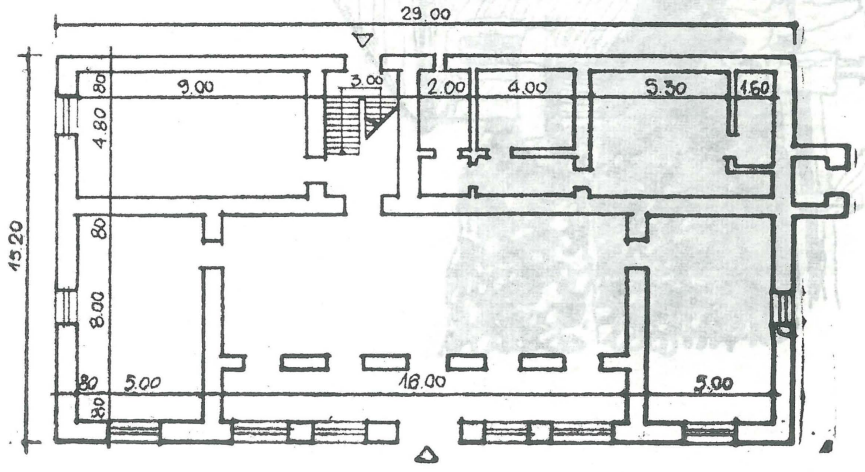

ZĂBALA – planul parcului

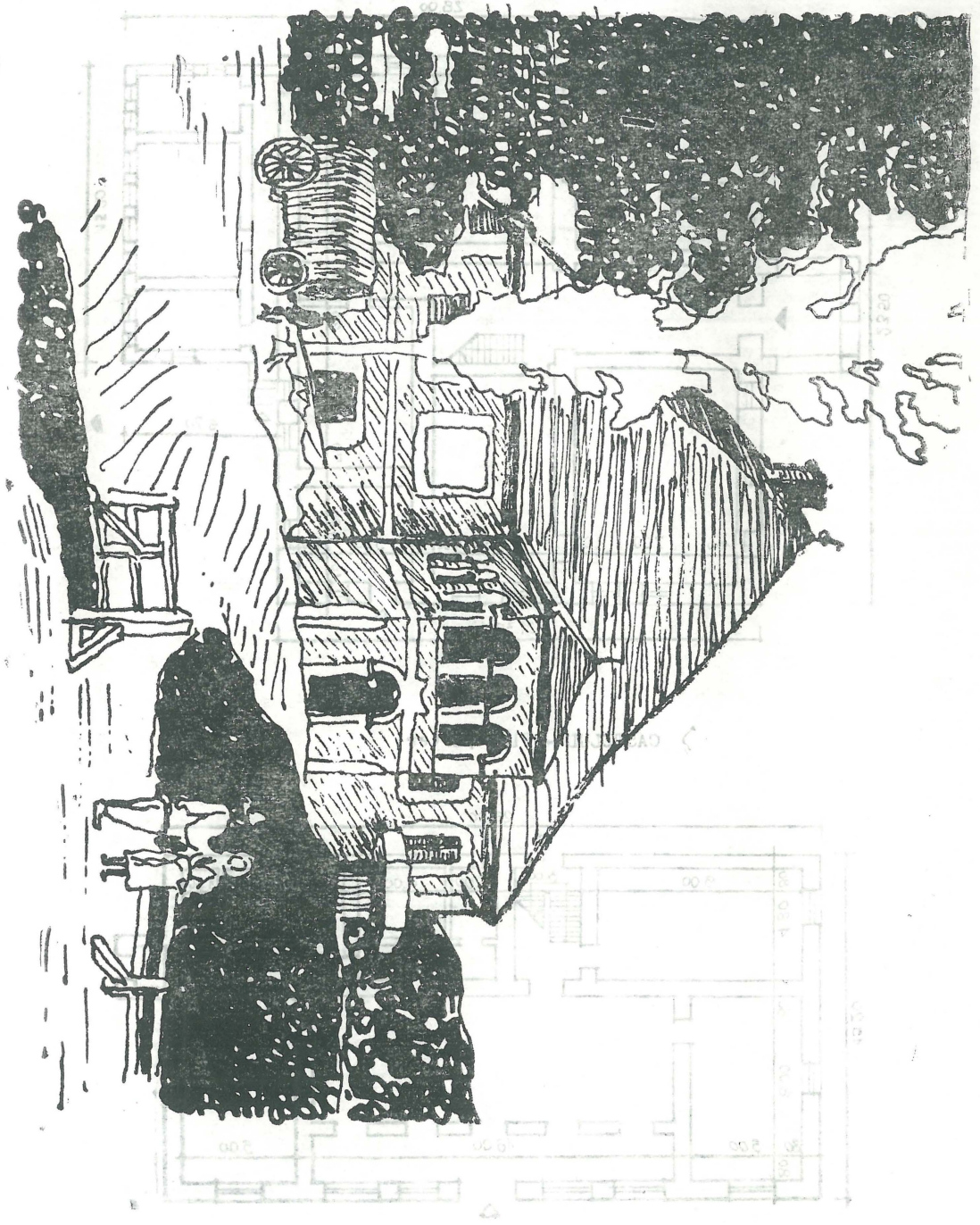
1. Castel
2. Vila Nouă
3. Vila Elvețiană
4. Lac
5. Pavilion administrativ
6. Cantina
7. Școala
8. Teatrul de vară
9. Teren de sport

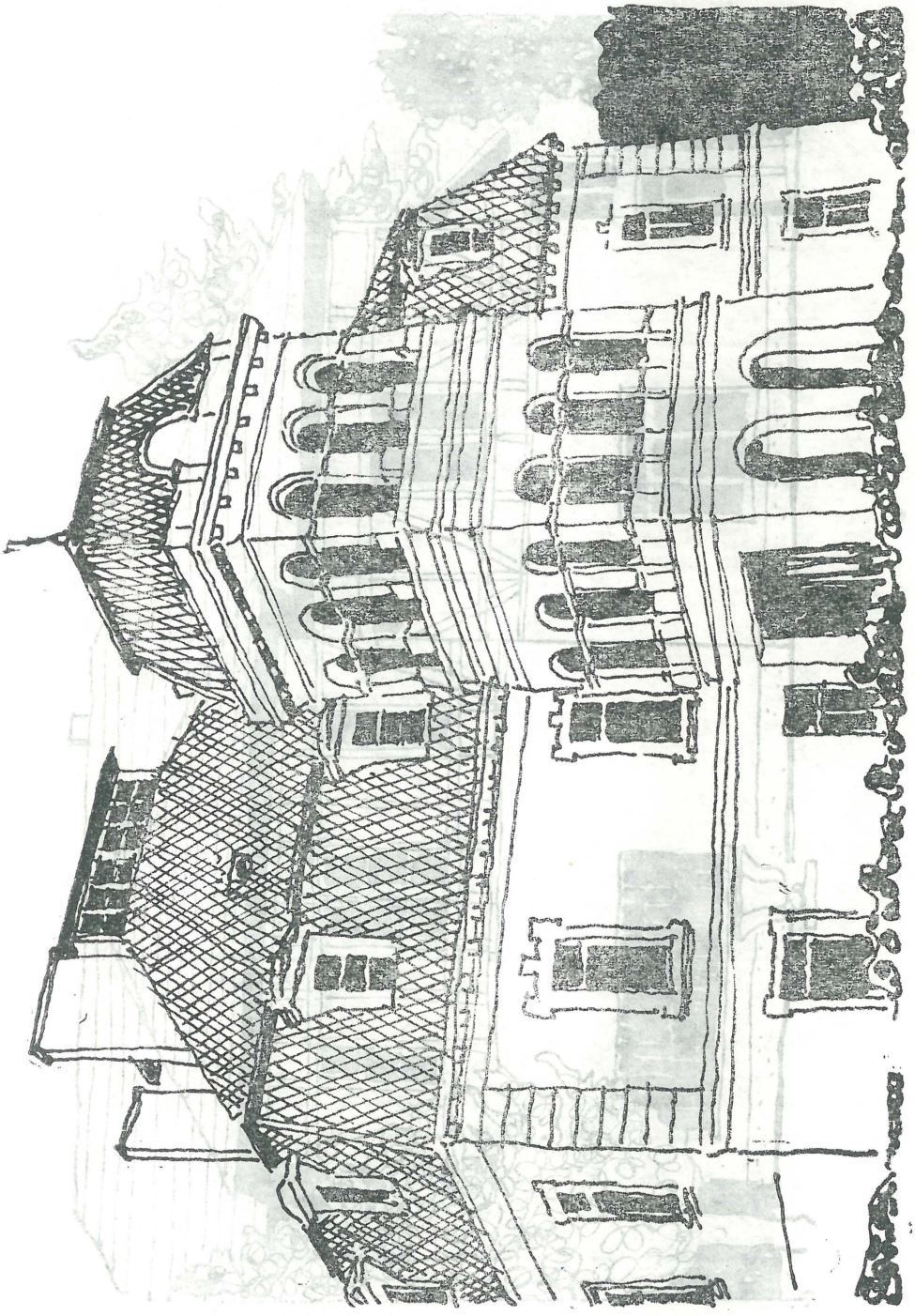
CASTELUL - Plan parter

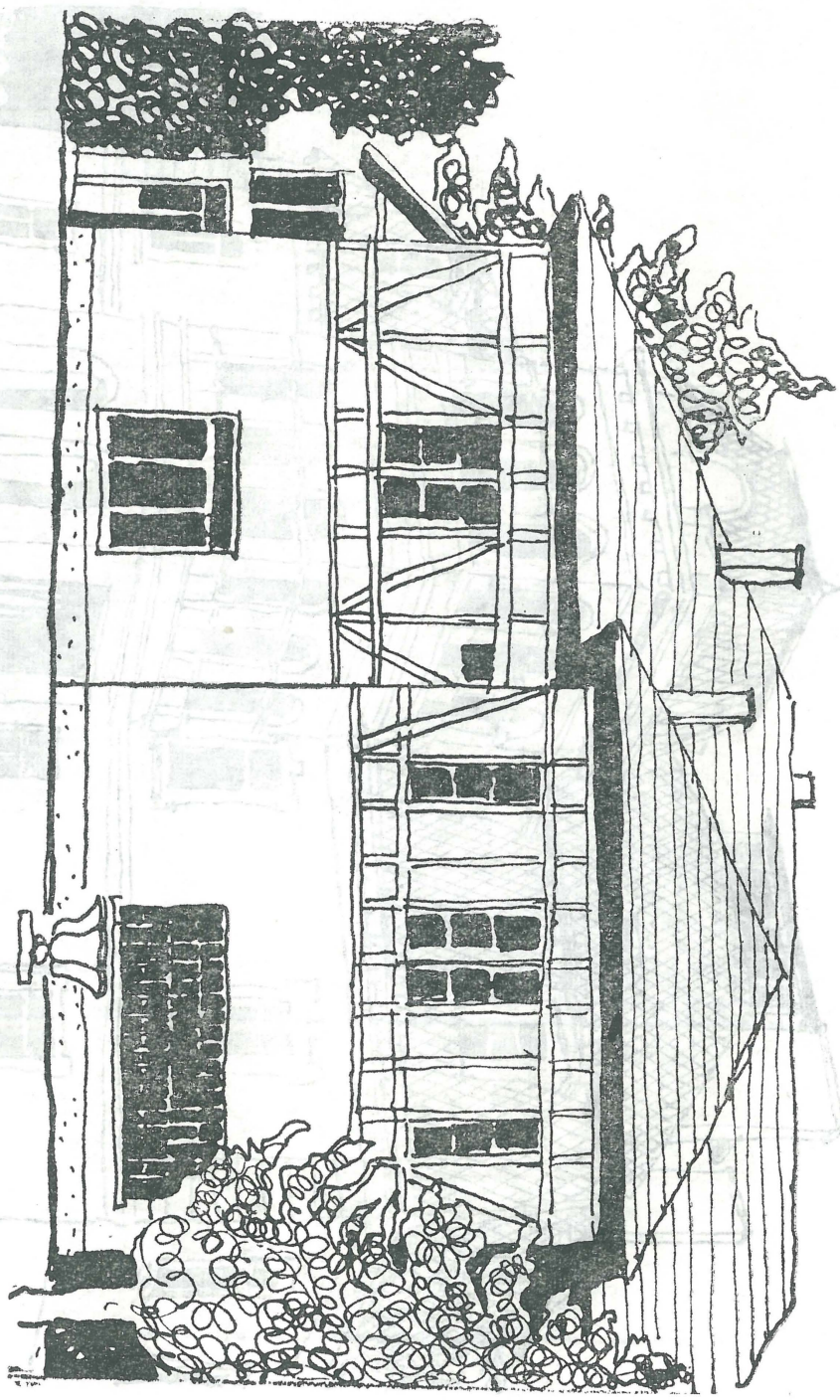
VILA NOUA - Plan parter

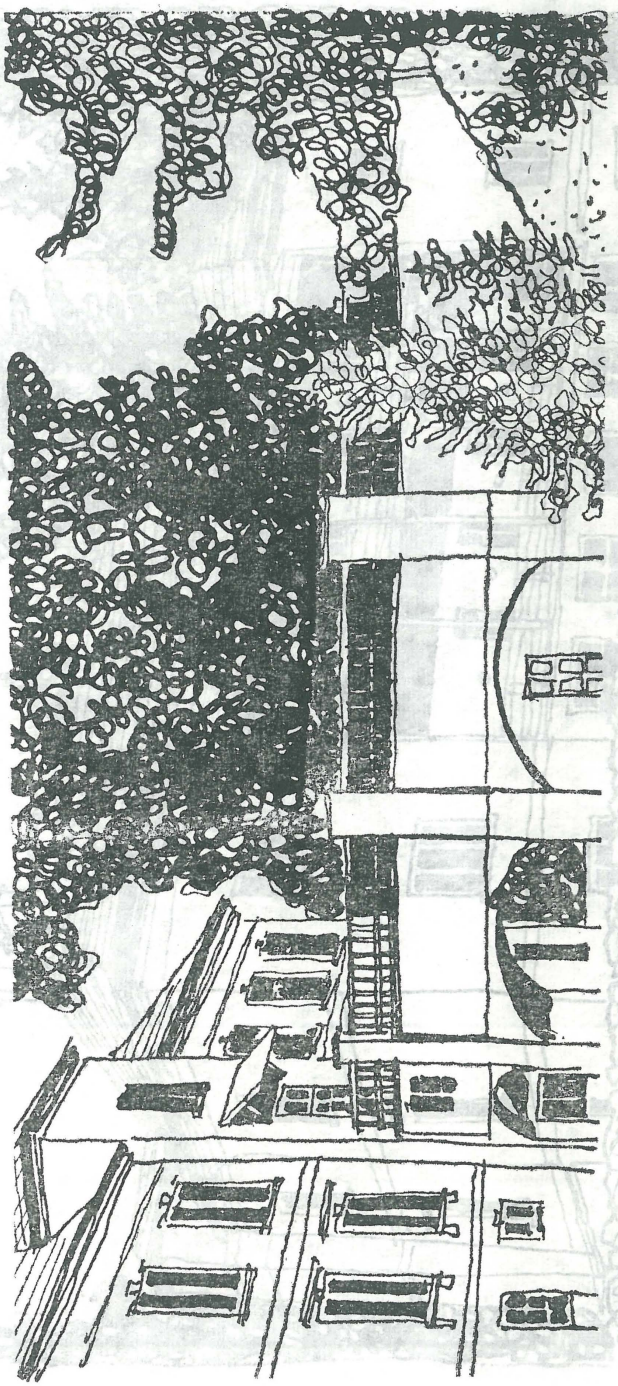
CASTELUL pe la jumătatea secolului al XIX, după Orbán Balázs

Imagine actuală a
CASTELULUI

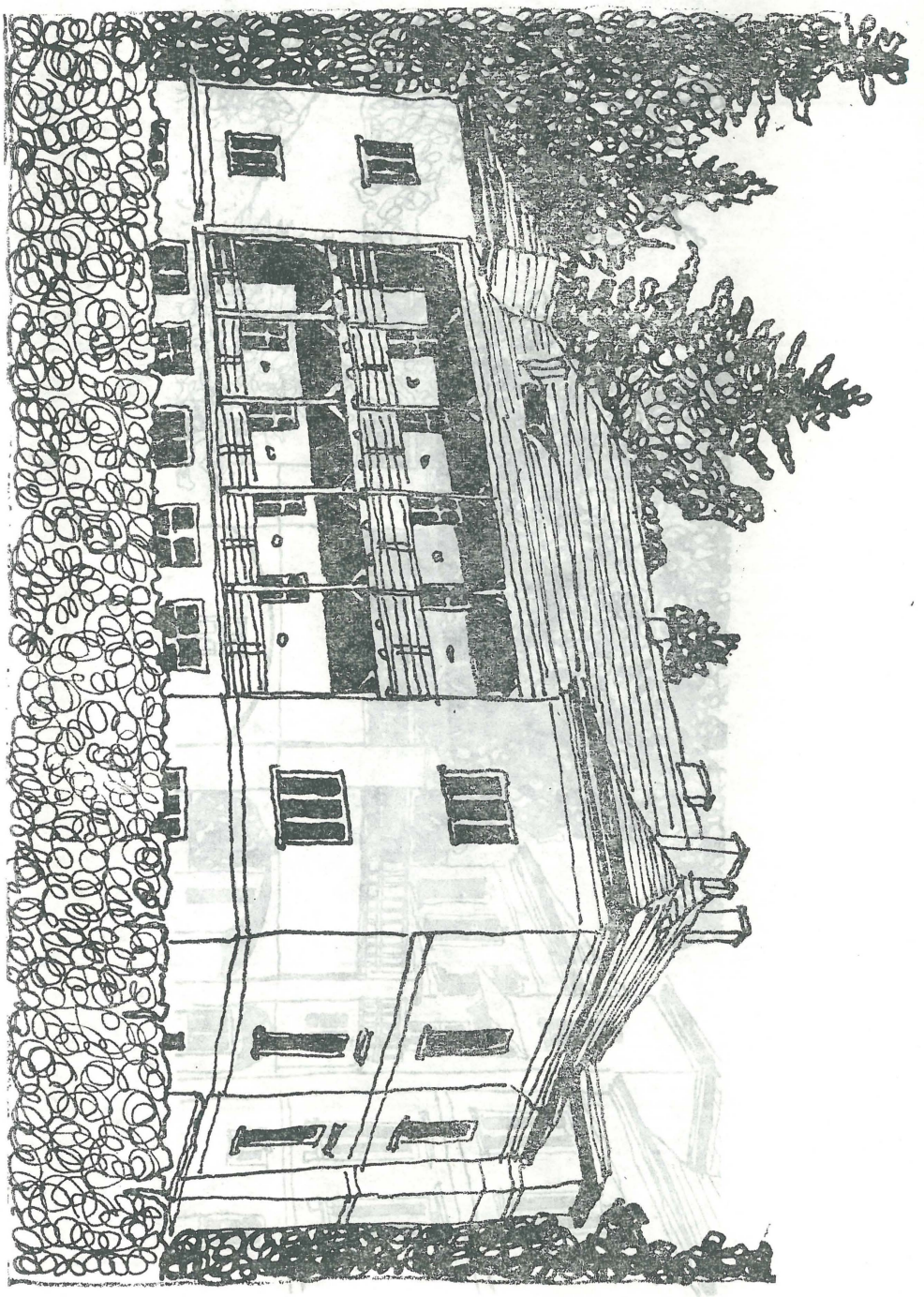

Pavilionul administrativ

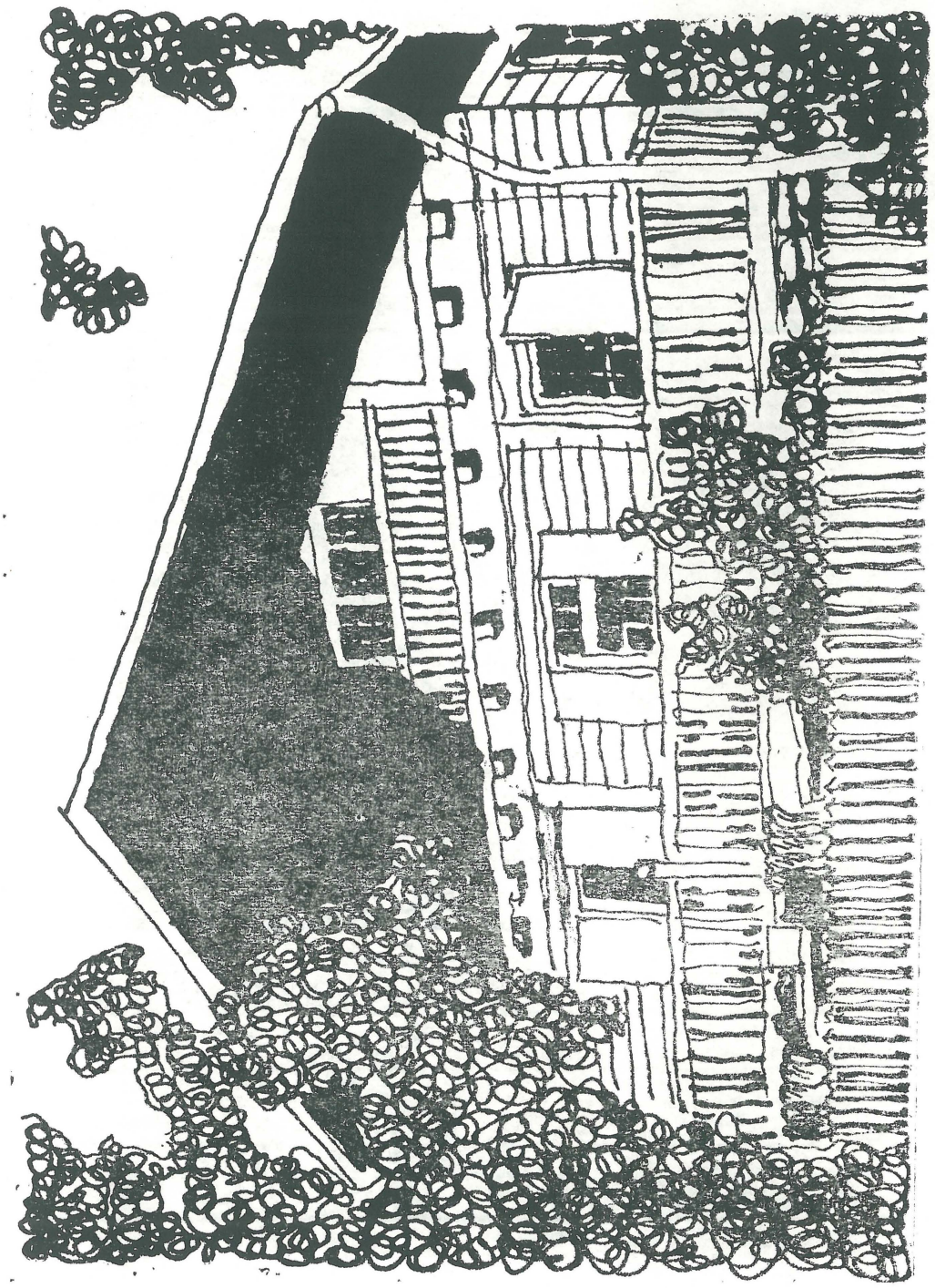

VILA NOUĂ

– fațada nordică cu legătura la castel

VILA NOUĂ

VILA ELVEȚIANĂ

EVOLUȚIA ARHITECTURALĂ A ORAȘULUI TÎRGU SECUIESC

SEBESTYÉN, GH.

Amplasat pe locul unei așezări romane, pe drumul ce leagă și azi Brașovul de Moldova prin trecătoarea Oituz, Tîrgu Secuiesc a păstrat pînă azi, în zona lui centrală, o structură specifică, trezind curiozitatea multor cercetători.

Această zonă centrală, ocupînd spațiul fostului „oppidum", s-a dezvoltat în jurul unei piețe alungite și este delimitată pe două străzi, care la începutul secolului nostru erau încă denumite strada apuseană, respectiv răsăriteană (de după grădini) [1] denumiri care amintesc desigur o situație veche. Teritoriul cuprins între piață și aceste două străzi — și care constituie obiectul analizei de față — este format din loturi înguste, avînd acces din piață și din stradă, constituindu-se astfel numeroase ulicioare, la mică distanță între ele, denumite curți (udvarterek), spre care se deschid intrările caselor, așezate în lungul acestora. Bineînțeles, prima casă din fiecare șir de acest fel închide frontul pieții, lăsînd doar o intrare (carosabilă) spre curte.

Cercetarea evoluției, a cauzelor care au generat această structură urbanistică neobișnuită, este îngreunată de faptul că în 1834 un incendiu a distrus trei sferturi din oraș, pierind totodată și arhiva locală. Dar localnicii au refuzat suma de 100.000 de florini alocați de guvernul austriac în scopul reconstruirii „moderne" a orașului, dorind să-l refacă, în măsura posibilităților lor (reduse de calamitate), la fel cum a fost înaintea incendiului.

Astfel ni s-a păstrat pînă azi această structură specifică, dar au pierit numeroase documente, încît cercetătorii evită în general problema genezei acestei structuri urbanistice (din lipsă de date), preferînd să se limiteze la descrierea ei. Desigur, problema nu putea fi însă cu totul eludată. Potsa presupune că lipsa de spațiu ar fi dus la această rezolvare „unică în lume".[2] Treiber presupune că în acest important nod de circulație s-ar fi construit la început un loc de tîrg, unde în special cei din satul apropiat Turia (la 9 kilometri distanță) și-ar fi ridicat corturi și bărăci provizorii, cu treceri de 2—3 m între ele, iar din acest „complex comercial" s-ar fi format ulterior localitatea.[3] Această ipoteză este desigur șubredă. Nu numai fiindcă nu se

ştie nimic despre profilul comercial al satului Turia de pe vremuri, sau pentru că ţinerea tîrgului era un privilegiu, care se acorda unei localităţi, în care el se desfăşura, dar mai ales fiindcă nu există nici-un motiv ca amplasarea ocazională, accidentală a unor corturi sau bărăci lipsite de fundaţii (fără să mai vorbim de căruţe cu coviltir) să predetermine amplasări viitoare neuzuale ale unor case, cu atît mai mult, cu cît lotizarea terenului, în fişii aproximativ egale, lungi şi înguste, mergînd din piaţă pînă în stradă, este specifică, în special la satele de colonişti.

Să încercăm deci să recapitulăm întîi sumarele date de care dispunem despre istoricul oraşului.

Atestat din 1407 ca localitate, iar ca tîrg (oppidum) din 1427, i se confirmă în 1572 statutele breslei tăbăcarilor, în 1638 ale cizmarilor, iar în 1649 ale cojocarilor şi ale olarilor. Date destul de tîrzii pentru înfiinţarea tîrgului şi ale breslelor. Se pare însă că veniturile principale ale locuitorilor proveneau din cărăuşie, efectuată între Braşov şi Moldova, căruţa figurînd pe stema veche a localităţii.[4]

Ascensiunea localităţii este deci relativ tîrzie, de la finele secolului al XVI-lea, respectiv începutul celui următor. Într-adevăr, pe cînd în veacul al XVI-lea el practic nu apare în documentele Dietei principatului, de la începutul secolului următor se constată că este o localitate înstărită, după cum rezultă din tabela de mai jos.

Numărul şi sumele (în florini) ale impozitărilor stabilite de cele 23 Diete din timpul lui Gabriel Bethlen (1613–1629) explicit pentru unele oraşe şi tîrguri.[5]

Localitatea	Numărul impozitărilor	Suma totală stabilită
Cluj	23	27.090
Oradea	3	6.000
Tîrgu Secuiesc	23	3.495
Ocna Sibiului	19	3.160
Huedin	22	3.117
Odorhei	21	2.865
Alba Iulia	22	2.590
Sfîntu Gheorghe	23	2.021
Ilieni	22	1.811
Kismarja	16	1.715
Aghireş	23	1.513
Abrud	13	1.465
Almaşu Mare	23	873
Beiuş	1	150
Cristuru Secuiesc	2	88
Breţcu	2	70
Şieu	1	60
Miercurea Ciuc	1	50
Miercurea Nirajului	1	20

Tîrgu Secuiesc este deci, la începutul secolului al XVII-lea nu numai un contribuabil constant, dar şi mai important decît localităţile din zonă, ca Sfîntu Gheorghe, Miercurea Ciuc, Odorhei, Ilieni ş.a.

Este deci vorba de o dezvoltare nu numai relativ tîrzie, dar şi rapidă, aproape explozivă.

Dar spre finele secolului al XVI-lea, cînd începe ascensiunea localităţii, ea era desigur înconjurată în toate părţile de hotarele altor aşezări, respectiv (mai ales) de proprietăţi nobiliare bine consolidate: procesul de iobăgire a secuilor de rînd, împotriva căruia ei s-au răsculat în 1562 şi 1595–1596, era în plină desfăşurare. Această situaţie nu permitea extinderea teritorială a tîrgului, care ar fi fost necesară în urma dezvoltării lui economice.

În ceea ce priveşte insuficienţa de spaţiu pentru activitatea locuitorilor tîrgului, există unele date. Astfel, Dieta de la Alba Iulia din mai 1665 aduce o hotărîre împotriva lor,[6] oprindu-i de la folosirea pămînturilor şi pădurilor moşiereşti: trebuie să fi fost divergenţe ample şi repetate, ca să se ajungă la o hotărîre a Dietei. Nu este deci vorba de mărunte încălcări de proprietate, ci de încercări de a rezolva în imediata vecinătate o lipsă acută. Într-adevăr, Nicolae Iorga arată că în 1652 Vasile Lupu reînnoieşte (!) privilegiul lor de „a ţine muntele Noaşălu, care munte se chiamă Cheşcheşu-Jiroşu şi iaste la hotarulu ţărăi domniei mele",[7] privilegiu menţinut şi reînnoit apoi şi de urmaşii lui.

László Incze a constatat că într-adevăr, tîrgul era încercuit şi avea conflicte continui. Moşiile familiilor Apor, Bara, Kálnoky şi Kun se întindeau pînă în apropierea localităţii, iar familiile Daczó şi Csoma au încercat chiar să vămuiască transporturile de mărfuri ale localnicilor. Pînă spre începutul secolului al XIX-lea tîrgul s-a judecat, practic în continuu, pentru folosinţa sau proprietatea unor păduri, păşuni şi fîneţe cu un şir de localităţi învecinate, cum ar fi Sînzieni, Mereni, Lunga, Lemnia, Cernat, Turia ş.a.[8]

Lipsa de spaţiu apare deci cu claritate, ipoteza lui Potsa devine certitudine. Dar cum se rezolva lipsa de spaţiu în alte oraşe, mai vechi ? Putem vorbi de două căi principale, ambele databile în secolul al XV-lea.[9]

În general, loturile lungi şi înguste, trecînd de la piaţă sau stradă principală pînă la o străduţă dosnică, datează în aceste oraşe din secolele XIII–XIV.[10] Cam atunci se şi epuizează principalele rezerve de teren „intra muros". Se pare însă că aceste parcele încă nu constituiau proprietate privată în actualul sens al cuvîntului, ci erau posesiune a colectivităţii, care le împărţise spre folosinţă capilor de gospodărie.[11] Creşterea numărului familiilor a dus, pare-se prin secolul al XV-lea la o reîmpărţire a loturilor, prin diviziune în două: un lot cu faţa spre piaţă sau strada principală, altul spre străduţa dosnică. Frecventa continuitate a liniei de demarcaţie dintre aceste

două loturi dovedește o acțiune unitară, iar discontinuitățile sau frîngerile acestei linii arată existența unor foste obstacole.

A doua formă de rezolvare a problemelor generate de sporul de populație constă în așezarea acesteiea în afara incintei urbane, formîndu-se suburbii.[12]

De ce oare Tîrgu Secuiesc n-a urmat nici una din aceste căi ?

În primul rînd din cauze juridice, în special a dreptului de moștenire. În general, casa părintească și lotul ei de teren constituie în Transilvania moștenire indivizibilă. În cadrul Universității Săsești, ele revin celui mai vîrstnic fiu, la Cluj [13] celui mai mic. Desigur, acest unic moștenitor al lotului trebuia să-și despăgubească frații și surorile, ceea ce însă din punct de vedere arhitectural înseamnă că aceștia se străduiau să achiziționeze alte loturi de casă, într-alte părți ale localității.

Spre deosebire de această practică de moștenire unitară a casei și lotului părintesc, obiceiul secuiesc – legiferat apoi – cere împărțirea lotului între toți urmașii direcți, indiferent de sex.[14]

Astfel, tradiționala tragere la sorți secuiască a terenurilor (nyílosztás) se limitează la terenurile din afara orașului, unde pe alocuri se menține și în secolul al XVII-lea.[15]

Deci lotizarea odată făcută (și, pe vremuri, împărțită prin tragere la sorți), fiecare lot se diviza între moștenitori. Lotul fiind îngust, împărțirea nu se putea face decît în adîncime, rămînînd într-o parte o uliță de acces spre fiecare din parcele astfel rezultate. Acest spațiu comun mai putea cuprinde fîntîni, latrine ș.a., după cum se vede și în desenul lui Géza Vámszer, referitor la curțile nr. 40 și 41.

Această evoluție s-ar putea confirma și prin cărțile funciare. Din păcate însă cele mai vechi păstrate la Tîrgu Secuiesc datează dintr-al optulea deceniu al secolului trecut, dar ele reflectă – evident – stări de proprietate anterioare. Iată de exemplu cartea funciară nr. 601, una din cele mai vechi păstrate:[16]

„Nr. 1116 în planul de situație.

> Strada (sic !) soției (văduvei ?) lui István Szabó, latura vestică a pieții, 245 stînjeni pătrați, curtea nr. 47."

Cu toate că această stradă este folosită liber de către oricine pentru traversare pietonală, ea este totuși proprietate și intrare aferentă următoarelor case și terenuri așezate pe aceeași stradă" (și urmează înșirarea a 11 locuințe, trei grajduri și o grădină, numerotate de la 1117 la 1131; cifra de 245 stînjeni pătrați, adică 881 metri pătrați nu lasă nici un dubiu: este vorba de lotul inițial, în întregimea lui).

Cu acest ultim document, evoluția este aparent clarificată. Mai rămîne, totuși, o întrebare. Evoluția tîrzie și dreptul de moștenire al tuturor

urmaşilor sînt factori comuni tuturor oraşelor şi tîrgurilor secuieşti. Nu ştim cum stăteau cu posibilităţile de extindere liberă a teritoriului lor, nici dacă lotizarea lor iniţială era de acelaşi tip, de colonişti. Dar pare probabil ca şi alte aşezări să fi întîmpinat probleme similare, dacă nu şi de aceeaşi acuitate. Atunci ar fi logic să fi existat, măcar ici-colo, nişte soluţii similare. Şi, într-adevăr, la Odorheiu Secuiesc se mai disting urmele unor rezolvări de acest fel: curţile Mihály şi Szücs.

Se pare deci că nu avem de-a face chiar cu un caz unic, ci cu unul masiv într-un singur loc, la Tîrgu Secuiesc, unde evoluţia ulterioară, în special în secolul trecut, a fost mai lentă, conservîndu-l.

El constituie un exemplu încă viu, deosebit de interesant şi valoros, ilustrînd atît extrema varietate a condiţiilor din cadrul principatului, cît şi diversitatea soluţiilor născute în consecinţă.

NOTE

[1] VÁMSZER GÉZA, **Kézdivásárhely város különleges települési formája**, în: Aluta, 1970, p. 387: „Nyugati- illetőleg keleti kertmege utcának nevezték."

[2] POTSA JÓZSEF, **Háromszék vármegye. Emlékkönyv**, Sepsiszentgyörgy, 1899, p. 102. Se pare însă – după cum vom vedea – că nu era o soluție „unică în lume".

[3] GUSTAV TREIBER, **Die Siedlungsformen im Burzenland,** în: Das Burzenland, IV, Kronstadt, 1929, p. 9–10 și Gustav Treiber, **Siedlungsgeschichtliche Untersuchungen.** Fortsetzung und Schluss, în: Korrespondenzblatt, 1931, p. 181–182.

[4] Și această evoluție contrazice ipoteza lui Treiber.

[5] MCRT, VII, 1881, p. 182, 251, 279, 326, 388, 435, 476, 480–481, 490, 513, 538, 550, 556, 561; MCRT, VIII, 1882, p. 103, 117, 135, 238, 273–274, 318, 371, 486, 497.

[6] MCRT, XIV, 1889, p. 115: „Articulus XV. **(A kézdivásárhelyiek in suis veris territoriis szabadon élhetik határokat, erdejeket, ellenben a nemesség határa, erdeje prohibeáltatik).** A kézdivásárhelyiek ellen (sic !) végeztük kegyelmes urunk, Nagyságod kegyelmes resolutiója szerént, hogy a magunk határink igazságával, és földünknek termésével szabadon élvén, a vitézlő rendek határát, erdejét, melyekben ezelőtt pacificum dominiumjok nem volt, szabadosan élniek ne legyen . . ."

[7] NICOLAE IORGA, **Acte românești din Ardeal privitoare în mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova,** în: „Buletinul Comisiei Istorice a României", II, 1916, București, p. 179–272.

[8] Conform datelor transmise subsemnatului de către Incze László prin scrisoarea din 14.01.1983.

[9] PAUL NIEDERMAIER, **Dezvoltarea urbanistică și arhitectonică a unor orașe transilvănene din secolul al XII-lea pînă în secolul al XVI-lea,** în: Studii de istorie a naționalității germane și a înfrățirii ei cu poporul român, I, București, 1976, p. 121–122.

[10] GUSTAV TREIBER, **Der Stadtplan als Urkunde,** în: „Mitteilungen des burzenländer Museums", 1944, Kronstadt, p. 24–25.

[11] HANS-ACHIM SCHUBERT, **Nachbarschaft und Modernisierung,** Köln, 1980, p. 66, citînd pe Fr. Schuler von Libloy, arată că dreptul de proprietate nu coincide cu dreptul de folosință: proprietar era colectivitatea, iar utilizator individul.

[12] Am făcut abstracție, pentru simplificarea prezentării, de crearea unei alte incinte, mai largi, soluție care amînă parțial aplicarea celorlalte.

[13] **A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye,** I. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai, összegyűjtötte, felvilágosító, összehasonlító és utaló jegyzetekkel ellátta Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen, Budapest, 1885, p. 259.

[14] **A magyar törvényhatóságok . . .,** p. 84: „Uegeztük hogy az mint immar regente ez keritesben loues uarost felosztottuk az az osztas in perpetuum ratum et firmum fiat, ez az osztas fiurol fiura, leanyrol leanyra egyvarant maradgion es zallion, egyenleo Divisio legien köztök"; Această decizie, din 1634, este a orașului Tîrgu Mureș. O citez, fiindcă este foarte explicită. Alte documente arată aceeași practică în toate scaunele secuiești.

[15] KISS ANDREI, **Relațiile dintre Turda Veche și Turda Nouă în ce-a de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea și primul deceniu al secolului al XVII-lea,** în: „Potaissa. Studii și comunicări", 1978, Turda, p. 75–92.

[16] Iată începutul textului original al documentului obținut prin bunăvoința lui Béla Vargha:

„601-es telekkönyv Kézdivásárhely és Kanta
Helyrajzi szám:

1116 Szabó Istvánné utcája, piac sor nyugati oldala 245 Négyszögöl, 47-es számú udvartér

Ezen utcza szabadon használtatik ugyan gyalogi átjárásul mindenki által, de a következő ugyan azon utczában fekvő házak és telkekhez tartozó tulajdon és bejáró, nevezetesen;

1. ház	házszám 373	helyrajzi szám	1117
2. istáló	házszám	helyrajzi szám	1118
3. Istáló	házszám	helyrajzi szám	1119
4. istáló	házszám	helyrajzi szám	1120
5. ház	házszám 374	helyrajzi szám	1121
6. ház	házszám 375	helyrajzi szám	1122
7. ház	házszám 376	helyrajzi szám	1123
8 ház	házszám 377	helyrajzi szám	1124
9. ház	házszám 378	helyrajzi szám	1125
10. ház	házszám 379	helyrajzi szám	1126
11. kert	házszám	helyrajzi szám	1127
12. ház	házszám 380	helyrajzi szám	1128
13. ház	házszám 381	helyrajzi szám	1129
14. ház	házszám 382	helyrajzi szám	1130
15. ház	házszám 383	helyrajzi szám	1131

Varga József város képviselője Mágori Samuel v. tag"

CONSERVAREA ŞI RESTAURAREA CERAMICII DESCOPERITE ÎN CAMPANIA DE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DE LA TURIA DIN ANUL 1984

BLAJ ŞTEFANIA

Patrimoniul cultural naţional ridică pentru toţi aceia care îl au în păstrare numeroase şi serioase probleme, de rezolvarea cărora depinde însăşi existenţa acestuia. Bunurile de patrimoniu aparţin în primul rînd viitorului şi mai apoi generaţiilor actuale. Iată de ce întregul front muzeistic este chemat să depună eforturi susţinute pentru asigurarea integrităţii depline acestui inestimabil tezaur de valori, conservarea-restaurarea constituind o sarcină de mare răspundere.

Patrimoniul muzeistic se îmbogăţeşte an de an în urma săpăturilor arheologice cu obiecte care atestă civilizaţia multimilenară pe aceste meleaguri. Săpăturile arheologice din vara anului 1984 au scos la iveală un material bogat şi de mare valoare în conţinut şi mesaj istorico-documentar. În urma unor descoperiri întîmplătoare în grădina conacului Apor (actualul sediu al C.A.P.), pe malul drept şi pe terasa pîrîului Turia, s-a sondat terenul cu 7 şanţuri de diferite dimensiuni şi casete.

Şanţurile arată următoarea stratigrafie:

1. Nisip aluvionar; 2. Strat de cultură brun din neolitic; 3. Strat de cultură cenuşiu, cu resturi de cultură din epoca bronzului, Hallstatt, La Tène-ul dacic şi feudalismul timpuriu; 4 Humus vegetal.

Condiţiile de zacere în sol a vestigiilor arheologice sînt determinante în alegerea metodelor de lucru începînd de la manipularea şi transportare pînă la conservarea şi restaurarea lor.

Presiunea solului acţionînd pe verticală în condiţii de umiditate provoacă deformarea, fisurarea şi sfărîmarea obiectelor. La ceramica poroasă şi cu ardere slabă, de cele mai multe ori aspectul de întreg în momentul dezgropării ne induce în eroare, deoarece fisurile există, dar nu se disting în pasta umedă.

Solurile arheologice şi din păturile superioare sînt bogate în săruri solubile şi insolubile care se infiltrează în masa ceramicii. După scoaterea lor în atmosferă, prin pierderea umidităţii aceste săruri încep să cristalizeze şi prin tensionare şi presiune duc la explozii în structură.

Depunerile de săruri (carbonaţi şi silicaţi) degradează ceramica arheologică prin acoperirea ornamentelor, opacizarea luciului sau glazurilor, umplerea inciziilor şi acoperirea spărturilor vechi care nu se vor mai potrivi.

Alt factor de degradare este umiditatea din sol. Ca purtătoare de agenţi chimici şi ca element în sine, apa, duce la fragilizarea ceramicii micşorîndu-i rezistenţa, degradînd ornamentele şi slăbind punctele de minimă rezistenţă.

Cunoaşterea din timp a factorilor de degradare a ceramicii din sol, ne permite o serie de măsuri de prim ajutor încă de la scoaterea lor în mediul atmosferic. Aceste măsuri de prim ajutor pot evita operaţii de restaurare-conservare complexe, anevoioase sau chiar distrugerea.

Cunoscînd cauzele degadării ceramicii, după o examinare atentă a fragmentelor, vom putea alege cele mai potrivite mijloace de conservare, tratamente simple şi complexe. Fluxul tehnologic pentru piesele arheologice începe odată cu scoaterea lor din mediul de zacere. Dacă formele de degradare ale ceramicii au fost lente în sol, după scoaterea în atmosferă, procesele distructive sînt violente, mai ales în perioada de început.

Măsurile de atenuare a şocului atmosferic la ceramică sînt:

- Evitarea expunerii directe la radiaţiile solare;
- Evitarea pierderii totale a umidităţii;
- Legarea cu sfori a obiectelor întregi, dar fisurate;
- Observarea atentă a pieselor pentru măsuri diferenţiate de ambalaj;
- Etanşarea în pungi de plastic, în hîrtie umezită;
- Evitarea şocurilor mecanice, a tensionării prin depozitarea pe verticală.

Muzeografii de specialitate sau arheologii trebuie să respecte unele restricţii, în timpul şi după scoaterea ceramicii din sol:

- Pentru evitarea amestecării pieselor sau fragmentelor se pot folosi plase din plastic;
- Să se efectueze spălări preventive de desalinizare unde să se evite contactele mecanice între piese.

Baia de desalinizare nu trebuie confundată cu baia de spălare şi curăţire, ea diluează şi scoate din structură substanţele acide sau sărurile aflate în stare lichidă. După scoaterea din baie a ceramicii, se aşează la umbră într-un singur strat pe un plan înclinat. După uscare, fragmentele se împachetează separat în hîrtie, cu bilet de marcare. Pachetele se aşează în lăzi de lemn pe cel mult 3 straturi, despărţite între ele prin carton ondulat.

Materialul astfel ambalat este transportat la sediul muzeului, la laboratorul de restaurare-conservare.

Materialul ceramic rezultat în urma săpăturilor arheologice din 1984, a cuprins un mare număr de fragmente și piese întregi.

După spălarea și curățirea lor mecanică în apă cu ajutorul periilor, ceramica a fost așezată pe un singur strat și uscată la temperatura camerei și în etuvă.

S-a trecut apoi la conservarea în laborator a materialului ceramic dechimizat și curățit, prin diverse metode, realizată în mod curent cu ajutorul impregnării. Impregnarea ceramicii are o importanță hotărîtoare pentru păstrarea, conservarea și sănătatea patrimoniului ceramic, deoarece:

- mărește rezistența pastei, atenuează caracterul higroscopic, realizează o protecție împotriva prafului și a efectelor mecanice, realizează o fixare mai bună a straturilor de la suprafață și a elementelor de decor;

În condițiile laboratorului nostru operația de impregnare s-a realizat cu nitrolac incolor (10 %), prin imersarea în baie a fragmentelor mai mici sau prin pensularea fragmentelor mari și a pieselor întregi.

S-a trecut apoi la sortarea și identificarea fragmentelor aceluiași obiect și stabilirea succesiunii lipirii lor.

Materialul ceramic din pastă arsă a fost de calități diferite, (datorită calității pastei și a temperaturilor de ardere), începînd cu ceramică foarte poroasă, insuficient arsă, ceramică din pastă fină arsă la temperatură mai înaltă și fragmente deformate din cauza unor arderi suplimentare.

Au fost identificate o varietate mare de fragmente și vase dintre care: vase și fragmente din cultura Criș (fig. 1, 2, 3, 4, 5, 6); cultura ceramicii liniare (fig. 12); din epoca bronzului (fig. 1, 3, 6, 11, 19, 18); prima vîrstă a fierului Hallstatt (fragmente); La Téne-ul dacic (fig. 17, 20, 21, 22, 23, 25) și feudalismul timpuriu, sec. XIII–XIV (fig. 26).

La vasele mici, succesiunea asamblării și lipirii fragmentelor s-a început de la bază, iar la vasele mari s-a făcut asamblarea simultană a cîtorva părți cu marcări pe verso. Părțile asamblate s-au așezat în lădița cu nisip într-un echilibru perfect.

Lipirea fragmentelor s-a făcut cu acetat de polivinil, adeziv compatibil, reversibil, cu stabilitate în timp și în medii cu microclimat instabil. Pentru ceramică s-au adoptat acele tipuri de acetat de polivinil, care după polimerizare rămîn transparente, maleabile cu un factor mic de elasticitate. La o temperatură de 40–45 °C pot permite corectarea unor mici defecțiuni de asamblare.

S-a trecut la întregirea formei numai a pieselor la care s-a putut reconstitui un profil complet.

Completarea părților lipsă la ceramică s-a efectuat cu ipsos de construcție de granulație mare și cu timp de priză mic, cu adaos de oxizi colorați. Metoda de lucru, s-a ales în funcție de fiecare caz.

Completarea prin copiere s-a aplicat pentru piesele cu corespondențe simetrice (figurile 20, 14, 5, 8, 9). Pentru formele fără unghiuri s-au folosit amprentele dure din ipsos (fg. 8, 9, 14, 11, 19, 16). În majoritatea cazurilor s-a folosit metoda amprentei semielastice din plastelină (fig. 18, 21, 23, 26, 25).

Atît piesele întregi cît și cele completate cu plombe de ipsos au fost corservate prin pensulare cu nitrolac 10 %.

Metodele de lucru descrise mai sus, în conservarea-restaurarea acestor piese sînt reversibile, atît părțile completate cît și adezivul putîndu-se îndepărta cu ușurință în caz de rerestaurare.

La materialul prelucrat rezultat în urma săpăturilor arheologice de la Turia s-au adăugat cîteva piese rezultate din descoperiri întîmplătoare de la Lisnău (fig. 22, 23) și Sfîntu Gheorghe (fig. 24).

S-au putut restaura și reda circuitului de valorificare a patrimoniului cultural-național un număr de 30 de piese, la care se adaugă un număr însemnat de fragmente asamblate. Aceste piese au făcut obiectul expoziției temporare cu titlul „Civilizație multimilenară" organizată la sediul Muzeului Județean Covasna din Sfîntu Gheorghe, în luna martie 1985. Piesele care au făcut obiectul acestei expoziții urmează ca o parte din ele să fie expuse cronologic în expoziția de bază, iar cealaltă parte păstrate în depozitul secției de arheologie.

LISTA OBIECTELOR CERAMICE RESTAURATE

Fig. 1. Oală din cultura Criș, decorată prin împunsături cu unghia, dim. 32/19 cm.

Fig. 2. Ceașcă din cultura Criș, decorată prin împunsături cu unghia, dim. 6/8 cm.

Fig. 3. Talpă cilindrică din cultura Criș, decorată cu linii incizate, dim. 13/10 cm.

Fig. 4. Vas fructieră cu talpă cilindrică din cultura Criș, dim. 13/15 cm.

Fig. 5. Farfurie din cultura Criș. dim. 10/19 cm.

Fig. 6. Vas din epoca bronzului, decorat cu 3 butoni laterali și corp bombat, dim. 8/5 cm.

Fig. 7. Vas din cultura Criș, dim. 16/13 cm.

Fig. 8. Vas borcan din cultura Criș, dim. 9/7 cm.

Fig. 9. Vas borcan din cultura Criș, dim. 7/10 cm.

Fig. 10. Vas borcan din cultura Criș, dim. 8/8 cm.

Fig. 11. Vas borcan din epoca bronzului, dim. 9/7 cm.

Fig. 12. Măsuță cu 4 picioare din cultura Criș, dim. 8/15 cm.

Fig. 13. Vas borcan decorat cu împunsături de deget din epoca bronzului, dim. 10/10 cm.

Fig. 14. Farfurie cu buza dreaptă din epoca bronzului, dim. 6/15 cm.

Fig. 15. Vas borcan din epoca bronzului, dim. 14/9 cm.

Fig. 16. Farfurie mică din epoca bronzului, dim. 5/11 cm.

Fig. 17. Vas decorat cu brîu, butoni și benzi de linii incizate din La Téne-ul dacic, sec. IV–III î.e.n., dim. 30/17 cm.

Fig. 18. Ceașcă din epoca bronzului, dim. 7/9 cm.

Fig. 19. Vas borcan din epoca bronzului, dim. 7/4 cm.

Fig. 20. Vas mare decorat cu butoni și bandă arcuită în relief din sec. IV–III î.e.n., La Téne-ul dacic, dim. 41/28 cm.

Fig. 21. Cățui dacic (descoperire întîmplătoare), dim. 9/19 cm.

Fig. 22. Farfurie cu buza dreaptă. La Téne-ul dacic (descoperire întîmplătoare – Lisnău) dim. 19/29 cm.

Fig. 23. Oală cu butoni laterali și cu bandă oblică în relief, dim. 21/22 cm.

Fig. 24. Vas cu corp bombat, cultura Coțofeni, dim. 28/13 cm.

Fig. 25. Vas borcan cu buza răsfrîntă înafară, decorat cu bandă în relief cu împunsături de deget, La Téne-ul dacic, dim. 14/10 cm.

Fig. 26. Vas borcan cu buza răsfrîntă din feudalismul timpuriu, sec. XIII–XIV, dim. 16/12 cm.

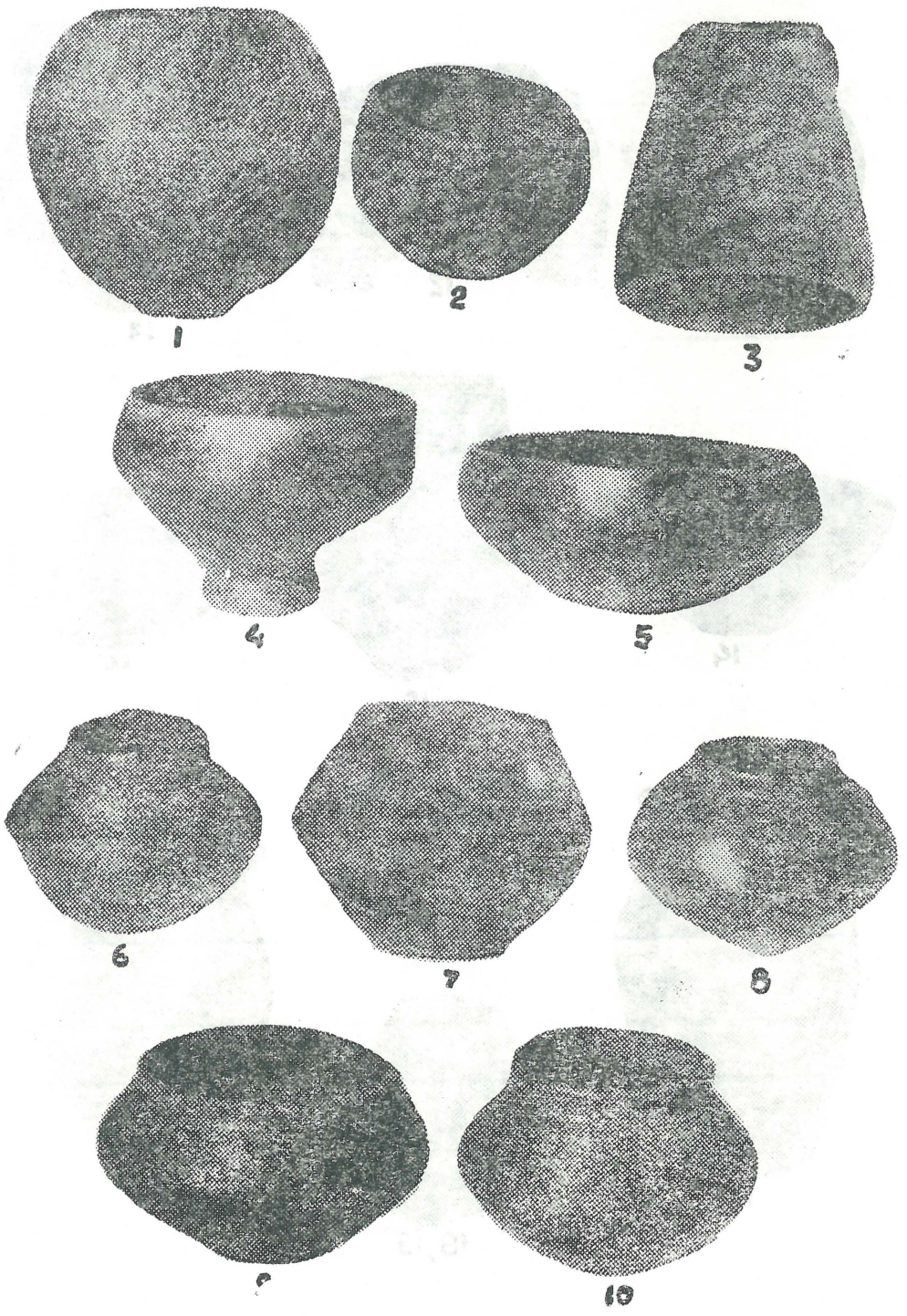
ZUSAMMENFASSUNG

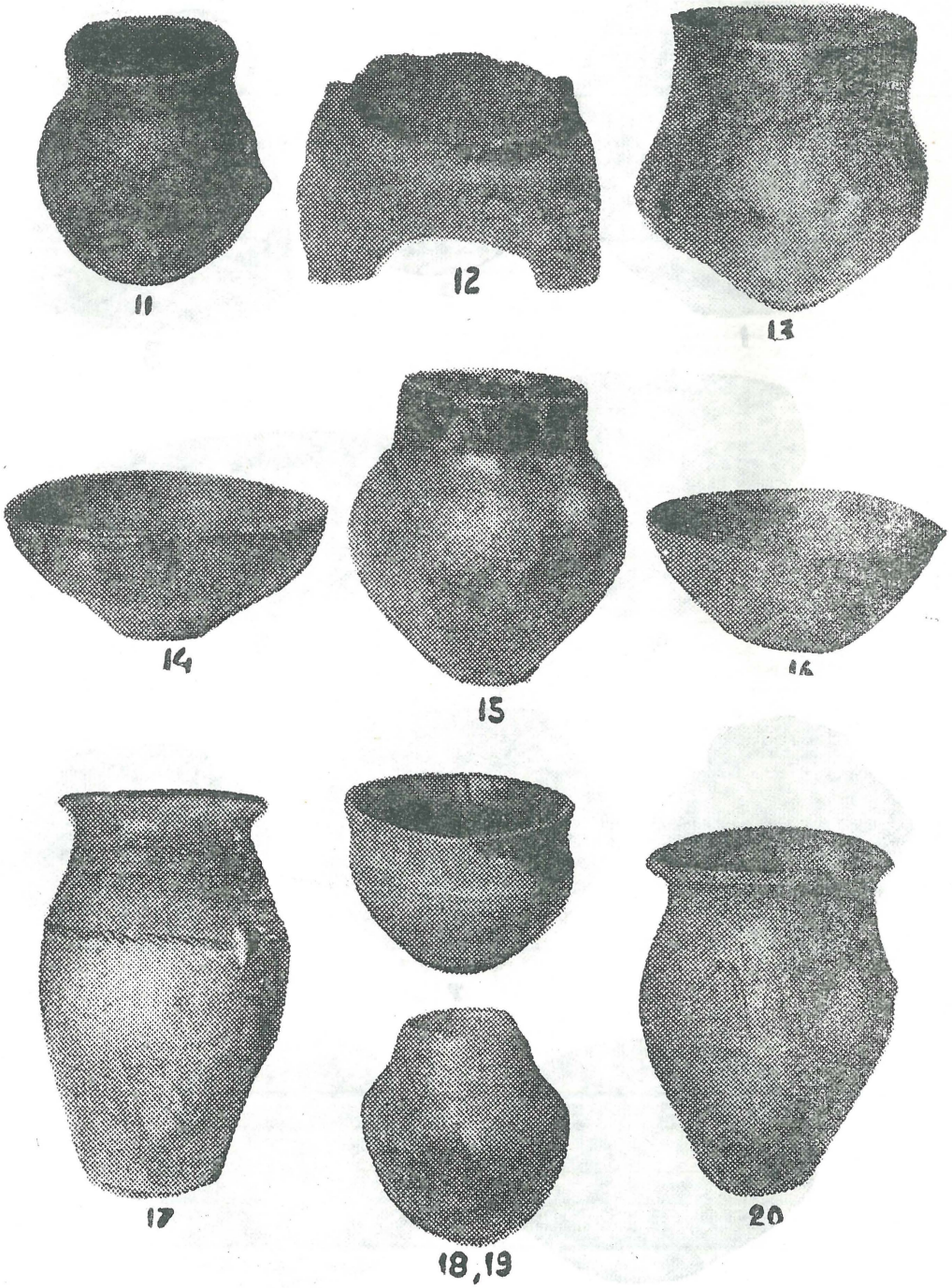
Die Anheit zeigt uns welche Methoden benützt wurden für die Konservierung-Restaurierung des Keramischen Materials sowie der zuffällig aufgefundenen Entdeckungen die beiden arheologischen Aufgrabungen in Turia im Jahre 1984 gefunden wurden.

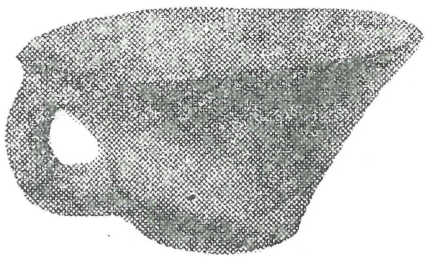
Es ist gelungen 30 Gegenstände dem Kultur und National patrimoniu zür Verfügung zu stellen.

BIBLIOGRAFIE

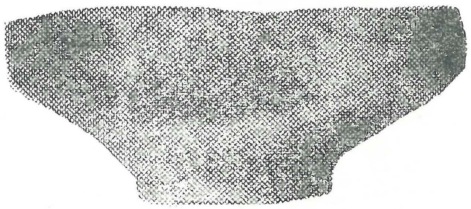
1. DUMA GYÖRGY: **„Földben fekvő cserépedények átalakulása"**, Múzeumi mütárgyvédelem, Bp. nr. 7, 1980.
2. DAN SERACU: **Cartea chimistului amator,** col. „Cristal", Ed. Albatros, 1979.
3. **Revista Muzeelor şi Monumentelor,** nr. 6, 1983 şi nr. 1, 1984.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

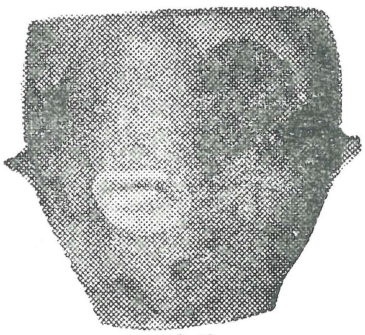

11
12
13
14
15
17
18,19
20

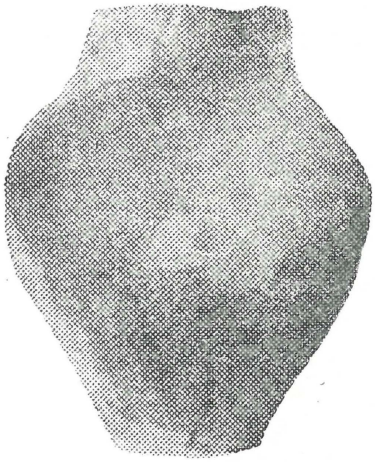
21

22

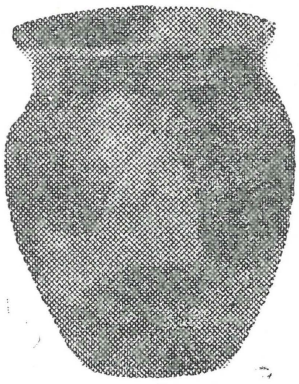
23

24

26

26

ACTIVITATEA DE CERCETARE ŞTIINŢIFICĂ ŞI CULTURAL-EDUCATIVĂ A MUZEULUI DIN SFÎNTU GHEORGHE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

KOZÁK ALBERT,
CSEREY ZOLTÁN

În anii construcţiei socialiste, cu deosebire în perioada de după Congresul al IX-lea al P.C.R., istoriografia românească a cunoscut o dezvoltare fără precedent. Fructificînd deschiderile înnoitoare produse de acest istoric congres, cercetătorii au abordat, în lumina materialismului dialectic şi istoric, în spiritul adevărului, o seamă de probleme majore ale istoriei patriei, care îşi găsesc reflectarea în muzeele de istorie ale patriei, inclusiv în cel de la Sfîntu Gheorghe.

Muzeul din Sfîntu Gheorghe, constituit la 15 septembrie 1879 [1] cu un fond de 8.779 obiecte [2] a fost înfiinţat cu scopul de cercetare, colecţionare, păstrare şi valorificare a bunurilor materiale şi spirituale ale comunităţii umane din zonă. Muzeul, la început este o instituţie cu profil mixt, cuprinzînd colecţii din domeniul istoriei, arheologiei, geografiei, etnografiei, avînd în acelaşi timp o bibliotecă şi arhivă. Încă de la înfiinţarea sa, instituţia se confruntă cu unele probleme privind organizarea expoziţiilor, dar în primul rînd, cu obţinerea unei clădiri adecvate, pentru desfăşurarea unei activităţi muzeale susţinute.

Primele cinci decenii se caracterizează prin creşterea vertiginoasă a colecţiilor, organizarea cercetării ştiinţifice şi construirea clădirii actuale, care va servi ca lăcaş pentru activitatea viitoare. Se remarcă în această perioadă publicarea unor rapoarte de lucrări ştiinţifice în Buletinul Muzeului Naţional Secuiesc,[3] iar din anul 1907, începerea săpăturilor arheologice la Ariuşd.

Bazele îmbogăţirii sistematice ale patrimoniului au fost puse de către Dr. László Ferenc, care fiind custode al muzeului, în perioada anilor 1901–1925, conducea trei secţii. Potrivit pregătirii sale profesionale s-a preocupat în special de ştiinţele naturii, iar ca urmare a succeselor ştiinţifice obţinute

cu ocazia săpăturilor de la Ariușd, era legat mai ales de secția de arheologie.

László Ferenc s-a născut la 28 iulie 1873, efectuîndu-și studiile la Sfîntu Gheorghe și Cluj. Absolvind facultatea și dîndu-și doctoratul, în 1896, el este numit asistent la Catedra de Botanică a Universității din Cluj, post ce i s-a încredințat încă în ultimul an de studenție. La invitația direcțiunii Colegiului Mikó din Sfîntu Gheorghe, renunță la promițătoarea carieră universitară și din toamna anului 1897, devine profesor la școala sa de odinioară, unde va funcționa pînă la moarte. Ales custode al Muzeului Național Secuiesc în 1901, timp de un sfert de veac el va servi cu credință această instituție, atît ca naturalist și etnograf, cît mai ales ca arheolog. A avut un rol hotărîtor în realizarea clădirii actuale a muzeului. În același timp, pe tărîmul vieții publice, László va fi un militant neobosit pentru propășirea economică și culturală a locuitorilor pămîntului natal. După 1918, el participă împreună cu muzeul la circuitul vieții culturale și științifice a României postbelice, întreținînd bune relații cu savanți de renume mondial, ca Vasile Pârvan, Ion Andriești și colaborînd la publicațiile „Convorbiri literare" și „Dacia". Moare la 16 septembrie 1925, la Cluj, unde sosise în vederea unui examen. „László a fost un cercetător de prim ordin — scria Vasile Pârvan care l-a sprijinit în munca sa — a cărui metodă a fost mereu la înălțimea admirabilului său zel. Moartea sa este o mare pierdere pentru arheologia preistorică a Daciei.[4]

Ca arheolog, László a reușit să cerceteze hotarul a 47 de sate din Valea Oltului superior, identificînd nenumărate monumente arheologice, datînd din neolitic și pînă în epoca medievală. Fără îndoială cele mai însemnate sînt săpăturile sale metodice de la Ariușd (județul Covasna), începute în 1907. Prin aceste săpături, László a deschis o nouă etapă în cercetarea splendidei culturi neolitice cu ceramică pictată Ariușd-Cucuteni-Tripolie. Depășind concepția multor contemporani, László a considerat că principala menire a cercetărilor arheologice este reconstituirea modului de viață a creatorilor civilizațiilor străvechi, formîndu-și, în acest scop, și o metodă înaintată de cercetare. Combinînd metoda stratigrafică cu dezvelirea unor suprafețe mai mari, cercetînd și înregistrînd chiar și cele mai modeste urme arheologice, el a precizat nu numai nivelurile de locuire succesive ale așezării, dar a reușit să descopere în întregime primele locuințe neolitice din țara noastră cu anexele lor (vetre, cuptoare, gropi de provizii etc.), să stabilească sistemul de fortificații al așezării, scoțînd la iveală, în același timp, și un bogat și variat material arheologic (unelte de piatră și de aramă, vase și statuete de lut, obiecte de podoabă). Grație acestor cercetări, publicate în mod exemplar, László a devenit un arheolog de renume european, iar Muzeul din Sfîntu Gheorghe a ajuns în posesia uneia din cele mai bogate colecții neolitice continentale ale vremii.

Ca naturalist, este pasionat de botanică, aduce noi contribuții la histologia sălciilor. Ca profesor la Sfîntu Gheorghe, el va acorda o deosebită

atenție organizării științifice a procesului instructiv și îmbogățirii – cu ajutorul elevilor – a colecțiilor cabinetului de științe naturale. Devenind custode al muzeului, László va pune bazele unei colecții moderne de științe naturale. În anul 1898, el organizează stațiunea meteorologică de la Sfîntu Gheorghe, pe care o va conduce pînă la sfîrșitul vieții sale. Observațiile și buletinele sale meteorologice își păstrează pînă astăzi valoarea lor documentară. Sînt interesante, de asemenea, și prognozele populare meteorologice, adunate și publicate de el.[5]

Prin activitatea sa desfășurată ca muzeolog – etnograf, mai ales în perioada antebelică, László s-a străduit, înainte de toate, să umple golurile colecției etnografice, moștenite de la precursorii săi. În acest scop, el a cercetat 68 de sate ale fostului comitat Trei Scaune, a acordat o deosebită atenție cunoașterii zonei Odorheiului Secuiesc și deplasîndu-se în cîteva comune din Ciuc și din regiunea Gheorghenilor, s-a interesat deopotrivă de toate aspectele culturii populare, fapt ce a dus la îmbogățirea tematică a colecțiilor, în același timp, împiedicînd pieirea, dispariția unor valori deosebite. Executînd fotografii și desene, înregistrînd informații orale, el a pus bazele unei documentări etnografice. A introdus mai multe inovații în munca de evidență (inventare speciale, cataloage și fișe), descrierea obiectelor fiind însă, adesea, prea sumară. Depozitarea și expunerea materialului l-au pus în fața unor probleme grele: înainte de ridicarea clădirii actuale a muzeului, întîmpină greutăți provocate de lipsa de spațiu, iar după aceea, în condițiile grele cauzate de război, a avut de suferit în urma lipsei unui mobilier modern. Cu toate acestea, László a activat și ca etnograf la nivelul cerințelor muzeologiei epocii. El a făcut tot ce se putea pentru popularizarea colecției, și pentru a deveni o sursă de documentare pentru cercetători.[6]

Profesor cu vederi progresiste și democratice, László a predat biologia și geografia de pe poziții strict științifice. La predarea noilor cunoștințe, el a pornit, de la examinarea concretă a faptelor și fenomenelor, folosind o gamă variată de materiale și organizînd nenumărate excursii de studii. A acordat cea mai mare atenție dezvoltării gîndirii și activității independente a elevilor. În procesul fixării cunoștințelor el a atras mereu atenția asupra importanței fenomenelor studiate. El s-a distins și în domeniul muncii educative, dezvoltînd la elevi dragostea de patrie, prețuirea față de muncă, cinstea și modestia.[7]

Custode al muzeului, László Ferenc, mobilizează toate forțele pentru îmbogățirea colecțiilor. Meritul său constă și în faptul că a început colecționarea diferitelor obiecte manifestînd un interes deosebit față de portul popular, obiceiuri și folclor. O inovație a lui László Ferenc în domeniul evidenței constă în introducerea unor registre de inventar pe categorii de obiecte, precum și alcătuirea unui fișier cu referiri geografice. Fără o consecvență pronunțată, a reușit să înregistreze date foarte bogate despre obiectele colectate. Notează de exemplu: numele donatorului – vînzătorului, sau a

aceluia care a colectat piesa respectivă; denumirea populară a obiectului, sau, în cazul în care acesta nu era pe înțelesul tuturor, a trecut și denumirea sa cunoscută, materialul din care era confecționat, a semnalat eventualele ornamentații și tehnica acestora; datele și semnele particulare, dacă existau; în cazul unor obiecte a descris și modul lor de utilizare; cu cîteva excepții, indică și locul unde s-a găsit obiectul, dar din păcate, nu acordă atenția cuvenită condițiilor în care acesta a fost confecționat.[8]

Desenele, fotografiile și obiectele sînt trecute în același registru de inventar, numerotate continuu, devenind greoaie la o privire de ansamblu asupra tipurilor de documente, în special din punct de vedere cantitativ. În munca de alcătuire a fișierului a inițiat și pe elevii săi. Avea intenția să realizeze un fișier complet, dar războiul l-a împiedicat în atingerea acestui plan.

În primul deceniu al secolului, datorită condițiilor vitrege ale vremii, nu se putea angaja decît la colectarea, înregistrarea-inventarierea și păstrarea intactă a obiectelor. În acele vremuri însă, aceasta nu era o sarcină ușoară. „Așezarea specială a obiectelor, în general o așezare oarecare a lor, este, de multe ori imposibilă în condițiile spațiului existent... ne-am străduit – în limitele posibilităților asigurate de spațiul ce ne stă la dispoziție – să facem o așezare metodică organizată a obiectelor, dar de multe ori, aceasta nu ne-a reușit".[9] – raporta în 1901.

Izbucnirea primului război mondial va opri pentru o perioadă activitatea instituției. În 1916, ca urmare a conflictelor militare provocate de război, clădirea impunătoare va fi transformată în spital militar și numai în 1920 i se va reda destinația inițială. Conducerea va trece imediat la degajarea terenului, curățirea ruinelor, repararea stricăciunilor și punerea la dispoziția publicului pentru vizionare a unei părți a colecției.

Custozii muzeului au căutat să pregătească prezentarea exponatelor pe baza celor mai înaintate principii de etalare muzeală, asemănător vestitului British Museum. În subsolul clădirii principale a fost amenajat un atelier de tîmplărie, unde s-au confecționat vitrinele și dulapurile destinate expozițiilor și depozitării materalului. Vechiul mobilier a fost reînnoit și s-a trecut la reorganizarea activității de îmbogățire a colecțiilor, prezentarea acestora prin diferite expoziții, precum și la o susținută muncă științifică, ce se va materializa sub multiple forme în perioada interbelică.

Custozii muzeului, Lászó Ferenc și Csutak Vilmos, se adresează Inspectoratului General al Muzeelor, pentru un ajutor din partea statului, angajîndu-se să se îngrijească în viitor într-o măsură mai mare, de cercetările etnografice în rîndurile populației nesecuiești, cu scopul de a expune cît mai curînd materialul și de a stabili, în mod științific, interferențele etnografice. Problema este sprijinită de către Al. Tzigara-Samurcaș, directorul Muzeului de Antichități din București, care a asigurat fondurile financiare pentru introducerea, cît mai larg posibil a elementului românesc în sporirea colecțiilor și pentru executarea unor texte și în limba română. De asemenea,

se acordă atenţie deosebită îmbogăţirii fondului bibliotecii cu cărţi de specialitate redactate în limba română.

În 1922, Csutak Vilmos, îşi exprimă satisfacţia privind „lucrările de amenajare, care în mare parte au fost terminate."[10]

În 1923, a insistenţele lui Al. Tzigara-Samurcaş, sînt alocate zece mii lei pentru definitivarea lucrărilor, precum şi pentru introducerea elementului românesc, cît mai larg posibil şi în sporirea colecţiilor.[11] În primăvara anului 1923, după soluţionarea problemei bibliotecii, s-au terminat şi lucrările de amenajare ale expoziţiilor de arheologie şi de artă plastică. Nu s-a reuşit acelaşi lucru în cadrul secţiilor de etnografie şi ştiinţele naturii. În curtea interioară au fost expuse pietre şi stîlpi funerari, precum şi alte materiale cu inscripţii din perioada romană.

Un eveniment de seamă l-a constituit momentul în care a fost readus la Sfîntu Gheorghe materialul transportat în timpul războiului în Ungaria, eveniment în care un rol însemnat a jucat din nou sprijinul deosebit acordat de Alexandru Tzigara-Samurcaş. Astfel au fost redate Muzeului din Sfîntu Gheorghe toate cele 16 lăzi, care conţineau obiecte de valoare muzeală, ele fiind verificate şi inventariate de către o comisie special formată în acest scop.

În condiţiile noi se punea problema obţinerii statutului juridic al instituţiei, rolul principal în această privinţă avîndu-l Csutak Vilmos. Astfel, în 1924, la judecătoria locală a fost înregistrată personalitatea juridică a muzeului, iar peste trei ani, în 1927, ea a fost ratificată şi de către Ministerul Culturii şi Artelor.

Muzeul era condus de către un Comitet Directorial compus din 25 de persoane, în care intrau şi reprezentanţi din judeţele Ciuc şi Odorhei. Statul exercita controlul asupra instituţiei, îngrijindu-se de respectarea legalităţii, dîndu-i însă şi o autonomie destul de largă, sarcinile specifice revenind custozilor, îngrijitorilor şi Comitetului Directorial.

Posibilităţile financiare erau destul de modeste, custozii efectuînd sarcinile pe bază obştească, necesităţile financiare de întreţinere fiind acoperite anual de circa 24–25.000 lei, din care erau plătite impozitele, întreţinerea clădirilor, conservarea obiectelor şi altele. Problemele administrativ-gospodăreşti erau rezolvate de către un comitet administrativ, compus din 14 persoane şi o comisie de revizie, compusă din 3 persoane. În muzeu îşi desfăşura activitatea în 1927 un director (Csutak Vilmos), 4 custozi (profesori la colegiul Mikó), 3 artişti desenatori, 1 preparator-conservator şi un portar, care a primit şi locuinţă în incinta clădirii.

Din Comitetul Directorial făceau parte personalităţi proeminente ale vremii, printre care şi publicistul şi scriitorul Benedek Elek, care într-o scrisoare adresată conducerii muzeului arăta: „Consider că muzeul şi activitatea sa are o foarte mare importanţă şi mă simt onorat să iau parte la munca desfăşurată."[12]

După rezolvarea problemelor administrative, principala sarcină era reînceperea activității de cercetare, reintroducerea instituției în circuitul vieții științifice a țării și stabilirea unor contacte de colaborare cu diferite personalități științifice ale vremii. Oamenii de știință s-au arătat interesați față de activitatea instituției. Astfel, în raportul prezentat la ședința Academiei Române de Științe, la 16 februarie 1923, Grigore Antipa vorbea despre impresiile deosebit de favorabile create cu ocazia vizitei la Sfîntu Gheorghe, în august 1920. Subliniază că aici a găsit un material bogat în domeniul etnografiei secuiești, care demonstrează asemănarea și comunitatea cu viața românilor din Ardeal. Toate acestea au trezit în el un mare respect față de munca oamenilor de știință de aici, izolați de centrele științifice.

Faima muzeului depășește granițele țării. La vestea rezultatelor remarcabile obținute cu ocazia săpăturilor de la Ariușd, începute de László Ferenc, foarte mulți savanți vin să viziteze colecțiile, să asiste la săpături, oferindu-se să publice diferite materiale în revistele de specialitate din Germania, Anglia, Cehia, Polonia etc. În perioada interbelică sosec în asemenea vizite din Germania, Walter Brehmer, Hubert Smith și Gustav Kossina, din Cehia Jaroslav Poliardi.[13] În 1924 Hans Reinert, de la Institutul de Arheologie al Universității din Thübingen se oferă să publice în Germania rezultatele săpăturilor de la Ariușd.[14]

Renumitul arheolog englez Gordon Childe, manifestă un interes deosebit față de săpăturile de la Ariușd, oferind chiar prin intermediul Muzeului de Arheologie și Etnografie al Universității din Cambridge, 60 de lire sterline pentru continuarea săpăturilor, în schimbul predării unei părți a materialului descoperit.[15] De altfel, în 1926, după moartea lui László, Gordon Childe, însoțit de arheologul Forde Darryl vizitează personal rezervația arheologică de la Ariușd, studiind materialul descoperit și adunat la Muzeul din Sfîntu Gheorghe.[16]

Interesul manifestat față de colecțiile muzeului va crește și în anii următori. În 1926, Vitold Stefansky de la Universitatea din Varșovia, în 1933, arheologul Dr. Werner Buttler de la Köln, în 1934, arheologul englez Clarke, iar în 1935, Dr. Friederich Hollsta din München studiază colecțiile muzeului.[17]

Interesul specialiștilor este trezit și de colecțiile altor secții. Etnograful Viski Károly studiază colecțiile de etnografie, efectuînd, în 1930, vizite la Ilieni, Dobolii de Jos, Sîncrai, Zălan și Calnic. În 1942, dr. Luiza Netolitzka, custodele Muzeului Etnografic din Transilvania, acordă ajutor în amenajarea colecțiilor etnografice. Peste un an, în 1933, dr. Walter Hirschberg, colaboratorul Muzeului Etnografic din Viena, se deplasează la Sfîntu Gheorghe, pentru a studia materialele locale.

Dr. Balogh Jolán, istoric de artă, efectuează o călătorie de studiu în zonă, apreciind în mod deosebit cele mai reprezentative obiective de arhitectură de la Sfîntu Gheorghe, Sînzieni, Ghelința, Zăbala, Covasna, Tălișoara, Vîrghiș, Racoșul de Jos, Valea Crișului, Calnic, Ozun, Cernat și Turia.[18]

La baza rezultatelor remarcabile obținute în domeniul arheologiei, etnografiei, științelor naturii și artelor plastice a stat însă în primul rînd legăturile statornicite cu instituțiile similare și personalitățile științifice din țară. Astfel în 1923, Coriolan Petran solicită fotografii și din partea Muzeului din Sfîntu Gheorghe, în vederea întocmirii unei lucrări de prezentare a muzeelor.[19]

László Ferenc, încă în perioada dinaintea primului război mondial, manifestă interes față de lucrările științifice ale savanților români. Astfel, procură lucrările lui D. Comșa: **Din ornamentica română,** Sibiu, 1904 și a lui Ion Andriețescu: **Contribuții la Dacia înainte de romani,** Iași, 1912.[20]

În anii postbelici se adîncește legătura lui László cu personalitățile vieții științifice românești. În urma vizitelor efectuate de Vasile Pârvan, directorul Muzeului Național de Antichități și profesorul universitar D.N. Teodore, la Muzeul din Sfîntu Gheorghe,[21] se leagă o prietenie trainică și de lungă durată între ei. Cînd i se oferă lui László spre publicare coloanele din „Convorbiri Literare" și „Dacia", el intră în rîndul colaboratorilor, lărgind și integrînd cercetările științifice locale cu cele desfășurate pe plan național. „. . . Conducătorii muzeului au știut de la început să se adapteze vremurilor noi. Sfaturile ce li s-au dat cu prilejul inspecțiilor au fost totdeauna urmate, iar subvențiile acordate – minime adevărat, din cauza numeroaselor instituții similare ce trebuiau deopotrivă ajutate – au fost bine întrebuințate, punîndu-se colecțiile cît mai larg în serviciul vizitatorilor prin etichete trilingue",[22] sublinia Alexandru Tzigara-Samurcaș în 1929.

Vasile Pârvan, organizatorul și conducătorul cercetărilor arheologice din România anilor postbelici, a căutat să stabilească legături de colaborare cu cercetătorii din întreaga țară. Apropierea lui László Ferenc de viața științifică românească a fost înlesnită de faptul că, în persoana lui Vasile Pârvan, a cunoscut un om adevărat, o personalitate științifică eminentă, care, fără nici o prejudecată a sprijinit activitatea științifică a lui László. Într-o scrisoare, din 1925, Vasile Pârvan scria: „Între timp l-am cunoscut pe – pe atunci răposatul – László Ferenc și i-am oferit sprijinul și prietenia mea. László a rămas fidel minorității sale naționale, dar a devenit colaboratorul nostru eminent și devotat."[23]

La fel, Alexandru Tzigara-Samurcaș, cu ocazia vizitei sale din 1936, efectuată în orașul Sfîntu Gheorghe, într-o ședință festivă organizată la muzeu, se adresează numerosului auditoriu cu următoarele cuvinte: „Nu sînt străin în acest oraș. Mă leagă vechi și plăcute amintiri de acest loc, în 1916, din ordinul Majestății Sale Regale Ferdinand, eu am fost primul care m-am îngrijit de colecțiile Muzeului Național Secuiesc, atenție deosebită îi acord și în prezent. Cînd conducerea muzeului mi-a pus la dispoziție, pentru păstrare la instituția pe care o conduc, o parte din vestitele materiale descoperite cu ocazia săpăturilor de la Ariușd, mi-am manifestat profunda mea recunoștință și prietenie față de această instituție, sentimente care vor fi în permanență cele mai sincere."[24] Cu această ocazie atrage atenția

învățătorilor de la țară, ca la sate să facă colecții și să înființeze muzee, întrucît „nu locul definește valoarea unui muzeu, deoarece nici Muzeul Național Secuiesc nu se află în capitală sau în vreun oraș mai mare, totuși, dintre muzeele provinciale ale României, este indiscutabil cel mai valoros și prezintă cele mai multe surprize."[25]

Începînd cu anul 1930, Ion Nestor, asistent la Muzeul Național din București, se interesează îndeaproape de vestigiile arheologice aparținînd epocii bronzului și a fierului, el devenind apoi un colaborator permanent al instituției, timp de aproape patru decenii.

Cercetătorii locali manifestă la rîndul lor interes deosebit față de săpăturile efectuate la Cucuteni. În 1935, o delegație a Comitetului Directorial formată din trei persoane face o călătorie de studiu la locul săpăturilor și primește un bogat material ce va servi ca bază de confruntare cu cel descoperit la Ariușd.[26]

În perioada interbelică muzeul este vizitat și de către numeroase personalități politice proeminente ale vremii: Chirculescu – ministrul muncii publice, Lepădatu – ministrul culturii, D. Gusti – ministrul cultelor și învățămîntului, Angelescu – ministrul învățămîntului, publicistul Costa Foru, poetul Radu Cosmin și mulți alții.[27] Ministrul Angelescu a rămas profund impresionat de modul de amenajare a bibliotecii și propune acest sistem de rezolvare și pentru Universitatea din Iași.

Se stabilesc legături și contacte fructuoase, se fac schimburi de informații cu alte instituții similare din București, Iași, Cluj, Brașov, Sibiu, Craiova. Personalul Muzeului din Sibiu, în 1934, vizitează în corpore Muzeul din Sfîntu Gheorghe. Impresiile acestei vizite sînt exprimate printr-o scrisoare adresată directorului muzeului de către omologul său de la Sibiu: „Îmi exprim cele mai sincere mulțumiri pentru primirea călduroasă ce ne-ați făcut-o în orașul Dumneavoastră, vizită care a pus bazele colaborării fructoase dintre Muzeul Național Secuiesc și Muzeul Brukenthal din Sibiu.

Întotdeauna vă stăm cu amabilitate la dispoziția Dvs. și sîntem gata să vă satisfacem orice dorință ce ne-o adresați."[28]

Sînt organizate numeroase acțiuni complexe de cercetare, la care participă arheologi, istorici, etnografi, lingviști, folcloriști, geologi, naturaliști, astfel încît regiunile și zonele cercetate să fie studiate cît mai profund și multilateral. Astfel de cercetări sînt inițiate de către directorul muzeului, în 1928, în cîteva sate din județul Ciuc, apoi în perioada 1931–1934 în alte zone. În 1936 se organizează o expediție științifică în zona Cașinului, rezultatele acestor acțiuni contribuind la îmbogățirea vertiginoasă a colecțiilor.

Dintre participanți se remarcă în domeniul geologiei, Bányai János și Balogh Ernő, arheologul Ferenczi Sándor, etnografii Haáz Ferenc și Lévai Lajos. precum și geograful Xántus János. Membrii expediției alături de confecționarea materialului efectuează și studierea sociologică a satelor vizitate.

În continuarea expediției organizate în zona Casinului, în 1937 se va desfășura o altă expediție științifică în vederea studierii complexe a structurii geologice, a florei și faunei munților din zona Covasnei. Teritoriul cercetat a cuprins Zona Covasna – Oituz și a urmărit marcarea pe hartă a izvoarelor minerale, a celor sărate și sulfuroase, probleme de stratigrafie, extinderea zăcămintelor de petrol și explicarea științifică a fenomenelor întîlnite în zonă. Centrul expediției s-a stabilit la Comandău și Mușa, de unde porneau grupuri mici în deplasări de 3–4 zile, în vederea cuprinderii unei zone dinainte stabilite. În 1939, o altă expediție științifică va fi organizată în Munții Călimani, materialele adunate intrînd în patrimoniul muzeului.[29]

Anul 1929 marchează un eveniment deosebit în viața și activitatea muzeului: sărbătorirea semicentenarului, trecerea în revistă a rezultatelor obținute în cei 50 de ani de la înființare și organizarea unor manifestări complexe cu acest prilej. Festivitățile s-au desfășurat în perioada 15–22 septembrie 1929, constînd dintr-o adunare festivă ținută în curtea muzeului, un concert de muzică populară și clasică, o expoziție de artă plastică și expoziție de produse agricole și meșteșugărești din zonă. De asemenea, s-a editat un volum omagial.

Expoziția economică și cursul de dezvoltare economică a satelor, organizate sub egida Uniunii Economice din Transilvania și-au fixat ca scop dezvoltarea agriculturii și a industriei în secuime și răspîndirea cunoștințelor economice. Expoziția cuprindea domeniile : producția agricolă, pomicultură, zootehnia, mașini și unelte agricole, expoziția industrială, produse etnografice și ale industriei casnice, zăcăminte naturale și literatură de specialitate pentru domeniile amintite. La expoziție au participat peste 500 de gospodari din zonă.

Paralel cu aceste expoziții, au fost ținute expuneri în cadrul cursului de dezvoltare economică a satelor, expuneri care printre altele au abordat teme ca: dezvoltarea generală a satelor, cooperativele de credit; pomicultura, îngrijirea animalelor domestice, cultivarea hameiului etc.[30]

Cea mai importantă și cea mai valoroasă realizare a fost însă editarea Volumului Omagial,[31] cu aproape 800 de pagini, care a cuprins lucrări din domeniul istoriei, geografiei, științelor naturii, artei plastice, etnografiei, ingvisticii, istoriei artelor ș.a. Cel mai important capitol este cel care cuprinde bibliografia, aproape completă, a lucrărilor scrise despre meleagurile locuite de secui. Redactorul volumului – Csutak Vilmos – a solicitat lucrări și de la savanți ca Al. Tzigara-Samurcaș, Coriolan Petran, Ion Andrieșescu și alții.

În anul 1933, va avea loc o altă manifestare culturală de seamă în Sfîntu Gheorghe: în luna august, dînd curs invitației conducerii Muzeului din Sfîntu Gheorghe, aici se vor desfășura lucrările sesiunii Uniunii Muzeale din Transilvania,[32] în care au fost cuprinși cadre didactice, intelectuali și alte categorii sociale din oraș și din localitățile învecinate. Sesiunea s-a desfășurat în două faze, prima prezentînd un ciclu de expuneri privind popu-

larizarea cunoştinţelor cultural-ştiinţifice, iar a două expuneri ştiinţifice din diferite domenii. Secţiile stabilite au fost împărţite pe următoarele domenii: istorie, lingvistică, filozofie, ştiinţele naturii, medicină, drept şi ştiinţe sociale. Printre invitaţi şi conferenţiari se află numeroşi reprezentanţi de seamă ai ştiinţei şi culturii din ţară, precum şi cei din oraşul Sfîntu Gheorghe. Manifestările vor prilejui organizarea unei noi expoziţii economice, care, la fel ca cea din 1929, va avea ca scop popularizarea în rîndul gospodarilor a metodelor şi procedeelor avansate din domeniul agriculturii şi industriei meşteşugăreşti.[33]

Activitatea diversificată a muzeului s-a manifestat şi prin răspîndirea cunoştinţelor cultural-ştiinţifice în care s-au antrenat cu entuziasm nu numai cercetătorii instituţiei, ci şi foarte mulţi colaboratori externi, oameni de ştiinţă, cadre didactice şi alţi specialişti, care, organizînd manifestări complexe, cicluri de conferinţe şi expuneri, şezători literar-artistice, concerte de muzică clasică şi populară, căutau să ridice nivelul cultural al tuturor locuitorilor din zonă. Activităţile de răspîndire ale cunoştinţelor cultural-ştiinţifice s-au desfăşurat pe următoarele domenii: istorie generală, literatură şi istoria literaturii, etnografie şi folclor, arhitectură, arte plastice şi muzică. Dintre acestea se remarcau serile muzeale, care atrăgeau un foarte numeros auditoriu la comemorarea unor personalităţi ştiinţifice, aniversări istorice, evenimente deosebite. Se urmărea cu consecvenţă formarea unei concepţii ştiinţifice despre lume şi viaţă, mai ales cu ocazia manifestărilor organizate în domeniul ştiinţelor naturii, geografiei şi geologiei.

Erau invitaţi la serile muzicale compozitori consacraţi, printre care Bartók Béla, Kodály Zoltán şi alţii. „S-a creat o atmosferă sărbătorească, în sala festivă a Muzeului Naţional Secuiesc, cînd vestitul compozitor s-a aşezat la pian pentru a prezenta creaţii muzicale clasice şi evoluţia muzicii contemporane."[34] – scria ziarul local despre concertul prezentat de Bartók Béla, la 2 martie 1927, la Muzeul din Sfîntu Gheorghe.

Asociaţia „Astra" joacă un rol foarte important în această perioadă în culturalizarea maselor populare. După primul război mondial, după cum s-a arătat mai sus, s-au făcut încercări de a complecta colecţiile cu materiale din zonele locuite de populaţia românească, dar limitele care s-au manifestat încă de la început în activitatea muzeală, au persistat încă vreme îndelungată. „Astra" şi conducătorii Asociaţiei au încercat să suplinească acest gol şi să organizeze o activitate ştiinţifică, culturală în care să fie cuprinşi toţi locuitorii judeţului. În acest scop este trimis în fiecare localitate Regulamentul pentru despărţămintele şi cercurile culturale ale „Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român."[35]

Adresa Prefecturii Judeţului Trei Scaune către vicepreşedintele „Astrei" din Tîrgu Secuiesc comunica în 10 septembrie 1934: „. . . în comunele Breţcu, Ojdula, Poiana-Sărata, Poian, Mărtănuş, Cernatul de Jos să se înfiinţeze „Cercurile culturale" în vederea unei acţiuni culturale unitare în judeţ."[36] Despărţămîntul Central Judeţean al „Astrei" din Sfîntu Gheorghe, în do-

rința de a stimula cît mai mult manifestările culturale la sate „a înscris în programul său o colaborare cît mai strînsă cu cărturarii satelor din județ."[37] În acest context se va desfășura și șezătoarea — artistică — literară organizată în 4 noiembrie 1934 la Tîrgu Secuiesc, unde au fost prezentate pe lîngă unele creații literare și programe de folclor, cuprinzînd cîntece și poezii populare.[38]

O altă inițiativă a „Astrei" a vizat înființarea școlilor țărănești, pentru ca locuitorii satelor să primească o serie de informații și cunoștințe privind problemele noi din domeniul agriculturii, dar în același timp fiind prezentate și aspecte ale originii și dezvoltării poporului român, momentele de referință din istoria patriei, viața unor personalități proeminente, creațiile literare clasice și populare, folclorul românesc, portul popular și obiceiurile populației din zonă. La 9 martie 1939 Asociația „Astra", Despărțămîntul Tîrgu Secuiesc comunică Notariatului comunei Mărtănuș începerea cursurilor școlii țărănești organizate de Asociație.[39]

Condițiile de participare la aceste școli erau de a fi gospodar în vîrstă de 24—30 de ani, cu armata satisfăcută. Cursurile gratuite aveau o durată de trei săptămîni, cursanții primind și cazare și masă. Materiile care erau predate: religia, istoria și geografia patriei, dreptul, cooperația, igiena socială, educația fizică, agricultura, creșterea vitelor, creșterea păsărilor, pomicultura și albinăritul. Sala de lectură și biblioteca „Astrei" stăteau la dispoziția cursanților.[40]

Sînt demne de menționat evocările istorice și manifestările organizate cu ocazia marilor aniversări din istoria patriei. În acest ciclu se încadrează festivitățile de la 1 decembrie 1932, privind „Comemorarea Unirii Ardealului cu România" și 24 ianuarie 1935, cînd „Comitetul Uniunii Foștilor Voluntari Români", „Despărțămîntul Trei Scaune, a luat inițiativa organizării unei manifestații a tuturor foștilor voluntari din județ, manifestație ce va avea loc la Sfîntu Gheorghe la 24 ianuarie 1935, cu prilejul aniversării Unirii Principatelor."[41]

Activitatea desfășurată a fost supusă unor ample analize anuale, fiind luate măsuri concrete pentru valorificarea pe scară cît mai largă a creației materiale și spirituale românești și din această zonă a patriei.[42]

Desigur, activitatea „Astrei", precum și inițiativa unor personalități de seamă a vieții științifice din țară și din județ a făcut ca interesul să se îndrepte și spre acele zone ca: Bretcu, Ojdula, Covasna, Zagon, Valea Mare, Vîlcele și altele, care în perioada anterioară nu au fost cuprinse în aria cercetărilor și, ca atare, nu au fost reprezentate în măsură cuvenită nici în colecțiile muzeale și nici în manifestările organizate de instituție.

NOTE

[1] Actul de fondare al Muzeului Național Secuiesc, 15 septembrie 1879, în Biblioteca Muzeului din Sfîntu Gheorghe.

[2] Registru de inventar al Fondului de bază (1875–1879).

[3] A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője (Buletinul Muzeului Național Secuiesc – B.M.N.S.) Sfîntu Gheorghe, 1890, 1891, 1902.

[4] László Ferenc, Táj és tudomány (Scrieri alese), București, 1978, pag. 244.

[5] Kovács Sándor, A botanikus természetrajzos-muzeológus és meteorológus (Botanist, muzeolog și meteorolog), în: László Ferenc, Táj és tudomány, pag. 56–62.

[6] Gazda Klára, A néprajzos-muzeológus (muzeolog-etnograf), în: László Ferenc, Táj és tudomány, pag. 64–72.

[7] Debreczy Sándor, A pedagógus (profesorul), în: László Ferenc, Táj és tudomány, p. 46–55.

[8] László Ferenc, op. cit., p. 37–38.

[9] B.M.N.S., 1902, p. 29.

[10] Arhiva Muzeului Județean Covasna, anul 1922.

[11] Ibidem, anul 1923.

[12] Ibidem, anul 1936.

[13] László Ferenc, op. cit., p. 93.

[14] Ibidem, p. 40, 95, 236.

[15] Ibidem, p. 97–99, 209–214.

[16] Ibidem, p. 229–230.

[17] Jurnalul de lucru al M.N.S., anii 1911–1937.

[18] Ibidem.

[19] Arhiva Muzeului Județean Covasna, anul 1923.

[20] László Ferenc, op. cit., p. 38.

[21] Ibidem.

[22] Alexandru Tzigara-Samurcaș, Contribuție la istoricul Muzeului Secuiesc, în: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára (Volum omagial – 50 de ani – de la înființarea Muzeului Național Secuiesc), Sfîntu Gheorghe, 1929, p. 34.

[23] Vasile Pârvan, Corespondențe și acte, București, 1973, p. 274–275.

[24] Ziarul „Székely Nép" (Poporul secuiesc), 1936, nr. 47.

[25] Ibidem.

[26] Jurnalul de lucru al M.N.S., 1911–1937, p. 103.

[27] Arhiva M.J.C., anul 1924.

[28] Ibidem, anul 1934.

[29] Ibidem, anul 1936.

[30] Ziarul Székely Nép, 1929, nr. 52, 68, 69.

[31] Egyed Ákos, Csutak Vilmos, tudomány szervezői tevékenység (Activitatea științifico-organizatorică a lui Csutak Vilmos), în: Korunk, 1983, nr. 11, p. 897–900).

[32] Arhiva M.J.C., anul 1933.

[33] Ibidem.

[34] Ziarul Székely Nép, 1927, nr. 16; Berde Zoltán, Sepsiszentgyörgy zenei élete (Viața muzicală a orașului Sfîntu Gheorghe), în: Zenetudományi írások (scrieri muzicale), București, 1980, pag. 77.

[35] Filiala Arhivelor Statului al județului Covasna, fond nr. 167, „Astra", dosar 52, p. 1, 2.

[36] Ibidem, dosar 17, p. 23.

[37] Ibidem, dosar 26.

[38] Ibidem, dosar 17, p. 1.

[39] Ibidem, dosar 53, pag. 3.

[40] Ibidem, dosar 35.

[41] Ibidem, dosar 26.

[42] Ibidem, dosar 1, pag. 1; dosar 17, pag. 1.

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE ÎN PUBLICAȚIILE EDITATE DE MUZEUL DIN SFÎNTU GHEORGHE

1890–1984

ZÁGONI JENŐ

Lucrarea de față prezintă descrierea bibliografică a întregului material cuprins în publicațiile apărute pînă în prezent, editate de Muzeul din Sfîntu Gheorghe, începînd din anul 1890.

Particularitățile de conținut ale studiilor și articolelor publicate aici au necesitat gruparea lor după următoarea tematică: 1) Muzeul, 2) Arheologie, 3) Istorie, 4) Etnografie și folclor, 5) Științele naturii, 6) Arte, 7) Lingvistică, literatură, 8) Istoria culturii, 9) Biografii, 10) Ocrotirea și valorificarea patrimoniului cultural-național.

Ordonarea materialului este făcută alfabetic pe autori în cadrul fiecărei secțiuni, exceptînd prima grupă (Muzeul), unde s-a aplicat criteriul cronologic. În cazul existenței mai multor titluri la același autor, a fost folosită ordinea cronologică a apariției lucrărilor. În cazul articolelor publicate de doi sau mai mulți autori, coautorii pot fi aflați prin consultarea indicelui. Dacă o lucrare prin conținut poate să fie încadrată și în altă grupă în afara celei inițiale, titlul apare și la tematica respectivă.

Completările, traducerile, semnăturile cu inițiale, identificate, au fost întregite prin indicarea formei complete, marcate între paranteze drepte.

PRESCURTĂRI

Almanah – 1955	= Muzeul Regional Sfîntu Gheorghe. Almanah 1879–1954
Aluta	= Anuarul Muzeului Județean Covasna
Emlékkönyv	= Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára

Értesítő	= A Székely Nemzeti Múzeum Értésítője
Évkönyv – 1955	= A Sepsiszentgyörgy Tartományi Múzeum Évkönyve 1879–1954
Studii – 1973	= Studii şi comunicări. Tanulmányok és közlemények
Mvh	= Marosvásárhely
SfG	= Sfintu Gheorghe
Sszgy	= Sepsiszentgyörgy
TgM	= Tîrgu Mureş

MUZEUL

1. **CEAUŞESCU NICOLAE.** Impresii în Cartea de Aur a muzeului, cu ocazia vizitei conducătorului de partid la Muzeul din Sfintu Gheorghe, în: Studii – 1973, p. 3.
2. BUNTA, PETRU. **Despre problema specificului în muzeologia istorică.** A specifikum kérdéséről a történeti muzeológiában, Aluta 1970, p. 253–259.
3. BARTÓK BOTOND. **Expoziţia de bază, factor de educare revoluţionară a oamenilor muncii,** în: Aluta 1982/83, p. 19–23.
4. *** **Statutele Muzeului Naţional Săcuesc din Sfintu Gheorghe, Judeţul Treiscaune.** A Székely Nemzeti Múzeum Alapszabályai, SfG, 1936, 29 p.
5. NAGY GÉZA. **A Székely N[emzeti] Múzeum története** [Istoricul Muzeului Naţional Secuiesc], în: Értesítő I., 1890, p. 3–90.
6. PÉTER MÓZES. **A Székely Nemzeti Múzeum rövid története 1890–1900-ig.** [Scurtă istorie a Muzeului Naţional Secuiesc în perioada 1890–1900], în: Értesítő III., 1902, p. 1–8.
7. LÁSZLÓ FERENC. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1901. évi állapotáról. A Székely Nemzeti Múzeum gyarapodása 1901. január 1-től 1901. december 31-ig** [Raport cu privire la starea şi sporirea fondului Muzeului Naţional Secuiesc în perioada 1 ian.–31 dec. 1901], în: Értesítő III., 1902, p. 9–31.
8. GÖDRI FERENC ifi., LÁSZLÓ FERENC, ZAYZON FERENC. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1903. évi állapotáról. Az Igazgató-Választmány jelentése a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez** [Raportul Comitetului Directorial al Muzeului Naţional Secuiesc către Inspectoratul General Naţional al Muzeelor şi Bibliotecilor cu privire la dezvoltarea şi starea muzeului în anul 1903], Sszgy, 1904, 19 p.

9. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1904. évi állapotáról** [Raport cu privire la dezvoltarea şi starea Muzeului Naţional Secuiesc în anul 1904], Sszgy, 1905, 14 p.
10. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1905. évi állapotáról** [Raport cu privire la dezvoltarea şi starea Muzeului Naţional Secuiesc în anul 1905], Sszgy, 1906, 14 p.
11. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1906. évi állapotáról** [Raport cu privire la dezvoltarea şi starea Muzeului Naţional Secuiesc în anul 1906], Sszgy, 1907, 21 p.
12. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1907. évi állapotáról** [Raport cu privire la dezvoltarea şi starea Muzeului Naţional Secuiesc în anul 1907], Sszgy, 1908, 25 p.
13. GÖDRI FERENC, ZAYZON FERENC. **A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató Választmányának emlékirata Csik- és Udvarhely Tekintetes Törvényhatóságához a Székely Nemzeti Múzeum szervezete ügyében** [Memoriul Comitetului Directoral al Muzeului Naţional Secuiesc către onorabila instanţă legală din Ciuc şi Odorhei cu privire la structura Muzeului Naţional Secuiesc], Sszgy, 1908, 9 p.
14. CSUTAK VILMOS, LÁSZLÓ FERENC. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1908. és 1909. évi állapotáról** [Raport cu privire la dezvoltarea şi starea Muzeului Naţional Secuiesc în anii 1908 şi 1909], Sszgy, 1910, 68 p.
15. GÖDRI FERENC, CSUTAK VILMOS, LÁSZLÓ FERENC. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1910. és 1911. évi állapotáról** [Raport cu privire la dezvoltarea şi starea Muzeului Naţional Secuiesc în anii 1910 şi 1911], Sszgy, 1912, 88 p.
16. **A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató-Választmányának jelentése a Múzeumok és Könytárak Országos Főfelügyelőségéhez a múzeum 1912. évi fejlődéséről és állapotáról** [Raportul Comitetului Directoral al Muzeului Naţional Secuiesc către Inspectoratul General Naţional al Muzeelor şi Bibliotecilor cu privire la dezvoltarea şi starea muzeului în anul 1912], Sszgy, 1913, 11 p.
17. **A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató-Választmányának jelentése a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez a múzeum 1913. évi fejlődéséről és állapotáról** [Raportul Comitetului Directoral al Muzeului Naţional Secuiesc către Inspectoratul General Naţional al Muzeelor şi Bibliotecilor cu privire la dezvoltarea şi starea muzeului în anul 1913], Sszgy, 1914, 26 p.
18. CSUTAK VILMOS. **A Székely Nemzeti Múzeum alapítása és gyűjteményeinek ötvenéves fejlődése** [Înfiinţarea Muzeului Naţional Secuiesc şi dezvoltarea colecţiilor în cei 50 de ani de existenţă], în: Emlékkönyv, p. 5–25 + 3 pl.

19. KÓS KÁROLY. **A Székely Nemzeti Múzeum épitése** [Construirea Muzeului Național Secuiesc], în: Emlékkönyv, p. 26–29.
20. TZIGARA-SAMURCAȘ, AL. **Contribuție la istoricul Muzeului Secuiesc.** [Adatok a Székely Nemzeti Múzeum történetéhez], în: Emlékkönyv, p. 30–39.
21. CSÜRY BÁLINT. **A Székely Nemzeti Múzeum régi kéziratairól** [Din manuscrisele vechi ale Muzeului Național Secuiesc], în: Emlékkönyv, p. 95–101.
22. CSUTAK VILMOS. **Jelentés a sft.-gheorghe-i Székely Nemzeti Múzeum 1935. évi müködéséről és állapotáról** [Raport cu privire la dezvoltarea și starea Muzeului Național Secuiesc în anul 1935], SfG, 1936, 8 p.
23. SZÉKELY ZOLTÁN. **Dezvoltarea Muzeului Regional din Sf. Gheorghe sub regimul democrat popular,** în: Almanah – 1955, p. 4–6.
24. **A sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum fejlődése a népi demokratikus rendszer alatt,** în: Évkönyv – 1955, p. 5–7.
25. STANCA, CONSTANTIN. **Cuvîntare [la ședința festivă organizată cu ocazia sărbătoririi a 90-a aniversare de la fondarea Muzeului.** 16 nov. 1969], în: Aluta 1970, p. 13–18.
26. SZÉKELY ZOLTÁN. **Cuvîntare [la ședința festivă organizată cu ocazia sărbătoririi a 90-a aniversare de la fondarea Muzeului.** 16 nov. 1969], în: Aluta 1970, p. 19–28.
27. **A sepsiszentgyörgyi múzeum 90 éves,** în: Aluta 1970, p. 29–33.
28. * * * **Bene József [állandó] kiállítása** [Expoziția ⟨permanentă⟩ a lui Bene József], Catalog, SfG, 1971, 32 p.
29. KOVÁCS SÁNDOR. **A sepsiszentgyörgyi múzeum természetrajzi osztálya** [Secția de științele naturii a Muzeului din Sfîntu Gheorghe], în: Aluta 1972, p. 117–126.
30. STANCA, CONSTANTIN. **Cuvîntare de închidere a simpozionului „Cultura Ariușd"** (17–18 nov. 1973), în: Studii – 1973, p. 5–7.
31. SZÉKELY ZOLTÁN. **Cuvînt de deschidere a simpozionului „Cultura Ariușd"** [Megnyító beszéd az erősdi műveltséggel kapcsolatos tudományos ülésszakon], în: Studii – 1973, p. 8–17.
32. NESTOR, ION. **Cuvîntare la simpozionul „Cultura Ariușd",** în: Studii – 1973, p. 18–19.
33. KOVÁCS SÁNDOR. **László Ferenc a botanikus, meteorológus és múzeumőr** [Botanistul, meteorologul și **muzeologul** László Ferenc], în: Studii – 1973, p. 167–170.
34. LÁSZLÓ ATTILA. **Date privind viața și activitatea științifică a lui László Ferenc în anii 1923–1925.** Corespondența cu V. Gordon Childe. Colaborarea cu Vasile Pârvan, în: Studii – 1973, p. 171–205.

35. DEBRECZENI LÁSZLÓ. **A sepsiszentgyörgyi Múzeum épületének tervezőjéről** [Despre arhitectul Muzeului din Sfintu Gheorghe], în: Studii – 1973, p. 207–214.
36. SALVANU, VIRGIL. **Muzeul din Sfintu Gheorghe și Kós Károly,** în: Studii – 1973, p. 215–218.
37. FÓRIS PÁL. **Fototeca Muzeului din Sfintu Gheorghe** – Sepsiszentgyörgyi Múzeum fényképtára, Catalog – Katalógus 1–1000, SfG, 1974, 98 p.
38. ZÁGONI JENŐ. **Studii și comunicări în publicațiile Muzeului din Sf. Gheorghe** (1954–1974). **Bibliografie.** Tanulmányok és közlemények a sepsiszentgyörgyi múzeum kiadványaiban (1954–1974). Címjegyzék, în: Aluta 1974/75, p. 403–413.
39. **Cronică muzeală, aniversări culturale covăsnene, 1974–1975.** Múzeumi krónika, Évfordulók 1974–1975, în: Aluta 1974/75, p. 487–502.
40. **Cronică muzeală, aniversări culturale covăsnene 1976,** Krónika, Évfordulók – 1976, în: Aluta 1976/77, p. 509–518.
41. * * * **Muzeul județean Covasna Sfintu Gheorghe,** Kovászna megyei Múzeum Sepsiszentgyörgy 1879–1979, SfG, 1979, 20 p.
42. * * * **Kézdivásárhely** [Tîrgu Secuiesc. Album editat cu ocazia inaugurării muzeului din Tîrgu Secuiesc. Red. Sylvester Lajos, Incze László. Coperta: Plugor Sándor], SfG, 1972, 46 p.
43. HASZMANN PÁL. **A csernátoni múzeumrészleg mezőgazdasági szerszám- és gépkiállítása** [Expoziția de unelte și mașini agricole la Cernat], în: Aluta 1982/84, p. 237–241.
44. * * * **Casa memorială Benedek Elek. Emlékház,** Bățanii Mici – Kisbacon, Pliant.

ARHEOLOGIE

45. ANDRIEȘESCU, I[OAN]. **Evoluția studiilor de arheologie din ultimele decenii în România,** în: Emlékkönyv, p. 252–254.
46. **Az archeológiai tanulmányok fejlődése Romániában az utolsó évtizedekben,** în: Emlékkönyv, p. 254–257.
47. BADER TIBOR. **Cîteva observații privind sfîrșitul epocii bronzului,** în: Aluta 1970, p. 89–97.
48. BARTÓK BOTOND. **Contribuții la cunoașterea obiectelor din cupru și ceramică, a plasticii antropomorfe din așezarea neolitică de la Ariușd,** în: Aluta 1982/83, p. 27–30.
49. **Săpătura de salvare executată la glăjăria din Floroaia Mare, orașul Întorsura Buzăului,** în: Aluta 1984, p. 33–38.
50. BUDAY ÁRPÁD. **A Székelyföld római régészeti feladatai** [Sarcini de săpături arheologice în Secuime], în: Emlékkönyv, p. 366–370.

51. COMȘA, EUGEN. **Cîteva date despre așezarea de tip Ariușd de la Feldioara,** în: Studii – 1973, p. 45–56.
52. **Unele probleme ale Culturii Criș (Pe baza descoperirilor de la Hărman),** în: Aluta 1970, p. 35–42 + 5 pl.
53. **Date privind procesul de neolitizare pe teritoriul României,** în: Aluta 1976/77, p. 19–24.
54. **Contribuție la cunoașterea ritului funerar al purtătorilor culturii Gumelnița.** Grupul de morminte de la Dridu, în: Aluta 1978/79, p. 23–32.
55. COSTEA FLOREA. **Dacii în Țara Bîrsei,** în: Aluta 1974/75, p. 17–25.
56. CRIȘAN, HORAȚIU ION. **Burebista și epoca sa,** în: Aluta 1974/75, p. 11–15.
57. CSEREY ZOLTÁN. **O descoperire din Cultura Wietenberg la Sfîntu Gheorghe,** în: Aluta 1969, p. 3–6.
58. DRAGOMÁN PÁL. **Rămășițele de mamut găsite în Tîrgu Mureș,** în: Almanah – 1955, p. 102–111.
59. **A marosvásárhelyi mammutlelet,** în: Évkönyv – 1955, p. 115–123.
60. EMŐDI JÁNOS. **Descoperiri arheologice din peșterile din Cheile Vîrghișului,** în: Aluta 1980/81, p. 429–431.
61. FETTISC NÁNDOR. **Az aldobolyi kard koráról** [Despre vechimea sabiei din Dobolii de Jos], în: Emlékkönyv, p. 351–365.
62. GALBENU, DOINA. **Un aspect al perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului descoperit la Șimnic-Craiova,** în: Aluta 1970, I. p. 45–54.
63. GEORGESCU, LAURENȚIA. **Considerații antropologice privind descoperirile Muzeului Sfîntu Gheorghe – Covasna.** Studiul siturilor, în: Aluta 1978/79, p. 97–104.
64. GEORGESCU, LAURENȚIA. SZÉKELY KÉKEDY ZSOLT, **Contribuții la cunoașterea ritului funerar al dacilor din sud-estul Transilvaniei,** în: Aluta 1980/81, p. 37–38.
65. GORDON, CHILDE V. **Erősd and Dimini** [Ariușd și Dimini], în: Emlékkönyv, p. 338–342.
66. **Erősd és Dimini,** în: Emlékkönyv, p. 342–350.
67. HASZMANN PÁL. **Adatok Csernáton településtörténetéhez** [Contribuții la istoricul comunei Cernat], în: Aluta 1980/81, p. 437–439.
68. HOREDT KURT. **Die frügeschichtliche Siedlungslandschaft Siebenbürgens** [Așezările Transilvaniei în feudalismul timpuriu], în: Aluta 1978/79, p. 77–95.
69. K. **A Székelyföldre vonatkozó régészeti irodalom rövid vázlata** [Scurtă literatură arheologică a Secuimii], în: Emlékkönyv, p. 714–719.

70. KOCSIS LAJOS. **Cercetări asupra materialului antropologic cu leziuni stomatologice din feudalismul timpuriu descoperite în județul Covasna,** în: Aluta 1972, p. 155–161.
71. **A dento-maxillaris, vagy rágószervek betegségeinek nyomai régészeti ásatások leletanyagában,** în: Aluta 1972, p. 163–169.
72. KOZÁK ALBERT. **II. Rákóczi Ferenc korabeli pénzlelet Gelencén (Kovászna megye),** O descoperire monetară din timpul lui Francisc Rákóczi al II-lea la Ghelința (jud. Covasna), în: Aluta 1970, I., p. 185–190.
73. LAZIN, GHEORGHE. **Circulația monetară în vestul României (sec. II–IV. e.n.),** în: Aluta 1970, I., p. 109–117 + 2 pl.
74. LÁSZLÓ ATTILA. **Un instrument de lut ars pentru ornamentarea ceramicii Hallstattiene,** în: Aluta 1970, I., p. 99–100 + 2 pl.
75. **Date privind viața și activitatea științifică a lui László Ferenc în anii 1923–1925.** Corespondența cu V. Gordon Childe. Colaborarea cu Vasile Pârvan, în: Studii – 1973, p. 171–205.
76. **Poziția cronologică a culturii Gáva,** în: Aluta 1976/77, p. 37–51.
77. **Un raport inedit asupra săpăturilor arheologice de la Ariușd din anul 1925,** în: Aluta 1978/79, p. 10–21.
78. MITREA, BUCUR. **Pe marginea tezaurului de la Ilieni (jud. Covasna),** în: Aluta 1970, I., p. 103–107.
79. **Reconsiderări istorice.** Tezaurul de la Prejmer și pătrunderea economică romano-republicană în estul Daciei, în: Aluta 1971, p. 97–117.
80. **Moneda la daci în estul Transilvaniei ca element de unitate,** în: Aluta 1974/75, p. 27–33.
81. MITREA, BUCUR-NUSSBAUM TEODOR. **Legături economice între dacii din estul Transilvaniei și cei din Moldova,** în: Aluta 1978/79, p. 47–54.
82. (ng.) [NAGY GÉZA]. **Szláv nyomok Háromszéken** [Vestigii ale slavilor în jud. Trei Scaune], în: Értesítő II. 1891, p. 29–31.
83. NESTOR, ION. **Sfîrșitul lumii antice și „barbarii",** în: Aluta 1971, p. 119–127.
84. **Considerații asupra semnificației cercetărilor arheologice ale lui László Ferenc,** în: Studii – 1973, p. 18–25.
85. NUSSBAUM TEODOR. **Note referitoare la tezaurul de monede bizantine de aur descoperite la Firtuș,** în: Aluta 1980/81, p. 433–436.
86. POPESCU, DORIN. **Eneolitic, perioade de tranziție, perioada cuprului sau începuturile epocii bronzului ?** – O problemă de terminologie, în: Aluta 1970, II., p. 55–61.
87. RÉVAY LAJOS. **Római consularis érmek. Illyefalvi lelet.** [Monede romane republicane descoperite la Ilieni], în: Értesítő II., 1891, p. 3–8.

88. ROSKA MÁRTON. **A Székelyföld őskora** [Epoca străveche a Țării Secuiești], în: Emlékkönyv, p. 258–326.
89. SCHOLLER, H[ERMAN]. **Die bemalte-keramik im Kom. Háromszék** [Ceramica pictată din jud. Trei Scaune], în: Emlékkönyv, p. 327–329.
90. **A háromszéki festett keramika,** în: Emlékkönyv, p. 329–337.
91. SZÉKELY KÉKEDY ZSOLT. **Date noi privind ritul de înmormîntare al culturii Schneckenberg în județul Covasna,** în: Aluta 1978/79, p. 39–46.
92. **Epoca bronzului în județul Covasna,** în: Aluta 1980/81, p. 13–19.
93. **O descoperire monetară din sec. XVII în județul Covasna,** în: Aluta 1980/81, p. 441–444.
94. **O descoperire din epoca bronzului de la Sfîntu Gheorghe (județul Covasna),** în: Aluta 1982/83, p. 43–47.
95. **Contribuții la dezvoltarea culturii Schneckenberg în județul Covasna,** în: Aluta 1982/83, p. 61–67.
96. **Așezarea din epoca bronzului și datarea tezaurului dacic de la Peteni,** în: Aluta 1984, p. 7–14.
97. SZÉKELY ZOLTÁN. **A komollói erődített római tábor. Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1942. évi ásatásáról** [Castrul roman fortificat de la Comolău. Raport asupra săpăturilor efectuate de Muzeul Național Secuiesc în anul 1942], Kolozsvár, 1943, 35 p. + 14 pl.
98. **Adatok a Székelyföld népvándorláskorához** [Contribuții privind istoria Secuimii din perioada migrațiunilor], Sszgy, 1945, 8 p.
99. **Jegyzetek Dácia történetéhez.** Notices sur l'histoire de la Dacie [Contribuții la istoria Daciei], Sszgy, 1946.
100. **Sepsiszentgyörgy története a középkor végéig** [Istoria localității Sfîntu Gheorghe pînă la sfîrșitul evului mediu], Sszgy, 1948, 73 p. + 5 pl.
101. **Zetevára.** Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1946. évi ásatásáról [Cetatea Zete. Raportul Muzeului Național Secuiesc despre săpăturile din anul 1946], Sszgy, 1949, 31 p. + 4 pl.
102. SZÉKELY ZOLTÁN, KOVÁCS DÉNES. **Adatok a dákok késő vaskori műveltségéhez** [Contribuții la cultura dacilor în a doua epocă a fierului]. (Editată de muzeele din Sfîntu Gheorghe și Miercurea Ciuc), Csíkszereda, 1954, 40 p. + 18 pl.
103. SZÉKELY ZOLTÁN. **Raport despre cercetările arheologice executate de Muzeul Regional din Sfîntu Gheorghe între anii 1945–1953,** în: Almanah – 1955, p. 7–47.
104. **Jelentés a sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum 1945. és 1953. évek között végzett régészeti kutatásairól,** Évkönyv – 1955, p. 8–50.
105. **Date referitoare asupra epocii bronzului din Regiunea Autonomă Maghiară,** în: Almanah – 1955, p. 48–54.

106. **Bronzkori adatok a Magyar Autonom Tartomány területéről,** în: Évkönyv – 1955, p. 51–56.
107. **Noi descoperiri scitice la Lopodea Ungurească,** în: Almanah – 1955, p. 55–56.
108. **Újabb szkita leletek Magyarlapádról,** în: Évkönyv – 1955, p. 57–58.
109. **Urmele de înmormîntare veche la Covasna,** în: Almanah – 1955, p. 61–62.
110. **Régi temetkezés nyomai Kovásznán,** în: Évkönyv – 1955, p. 63–64.
111. **Aşezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei,** Braşov – SfG, 1966, 41 p. + 9 pl.
112. **Materiale ale culturii Sîntana de Mureş din sud-estul Transilvaniei,** în: Aluta 1969, p. 7–114 + 17 pl.
113. **Cultura Ciomortan** (A csíkcsomortáni régészeti ásatások eredményei), în: Aluta 1970, I., p. 71–76 + 9 pl.
114. **Slavii şi populaţia băştinaşă în sud-estul Transilvaniei,** în: Aluta 1971, p. 129–139.
115. **Unele probleme ale cercetării epocii feudale timpurii în sud-estul Transilvaniei (sec. X–XIII).** A kezdeti hűbérkor kutatásának néhány kérdése Erdély délkeleti részében (X–XIII. sz.), în: Aluta 1971, p. 141–165 + 2 pl.
116. **Import Cucutean în aria Culturii Ariuşd,** în: Studii – 1973, p. 37–43.
117. **Aşezarea de la Vîrful cu Stejar (Miercurea Ciuc, jud. Harghita) şi de la Piatra de Veghe (Sfîntu Gheorghe, jud. Covasna),** în: Studii – 1973, p. 125–152.
118. **Arheologie şi etnografie,** în: Aluta 1974/75, p. 7–10.
119. **Aşezări din sec. VI–IX e.n. în sud-estul Transilvaniei,** în: Aluta 1974/75, p. 35–55.
120. **Sud-estul Transilvaniei în sec. VI–XIII e.n.** Délkelet–Erdély a VI–XIII században, în: Aluta 1974/75, p. 57–71.
121. **Contribuţii la dezvoltarea culturii Ariuşd,** în: Aluta 1976/77, p. 11–18.
122. **Contribuţii privind epoca bronzului în sud-estul Transilvaniei,** în: Aluta 1976/77, p. 25–36.
123. **Contribuţii la problema fortificaţiilor din sud-estul Transilvaniei,** în : Aluta 1976/77, p. 52–110.
124. **Castrul roman de la Olteni,** în: Aluta 1978/79, p. 55–75.
125. **Cetăţi din epoca bronzului în judeţul Covasna,** în: Aluta 1980/81, p. 21–30.
126. **Contribuţie la studiul prelucrării fierului la daci din sud-estul Transilvaniei,** în: Aluta 1980/81, p. 31–36.
127. **Sistemul de fortificare la aşezarea neolitică de la „Tyiszk" şi la cetatea**

feudală de la „Csókás" în satul Ariușd (jud. Covasna), în: Aluta 1980/81, p. 39–49.

128. **Az erősdi Tyiszken és a Csókáson levő neolitikus és középkori erődítések,** în: Aluta 1980/81, p. 50–53.

129. **Cultura Tisa în valea Tîrnavei Mari,** în: Aluta 1982/83, p. 31–42.

130. **Așezarea din epoca bronzului de la Sînzieni (jud. Covasna),** în: Aluta 1982/83, p. 49–59.

131. **Cercetări arheologice la Porumbenii Mici (jud. Harghita),** I. Așezarea de cultura Wietenberg, în: Aluta 1984, p. 15–28.

132. **Obiecte de bronz din epoca romană în colecția Muzeului din Sfîntu Gheorghe,** în: Aluta 1984, p. 29–31.

133. TÉGLÁS GÁBOR. **A rézkori civilizáció emlékei Háromszéken és szomszédos vidékein** [Vestigii ale civilizației epocii de aramă în jud. Trei Scaune și în regiunile învecinate], în: Értesítő II., 1891, p. 9–15.

134. TIȚU, ANTON. **Reconsiderarea Ariușdului,** în: Studii – 1973, p. 57–124.

135. ZAHARIA, EUGENIA. **Cîteva observații despre arheologia și istoria sec. VII–XI pe teritoriul R.S. România,** în: Aluta 1969, p. 115–130.

136. **Probleme ale epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei,** în: Aluta 1970, p. 63–69.

137. **Importanța arheologiei în cercetarea istorică și legăturile ei cu izvoarele scrise, cu istoria artei și cu restaurarea monumentelor istorice,** în: Aluta 1971, p. 167–174.

138. **Date preliminare despre rezultatele săpăturilor de la Ariușd, 1968–1973,** p. 26–35.

139. **Despre începutul culturii Monteoru,** în: Aluta 1978/79, p. 33–37.

ȘTIINȚE SOCIALE, ISTORIE

140. ANDRONIC, AL[EXANDRU]. **Așezarea din sec. a XIV-lea de la Iași.** A XIV. századi Iași-i település, în: Aluta 1970, I., 119–130.

141. ARDELEANU, ION. **Rolul istoriei în educarea patriotică a oamenilor muncii,** în: Aluta 1982/83, p. 11–18.

142. ÁRVAY JÓZSEF. **Váradi József és Bartalis János,** în Aluta 1969, p. 169–192.

143. **Az első háromszéki nyomda és hírlap.** Prima tipografie și primul ziar din Trei Scaune, în: Aluta 1970, I., p. 191–216.

144. **A komandói faipari munkások 1936. évi sztrájkja** [Greva muncitorilor forestieri de la Comandău din anul 1936], în: Aluta 1971, p. 79–85.

145. BÁLINTH GYULA. **Kovászna megye népessége és népesedése a XIV. században.** Kovászna megye történeti helységnévtára (Kivonat)

[Contribuţii la demografia judeţului Covasna], în: Aluta 1976/77, p. 111–126.

146. BALOGH ISTVÁN. **Az ősi vagyon jogi védelme a régi székelyeknél** [Protecţia juridică a avutului strămoşesc la secui], în: Emlékkönyv, p. 40–44.

147. BĂLTESCU, MIRCEA, TANASIU, MĂRIUCA. **Ecoul războiului de independenţă în rîndul românilor din Monarhia Austro-Ungară,** în: Aluta 1971, p. 281–301.

148. BARABÁS SAMU. **Két hamis oklevél** [Două diplome false], în: Emlékkönyv, p. 44–51.

149. BINDER PÁL. **A Barcaság és Háromszék kapcsolatainak történelméből** [Din istoria legăturilor dintre Ţara Bîrsei şi Trei Scaune], în: Aluta 1971, p. 207–222.

150. **Date demografico-istorice referitoare la pasurile şi plaiurile transcarpatice din jud. Covasna,** în: Aluta 1972, p. 271–282.

151. **Bethlen Miklós egyes erdélyi várossal folytatott levelezéseiből** [Din corespondenţa lui Bethlen Miklós cu unele oraşe transilvănene], în: Aluta 1976/77, p. 141–158.

152. **A testvériség és az együttélés hagyományaiból** [Din tradiţiile convieţuirii şi frăţiei din sec. XV–XVII], în: Aluta 1978/79, p. 115–126.

153. **Adalékok a középkori Sepsi szék és a környező területek történelmi földrajzához** [Contribuţii la geografia istorică a scaunului Sepsi şi a regiunilor limitrofe], în: Aluta 1980/81, p. 55–68.

154. BOGÁTS DÉNES, CS.. **Zágon 1690. évi feldúlása és következményei** [Devastarea din 1690 a localităţii Zagon şi consecinţele ei], Kolozsvár, 1941, 26 p.

155. BOROS FORTUNÁT. **Ferencrendiek a Székelyföldön** [Franciscanii în Secuime], în: Emlékkönyv, p. 72–94.

156. BOZODI GYÖRGY.**Gábor Áron 1849-ben** [Gábor Áron în 1849], în : Aluta 1969, p. 143–167.

157. CERNOVODEANU, P.I., DEMÉNY L., DUMITRESCU, L., **Documente româneşti din sec. XVI–XVIII în Arhivele Statului din Sfintu Gheorghe,** în: Aluta 1970, I., p. 137–152; Aluta 1971, p. 175–196.

158. CERNOVODEANU, P.I.. **O veche carte engleză despre Ţările Române (1664),** în: Aluta 1971, p. 197–206.

159. CSEREY ZOLTÁN, KOZÁK ALBERT. **Adatok az 1945-ös földreformhoz Háromszék megyében** [Date privitoare la reforma agrară din 1945 în judeţul Trei Scaune], în: Aluta 1971, p. 87–96.

160. CSEREY ZOLTÁN. **Istoria breslei cojocarilor din Tîrgu Secuiesc, la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi la începutul sec. al XIX-lea.** A kézdivásárhelyi szűcs céh története a XVIII. század végén és a XIX. század elején, în: Aluta 1974/75, p. 85–112.

161. **A kézdivásárhelyi szűcs céh gazdasági, társadalmi helyzete a XVIII. század közepén (1730–1756), a számadási jegyzőkönyvek tükrében.** [Situația economică și socială a breslei cojocarilor din Tîrgu Secuiesc la mijlocul secolului al XVIII-lea], în: Aluta 1976/77, p. 127–140.

162. **Kihágások, büntetések, társadalmi ellentétek a kézdivásárhelyi szűcs céh életében.** Atribuțiile juridice ale breslei cojocarilor din Tîrgu Secuiesc, în: Aluta 1978/79, p. 127–154.

163. **Inasok és mesterlegények társadalmi helyzete a kézdivásárhelyi szűcs céhben.** Situația socială a ucenicilor și calfelor breslei cojocarilor din Tîrgu Secuiesc, în: Aluta 1980/81, p. 69–78.

164. **Kisbacon falu társadalma a határőrség korában.** Aspecte sociale din satul Bățanii Mici în perioada regimentelor grănicerești, în: Aluta 1982/83, p. 69–76.

165. CSEREY ZOLTÁN, KOZÁK ALBERT. **Ecoul și urmările răscoalei populare din 1784 în comitatul Trei Scaune,** în: Aluta 1984, p. 39–61.

166. CSORJA ERZSÉBET. **Însemnări privind populația orașului Covasna,** în: Aluta 1972, p. 183–188.

167. CSUTAK VILMOS. **Bujdosó kurucok Moldvában és Havasalföldjén 1707–11-ben** [Curuții pribegind în Moldova și Țara Românească în 1707-11], în: Emlékkönyv, p. 633–640.

168. DEAC, MARIUS. **Evenimente politice cu profunde semnificații teoretice și practice,** în: Aluta 1982/83, p. 7–9.

169. DEBRECZY SÁNDOR. **A kovásznai iskolai oktatás történeti áttekintése** [Istoricul învățămîntului școlar al orașului Covasna], în: Aluta 1970, I., p. 235–241.

170. **Dr. László Ferenc, a pedagógus** [Dr. László Ferenc, profesor], în: Studii – 1973, p. 153–165.

171. EGYED ÁKOS. **Az erdélyi „faluirodalom" fejlődése a XIX. század második felében és a XX. század elején.** În legătură cu literatura rurală din Transilvania în a doua jumătate a secolului al al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, în: Aluta 1970, I., 217–233.

172. **Erdővidék társadalma a XVIII. század közepén.** Societatea Bazinului Baraolt la mijlocul sec. al XVIII-lea, în: Aluta 1974/75, p. 73–84.

173. **A társadalmi kérdés Udvarhelyszéken az 1848–1849-es forradalom idején.** Probleme sociale în scaunul Odorhei în timpul revoluției din 1848–1849, în: Aluta 1978/79, p. 155–170.

174. EGYED ÁKOS, KOVÁCS SÁNDOR. **Nagy Sándor és az 1848-as történeti hagyomány.** Nagy Sándor și tradiția istorică a revoluției de la 1848, în: Aluta 1980/81, p. 79–89.

175. ELEKES ANDOR. **Szemelvények a székelyek sajátlagos jogtörténetéből** [Din istoria juridică specifică a secuilor], în: Emlékkönyv, p. 113–122.

176. ERŐSS JÓZSEF. **Háromszék telepedési története** [Din istoria colonizării teritoriului jud. Trei Scaune], în: Emlékkönyv, p. 123–138.

177. FILIPESCU ANA MARIA. **Viaţa şi activitatea profesorului dr. Iuliu Orient,** în: Aluta 1970, II., p. 109–122.

178. GAZDA LÁSZLÓ. **A sepsiszentgyörgyi Olt textilgyár munkaerőellátásának néhány problémája.** Unele probleme ale atragerii forţei de muncă a Uzinelor textile „Oltul" din Sfîntu Gheorghe, în: Aluta 1972, p. 289–303.

179. GORDI FERENC ifj., **A reformáció első három évszázada Sepsiszentgyörgyön** [Primele trei secole ale calvinismului în Sfîntu Gheorghe], în: Értesítő III, 1902, p. 78–89.

180. HAŞDEU, TITUS. **Atribute de castel ale cetăţii Bran (sec. XVI),** în : Aluta 1970, I, p. 131–136.

181. HASZMANN JÓZSEF. **A pestisjárvány áldozatai Petőfalván 1719-ben** [Victime ale epidemiei de ciumă la Peteni (jud. Covasna) în anul 1719], în: Aluta 1982/83, p. 235–236.

182. HASZMANN PÁL. **A sepsiszentgyörgyi textilgyár csernátoni bedolgozói** [Lucrători cu munca la domiciliu ai fabricii textile din Sfîntu Gheorghe în comuna Cernat], în: Aluta 1980/81, p. 453–455.

183. **Csernátoni adatok a székely határőrség történetéhez.** Contribuţii la istoricul regimentelor grănicereşti secuieşti pe baza unor date din comuna Cernat, în: Aluta 1982/83, p. 233–234.

184. IMREH ISTVÁN, PATAKI JÓZSEF. **Adatok Udvarhelyszék mezőgazdaságához 1570–1610.** Contribuţii la studiul agriculturii în scaunul Odorhei (1570–1610), în: Aluta 1969, p. 131–141.

185. IMREH ISTVÁN. **Agrártörténetírás és a székely múlt megismerése.** Istoria agrară şi cunoaşterea trecutului istoric al secuilor, în: Aluta 1970, I., p. 157–167.

185 a. IMREH ISTVÁN, PATAKI JÓZSEF. **Adatok Udvarhelyszék állattartásához 1570–1610.** Contribuţii la studiul creşterii animalelor în scaunul Odorhei (1570–1610), în: Aluta 1970, I, p. 169–184.

186. IMREH ISTVÁN. **A székely falvak törvényeiről** [Despre legile satelor secuieşti], în: Aluta 1971, p. 223–279.

187. INCZE LÁSZLÓ. **Céhpecsétek és céhbehívótáblák a kézdivásárhelyi múzeum gyűjteményében.** Tipare de sigilii şi table de breaslă din colecţia muzeului din Tîrgu Secuiesc, în: Aluta 1974/75, p. 113–141.

188. * * * **Kézdivásárhely.** [Tîrgu Secuiesc]. Red. Sylvester Lajos, Incze László, Coperta: Plugor Sándor, SfG, 1972, 46 p.

189. KIRÁLY KÁROLY. **Județul Covasna la a 50-a aniversare a creării Partidului Comunist Român,** în: Aluta 1971, p. 3–17.

190. KISGYÖRGY ZOLTÁN. **Evoluția exploatărilor de lignit în Bazinul Baraolt.** Az erdővidéki szénbányászat fejlődése, în: Aluta 1972, p. 305–315.

191. KOÓS JÁNOS. **Activitatea P.C.R. pentru întărirea unității frățești între poporul român și naționalitățile conlocuitoare,** în: Aluta 1971, p. 19–27.

192. KOZÁK ALBERT. **Aspecte ale revoluției popular-democratice în județul Covasna,** în: Aluta 1974/75, p. 155–169.

193. **Mișcarea muncitorească din județul Covasna între anii 1900–1910,** în: Aluta 1978/79, p. 181–190.

194. **Lupta proletariatului din județul Trei Scaune pentru îmbunătățirea condițiilor de trai și pentru drepturi democratice în perioada anilor 1920–1940,** în: Aluta 1980/81, p. 77–118.

195. **Okirat az 1848–1849-es szabadságharc idejéből.** Czetz János nyilt rendelete. [Document din timpul revoluției burghezo-democratice de la 1848–1849], în: Aluta 1982/83, p. 77–85.

196. LÁSZLÓ ATTILA. **Scrisoarea de condoleanțe a lui Vasile Pârvan la moartea lui F[erenc] László.** Vasile Pârvan részvétnyilvánító levele László Ferenc halálára, în: Aluta 1970, I, p. 261–265.

197. MÎNDREA, IOAN, MIKLÓS ȘTEFAN. **Conflictele colective de muncă de la fabrica de țesături și industrie casnică „Henry Klinger", din Sfîntu Gheorghe, din anii 1931 și 1932,** în: Aluta 1971, p. 69–77.

198. NAGY GÉZA. **Az emberiség statisztikája 1889-ben** [Populația lumii în anul 1889], în: Értesítő II, 1891, p. 16–22.

199. **Az Aghaz nem és Koroniza ág** [Descendenții unor familii secuiești], în: Értesítő II, 1891, p. 23–27.

200. **Daczó Ferencz sírfölirata** [Epitaful lui Daczó Ferenc], în: Értesítő II, 1891, p. 31–32.

201. **Adatok a székelyek eredetéhez s egykori lakhelyük** [Date cu privire la originea secuilor și așezările lor de odinioară] în: Értesítő II, 1891, p. 75–275.

202. SICULUS. **A székelyek eredetéhez [újabb adatok].** [Noi date cu privire la originea secuilor], în: Emlékkönyv, p. 641–646.

203. SZÉKELY ZOLTÁN. **Adatok Gál Sándor és Gál József 1848–49-es forradalmi tevékenységéhez.** Date cu privire la activitatea revoluționară ale lui Gál Sándor și Gál József în anii 1848/49, în: Aluta 1974/75, p. 143–153.

204. **Adatok a XVI–XVII. századi székely rendi tagozódás kialakulásához.** Date privitoare la stratificarea socială la secui în secolele XVI–XVII, în: Aluta 1978/79, p. 105–114.

205. SZENTERZSÉBETI SZAKÁCS PÉTER. **A Székelyföld ipara** [Industria Ţării Secuieşti], în: Emlékkönyv, p. 669–681.

206. SZIGETI JÓZSEF. **Karteziánus és puritánus elemek Apácai gondolkozásában** [Elemente cartezianiane şi puritane în gîndirea lui Apácai], în: Aluta 1971, p. 517–539.

207. SZŐCS LAJOS. **A székely kérdés és a székely történet irodalma** [Problema secuiască, literatura istoriei secuieşti], în: Emlékkönyv, p. 686–714.

208. TARISZNYÁS MÁRTON. **Gyergyói adatok az 1848–1849-es események ismeretéhez.** Date cu privire la evenimentele din 1848–1849 în Gheorgheni, în: Aluta 1978/79, p. 171–179.

209. VAJDA LUDOVIC. **Date privind exploatarea cărbunelui la Căpeni în secolul al XIX-lea.** Adatok Köpec XIX. sz. i szénbányászatának történetéhez, în: Aluta 1970, I, p. 243–252.

210. VAJDA LAJOS. **A politikai, ideológiai és szervezeti tisztázódás folyamatáról az erdélyi munkásszervezetekben a Szocialista Pártnak Kommunista Párttá való átalakításáért** [Procesul de clarificare politică, ideologică şi organizatorică în cadrul organizaţiilor muncitoreşti din Transilvania, pentru transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român (1918–1921)], în: Aluta 1971, p. 29–59.

211. VÁMSZER GÉZA. **Kézdivásárhely város különleges települési formája.** Forma specifică de aşezare a oraşului Tîrgu Secuiesc, în: Aluta 1970, I, p. 387–405.

212. **Csíkszereda településtörténete és különös települési alakja** [Istoricul aşezării localităţii Miercurea Ciuc şi forma specifică de aşezare], în: Aluta 1971, p. 303–321.

ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

213. BALÁZS MÁRTON. **A háromszékmegyei húsvéti írott tojásokról és népszokásokról** [Specificul ouălor încondeiate în ţinutul Trei Scaune şi obiceiuri populare de Paşti], în: Értesítő III, 1902, p. 32–77 + 4 pl.

214. BALOGH ERNŐ. **Tulipán ornamentikánk eredete** [Originea motivului ornamental al lalelei], în: Emlékkönyv, p. 466–475.

215. BERDE MÁRIA. **Zalán és Feldoboly helynevei** [Toponimiile satelor Zălan şi Dobolii de Sus], în: Aluta 1976/77, p. 419–434.

216. BINDER PÁL, DEÁK SALA ANDRÁS. **Krizba helynevei** [Toponimia localităţii Crizbav (jud. Braşov)], în: Aluta 1982/83, p. 136–148.

217. BOGÁTS DÉNES. **Háromszéki helynevek** [Toponime din jud. Trei Scaune], în: Emlékkönyv, p. 52–71.

218. BUCUR NICOLAE. **Aspecte privind folclorul păstoresc din Harghita şi Voineşti-Covasna,** în: Aluta 1978/79, p. 255–268.

219. CATRINA, C., IDU DAN, P., BUŞILA, AL. **Pivele de pe Valea Comanelor — Ţara Oltului,** în: Aluta 1970, I, p. 313–330.

220. CATRINA, C., BUŞILA, AL. **Morile de apă de pe Valea Comanei — Ţara Oltului,** în: Aluta, 1971, p. 405–426.

221. DEMÉNY ISTVÁN PÁL, JÁNOS PÁL, KRISTÓ TIBOR. **Csíkból előkerült alakos kályhacsempék** [Cahlele cu ornament figural din zona Ciucului], în: Aluta 1978/79, p. 243–254.

222. DRĂGOESCU, ION I., VASILESCU, STOICA, LIA. **O invenţie populară necercetată — presa de cartofi,** în: Aluta 1970, I, p. 417–419.

223. DRĂGOESCU, ION I., **Traşca. Geneză, evoluţie şi importanţa istorico-culturală,** în: Aluta 1974/75, p. 261–265.

224. E. **A székely nyelvjárások bibliográfiájához** [Contribuţii la bibliografia dialectelor secuilor], în: Emlékkönyv, p. 683–685.

225. ERŐSS JÁNOS. **A bélafalvi olajütő** [Piua de ulei de la Belani], în: Aluta 1969, p. 287–290.

226. FARAGÓ JÓZSEF. **Moldvába és Havasalföldre visszavonuló erdélyi magyar és román kurucok dala** [Cîntecul curuţilor maghiari şi români refugiaţi în Moldova şi Ţara Românească], în: Aluta 1971, p. 461–467.

227. **Egy fiátfalvi mesemondó az 1810-es években.** Un povestitor din Filiaş din anii 1810, în: Aluta 1978/79, p. 269–275.

227/a. GÁLFFY MÓZES, MÁRTON GYULA. **Mutatvány a háromszéki tájnyelvi atlaszból.** Cu privire la atlasul graiului secuiesc din Trei Scaune, în: Aluta 1970, I, 275–281 + 12 pl.

228. GAZDA KLÁRA. **Figurális kályhacsempék a sepsiszentgyörgyi múzeum gyűjteményében** [Cahle ornamentate în colecţia Muzeului din Sf. Gheorghe], în: Aluta 1969, p. 281–286.

229. **Adatok a sepsiszentkirályi gyűjtögető gazdálkodáshoz** [Culesul din natură în satul Sîncrai], în: Aluta 1970, I, p. 421–426.

230. **A felsőrákosi székely népviselet** [Portul popular secuiesc din Racoşul de Sus], în: Aluta 1971, p. 427–460.

231. **Pásztorkodás az esztelneki gyermek életében.** Păstoritul în viaţa tineretului din Estelnic. **A pásztorkodó gyermekek játékai,** în: Aluta 1974/75, p. 235–260.

232. **Schimburi de mărfuri în Întorsura Buzăului.** Bodzaforduló népi árucseréje, în: Aluta 1976/77, p. 353–364.

233. **Családi munkamegosztás Felsőrákoson.** Diviziunea muncii la gospodăriile țărănești din Racoșul de Sus, în: Aluta 1978/79, p. 233–242.

234. **Az esztelneki gyermekjátékok romániai párhuzamai.** Analogiile jocurilor copilărești din Estelnic în diferite zone din România, în: Aluta 1980/81, p. 247–268.

235. **Alakos ábrázolás a népművészetben.** Ornamentația figurală în arta populară, în: Aluta 1982/83, p. 89–117.

236. **Cămăși provenite din județul Covasna, aflate în colecția de port popular a Muzeului județean Covasna din Sfîntu Gheorghe,** în: Aluta 1984, p. 63–96.

237. GYÖRGYBIRÓ PÁL, IMREH BARNA, KISGYÖRGY ZOLTÁN. **Sepsiszentgyörgy helynevei** [Toponimia orașului Sfîntu Gheorghe], în: Aluta 1978/79, p. 295–343.

238. HAÁZ FERENC REZSŐ. **Egy székely falu [Lövéte] öltözete** [Port popular într-un sat secuiesc [Lueta]], în: Emlékkönyv, p. 438–451.

239. HARKÓ JÓZSEF. **Date referitoare asupra cusăturilor care se află în colecția etnografică a Muzeului Regional din Sfîntu Gheorghe,** în: Almanah – 1955, p. 57–60.

240. **Adatok a sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum néprajzi gyűjteményében található varrottasokhoz,** în: Évkönyv – 1955, p. 59–62.

241. **Lakodalmi rigmusok Kovászna megyéből** [Poezia nunții în județul Covasna], în: Aluta 1976/77, p. 365–384.

242. HASZMANN PÁL. **Adatok a csernátoni népi pálinkafőzéshez** [Date cu privire la prepararea țuicii în Cernat], în: Aluta 1976/77, p. 313–315.

243. HASZMANN PÁL, KOSA SZÁNTHÓ VILMA. **Adalékok a XX. század eleji felsőháromszéki perefernum kérdéséhez** [Contribuții la problema zestrei în nordul jud. Trei Scaune], în: Aluta 1976/77, p. 343–351.

244. HOFFMANN, HERBERT. **Contribuții la studiul glăjăriilor din sudul și estul Transilvaniei,** în: Aluta 1970, I, p. 295–307.

245. HUSZKA JÓZSEF. **Magyar díszítési motivumok a Székelyföldön** [Motive decorative maghiare în Secuime], în: Értesítő, II, 1891, p. 33–74 + 2 pl.

246. **A székely kapuk meséje.** [Povestea porților secuiești], în: Emlékkönyv, p. 461–465.

247. IRIMIE, CORNEL. **Cercetări etno-sociologice în Țara Oltului în perioada interbelică: despre relații sociale intersătești,** în: Aluta 1980/81, p. 229–245.

248. JÁNOS PÁL. **Csíki szőttes szoknya-rokolya.** Rochia secuiască din Ciuc, în: Aluta 1970, I, p. 377–386.

249. **Középkori népi gyógymódok, receptek. Cure şi reţete tămăduitoare populare ţărăneşti,** în: Aluta 1970, I, p. 429–435.

250. JÓZSEF DEZSŐ. **A nyikómenti gyermek magakészítette játékszerei** [Jucării confecţionate de copiii din valea rîului Nico], Kolozsvár, 1943, 19 p.

251. K. **A Székelyföldre vonatkozó néprajzi irodalom rövid ismertetése** [Literatura etnografică a Secuimii], în: Emlékkönyv, p. 719–727.

252. KOCSIS LAJOS. **Jobbágyfalva helynevei.** Toponimia localităţii Iobăgeni, în: Aluta 1974/75, p. 313–318.

253. KODÁLY ZOLTÁN. **Ötfokú hangsor a magyar népzenében** [Pentatonică în muzica populară maghiară], în: Emlékkönyv, p. 208–218.

254. KÓS KÁROLY. **A székely ház** [Casă secuiască], în: Emlékkönyv, p. 647–659. il.

255. KÓS KÁROLY, ifj. **Orbán Balázs Székelyföld leirásának néprajzi tárgymutatója** [Index etnografic al monografiei Descrierea Secuimii de Orbán Balázs], în: Aluta 1969, p. 339–351.

256. **Kászoni adatok a népi vadfogáshoz** [Vînatul în Bazinul Casinului], în: Aluta 1971, p. 323–346.

257. **Eredmények és feladatok a romániai magyar népi építészet kutatásában.** Rezultate şi sarcini în cercetarea arhitecturii populare maghiare din România, în: Aluta 1978/79, p. 193–215.

258. KÓSA SZÁNTHÓ VILMA. **A néprajztudomány és a szociológia.** Etnografie şi sociologie, în: Aluta 1974/75, p. 197–203.

259. KRISTÓ TIBOR. **A kovácsmesterség Csíkban.** [Fierăritul în Ciuc], în: Aluta 1976/77, p. 385–399.

260. MARCU, L., NEGOŢ, V. **Vechi obiceiuri juridice în Depresiunea Buzaielor** (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul sec. XX), în: Aluta 1974/75, p. 171–198.

261. MIKLÓS JOLÁNTA. **A születéssel kapcsolatos népszokások Csernátonban és Ikafalván.** Obiceiurile populare legate de naştere în comunele Cernat şi Icafalău (jud. Covasna), în: Aluta 1978/79, p. 277–286.

262. * * * **Mobilier ţărănesc** (Catalog de expoziţie), SfG, 1973, 20 p.

263. MOLDOVAN NICOLAE. **Date cu privire la alimentaţia tradiţională din zona Întorsurii Buzăului,** în: Aluta 1976/77, p. 303–311.

264. MOLNÁR ISTVÁN. **Modul de vînătoare populară în împrejurimea pîrîului Ivó,** în: Almanah – 1955, p. 63–71.

265. **Népi vadfogási módok az Ivó-patak környékén,** în: Évkönyv – 1955, p. 65–76.

266. **Obiceiuri de „reînnoire a izvorului" primăvara în comuna Fîntînele,** în: Almanah – 1955, p. 72–77.

267. **Tavaszi „csurgó újítás" Gyalakuta községben,** în: Évkönyv – 1955, p. 77–82.

268. **Faforgácskalap kötése a Kovászna megyei Kőrösön.** Confecționarea pălăriilor de talaș în comuna Chiuruș, jud. Covasna, în : Aluta 1970, I, p. 331–366.

269. **A kő feldolgozása Kézdipolyánban (Kovászna megye).** Prelucrarea pietrei la Poian (jud. Covasna), în: Aluta 1971, p. 347–377.

270. **Népi vadfogás a Borszéki-medencében.** Vînatul popular în Bazinul Borsec, în: Aluta 1974/75, p. 205–233.

271. **Adalék Udvarhelyszék XIX. század eleji népi gyógyászatának ismeretéhez.** Date referitoare la cunoașterea medicinii populare în scaunul Odorhei la începutul sec. al XIX-lea, în: Aluta 1976/77, p. 317–327.

272. **A csernátoni köleshántoló malom.** Moara de mei din Cernat, în: Aluta 1978/79, p. 217–231.

273. (ng.) [NAGY GÉZA]. **A homárka név eredete.** [Originea numelui „homárka"], în: Értesítő, II, 1891, p. 28–29.

274. NEMES ZOLTÁNNÉ, GÁLFFY MÓZES, MÁRTON GYULA. **Torjai szójegyzék** [Glosar din Turia], Sszgy, 1974, 186 p.

275. * * * **Népi bútor kiállítás.** Sszgy, 1973, 20 p.

276. POP, MIHAI. **Cercetarea folclorică din Voinești,** Aluta 1970, I, p. 267–273.

277. POPESCU, CONSTANTIN. **Aspecte ale păstoritului din centrele Covasna și Bretcu,** în: Aluta 1970, I, p. 309–312.

278. ROEDIGER LAJOS. **A Székely Nemzeti Múzeumban őrzött székely eredetű varrottasokról** [Despre cusăturile secuiești din Muzeul Național Secuiesc], în Emlékkönyv, p. 452–460.

279. SALAMON SÁNDOR. **Rétyi tájszótár** [Dicționar de dialecte din comuna Reci], Lit. D–E, în: Aluta 1974/75, p. 331–339, Lit. F, în: Aluta 1976/77, p. 401–411, Lit. G–H, în: Aluta 1980/81, p. 445–452, Lit. I–Ő, în: Aluta 1982/83, p. 119–133.

280. SEBESTYÉN KÁROLY, CS. **A székely sütőkemence keletkezése** [Despre evoluția cuptorului secuiesc], în: Emlékkönyv, p. 475–479.

281. SERES ANDRÁS. **Barcaújfalusi fazekasság.** Olăritul din Satul Nou, în: Aluta 1971, p. 379–390.

282. **Kovászna megye régi fazekas központjai.** Centre vechi de olărit din județul Covasna, în: Aluta 1974/75, p. 267–305.

283. **Az ifjúság téli mulatsága Bodza, Barcaság, Erdővidékén, valamint a Nagyküküllő, Nyikó és Homoród mentén.** Obiceiurile de iarnă ale tineretului, în: Aluta 1976/77, p. 329–342.

284. SOLYMOSSY SÁNDOR. **A székely népballadákról** [Despre baladele populare secuiești], în: Emlékkönyv, p. 660–668.

285. SZÉKELY ZOLTÁN. **Arheoogie și etnografie,** în: Aluta 1974/75, p. 7–10.

286. SZÉKELY ZSÓFIA. **Ikafalva földrajzi nevei.** Toponimia localității Icafalău, în: Aluta 1974/75, p. 319–329.

287. **Csíkmadaras földrajzi nevei.** Toponimia satului Mădăraș (județul Harghita, în: Aluta 1976/77, p. 413–418.

288. TARISZNYÁS MÁRTON. **A gyergyói kereskedelem néprajzi vonatkozásaiból.** Unele aspecte etnografice ale comerțului din Gheorgheni, în: Aluta 1970, I, 407–412.

289. **Részletek a gyergyói határhasználat múltjából.** Contribuții la istoricul împărțirii hotarului satului în Gheorgheni, în: Aluta 1974/75, p. 307–312.

290. TORÓK BRIGITTA. **A jelenkori és történeti adatok egybevetése Sepsibesenyő helynevei alapján.** Confruntarea datelor contemporane și de istorie pe baza toponimilor din Bețeneu (= Pădureni, județul Covasna), în: Aluta 1982/83, p. 149–161.

291. VÁMSZER GÉZA. **Kézdivásárhely város különleges települési formája** Forma specifică de așezare a orașului Tîrgu Secuiesc, în: Aluta 1970, I, p. 387–405.

292. **Csíkszereda településtörténete és különleges települési alakja.** Istoricul așezării localității Miercurea Ciuc și forma specifică de așezare, în: Aluta 1971, p. 303–321.

293. VASILESCU, VIRGIL. **Cultura și arta populară în zona Buzăului Transilvănean,** în: Aluta 1970, I, p. 367–375.

294. VISKY KÁROLY. **A székely népművészetről** [Despre arta populară secuiască], în: Emlékkönyv, p. 411–437.

295. ZÁGONI JENŐ. **Kovászna megyei kiadványok néprajzi bibliográfiája 1954–1978.** [Bibliografia etnografică a tipăriturilor editate în jud. Covasna, 1954–1978], în: Aluta 1978/79, p. 345–355.

ȘTIINȚE NATURALE. GEOGRAFIE

296. AIRINEI, ȘT., PRICAJAN, A.. **Corelații între structura geologică profundă și aureolă mofetică din județul Covasna cu privire la zonele de apariție a apelor minerale carbogazoase,** în: Aluta 1972, p. 181–193.

297. BĂCĂINȚAN, N., KOVÁCS, AL., CISMAȘIU, N., **Observații preliminare asupra relațiilor sol-vegetație în Munții Bodoc,** în: Aluta 1976/77, p. 255–266.

298. BALOGH ERNŐ. **Diószeghy Ladislau, pictor și cercetător al naturii,** în: Almanah – 1955, p. 85–89.

299. **Diószeghy László festőművész és természetkutató,** în: Évkönyv – 1955, p. 90–95.

300. BÁNYAI JÁNOS. **A Hargita vulkanikus kőzeteinek elterjedése** [Răspîndirea rocilor vulcanice ale Munților Harghitei], în: Emlékkönyv, p. 503–507.

301. **Adatok a hargitai ásványvízek geológiájához** [Date referitoare la geologia apelor minerale ale Harghitei], în: Emlékkönyv, p. 508–515.

302. **A Székelyföldre vonatkozó geológiai irodalom** [Literatura geologică referitoare la Secuime], în: Emlékkönyv, p. 737–744.

303. **A Székelyföld paleobotanikája** [Paleobotanica ținuturilor secuiești], Szeged, 1942, 22 p.

304. **Apele minerale din fostul județ Treiscaune,** în: Almanah – 1955, p. 90–97.

305. **A volt Háromszék vármegye ásványvízei,** în: Évkönyv – 1955, p. 96 –109.

306. **Metale prețioase în Munții Harghitei,** în: Almanah – 1955, p. 98–101.

307. **Nemesfémek előfordulása a Hargitában,** în: Évkönyv – 1955, p. 110–115.

308. CĂPUȘE, IOSIF, KOVÁCS SÁNDOR. **Les représentants des superfamilles tortricoidea dans la collection de lépidoptères L. Diószeghy du Musée de Sf. Gheorghe (Dep. Covasna),** în: Aluta 1970, II, p. 83–99.

309. **Reprezentanții suprafamiliei Pyraloidea din colecția L. Diószeghy de la Muzeul Sf. Gheorghe,** în: Aluta 1972, p. 105–116.

310. EIGEL, G., **Regimul anual al temperaturilor medii zilnice și decadale ale aerului la stațiunile meteorologice Sf. Gheorghe, Tg. Secuiesc, Baraolt și Întorsura Buzăului,** în: Aluta 1978/79, p. 407–413.

311. EIGEL IRINA. **Regimul anual, anotimpual și lunar al vîntului la Sfîntu Gheorghe,** în: Aluta 1980/81, p. 347–351.

312. GAÁL ISTVÁN. **A székely székek ősföldjének állati és növényi élete.** [Viața faunei și florei aborigene din ținuturile secuiești], în: Emlékkönyv, p. 744–747.

313. **A háromszéki ősmedve** [Ursus Böckhi în jud. Trei Scaune], în : Emlékkönyv, p. 528–532.

314. **A Székelyföld őslénytani viszonyaival foglalkozó irodalom** [Literatura paleontologică referitoare la ținuturile secuiești], în: Emlékkönyv, p. 744–747.

315. GELEI JÓZSEF. **A Székelyföld állattani irodalma** [Literatura zoologică a ținuturilor secuiești], în: Emlékkönyv, p. 764–779.

316. GUȚIU AURELIA. **Plantele medicinale din flora spontană a împrejurimilor orașului Sfîntu Gheorghe și utilizarea lor,** în: Aluta 1982/83, p. 175–179.

317. GYELNIK VILMOS. **A Székelyföld zuzmóflórájára vonatkozó irodalom** [Literatura florei de licheni din Secuime], în: Emlékkönyv, p. 758.

318. HARKÓ JÓZSEF. **Adatok a bibarcfalvi (Kovászna megye) borvízipar fejlődéséhez** [Date cu privire la dezvoltarea industriei de ape minerale de la Biborțeni (jud. Covasna)], în: Aluta 1969, p. 275–280 + h.

319. **Fluctuația debitului de apă în raport cu variația precipitațiilor la izvoarele de ape minerale de la stațiunile Malnaș-Băi și Bodoc din jud. Covasna**, în: Aluta 1972, p. 195–207.

320. IMREH BARNA. **Alsórákos földtani képe, ásványi kincsei, turisztikai nevezetességei.** Constituția geologică, stratigrafică, paleontologică a împrejurimilor Defileului Oltului de la Racoș, resursele minerale și obiectivele turistice din raza localității Racoșul de Jos, în: Aluta 1980/81, p. 299–328.

321. IANCU, MIHAI. **Masivul Bodoc, Considerații geomorfologice,** în: Aluta 1972, p. 225–231.

322. IANCU, MIHAI, IELENICZ, MIHAI. **Munții și Depresiunea Întorsura Buzăului. Contribuții la studiul geomorfologic,** în: Aluta 1972, p. 233–240.

323. KISGYÖRGY ZOLTÁN. **Observații hidrogeologice în complexul cărbunos din Bazinul Baraolt.** Hidrogeologiai megfigyelések az erdővidéki szenes-rétegöszletben, în: Aluta 1970, II, 3–10.

324. **Adatok a viviparus-nem ismeretéhez.** Contribuții la cunoașterea genului Viviparus, în: Aluta 1972, p. 3–12.

325. **Kovászna megye északnyugati részének ásványvízei és gázömlései.** Apele minerale și emanațiunile mofetice din partea de nord-vest a județului Covasna, în: Aluta 1974/75, p. 420–430.

326. **Kovászna megye ásványvízei.** Apele minerale din județul Covasna, în: Aluta 1976/77, p. 171–180.

327. KOCS IRÉN. **Adatok a Rétyi Nyírben és Sepsiszentgyörgy környékén élő ormányosbogarak (Coleoptere) megismeréséhez.** Contribuții la cunoașterea curculionidelor (Coleoptere) din Mestecănișul de la Reci și din jurul orașului Sfîntu Gheorghe, în: Aluta 1982/83, p. 182–184.

328. **Catalogul familiei Curculionide (Coleoptere) din colecția Muzeului județean Covasna din Sfîntu Gheorghe,** în: Aluta 1984, p. 97–117.

329. KOHL ISTVÁN. **Tuberkulose bei Habichtskauz (Strix uralensis Pall) und Turmfalke (Falco tinunculus L.).** Tuberculoză la huhurez mare și vinderel roșu, în: Aluta 1969, p. 268–273.

330. **Brósz Emil, 1881–1962,** în: Aluta 1970, II, 101–108.

331. KÓNYA ÁDÁM. **Kovászna megye éghajlati jellemzése.** Clima județului Covasna, în: Aluta 1972, p. 127–136.

332. **Kovászna megye idegenforgalmi övezetei.** Zonele turistice ale județului Covasna, în: Aluta 1972, p. 329–334.

333. **Orbán Balázs és a természeti földrajz** [Orbán Balázs și geografia fizică], în: Aluta 1976/77, p. 159–170.

334. KÓNYA ISTVÁN. **Apărarea păsărilor și importanța ei economică,** în: Almanah – 1955, p. 112–132.

335. **Madárvédelem és gazdasági jelentősége,** în: Évkönyv – 1955, p. 124–142.

336. KOVÁCS ANDRÁS. **Flora vasculară din împrejurimile orașului Tîrgu Secuiesc,** în: Aluta 1972, p. 71–103.

337. KOVÁCS SÁNDOR. **Mestecănișul de la Reci.** Studiu monografic, în: Aluta 1970, p. 211–267.

338. **A sepsiszentgyörgyi Múzeum természetrajzi osztálya.** Secția de științele naturii a Muzeului din Sf. Gheorghe, în: Aluta 1972, p. 117–126.

339. **László Ferenc a botanikus, meteorológus és múzeumőr** [Botanistul, meteorologul și muzeologul László Ferenc], în: Studii – 1973, p. 167–170.

340. KOVÁCS SÁNDOR – RÁCZ GÁBOR. **Istoricul cercetărilor botanice din nordul Depresiunii Brașovului și împrejurimi.** A flóra- és vegetációkutatás története az észak-brassói medencében és környékén, în: Aluta 1974/75, p. 443–462.

341. KOVÁCS SÁNDOR. **A fehér gólyák (Ciconia ciconia L.) fészkelése Kovászna megyében 1974-ben.** Cuibăritul berzei albe (Ciconia ciconia L.) în jud. Covasna în anul 1974, în: Aluta 1974/75, p. 479–486.

342. **Făgetele din Munții Bodoc (jud. Covasna).** A bodoki hegység bükkösei, în: Aluta 1976/77, p. 227–253.

343. KOVÁCS SÁNDOR, RĂDULESCO, COSTIN, SAMȘON, PETRE. **Découverte de restes de Mammiféres dans les dépots du Pliocène moyen du Bassin de Sf. Gheorghe,** în: Aluta 1978/79, p. 389–405.

344. KOVÁCS SÁNDOR. **Madártani megfigyelések Kovászna megyében.** Observații ornitologice în jud. Covasna, în: Aluta 1978/79, p. 435–440.

345. **Catalogul colecției de paleontologie (mamifere pliocene și cuaternare) a Muzeului Sf. Gheorghe.** A sepsiszentgyörgyi Múzeum pliocén és pleisztocén emlős-fosszilia gyűjteményének katalógusa, în: Aluta 1980/81, p. 271–294.

346. **Flora și vegetația Munților Bodoc.** A bodoki hegység flórája és vegetációja. **Die Flora und Vegetation des Bodoc-Gebirges,** în: Aluta 1980/81, p. 363–405.

347. **Învelișul vegetal din Cheile Virghișului.** I. A vargyasi mészkő-sziklaszoros növénytakarója (I.), în: Aluta 1982/83, p. 165–173.

348. **Rezervații și monumente ale naturii din județul Covasna** [Kovászna megye természetvédelmi területei], în: Aluta 1984, p. 128–138.

349. KOVÁCS SÁNDOR, ifj., KOVÁCS ZOLTÁN. **Adatok a Brassó-Háromszéki medence és környéke lepkefaunájának ismeretéhez.** Contribuții la fauna de lepidoptere a bazinului Brașov–Trei Scaune, în: Aluta 1976/77, p. 295–298.

350. **Date privind lepidopterele din împrejurimile orașului Sfîntu Gheorghe** (II.). Macrolepidoptere nocturne din parcul dendrologic Arcuș, în: Aluta 1984, p. 119–125.

351. KRISTÓ ANDRÁS. **Contribuții la hidrografia mlaștinei de borviz Borsáros de la Sîncrăieni,** în: Almanah – 1955, p. 133–149.

352. **Adatok a csíkszentkirályi „Borsáros" borvízes láp hidrográfiájához,** în: Évkönyv – 1955, p. 143–159.

353. **Date cu privire la evoluția rețelei hidrografice a Oltului Superior în Depresiunea Ciucului.** Adatok a felső Olt vízhálózatának fejlődéséhez a Csíki medencék területén, în: Aluta 1972, p. 27–40.

354. **Unele probleme privind delimitarea și denumirea unităților de relief din împrejurimile depresiunilor intercarpatice ale Oltului Superior,** în: Aluta 1972, p. 241–247.

355. **Adatok a Kászoni-medence geomorfológiájához.** Date privind geomorfologia Depresiunii Casinului, în: Aluta 1974/75, p. 415–423.

356. LÁSZLÓ KÁLMÁN. **Contribuții la cunoașterea macromicetelor din Bazinul Sf. Gheorghe și împrejurimi,** în: Aluta 1970, II, p. 63–74.

357. **Noi contribuții la cunoașterea macromicetelor din R.S. România,** în: Aluta 1972, p. 41–60.

358. **Noi contribuții la cunoașterea macromicetelor din Bazinul Sfîntu Gheorghe.** Újabb hozzájárulások a sepsiszentgyörgyi-medence és vidéke nagygombáinak ismeretéhez, în: Aluta 1974/75, p. 463–468.

359. **O nouă stațiune pentru Primula farinosa L.,** în: Aluta 1974/75, p. 469–471.

360. **A brassói és sepsiszentgyörgyi piacon árusított gombák.** Ciupercile ce se vînd pe piețele din Sfîntu Gheorghe și Brașov, în: Aluta 1976/77, p. 210–218.

361. **Noi contribuții la cunoașterea macromicetelor din bazinul Sfîntu Gheorghe și împrejurimi,** în: Aluta 1978/79, p. 415–419.

362. LÁSZLÓ KÁLMÁN, PÁZMÁNY DÉNES, KOVÁCS SÁNDOR. **Adatok a Nemere hegységhez tartozó Veresvíz-völgy nagygombáinak ismeretéhez.** Contribuții la cunoașterea macromicetelor din Valea Apa Roșie (Munții Nemira), în Aluta 1980/81, p. 354–362.

363. LUPȘA, VIORICA. **Cercetări palinologice în rezervația „Mestecănișul de la Reci" (jud. Covasna),** în: Aluta 1976/77, p. 219–226.

364. MÉHELY LAJOS. **Székelyföldi bolyongásaim** [Excursii în munții din Secuime], în: Emlékkönyv, p. 612–618.

365. MIHAI, ELENA, TEODOREANU, ELENA. **Frecvența inversiunilor de temperatură în Depresiunea Tîrgu Secuiesc,** în: Aluta 1972, p. 261–269.

366. MIKLÓSSY V. VILMOS. **Haynald Lajos és a csíkszeredai múzeumban őrzött herbáriuma.** Haynald Lajos și herbariul lui păstrat la Muzeul din Miercurea Ciuc, în: Aluta 1976/77, p. 203–209.

367. MOESZ GUSZTÁV. **Gombák a Székelyföldről.** [Ciuperci din Secuime], în: Emlékkönyv, p. 545–554.

368. **Gubacsok a Székelyföldről** [Gale din Secuime], în: Emlékkönyv, p. 555–556.

369. **A Székelyföld gombaflórájára vonatkozó irodalom** [Literatura florei de ciuperci din Secuime], în: Emlékkönyv, p. 756–757.

370. **A Székelyföld moszatflórájára vonatkozó irodalom** [Literatura florei algelor din Secuime], în: Emlékkönyv, p. 757–758.

371. MOLNÁR LIDIA. **Kovászna megye fehér gólya (Ciconia ciconia L.) állományának helyzete az 1978-as évben.** Situația efectivului de barză albă (Ciconia ciconia L.) din județul Covasna în anul 1978, în: Aluta 1978/79, p. 421–434.

372. **Kovászna megye fehér gólya (Ciconia ciconia L.) állományának helyzete az 1980-as évben.** Rezultatele recensămîntului de barză albă (Ciconia ciconia L.) în județul Covasna în anul 1980, în: Aluta 1980/81, p. 407–414.

373. **Adatok az erdei fülesbagoly (Asio otus L.) táplálkozásához Kovászna megyében köpetvizsgálatok alapján.** Contribuții la cunoașterea hrănirii ciufului de pădure (Asio otus L.) în județul Covasna prin analiza ingluviilor, în: Aluta 1980/81, p. 415–425.

374. **A torjai Büdös hegy (Kovászna megye) mofettáinak madár- és emlősáldozatai.** Păsările și mamiferele căzute victimă în mofetele de pe muntele Puciosu (județul Covasna), în: Aluta 1982/83, p. 185–189.

375. **A fenyőrigó (Turdus pilaris L. 1758) fészkelése a Rétyi Nyírben (Kovászna megye).** Date privind cuibăritul cocoșarului (Turdus pilaris L. 1758) în Mestecănișul de la Reci (jud. Covasna), în: Aluta 1982/83, p. 191–194.

376. NAGY EDIT. **Benkő József botanikai szótárai a sepsiszentgyörgyi Matematika-Fizika Liceum Könyvtárában.** Dicționarele botanice ale lui Benkő József aflate în fondul Bibliotecii Liceului de Matematică-Fizică din Sfîntu Gheorghe, în: Aluta 1982/83, p. 195–199.

377. NYÁRÁDY ERASMUS GYULA. **A vízek és a vízben bővelkedő talajok növényzetéről a Hargitában.** Apele şi vegetaţia solului bogat în ape ale regiunii Harghitei, în: Emlékkönyv, p. 557–615 + pl.

378. **A Székelyföld phanerogam növényeinek irodalma** [Literatura plantelor phanerogame din Secuime], în: Emlékkönyv, p. 759–764.

379. PERJESSY GYULA. **Fenomenele postvulcanice din valea pîrîului Sugás.** în: Aluta 1972, p. 219–223.

380. PÉTER ELEK, MAKFALVI ZOLTÁN. **Emanaţii de gaze aureolă postvulcanică activă a lanţului eruptiv Gurghiu-Harghita,** în: Aluta 1974/75, p. 431–442.

381. **Apele termominerale de la extremitatea sudică a masivului Harghitei.** A Hargita-hegység déli peremének ásványos hévízei, în: Aluta 1976/77, p. 181–192.

382. RÁCZ GÁBOR, CSEDŐ KÁROLY. **Plantele folosite în medicina populară de pe versanţii vestici ai Munţilor Harghita.** Népgyógyászati adatok a Hargita nyugati lejtőinek vidékéről, în: Aluta 1970, II, p. 75–81.

383. RÁCZ GÁBOR, RÁCZ ERZSÉBET JOHANNA. **Erdővidék flórája Benkő József (1740–1814) kéziratiban.** Flora ţinutului împădurit din jud. Covasna în manuscrisele lui Benkő József (1740–1814), în: Aluta 1972, p. 61–69.

384. RĂDULESCO, COSTIN, KISGYÖRGY ZOLTÁN. **Contribution a la connaisance de la faune de mammiferes villafranchiens de Căpeni-Vîrghiş (Dépression de Braşov),** în: Aluta 1970, II, 11–23.

385. RĂDULESCO, COSTIN. **Sur la présence du Spermophile (Citellus citellus L.) et du Hamster (Cricetus cricetus L.) dans les dépots würmiens du Bassin de Sf. Gheorghe (Dépression Braşov),** în: Aluta 1972, p. 23–26.

386. RÁKOSI ENDRE. **Az inhomogén térelmélet.** Teoria spaţiului neomogen, în: Aluta 1970, II, 123–156.

387. RAŢIU, FLAVIA, GERGELY JÁNOS. **Aspecte de dinamică perturbată în mlaştinile eutrofe din Bazinul mijlociu al Ciucului,** în: Aluta 1974/75, p. 473–478.

388. SAMSON, P., RĂDULESCO, C., KOVÁCS, S. **Faunele de mamifere şi stratigrafia cuaternarului în Depresiunea Braşov,** în: Aluta 1969, p. 193–267.

389. SAMSON, PETRE, KOVÁCS ALEXANDRU. **Contributions a la connaissance de mammiferes quaternaires du Bassin de Sf. Gheorghe (Dépression Braşov),** în: Aluta 1970, II, 25–62.

390. SÁRKÁNY ENDRE. **Előzetes tanulmány a Maros folyó Unionidae kagyló-populációira vonatkozóan.** Note preliminare la studiul populaţiilor de Unionidae din valea rîului Mureş, în: Aluta 1976/77, p. 273–287.

391. STEFUREAC, I. TRAIAN, KOVÁCS ALEXANDRU. **Prezența speciei relicte Helodium lanatum (Stoem). Broth. în Curbura Carpaților din România,** în: Aluta 1976/77, p. 267–272.
392. ȘTEFUREAC, I. TRAIAN. **Iconographia Florae partis Austro-Orientalis Europae Centralis,** de Jávorka S. – Csapody V. (Recenzie), în: Aluta 1976/77, p. 299–302.
393. SZABÓ ÁRPÁD, BOGDAN, DELIA, KISGYÖRGY ZOLTÁN. **Contribuții privind studiul radioactivității apelor minerale și a mofetelor de la Covasna, Băile Bálványos și Malnaș-Băi (jud. Covasna),** în: Aluta 1978/79, p. 359–372.
394. **Adatok Kovászna, Bálványosfürdő és Málnásfürdő ásványvízeinek és mofettáinak radioaktivitásához,** în: Aluta 1978/79, p. 373–387.
395. SZABÓ ENDRE, SZABÓ SELÉNYI ZSUZSÁNNA. **Újabb fiziko-kémiai vizsgálatok a torjai Büdösbarlangban.** Compoziția chimică și radioactivitatea naturală a emanațiilor de gaze din peștera Turia, în : Aluta 1980/81, p. 329–345.
396. SZÁDECZKY K. GYULA. **A Székelyföld képződése.** [Formarea geografică a Secuimii], în: Emlékkönyv, p. 491–502.
397. SZEPESFALVI JÁNOS. **A Székelyföld moháira vonatkozó irodalom** [Literatura referitoare la mușchii din Secuime], în: Emlékkönyv, p. 758–759.
398. SZŐCS HUBA, LUDMANN TOMA. **Despre noțiunile de sensibilitate și precizie,** în: Aluta 1972, p. 171–178.
399. TEMPFLI MÁRIA. **A korszerű ellenőrzés néhány problémája.** Unele probleme ale modernizării verificării cunoștințelor de geografie la elevi, în: Aluta 1972, p. 317–328.
400. TOVISSI JÓZSEF. **Contribuții biostratigrafice la vîrsta erupțiilor de bazalt din regiunea Hoghiz (Perșanii Centrali-Vestici),** în: Aluta 1972, p. 209–218.
401. **Schimbările albiei Oltului la extremitatea de sud a Munților Baraolt,** în: Aluta 1972, p. 249–259.
402. TOVISSI J., KELEMEN J. **Fluxul radiativ direct în masivul Bodocului,** în: Aluta 1976/77, p. 193–201.
403. TULOGDY JÁNOS. **A Székelyföld földrajza** [Geografia ținuturilor secuiești], în: Emlékkönyv, p. 533–544.
404. **A Székelyföld földrajzi irodalma** [Literatura geografică a Secuimii], în: Emlékkönyv, p. 748–756.

ARTE

405. BALOGH ERNŐ. **Diószeghy László, pictor și cercetător al naturii,** în: Almanah – 1955, p. 85–89.
406. **Diószeghy László festőművész és természetkutató,** în: Évkönyv – 1955, p. 90–95.
407. *** **Barabás Miklós.** Red. Sylvester Lajos, SfG, 1970, 36 p.

408. *** **Bene József [állandó] kiállítása.** [Expoziția permanentă Bene József], Catalog, SfG, 1971, 32 p.

409. BERDE ZOLTÁN. **Zenei élet Sepsiszentgyörgyön a XIX. század utolsó negyedében.** Viața muzicală a orașului Sfîntu Gheorghe din ultimul sfert al veacului al XIX-lea, în: Aluta 1971, p. 587–608.

410. BOROS JUDIT. **Adatok az esztelneki műemléktemplom falfestményeihez** Contribuții la picturile murale ale bisericii din Estelnic, în: Aluta 1976/77, p. 489–495.

411. CATRINA, CONSTANTIN. **Concertele lui Béla Bartók la Brașov și Sfîntu Gheorghe,** în: Aluta 1980/81, p. 189–205.

412. DEBRECZENI LÁSZLÓ. **A sepsiszentgyörgyi Múzeum épületének tervezőjéről [Kós Károlyról],** [Kós Károly, arhitectul Muzeului din Sf. Gheorghe], în: Studii – 1973, p. 207–214.

413. DIVALD KORNÉL. **Székely szárnyas oltárok** [Altare secuiești cu aripi], în: Emlékkönyv, p. 402–410.

414. **Erdős I. Pál grafikakiállítása** [Expoziția de grafică a lui Erdős I. Pál], Catalog, SfG, 1972, 12 p.

415. **Expoziția Bordy András kiállítás,** Catalog, SfG, 1971, 16 p.

416. **Ferenczy Júlia–Gy. Szabó Béla kiállítása** [Expoziția Ferenczy Júlia – Gy. Szabó Béla], Catalog, SfG, 1972, 24 p.

417. FÓRIS PÁL. **Adatok az erdélyi fényképezés történetéhez. A fényképezés elterjedése Kovászna megyében.** [Contribuții la istoricul fotografierii din Transilvania. Răspîndirea fotografiatului în județul Covasna], în: Aluta 1972, p. 137–153.

418. **Fototeca Muzeului din Sfîntu Gheorghe.** A sepsiszentgyörgyi Múzeum fényképtára. **Catalog** 1–1.000 Katalógus. SfG, 1974, 98 p.

419. GÖDRI FERENC. **Gárfás Jenő festményei a Székely Nemzeti Múzeumban** [Picturile lui Gyárfás Jenő în Muzeul Național Secuiesc], în : Emlékkönyv, p. 485.

420. GYALUI FARKAS. **A magyar színészet székely nagyjai.** A Fejér testvérek, Gidófalvi Jancsó Pál, Laborfalvi Benke József, Jókainé Laborfalvi Róza, Feleky Miklós, Szakács Andor [Personalitățile secuiești ale teatrului maghiar], în: Emlékkönyv, p. 139–164.

421. HOFFMANN EDIT. **Barabás Miklós,** în: Emlékkönyv, p. 480–484.

422. HUSZKA JÓZSEF. **A sepsi-besenyői ev. ref. templom.** [Biserica reformată din Pădureni], în: Értesítő, II, 1891, p. 276–290.

423. KEÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF. **A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai** [Delimitările orientale ale culturii occidentale din epoca medie], în: Emlékkönyv, p. 371–401.

424. **Márkosfalvi Barabás Miklós,** în: Emlékkönyv, p. 489–490.

425. KISGYÖRGY ZOLTÁN. **A miklósvári reneszánsz-klasszicista műemlék kastély.** Castelul de la Micloșoara, în: Aluta 1974/75, p. 369–372.

426. **A vargyasi és olaszteleki műemlékkastélyok.** Monumentele arhitecturale din Vîrghiş şi Tălişoara, în: Aluta 1976/77, p. 435–460.

427. KÓNYA ÁDÁM. **A zaláni reneszánsz boltozat és falfestmény.** Picturile murale şi de boltă din Zălan, în: Aluta 1969, p. 309–313.

428. **A kökösi középkori templom.** Biserica medievală din Chichiş, în : Aluta 1970, II, p. 157–162.

429. **Kós Károly épületek Sepsiszentgyörgyön.** [Construcţii proiectate de Kós Károly în Sfîntu Gheorghe], în: Studii – 1973, p. 219–236.

430. **Népi udvarházak Bikfalván.** [Conace la Bicfalău], în: Aluta 1974/75, p. 341–367.

431. **Uzon építészeti emlékei.** Monumentele arhitecturale din Ozun, în: Aluta 1976/77, p. 461–488.

432. KÓS KÁROLY. **A Székely Nemzeti Múzeum építése.** Construirea Muzeului Naţional Secuiesc, în: Emlékkönyv, p. 26–29.

433. LAMBESCU, GABRIEL. **Castelul Apor din Turia, consideraţii privind punerea lui în valoare din punct de vedere arhitectural şi ca aşezămînt de cultură,** în: Aluta 1982/83, p. 217–229.

434. LUKÁSZ IRÉN. **Mattis-Teutsch,** în: Aluta 1969, p. 327–338.

435. LYKA KÁROLY. **Gyárfás Jenő,** în: Emlékkönyv, p. 486–488.

436. MATTIS JÁNOS. **Pictori săcui** (Barabás Miklós, Gyárfás Jenő, Nagy Imre), în: Almanah – 1955, p. 78–81.

437. **Székely festők** (Barabás Miklós, Gyárfás Jenő, Nagy Imre), în : Évkönyv – 1955, p. 83–86.

438. **Sikó Miklós élete és művészete.** [Viaţa şi arta lui Sikó Miklós], în : Aluta 1971, p. 571–586.

439. * * * **Mobilier ţărănesc.** [Catalog de expoziţie], SfG, 1973, 20 p.

440. * * * **Népi bútorok** [A Sepsiszentgyörgy Múzeum kiállításának katalógusa], Sszgy, 1973, 20 l.

441. SALAMON SÁNDOR. **Színjátszás Sepsiszentgyörgyön a XIX. században.** Contribuţii la istoria teatrului în Sfîntu Gheorghe, în secolul al XIX-lea, în: Aluta 1970, II, 163–218.

442. **Színjátszás Sepsiszentgyörgyön a XX. század elején 1900–1913.** Contribuţii la istoria teatrului în Sfîntu Gheorghe la începutul secolului al 20-lea, în: Aluta 1971, p. 547–570.

443. SALVANU VIRGIL. **Muzeul din Sfîntu Gheorghe şi Kós Károly,** în: Studii – 1973, p. 215–218.

444. SZÉKELY ZOLTÁN, VARGA NÁNDOR LAJOS. **Monumentele arhitectonice ale oraşului Sfîntu Gheorghe.** Sepsiszentgyörgy város építészeti emlékei. **Die Baudenkmäler der Stadt Sf. Gheorghe,** SfG, 1969, 55 p. + 35 fig.

445. VARGA NÁNDOR LAJOS. **Barabás Miklós három képe a sepsiszentgyörgyi Múzeumban.** Trei lucrări ale pictorului Barabás Miklós în Muzeul dn Sfintu Gheorghe, în: Aluta 1969, p. 315–325.

446. **Megemlékezés Gyárfás Jenő halálának 50. évfordulóján.** A 50-a aniversare a morții lui Gyárfás Jenő, în: Aluta 1974/75, p. 391–400.

447. **Székely képzőművészek s a rájuk vonatkozó irodalom.** [Artiști plastici secui și literatura referitoare la ei], în: Emlékkönyv, p. 727–737.

LINGVISTICĂ, LITERATURĂ

448. BITAY ÁRPÁD. **Újabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeinek kutatásához.** Noi date și considerații cu privire la cercetarea elementelor maghiare în limba română, în: Emlékkönyv, p. 619–632.

449. **Székelyek a román irodalomban** [Secuii în literatura română. Bibliografie], în: Emlékkönyv, p. 686.

450. GYÖRGY LAJOS. **Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdotái.** [Culegeri de anecdote ale lui Andrád Sámuel], în: Emlékkönyv, p. 165–201.

451. JÁNÓ MIHÁLY. **Dienes Jenő (1876–1946) irodalmi levelezése.** Corespondența literară a lui Dienes Jenő (1876–1946), în: Aluta 1980/81, p. 207–225.

452. SALAMON SÁNDOR. **Sepsiszentgyörgyre vonatkozó adalék Mikszáth Kálmán „Katánghy Menyhértjének" magyarázatához.** Contribuții la comentariul exegetic al unui roman de Mikszáth Kálmán privind orașul Sfintu Gheorghe, în: Aluta 1971, p. 541–546.

453. VITA ZSIGMOND. **A román népi élet Jókai anekdotáiban.** Viața țărănimii române reflectate în anecdotele lui Jókai, în: Aluta 1978/79, p. 287–293.

454. ZÁGONI JENŐ. **Szentkatolnai Bálint Gábor önéletrajzi naplótöredéke.** Autobiografia lui Szentkatolnai Bálint Gábor. Fragment, în: Aluta 1980/81, p. 157–187.

ISTORIA CULTURII

455. ÁRVAY JÓZSEF. **Az első háromszéki nyomda és hírlap.** Prima tipografie și primul ziar din Trei Scaune, în: Aluta 1970, I, p. 191–216.

456. BARABÁS SAMU. **Két hamis oklevél** [Două diplome false], în: Emlékkönyv, p. 44–51.

457. BERDE ZOLTÁN. **Zenei élet Sepsiszentgyörgyön a XIX. század utolsó negyedében.** Viața muzicală a orașului Sfintu Gheorghe din ultimul sfert al veacului al XIX-lea, în: Aluta 1971, p. 587–608.

458. BINDER PÁL. **Bethlen Miklós egyes erdélyi várossal folytatott levelezéséből.** Din corespondenţa lui Bethlen Miklós cu unele oraşe transilvănene, în: Aluta 1976/77, p. 141–158.

459. BOROS FORTUNÁT. **Ferencrendiek a Székelyföldön** [Franciscanii în Secuime], în: Emlékkönyv, p. 72–94.

460. CERNOVODEANU, P.I., DEMÉNY L., DUMITRESCU, LUCIA. **Documente româneşti din sec. XVI–XVIII în Arhivele Statului din Sfîntu Gheorghe,** în: Aluta 1970, I, p. 137–152; Aluta 1971, p. 175–196.

461. CERNOVODEANU, P.I. **O carte veche engleză despre Ţările Române (1664),** în: Aluta 1971, p. 197–206.

462. CSÜRY BÁLINT. **A Székely Nemzeti Múzeum régi kéziratairól** [Din manuscrisele vechi ale Muzeului Naţional Secuiesc], în: Emlékkönyv, p. 95–101.

463. DEBRECZY SÁNDOR. **A kovásznai iskolai oktatás történeti áttekintése.** Istoricul învăţămîntului şcolar al oraşului Covasna, în: Aluta 1970, I., p. 235–241.

464. DOMOKOS PÁL PÉTER. **A csíki énekeskönyvek** [„Cantioniale" din Ciuc], în: Emlékkönyv, p. 102–112.

465. EGYED ÁKOS. **Az erdélyi „faluirodalom" fejlődése a XIX. század második felében és a XX. század elején.** În legătură cu literatura rurală din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi la începutul sec. al. XX-lea, în: Aluta 1970, I, p. 217–233.

466. FEJÉR ANIKÓ. **Egy háromszéki kéziratos receptkönyv 1828-ból.** Carte de bucate din 1828, în: Aluta 1980/81, p. 137–155.

467. GULYÁS KÁROLY. **Gr. Teleki Sámuel marosvásárhelyi könyvtáralapítása.** [Înfiinţarea bibliotecii dn Tîrgu Mureş de către Teleki Sámuel], în: Emlékkönyv, p. 202–207.

468. GÖDRI FERENC, ifj. **A reformáció első három évszázada Sepsiszentgyörgyön** [Primele trei secole ale calvinismului în Sfîntu Gheorghe], în: Értesítő, III, 1902, p. 78–89.

469. KRISTÓF GYÖRGY. **Az első vidéki (székely) magyar hírlap [az Erdélyi Hírlap] s irodalmi melléklapja [a Mulattató].** [Prima gazetă provincială (secuiască) şi suplimentul său literar], în: Emlékkönyv, p. 219–234.

470. SALAMON SÁNDOR. **Színjátszás Sepsiszentgyörgyön a XIX. században.** Contribuţii la istoria teatrului în Sfîntu Gheorghe, în sec. al XIX-lea, în: Aluta 1970, p. 163–218.

471. **Színjátszás Sepsiszentgyörgyön a XX. század elején (1900–1913).** Contribuţii la istoria teatrului în Sfîntu Gheorghe la începutul sec. al 20-lea, în: Aluta 1971, p. 547–570.

472. SEBESTYÉN GYULA. **Miként bizonyosodott be a székely róvásírás hitelessége.** [Cum s-a dovedit autenticitatea scrierii runice secuiești], în: Emlékkönyv, p. 244–251.
473. STANCA, CONSTANTIN. **Poetul țăran – Ghiță Baciu,** în: Aluta 1971, p. 469–516.
474. SZÁSZ VASILICA. **O scrisoare inedită a lui Barabás Miklós aflată în Arhivele Statului din Sfîntu Gheorghe,** în: Aluta 1984, p. 139–141.
475. ZÁGONI JENŐ. **Bibliografia tipăriturilor editate în județul Covasna (1968–1976).** Kovászna megyei kiadványok címjegyzéke (1968–1976), în: Aluta 1976/77, p. 499–507.

BIOGRAFII

476. ANDRÁD SÁMUEL, în: Emlékkönyv, p. 165–201.
477. ÁRVAY JÓZSEF, în: Aluta 1974/75, p. 401–402.
478. BÁLINT GÁBOR, SZENTKATOLNAI, în: Aluta 1974/75, p. 373–389, Aluta 1980/81, p. 157–187, de ZÁGONI Jenő.
479. BARABÁS MIKLÓS, în: Emlékkönyv, p. 480–484, Emlékkönyv, p. 489–490, Almanah – 1955, p. 78–81, Évkönyv – 1955, p. 83–86, Barabás Miklós, SfG, 1970, 36 p.
480. BARTALIS FERENC, în: Aluta 1969, p. 169–192.
481. BENE JÓZSEF, în: Bene József kiállítása, SfG, 1971, 32 p.
482. BENKE JÓZSEF, în: Emlékkönyv, p. 152–156.
483. BOGÁTS DÉNES, CS., în: Almanah – 1955, p. 154–155, Évkönyv – 1955, p. 164–165.
484. BORDY ANDRÁS, în: Expoziția Bordy András, SfG, 1971, 16 p.
487. BRÓSZ EMIL, în: Aluta 1970, II, 101–108.
488. CZETZ JÁNOS, în: Aluta 1982/83, p. 77–85.
489. CSUTAK VILMOS, în: Almanah – 1955, p. 150–153, Évkönyv – 1955, p. 160–163.
490. DIÓSZEGHY LÁSZLÓ, în: Almanah – 1955, p. 85–89, Évkönyv – 1955, p. 90–95.
491. ERDŐS I. PÁL, în: Erdős I. Pál grafikakiállítása, SfG, 1972, 12 p.
492. FADGYAS ANNA, în: Aluta 1984, p. 177.
493. FEJÉR ISTVÁN, JÁNOS, RÓZÁLIA, în: Emlékkönyv, p. 139–142.
494. FELEKY MIKLÓS, în: Emlékkönyv, p. 156–159.
495. FERENCZY JÚLIA, în: Ferenczy Júlia – Gy. Szabó Béla kiállítása, SfG, 1972, 24 p.
496. GÁBOR ÁRON, Aluta 1969, p. 141–167.
497. GÁL JÓZSEF. în: Aluta 1974/75, p. 143–153.

498. GÁL SÁNDOR, în: Aluta 1974/75, p. 143–153.
499. GYÁRFÁS JENŐ, în: Emlékkönyv, p. 486–488, Almanah – 1955, p. 78–81, Évkönyv – 1955, p. 83–86, Aluta 1974/75, p. 391–400.
500. HASZMANN PÁL, id., în: Aluta 1978/79, p. 443–444.
501. JANCSÓ PÁL, în: Emlékkönyv. p. 142–152.
502. KÓS KÁROLY, în: Studii – 1973, p. 207–214, 215–218.
503. KOVÁCS SÁNDOR, în: Aluta 1984, p. 175–176.
504. LABORFALVI RÓZA, JÓKAINÉ, în: Emlékkönyv, p. 152–156.
505. LÁSZLÓ FERENC, în: Aluta 1970, I, p. 261–265, Studii – 1973, p. 153–165, 167–170, 171–205.
506. MATTIS-TEUTSCH, în: Aluta 1969, p. 327–338.
507. NAGY IMRE, în: Almanah – 1955, p. 78–81, Évkönyv – 1955, p. 83–86.
508. NAGY SÁNDOR, în: Aluta 1980/81, p. 79–89.
509. NESTOR ION, în: Studii – 1973, p. 237–238.
510. ORBÁN BALÁZS, în: Emlékkönyv, p. 235–243, Aluta 1976/77, p. 159–70.
511. ORIENT IULIU, în: Aluta 1970, II, 109–122.
512. PÁPAI PÁRIZ FERENC, în: Aluta 1976/77, p. 497–498.
513. SIKÓ MIKLÓS, în: Aluta 1971, p. 571–586.
514. SZABÓ BÉLA, Gy., în: Ferenczy Júlia, Gy, Szabó Béla kiállítása, SfG, 1972, 24 p.
515. SZAKÁCS ANDOR, în: Emlékkönyv, p. 159–164.
516. VÁRADI JÓZSEF, în: Aluta 1969, p. 169–192.
517. VARGA NÁNDOR LAJOS, în: Aluta 1978/79, p. 441–442.

OCROTIREA ŞI VALORIFICAREA PATRIMONIULUI CULTURAL-NAŢIONAL

518. BLAJ ŞTEFANIA. **Probleme de metodologie a conservării bunurilor culturale,** în: Aluta 1984, p. 157–167.
519. MIKLÓS JOLÁNTA. **Ediţii Elsevieriene existente în colecţia bibliotecii Colegiului Mikó din Sfintu Gheorghe,** în: Aluta 1980/81, p. 122–136.
520. **Catalogul cărţilor străine (sec. XVI) existente în patrimoniul jud. Covasna.** I. (1503–1551), în: Aluta 1982/83, p. 203–215.
521. **Catalogul cărţilor străine (sec. XVI) existente în patrimoniul jud. Covasna.** II. (1552–1570), în: Aluta 1984, p. 143–156.
522. MÓNI AURELIA. **Restaurarea şi conservarea unui vas cu trei picioare din bronz,** în: Aluta 1984, p. 169–173.

TEMATICA LUCRĂRILOR

0

CULTURĂ CIVILIZAȚIE 455–475

BIBLIOGRAFII, CATALOAGE 37, 38, 69, 207, 224, 251, 255, 257, 295, 314, 315, 317, 328, 345, 369, 370, 378, 397, 404, 418, 447, 449, 475

BIBLIOTECI 467

MUZEE, MUZEOLOGIE, EXPOZIȚII 1–44

RESTAURARE, CONSERVARE 518, 522

TIPOGRAFII 143, 455

ZIARE, REVISTE 143, 455, 469

MANUSCRISE, CĂRȚI RARE 519–521

2

RELIGIE 155, 179, 459, 464, 468

3

POLITICĂ 141, 168, 189, 191, 210

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ 144, 192–194, 197, 210

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN 144, 189, 191–194, 210

AGRICULTURA 146, 159, 184–186

ACTIVITATEA BRESLELOR 160–163, 187, 188

INDUSTRIE 156, 178, 182, 190, 205, 209

STATISTICĂ, DEMOGRAFIE 145, 150, 166, 178, 189, 205, 209

DREPT 146, 175, 186

ORGANIZAREA SATELOR, ORAȘELOR, TERITORIILOR 140, 145, 153, 164, 172, 176, 188, 211, 212

RELAȚII ÎNTRE TERITORIILE ÎNVECINATE 149–153, 172

ÎNVĂȚĂMÎNT, EDUCAȚIE 141, 169, 170

TURISM 320, 332, 337, 348

39

ETNOGRAFIE

BIBLIOGRAFII 224, 251, 255, 257, 295

PROBLEME TEORETICE ȘI GENERALE 247, 257, 258, 285

ȚINUTURI, LOCALITĂȚI 140, 145, 164, 166, 172, 176, 291–293

CULESUL DIN NATURĂ 229

VÎNATUL 256, 264, 265, 270

ALIMENTAȚIA 242, 263, 288

MEDICINA POPULARĂ 249, 271, 316, 382

CREȘTEREA ANIMALELOR 185

PĂSTORITUL 185, 231, 277

AGRICULTURA, MUNCI ÎN GOSPODĂRII 184, 185, 233, 289

SCHIMBUL DE MĂRFURI 232, 288

ARHITECTURA POPULARĂ 254, 257

MOBILIER 262, 275

PRELUCRAREA LEMNULUI 246, 257, 262, 275

TEHNOLOGIA POPULARĂ 219, 220, 222, 223, 225, 272, 280

PRELUCRAREA INULUI, CÎNEPII, LÎNII 236, 238, 240, 248, 278
PORTUL POPULAR 230, 236, 238, 248

ARTĂ POPULARĂ

PROBLEME TEORETICE 235, 293, 294
ARTA LEMNULUI 246, 262, 268, 275
PRELUCRAREA PIETREI 269
PRELUCRAREA FIERULUI 259
STICLĂRIE 49, 244
CERAMICĂ 221, 228, 281, 282
COJOCĂRIE 160–163
ȚESĂTURI, CUSĂTURI 235, 239, 240, 248, 278
BRODERIE 236
ORNAMENTAȚIE 213, 214, 235, 245

FOLCLOR

CERCETARE 276
CÎNTECE POPULARE, BALADE 218, 226, 253, 284
BASME 227
LITERATURA POPULARĂ 241
OBICEIURI 213, 241, 243, 261, 266, 267, 283
DIALECTE. TOPONIMIE 215–217, 224, 227/a, 237, 252, 274, 279, 286, 287, 290
JOCURI. JUCĂRII 231, 234, 250

5

ȘTIINȚELE NATURALE

BIBLIOGRAFII 302, 314, 315, 317, 328, 345, 369, 370, 376, 378, 397, 403, 404
SECȚIA DE ȘTIINȚELE NATURALE 338
CERCETĂTORI 298, 299, 330, 333, 339. 366. 383
CLIMATOLOGIE 331, 365, 402
OCROTIREA NATURII 334, 335, 337, 348, 395
MINERALOGIE-PETROGRAFIE 297, 306, 307, 320
GEOLOGIE 296, 300–302, 321–323, 354, 355, 379, 380, 396
HIDROGRAFIE 325, 351–353, 377, 401
APE MINERALE 296, 301, 304, 305, 318, 319, 325, 326, 351, 352, 381, 393, 394
MOFETE 296, 325, 380, 393–395
METEOROLOGIE 310, 311, 339, 400
PALEONTOLOGIE 313, 314, 324, 343, 345, 363, 384, 385, 388, 389
BOTANICA 297, 303, 312, 316, 317, 336, 340, 342, 346, 347, 356–363, 366–370, 376–378, 382, 383, 387, 391, 392, 397
ZOOLOGIE 308, 309, 312, 315, 327–329, 334, 335, 341, 343, 349, 350, 371–375, 390
LEPIDOPTERE 298, 299, 308, 309, 349, 350

7

ARTE

BIBLIOGRAFII 447
PROTEJAREA ȘI RESTAURAREA MONUMENTELOR 433
ARTA POPULARĂ (Vezi și la Etnografie) 439, 440
ARTIȘTI 405–408, 412, 414–416, 421, 424, 434–438, 446, 447
ARHITECTURA URBANĂ ȘI RURALĂ 422, 423, 425, 426, 428–433, 443, 444
CLĂDIRI PUBLICE 412, 429, 432, 443, 444

ARHITECTURĂ RELIGIOASĂ 410, 422, 423, 428, 431, 444
CETĂȚI, CASTELE, CURII 425, 426, 430, 431, 433, 444
NUMISMATICA, Vezi la arheologie
DESEN. PICTURĂ. GRAVURĂ 405–408, 414–416, 419, 434–438, 445–447
ARTĂ DECORATIVĂ 410, 413, 422, 423
PICTURĂ MURALĂ 410, 422, 427
ARTĂ FOTOGRAFICĂ 417, 418
MUZICĂ 409, 411, 457
TEATRU 420, 441, 442, 470, 471

8

LINGVISTICĂ, LITERATURĂ 448–454
BIBLIOGRAFII 449
FILOLOGIE 448
LITERATURĂ BELETRISTICĂ 450–454

91

GEOGRAFIE 140, 211, 212, 215–217, 237, 252, 286, 287, 290, 320, 332, 333, 337, 399, 403, 404

92

BIOGRAFII 28, 32–36, 39, 40, 44, 142, 156, 170, 174, 177, 195, 196 203, 298, 299, 330, 333, 339, 366, 405–408, 411, 414–416, 420, 421, 424, 434–438, 445–447

93

ARHEOLOGIE – ISTORIE

BIBLIOGRAFII 38, 69
PROBLEME GENERALE 45, 46, 63, 69, 75, 84, 118, 137
RESTAURARE, CONSERVARE 518, 522
ANTROPOLOGIE 63, 64, 70, 71
EPOCA PALEOLITICĂ 58, 59, 88
EPOCA NEOLITICĂ 48, 51–54, 62, 65, 66, 77, 88–90, 116, 121, 127, 128, 134, 138
EPOCA BRONZULUI 47, 57, 60, 86, 91, 92, 94–96, 105, 106, 113, 117, 122, 125, 129–131, 133, 136, 139
EPOCA FIERULUI 61, 74, 76, 107, 108, 111
CIVILIZAȚIA GETO-DACĂ 55, 56, 64, 81, 101–104, 123, 126
EPOCA GRECO-ROMANĂ 50, 97, 99, 124, 132
EPOCA ROMANĂ TÎRZIE 83
SECOLELE II–X 68, 82, 98, 100, 112, 114, 115, 119, 120, 127, 128, 135
SECOLELE XI–XVIII, 49, 67, 109, 110, 115, 120
NUMISMATICĂ 72, 73, 78, 79, 80, 85, 87, 93, 96

ISTORIE

PROBLEME GENERALE 141, 152, 168, 189, 191, 210
ISTORIA ROMÂNIEI 147, 157, 158
MOLDOVA 140, 167
ȚARA ROMÂNEASCĂ 167
TRANSILVANIA (în afara județelor Covasna, Harghita și Mureș) 149, 151, 180

ISTORIA LOCALĂ

BIBLIOGRAFII 207, 255
PROBLEME GENERALE 145, 146, 149–156, 164, 165, 167, 171–176, 181, 183–186, 188, 190, 199–202, 204, 207
RĂSCOALE 142, 167
REVOLUȚIA DIN 1848/49 143, 156, 172–174, 195, 203, 208
MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ 144, 193, 194, 197

AGRICULTURA 146, 159, 164, 184–186
INDUSTRIA 144, 160–163, 178, 182, 190, 205, 209
DEMOGRAFIE 145, 150, 166, 176
ORAȘE 166, 176, 188, 211, 212
ACTIVITATEA BRESLELOR 160–163, 187, 188
ÎNVĂȚĂMÎNT ȘI CULTURĂ 39, 40, 143, 169, 170, 171, 405–517
PERSONALITĂȚI ALE ISTORIEI, ȘTIINȚEI ȘI CULTURII 28, 33–36, 39, 40, 44, 75, 84, 142, 156, 170, 174, 195, 196, 203, 298, 299, 330, 333, 339, 366, 405–408, 411, 414–416, 420, 421, 424, 434–438, 445–447, 450, 451, 454, 476–517.

INDICE DE PERSOANE

A

Airinei, Șt. 296
Andrád Sámuel 450, 476
Andrieșescu, I. Ioan 45, 46
Andronic, Alexandru 140
Ardeleanu, Ion 141
Árvay József 142–144, 455, 477

B

Băcăințan, N. 297
Baciu, Ghiță 473
Bader Tibor 47
Balázs Márton 213
Bálint Gábor, Szentkatolnai 454, 478
Bálinth Gyula 145
Balogh Ernő 214, 298, 299, 405, 406
Balogh István 146
Băltescu, Mircea 147
Bányai János 300–307
Barabás Miklós 407, 421, 424, 436, 437, 445, 474
Barabás Samu 148, 456
Bartalis Ferenc 142, 480
Bartók Béla 411
Bartók Botond 3, 48, 49
Benedek Elek 44
Bene József 28, 408, 481
Benke József, Laborfalvi 420, 482
Benkő József 376, 383
Berde Mária 215
Berde Zoltán 409, 457
Bethlen Miklós 151, 458, 479
Binder Pál 149–153, 216, 458
Bitay Árpád 448, 449
Bogáts Dénes, Cs. 154, 217, 485
Bogdan, Delia 393
Bordy András 415, 484
Boros Fortunát 155, 459
Boros Judit 410
Bözödi György 156
Brósz Emil 487
Bucur, Nicolae 218
Buday Árpád 50
Bunta Petru 2
Bușilă, Al. 219

C

Căpușe, Iosif 308, 309
Catrina, C. 219, 411
Ceaușescu, Nicolae 1
Cernovodeanu, P.I. 157, 158, 460 461
Cismașiu, N. 297
Comșa, Eugen 51–54
Costea, Florea 55
Crișan, Horațiu Ion 56
Czetz János 195, 488

CS

Csapody V. 392
Csedő Károly 382
Cserey Zoltán 57, 159–165
Csia Ernő 477
Csüry Bálint 21, 462
Csutak Vilmos 14–18, 22, 167, 489
Csorja Erzsébet 166

D

Daczó Ferenc 200
Deac Marius 168
Deák Sala András 216
Debreczeni László 35, 412
Debreczy Sándor 169, 170, 463
Demény István Pál 221

Demény Lajos 157, 460
Dienes Jenő 451
Diászeghy László 298, 299, 405, 406, 490
Divald Kornél 413
Domokos Pál Péter 464
Drăgoescu, I. Ion 222, 223
Dragomán Pál 58, 59
Dumitrescu Lucia 157, 460

E

Egyed Ákos 171–174, 465
Eigel, G. 310
Eigel, I. 311
Elekes Andor 175
Emődi János 60
Erdős I. Pál 414, 491
Erőss János 225
Erőss József 176

F

Fadgyas Anna 492
Faragó József 226, 227
Fejér Anikó 466
Fejér István 420
Fejér János 420
Fejér Rózália 420
Feleky Miklós 420, 494
Ferenczy Júlia 416, 495
Fettisc Nándor 61
Filipescu, Ana Maria 177
Fóris Pál 37, 417, 418

G

Gaál István 312–314
Gábor Áron 156, 496
Galbenu, Doina 62
Gálffy Mózes 227/a, 274
Gál József 203, 497
Gál Sándor 203, 498
Gazda Klára 228–236
Gazda László 178
Gelei József 315
Georgescu, Laurenția 63, 64
Gergely János 387
Gödri Ferenc 8–13, 15, 179, 419, 468
Gordan, Childe V. 65, 66, 75
Gulyás Károly 467
Guțiu Aurelia 316

GY

Gyalui Farkas 420
Gyárfás Jenő 419, 435–437, 446, 499
Gyelnik Vilmos 317
Györgybiró Pál 237
György Lajos 450

H

Haáz Ferenc Rezső 238
Harkó József 239–241, 318, 319
Hașdeu, Titus 180
Haszmann József 181
Haszmann Pál, id. 500
Haszmann Pál, ifj. 43, 67, 182, 183, 243
Hoffmann Edit 421
Hoffmann Herbert 244
Horedt Kurt 68
Huszka József 245, 246, 422

I

Iancu, Mihai 321, 322
Idu, Dan P. 219
Ielenicz Mihai 322
Imreh Barna 237, 320
Imreh István 184–186
Incze László 42, 187
Irimie, Cornel 247

J

Jancsó Pál, Gidófalvi 420, 501
Jánó Mihály 451
János Pál 221, 248, 249
Jávorka S. 392
Jókai Mór 435
Jókainé, v. Laborfalvi Róza
József Dezső 250

K

K. 69, 251
Kabay Gábor 489
Kelemen J. 402
Keöpeczi Sebestyén József 423, 424
Király Károly 189
Kisgyörgy Zoltán 190, 237, 323–326, 384, 393, 425, 426
Kodály Zoltán 253
Kocs Irén 327, 328
Kocsis Lajos 70, 71, 252, 512
Kohl István 329
Kónya Ádám 331–333, 427–431
Kónya István 334, 335
Kósa Szánthó Vilma 243, 258
Koós János 191
Kós Károly 19, 35, 36, 254, 412, 429, 432, 444, 502
Kós Károly, ifj. 255–257
Kovács András 336
Kovács Dénes 102
Kovács Sándor 29, 33, 174, 297, 308, 337–350, 362, 388, 389, 391, 503
Kovács Sándor, ifj. 349, 350
Kovács Zoltán 349, 350
Kozák Albert 72, 159, 165, 192–195, 503
Kristó András 351–355
Kristóf György 469

L

Laborfalvi Róza 420, 504
Lambescu, Gabriel 433
László Attila 34, 74–77, 196
László Ferenc 7–12, 14–17, 33, 34, 75, 170, 196, 339, 505
László Kálmán 356–362
Lazin Gheorghe 73
Ludmann Toma 398
Lukász Irén 434
Lupşa Viorica 363
Lyka Károly 435

M

Makfalvi Zoltán 380, 381
Marcu, L. 260
Márton Gyula 227/a, 274
Mattis János 436, 437, 438
Mattis-Teutsch 434, 506
Méhely Lajos 364
Mihai, Elena 365
Miklós Jolánta 261, 519–521
Miklós Ştefan 197
Miklóssy Vilmos 366
Mikszáth Kálmán 452
Mîndrea Ioan 197
Mitrea, Bucur 78–81
Moesz Gusztáv 367–370
Moldovan Nicolae 263
Molnár István 264–272
Molnár Lidia 371–375
Móni Aurelia 522

N

Nagy Edit 376
Nagy Géza 5, 82, 198–202, 273
Nagy Imre 436, 437, 507
Nagy Sándor 174, 500
Nemes Zoltánné 274
Nestor, Ion 32, 83, 84, 509
Nussbaum Teodor 81, 85
Nyárády Erasmus Gyula 377, 378

O

Orbán Balázs 333, 510
Orient, Iuliu 177, 511

P

Pápai Páriz Ferenc 512
Pârvan, Vasile 75, 196
Pataki József 184, 185/a
Pázmány Dénes 362
Perjessy Gyula 379
Péter Elek 380, 381
Péter Mózes 6
Plugor Sándor 42
Pop Mihai 276

Popescu Constantin 277
Popescu Dorin 86
Pricanjan, A. 296

R

Rácz Erzsébet Johanna 383
Rácz Gábor 340, 382, 383
Rădulesco, Costin 343, 384, 385
Rákosi Endre 386
Raţiu, Flavia 387
Révai Lajos 87
Roediger Lajos 278
Roska Márton 88

S

Salamon Sándor 279, 441, 442, 452, 470, 471
Salvanu, Virgil 36, 443
Samson, Petre 343, 388, 389
Sárkány Endre 390
Scholler Herman 89, 90
Sebestyén Gyula 472
Sebestyén József v. Keöpeczi
Sebestyén Károly, Cs. 280
Seres András 281–283
Siculus 202
Sikó Miklós 438, 513
Solymossy Sándor 284
Stanca Constantin 25, 30, 473
Stefureac, I. Traian 391, 392
Sylvester Lajos 42

SZ

Szabó Árpád 393, 394
Szabó Béla, Gy. 416, 514
Szabó Endre 395
Szabó Selényi Zsuzsánna 395
Szádeczky K. Gyula 396
Szakács Andor 420, 515
Szász Vasilica, 474
Székely Kékedy Zsolt 64, 91–96
Székely Zoltán 23, 24, 26, 27, 31, 97–132, 203, 204, 285, 444, 483, 490, 492, 500, 509, 517
Székely Zsófia 286, 287
Szenterzsébeti Szakács Péter 205
Szentkatolnai Bálint Gábor, v. Bálint Gábor
Szepesfalvi János 397
Szigeti József 206
Szőcs Huba 398
Szőcs Lajos 207

T

Tanasiu, Măriuca 147
Tarisznyás Márton 208, 288, 289
Téglás Gábor 133
Teleki Sámuel 467
Tempfli Mária 399
Teodorescu Elena 365
Tiţu, Anton 134
Török Brigitta 290
Tövissi József 400–402
Tulogdy János 403, 404
Tzigara-Samurcaş, Al. 20

V

Vajda Ludovic 209, 210
Vámszer Géza 211, 212, 291, 292
Váradi József 142, 516
Varga Nándor Lajos 444–447, 517
Vasilescu, Stoica Lia 222
Vasilescu, Virgil 293
Viski Károly 294
Vita Zsigmond 453

Z

Zágoni Jenő 38–40, 295, 454, 475, 478
Zaharia, Eugenia 135–139
Zayzon Ferenc 8, 13

TUDOMÁNYOS DOLGOZATOK ÉS NÉPSZERŰSÍTŐ ÍRÁSOK A MEGYEI MÚZEUM KIADVÁNYAIBAN

1890–1984

Bibliográfia

– Kivonat –

Jelen bibliográfia a Megyei Múzeum kiadványaiban, 1890 és 1984 között megjelent írásokat a következőképpen csoportosítja: 1. a múzeum; 2. régészet; 3. történelem; 4. néprajz; 5. természettudomány; 6. művészetek; 7. nyelvészet, irodalom; 8. művelődéstörténet; 9. életrajzok; 10. a nemzeti kincs védelme és hasznosítása.

A csoportokon belül a szerzők nevének betűrendjét követjük, kivéve a „múzeum" fejezetet, ahol az 5. tételtől az időrendi sorrendet alkalmaztuk. Ha egy szerzőnek több cikke szerepel egymásután, az időrendet vettük figyelembe. Mikor egy írás – annak tartalma következtében – más csoportba is besorolható, a cím az illető fejezetben is megjelenik. A kiegészítéseket és fordításokat szögletes zárójelbe [.....] tettük. A bibliográfiát tárgy- és névmutató teszi teljesebbé.

LUCRĂRI EDITATE DE MUZEUL JUDEȚEAN COVASNA

1954 – 1984

1. SZÉKELY Z. – KOVÁCS D.: Adatok a dákok késő vaskori műveltségéhez. **Contribuții la cultura dacilor în a doua epocă a fierului,** 1954, 58 p.
2. **Anuarul Muzeului Regional Sfîntu Gheorghe.** Almanah 1879–1954, 1955, 156 p.
3. A Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum Évkönyve 1879–1954, 1955, 167 p.
4. SZÉKELY Z.: **Așezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei.** 1966, 61 p. + IX pl.
5. Anuarul Muzeului din Sfîntu Gheorghe – ALUTA I. – **A Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve,** 1969, 351 p.
6. SZÉKELY Z. – VARGA N.L.: Monumente arhitectonice ale orașului Sfîntu Gheorghe. **Sepsiszentgyörgy város építészeti emlékei.** Die Baudenkmäler der Stadt Sf. Gheorghe. 1969, 55 p. il.
7. Anuarul Muzeului din Sfîntu Gheorghe – ALUTA II. – **A Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve,** 1970, Vol. I. 438 p.; Vol. II. 219 p.
8. Anuarul Muzeului din Sfîntu Gheorghe – ALUTA III. – **A sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve,** 1971, 610 p.
9. Anuarul Muzeului din Sfîntu Gheorghe – ALUTA IV. – **A Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve,** 1972, 336 p.
10. Kézdivásárhely. Múzeum- és várostörténeti album, 1975, 64 p. il.
11. Anuarul Muzeului din Sfîntu Gheorghe – ALUTA V. – **A Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve,** 1973, 236 p. (Editat sub titlul: Studii și comunicări – Tanulmányok és közlemények).
12. Mobilier țărănesc. (Catalog de expoziție), 1973, 20 p.
13. Népi bútor kiállítás. (Katalógus), 1973, 20 p.
14. FÓRIS PÁL.: Fototeca Muzeului din Sfîntu Gheorghe – **A Sepsiszentgyörgyi Múzeum fényképtára.** Catalog-Katalógus, 1974, 98 p.
15. NEMES Z.né – GÁLFFY M. – MÁRTON GY.: **Torjai szójegyzék,** 1974, 186 p.

16. Anuarul Muzeului din Sfîntu Gheorghe – ALUTA VI–VII – **A Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve,** 1974–1975, 505 p.

17. Anuarul Muzeului din Sfîntu Gheorghe – ALUTA VIII–IX – **A Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve,** 1976–1977, 524 p.

18. Muzeul Județean Covasna Sfîntu Gheorghe. **Kovászna Megyei Múzeum Sepsiszentgyörgy, 1879/1979**. Pliant, 1979, 12 p.

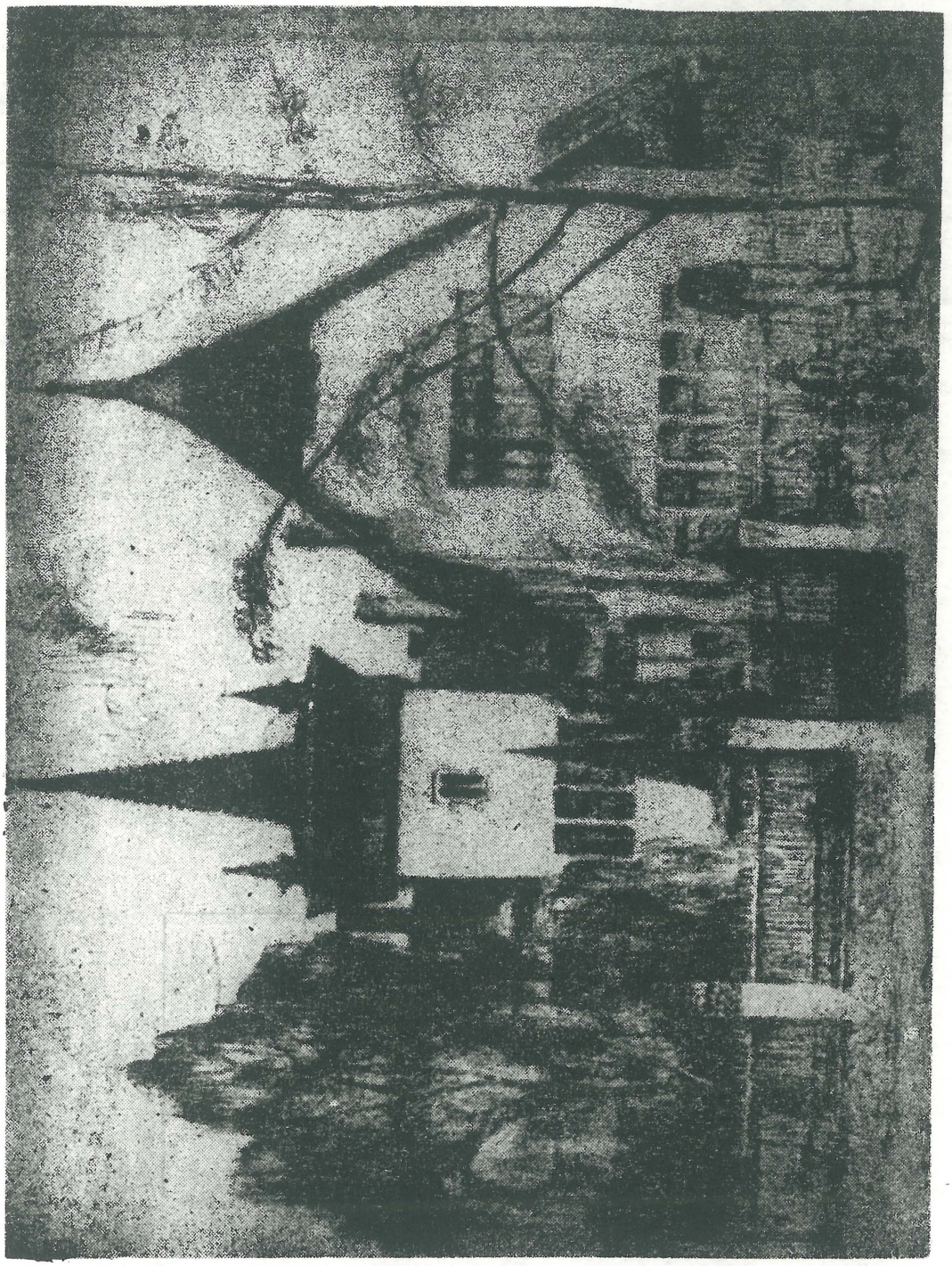
19. Anuarul Muzeului din Sfîntu Gheorghe – ALUTA X–XI – **A Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve,** 1978–1979, 1980, 444 p.

20. Anuarul Muzeului Județean Covasna, Sfîntu Gheorghe – ALUTA XII–XIII – **A Kovászna Megyei Múzeum Évkönyve, Sepsiszentgyörgy,** 1980–1981, 455 p.

21. Anuarul Muzeului Județean Covasna, Sfîntu Gheorghe – ALUTA XIV–XV – **A Kovászna Megyei Múzeum Évkönyve, Sepsiszentgyörgy,** 1982–1983, 242 p.

22. Casa Memorială BENEDEK ELEK Emlékház, Bățanii Mici – Kisbacon, (Pliant).

23. Anuarul Muzeului Județean Covasna – ALUTA XVI – Sfîntu Gheorghe, 1984, 178 p.

Tiparul executat la Tipografia Sfintu Gheorghe
sub comanda nr. 3006/1988
Dat la cules: februarie 1988
Bun de tipar: mai 1988
Coli de tipar: 27. Format X5
Hirtie scris I. BE 70 x 100/38,5
Coli editoriale: 35,6